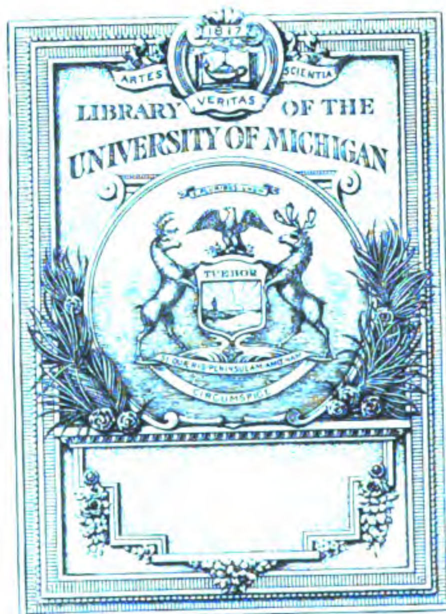
BIBLIOTHECÆ REGIÆ

PARMENSIS

1817
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

Duplicato
S.

VETERA HUMILIATORUM MONUMENTA

ANNOTATIONIBUS,
AC DISSERTATIONIBUS PRODROMIS ILLUSTRATA,

Quibus multa Sacræ, Civilis, ac Literariæ Medii Ævi Hiſtoriæ capita explicantur

AUCTORE

HIERONYMO TIRABOSCHIO SOC. JESU

IN BRAIDENSI UNIVERSITATE RHETORICÆ PROFESSORE.

VOL. I.

DISSERTATIONES PRODROMAS CONTINENS

DE HUMILIATORUM
ORIGINE, VICIBUS, EXITU.

MEDIOLANI. MDCCLXVI.
EXCUDEBAT JOSEPH GALEATIUS REGIUS TYPOGRAPHUS.
Superiorum permiſſu, ac Privilegio.

JOANNI ARCHINTO

PRÆSULI AMPLISSIMO

PROTONOTARIO APOSTOLICO

AC BRAIDENSIS PRÆPOSITURÆ COMMENDATARIO.

HIERONYMUS TIRABOSCHIUS SOC. JESU.

Uod ii plerumque præstare consueverunt, qui libros suos Principibus Viris inscribunt, ut & in illorum laudes excurrant, & res ab illis eorumque majoribus strenue feliciterque gestas re-

cenſeant , minime id mihi præſtandum eſſe , qui meas has qualeſcumque lucubrationes nomini Tuo dicandas cenſuerim , prorſus intelligo . Etenim (ut illud omittam , graviſſime id ſcilicet Te laturum , qui Tibi modeſtiſſimus eſt & a laudibus abhorrens animus) ſi de Tuis Tuorumque virtutibus dicere aggrederer , & multo amplius pateret dicendi argumentum , quam epiſtolæ modus ac brevitas patiatur ; ſimulque actum agere viderer , qui ea oratione explicanda ſuſciperem , quæ ſunt cuique notiſſima . Ipſa enim ARCHINTÆI nominis commemoratio Clariſſimorum Virorum memoriam revocat , qui genus ne magis , an patriam , an Eccleſiam illuſtrarint , haud facile definias . JOSEPHOS loquor , ALBERICOS , PHILIPPOS , CHRISTOPHOROS , AURELIOS , HIERONYMOS , ROMULOS , alios Romana Purpura , alios Pontificiis Legationibus , alios Mediolanenſibus , Novocomenſibus , Novarienſibus , Salutienſibus , Viglevanenſibus infulis ornatos ; FRANCISCOS loquor , OCTAVIOS , BAPTISTAS , PHILIPPOS , LUDOVICOS , CAROLOS , Regiis Legationibus ,

Pro-

Provinciarum administratione, copiarum ductu, patriæ Præfectura, amplissimisque muneribus insignitos; alios denique quamplurimos loquor, qui quamvis ad Rempublicam non accesserint, tamen aut literis studiisque, aut eximiis, quotquot nobilissimum Civem decent, virtutibus excolendis, acceptum a majoribus decus egregie amplificarunt. Quid vero, si ad Tuorum laudes descenderem, quibus adhuc viventibus fruimur, quosque salvos diutissime incolumesque optamus? Nihil sane mihi jucundius foret, quam uberrimum hoc orationis genus persequi, quod quamvis latissime excurreret, nemini tamen non ab omni assentatione alienum videretur. De Te autem ipso, deque Tuis laudibus eo facilius certiusque differerem, quo plures jam rerum, quascumque afferrem, luculentissimos testes appellare possem. Sive enim adolescentiæ Tuæ ætatem dicendo commemorarem, Parmense Nobilium Collegium, quod te primum excepit, ac literis erudivit, quibus jam tum virtutibus, qua morum innocentia ac suavitate, qua ingenii alacritate flореres, satis testaretur. Sive gestorum hactenus a Te

mu-

munerum memoriam repeterem, Gallos, quos, dum Romanæ purpuræ insignia ad amplissimum Cardinalem BERNISIUM deferres, adiisti; Bononienses, qui Te Pontificii apud ipsos Legati vices gerentem diu viderunt; Romanos denique, in quorum oculis aspectuque in præsens versaris, testes haberem, qui scilicet singularem Tuam in rebus gerendis conficiendisque prudentiam extollerent, eximiam in omnes humanitatem, miram animi moderationem, atque egregium in primis Religionis Divinique cultus studium, virtutesque ceteras omnes, quibus illum ornari necesse est, quem ad præcipuas aliquando dignitates evectum iri gestiunt omnes ac gratulantur. Sed maximus ipse lateque diffusus Tuæ Tuorumque virtutis splendor facit, ut, quæ me caussæ impulerint, ut Te Operis hujusce Patronum atque Auspicem appellarim, nemo futurus sit, qui requirat; nemo, qui Tua Tuique generis decora, ut consilii mei ratio innotescat, fuse a me recenseri atque explicari exoptet. At illud forte non ita omnibus notum, quod quæcumque ad Humiliatos pertinent, peculiari quodam jure

Tibi

Tibi ipse vindicas. Braidensem enim Præposituram, quæ antiquitate omnibus, dignitate plerisque Humiliatorum domibus præstabat, jamdudum obtines, postquam scilicet & HIERONYMUS magnus Patruus, Tarsensis Archiepiscopus, atque Etrusca, Coloniensi, Polonica Legationibus illustris, ac Patruus ALBERICUS honoribus quibusque amplissimis egregie functus, ac Romana Purpura ornatus, eamdem obtinuerunt. Itaque cum ad Humiliatorum monumenta edenda animum admovissem, cumque illa ad Braidensem Præposituram magna ex parte pertinerent, ac multa præsertim de Braidensibus Humiliatis differenda essent, quidquid id esset laboris ac diligentiæ meæ, Tibi omnino inscribendum videbatur. Porro nihil auspicatius mihi feliciusque contingere poterat, quam ut, cum Humiliatorum hæc monumenta illi nuncupanda statuissem, cui potissimum convenirent, Tu scilicet occurreres, quem, etsi Humiliatorum res nihil ad Te pertinerent, dignissimum tamen arbitrabar, cui qualecumque hoc observantiæ meæ indicium præberem. Habes itaque opus, quod sive ejusdem argu-

men-

mentum, sive Scriptoris animum spectes, Tuum jure optimo appelles. Utinam illud ita eruditorum oculos subeat, ut Te Patrono ac Mœcenate indignum minime videatur.

Dabam Mediol. ex Collegio Braidensi Soc. Jesu XIII. Cal. Majas MDCCLXVI.

Præ-

PRÆFATIO.

ANtequam de Humiliatorum rebus differere aggredior, pauca mihi de totius Operis instituto præfari liceat. Pauca, inquam: quid enim multa necesse est? Profecto quamvis suscepti a te laboris utilitatem atque præstantiam uberrime explices, operam prorsus perdes, si aut secus res ipsa testetur, aut Lectores offendas, qui hujusmodi utilitate ac præstantia parum commoveantur. Præclaram ac nondum editam veterum monumentorum a XII. ad XVI. sæculum copiam in lucem emittimus. Qui studiis hisce delectantur, consilium facile probabunt. Qui eadem contemnunt, frustra illos in meam sententiam adducere præfando coner. Itaque de operis utilitate, uniuscujusque, prout illius ingenium ac consuetudo fert, judicium esto. Sed de ipsis, quæ edituri sumus, monumentis, breviter dicendum.

Ad Humiliatos scilicet illa pertinent, quorum, nescio quo fato, corruptos ultimæ ætatis mores funestumque exitum omnes norunt, priora decora ac veterem dignitatem omnino pauci. Horum monumenta colligere ac res illustrare, Friderico Cardinali Borromeo Mediolanensi Archiepiscopo auctore, circa annum MDCXXVIII. Joannes

 Petrus

Petrus Puricellius aggressus fuerat; vir de Mediolanensi historia, de re diplomatica, deque universa antiquitate, prout tempora ferebant, egregie meritus. Hic itaque Mediolanensia primum tabularia excutere, tum ex aliis etiam Italiæ urbibus, quæ superessent Humiliatorum monumenta exquirere diligentissime cœpit. Jamque uberem monumentorum hujusmodi copiam compararat, deque illa edenda cogitans totius operis formam animo conceperat, eamdem scilicet, quam Præfationi ad Humiliatarum Sanctimonialium leges anno MDCLVII. editas inseruit. Atque id fortasse in caussa fuit, cur nonnulli, ac Papebrochius præsertim (a), *Humiliatorum historiam ab illo conscriptam fuisse affirmarent. Atqui illa in MSS. Puricellii Codicibus, qui in Ambrosiana Bibliotheca servantur, nusquam apparet; sed nonnulla tantum ipsius fragmenta, quæ plerumque ad Humiliatos vitæ sanctitate illustres, atque ad eorumdem extinctionem pertinent. Sed monumenta a Puricellio collecta ibidem nacti sumus. Ea porro sunt, plurimæ Romanorum Pontificum, aliorumque literæ ac diplomata, quæ in Braidensi Codice mox memorando desiderantur, atque Humiliatorum Constitutiones in Generalibus*

eorum

(a) *Acta SS. Apr. T. III. pag. 467. edit. Antuerp.*

eorum Comitiis edita; quæ omnia Puricellius ex vetustis Bibliothecæ Metropolitani hujusce Canonicorum Collegii aliisque Codicibus descripsit: multorum præterea ad Puricellium Epistolæ, de quibus ille exquisierat, numquid de Humiliatorum rebus cognoscerent: plurima denique, quæ ex rebus hac illac inspectis acceptisve Puricellius in adversaria digesserat. Itaque doctissimo Ambrosianæ Bibliothecæ Pro-præfecto Balthassari Oltrocchio, ceterisque Bibliothecæ ejusdem Moderatoribus plurimum me debere fateor, quorum egregia humanitate ac singulari in literarum studiis fovendis benevolentia factum est, ut quæcumque Puricellius de Humiliatorum rebus diligentissime inquirendo collegerat, & quæcumque in eadem Bibliotheca ad Humiliatos pertinent, in rem meam transferrem.

Braidensis autem, quem memorabam, Codex, plurima alia Humiliatorum monumenta complectitur, Romanorum scilicet Pontificum, S. R. E. Cardinalium, Episcoporum, Dynastarum aliorumque literas ad Humiliatos, sive Humiliatorum caussa datas, autographas plerumque, sigillisque adhuc appositis distinctas. Has jamdiu ignoratas Cl. P. Josephus Hartzheim Soc. Jesu plurimis libris in lucem editis, ac Germaniæ Conciliorum collectione præsertim celeberrimus, cum in Braidensi hoc Collegio circa

annum MDCCXX. Theologiæ operam daret, diligenter collegit, atque in Seriem Chronologicam accurate digessit.

Ex his itaque Ambrosianæ & Braidensis Bibliothecæ Codicibus amplam jam monumentorum segetem collegeram; Verum ut uberior adhuc utiliorque fieret, plura & ipsa tabularia diligenter rimari, Humiliatorum monumenta undique exquirere, atque Eruditos præsertim Viros per literas excitare aggressus sum, ut quæcumque possent Humiliatorum monumenta submitterent. Qua in re quam felix fuerit consilii mei exitus, in ipso operis decursu facile patebit.

Ad hæc tribus MSS. Humiliatorum Chronicis usi sumus, de quibus nunc fusius aliquanto est agendum. Primum ceterisque antiquius Chronicon anno MCCCCXIX. conscriptum fuit; quod ex ipsa ejusdem fronte patet: Chronica Ordinis Humiliatorum compilata de anno 1419. *Illius auctor hactenus latuerat. Sed pervetustum ejusdem fragmentum ac forte autographum in Braidensi hac nostra Bibliotheca nactus sum, quo extrema quidem tantummodo Chronici verba continentur; sed hæc adduntur, quæ in recentioribus exemplaribus omissa sunt:* Explicit cronica, qualiter devote principiatus, & augmentatus, atque confirmatus fuit ordo humiliatorum compilata per fratrem

trem joannem de brera anno antescripto [*nempe in Chronici initio*], quod fuit anno precedenti, quo major pars vitium ducatus Mediolani morierunt, & fichus; & in quo principiatum fuit cœnobium sancti angeli extra fossum portæ cumane Mediolani. [*Quibus verbis Joannes indicat, quamvis obscure, se uno anno scripsisse postquam S. Angeli cœnobium constructum fuerat. Id porro anno MCCCCXVIII. contigit* (a)]. Qui scripsit scribat, semper cum domino vivat. *Additur deinde domorum omnium, quotquot anno MCCXCVIII. Humiliati numerabant, Catalogus, Guidotti Ribaldi Generalis Magistri jussu confectus; cujus hoc unicum hactenus exemplar vidimus. Habes itaque Chronici auctorem Joannem de Brera, Braidensis scilicet domus incolam, qui quidem satis se Latinæ linguæ rudem testatur, ut ex allatis verbis facile patet. Recentiora nihilominus, quæ supersunt hujus Chronici exemplaria [exstant porro simul cum duobus aliis mox memorandis tum in Ambrosiana, tum in Braidensi, tum etiam in spectatissimi Mediolanensis Equitis, Annonæque hoc ipso anno Præfecti Francisci Comitis de Abbdda*

Bi-

(a) *Latuada Descriz. di Mil. T. V. pag.* 312. *Wading. Ann. Min. ad hunc an.*

Bibliotheca], *quamvis non elegantem, multo tamen minus rudem incultumque stilum præseferunt. At animadvertendum est aliena manu deinde Chronicon illud interpolatum auctumque, ac forte etiam emendatum fuisse, Georgii scilicet Luraschi Vicoboldonensis Humiliatorum domus circa annum MDXXIV. Præpositi, ut ex iis præsertim constabit, quæ Dissertatione II. num. XI. proferemus. Huic ipsi Chronico demum Octavianus Picius appendicem adjecit, qua Humiliatorum historiam ad annum MDLXVII. perduxit. Hoc porro Chronico sæpissime utemur, illudque nunc Braidense, nunc antiquius Chronicon, nunc ex auctoris nomine appellabimus.*

Brevius est Chronicon alterum, duobus post primum annis, anno scilicet MCCCCXXI. conscriptum, ut ex ejusdem fronte patet. Bina ac satis vetusta hujus exemplaria, alterum in Ambrosiana, alterum in memorata Francisci Comitis de Abdua Bibliotheca vidimus; quorum singulis capitibus picturæ lepidissimis coloribus expressæ præfiguntur, rem singulis Capitibus expositam indicantes. Horum alterutrum, Puricellio teste, apud Hieronymum Torchium fuit, Generalem Humiliatorum Magistrum ab anno MDXXXIII. ad annum MDLII. Quod cum nonnulli in MSS. Puricellii schedis, ubi de hoc Chronico loquitur,

cursim,

curſim, ut ſolet, legiſſent, arbitrati ſunt Torchium ejuſdem auctorem fuiſſe; quem in errorem P. Helyotus præſertim, quem ſæpe commemorabimus, & Argelatus, lapſi ſunt. At Chronici hujuſce auctorem ignoramus; niſi forte Joanni Braidenſi hoc etiam tribuendum dicamus. Enimvero fuſius aliud Chronicon anno MCCCCXIX. ſcripſiſſe ſe auctor indicat. Duos tamen Chronicorum Auctores Puricellius diſtinguendos contendit in Præfatione, quam hiſce Chronicis Italice a ſe redditis præfixit. Sed hac de re ſermo erit, cum antiquius ipſum Chronicon tertio Volumine edemus. Tertium denique Chronicon habemus a Marco Boſſio Florentinæ Humiliatorum domus Præpoſito anno MCCCCXCIII. conſcriptum, qui narrationem ſuam ſolum ad annum MCCX., fuſius tamen quam ceteri, deduxit.

His fere monumentis innixi Humiliatorum res illuſtrare aggredimur. Ac primum hoc Volumen octo Diſſertationibus abſolvetur, quibus, quæcumque ad Humiliatorum hiſtoriam pertinent, quam diligentiſſime fieri poterit, inveſtigabimus; cujus laboris is erit, arbitror, fructus, ut hanc hiſtoriæ partem digniſſimam fuiſſe, quæ aliquando e tenebris educeretur, eruditi homines intelligant. Reliqua duo Volumina, Humiliatorum, quæ diximus, monumenta, eorumdem Conſtitutiones in Generalibus Comitiis latas, ac

Joan-

Joannis Braidensis Chronicon complectentur ; quæ omnia annotationibus explicabuntur , ut & historiæ ex monumentis , & monumentis ipsis ex historia lux accedat . Qua in re multas tum Civilis , tum Sacræ Historiæ quæstiones , auctoresque non paucos , atque Ughellium præcipue , Ciaconium , Oldoinum , aliósque hujusmodi non raro illustratum iri confidimus .

Hæc erant , quæ primo huic Volumini præfari me oportebat . Hoc unice addendum superest . Equidem quidquid laboris ac diligentiæ conferri in hoc opus potuit , contulisse me fateor . Multa nihilominus fortasse erunt , in quibus eruditi homines lapsum me animadvertent . Sed veniam illi , opinor , facile tribuent , qui me in obscurissimis plerumque incertisque rebus , ac nemini fere hactenus tentatis , versatum esse intelligant .

DIS-

DISSERTATIONUM SYNOPSIS.

DISSERTATIO I.

De primis Humiliatorum initiis.

I. *Auctorum in hac quaestione dissensio, ejusque caussa. II. Nonnulli Friderico I. Caesare Humiliatos exortos contendunt. III. Haec opinio impugnatur. IV. Cavitellii sententia rejicitur. V. VI. Probabilius alii Humiliatorum originem Conradi I. Imp. aetati attribuunt. VII. Videtur tamen ad Henrici I. imperium revocanda illa esse. VIII. IX. X. Helyotti in hanc sententiam objecta diluuntur. Plures illius in hac suae historiae parte errores. XI. Ejusdem opinio de Humiliatorum initiis refellitur. XII. Quibus rationum momentis opinio nostra confirmetur. Bellum ab Henrico in Insubria gestum. XIII. Mediolanenses nonnulli Henrico infensi. XIV. P. Tatti objectis respondetur. XV. Quo potissimum anno Humiliatorum exordia consignanda sint. XVI. XVII. XVIII. XIX. Monumentorum & Scriptorum auctoritas, ad opinionem nostram confirmandam allata. XX. XXI. Qua ratione Humiliatorum coetus initium duxerit. XXII. Primi ejusdem auctores ignoti.*

DISSERTATIO II.

De alterius tertiique Humiliatorum Ordinis initiis.

I. II. Humiliatorum in patriam reducum vivendi ratio. III. An S. Bernardus leges iisdem scripserit. IV. V. Id Flamma multique ex antiquis Scriptoribus statuunt. VI. Multi etiam ex recentioribus, Cl.

Saxio unice dissentiente. Rationes hinc, inde allatæ expenduntur. VII. Flammæ narratio multis erroribus scatet. VIII. Reliqui autem auctores Flammam videntur descripsisse. IX. Quænam difficultati huic diluendæ reponi possint. X. XI. Auctorum, qui de Bernardo scripserunt, & Humiliatorum hac in re silentium. XII. Satis ne id ad communem sententiam evertendam valeat. XIII. Innocentii III. literæ, quibus Humiliatorum leges approbat, videntur communi opinioni adversari. XIV. Quanam ratione conciliari omnia quoquomodo possint. XV. XVI. XVII. Quæ de Guidone Porta orientalis Capitaneo ab Humiliatis aliisque Scriptoribus narrantur, ejusque in Humiliatos beneficia expenduntur. XVIII. Ex Humiliatis nonnulli Claustralem vitam amplectuntur. Helyotti errores. XIX. Claustralium Humiliatorum cœtum, circa an. MXXXVI. exortum Humiliatorum Chronica statuunt. XX. Hinc Braidensem domum, omnium antiquissimam, per id tempus conditam duorum veterum monumentorum auctoritate confirmant. XXI. Monumenta hujusmodi tamen incertæ omnino fidei esse facile constat. XXII. XXIII. XXIV. Braidensis charta an. MCLXXVIII. diligenter expensa; ex qua Braidensem domum ac proinde Claustrales Humiliatos circa an. MCXXXVI. initium habuisse discimus. XXV. XXVI. Plura alia in eodem monumento animadversione digna. XXVII. Petrus de Puteo primus Claustralium Humiliatorum auctor fuisse videtur. XXVIII. Eorum vestes. XXIX. Mulieres eamdem vitæ rationem amplectuntur. XXX. S. Joannes Medensis, primus inter Humiliatos Sacerdos, novum Sacerdotum Humiliatorum cœtum cogit, qui deinde primus Ordo est appellatus. XXXI. An Deiparæ jussu se ille Humiliatis adjunxerit. XXXII. An antequam cœtum suum institueret, Ordini secundo nomen dederit. XXXIII. Novus hic cœtus circa an. MCXL. coactus. XXXIV. XXXV. Illius initia in Rondenariensi solitudine in Novocomensi suburbio posita. Hujusmodi Humiliatorum vestes. XXXVI. Novus pariter Humiliatarum mulierum cœtus.

DIS-

DISSERTATIO III.

De Humiliatorum Legibus, deque tertii eorumdem Ordinis progressu, vicibus, exitu.

I. Quibus olim legibus Humiliati viverent. II. Eorum sententia rejicitur, qui S. Benedicti leges a S. Joanne Medensi Humiliatis impositas narrant. III. Humiliati apud Innocentium III. multiplici nomine accusantur. IV. Caussæ cognitio quibusdam ab Innocentio commissa. V. Num Humiliatorum cœtus ante Innocentium a Romanis Pontificibus, aut a Mediolanensibus Archiepiscopis approbatus unquam fuerit. VI. Innocentius triplicem Humiliatorum cœtum, eorumque leges confirmat. VII. Legum hujusmodi specimen. VIII. Qua ratione Humiliati ad S. Benedicti Ordinem pertinerent. IX. Utrum Canonicorum nomine illi appellarentur. X. S. Benedicti leges sæculo XV. amplexi sunt. XI. Peculiarem tamen ritum in Sacris peragendis usurpabant. XII. Quo etiam Mediolanenses Humiliati utebantur, quamvis olim Ambrosianum amplexi essent. XIII. Sacri eorum Codices sæpius editi. XIV. Nonnulla in iis animadvertenda. Quo stemmate Humiliati uterentur. XV. XVI. Quodnam esset inter primum & alterum Humiliatorum Ordinem discrimen. XVII. Nonnulla, quæ ad Humiliatas Virgines pertinent, expenduntur. XVIII. XIX. Tertii Humiliatorum Ordinis leges, habitus, jura. XX. Videtur eorum colonia Tyrum deducta fuisse. Eorumdem exitus.

DISSERTATIO I.

De Generalibus Humiliatorum Magistris.

I. Regiminis forma apud Humiliatos mutata an. MCCXLVI. II. Beltramus I. Generalis Humiliatorum Magister eodem anno renunciatur. III. IV. Illius res gestæ & obitus. V. Petrus anno MCCLVII. successor Beltramo datus, anno MCCLXXII. sponte se munere abdicat. VI. Loderengus tertius Humiliatorum Magister. VII. VIII. IX. Humiliati ab Episcoporum jure solvuntur. Tota hujus controversiæ series evolvitur. X. Turbæ in Loderengum excitatæ. XI. Loderengo circa an. MCCXC. obeunti Brignanus sufficitur. Pauca de Montis Luparii, vulgo Monlovè, *domo. XII. Guidottus Riboldus an. MCCXCIV. quintus Humiliatorum Magister. XIII. Guidotto an. MCCCVIII. dignitatem abdicanti, Beltramus II. succedit: qua patria, qua gente ille esset: gravissimæ in illum turbæ a Matthæo Vicecomite Mediolanensium Domino concitatæ XIV. XV. Jacobus I. de Lemine an. MCCCXVII., tum Benedictus de Alzate an. MCCCXXI. Humiliatorum Magistri. XVI. Guillelmus Faba an. MCCCXXXVI. Benedicto succedit; at duobus post annis dignitate excedere cogitur. Jacobus II. illi sufficitur. XVII. XVIII. Gravissimæ inter Guillelmum & Jacobum simultates: earum origo & exitus. XIX. Guillelmus de Corbetta an. MCCL. Ubertus de Regibus an. MCCLII. Humiliatorum Magistri. XX. B. Tiberii Parmensis ab an. MCCLV. ad an. MCCCLXXI. Humiliatorum Magistri res gestæ. XXI. Christophorus Tiberio succedit. XXII. XXIII. XXIV. Christophoro adhuc viventi Petrus Botta Cisterciensis Abbas an. MCCCXCVIII. sufficitur. Tota facti series & caussæ diligenter explicantur; ac nonnulla in Mediolanensi illius ævi historia illustrantur. XXV. XXVI. Petro an. MCCCCI. Andreas Vicecomes succedit. Illius genus, ac res gestæ. XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. Joannes Vicecomes quondam Mediolanensis Archiepiscopus a Basileensi Synodo Humilia-*

tis

tis præficitur an. MCCCCXXXII. Quæcumque ad illum pertinent accurate expenduntur. XXXI. Stephanus de Arzago an. MCCCCXXXV. Generalis Humiliatorum Magister. XXXII. XXXIII. Huic post tres annos Philippus Cribellus succedit. Egregia Philippi administratio. XXXIV. Jacobus de Landriano an. MCCCCLXIX. Generalis Magister. XXXV. Wiondi in Humiliatorum Magistris recensendis errores. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XXXIX. XL. Hieronymus de Landriano ab an. MCCCCLXXXVI. ad an. MDXXV. Humiliatis præest. Hujus res gestæ, publica munera, vitia ac vices explicantur. XLI. Carolus de Advocatis Augustinianus Humiliatis Præpositus; deinde ob ejusdem crimina dignitate exutus, ac carceri addictus. XLII. Hieronymus Torchius an. MDXXXIII. Carolo suffectus. XLIII. Jacobus Gaddius an. MDLII. Hieronymo succedit. XLIV. Nonnulli in Magistrorum Generalium seriem perperam a Scriptoribus intrusi.

DISSERTATIO V.

De diversis Humiliatorum muneribus.

I. II. Humiliati id sibi proposuerant, ut ex manuum labore viverent. III. IV. V. Sed lanæ præsertim pannorumque opificio studebant. VI. VII. Braidensium Humiliatorum ad obsignandos pannos sigillum. Cl. Irici de hujus sigilli ætate sententia refellitur. VIII. IX. X. Humiliati lanæ faciendæ caussa ad diversas urbes evocati. XI. XII. An umquam illi hac de caussa in Siciliam penetrarint. XIII. Circa annum MCCCXXX. a lanæ opificio Humiliati cessant. XIV. Publica alia munera, quæ præsertim ad commercium pertinent, Humiliatis imposita. XV. XVI. XVII. Humiliati etiam exercitum interdum sequebantur, ut sumptuum & annonæ rationem haberent. Hujusmodi munus in multis urbibus Humiliatis creditum. XVIII. XIX. Innocentius IV. publicis hisce muneribus Humiliatos defungi vetat; sed tandem rem omnem Magistri Generalis arbitrio permittit. XX. XXI. Nova

adhuc

adbuc munera Humiliatis imposita. *XXII*. *Hospitalium Domorum cura tertii Ordinis Humiliatis commissa*, *ubi nonnulla de Modoetiensi Convenio*. *XXIII*. *De Senensi & Bononiensi hospitali domo*. *XXIV*. *XXV*. *Alterius etiam primique Ordinis Humiliatis Hospitalium domorum cura demandata*. *XXVI*. *XXVII*. *Concionandi munus strenue ab Humiliatis susceptum*. *Eorumdem in haereticis oppugnandis ardor*. *XXVIII*. *XXXI*. *Paroeciarum etiam administratio iis interdum commissa*.

DISSERTATIO VI.

De Viris inter Humiliatos illustribus.

PARS I. DE HUMILIATIS VITÆ SANCTITATE ILLUSTRIBUS.

I. *II*. *III*. *Romanorum Pontificum veterumque Scriptorum egregia de veterum Humiliatorum pietate testimonia*. *IV*. *SS*. *&* *BB*., *qui ad Humiliatos pertinuisse existimantur*, *Tabula*. *V*. *&c*. *Singulorum res gestæ diligenter evolvuntur*, *&* *quo jure singuli ad Humiliatos pertineant*, *inquiritur*.

PARS II. DE HUMILIATIS PRÆCIPUA ALIQUA DIGNITATE ILLUSTRIBUS.

I. *Quot Cardinales atque Episcopos Humiliati numerarint*. *II*. *B*. *Jacobus Pasqualius Cardin*. *III*. *IV*. *V*. *VI*. *B*. *Lucæ Manzolii Cardin*. *res gestæ*. *VII*. *Jacobus Calzinarius Dertonensis Episcopus*. *VIII*. *Petrus Spelta Papiensis Episcopus*. *IX*. *X*. *Petrus Crassus Cremonensis*, *tum Papiensis Episcopus*. *XI*. *Scipio Rotarius Astensis Episcopus*. *XII*. *Bartholomæus Averoldus Spalatensis Archiepiscopus*. *XIII*. *Bartholomæus Averoldus alter Calamonensis Episcopus*. *XIV*. *Generales Episcoporum Vicarii nonnulli*. *XV*. *Ludovicus Landrianus publico Ærario Mediolani præfectus*. *XVI*. *Num ad Humiliatos pertinuerit Jacobus Bussolarius*.

PARS III. DE HUMILIATIS LITERARUM STUDIO ILLUSTRIBUS.

I. *II*. *III*. *IV*. *Quæ ab Humiliatis de studiorum ratione statuta fuerint*. *V*. *Humiliatorum Scriptorum Bibliotheca ordine alphabetico digesta*. *Argelatus sæpe*, *Quadrius interdum*, *emendatus*. DIS-

DISSERTATIO VII.

De Humiliatorum Domibus.

I. Hujus Dissertationis utilitas. II. Quæ esset domorum apud Humiliatos ratio. III. IV. V. Duplicibus cœnobiis, quæ scilicet viris ac mulieribus communia essent, plerumque utebantur. Quæ ad hanc duplicium cœnobiorum naturam spectant, evolvuntur. VI. De Humiliatarum clausura. VII. VIII. De miro domorum apud Humiliatos numero, deque diversis earumdem nominibus. IX. Quibus domorum Catalogis hæc Dissertatio innitatur.

PARS I. DE MEDIOLANENSIBUS HUMILIATORUM DOMIBUS.

Singularum nomina proferuntur; origo, locus, vices, exitus, quoad fieri potest, inquiruntur. Plura præsertim de Braidensi, de Viboldonensi, de Glaxiatensi domo; ac de Braidensi S. Catharinæ Humiliatarum Cœnobio, quo loco Guillelmæ Bohemæ, ejusque assectarum errores ac deliramenta accurate explicantur. Post urbanas domos, domus in Mediolanensi agro positæ, ac Modoetienses præsertim illustrantur. Cl. Comitis Julinii ad Auctorem epistola.

PARS II. DE RELIQUIS HUMILIATORUM DOMIBUS.

Hæc altero Volumine edetur, cujus consilii rationem attulimus pag. 401.

DISSERTATIO VIII.

De Humiliatorum Extinctione.

I. II. III. Pessima Humiliatorum conditio medio circiter sæculo XVI. IV. Eorum vitia a Mario Picio acriter reprehensa. V. Cardin. Moronus, tum S. Carolus Borromeus Protector Humiliatis datus. Veronensia eorum Comitia an. MDLXII. VI. Nicolaus Ormanetus, Caroli nomine, Humiliatorum emendationem frustra aggreditur. VII. Vali-

dius

dius in Cremonensibus Comitiis an. MDLXVIII. illam urget Carolus. Aloysius a Basilica Petri Humiliatis præficitur. VIII. IX. Multa ab Humiliatis ad emendationis consilium evertendum, multa a S. Carolo ad illos ad meliora consilia revocandos tentata. X. XI. XII. XIII. Hieronymus Donatus, vulgo Farina, aliique ex Humiliatis nonnulli de Caroli nece cogitant. Rei totius series & exitus exponitur. XIV. Conjurationis auctores debitis pœnis mulctantur. XV. Humiliatorum Cœtus per Pium V. deletur. XVI. Multa ad eumdem restituendum frustra tentata.

				ERRATA	CORRIGE.
pag.	94.	lin.	21.	eligendi	eligendorum
pag.	120	lin.	13.	Viclbodonensi	Vicoboldonensi.
pag.	196.	lin.	9.	idemque	ideoque
pag.	198.	lin.	22.	Ceradus	Conradus
pag.	221.	lin	ult.	epscopum	episcopum
pag.	266.	lin.	26.	rectam	ratam
pag.	337.	lin.	18.	ædes S	ædes a S.
pag.	358.	lin.	25.	exprimens	exprimentem
pag.	367.	lin.	12.	Charta	chartam
		lin.	17.	sæve	sive
pag.	429.	lin.	7.	Mediolanensium & Humiliatorum	Mediolanensium Humiliatorum

DIS-

DISSERTATIO I.

DE PRIMIS HUMILIATORUM INITIIS.

I. QUI primam Humiliatorum originem attentius inquirunt, ii plerumque mirantur, cum auctores in diversa adeo abire animadvertunt, ut alii undecimo sæculo ineunti, alii duodecimo exeunti illam assignent. Sic enim videmus, nonnullos jam ab anno MXVII. eorum initia repetere, alios vero nonnisi ante annum MCXCVIII. Humiliatos exortos fuisse contendere. Discrepantium vero hujusmodi opinionum quamnam potissimum esse caussam dicemus? Duplicem nempe statui posse arbitror. Primo enim Humiliatorum initia nihil habuere, unde omnium oculi, ut sæpe solet, in illos converterentur. Ponamus enim, quod deinde erit a nobis comprobandum, sub undecimi sæculi initium Humiliatorum societatem coaluisse. Jacuit sane illa diu angustis definita limitibus, ut videbimus; nec antea omnium sermone celebrari cœpit, quam novum illi decus S. Joannes Medensis medio circiter duodecimo sæculo adderet; multo autem illustrior evasit, ac tota passim Italia diffusa est, postquam illius institutum legesque Innocentius III. anno MCCI. Pontificiis litteris comprobavit. Tunc scilicet primam hujusce cœtus originem, qui vix antea innotesceret, inquirere homines aggressi sunt. Sed nimis jam illa aberat; nec facile statui poterat, quo potissimum tempore ea contigissent, quæ hactenus nemo fere contigisse cognoverat. Humiliati autem, qui uni possent suæ ipsi originis tempus posterorum memoriæ commendare, a studiis, prioribus præsertim temporibus, fere alieni [quam ego alteram hujusce obscuritatis caussam statuo] nihil per quattuor sæcula, quod ad suorum Patrum historiam pertineret, litteris consignasse videntur. Nullos enim ante XV. sæculum

Humiliatorum annales conscriptos extare in præfatione vidimus, qui etiam inediti, ac neglecti semper jacuere, donec superiore ætate iisdem uti Puricellius cœpit. Hinc factum est, ut qui Humiliatorum originem inquirere aggressi sunt, cum certa illis, quibus inniterentur, monumenta deessent, alii alios vulgi rumores adoptarent, eamque singuli sententiam amplecterentur, quam minus a veritate alienam existimarent.

II. Sed jam singulas Auctorum opiniones proferamus, ut quæ ceteris sit anteferenda constet. Quod ut clarius præstemus, quæ de Humiliatorum origine unanimi omnes consensu statuunt, ab iis secernamus necesse est, quæ in dubium revocantur. Humiliatorum igitur cœtum a quibusdam nobilibus Insubriæ civibus conflatum, qui, quod Imperatoris iram offendissent, patria extorres atque in Germaniam traducti, post exilii calamitates aliquandiu toleratas, prioris tandem vitæ pertæsi, asperum vivendi genus, Deo inspirante, amplexi fuerant, ac deinde ad Imperatoris pedes abjecti reditum in patriam impetraverant, id fere omnes consentiunt. At quo tempore, quove Imperatore hæc contigerint, in disputationem adducitur. Ac sane si auctorum numero definienda res esset, illorum, ut arbitror, sententia præstaret, qui hæc Friderici Ahenobarbi temporibus tribuunt. Qui primi opinionem hanc sequuti fuerunt, ii sunt, ni fallor, Philippus Bergomensis [a], & Marcus Antonius Sabellicus [b]. Hujus ego verba describam, tum quod rem explicat brevius, tum quod iisdem fere ad verbum Theodorus Zwingerius [c], & Polydorus Virgilius [d] usi sunt. *Per id tempus*, ait, *Humiliatorum Ordo in Germania oritur: exordium rei triste, sed læti successus. Multi mortales aut bello capti, aut quia fides eorum suspecta esset,*

fuerant

(a) Supplem. Chronic. ad an. [illegible]

(b) Ennead. IX. Lib. V. pag. [illegible] edit. Venet. [illegible]

(c) Theatrum Vitæ humanæ vol. XXVII. Lib. III. & vol. XIII. Lib. [illegible]

(d) De Inventor. Rer. Lib. VII. Cap. [illegible]

fuerant ex Cisalpina Gallia in Germaniam traducti, Federici Imperatoris sævitia.... Hi longiorem moram pertæsi, aliquando albis vestibus amicti viri fæminæque humiliter ad Federici pedes prostrati jacuere, veniam implorantes. Horum lacrimis vestituque motus Imperator potestatem fecit omnibus in patriam abeundi; qui postliminio reversi sunt; voto, ut credere par est, in eo habitu perseverasse dicuntur &c. Hæc Sabellicus, quem deinde Thuanus [*a*], Maurolycus [*b*], P. D. Ascanius Tamburinus [*c*], Ripamontius [*d*], & Ciacconius [*e*] secuti sunt; qui duo tamen cum Friderico Imperatore hæc contigisse narrant, se eadem Conradi Imperatoris temporibus jam consignasse, obliviscuntur [*f*]. His etiam Paullus Morigia [*g*], Gabriel Bucelinus [*h*], P.D. Franciscus Aloysius Barelli [*i*] ceterique plurimi addendi, ut Sethum Calvisium [*k*] & Philippum Cluverium omittam [*l*], qui quamvis Humiliatos Friderico imperante initium habuisse affirment, illos tamen non in Germania exules, sed in Italia Imperatoris iram placaturos ad ejusdem pedes jacuisse supplices, narrant. Hi porro omnes quamquam in Humiliatorum exordiis Friderici ætati tribuendis consentiant, mirum tamen, quantum in anno ipso designando discrepent. Alii enim annum MCLXX. adnotant, vel MCLXXI., alii MCLXII., alii MCLXXX. alii etiam MCLXXXIX., alii denique, gravi sane, ut Græce dicimus,

(*a*) Histor. Lib. XLVIII. ad an. 1571.
(*b*) Mare Oceano di tutte le Religioni Lib. III.
(*c*) De Jure Abbatum T. II. Disput. XXIV. Qu. V. Num. 37.
(*d*) Histor. Eccles. Mediol. Decad. III. Lib. III.
(*e*) Vitæ Pontif. in Alexandro III.
(*f*) Ripam. Decad. I. pag. 626., Ciacon. in Gregor. VI. ad an. 1046.
(*g*) Istoria delle Religioni Cap. XXIX., e Sommario Cronologico Lib. VI.
(*h*) Menolog. Benedict. ad 26. Sept.
(*i*) Memorie de' Chierici Regol. di S. Paolo T. I. Lib. VI. Cap. IV.
(*k*) Op. Chronol. ad an. 1162.
(*l*) Epitome Histor. in Friderico I.

cimus, anachronismo, MCXCVI., aut MCXCVIII., cum Fridericus jam ab anno MCXC. obiisset.

III. Jamvero, si quod hujusce opinionis fundamentum laudati auctores proferrent, quibus tandem momentis eadem innitatur, constaret. Sed hæc frustra apud illos requiras. Veronensis unus historicus Hieronymus Curtius, sententiis omnibus de Humiliatorum origine commemoratis, hanc, quam recitabamus, ceteris probabiliorem dicit [a]; quin etiam privilegiis nonnullis a se inspectis eamdem confirmari addit; nec vero hæc ille privilegia profert, quidve iisdem contineatur, exponit; ut de eorumdem auctoritate judicium ferre, quidve ponderis huic sententiæ concilient, dignoscere liceat. Nobis itaque integrum erit, donec monumenta hujusmodi proferantur, a Curtii ceterorumque sententia discedere, si firmissimis rationum momentis oppugnari illam intelligamus. Ac sane nullam inesse huic sententiæ probabilitatem, satis illa docebunt, quæ sequente Dissertatione ostendemus; nam & Humiliatorum extructas domos, eorumque numerum satis auctum ante ipsa Friderici tempora videbimus. Nec vero quisquam miretur, tot, quos protulimus, Auctores in errorem prolapsos; video enim, quid illos fefellerit. Friderici scilicet ætate illustrior fieri cœpit Humiliatorum societas, latiusque per Insubriam extendi; nec multo post eorumdem leges Innocentius III, Apostolicis litteris comprobavit; quod cum illi animadverterent, viderentque Insubribus acerrimum cum Friderico bellum per eadem tempora fuisse, facile adducti sunt, ut crederent, Friderico regnante Humiliatorum cœtum coactum. Ac fieri etiam potuit, ut eorumdem occasione bellorum Insubres alii veterum Humiliatorum exempla sequuti, ad eorum se societatem legesque adjungerent.

IV. Reliquas autem Scriptorum sententias inquirentibus Cavitellius Cremonensis Historicus primus occurrit. Hic annum MLXX.

(a) Storia di Verona T. I. Lib. X.

MLXX. Humiliatorum initiis attribuit. Mediolanenses scilicet hujusce cœtus primos auctores fuisse ait, in Germaniam ab Henrico IV. Rege traductos, quibus postea alii accesserint Friderici Ahenobarbi ætate [a]. Verum, præterquamquod unus pro hac opinione stat Cavitellius, hoc uno eadem argumento refellitur; Henricum, scilicet non ante annum MLXXVI. in Italiam descendisse; tunc vero unice cum Gregorio VII. Pontifice Maximo bellum illi fuisse, quod nihil ad Mediolanenses pertinuit. Hi quidem deinceps in Henricum insurrexerunt; sed id nonnisi anno MXCIII. [b] contigit, quo tempore tantum aberat, ut Henricus rebelles vinceret, atque in exilium compelleret, ut potius non multo postea sese in Germaniam recipere coactus sit. Quocirca, quo tempore Insubres in Germaniam relegare Henrico huic licuerit, non apparet.

V. Probabilior multo eorum est opinio; qui Conradi I. Imperatoris ætate, quem inter Germaniæ Reges alterum nuncupamus, initium Humiliatos habuisse ferunt, quo tempore bellum ille acerrimum cum Mediolanensibus gessit. Belli originem, atque obsessæ anno MXXXVII. Mediolanensis urbis vices, inanesque in ejusdem oppugnatione Conradi conatus non est cur referam; cum præter ceteros diligentissime hæc omnia nuper illustrarit Cl. Georgius Comes Julinius eruditissimus rerum Mediolanensium scriptor [c]. Hoc unice animadverto, quamvis Mediolanenses aliquot a Conrado exules tunc in Germaniam amandatos nemo ex Historicis referat, fieri tamen facillime potuisse, ut ille, cui non alia ratione de Mediolanensibus ulcisci liceret, quos bello ceperat, eosdem bonorum proscriptione exilioque mulctaret. Quin etiam eodem anno Mediolanenses nonnulli legati ad Odonem Campaniæ

(a) Annal. Crem. ad an. 1578.
(b) Muratori Ann. d'Ital. an. 1076. 1081. 1093.
(c) Memorie di Mil. T. III. pag. 190. &c.

niæ Ducem ab Ariberto ejusdem urbis Archiepiscopo in Galliam missi, ut exercitum in Italiam contra Conradum deduceret, dum, Odonis nece intellecta a Lotharingo Duce in pugna occisi, in Italiam revertuntur, a Berta Susæ Marchionissa in Alpium angustiis intercepti fuerant, atque ad Conradum missi; qui cum Vercellensem, Cremonensem, ac Placentinum Episcopos huic conjurationi manus dedisse intelligeret, hos in Germaniam relegavit [a]; quo etiam Legatos eosdem traductos fuisse verisimile est. Jamvero quænam opportunior occurrat Humiliatorum initiis statuendis occasio? Ac plures sane opinionem hanc amplexi sunt. Unius hic Bernardini Corii verba referam, qui omnium primus, ni fallor, illam protulit [b]. *Venendo a morte* (Corrado) *Henrico secondo cognominato Barbanegra genero di Conrado successe ne lo Imperio. Già nè li tempi predicti Conrado antecessore di questo in Alamania avendo condutto seco gran numero de' Milanesi captivati nelle guerre passate nel modo dimostrato, a li primati delli quali fece troncare il capo; perilchè gli altri restarono come privi di salute, mentre vivea Conrado, si diedino li predicti Milanesi ad observare le institutione de sancta vita, d'habito vestendosi conveniente a quella, & con proposito se in alchuno tempo potessino ritornare alla patria sua di farsi in tutto observatori del divino culto; onde in processo di tempo Henrico predicto deliberò entrare in Italia, & in Milano insignirsi de Imperiale diadema; il che intendendo li Milanesi già prigioni supplicarono a l'Imperatore in modo, che da lui in tutto furono liberati, onde quegli finalmente pervenuti a Milano, e dal Pontefice essendoli concessi li ordini sacri si fecino frati con habito bianco, nuncupandosi humiliati in segno de l'humile sua conversione*. Hæc ille, quem deinde sequuti sunt, præter Giacconium & Ripamontium, de quibus jam diximus, Joannes Franciscus Besutius

(a) Giulini T. III. pag. 318 Murat. Ann. d'Ital. an. 1037.
(b) Histor. di Mil. Parte I. pag. 80. Edit. an. 1503.

futius (a), Horatius Tursellinus (b), ac Hieronymus Borsierius (c), qui tamen in eo a ceteris dissentit, quod non ab Henrico Conradi successore, sed a Conrado ipso exules in patriam remissos statuit. Id ipsum narrat MS. cujusdam opusculi auctor, de quo Dissertatione VI. sermo erit, ubi etiam non magnam esse illius auctoritatem ostendemus. Nec vero graviorum etiam Scriptorum auctoritas huic opinioni deest, qui eamdem validis rationum momentis confirmant. Ac primus Benedictus Jovius, quem P. Constantinus Suyskenius Soc. J. unus ex Bollandianis Scriptoribus, omnium diligentissime Humiliatorum originem tractasse asserit (d), in Novocomensibus Annalibus de Humiliatorum in illa urbe domibus templisque loquens, atque inde eorumdem originis inquirendae occasionem arripiens, ait (e): *Ceterum quia ab historicis de hujus Ordinis origine & incremento nulla fere fit mentio, quae de certissimis eruta monumentis conscripta reperi, & quidem probabilia, subjiciam.* Pergit porro Humiliatorum initia eodem fere, quo Corius, modo referens, a quo in eadem re tantum, in qua Borsierium a Corio ipso discrepare animadvertimus, dissentire videtur, ac statuere scilicet, a Conrado ipso exules reditum in patriam impetrasse. Quae Jovius monumenta viderit, nec ille explicat, nec ego assequi conjectura possum. At Hieronymum etiam Curtium audivimus opinionem suam a Jovii opinione omnino alienam certissimis tamen & ipsata monumentis comprobari affirmantem. Sed quaecumque tandem monumenta hujusmodi fuerint, fallitur certe Jovius, cum bellum a Conrado in Mediolanenses gestum anno MXXXIII. consignat, quod nonnisi ad annum MXXXVII. pertinere ex allatis auctoribus constat (f). VI.

(a) Storia Pontificale di Mil. in Vita Heriberti Archiep.
(b) Epit. Histor. Lib VII. in Conrado.
(c) Supplemento alla Nobiltà di Milano Cap. IV.
(d) Acta SS. Sept. T. VII. ad diem XXVI. in Vita S. Joan. de Meda §. II.
(e) Lib. II. pag 196.
(f) Murat. & Giulini loc. cit.

VI. Quæ cum ita ſint veriſimilior Caroli Sigonii ſententia videtur, qui anno MXLVI. Humiliatorum initia ſtatuit hunc in modum (*a*): *Anno Chriſti MXLVI. VI. Kal. Novembres Henricus III. Imperator* (tertius ſcilicet inter Germaniæ Reges, ſed inter Imperatores ſecundus) *conventum egit Papiæ, atque exules Lombardos, quos ſuperioribus annis propter conjurationes initas Chunradus Imperator in Germaniam relegarat, reſtituit: exules deinde, civitatibus ſuis repetitis, humilitatem, in qua in exilio fuerant, tenuerunt, nullam rem privatam aut publicam attingentes, verum religioni ſtudentes, ac victum manibus ſuis quærentes, vitam traduxerunt... hos vulgo Monachos Humiliatos dictos &c.* Porro quod ad annum pertinet, quo Humiliatos ortum habuiſſe, Sigonius ſcribit, multos ille habet opinionis ſuæ ſectatores; inter quos præcipuum locum merentur Alemanius Finius (*b*), Petrus Maria Campius (*c*), ac P. D. Primus Aloyſius Tattus Congr. Somaſchæ (*d*). Huic denique præ ceteris favet memoratus Suyskenius, qui in Vita S. Joannis de Meda, poſtquam diverſas de Humiliatorum origine ſententias retulit, hanc ſibi omnium probabiliſſimam videri ait; Humiliatorum nempe cœtum medio circiter XI. ſæculo exortum; per hæc enim tempora ea omnia contigiſſe ex hiſtoricis intelligimus, quæ eorum initiis occaſionem præbuiſſe communis fert opinio; bellum ſcilicet ab Henrico in Mediolanenſes geſtum, exules in Germaniam amandatos, diuturnam exilii durationem, reditum denique in patriam impetratum, quæ omnia non ita facile in aliud tempus confluere animadvertemus.

VII. Hactenus hujuſce opinionis momenta vimque omnem protulimus. Nihilominus Humiliatorum initia aliquanto adhuc altius,

---

(*a*) De Regno Ital. Lib. VIII. ad an. MXLVI.

(*b*) Storia di Crema Lib. I. & Seriana XXX.

(*c*) Storia Eccleſiaſtica di Piacenza Lib. X. de an. 1037.

(*d*) Annali Sacri di Como Decad. II. Lib. III. ad an. 1037. & 1046., & Vita di S. Gio. da Meda Cap. IV.

tius, nempe ab Henrici I. temporibus, qui secundus inter Germaniæ Reges fuit, repetenda arbitramur. Quæ me caussæ in hanc sententiam deduxerint, paucis expediam. Quemadmodum ex historicis, qui provinciæ alicujus vices enarrant, illi plerumque sunt ceteris præhabendi (ut optime statuit P. Honoratus a S. Maria (a) Carmelita Excalceatus), qui in eadem provincia vixerunt, ita in Religiosi cœtus origine inquirenda, Scriptoribus dissentientibus, eorum potissimum auctoritatem sequamur oportet, qui cœtui eidem nomen dedere, eosque præsertim qui antiquitate ceteros præstant, nisi eos falli manifeste constet: omnium enim optime sua illi nosse dicendi sunt. Tria porro Humiliatorum MSS. Chronica in Præfatione memoravimus; primum anno MCDXIX., alterum anno MCDXXI., tertium anno MCDXCIII. conscriptum. Jamvero primi ac tertii Chronici auctores, ab Henrico I. exulare illos in Germania jussos narrant, qui deinde Humiliatorum Ordinis fundamenta jecerunt. *Principium* (ait primi Chronici auctor) *& origo fuit Ordinis Humiliatorum tempore Henrici secundi Imperatoris* (secundi scilicet inter Germaniæ Reges) *qui in Lombardiam venit, & suspectos habens multos nobiles Lombardos, maxime Mediolanenses & Comenses, quos, ne contra Imperium machinarentur, in Alemania mittit in exilium de anno* 1017. Pergit deinde narrare, qua ratione exules hujusmodi pium vivendi genus amplexi reditum in patriam impetraverint anno MXIX. Marcus Bossius vero tertii Chronici auctor, qui ea, quæ narrat, se *summa cum diligentia visis pluribus Chronicis* collegisse testatur, clarius adhuc exilii annum statuit his verbis: *Præsulante in sede Petri Benedicto ejus nominis octavo, & Henrico Imperatore Christianissimo ejus nominis secundo regnante, ejus imperii anno decimotertio, ipse Henricus, cum ad partes pervenisset Lombardiæ &c.* Eadem deinde, sed aliquanto fusius, repetit, quæ a primo auctore referri vidimus. Porro quamvis decimus tertius Henrici annus,

B quem

(a) Réflexions sur les Regles de Critique &c. T. I. Dissert. VII. Artic. IX. §. I.

quem Bossius appellat, non anno MXVII., quo a primi Chronici auctore initia Humiliatorum figuntur, sed anno MXIV. congruat; videbimus nihilominus paullo post, quam facile hæc invicem conciliëntur. Alterius vero Chronici auctor anno MCDXXI. conscripti, Imperatoris, quo regnante hæc gesta sint, nomen se ignorare ait. *Qualiter* (hac enim plerumque voce brevia sui Chronici capitula ille exorditur) *Qualiter nobiles illi Lombardi (& primi fuere Mediolanenses) in Alemania per quemdam Imperatorem fuerunt confinati, ut componens a suis Patronis dudum audivit vociferari; sed propter longanimitatem temporis nomen ignorabant*. Sed non est cur miremur, auctorem hunc, qui Latini sermonis rudem admodum imperitumque se prodit, ceteris etiam rudiorem in sui Ordinis historia fuisse; ac præterea, si aliorum sententiam haud sequitur, illam ne oppugnat quidem. Humiliatorum Initiis ita ex eorumdem Chronicis constitutis, videndum superest, quænam huic opinioni faveant, quænam adversentur.

VIII. P. Hippolytus Helyottus tertii Ordinis S. Francisci, qui hoc sæculo ineunte integram eruditissimamque Religiosorum Ordinum historiam octo voluminibus distinctam Gallico sermone protulit, de Humiliatis dicere aggressus (a) haud satis memoratis Chronicis fidere videtur; ac jure profecto eorum auctoritas parvi facienda esset, si vera narraret Cl. auctor. Sed ille scilicet Chronica eadem haud umquam vidit; sed commentarios tantum nescio quos ad illum Mediolano submissos anno MDCCIX. & MDCCX., nimis profecto, quicumque eorum fuerit auctor, properanter negligenterque digestos. Pauca speciminis loco hic proferam. In hisce Commentariis, ait Helyottus, Humiliatorum quoddam Chronicon sæpe indicatur anno MCDXIX. Latine conscriptum a P. Hieronymo Torecchio, Præposito Domus, quam Mediolani ad portam novam Humiliati habebant. *Dans ces mémoires*

(a) T. VI. Cap. XIX.

moires l'on cite souvent une Chronique de cet Ordre composée en Latin l'an. 1419. par le P. Jerôme Torecchio Prevôt du Convent, que les Humiliés avoient a la porte neuve a Milan. Quam multa paucis verbis errata! Nullus umquam inter Humiliatos, quod noverimus, fuit Hieronymus Torecchius. Quem hic Helyottus nominat, ille est Hieronymus Torchius, seu Torgius, quem sui Ordinis Magistrum Generalem fuisse videbimus. At vivebat ne ille anno MCDXIX.? Nihil minus. Anno enim MDXXXIII. Magister Generalis renunciatus ad annum usque MDLII. vixit. An saltem Humiliatorum Chronicon ille conscripsit? Ne hoc quidem novimus. Sed Chronicon illud, quod ab Helyotto indicatur, Torchius certe non scripsit; verum illius exemplar apud se habuit, atque ab illo ad nostra usque tempora pervenit; quia etiam Chronicon hoc ipsum, quod apud Torchium fuit, non anno MCDXIX. sed MCDXXI. conscriptum fuerat, ut in Præfatione vidimus.

IX. Nihilominus si in his tantum, commentariorum, quos diximus, vitio, errasset Helyottus, facilius ferremus. Sed graviora adhuc supersunt. Commentariis videlicet iisdem Helyottus innixus, quæ a Torecchiano, ut ait, Chronico de Humiliatorum origine narrantur, parum adeo probabilia esse ait, adeoque recto temporum ordini repugnare, ut sententiam illam amplecti sibi non liceat. *Ce que cet auteur met sur l'établissement de cet Ordre est si peu probable, & s'accorde si mal avec la Chronologie, que nous ne pouvons adherer a son sentiment.* Quænam porro hæc esse absona adeo atque incredibilia arbitrabimur? Laudenses, (hæc scilicet in Chronico narrari Helyottus credidit), Papienses, Cremonenses, Insubresque alii, sed præcipue Mediolanenses cum in Henricum I. insurrexissent, Imperator in Italiam profectus illos devicit, præcipuosque rebellionis auctores captivos secum in Germaniam perduxit. Hos exilii pertæsos, B. Guido maximam apud ipsos pietatis famam adeptus, impulit, ut pium austerumque vitæ genus amplecterentur. Itaque anno MXVII. crassis vestibus induti su-

sceptum illi consilium in domesticis ædibus exequi cæperunt. Cujus rei fama ad Henricum delata, hic aliquando iisdem advocatis, cum omnes suis pedibus obvolutos videret: En vos, inquit, tandem *Humiliatos*. Hinc de præterita rebellione pauca obloquutus, deque eorum fide certior factus, reditum omnibus in patriam permisit. Hæc, si Helyotto, aut potius Commentariis ad Helyottum missis, credimus, in memorato Humiliatorum Chronico narrantur. Sed revera quam hæc sunt ab ejusdem Chronici narratione aliena! Nusquam non modo in illo, quod apud Torchium fuit, Chronico, sed ne in aliis quidem Papienses, Cremonenses, Laudenses appellantur: nusquam bellum in eosdem ab Imperatore gestum commemoratur; sed exules illos sola Henrici suspicione in exilium pulsos fuisse testantur. Quid? quod B. Guido, qui apud Helyottum Humiliatorum primus auctor apparet, in Chronicis non ante annum MCXCIX. memoratur? Nec vero Henricus Humiliatos quodammodo irridens iis verbis: En vos tandem *Humiliatos:* in Chronicis inducitur, præteritamque iisdem exprobrans rebellionem, ut arbitratur Helyottus; sed *Accedite* (hæc sunt Henrici apud Chronicorum Scriptores verba) *Accedite charissimi Humiliati: En religioni dediti estis, ut monstrat habitus vester? Cui responderunt: sicut vides Imperator: & tunc patriam concessit*. Marcus vero Bossius, qui fusius plerumque res explicat, Imperatorem, antequam reditum illis permitteret, sic loquutum fuisse narrat: *Simulatum atque conditione velatum votum hoc debet esse, ait Imperator: certe crediderim, si liberum vobis ad lares proprios daretur iter, animum vestesque mutaretis. At illi* (pergit Bossius)... *e contra dixerunt: Serenissime Imperator ita ut vidisti stat nostra sententia; quia licet homines fallantur, ipse Deus falli non potest. Imperator igitur... elevata manu super illorum capita, signoque Crucis facto, Ite, quo vultis, inquit, vere Humiliati, & sic eos benigne licentiavit*.

X. Ex his omnibus satis constat, maximam quidem laudem Helyotto deberi, qui nullum non lapidem se movisse testatur, ut

ut de Humiliatorum initiis certior fieret; at non parem sane iis tribuendam, qui illi caussa fuerunt, ut in hac historiæ suæ parte tam sæpe laberetur. Hactenus tamen, quamquam falsa a Chronici auctore apud Helyottum narrentur, nihil apparet, quod recto temporum ordini non satis cohæreat; atque ipse Helyottus nihil hactenus habet, quod in Chronico reprehendat. At quod subinde in eodem Chronico referri arbitratur, pati Helyottus nullo modo potest; Humiliatis scilicet Mediolanum reversis, eorumque uxoribus maritorum exempla sequutis, S. Bernardum Mediolanum advenientem utrisque persuasisse, ut patriis ædibus relictis Monasticam vitam amplecterentur, certasque iisdem leges statuisse. Qua in narratione duo præcipue reprehendit Helyottus. Alterum, S. Bernardi adventum eodem fere tempore ac Humiliatorum initia statui; quasi vero, ait, inter Henrici I. tempora, ac Italicum S. Bernardi iter supra integrum sæculum non intercesserit. Alterum vero, toto hoc centum & amplius annorum spatio nullis legibus Humiliatos vixisse, ut tunc primum illas a Sanctissimo Viro acciperent. Sed Chronici auctori succensere Helyottus desinat; nihil enim hujusmodi apud illum occurrit; quin etiam S. Bernardus in Chronico, quod ad Torchium pertinuit, ne memoratur quidem. Sed de his quæ ad S. Bernardum pertinent, alia dissertatione quæremus. Nunc quid tandem Helyottus de Humiliatorum exordiis statuat, videamus.

XI. Arbitratus igitur ille, omnino sibi esse a Chronicorum opinione recedendum, novam aliam, a nemine hactenus excogitatam, proposuit: Humiliatorum scilicet Ordinem non anno MXVII. sed anno MCXVII. cœpisse; quo tempore, ait, Henricus V. urbes Insubriæ non paucas, ejus imperium post Mathildis Comitissæ obitum detrectantes armis devicit; quam tamen ille opinionem solum ut ceteris omnibus probabiliorem amplectitur. At hæc scripsisse Helyottum satis fuit, ut opinio eadem in Moreriano Lexico, tamquam certissima, reliquis omnino dissimulatis, statue-

statueretur (a), ac Fabrius, qui Fleurianam Ecclesiasticam historiam est persecutus, hanc etiam inter sententias reliquas recenseret (b), quæ de Humiliatorum exordiis feruntur. *Il paroît plus vrai-semblable* (ait Helyottus), *que cet Ordre n'à commencé que l'an.* 1117. *sous l'Empereur Henri V., qui après avoir soûmis par la force de ses armes plusieurs villes de Lombardie, qui ne vouloient pas le reconnoître pour souverain après la mort de la Comtesse Mathilde, dont il étoit heritier, auroit pû avoir envoyé en Allemagne ou comme prisonniers de guerre, ou comme rebelles, de gentilshommes de Lombardie*. At Helyotti hanc opinionem ceteris probabilem ac verisimilem magis jurene appellemus? Anno MCXV. Mathildes obiit (c); Henricus sequente anno in Italiam descendit. At si eorum temporum historici evolvantur, nullum belli cujuspiam ab Henrico in Insubres gesti vestigium occurret. Fuerunt illi quidem cum Romanis Pontificibus Paschali II., Gelasio II., & Callixto II. dissensiones; sed nihil turbæ hujusmodi ad Mediolanenses pertinuerunt. Atque hi sane libertatem suam constanter tutati sunt (d), sed Henrico controversiis, quæ illi cum Pontifice erant, distento, quin etiam, seditionibus in Germania excitatis, propere Italia excedere coacto, non licuit profecto jure suo in Insubres atque armis uti. Quænam igitur Insubriæ urbes ab Henrico devictæ? Quandonam exules illi Insubres in Germaniam relegati, ex quibus deinde Humiliatorum societas conflata? Vidit hæc, arbitror, Helyottus ipse; nec aliud forte voluit, quam ut opinionem hanc qualibuscumque tandem argumentis innixam proponeret, quam alii deinceps susciperent diligentius expendendam. Profecto si illam ita amplexus fuisset, ut ceteras omnes rejiceret, He-

(a) Moreri Diction. edit. 1725. ad vocem: *Humiliez*.
(b) Histoire Eccles. T. 14. fol. 171 num. 16.
(c) Murat. Ann. d'Ital. ad an. 1115.
(d) Giulini Mem. di Mil. T. 5. pag. 98.

Helyotto potius quam Humiliato Chronici auctori exprobrandum illud esset, adeo opinionem hanc improbabilem esse, & a Chronologicis rationibus alienam, ut illam tueri nulla ratione liceat.

XII. Helyotti difficultatibus hanc in modum solutis, videndum superest, utrum, quam amplectendam duximus sententiam, eadem firmis rationum momentis innitatur. Ac revera si primi Humiliatorum auctores Insubres tantum generali nomine appellarentur, quæ Henricus I. in Harduinum Eporediensem Marchionem ac Italiæ Regem bella gessit, opportunissimam nobis ad Humiliatorum exordia statuenda occasionem suppeterent. Harduinus enim plurium Italicarum urbium auxilio fretus ab anno MII. ad annum MXV. cum Henrico de regno Italiæ decertavit. Sed Mediolanenses fuisse, qui Humiliatorum initia jecere, omnes consentiunt. At vero Mediolanensibus bellum cum Henrico I. fuisse non legimus. Nihilominus eorum temporum historiam accurate expendentes animadvertimus, ex Mediolanensibus etiam non paucos, sin minus palam, occulte saltem Henrico adversatos fuisse; quod ipsum sententiæ nostræ in primis favet; non enim apertos hostes in exilium ab Henrico missos Chronici auctor scribit; sed *suspectos habens*, ait, *multos nobiles Lombardos maxime Mediolanenses & Comenses, quos ne contra imperium machinarentur in Alemannia mittit in exilium*. Porro ut hæc clarius pateat, animadvertendum illud est, quod Cl. Julinius, quem supra commemoravimus, pluribus sui operis locis (a) ostendit, inclytæ scilicet Atestinæ gentis Majores fuisse olim Mediolani Comites; ac bello hoc ipso inter Henricum & Harduinum sæviente, Obertum hujus nominis secundum dignitate hac præditum fuisse. Hunc vero Henrici iram promeritum, quod contra illum stetisset, ex diplomate anni MXIV. constat, quo hæc inter cetera habet Henricus: *Notum esse volumus universis Sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus, Ubertum Comitem*

(a) Memor. di Mil. T. II. pag. 302. e 363. T. III. pag. 98.

mitem filium Hildeprandi , Obertum Marchionem & filios ejus , & Albertum nepotem illius , postquam nos in Regem & Imperatorem elegerunt .... cum Dei nostroque inimico Arduino regnum invasisse. Diploma integrum Muratorius protulit (*a*) , qui etiam Obertum hunc non alium esse quam Obertum Atestium ostendit. Hujus etiam facti meminit Tristanus Calchus (*b*) diploma ipsum commemorans , quod ille Papiæ conspexerat , ex qua scilicet urbe Muratorius illud ipsum eruit. Quin etiam eadem confirmant Arnulphus , Flamma , Pellegrinus Priscianus , auctor Chronici Novaliciensis , atque Sigonius , quorum auctoritatem ad rei comprobationem Muratorius profert (*c*).

XIII. Jamvero Obertum Mediolani Comitem ejusque filios palam Harduino faventes dum cernimus , annon facile suspicemur alios etiam ex Mediolanensibus se illis comites adjunxisse , aut saltem ita de eorum fide dubium fuisse Henricum , ut illos bonorum proscriptione exilioque mulctarit ? Atque Atestios quidem brevi iterum Henricus in gratiam admisit ; sed potuit his ob generis nobilitatem eorumque promerita facilius placari , in alios vero severius agere , meritamque ab iis pœnam expetere . Quid ? quod revera Mediolanenses anno MXIV sua in Harduinum studia non obscure significasse Julinius idem animadvertit (*d*) ? Enimvero cum Harduinum in inimicas Insubriæ urbes hoc tempore sævientem , nihil Mediolanensibus nocuisse animadvertimus ; cum ab Arnulpho Mediolanensi illius ætatis scriptore *perfidos* appellari , qui Henrico favebant ; cum Henricum ipsum plebem , ut ajunt , Trecatensem ab Ecclesia Mediolanensi divulsam Novariensi addixisse ; atque in Mediolanensibus eorum temporum cartis non sane

Har-

(*a*) Antichità Estensi Parte I. Cap. XIII.

(*b*) Histor. Mediol. Lib. VI. ad an. 1012.

(*c*) Ibid. Cap. XIV.

(*d*) T. III. pag. 99.

Harduini, sed ne Henrici quidem regnum commemorari, quod tamen & ante hæc tempora & deinceps in usu fuit, cum hæc, inquam, omnia legimus, dubitare vix possumus, quin Mediolanenses, quamvis arma in Henricum non sumpserint, adeo tamen se ab ejus partibus alienos prætulerint, ut Imperator jure optimo ex ipsis nonnullos exilio dignos sit arbitratus: quare probabilia illa redduntur Calchi verba, qui post ea, quæ indicavimus, hæc addit: *Ceterique rebellionis populares, in quibus non pauci Mediolano, Comoque oriundi fuere, in Germaniam relegantur*. Ad Comenses vero quod attinet, qui simul cum Mediolanensibus tum apud Calchum, tum apud Chronicorum auctores in exilium ab Henrico ejecti dicuntur, satis caussæ apud historicos invenimus, cur id arbitremur potuisse ita contingere; quod scilicet occultos & ibi hostes nactus esset Henricus. Duo enim illius diplon[illegible] profert Cl. P. D. Primus Aloysius Tattus (*a*), cujus jam men[illegible] s; utrumque V. Nonas Octobr. anno MXV. signatum; quorum altero Comensi Ecclesiæ ejusque Episcopo Alberico Barzanorum villam in ejusdem Diœcesi positam attribuit, quæ antea ad Berengarium & Hugonem Sigifredi Comitis filios ac rebellionis reos pertinuerat; quos etiam insequente anno bonis aliis exuens, in Richildem illa contulit Bonifacii Marchionis uxorem, & celeberrimæ Mathildis Comitissæ matrem, ut ex alio diplomate apud Muratorium constat (*b*); altero autem bona omnia S. Abundii Comensi Cœnobio attribuit, quæ in Valle Tellina, ac Talamone præsertim Albertus Parmensis ejusque filii Vibertus & Sigifredus rebellionis pariter rei obtinuerant. Vides igitur Henrici hostes, sin minus Comenses, eos saltem, quibus in Comensi Provincia prædia essent, quique idcirco alios etiam rebellionis socios nancisci ibi facile aut suscitare potuerint.

(*a*) Annali Sacri di Como T. II. pag. 835. 837.

(*b*) Antiquit. Ital. T. II. pag. 35.

XIV. His nihilominus rationibus P. Tattus non acquiescit (a); aitque Calchi opinionem, Insubrum exilium anno MXV. consignantis defendi non posse, tum quod, inquit, Mediolanenses ac Comenses numquam Henrici iram promeriti sunt, cui fidem servarunt; quin etiam Arnulphus Mediolanensis Archiepiscopus, & Albericus Comensis Episcopus apertos Harduini hostes se prodiderunt; tum praeterea quod Henricum hoc anno in Italiam descendisse, Historicorum tradidit nemo. Verum quod ad primum pertinet, quamvis quae de Mediolanensium ac Comensium fide dicuntur, verissime dicerentur, fieri ne numquam posse dicemus, ut inter fidissimos Cives infidi nonnulli reperiantur? An quod Episcopus, ac Civitas pleraque parti alicui faveat, nemini partem alteram amplecti licebit? Quod vero ad Italicum Henrici iter pertinet, ego quidem & a Calcho, qui anno MXV., & a prioris Chronici auctore, qui anno MXVII. Insubrum exilium tribuit, ultro recedam; neutro enim anno Henricus in Italiam venit. Sed Bossium sequutus tertii Chronici auctorem, anno MXIV. exules in Germaniam trajectos arbitror, quo certe anno in Italia Henricus fuit (b). Enimvero Bossius annum Henrici XIII. notat, qui scilicet in annum MXIV. incidit; Henricus enim anno MII. Germaniae Rex renunciatus fuerat: *ejus imperii*, inquit Bossius, *anno decimo tertio*. Nec vero est cur miremur in ea temporum obscuritate Calchum & primi Chronici auctorem paucis annis Insubrum exilium distulisse. Quin immo illos hinc arbitror errasse, quod cum in veteribus monumentis legerent anno MXVII. Humiliatorum coetum initium habuisse, eodem pariter anno in Germaniam exules abiisse illos, arbitrati sint, qui initia eadem posuerunt; nec animadverterint aliquod temporis intervallum inter utramque rem necessario intercedere debuisse.

XV.

(a) Ibid. pag. 140.
(b) Murat. Ann. d'Ital. ad hunc annum.

XV. Anno igitur MXIV. Insubrum exilium consignandum arbitror; hos vero tres circiter annos in Germania exulasse meliora sperantes; anno autem MXVII. patriæ recuperandæ spe omni amissa, Divinæ sectari, asperum vitæ genus amplecti, crassisque indui vestibus cœpisse, donec anno MXIX. hujus rei fama ad Henricum delata, hic in patriam reditum omnibus ea ratione permiserit, quam superius retulimus. Quapropter qui anno MXVII. Humiliatorum initia statuunt, ita scilicet explicandi sunt; eo nempe anno exules Insubres prima hujus societatis fundamenta jecisse. Reditum vero eorumdem in patriam nonnisi anno MXIX. contigisse, primi ac tertii Chronici auctores consentiunt. Ceterum anno MXVII. ea, qua diximus, ratione Humiliatorum coetum coeptum, non Chronicorum tantum auctores, sed alii Scriptores quamplurimi affirmant; quamvis eorum nonnulli, ut innuimus, exilii ac conversionis annum non satis distinguant.

XVI. Ac primo trium Scriptorum ex MSS. Codicibus auctoritatem proferemus. In Puricellii Schedis, quas in Ambrosiana Bibliotheca extare diximus, inter plurimas Constantini Cajetani Casinensis Abbatis literas ad ipsum Puricellium datas, epistolam vidimus (a) anno MDCXXXIX. IV. Kal. Novemb. conscriptam, qua narrat, Chronicon quoddam apud se esse a Monacho Bobiensi ducentos fere ante annos descriptum, ubi hæc habet: *Congregatio Humiliatorum habens initium a quibusdam obsidibus civibus Mediolanensibus A. D. 1017., & ipsa satis crevit in gentem &c.* Vides itaque sæculi XV. Scriptorem, eadem cum Chronicorum auctoribus sentientem. Alter est Jacobus Philippus Besta, qui plura ad Mediolanensem historiam pertinentia sæculo XVI. conscripsit, quæ MSS. apud PP. Minores, ut vocant, Reformatos in Cœnobio S. Mariæ vulgo *del Giardino* asservantur. Ille enim (b) opinionem

(a) Biblioth. Ambros. Cod. D. 115. fol.
(b) Origine e Meraviglie di Milano Lib. VI. Cap. 8.

nionem hanc de Humiliatorum origine ceteris probabiliorem statuit. Sed multo major est apud me Puricellii auctoritas. Hic enim cum vetera omnia, quotquot nancisci potuit, Humiliatorum monumenta diligentissime scrutatus esset, hanc & ipse prae ceteris sententiam sibi amplectendam judicavit, eamdemque in Ambrosianae Basilicae Monumentis (a) sequutus est; ubi etiam, in altero ejusdem Operis volumine, (quod nec prodiit umquam, nec MS. exstat in Ambrosiana Bibliotheca, in quam schedae illius omnes deportatae fuerunt) se hoc ipsum fusius demonstraturum, ostendit.

XVII. Ex iis vero Scriptoribus, qui in omnium manibus sunt, primi pro hac sententia occurrunt bini XV. Saeculi Scriptores, S. Antoninus (b), ac Raphael Volaterranus (c). Prioris verba proferam, quae eadem ferme apud alterum invenies. *Anno Domini 1017. Ordo Humiliatorum, ut reperi in Scripturis, habuit primum sui initium.... Sciendum igitur, quod cum Serenissimus Imperator Henricus tertius anno praenotato ad partes devenisset Lombardiae &c.* Pergit porro iisdem fere verbis rem narrans, quibus Bossius deinde in Chronico usus est. Sed praeterquam quod ille XIII. Henrici annum non designat, quod Bossius facit, in eo etiam errat, quod Imperatorem, a quo Insubres exulare jussi sunt, Henricum III. vocat; quem ex illo errorem non Volaterranus tantum, sed ipse P. Bonannus (d) hausit. Ac sane, si auctorum verba in meam pertrahere sententiam aggrederer, disserendi locus hic esset; ut tertium potuisse a S. Antonino appellari Henricum illum ostenderem, quem nos I. aut II. dicimus. Quid enim? dicerem; an non ille inter Germaniae Reges Henricum recensere potuit Bavariae Ducem, atque ipsius Henrici I. Patrem?

Hic

(a) Monum. Basil. Ambr. pag. 639.
(b) Chronic. P. II. Tit. XVI. Cap. 23.
(c) Comment. Urban. Lib. XXI.
(d) Storia degli Ordini Relig. P. I. num. 82.

Hic enim anno CMLXXXIV., Othone III. adhuc puero Germaniæ rege, opportuna usus occasione, ut Rex ipse salutaretur effecit; cui tamen honori sponte anno insequente cessit. Sed distortis hujusmodi interpretationibus, si cui libet, utatur. Si enim S. Antoninum hac ratione meæ sententiæ conciliare aggrederer, gravius forte illum labentem effingerem, qui inter Germaniæ Reges Henricum hunc recensuerit, quem ceteri omnes ex eadem serie prohibent. Itaque S. Antoninum hac in re errasse ultro fateor; sed hinc nihil ejusdem auctoritati detrahitur. Illum enim, cum Henricum III. appellavit, eum ipsum, de quo nobis sermo est, intellexisse aperte constat ex anno MXVII., quo hæc contigisse narrat; & ex ipsa rerum narratione. Quæ enim ille refert, neque Henrico III. Germaniæ Regi congruunt, qui anno MXXXIX. Rex renunciatus, anno MLVI. obiit; nec Henrico III. Imperatori ejusdem filio, qui anno MLXXXIV. a Pseudo-Pontifice Guiberto ad imperium evectus est: neuter enim bella cum Mediolanensibus gessit, nec quidquam apud Historicos legimus, ex quo Insubres nonnullos suspectæ fidei ab alterutro in Germaniam relegatos suspicemur.

XVIII. Verum etsi nobis S. Antonini, Volaterrani, ac Bonanni auctoritas deesset, alios non sane paucos habemus, per quos nostræ opinioni pondus accedat; quos inter Andreas Hojus (a), Bartholomæus Cassaneus (b), P. Emmanuel Rodericus ex Min. Observ. familia (c), P. D. Placidus Puccinellus Casinensis (d), doctissimus Natalis Alexander Ord. Præd. (e), recensendi sunt. Sed hoc præcipue meam mihi sententiam probat quam maxime, quod

illam

(a) In Notis ad Cap. XXVIII. Hist. Occident. Card. de Vitriaco.

(b) Catalogus Gloriæ Mundi P. IV. Consid. VI.

(c) Quæst. Regul. T. I. Quæst. III. Artic. XI.

(d) Chronicon Glaxiæ. Cap. I.

(e) Hist. Eccles. Sæc. XIII. & XIV. Cap. VII. Artic. V. sum. 2.

illam eorum fere omnium suffragiis confirmatam animadvertam, qui Humiliatorum res diligentius tractarunt. Hanc enim, præter eos, quos jam memoravimus, Calchum ac Puricellium, amplexus est, validisque argumentis firmavit Cl. Bibliothecæ Ambrosianæ Præfectus Joseph Antonius Saxius (a); quique præterea adhuc vivunt Scriptores aliquot doctissimi, quibus ego majorem meis laudibus famam frustra conciliare aggrederer, quam quæ in ipsos ex editis eorum libris redundat. Hi porro sunt Bibliothecæ Ambrosianæ Præfectus Nicolaus Sormannus (b), ejusdemque Propræfectus Balthassar Oltrocchius (c), Georgius Comes Julinius (d), Vaticanæ Basilicæ Canonicus Joseph Garampius (e), ac Carolus Doneda Brixiensis Quirinianæ Bibliothecæ Præfectus (f); qui omnes aut nostram hanc opinionem indubitanter sequuti sunt, aut illam saltem ceteris probabiliorem sunt arbitrati.

XIX. At mirabitur fortasse aliquis, aliud hic argumenti genus a me tacitum præteriri, quo Puricellius, Saxius, Sormannus, ac primi Chronici auctor sententiam hanc ipsam confirmant; Braidensem scilicet chartam a postremo hoc auctore conspectam, ex qua Braidensem Humiliatorum domum jam ab anno MXXXVI. exstructam fuisse constat. Sed quæ mihi chartæ hujusmodi auctoritatem suspectam reddant, opportunius sequente Dissertatione commemorabo. At interim, quamvis novo hoc argumento destituamur, quæ hactenus diximus, satis, opinor, sententiam nostram comprobant. Nec tamen, quod Henrici I. ætate contigisse ostendimus, id etiam Conradi ac Friderici temporibus fieri potuisse

(a) Histor. Typogr. Mediol. ad an. 1483., & Ser. Archiep. Mediol. T. II. in Vita Heriberti.

(b) Storia degli Umiliati Cap. I.

(c) In Notis ad Vit. D. Caroli Lib. II. Cap. XIV.

(d) Mem. di Mil. T. III. pag. 130.

(e) Memorie della B. Chiara da Rimini, Dissertaz. XVI.

(f) Memorie di S. Costanzo Cap. VII.

tuisse inficior; quin etiam, ut superius innuimus, quæ illi cum Mediolanensibus bella gesserunt, in caussa fuerunt fortasse, cur alii easdem, quas veteres illi Humiliatorum auctores, calamitates perpessi, eorum etiam exemplum, ac vitæ genus sequerentur; quod & Campius, quem superius memoravimus, & Aurelius Corbellinus Augustinianus in Episcopis Vercellensibus confirmant (a).

XX. Sed de anno, quo prima Humiliatorum exordia consignanda sunt, hæc dixisse sufficiat. Paucula adhuc evolvenda supersunt, quo reliqua, quæ ad eorum initia pertinent, illustrentur. Ex iis, quos protulimus, auctoribus nonnulli, Humiliatos albis se vestibus tunc induisse narrant, cum primum Deo se totos devoverunt. Hæc scilicet est Curtii, Barelli, Besutii, Calvisii, Philippi Bergomensis, Sabellici, aliorumque opinio. Sed hic etiam a veritate illos aberrasse, & auctores alii in Humiliatorum historia diligentius versati, Jovius, inquam, Calchus, Saxius, Sormanus, Julinius, aliique; & tria Humiliatorum Chronica ostendunt: *Pretiosa*, ait primi Chronici auctor, cui ceteri omnes consentiunt, *pretiosa deponunt vestimenta, & induunt vestimenta berettina*. Hæc porro vox apud Scriptores medii ævi idem ac cinereus significat. Ita in Carmelitarum *Bullario* apud Cangium (b): *Clerici dicti Ordinis tunicas nigras de lana tinctas... non berrettinas aut griseas, & ad nigredinem tendentes &c.* Enimvero postquam Humiliati Monasticam vitam amplexi cinereis vestibus positis albas induerunt, Novitios tamen, ut priorum Patrum memoria vigeret, cinereis uti vestibus voluerunt: *Caputium & benefla* (ita in Humiliatorum constitutionibus a sexto Generali Humiliatorum Magistro Bertramo II. digestis) *Caputium & benefla* (Novitiorum) *erunt de verdeto, vel de berettino ad differentiam Professorum* (c).

Scripti

(a) Pag. 70.

(b) Glossar. Med. & Inf. Latin. ad vocem *Berettinus*.

(c) Distinct. I. Cap. IX. de Novitiis.

Scripti cujusdam auctor, quod in Bibliotheca Ambrosiana asservatur (a), quo Humiliatas Moniales non proprium, sed Ambrosianum ritum usurpare in Divinis Officiis peragendis debere, contendit (quem deinde Puricellius eruditissima Dissertatione confutavit), scripti, inquam, illius auctor addit, veteres illos Humiliatos fune latus cinxisse, & quoddam capiti imposuisse operimenti genus, quo tunc temporis Laici homines utebantur; sed ex rudi panno eodem, quo vestem sibi adornarant; scilicet in maniçæ formam compositum, quod ex capite in humeros cadens, atque in acutum desinens ad cingulum usque pendebat. Unde hæc ille hauserit, ignoro. Sed videtur Calchi verba respexisse, qui ex hoc operimento, quo primum in Germania usi sunt, Berettanos fuisse illos in Italia appellatos, narrat: *Ac postea a magnitudine operimenti capitis, quo in peregrina terra, uti consueverant, Berettani* (nuncupati) (b).

XXI. Idem præterea Calchus Humiliatos eandem in Germania vitæ rationem aggressos testatur, quam postea in Italiam reduces tenuerunt: lanæ scilicet faciendæ operam illos dedisse, pecuniam in pauperes consuevisse erogare, ceteraque hujusmodi, quæ religiosos piosque homines decerent. Sed de his nulla apud alios auctores, neque in ipsis Humiliatorum Chronicis mentio. Hoc unum Bossius dicit, morem illis fuisse, ut sæpe ad colloquia convenirent, quo se invicem ad propositum persequendum hortarentur. *Sæpe conveniebant isti nobiles exules ad colloquium, ordinantes & disponentes semper se in isto proposito humilitatis perseverare; esto quod daretur facultas ad propria redeundi.* Nec sane intelligo, qui fieri potuerit, ut in alieno solo exules ea peragerent, quibus homines divitiis exuti, vitamque ægre trahentes impares videntur.

XXII.

(a) Cod D. 113. fol.
(b) Hist. Mediol. Lib. VI. ad an. 1019.

XXII. Dolendum sane est exulum hujusmodi, ex quibus primum Humiliatorum societas conflata est, nomina interiisse. Qui enim in Henrici literis, atque in Calchi historia appellantur, nec illi in Germaniam exules abiere, nec multo post in Henrici gratiam iterum, ut vidimus, recepti sunt. B. Guido autem, & S. Joannes Medensis, qui a nonnullis inter exules recensentur, toto amplius saeculo ab iisdem distant, ut altera Dissertatione ostendemus. Sed quicumque illi fuerint, Bossium jam narrantem audivimus, qua ratione Henricus, cum de iis audisset, eosdem advocarit; ac primo fidem eorum explorans, ubi sincere illos agere animadvertit, Humiliatos ex animi demissione, quam habitu moribusque praeseferebant, eosdem appellarit, iisque in patriam reditum concesserit. Qui vero eorum, postquam in Insubriam redierunt, mores, quae vices fuerint, sequente Dissertatione quaeremus.

DISSERTATIO II.

DE ALTERIUS TERTIIQUE HUMILIATORUM ORDINIS INITIIS.

I. Humiliatis Mediolanum reversis (hanc enim fere omnibus patriam fuisse vidimus) nova illico rerum species Civium animos in admirationem rapuit. Quos enim cinereis abjectisque vestibus indutos e Germania redeuntes conspexerant, illos aliam omnino, ac ante exilium solerent, vivendi rationem amplecti, luxum omnem, ceteraque, quibus olim gaudebant, vitæ commoda aspernari, aliosque ac familiares præsertim uxoresque singulos suas in severioris disciplinæ societatem allicere, aspiciebant. Enim vero patrias ædes minime sibi deserendas, Humiliati initio censuerunt: sed nulla Sacramenti religione obstricti, præclaris virtutum exemplis intra domesticos parietes editis, ceteros omnes, qui iisdem tectis uterentur, ad sui imitationem excitabant. Id vero felicissimo exitu factum. Neque enim Mediolani tantum, sed & alibi, ac Modoetiæ in primis, ut Chronica testantur, auctus mirum in modum Humiliatorum est numerus. Cum vero nec turpi otio languescere, nec ullum sibi nisi manuum labore quæsitum victum comparare statuissent, homines genere ut plurimum opibusque clarissimi lanam facere aggressi sunt; qua deinde re adeo Humiliatorum fama percrebuit. Sed ipsa antiquioris Chronici verba audiamus: *Reversi qui fuerant exules quilibet in domo sua familiam suam induxit in eamdem devotionem, uxoribus reddendo debitum; & ne in otio essent, mercatores & lanæ laboratores esse constituerunt, ut a successoribus cognoscere potui, & sicut pisces ita isti tam in Lombardia, quam extra multiplicarunt.* Nec tamen crediderim, quod nonnulli scripserunt, Humiliatos prorsus omnes in hujusmodi

artem

arteni incubuisse. Qui enim facultatibus praestabant, id facile iis licuisse; intelligo; verum aliis deinceps cujuscumque conditionis hominibus, iisque non sane paucis, in Humiliatorum coetum adscitis, eos etiam, qui antea arte aliqua exercenda vivebant, illa omissa, lanarios factos, difficile adducor, ut credam. Quin immo tertii Chronici verba illud mihi indicare videntur; plerisque quidem, sed non omnibus, communem fuisse laborem hujusmodi: *Victum sibi*, ait Bossius, *ex labore manuum suarum, maxime ex lanificii exercitio, procurabant*. Quid? quod ea loquendi ratione Bossius idem utitur, ut non in suis singulos aedibus, sed in communem aliquem locum convenientes, lanae operam, statis fortasse horis, dedisse suspicer? Ait enim paullo post: *Et qui intrabat in eamdem Societatem ducebatur ad exercitium lanae, & dabatur ei praedictus habitus*.

II. At quoniam quaecumque Duce ac Rectore careat, nullisque legibus muniatur Respublica, eam in ruinam vergere, ac sensim dilabi noverant Humiliati, in singulis, in quibus hactenus pedem fixerant, pagis urbibusque, unum ex suis, cui rerum omnium administratio committeretur, statuerunt. Huic Ministri nomen impositum. Illius porro erat coetui universo, singulisque fratribus praeesse, eorum commodis prospicere, cavere incommoda, ceteraque, quae optimum patrem decent, curare. Aedes etiam collata pecunia aut coemptae aut exstructae, quae Humiliatorum conventibus paterent. In iis enim statis diebus, singulis scilicet Dominicis, si alterius Chronici auctori habenda est fides, collecti, non solum lucri ex lanae opificio percepti rationes, quaeque ad Ordinis incrementa conferrent, sedulo expendebant; sed, quae praecipua erat conveniendi caussa, ex sociis aliquem de Christianae perfectionis studio, deque opportunioribus ad illius consequutionem adjumentis facili sermone disserentem audiebant. Hinc aedes hujusmodi *Conventia* aut *Parlatoria* barbaris vocabulis appellatae; Humiliati ipsi *fratres de Conventu* dicti. Quae omnia ita ex Humilia-

miliatorum Chronicis constant, ut ad difficiliora properanti diutius his immorari minime vacet. Reliqua vero, quæ ad eorum instituta legesque pertinent, tertia Dissertatione innuemus. Nunc ad alterius Humiliatorum Ordinis primordia explicanda vocamur.

III. Hunc itaque in modum cœptis alacriter instantes Humiliati vivebant, cum perfectioris vitæ studium eorum nonnullos adegit, ut paternis domibus relictis Cœnobia exstruerent, in quæ simul reciperentur. At maxima hic quæstio occurrit, quonam id tempore, quove auctore factum. Sunt enim, qui non antea Humiliatos arctioris hoc vitæ genus amplexos tradunt, quam S. Bernardus Claravallensis Abbas Mediolanum adveniret, quod scilicet anno MCXXXIV. contigit. Tunc enim certas vivendi leges a Sanctissimo viro Humiliatis statutas ajunt, quas illi in domesticis adhuc ædibus degentes servarent, eosque paullo post sanctius adhuc victuros in cœnobia secessisse. Alii contra jam ab anno MXXXIV. alterum Humiliatorum Ordinem ortum contendunt. Duo itaque potissimum hic inquirenda; primo, utrum antiquioribus illis Humiliatis leges aliquas S. Bernardus præscripserit; tum per ea ne tempora tantum initium duxerit secundus Humiliatorum Ordo. Qua in re antiquorum scriptorum auctoritas, ut omnia pateant, primum est proferenda. Porro ne qua difficultas ex vocibus suboriatur, Lectorem monitum volumus, illum Humiliatorum Ordinem, cujus initia prima Dissertatione investigavimus, imposterum a nobis tertium appellatum iri, quo nomine post duos alios Humiliatorum Ordines conditos appellari ille cœpit; secundum vero illum a nobis dici, de quo nunc quærimus; primum denique illum, qui tertius quidem post duos priores exortus est, sed cum ex Sacerdotibus constaret, aliosque adeo dignitate antecelleret, primus est nuncupatus.

IV. Atque hic nobis Galvaneus Flamma omnium primus occurrit, qui anno MCCXCVII. Prædicatorum Ordinem ingressus,

ut Muratorius probat (a), multa deinde ad Mediolanensem præsertim historiam illustrandam scripsit. Hic itaque sic statuit (b): *Isto tempore nobilis vir Guido ex Capitaneis portæ Orientalis fuit specialis adjutor S. Bernardi in fundando Monasterio de Charavalle juxta Mediolanum de divitiis ejus anno Domini 1135., & iste Guido tertium Ordinem fratrum de Govvenio* (sic nempe, ut vidimus, tertii Ordinis Humiliati ex conveniendi consuetudine appellabantur) *S. Bernardi in porta Orientali construxit in die S. Vincentii, quem Innocentius tertius confirmavit, & ab Innocentio tertio dictus est Ordo tertius. Isti fratres de Convenio fundaverunt Ordinem Fratrum Humiliatorum, & ipsos visitabant.* Et alibi (c): *Sequenti anno* (scilicet, ut Flamma arbitratur; anno MCXXXV.) *B. Bernardus rediit Mediolanum; Claravalle construxit, Ordinem S. Bernardi ordinavit, qui modo dicuntur fratres de Convenio. Prima domus istarum fratrum fuit Conventus portæ Orientalis, quam Guido ex Capitaneis portæ Orientalis construxit. Hic autem Guido vir illustris Romam ivit, & ab Innocentio tertio in quodam prandio aquam ad manus recepit; & istum Ordinem confirmavit; & quia iste Papa dicebatur Innocentius tertius ideo iste Ordo tertius appellatus est, & est exemptus ab omnibus gravaminibus communitatis Mediolani. Hi fratres fundaverunt primum, & secundum Ordinem Humiliatorum, & visitabant ipsos fratres.* Eadem porro verba, quæ secundo loco ex Flamma recitavimus, in Mediolanensibus annalibus, quos Puricellius Petro Azario tribuit (d), descripta leguntur (e). Sed annales hos Azario suppositos esse, evincit Muratorius in Præfatione, quæ annalibus ipsis præmittitur; eorumque Scriptorem ex Flammæ, Azarii aliorumque historiis plu-

(a) In Præfat. ad Manip. Flor. Vol. XI. Script. Rer. Ital.
(b) Chron. major MS. cap. 155. ap. Puricell. Monum. Basil. Ambros. num. 375.
(c) Manipul Flor. Cap. XXXI Vol. XI. Script. Rer. Ital.
(d) Monum. Basil. Ambros. num. 375.
(e) Annal. Mediol. Vol. XVI. Script. Rer. Ital.

plurima ad verbum surripuisse; quod etiam ex hoc loco patet. Accedit Chronici Placentini auctoritas, cujus scriptor Joannes de Mussis circa annum MCCCLXXXIX. Muratorio teste floruit (a). Illius parro hæc sunt verba: *Eodem anno* (MCXXXV.) *B. Bernardus Monasterium Claravalle Mediolanensis Diocesis construxit, & Ordinem, qui dicitur S. Bernardi ordinavit, qui Ordo tertius appellatur ex confirmatione Innocentii tertii.* Donatus etiam Bossius eadem similibus verbis explicat (b). *Anno Domini millesimo centesimo quadragesimo quinto* (ita per typographi, arbitror, errorem impressum est pro trigesimo quinto) *B. Bernardus Mediolanum reversus, Claravallem, Ordinemque sui nominis, qui postea Conventuum dictus est, condidit. Huic Ordini prima domus a Guidone Capitaneo in porta orientali fundata est; qui Romam profectus, ut ab Innocentio tertio appellavit: ab omnibus quoque vectigalibus tributisque communitatis reddidit immunem. Ab his fratribus primus & secundus Humiliatorum Ordo institutus est.* Id ipsum denique Codicis MS. auctoritate fundetur, quem in Bibliotheca Canonicorum Metropolitanæ hujus Ecclesiæ servatum, spectatissimus Bibliothecæ Præfectus, & Metropolitanæ Ecclesiæ Canonicus Ordinarius Joachim Comes Gambarana nobis humanissime communicavit. Humiliatorum scilicet Privilegia ac Pontificum ad eosdem pertinentes litteræ Codice illo continentur. At sub ejus initium pauca quædam ad Humiliatorum historiam illustrandam anonymo auctore proferuntur. Hic itaque sic statuit: *Notandum quod anno D. N. J. C. 1135. S. Bernardus venit Mediolanum, & ibi multis miraculis claruit; & Monasterium construxit, a quo quidam magnates & nobiles Mediolani spiritu divino inebriati formam vivendi in habitu religioso cum suis familiis habitando sumpserunt. Fuit ergo S. Bernardus Ordinis hujus primus Fundator, unde Fratres tertii Ordinis hujus vocantur alicubi fratres* S. Ber-

(a) In Præfat. ad idem Chron. Vol. XVI. Script. Rer. Ital.

(b) Chronic. ad hunc an.

S. Bernardi .... Quare sciendum quod fratres tertii Ordinis hujus fuerunt fundatores primi & secundi Ordinis Humiliatorum. Codicem porro hujusmodi medio circiter XV. saeculo fuisse conscriptum tum characterum forma, tum litterarum Apostolicarum series ipsa indicat.

V. His fere auctoribus eorum sententia nititur, qui tertii Ordinis Humiliatis leges a S. Bernardo conditas fuisse contendunt. Mitto enim Georgii Merulae verba proferre; nam quamvis Puricellio hoc ipsum innuere visus sit, ita tamen veris falsa permiscet, ita obscure loquitur, ut neminem fore umquam arbitrer, qui ad hanc sententiam confirmandam Merulae auctoritate utatur. Sic porro ait (a): *Frequentavit hic homo* (S. Bernardus) *Mediolanum tum ob urbium magnitudinem & civium opes, tum quia in regione, quam orientalem portam vocant religiose educatus, fundamenta ibi Societatis inseparabilis jecit.* Quis enim non rideat, cum Sanctissimum Virum, quem gravissimis negotiis ac Pontificia legatione Mediolani functum fuisse, nemo non novit, *ob urbium magnitudinem, & civium opes* Mediolanum frequentasse legat? Illud vero quam lepidum! quod S. Bernardus Mediolani apud portam orientalem educatus dicitur, qui numquam scilicet Mediolanum ante attigerat, quam ad Concilium Pisanum ab Innocentio II. vocatus accederet? Quod vero de Societate a S. Bernardo Mediolani statuta idem auctor refert, malit forte aliquis de Mediolanensibus Innocentio Pontifici Romanaeque Ecclesiae reconciliatis, quam de Humiliatis intelligi.

VI. Ceterorum tamen, quos protulimus, Scriptorum auctoritas ea visa est clarissimis viris, ut in eorum sententiam ultro concesserint, atque Humiliatos illos veteres certam vivendi legem a S. Bernardo accepisse scripserint. Inter hos porro praecipuum obti-

(a) Antiquit. Vicecom. Lib. III.

obtinent locum Puricellius (a), Tattus (b), Pagius (c), Papebrochius (d), Pinius (e), Suyskenius (f), Helyottus (g), Julinius (h), magna profecto apud eruditos nomina, ut Cavitellium (i), & Fabrium (k), ceterosque minoris notæ Scriptores prætermittam. Unus hactenus inventus est Cl. Saxius, qui tot tantorumque auctorum consensu (omnes enim, si Suyskenium, ac Julinium excipias, Saxium præcesserunt) minime se deterreri est passus, quominus hanc sententiam pluribus oppugnaret (l). Atque equidem cum hinc Flammæ veterumque Scriptorum auctoritatem ac verba perpenderem, hinc autem haud levia rationum momenta, quæ partim Saxius huic opinioni objecit, partim ego ipse cogitando objici posse cognoveram, ita in Saxii ipsius sententiam impellebar, ut ad hanc confirmandam, confectam jam, ac prope prælo paratam dissertationem haberem. Sed cum animadverterem præclarissimum ac sæpe laudatum Mediolanensium rerum Scriptorem Comitem Julinium pro communi opinione, ut supra memorabam, stetisse, operæ pretium me facturum arbitratus sum, si Dissertationem ipsam cum eodem communicarem; ut scilicet, aut illo in meam sententiam profecto novum huic robur accederet, aut si suam ille strenue tutaretur, in eamdem ego con-

(a) Monum. Basil. Ambros. num. 375. & in MSS. Biblioth. Ambros.

(b) Vita di S. Gio. da Meda Cap. IV., & Annali Sacri di Como Dec. II. Lib. VI. an. 1134.

(c) Critic. ad Annal. Baron. ad an. 1134.

(d) Exegesis Archiep. Mediol. præmiss. T. VII. Act. SS. Maji num. 116.

(e) Acta SS. Aug. T. IV. pag. 149 Edit. Antuerp.

(f) Act. SS. Sept. T. VII pag. 348. &c. ejusd. Edit.

(g) Hist. des Ordres Relig. T. VI. Cap. XIX.

(h) Mem. di Mil. T. V. pag. 302. &c., & T. VI. pag. 192.

(i) Annal. Cremon. ad an. 1137.

(k) Continuat. de l'Histoir. Eccles. de M. Fleury T. XXXIV. Lib. 171. num 26.

(l) In annot. ad Landulphi Jun. Histor. Vol. V. Script. Rer. Ital. pag. 513., & in Hist. Typogr. Mediol. ad an. 1483. col. 249.

concederem: ita nempe unicuique agendum ratus, qui non studia partium sequi, sed historiæ veritatem attingere decreverit. Quod cum præstitissem, humanissimis ille ad me litteris datis suam ita sententiam novis allatis rationibus confirmavit atque illustravit, ut sin minus omnem de ejusdem veritate dubitationem, certissimum tamen, quod jam mecum ipse statueram, de ejusdem falsitate judicium sustulerit. Itaque cum dubius, quam potissimum sequerer opinionem, hærerem, placuit productis hinc inde rationum momentis, rem omnem eruditis Lectoribus dijudicandam relinquere.

VII. Ac primo in Flammæ verbis multa occurrere, quæ probari nemini possint, facile patet.. Ut enim illa omittam, quæ de portæ orientalis domo narrantur, de quibus mox sermo erit, quam lepidum illud sane, quod Guido de porta orientali *aquam ad manus in quodam prandio recepisse ab Innocentio tertio dicitur?* Illud vero quam obscurum, ne dicam ridiculum: *Guido tertium Ordinem .... in porta orientali construxit in die S. Vincentii!* Nam quid ego de ingenioso illo tertii Humiliatorum Ordinis etymo dicam, quem tertium ab Innocentio tertio appellatum statuit? Num primum quoque, atque alterum Humiliatorum Ordinem Pontifex idem non approbavit? Cur ergo suum uterque ab Innocentio tertio nomen non est mutuatus? Quid denique de tertii ejusdem Ordinis Humiliatis, quibus Humiliatorum primi alteriusque Ordinis domos lustrandi jus fuisse contendit? cujus rei nullum umquam in Litteris Apostolicis indicium, nullum in Humiliatorum Constitutionibus ceterisque eorumdem monumentis apparet. Anonymi vero Scriptoris, cujus verba ex Codice MS. superius memorato descripsimus, crassiora adhuc sunt menda. *Quare ergo* (ait modico post recitata verba intervallo) *dicitur tertius?* (nempe Humiliatorum Ordo). *Sciendum est* (reponit), *quod Ordo iste non dicitur tertius, respectu primi & secundi Ordinis Humiliatorum; potius enim diceretur primus; sed ideo dicitur tertius, quia Papa Innocentius*

tertius, quando Fratribus istis prius regulam dedit, dixit ore proprio: Hic est tertius Ordo; & hoc ideo dixit, quia post Ordinem S. Augustini, & S. Benedicti prædictus Ordo immediate apparuit, qui sub neutro illorum duorum Ordinum continebatur. Egregium sane etymon, ac Varrone dignissimum! At cur duo alii Humiliatorum cœtus primus ac secundus appellati? Nam forte Augustini, aut Benedicti leges illi secuti? Sed quid amplius his nugis immoramur? Porro ridiculum adhuc magis, quod deinde ignotus ille auctor subdit. Qui enim superius S. Bernardum anno MCXXXV. Mediolanum venisse, vivendique formam Humiliatis tradidisse scripserat, sic prosequitur: *Imperator Federicus Barbarossa prope Mediolanum consedit urbem illam periturus..... Rectores.... civitatis rejecta mortalium spe ad Deum confugientes, quoniam magnam fiduciam ac devotionem habebant in S. Bernardo, qui apud eos vivebat multa quotidie miracula ostendens.... ab eo admoniti & excitati fuerunt, ut amore sui vestes albas omnes assumerent, humilitatis indicium; atque Imperatori se deprimerent & humiliarent, & ita factum est*. Tum pergit iis similia referens, quæ nos de Humiliatorum in Germania initiis narravimus; ac tandem subdit: *Dehinc obedientiæ ac devotioni S. Bernardi se commiserunt, qui propriis manibus mantellum berettinum eis apposuit, & tradidit eis modum vivendi cum familiis suis... & hæc est caussa, qua vocantur fratres S. Bernardi*. Itane vero? An ergo anno MCXXXIV. aut MCXXXV. quo tantum tempore S. Bernardus Italiam incoluit, Fridericus Mediolanum obsedit, qui nonnisi anno MCLII. Germaniæ Italiæque regnum obtinuit? An potius anno MCLVIII. quo primum Mediolanensis urbs a Friderico est obsessa, Mediolani adhuc degebat Bernardus, qui jam ab anno MCLIII. ad Superos evolaverat?

VIII. Reliqui vero Auctores Joannes nempe de Mussis, & Donatus Bossius nonne videntur, cum de Humiliatis a S. Bernardo institutis loquuntur, Flammam ante oculos habuisse? At Mussius quidem contractius, sed iisdem fere verbis, eadem ac Flamma

ma

ma narrat: ab utroque scilicet locutiones illae eaedem ad verbum usurpantur: *Monasterium Claravalle construxit, & Ordinem S. Bernardi ordinavit:* Uterque tertium Humiliatorum Ordinem ab Innocentio tertio appellatum iisdem fere verbis asserit; ut plane videatur Mussius, quae apud Flammam invenerat, ea bona fide in Chronicon suum intulisse. Donatum autem Bossium Flammae verba paullulum immutata descripsisse, nonne is facile suspicetur, qui utrumque diligenter conferat? *B. Bernardus*, ait Flamma, *redit Mediolanum, Claravalle construxit; Ordinem S. Bernardi ordinavit, qui modo dicuntur Fratres de Convenio:* At Bossius: *B. Bernardus Mediolanum reversus, Clarevallem, ordinemque sui nominis, qui postea Conveniorum dictus est, condidit.* Pergit porro Flamma: *Prima domus istorum Fratrum fuit Conventus porta orientalis, quam Guido de Capitaneis porta orientalis construxit.* Bossius vero: *Huic Ordini prima domus a Guidone Capitaneo in porta orientali fundata est*, Flamma denique: *Hic Guido vir illustris Romam ivit.... & istum Ordinem confirmavit; & quia iste Papa dicebatur Innocentius tertius, ideo iste Ordo tertius appellatus est; & est exemptus ab omnibus gravaminibus Civitatis Mediolani.* Quid vero Bossius? *Qui Romam profectus, ut ab Innocentio tertio appellavit, ab omnibus quoque vectigalibus tributisque reddidit immunem.* Quis unquam diligentius alterius auctoris sensum retinuit, quamvis non iisdem omnino vocibus usus, ne aliena compilare impudentius videretur? Quod si Flammam primum fuisse hujus narrationis auctorem concedamus, vereor ne illius fides, ut minimum dicam, in dubium sit revocanda. Ille enim est Flamma, *qui* (non meis, sed illius verbis utor, cujus maxime intererat Flammam a criminationibus vindicare, Muratorii, inquam, qui illius *Manipulum Florum* edendum censuit) *in fabulosis narrationibus, & vulgi rumoribus adoptandis liberalem se praestitit* (a). Quae cum ita sint veterum Scriptorum auctoritas omnis,

(a) Praefat. ad Manip. Flor. Vol. XI. Script. Rer. Ital.

nis, qua freti recentiores eorum sententiam amplexi sunt, aut evanescere videtur omnino, aut saltem imminui.

IX. Quamquam tamen non ea est hujusmodi difficultas, quæ solvi nullo modo possit. Ac sane, quod ad Flammam pertinet, multas illum fabulas suis Chronicis inseruisse, nemo sanus neget. Verum an quæcumque apud illum occurrunt, falsa ex præjudicata hac opinione arbitremur? Nihil ne veri Flammam scripsisse existimabimus? Profecto multa ab illo accepimus, quæ certissima sunt; multa etiam, quorum nisi ille memoriam litteris tradidisset, nullum amplius exstaret indicium. Itaque potuit ille quidem, cum hæc narraret, veris falsa miscere; sed non ideo omnia rejicienda, quod nonnulla veritati non congruant. Quod etiam de anonymo illo Scriptore, quem superius memoravimus, dici potest. Reliqui autem Scriptores num ideo Flammam descripsisse dicantur, quod eadem similibus verbis enarrent? Sed, esto, descripserint. Num id temere illos fecisse arbitreris? Num vere ne an falso narrarentur illa a Flamma, quærere eosdem neglexisse existimes? Sane non omnia, quæ a Flamma narrantur, Mussius & Bossius suis Chronicis inseruere; quod indicio est, diligenter illos, quæ vera arbitrarentur, decerpsisse; rejecisse vero, quæ falsa. Quare, si S. Bernardum Humiliatis leges scripsisse referunt, quamvis iisdem fere Flammæ verbis utantur, scientes tamen prudentesque ac rei veritate perspecta id fecisse dicendi sunt. Quæ quidem probabiliter reponi non inficior. Verum ut statuamus, quid de Flammæ ceterorumque narratione sit judicandum, videndum antea, quibus rationum momentis narratio eadem oppugnetur.

X. Inter cetera, quæ Saxius ad communem opinionem refellendam affert, illud est, neminem ex iis, quotquot Bernardi res gestas sub ipsa Sanctissimi Viri tempora litteris tradiderunt, de Humiliatorum legibus verbum ullum fecisse; nec S. Bernardi ullum in Humiliatos suos amoris monumentum aut in illius epistolis, aut in ceteris scriptis exstare. Fateor tamen, parum me hu-

hujusmodi

ujusmodi argumento moveri. Ac vere quidem hæc a Saxio dicuntur; numquam enim Humiliatorum nomen in Bernardi operibus occurrit, aut apud plerosque ex iis, qui de ejusdem vita scripserunt. Landulphus junior unus videri posset factum hujusmodi saltem innuisse; ille enim horum temporum vices referens hæc habet (a): *In statuta itaque die non solum Suffraganei, sed quamplures pure induti rudi & inculta lana, & rasi insolita rasura concurrerunt*. Quibus verbis Humiliatos designari Papebrochius credidit (b); sed de Cisterciensibus illic sermonem esse, quibus deinde S. Bernardus Clarævallense Cœnobium erexit, Saxius evidenter ostendit (c); ac certe Humiliatos iis verbis non indicari ex hoc etiam constat, quod S. Bernardus nondum tunc temporis Mediolanum advenerat. Clarius fortasse Humiliatos innuere videtur paullo post Landulphus, cum de rebus a S. Bernardo Mediolani gestis loquens, ait (d): *& non solum masculi, sed etiam mulieres tonsæ sunt, & ciliciis & laneis vilissimis induti ad quælibet religiosa convertuntur*. At hæc etiam, præterquamquod non de peculiari aliquo cœtu dicta videntur, sed de universæ urbis commotione, quæ S. Bernardi sermonibus debebatur; ad summum evincerent, nonnullos tunc fuisse, qui Humiliatorum vivendi genus amplecterentur; sed certe de legibus, quas Humiliati a Bernardo acceperint, nulla ibi est mentio. Itaque vere hæc, ut dicebam, a Saxio objiciuntur; non ita tamen ut ad contrariam opinionem evellendam multum possint. Leges scilicet hominibus nullo Sacramenti vinculo obstrictis statutæ, quibus illi vitam in domesticis ædibus pie sancteque moderentur, non eam sane famam latori comparant, ut miremur de iis ab illius vitæ Scriptoribus prorsus sileri. Nec porro

omnia

(a) Histor. Mediol. Cap. 41. Vol. VI. Script. Rer. Ital.
(b) Exeges. de Archiep. Mediol. num. 316.
(c) In notis ad suprad. C. Landulphi, & in Histor. Typogr. ad an. [illegible]
(d) Cap. 42.

omnia scribi necesse est, & S. Bernardum eos meminisse in suis scriptis omnes, quotquot sapientissimis ab eo fuerant preceptis aut legibus informati, quis umquam probabit? Certe plurimum ille Mediolanenses, Genuenses plurimum dilexit, plurima in illos, dum in Italia esset, beneficia contulit. At postquam Italia excessit num vel ipsum Mediolanensium, aut Genuensium nomen umquam in ejus libris occurrit?

XI. Verum graviora adhuc Saxius objecit; ac primo neminem umquam ex Humiliatis Scriptoribus ullam de suarum legum conditore Bernardo mentionem fecisse, peculiarem cultum nullum illi ab Humiliatis præstitum. Cujus argumenti, quod negativum vocant, quamvis non maxima vis esse soleat, major hac in caussa tamen est, quam primo forte aspectu videatur. Etenim levissimis etiam de caussis nonnullos ab Humiliatis honoris caussa commemorari video, quibus nihil fuit cum Humiliatis ipsis commune. Sane S. Baudolinum, & S. Torpetem Martyrem hoc tantum nomine Sanctis ex Humiliatorum Ordine adscriptos videbimus, quod illi Alexandriæ, huic Pisis sacras ædes Humiliati habuerunt. At vero qui primus certam iis vivendi normam proposuit, illum nullo præcipui honoris cultu insignitum, quis tandem credat? Neque est cur suspicemur, Humiliatos Monachos ideo Bernardi mentionem omisisse, quod Laicis tantum, tertii nempe Ordinis Humiliatis, leges ille perscripserat. Qui enim, iterum ajo, Torpetem, qui Baudolinum, quibus Humiliatorum nomen nulla ratione congruit, qui Homobonum, qui Aldobrandescam, aliosque, ut patebit, tertium ipsum Ordinem professos, in suorum Sanctorum album retulerint, iine Bernardum ejusdem Ordinis Legislatorem optimum omiserint? At enim in Humiliatorum Chronicis, ajunt nonnulli, hoc ipsum de Bernardo narratur. Itane vero? At in quibusnam? Marcus Bossius sane tertii Chronici auctor, qui Humiliatorum exordia diligentissime investigavit, quique complura Chronica se evolvisse testatur,

S. Ber-

S. Bernardum ne nominat quidem. Nulla etiam Bernardi mentio in Chronico altero anno MCCCCXXI. conscripto. Unum illud Chronicon, quod anno MCCCCXIX. confectum diximus, Bernardum commemorat; sed hoc ipsum cum facit, minuere mihi potius opinionis hujus auctoritatem, quam augere videtur. Placet hic integrum locum proferre, ut quanta his verbis habenda sit fides, clarius constet. Sic itaque, cum de B. Joannis, qui primo Humiliatorum Ordini circa annum MCXL. initium dedit, vita dicere aggressus esset, sic inquam Auctor pergit: *Prædictus frater Joannes .... causa prædicandi Mediolanum veniebat, & apud fratres braidæ hospitabatur; quæ braida initium habuit quampluribus & pluribus annis ante. Nam anno Domini 1037 ut visa est & lecta per me, & aliis de Ordine ostensa fuit quædam copia facta per fratrem Gosfredum de Crepa nomine dictæ domus de pertiçis centum tredecim .... quinto Januarii anno supradicto. Hinc notato quod illi nobiles Cives Mediolanenses, qui a B. Bernardo, quando Mediolanum venit anno 1135., petierunt formam religiose vivendi, non propter hoc fuerunt principales fundatores tertii Ordinis Humiliatorum, cum narrata monstrent oppositum. Et per me fratrem Georgium Luraschum domus S. Petri Viboldoni Præpositum visum est de anno 1524. instrumentum &c.* Quæ quidem verba, quod ad S. Bernardum pertinet, quo attentius perpendo, eo certius supposita mihi, librariique alicujus manu adjecta videntur. Et sane hoc ipsum Chronici caput interpolatum esse, nemo non videt. Georgius enim Lurascus, cujus sunt verba illa: *Et per me &c.* cum anno MDXXIV. vixerit, ut ex hoc ipso loco patet, is certe Chronici auctor non fuit, quod anno MCCCCXIX. exaratum fuisse in Præfatione statuimus. Atqui etiam, quæ proxime præcedunt verba, aut a Lurasco ipso, aut ab alio ex Humiliatis quocumque apposita fuisse omnino crediderim. Quid enim hæc loco minime opportuno Bernardi mentio, ubi de Joanne est sermo? Cur maximum hoc a S. Doctore in Humiliatos præstitum beneficium tacitus prætermisit, ubi de

iisdem

iisdem disseruit; hic, ubi de primi Ordinis Humiliatis disputat; importunus obtrudit? Quid hæc de maxima sui Ordinis antiquitate, primisque exordiis quæstio, quam, ubi ejusdem initia exposuit, ne innuit quidem? Quid porro illa loquendi ratio significat: *Hinc notato quod Nobiles illi Mediolanenses &c.?* An non rem videtur commemorare alibi jam explicatam, cujus tamen ne vestigium quidem ullum in aliis Chronici capitibus occurrit? Mihi profecto Humiliati alicujus ea verba videntur, qui cum Chronicon illud legeret describeretve, eaque apud Flammam, aut Scriptorem ex iis, quos jam recensuimus, alium aliquem, quæ de S. Bernardo ab iis narrari vidimus, invenisset, locum suo judicio opportunum nactus, Lectores sibi monendos statuerit, ut quamvis Humiliatorum leges a S. Bernardo latas audirent, non idcirco Bernardum primum fuisse Humiliatorum parentem arbitrarentur. Profecto si ipse Chronici auctor illa scripsisset, vix videtur magnum hoc Humiliatorum decus breviter adeo innui ab eo potuisse; nec Marcus Bossius, qui plerumque, quæ ab antiquioris Chronici auctore paucis exponuntur, fusius explicat, rem hujusmodi tacitus omnino prætermisisset.

XII. Gravem hinc fieri communi sententiæ difficultatem, facile omnes intelligunt; quam tamen egregie diluendam Cl. Julinius litteris, quas memorabam ad me datis, suscepit. Ac primo animadvertit ille, hæc omnia negativo, ut ajunt, argumento contineri. Esto enim, nullum exstet monumentum, quod S. Bernardum parentem ab Humiliatis agnitum testetur. At exstat Flammæ, exstat Mussii, Donati Bossii, veterumque aliquot auctorum, exstat denique recentiorum Scriptorum auctoritas, cui infirmandæ Humiliatorum silentium impar esse videtur. An enim fieri forte non potuit, ut hoc Humiliati dissimularent, quod ægre scilicet ferrent ab alterius Cœtus Monacho leges sibi fuisse perscriptas? Quid? quod Humiliatum etiam habemus hujus rei testem, recentiorem illum quidem, sed Humiliatum tamen; illum ipsum, inquam,

inquam, quem superius narrationem de S. Bernardo Chronico inseruisse vidimus? Quamvis enim loco minime opportuno id fecerit, quamvis illa apud Flammam legerit aliosve Scriptores, ille tamen se in ea sententia fuisse ostendit, ut Humiliatos legibus a S. Bernardo institutos arbitraretur. Quod vero ad cultum S. Bernardo ab Humiliatis præstitum pertinet, monumenta nonnulla adhuc suppetunt, ex quibus sin minus præcipuum honoris cultum, aliquam tamen obsequii significationem erga Sanctum Virum ab Humiliatis redditam fuisse colligimus. Atque erravit quidem Pagius, cum Puricellii verbis fretus, Humiliatos in suo stemmate S. Bernardi effigiem prætulisse generatim affirmavit (a). Hæc enim Puricellii sunt verba (b): *Ejusmodi fratrum de Convenio residuum sine dubio est locus ille pius Modoetiæ, qui de Convenio in hanc usque diem appellatur, quique in suomet ipsius stemmate tutelarem gestat hunc Sanctum Abbatem*. Quibus verbis Modoetiense Convenium suo tempore, medio scilicet XVII. sæculo, hoc stemmate usum narrat (ac superest adhuc eodem nomine, ac stemmate insignita ædes illa, ibique aliquot nos vidimus Humiliatorum monumenta, de quibus alibi sermo erit); ex quo illud ad summum colligi potest, Modoetienses tertii Ordinis Humiliatos, quibus quondam fuerat Convenii cura commissa, S. Bernardum patronum agnovisse; id vero ab aliis Humiliatis factum nusquam innuit. Quin immo non fuisse illud Humiliatis omnibus tertii Ordinis commune stemma ex Cl. Dominico Maria Mannio discimus. Ille enim Faventinorum tertii Ordinis Humiliatorum sigillum profert (c), quod scilicet unica Cruce constat, his verbis circum inscriptis: *S'. TERCII ORDINIS Umiliator. D'. Faventie*. Nihilominus cum videmus Modoetienses Humiliatos S. Bernardi effigiem

F in

(a) Critic. ad Annal. Baron. ad an. 1134.
(b) Monum. Basil. Ambrof. num. 375.
(c) Osservazioni sopra i Sigilli antichi T. VII. Sig. VIII.

in suo stemmate prætulisse, cum non Conventum tantum, sed etiam Nosocomium Modoetiense, quod ad Humiliatos eosdem olim pertinuit, & Faventinam ac Rhegiensem Claustralium Humiliatorum domos a S. Bernardi nomine appellatas animadvertimus, cum Bononiæ etiam Nosocomium fuisse, cui iidem tertii Ordinis Humiliati præerant, eodem nomine distinctum legimus, ut alia Dissertatione ostendemus, cum denique ex Gothofredo de Bussero XIII. sæculi Scriptore, in Humiliatorum domo, quæ portæ orientalis appellabatur, aram exstitisse S. Bernardo dicatam intelligimus: *Altare (S. Bernardi) ad Sanctum Johannem Canonicorum Portæ Horientalis* (a) (de hoc Canonicorum nomine sermo erit Dissertatione sequente); cum hæc, inquam, omnia simul collecta perpendimus, videntur Humiliati aliquid se S. Bernardo debere hujusmodi obsequii significationibus testari. Quibus illud etiam addendum, Humiliatos tertii Ordinis fuisse aliquando Fratres S. Bernardi appellatos, ut ab allatis Auctoribus narrari vidimus. Quod argumenti genus, quamvis a Saxio rejiciatur, cum, ut ille ait, Clerici Regulares ex. c., qui Barnabitæ appellantur, a S. Barnaba profecto originem non duxerint, & alias etiam videamus, eum a Religiosis Viris Patronum eligi, a quo ceterum leges nullas acceperint; tamen cum constans plerumque mos sit, ab illius nomine Religiosos Ordines appellari, a quo eorum leges conditæ fuerunt, Humiliatos ideo Fratres S. Bernardi nuncupatos, quod ab illo leges acceperint, jure arbitrabimur, donec aliam hujus appellationis caussam fuisse aperte pateat.

XIII. Sed aliud adhuc, omniumque forte gravissimum, argumentum superest, quo eorum sententia oppugnatur, qui S. Bernardum Humiliatos legibus instituisse affirmant. Anno MCCI. Innocentius tertius Humiliatorum tertii Ordinis leges Apostolicis litteris,

(a) Giulini Mem. di Mil. T. VIII. pag. 425.

litteris, quas suo loco edemus, Humiliatis ipsis petentibus comprobavit. Porro, si earum auctor S. Bernardus fuisset, an non Humiliati illarum approbationem impetraturi, de hoc Pontificem ipsum docuissent? An non id Pontifex in suis ipse litteris ultro commemorasset? Attamen Bernardi nomen nusquam in Innocentii literis occurrit; quin immo in Humiliatorum legibus nonnulla se emendasse Pontifex narrat: *cum vestrum nobis fuisset propositum præsentatum, illud coram nobis & fratribus nostris perlegi fecimus diligenter, & correctis quibusdam illud in favorem vestrum curavimus approbare*. An vero virum humanarum, divinarumque rerum scientia præclarissimum ea scripsisse arbitrabimur, quæ emendanda essent? At forte leges a S. Bernardo acceptas vitiaverunt Humiliati, eaque illis addiderant, quæ Pontifex emendanda censeret. Esto, ita fuerit. Sed hoc ipsum commemoraturus fuisse Pontifex videtur; qui non alia ratione Humiliatos ad pristinum vitæ genus revocare opportunius potuisset, quam si eos monuisset, ut leges illas omnino sequerentur, quas a S. Bernardo acceperant.

XIV. Hæc fere sunt, quæ in utramque partem disputari posse videntur; quæ ideo fuse diligenterque exposuimus, ut unicuique liceat eam, quæ probabilior videatur, sententiam amplecti. Ego sane ita incertus hæreo, ut, quam potius sequar, ignorem. Unum hoc addam, hac forte ratione posse omnia simul conciliari; nullas quidem leges S. Bernardum Humiliatis dedisse, sed multos ejusdem sermonibus exemplisque commotos Humiliatorum Societati se addixisse, Humiliatosque omnes, S. Bernardo auctore, sanctius adhuc perfectiusque vivendi genus amplexos. Si hoc dicamus, & facile ii explicantur Auctores, qui S. Bernardum leges Humiliatis statuisse affirmant; nec ulla est amplius, aut multo saltem minor earum difficultatum vis, quibus sententiam eamdem oppugnari posse vidimus. Sed jam ad ea, quæ de Guidone Portæ Orientalis Capitaneo Flamma ceterique narrant Auctores, expendenda accedimus.

XV. Tria scilicet illum praestitisse affirmant: S. Bernardo in Claraevallensis prope Mediolanum coenobii constructione, divitiis ingentibus collatis, plurimum profuisse: eumdem primam Humiliatis domum in orientalis portae regione aedificasse; eumdem denique Romam profectum tertii Ordinis Humiliatorum statuta ab Innocentio III. approbanda curasse. Enim vero Guidonem quemdam portae orientalis Capitaneum appellatum, in Claraevallensis Coenobii exstructionem opes suas contulisse, ex aliis etiam auctoribus accepimus. Nam & Sigonius de Bernardo loquens (a), *Monasterium Claraevallis*, ait, *prope Mediolanum ope Vidonis ex porta orientali Capitanei instituit*; quod etiam Joannes Franciscus Besutius confirmat (b). Sed praesertim ex MS. ipsius Monasterii Codice id eruitur, quem se vidisse Puricellius testatur (c): ibi enim cum multa continentur ad ejusdem originem pertinentia, tum haec inter cetera: *Guidonus de Capitaneis porta orientalis largitus est multa bona Monasterio*. Guidonem pariter quemdam Romam profectum, tertii Humiliatorum Ordinis approbationem ab Innocentio III. impetraturum, certissime constat. Hoc scilicet quicumque fere de Humiliatis scripserunt; hoc eorumdem Chronica omnia confirmant; novumque ac validum sane hujus rei documentum Cl. Comes Julinius, quae ejus est in minutioribus quibusque rebus perpendendis diligentia, in ipsis Innocentii litteris deprehendit (d), quas ille Humiliatorum tertii Ordinis leges approbans ad eorumdem Ministros mittit; etenim inter eos primus occurrit *G. de porta orientali*: Guido scilicet videtur omnino prima illa littera designari.

XVI. Verum unum eumdemque Guidonem anno MCXXXV.

Cla-

(a) De Regno Ital. lib. XI. ad an. 1134.
(b) Istor. Pontific. di Mil. in Vita Anselmi V. Archiep.
(c) Monum. Basil. Ambros. num. 384.
(d) Memor. di Mil. T. V. pag. 304.

Claraevallensis Coenobii constructionem, atque anno MCCI. (hoc enim anno suas ad Humiliatos litteras Innocentius dedit) sui Ordinis approbationem curasse, non facile credam. Mitto apud Humiliatos Scriptores nihil unquam innui, quo Guidoni suo fuisse quidquam cum S. Bernardo commune indicetur. At profecto virum eumdem, qui cum anno MCXXXV. in Mediolanensi urbe Capitanei dignitatem jam esset adeptus, & Claraevallenses Monachos liberalissime ditaret, adulta sane aetate, suique juris esse debuit, quique anno MCLII. eo jam processerat, ut filiorum suorum tutorem Guerentius quidam Mediolanensis civis illum renuntiaret (a), eumdem, inquam, anno MCCI. non vixisse solum, sed ita viribus valuisse, ut Romanum iter susciperet, haud facile assentiar. Vidit hoc ipsum Cl. Julinius, ac dubius haesit, num duos forte Guidones distingui oporteret. At ex iis, quae Dissertatione VI. dicturi sumus, ubi de illustribus morum sanctitate Humiliatis sermo erit, constabit, unum revera eumdemque esse Guidonem, qui optime tum de Claraevallensi Coenobio, tum de Humiliatis est meritus. Itaque ut objectae difficultati occurramus, illud animadversione dignum arbitror, quod in Claraevallensis Coenobii codice, quem superius innuimus, dicitur quidem Guido multa coenobio eidem bona largitus; sed hoc ipsis S. Bernardi temporibus factum non dicitur. Potuit itaque nonnullis post annis id praestare Guido; quod si dicamus, jam verisimile etiam fiet, eumdem anno MCCI. adhuc vixisse. Flamma autem, & Sigonius Flammam sequutus, qui Guidonem S. Bernardi socium hac in re fuisse asserunt, temporis proximitate decipi facile potuerunt, ut id crederent S. Bernardi aetate factum, quod revera nonnisi aliquot post annis contigerat. Verum illud probare non possum, quod Flamma, aliique Scriptores referunt, primam ab eo Humiliatorum domum in porta orientali positam. Quid

(a) Giulini Mem. di Mil. T. V. pag. 540.

Quid enim? An secundi Ordinis Humiliatos intelligunt? Minime sane; hos enim Humiliatos, quibus Guido, ut arbitramur, primam in porta orientali domum constituit, secundum ac primum Humiliatorum Ordinem deinde condidisse, iidem referunt. Fateantur ergo necesse est, sedem illam tertio Humiliatorum Ordini anno MCXXXV. positam fuisse; eidem, inquam Ordini, cujus initia ad annum MXVII. referenda esse vidimus, illis etiam consentientibus, qui Humiliatos a S. Bernardo leges accepisse statuunt. Verum fierine potuisse arbitrabimur, ut per CXVIII. annos certam nullam conveniendi sedem Humiliati haberent, ac domum hisce conventibus agendis Guido primus statuerit? Sane in eorum Chronicis paullo post Humiliatos e Germania reversos fieri hoc cœpisse legimus. *Etiam communibus sumptibus*, ait Marcus Bossius, cui ceteri consentiunt, *construxere unum locum in qualibet Civitate, loco &c. magnum & amplum, ita ut omnes fratres caperet*. Hoc vero ante annum MXXXIV. contigisse referunt. Quapropter conficta ea videntur, quæ Flamma ceterique auctores de prima hac domo a Guidone Humiliatis concessa narrant. Nec tamen concessam fuisse inficior; quin etiam probabiliter id dici, videbimus, ubi de Joannis vita sermo erit. At primam omnium illam fuisse, quotquot Humiliati habuerunt, nego.

XVII. Interim cum Flammæ ac ceterorum veterum Auctorum verba attentius perpendo, videor mihi, quid illos in errorem induxerit, intelligere, ut Guidonem primam Humiliatis sedem in porta orientali statuisse scriberent. Cum enim Guidonem de porta orientali opes suas in Claraevallense Cœnobium contulisse legerent, quod certum est; cum pariter Guidonem domus, quam Humiliati in orientali porta habebant Fundatorem fuisse, eumque Humiliatorum leges ab Innocentio tertio approbandas curasse, animadverterent; & Humiliatos insuper alicubi fratres S. Bernardi appellatos; cum hæc, inquam, viderent, fieri facile potuit, ut omnia simul miscerent; & Cistercienses cum Humiliatis, & Cla-

Claraevallense, primum scilicet Mediolanense Cisterciensium Coenobium cum *domo de porta orientali* confunderent. Hoc autem ex iis praecipue Flammae verbis suadetur: *& iste Guido tertium Ordinem fratrum de Conventu S. Bernardi in porta orientali construxit in die S. Vincentii*. Hic enim Humiliatos pro Cisterciensibus, & domum de porta orientali pro Claraevallensi Monasterio perperam accepisse Flammam, Julinius ipse non diffitetur. Etenim ipsa scilicet S. Vincentii die, nempe XI. Cal. Februar., Coenobium hoc vetustissimum constructum fuisse ex lapide constat, qui adhuc in ejusdem claustro visitur. Is porro, ut Cl. Julinius refert, sic habet (a): *Anno gratiae MCXXXV. XI. Kal. Febr. constructum est hoc Monasterium a B. Bernardo Abbate Claraevallis*. Ut mirum proinde non sit rerum nominumque similitudine deceptum Flammam, quique Flammae vestigia sunt insequuti, in hujusmodi narratione haud semel lapsos fuisse.

XVIII. Nunc quod secundo loco inquirendum proposuimus, aggrediamur, utrum circa illud tempus, quo S. Bernardus Mediolanum advenit, alter Humiliatorum Ordo initium habuerit. Hic vero, quae a Cl. Helyotto in hanc rem proferuntur, sunt expendenda. Ille scilicet iis commentariis fidens, quos Mediolano ad illum missos diximus, quibusque Torrecchiani, ut ipse ait, Chronici compendium contineri arbitratus est, hanc esse illius auctoris opinionem narrat: S. Bernardum, ubi Mediolanum advenit, ab Humiliatis, qui nullis adhuc legibus vivebant, rogatum, ut opportuna religiosae vitae praecepta iis traderet; quod cum impetrassent, ejus consilia sequutos propriis aedibus excessisse, & communem in coenobiis vitam ducere aggressos esse. *Dans le sejour, que S. Bernard fit a Milan, les Humiliés . . . prierent ce Saint de leur prescrire quelques Règlemens pour leurs conduite; il leurs conseilla de se separer de leurs femmes, & de vivre*

en

(a) Mem. di Mil. T. V. pag. 296.

en commun ; & paullo post de tribus Humiliatorum membris loquens, ait: *Le second commença, lorsque l'an 1134. par le conseil de S. Bernard ils se separerent de leurs femmes pour vivre dans la continence, prirent des habits blancs . . . & jetterent les fondemens de leurs premier Monastere a Milan au quartier de Brera (a).* Qua in re duo potissimum se mirari ait Helyottus; alterum, quod Chronici auctor, qui anno MXIX. prima Humiliatorum initia statuerat, ea loquendi ratione utatur, ut paullo post leges illis a S. Bernardo perscriptas innuat, quem non ante annum MCXXXIV. Mediolanum advenisse constat; alterum vero, quod, siquidem Humiliatorum Ordo anno MXIX. cœpisse, simulque non antea legibus institutus fuisse dicatur, quam S. Bernardus ad Mediolanenses accederet, totis CXV. annis nullis legibus Humiliatos vixisse affirmet. Verum si ipsa Humiliatorum Chronica vidisset Helyottus, næ ille ab eorumdem auctoribus arguendis abstinuisset. Etenim nihil hujusmodi apud eos inveniri jam vidimus; nec solum paullo post inceptum Humiliatorum Ordinem ejusdem leges a S. Bernardo latas non indicant, sed de ipsis Bernardi legibus vix aliquid obscure adeo Chronicorum Scriptores innuunt, ut aliena potius, quod jam probavimus, quam auctoris manu adjectus locus videatur. Hoc ipsum porro non sub ipsa Humiliatorum initia, sed anno MCXXXV., quo scilicet Bernardus Mediolani fuit, contigisse dicitur, ut quicumque ea scripserit, ab Helyotto certe violatæ temporum rationis accusandus non sit. Alterum vero, quod Helyottus miratur, Humiliatos scilicet per annos CXV. nullis legibus vixisse, etsi id ita factum ultro concedamus, non ejusmodi tamen est, ut optime Suyskenius animadvertit (b), quod ab Helyotto reprehendi merito possit. Hic ipse

(a) Hist. des Ord. Relig. T. VI. Cap. XIX.
(b) Act. SS. Vol. VII. Sept. in Vita S. Joan. de Meda.

ipse enim de Antuerpiensibus Begardis disserens (a), quiddam simile indubitate refert; illos nempe ab anno MCCXXVIII. ad annum MCCXC. non ullis legibus quidem, sed solo caritatis vinculo obstrictos Antuerpiæ vixisse narrat. Quidni ergo, inquit, Suyskenius, quod Begardis ad LXII. annos per Helyottum licuit, idipsum Humiliatis ad CXV. annos licuerit? Etsi enim multum inter hæc duo temporis spatia interesse videatur, nemo tamen non videt in hac caussa, quod per annos LXII. fieri non repugnet, ad annos etiam CXV. facile posse perduci. Prætorquamquod potuerunt utique veteres illi Humiliati leges quasdam sibi ipsi perscribere, quæ postea a S. Bernardo aut immutarentur, aut ad meliorem formam redigerentur. Alterum vero Humiliatorum Ordinem a S. Bernardo initium habuisse, nec Chronicorum auctores, nec ullus ex antiquis Scriptoribus affirmavit; ut profecto mirer ab eo, qui de Humiliatorum rebus commentarios, quos memorabam, ad Helyottum misit, scribi tam asseveranter potuisse, Humiliatos S. Bernardo auctore, uxoribus patriisque domibus relictis, monasticam vitam amplexos fuisse.

XIX. Jam vero quonam potissimum tempore factum hoc fuisse dicemus? Si Chronicorum auctoritati standum esset, ad annum MXXXIV. revocari illa oporteret. Hunc enim annum tum in antiquiori, tum in Bossiano Chronico margini adnotatum invenio, ubi alterius Ordinis initia recensentur; & hanc sane fuisse Scriptorum sententiam, nec annum MXXXIV. pro MCXXXIV. margini per errorem irrepsisse, ex iis, quæ mox subdemus, constabit. Sed ea quidem est Chronicorum auctoritas, ut si quid in illis affirmari videam, quod ab alio quocumque Scriptore rejiciatur, illis potius quam huic adhærendum censeam. At si vetera ac certa suppetant monumenta, multo majorem hæc fidem, quam ipsi Chronicorum auctores merentur. Itaque si quo hujus-

modi

(a) Hist. des Ord. Relig. T. VIII. Cap. XXXIII.

modi monumento Chronicorum auctoritas oppugnetur, ab eorum sententia recedere oportebit. Porro, ut in hac quæstione omnia dilucide fluant, hoc primum statuo, Braidensem hanc nostram domum, vulgo *Brera*, omnium, quotquot alterius Ordinis Humiliati habuerunt, fuisse antiquissimam, ita ut idem sit domus hujusce ac alterius Humiliatorum Ordinis initia definire. Primo enim Mediolanenses Humiliatorum domos ceteris antiquitate præstitisse tum ex communi opinione compertum est, tum præsertim ex ipsis Humiliatorum constitutionibus. Etenim cum in Mantuano eorumdem conventu anno MCDXXXVI. de immutanda Generalis Magistri eligendi ratione ageretur, cuperentque nonnulli veterem atque hactenus assumptum morem antiquare, ut scilicet Electores ex Mediolanensi urbe ac diœcesi delecti iis omnibus numero pares essent, quotquot ex reliquo Ordine mittebantur; qui veterem comitiorum rationem tuebantur, hæc inter cetera objecerunt: *Quia si appareat Præpositos & Prelatos Mediolani & Diœcesis Mediolani in aliquo propter dictas Constitutiones fore aliquo honore & prærogativa ornatos, istud evenit, quia ipsi Præpositi seu majores sui fuerint fundatores aliarum domorum* (a). At vero inter Mediolanenses Humiliatorum domos Braidensem omnium antiquissimam fuisse tum ex Innocentii III. (b), Honorii III. (c), & Gregorii IX. (d) Apostolicis litteris colligimus, in quibus Braidensis domus prima omnium recensetur; tum ex duplici domorum omnium Catalogo, quem primi Chronici Scriptor suæ historiæ inseruit, in quo pariter Braidensis domus omnibus præponitur; tum ex eo denique, quod in Humiliatorum Comitiis Braidensis Prælatus ad dexteram post Rondonariensem Præpositum

(hæc

(a) Constitut. Ord. Humil. Distinct. XIV. Cap. VII.
(b) 1201. 2. Id. Jun.
(c) 1220. 15. Kal. Febr.
(d) 1227. 3. Kal. Jun.

(haec enim domus primi Ordinis antiquissima fuit), primus sederet. Quare quo tempore Humiliatorum alter Ordo initium habuit, eodem Braidensem domum conditam fuisse arbitror.

XX. Braidensem autem domum jam ab anno MXXXVI. aut MXXXVII. extitisse, Chronicorum auctores non affirmant modo, sed veteribus monumentis productis confirmant. Rem jam attigimus hujus Dissertationis numero XI. Sed integrum antiquissimi Chronici locum, cujus tunc fragmentum protulimus, referre hic juvat. *Anno Domini* 1037. (margini autem hæ voces apponuntur: *legendum videtur* 1036.) *ut visa est & lecta per me & aliis de ordine ostensa fuit quaedam copia facta per fratrem Gosnedum de Crepa nomine dicta domus* (Braidensis) *de perticis centum tredecim terre vidata in loco Ronchi diocesis Mediol. tradita per Cresbenium de Guidonis Notarium quinto Januarii anno supradicto, qua quidem emptio facta fuit ante obitum dicti Joannis Presbiteri annis centum viginti tribus*. Hoc ipsum Humiliatorum monumentum ab alterius Chronici auctore memoratur; sed anno MXXXVI. tribuitur. *Primus* (Prælatus) *fuit ille de Brera, ut præsumitur, attenta etiam quadam emptione facta per fratrem Guffredum de Creppa nomine dicta domus anno Domini* 1036. *sub quinta Indictione, quod fuit ante obitum Beati fratris Joannis Presbiteri annis* 123., *tradita per Cresbinum de Guidonis Notarium*. Præterea eodem prioris Chronici loco chartæ alterius mentionem non ipse quidem auctor, sed Georgius Lurascus addidit his verbis: *Et per me fratrem Georgium Luraschum domus S. Petri Vicoboldoni Præpositum visum est de anno Domini* 1524. *quoddam instrumentum locationis libellariæ factum per Dominam Catacosam uxorem Jacobi Madii in quemdam fratrem Joannem Vassallum Rectorem & Ministrum domus Roncharii dicti Ordinis diocesis Laudensis, quæ domus fuit unita domui de Vicoboldono, quod instrumentum rogatum fuit de anno Domini* 1056. *vigesimo tertio Aprilis Indictione decima quarta per quemdam Avestum de Serregno notarium in Melegnano, & extractum per quemdam Bonacursum de Seregno.*

Quo documento quamvis domus Braidensis origo non innuatur, Humiliatorum tamen Ordinem alterum per ea tempora exortum fuisse confirmatur. Atque his monumentis innixos Chronicorum auctores anno MXXXIV. ejusdem Ordinis initia statuisse arbitror. His ipsis Saxius (a), & Sormannus (b) opinionem hanc ipsam confirmant; eademque spectasse Puricellius videtur, cum se in altera Ambrosianæ Basilicæ Monumentorum parte [quam numquam edidit, ac forte ne scripsit quidem] demonstraturum pollicebatur (c), Braidensem Humiliatorum domum ab anno MXXXVI. exstitisse. Ac sane si de eorumdem fide constaret, nullum esset in hanc rem validius argumentum.

XXI. Verum illam in dubium revocare nuper cœpit Cl. Julinius (d); ac tria scilicet antiquiori chartæ opponit: Imperatoris nomen, ejusque Imperii annum prætermissum; tum Indictionem quintam anno MXXXVI. non congruentem; quinta enim indictio sequente anno numerabatur; eam denique nominum rationem, quorum nondum illa ætate usus invaluerat, quæque rarissima in illorum temporum monumentis occurrunt, *Gofredus de Crepa*, & *Cresibenius de Guidonis*. Fateor tamen iis, quæ primo & secundo loco Cl. auctor objicit, me non satis moveri. Quod enim pertinet ad Epocham, ut dicimus, Imperatoris omissam, si cui monumento deesse illam cernerem, quod integrum proferretur, de ejus fortasse auctoritate suspicarer. Verum neuter Chronicorum auctor monumentum ipsum recitat, sed chartæ illius meminit tantum, ut hinc Braidensis domus comprobetur antiquitas. Quare potuit Indictio in charta ipsa indicari; sed a Chronicorum auctoribus, ut minimè necessaria, prætermitti. Quinta vero indictio

(a) Histor. Typogr. Mediol. ad an. 1483.
(b) Storia degli Umil. Cap. I.
(c) Monum. Basil. Ambrof. num. 399.
(d) Mem. di Mil. T. III. pag. 312.

dictio non quidem ad annum MXXXVI. pertinet, sed utique ad annum MXXXVII. quo chartam eamdem vetustioris Chronici auctor consignatam fuisse testatur, ut vidimus. Quid vero sibi voluerit, qui voces illas margini addidit: *Videtur legendum anno* 1036. facile intelligo. Videbat nempe paullo post a Chronici auctore hæc subdi: *Qua quidem emptio facta fuit ante obitum dicti Joannis Presbiteri annis centum viginti tribus*. Quare cum S. Joannem anno MCLIX. diem suum obiisse sciret, CXXIII. annos ab anno MXXXVI. non vero MXXXVII. numerandos esse omnino existimavit; itaque Chronici auctorem hoc loco lapsum arbitratus, voces illas, quibus error emendaretur, margini adjecit. Quod deinde in caussa fuit, cur alterius Chronici scriptor eumdem annum adnotaret, falsa supputationis specie in errorem inductus. Verum si chartam illam die quinta Januarii an. MXXXVII. scriptam fuisse animadvertamus; S. Joannem vero die 26. Septembris an. MCLIX. vita defunctum, annos CXXIII., qui intercesserunt, melius ab anno MXXXVII. quam ab anno MXXXVI. supputari intelligemus. Quæ autem ex nominum ratione petitur difficultas chartæ hujusce auctoritatem suspectam omnino reddit. Enimvero nomina prænomini addita perraro in illius ætatis monumentis occurrunt; & si qua occurrunt ea plerumque ex patria ducuntur; ut hoc fere argumento ad chartarum auctoritatem statuendam, aut minuendam utantur eruditi. Itaque cum duos hic reperiamus non prænomine tantum, sed familiæ etiam nomine designatos, de chartæ hujus fide non immerito dubitamus. Minus autem chartæ alteri, quam meminimus, Laudensi anni MLVI. hæc difficultas nocet. Etenim circa annum ML. aliquanto frequentius nomina hujusmodi usurpata animadvertimus. Ita in documento anni MLI., quod Cl. Julinius profert (a), occurrunt *Petrus de la Sala*, *&* *Johañes Lita*. Verum sua non deest Lau-

(a) Memor. di Mil. T. III. pag. 530.

Laudensi chartæ, eaque gravissima, difficultas ex Indictione petita; neque enim anno MLVI. Indictio decima quarta, ut Lurasicus ait, sed nona numerabatur. An vero id spectaverit Sormannus, cum de hoc monumento loquens (a) anno MCXXXVI. illud consignat, ad quem nempe XIV. indictio pertinebat, an potius typorum errore numerus ille in Sormanni historiam pro MLVI. irrepserit, ignoro. Sane si hoc vir clarissimus sciens fecit, optandum fuisset, ut, quorum Codicum auctoritate non levis hæc immutatio niteretur, innueret. Quid vero, si utrumque hoc monumentum sincerum quidem fuisse fatear, sed ad ætatem multo recentiorem pertinere, ostendam? Quid si primum illud non anno 1037. sed anno 1307., alterum vero non anno 1056. sed 1256. conscriptum fuisse, evincam? At nec ostendere id, nec evincere est animus, sed solum, quid hac in re conjectura assequutus sim, eruditis viris proponere. Atque hoc primum observo, hanc notarum mutationem posse facile contingere, ut scilicet 1307. mutetur in 1037. & 1256. in 1056. Præterea anno 1037. Indictio V. assignatur; at hæc eadem anno 1307. congruit. Annus vero 1056. in charta Laudensi Indictione XIV. notatur, quæ nullo modo ad illum pertinet. At pertinet illa utique ad annum 1256.. Quid plura? In charta anno 1037. a Chronicorum auctoribus consignata Guffredus de Creppa domus Braidensis Frater nominatur; atque hoc familiæ nomen non bene illi ætati convenire ostendimus. At non solum anno 1307. illud convenit, sed ex illa familia homines per ea tempora exstitisse, atque aliquid cum Humiliatis Braidensibus commune habuisse ex charta an. 1301. 20. Januar. Rog. per Jacobum de Bruziano patet, quæ in nostri hujus Collegii tabulario asservatur, qua *Imblavadus alio nomine Mellioriuus venditionem facit Domino Manfredo filio quondam Domini Guillelmi de Crepa juris perito civitatis Mediolani de ficto libel-*

(a) Stor. degli Umil. Cap. I.

bellario ... quolibet anno dando & solvendo ... per prelatum, fratres, & capitulum domus braide guerzi porte nove &c. Quid ni dicamus Manfredum hunc eumdem esse, qui Humiliatis postea adscriptus conventionem illa charta indicatam inierit, cujusque nomen in *Goffredum* Chronicorum scriptores temere immutaverint? Chartam vero Laudensem anni 1056. vidimus per *Avestum de Seregno* rogatam, ut ajunt, fuisse. At cum ego veteres chartas in Laudensi S. Benedicti Cœnobio servatas evolverem, una occurrit an. 1253. 8. Septembris, qua professio Jacobæ de Agnate Humiliatæ continetur; notarius porro illi subscribitur: *Avostus de Seregniano*. An non hunc eumdem esse dicas ac Avestum illum de Seregno, qui in Humiliatorum Chronicis memoratur; quique proinde non anno 1056. sed circa an. 1256. vixerit, cujusque nomen Chronicorum auctores, aut librarii aliquantulum corruperint? Quæ sit horum argumentorum vis, viderint eruditi. Certe iisdem chartarum hujusmodi auctoritas multo magis dubia redditur. Itaque, cum suspecta sit horum monumentorum fides, Braidensis domus, atque adeo alterius Humiliatorum Ordinis initia anno MXXXIV. secundum Chronicorum opinionem consignanda esse, nondum satis constat.

XXII. Hæc cum mecum ipse agitarem incertus omnino hærebam, quam potissimum sententiam amplecterer. Quamvis enim de monumentorum, quæ memoravimus, fide dubitarem, adhuc tamen Chronicorum auctoritati non parum tribuendum arbitrabar. Sed simul subibat suspicio, ne Chronicorum auctores iis tantum monumentis in sententia sua adstruenda innixi essent; quibus proinde in dubium revocatis, sententia ipsa fere corrueret. Illud etiam suspicionem augebat, quod certa Humiliatorum monumenta nulla mihi ante annum MCLXXVI., ut videbimus, occurrerent. Vix porro fieri potuisse arbitrabar, ut, siquidem Braidensis domus ab anno MXXXVI. exstitisset, post quam alias etiam constructas fuisse oportuerat, ne unum quidem domus ali-

cujus

cujus monumentum ante annum MCLXXVI. superfuisset. Nihilominus Chronicorum auctoritas haud videbatur mihi deserenda, nisi illa certis monumentis everteretur. At monumentum hujusmodi in nostri hujus Collegii tabulario deprehendere tandem licuit, chartam scilicet anno MCLXXVIII. conscriptam, qua Chronicorum de alterius Humiliatorum Ordinis initiis opinio omnino evertitur. Diligenter enim illa perlecta accurateque expensa visus sum Braidensis domus, atque adeo alterius Humiliatorum Ordinis initia posse illius auctoritate definire. Quin etiam cum dubitationes hujusmodi meas cum Cl. Comite Julinio communicassem, quo eruditi hominis hac de re sententiam exquirerem, me ille scilicet confirmavit, ut ex chartæ ipsius verbis, quæ vix possent alio sensu explicari, quæstionem ipsam absolverem.

XXIII. Chartam porro ipsam omnium quotquot hactenus nancisci potuimus, præter Vicoboldonensem, quam commemorabimus Dissertatione VII., antiquissimam, in monumentorum collectione proferemus. Nunc ea tantum exposuisse sufficiat, quæ in rem nostram faciunt. *Anno dominice Incarnationis millesimo centesimo septuagesimo octavo, septimo die mensis novembris Indictione duodecima .... finem & refutationem atque cessionem fecerunt martinus presbiter ecclesie sancti Johannis que dicitur quattuor facies ex parte ipsius ecclesie, & Anricus & Johannes atque otto .... in manu Gulielmi presbiteri ecclesie sancti Ylarii ..... de tota illa decima, quam jam dictus martinus presbiter ..... habebant in terra, que est in braida, que fuit de guertio de badaglio, quam suzo bagutanus, & Johannes bellus de Arcuri ac petrus de Sologno emerunt a vicimonte Cumino, que est pertice duodecim & tabule octo, ad partem religiosorum hominum, qui habitare debebant in illa terra ..... Ibi statim .... investivit suprascriptus Gulielmus presbiter, atque cessit .... predicto Suzo bagutano ad partem illorum hominum & feminarum, qui & que sunt humiliati per Deum ad domum illam que edificata est super predictam terram &c.* Vides hic scilicet anno MCLXXVIII. Suzonem Baguta-

gutanum decimam redemisse, cui obnoxia erat Braida, *quam idem Suzo Bagutanus, & Johannes bellus de Arcuri, ac petrus de sologno emerunt . . . ad partem religiosorum hominum qui habitare debebant in illa terra ;* & hanc illum decimam redemisse *ad partem illorum hominum & feminarum qui & que sunt humiliati per deum ad domum illam, que edificata est super predictam terram.* Braidensis itaque domus exstructa jam erat quo tempore illam Suzo hac decima liberavit; & terram antea illi exstruendæ Suzo idem cum duobus aliis sociis emerat. Ac sane verbis illis: *quam Suzo bagutanus &c.* primam Braidensis domus originem indicari facile suadetur. Quo enim potius sensu illa explices? An dicas Braidensem quidem domum jam exstitisse, sed illi amplificandæ hanc agri partem Suzonem & socios emisse? Hoc suspicatus & ipse fueram, cum alterius Humiliatorum Ordinis exordium anno MXXXIV. tribuendum existimarem. Sed re diligentius perspecta, non licere illa hoc sensu explicari animadverti. Etenim nulla ibi domus jam exstructæ, nulla habitationis amplificandæ, nulla veterum incolarum mentio; quam tamen fieri oportuerat, si de ædibus tantummodo augendis sermo fuisset. An potius dicemus, conductam antea in Braidensi agro domum Humiliatos habuisse, quam deinde Suzo ac socii emerint? At ne sic quidem intelligi posse allata verba existimo: sic enim dici vides: *ad partem religiosorum hominum qui habitare debebant in illa terra ;* quæ sane loquendi ratio male iis congrueret qui jam *in illa terra* habitarent. Enimvero cum de decimæ redemptione anno MCLXXVIII. peracta est sermo, quo scilicet tempore Braidensem domum Humiliati incolebant, sic dicitur: *ad partem illorum hominum & feminarum qui & que sunt humiliati per Deum ad domum illam que edificata est super predictam terram.* Quas diversas loquendi rationes si invicem conferas, intelliges sane, ubi terræ emptio commemoratur, nondum ibi domum exstructam fuisse indicari; exstructam vero ostendi, cum de decimæ redemptione agitur. Habes itaque in Suzone Bagutano

ejusque sociis primos Braidensis domus emptores, atque adeo conditores; adeoque multo post annum MXXXVI. constructam illam fuisse certissimum est.

XXIV. At quonam potissimum anno constructam illam dicemus? Num eodem anno MCLXXVIII., aut paullo ante? Ita quidem libenter statuerem, & Mediolanensium sub Friderico Ænobarbo calamitates opportunissimam alterius Humiliatorum Ordinis origini occasionem suppeditare viderentur. Sed illud præsertim obstat, quod tertius Humiliatorum Ordo, qui deinde ex Sacerdotii dignitate primus est appellatus, quique certissime post Ordinem secundum institutus est, antequam Fridericus bellum in Mediolanenses moveret jam initium habuerat; quod mox constabit, cum ostendemus primum hunc Ordinem circa annum MCXL. coaluisse. Itaque ante annum MCXL. Braidensis domus initia locanda sunt. Nihil porro verisimilius in tam incerta re statui posse arbitror, quam si dicamus circa annum MCXXXVI. aut MCXXXVII. alterius Humiliatorum Ordinis fundamenta jacta. Quamvis enim Humiliatos S. Bernardo auctore id præstitisse nemo ex antiquis Scriptoribus retulerit, ut vidimus, fieri tamen facillime potuit, quod jam innuimus, ut plurimi sanctissimi hominis sermonibus hortationibusque exciti ad tertii Ordinis Humiliatos se adjungerent; ac paullo post ex iisdem nonnulli sanctius adhuc vitæ genus amplexi in cœnobia secederent, ac secundi Humiliatorum Ordinis initia ponerent. Profecto cum hujus origo nec possit post annum MCXL. retrahi, nec multo ante eumdem annum constitui, nullum videtur opportunius illi definiendæ tempus. Dixi non posse alterius Humiliatorum Ordinis initia multo ante annum MCXL. constitui; quia immo aliqua in nos difficultas exoritur, cum hanc sententiam amplectimur. Suzo enim ille, quem locum Braidensi domui ædificandæ emisse vidimus, vixisse adhuc anno MCXCVIII. videtur. Etenim in eodem nostri hujus Collegii tabulario charta alia servatur, qua *anno a nativitate Domini*

nostri

nostri Jesu Christi millesimo centesimo nonagesimo octavo tertio die mensis Februarii Indictione prima venditionem .... fecerunt Romanus qui dicitur de niguarda, ac arnoldus frater ejus .... in Suzonem prelatum congregationis fratrum de braida &c. Itaque cum Suzo adhuc anno MCXCVIII. viveret, si idem anno MCXXXVII. vel MCXXXVI. Braidensem domum construxit, dicendum est illum XX. circiter aut XXX. annos natum id præstitisse, simulque LXXX. aut etiam XC. vitæ annum attigisse. Qua in re quamvis nihil absurdi appareat, necesse tamen est, aliquam nobis dubitationem suboriri. Verum donec fieri id nullo modo potuisse nemo ostendat, integrum nobis erit, quod fieri potuit, id revera contigisse arbitrari. Quod si adhuc facilior hujus rei explicatio requiratur, dicemus potuisse quidem Humiliatos ad paucos aliquot annos ædem aliam conducere, quam incolerent, donec Braidensi agro coempto certam ibi domum statuerent, quæ omnium antiquissima jure optimo appellaretur, cum vetustior illa breve tantum commodatumque hospitium præbuisset. Ita Mediolanensem Societatis nostræ domum ad S. Fidelis earum, quas Mediolani habemus, antiquissimam appellare nemo dubitabit. Attamen certum est ædes in Carrubio, ut dicimus, positas ad quinque circiter annos Jesuitas incoluisse, donec certa illis a S. Carolo sedes ad S. Fidelis statuta est. Fieri ergo pariter potuit, ut anno circiter MCXXXVI. Humiliati Monasticam vitam aggressuri domum aliquam initio conducerent; tum paucos post annos Suzo sociique Braidensem fundum emerent, fixamque ibi Humiliatis sedem ponerent; ac deinde anno MCLXXVIII. Suzo ipse decimam illam redimeret, quam Braidensis eadem domus solvere tenebatur, ut vidimus. Ex his omnibus satis, opinor, evidenter ostendimus, alterius Ordinis initia circa annum MCXXXVI. locanda esse, eodemque tempore, aut sane non multo post Braidensis domus constructionem.

XXV. Jam vero ad alia accedimus, quæ ex eadem charta

intelligimus. Suzo Bagutanus, Johannes Bellus de Arcuri, ac Petrus de Sologno, qui inter primos alterius Ordinis auctores profecto sunt recensendi, ut certam Humiliatis sedem figerent, locum *in terra que est in braida* coemerunt. Braida porro idem est, ut exemplis allatis Cangius probat, ac *campus vel ager suburbanus* (*a*), voce ut videtur a Latino vocabulo *prædium* corrupta. Atque hoc nomine ager vocabatur extra illam hujus urbis portam jacens, quæ quondam prope Humiliatarum Cœnobium patebat S. Catharinæ in Braida adhuc nuncupatum. Novo deinde murorum ambitu aucta urbe anno MCLVII., ager hic, seu Braida urbi inclusa est; ac porta ibi posita, ubi adhuc visitur, atque ex templo proximo S. Marci nomen obtinet; antea Porta Beatrix a Beatrice Estensi Ludovici Sfortiæ uxore dicta; sed antiquis temporibus Pusterula, seu Porta Braidæ Guercii appellabatur. Locus tamen ille Braidæ nomen adhuc retinet. Sed de his plura vide apud Julinium, qui veterem hujus urbis topographiam diligentissime illustravit (*b*). Hanc vero Braidam fuisse *de Guertio de Badaglio* seu de Badagio, eadem nos charta docet. Quibus verbis loci dominus aperte indicatur. Arbitratus est Sormannus (*c*), ac probabiliter id fieri potuisse Julinius existimavit (*d*), nomen hoc Braidæ inditum a Guertio quodam ab Hostiolo nuncupato; qui ab anno MCL. ad annum MCLXXXVIII. sæpe Mediolanensis Reipublicæ Consul fuit. Sed Guertium alium de Badagio nuncupatum Braidæ dominum fuisse, ex charta hac nostra manifeste evincitur, ut deinde Julinius ipse animadvertit (*e*). Nec vero a Guertio Humiliati, sed a Vicimonte Cumino Braidæ partem coemerunt,

qui

(*a*) Gloffar. Med. & Inf. Latin. T. I. edit. Ven. col. 1206.
(*b*) Memor. di Mil. T. IV. pag. 399. T. VI. pag. 74. & pag. 450.
(*c*) Stor. degli Umil. pag. 112.
(*d*) Mem. di Mil. T. VI. pag. 188.
(*e*) Ib. T. IX. pag. 67.

qui illius dominium, quacumque tandem de caussa, adeptus fuerat. Ab hoc itaque *perticas duodecim & tabulas octo ad partem religiosorum hominum qui habitare debebant in illa terra* Suzo Bagutanus, sociique emisse dicuntur. Qui vero essent *religiosi homines* hi, de quibus est sermo, clarius aliis iis verbis ostenditur: *ad partem illorum hominum & feminarum qui & que sunt humiliati per Deum*. Ex his enim intelligimus non viros solum sed & mulieres monasticam vitam eodem tempore amplexas; ut unum idemque fuerit & alterius Humiliatorum Ordinis & Humiliatarum Monialium initium.

XXVI. Sed illæ etiam voces diligenter animadvertendæ: *qui & que sunt humiliati per Deum*; quæ hoc sane indicant, non ita tunc fuisse Humiliatorum nomen usurpatum, ut tamquam illius cœtus proprium adhiberetur. Enimvero nec in Innocentii literis, quibus eorum leges confirmat, nec in ullo alio ante annum MCCXI. monumento, *Humiliatorum Religio*, vel *Humiliati Fratres* occurrunt. Solum, ut innuebam, anno MCCXI. in Girardi Cardinalis Legati literis ad Humiliatos datis XII. Cal. Majas nominatur *Religio qua Humiliatorum appellatur*. Quo deinde nomine semper deinceps in reliquis monumentis iidem designantur; ut hoc tantum tempore crediderim, proprium hujus Cœtus fieri cœpisse Humiliatorum nomen; quamvis, cum propositum illis esset, ut in Humiliatorum tertii Ordinis legibus videmus, *humilitatem cordis, & mansuetudinem in moribus juvante Domino custodire* potuerit hoc ipsum, cum de iis sermo erat, aliqua ratione indicari, ut in hac charta illis verbis factum cognoscimus: *qui & que sunt humiliati per Deum*. Nec tamen idcirco illa rejicere cogimur, quæ a Chronicorum auctoribus narrari prima Dissertatione audivimus, Humiliatos scilicet ab Henrico Cæsare primos illos Insubres appellatos fuisse, qui ad ejus pedes supplices abjectique prociderunt. Quamvis enim factum id fuisse fateamur, potuit tamen serius in Italia nomen hujusmodi ad illorum Societatem designandam usur-

pari.

pari. Sed jam satis in charta hac expendenda immorati sumus; nec tamen irritum cecidisse laborem nostrum speramus, cum plura hinc hactenus ignorata assequi nobis licuerit. Itaque quo tempore alter Humiliatorum Ordo initium duxerit, satis videtur constare. Pauca nunc de ejusdem auctore proferenda.

XXVII. Ac Suzonem Bagutarum quidem, Joannem Belium de Arcuri, ac Petrum de Sologno inter primos fuisse, qui alterum Humiliatorum Ordinem amplecterentur, eadem charta docemur. Cur enim externos homines fuisse arbitremur, qui fundum Humiliatorum domui construendæ emerunt, non Humiliatos ipsos? Multo autem clarius id constabit, si animadvertamus Suzonem hunc ipsum Braidensis domus Prælatum aliquot post annis fuisse. Attamen alium fuisse suspicor, qui primus Humiliatos ad perfectius vitæ genus suscipiendum impulerit. Inter MSS. Bibliothecæ Ambrosianæ Codices, quorum mihi usus ab eruditissimo ejusdem Pro-præfecto Balthassare Oltrocchio humanissime concessus fuit, in quoddam Necrologium incidi in ea Humiliatorum domo inventum, quæ de Ottaciis appellabatur, eadem scilicet, quæ nunc in pauperum senum nosocomium conversa est. Necrologium hoc sæculo XIII. ex characterum forma conscriptum crediderim; eorumque nomina continet, qui in eadem domo obierant in anni dies distributa. Animadvertendum porro est Ottaciorum domum ad secundum Humiliatorum Ordinem pertinuisse. Jamvero in hoc Necrologio Idibus Aprilis commemoratur: *F. Petrus de Puteo qui fuit ædificator hujus Congregationis*. Quæ verba si diligenter perpendamus, vix alio sensu explicari posse videntur, quam si dicamus Petrum hunc alterius Humiliatorum Ordinis fundatorem fuisse. Quid enim? An domus ipsius conditorem intelligemus? At hunc Fratrem Ottacium fuisse, plura nos monumenta docent, in quibus illa *Domus Fratris Ottatii* appellatur. Nam & Gothofredus Busserus apud Julinium (a) *Ecclesiam Fratris Ottatii.*

(a) Mem. di Mil. T. VII. pag. 161.

Ottatii nominat; & in Canturiensis Capituli tabulario charta asservatur anno MCCLVI. conscripta, quam ab humanissimo ejusdem Capituli Nobili Canonico Carolo Barnaba Carcano nobis communicatam suo loco edemus, ubi domus eadem appellatur: *Domus humiliatorum que dicitur fratris Ottatii porte Vercelline*. Quibus sane verbis videtur ipsius conditor designari; cur enim ab eo nomen mutuaretur, quem fundatorem non agnosceret? Quod eo etiam clarius patet, quod non multo ante hunc annum MCCLVI. hujus domus initia a Chalco statuuntur (*a*), scilicet circa annum MCCXXXII. *Per idem tempus concedente Gulielmo Archiepiscopo fratres Humiliati novum Cœnobium condidere porte Vercelline, cui de primarii ipsorum & senioris nomine Othacii nomen fuit*. Itaque Chalcus etiam statuit a fratris Ottatii nomine fuisse domum illam appellatam. Sed non alia ratione id factum, quam quod primarius inter Humiliatos illos ac senior Ottatius esset, haud facile credam. Majus enim quiddam requiri videtur vulgo, ut alicujus nomine domus quæpiam perpetuo designetur. Itaque ab Ottatio ipso Cœnobium illud exstructum verisimillimum arbitror. At his positis, quid aliud voces illæ *hujus Congregationis ædificator*, quibus F. Petrus de Puteo ornatur, significent, quam illum alterius Humiliatorum Ordinis parentem a suis agnosci? Duo objici posse video: alterum Petrum hunc in Ottaciorum domo obiisse, cum illius nomen in ejusdem domus necrologio occurrat; non potuisse autem probabiliter primum Humiliatorum parentem, qui circa annum MCXXXVI. floruerit, in Ottaciorum domo decedere, quæ nonnisi circa annum MCCXXXII. constructa fuerit. Alterum vocem illam *ædificator* alio omnino sensu interdum accipi; ut is scilicet denotetur, qui pia vivendi ratione ceteris exemplo præest; ut videre est apud Cangium (*b*). Verum quod ad primum attinet, quam-

(*a*) Histor. Mediol. lib. XIII. ad an. 1232.

(*b*) Gloss. Med. & Inf. Latin. T. I. edit. Ven. col. 185.

quamvis Petrus de Puteo in Ottaciorum domo non obierit, primi tamen parentis nomen potuisse ab ejusdem domus Humiliatis necrologio suo inseri nemo dubitabit. Quæ enim ex patris morte jactura ac dolor percipitur, filios afficit universos, ut æquum sit ab omnibus illius memoriam quotannis revocari. Ad alterum vero quod pertinet, posse & hoc sensu vocem illam explicari non inficior. Sed cum in hoc Necrologio Petro uni appellatio hujusmodi tribuatur, cum tamen alios etiam ibidem obiisse existimem sane, qui optimo fratres suos exemplo juverint, videtur peculiari alio sensu illa explicanda, ut is scilicet designetur, quem Ordinis sui auctorem Humiliati fateantur. Quod si minus Latine *Congregationis ædificator* pro *fundator* dicitur, Humiliatos non adeo de Latini sermonis elegantia sollicitos arbitror fuisse, ut non potuisse illos sic loqui existimem. Profecto ne alio quidem, quem supra innuimus, sensu Latino vocabulo *ædificator* aliquis appelletur. His adductus minime a vero me aberraturum crederem, si Petrum de Puteo alterius Humiliatorum Ordinis auctorem statuerem. Verum cum prolata in hanc rem argumenta non ea sint, quibus hujusmodi opinioni validum auctoritatis pondus accedat, totum hoc eruditis viris dijudicandum relinquo.

XXVIII. Superest denique, ut quam illi vivendi formam amplexi sint, breviter evolvamus; neque enim opus est ea fusius enucleare, quæ ita ex Humiliatorum Chronicis constant, ut nullus dubitationi locus supersit. Ex Humiliatis igitur nonnulli perfectioris vitæ studio excitati, patriis ædibus relictis, communem ac monasticam vitam amplexi sunt. Quas illi sequerentur leges, proxima Dissertatione quæremus. Nunc pauca tantum de eorum vestibus addimus. Cinereis itaque, seu, ut dicebant, *berettinis* vestibus positis, albas induunt. Quæ cujusmodi essent ex tertii Chronici scriptore audiamus: *Assumpserunt sibi habitum alium a berettino, scilicet tunicam & honestam albam sine capucio: in capite berettum altum & album, a quo dicebantur tunc temporis fratres berettani;*

tani; *extra domum autem deferebant mantellum seu mantellessam*, *alio nomine dicebatur gabanum*; *quod erat integrum de ante & non nimis latum*, *cum duobus foraminibus pro brachiis emittendis*, *puta ut hodie deferunt in domo fratres humiliati*. Quae omnia clara adeo sunt, ut explicatione non egeant. Illud solum animadvertendum *bonestam* [quam vocem miror in Cangii Glossario desiderari] apud medii aevi scriptores eamdem esse, quam nos vulgo dicimus, *scapolare*. Omnis autem vestiaria Humiliatorum supellex in eorum legibus ab Innocentio III. approbatis distinctius recensetur; quae tamen leges etiam ad Sacerdotes Humiliatos pertinebant, ut videbimus: *Vestimenta fratrum sint*: *Camixia*, *brage & tamen grosse*, *pellitiam quoque habere liceat*, *vestitum*, *guarnatiam*, [scilicet tunicam] *manstrucam agninam nudam vel opertam*. [pelliceum vestis genus, quo forte domi arcendo frigori utebantur] *mantellum*, *caligas*, *scosonès*, *patitos*, *subtulares* [tribus his vocabulis, ut Cl. Julinius monet (a), diversa calceorum genera significantur]: *nocturnales quoque calceos habeant*, *si permiserit Prelatus*. *Stramenta autem lectorum sunt hec*. *Bisacium vel filtrum* [culcitra], *capitale quoque eis liceat habere*, *& duo lintea de lana*. *Alteram quoque manstrucam habere liceat Infirmis*, *aut habere liceat culcitram & linteum de stupa vel lino*.

XXIX. Hominum exemplum mulieres protinus imitatae sunt; vidimus enim in Braidensi domo viros simul foeminasque ab initio habitasse. Hic scilicet fuit antiquis temporibus Humiliatorum mos, ut in eadem domo, certis tamen intervallis distincti, Fratres ac Moniales viverent, qua de re fusius alibi loquemur. At quonam tempore separata mulieribus coenobia construi coeperint, non ita facile definiri posse arbitror. Tertii Chronici auctor haec habet de Monialium origine, ubi etiam, quam habitus formam assumpserint, explicat: *Mulieres similiter ut monachas*

I (ita)

(a) Mem. di Mil. T. VII. pag. 456.

(ita) *ligaverunt se quandarinis*, *& velis albis ligaverunt capita sua*, *induerunt que se tunicis albis honestisque sine aliquo capucio*, *& his qui in societate sua aggregari volebant*, *dabant habitum suum sive viris*, *sive mulieribus*, *ita quod multi fecerunt per se domos*, *& similiter per se mulieres*; ubi vides omnia uno contextu narrari, ut quo tempore singula acciderint non satis constet. Si quibusdam Bartholomæi Zucchii literis fides habenda esset, quas XV. Augusti MDCXXVIII. ad Puricellium datas in Bibliotheca Ambrosiana deprehendi, Humiliatarum S. Margaritæ Cœnobium, adhuc Modoetiæ existens, ante ipsum XII. sæculum conditum fuisse, statuere oporteret: ait enim: *hanno Scritture antiche*, *che provano l'antichità del monastero forse di 700. anni*. Verum, quæ tunc fuerint in Cœnobio illo monumenta, ignoro. Illud certo affirmare possum, me chartas omnes ibi adhuc superstites evolventem, nullam ne ipso quidem XIV. sæculo conscriptam offendisse, quamvis tamen multo antea constructum illud fuerit. Ut uno verbo dicam, distincti ab Humiliatorum domibus Humiliatarum Cœnobii monumentum hactenus nullum ante XIII. sæculum comperire mihi licuit. Qua itaque auctoritate fretus Cl. Helyottus jam ab anno MCXXXIV. Humiliatarum Cœnobii, olim de Blassono nunc S. Catharinæ Braidensis appellati, fundamenta jacta fuisse narraverit (*a*), ignoro. Certe nec Chronicorum scriptores, nec veterum monumentorum auctoritas quidquam hujusmodi tradunt. Sed de hoc aliisque Humiliatarum Cœnobiis alibi sermo recurret. Quæ Humiliatarum vestes fuerint, superius vidimus. Vox illa *quandarinis*, seu ut antiquioris Chronici scriptor habet, *guandarinis* quid significet, non satis intelligo: suspicor genus illud veli esse, quod collo sanctimoniales obducunt. Eumdem porro vestiendi morem plerumque servant, quæ supersunt Humiliatæ Virgines; quamvis apud nonnullas immutatio aliqua contigerit. Sed nobis veterum Humiliatorum

(*a*) Hist. des Ordr. Relig. T. VI. Cap. XX.

torum res persequi, non Monialium adhuc existentium mores perpendere, propositum est.

XXX. Jamvero ad alterius Humiliatorum Ordinis initia progredimur, qui quamvis tertius post superiores illos exortus sit, ceteris tamen dignior habitus, primusque appellatus. Quæ Dissertationis extrema pars multo erit ceteris brevior: hic enim certa fere omnia, nobisque adeo leviter attingenda, qui non comperta fusius explicare, sed incerta ac ignota quoquomodo vestigare ac persequi decrevimus. Itaque S. Joannem ex Sacerdotio, quo primus inter Humiliatos est functus, Presbiterum appellatum, cuique ex patrio Mediolanensis Diœcesis Vico Meda cognomen accessit, primi Humiliatorum Ordinis auctorem exstitisse, nemo umquam dubitavit. Atque ea quidem, quæ de ejus vita ac rebus gestis commemoranda occurrunt, tum proferemus, cum de viris, qui inter Humiliatos vitæ sanctitate claruerunt, agendum erit. Nunc ea tantum, quæ ad primum hunc Ordinem conditum pertinent, breviter evolvenda. Ac duo potissimum hic sunt, quæ in quæstionem cadant: alterum scilicet, num in secundum Humiliatorum Ordinem cooptatus fuerit Joannes, antequam tertii fundamenta poneret; alterum, sui hæc Ordinis fundamenta quo tempore jecerit.

XXXI. Ac primo Tattus, qui Joannis Vitam erudite conscriptam anno MDCLXXVII. Novocomensibus typis evulgavit, non solum illum secundo Humiliatorum Ordini adscriptum statuit (a), sed etiam Deiparæ, quæ se illi videndam præbuerit, albamque illi Humiliatorum vestem induerit, jussu ad hoc compulsum affirmat. Cujus rei tres ille testes affert, Hieronymum Borserium (b), Gregorium Bulzium (c), & Joannem de Vico (d).

 At

(a) Cap. III.
(b) Supplem. della Nobiltà di Milano Cap. IV.
(c) Vita S. Joannis MS. apud Tattum.
(d) Vita S. Joannis apud eundem.

At Burserii quidem, & Bulzii non ea est auctoritas, qua satis factum hujusmodi comprobetur, ubi certum ejusdem rei monumentum nullum in medium proferant: nullum vero ab iisdem prolatum Tattus commemorat; ac nullum sane Borsierius, cujus librum ipsemet vidi, innuit. Borsierius enim sæculo XVII. ineunte (a), serius adhuc Bulzius floruit: hic enim Gallii, ut ajunt, Novocomensis PP. Somaschorum Collegii Præpositus anno MDCXLV. Vitam S. Joannis, quæ numquam edita est, per id tempus conscripsit, cum sacrum illius Corpus solemni pompa translatum est, ut Tattus refert (b). Joannis de Vico Humiliati Scriptoris, qui XV. sæculo exeunte floruit, non magnam esse auctoritatem alibi ostendemus. Quin immo, etsi multum illius testimonio dandum concederemus, hoc loco certe secum ipse pugnat. Nam in B. Joannis Vita, quam hexametris versibus descripsit, quamque sub oculis habuisse Tattus videtur, hæc habet:

Alba veste virum donavit Virgo Joannem:
Casta sic vixit sibi semper mente devotus.

Duos eosdem versus tabulæ pictæ insculptos, ac B. Joannis tumulo appositos olim fuisse Silvester Maurolycus testatur (c), additque Deiparæ hoc beneficium in Joannem collatum, vetusti nescio cujus Codicis auctoritate confirmari, quem ipse Novocomi inspexit. At in alia Joannis vita Italica, ex sermonibus ejusdem Joannis de Vico collecta, de qua Dissert. VI. sermo erit, longe aliter res narratur. Ibi enim non modo nulla Deiparæ hac in re mentio, sed Joannes, qui jam in Rondemariensem solitudinem secessisset, sacrisque initiatus esset, Humiliatorum quorumdam, quibuscum agere consueverat, consuetudine atque exemplis permotus, iisdem sese addidisse dicitur. Itaque quod illic Joannes de

(a) Argel. Biblioth. Script. Mediol. in ejus Elogio.
(b) Cap. XXIV.
(c) Mare Oceano delle Religioni L. III.

de Vico statuerat, hic negare videtur: Nihilominus ad ejusdem Italicæ vitæ calcem nonnulla addit, ex veteribus quibusdam tabulis desumpta; atque hoc potissimum: *Mostra questa Pittura, come egli ebbe la forma ed il colore delle vestimenta dalla B. Vergine Madre d'Iddio, perchè egli procurò parimenti, che gli Frati ad imitazion sua si vestissero.* Quæ forte tabula in caussa fuit, cur hoc B. Joannis visum in Italica vita omissum, Vitæ Latinis versibus conscriptæ Joannes de Vico adderet. Enimvero veteres tabulas hujusce rei testes adhuc superstites Tattus commemorat; quarum sæpe non levis est auctoritas, atque illius præsertim, quam Joannes de Vico commemorat, quamque veterem appellat. Itaque non tam scriptorum, quos Tattus profert, quam veterum tabularum auctoritate fere adducor, ut Joannem Deipara monente Humiliatis se adscripsisse fatear. Nihilotamen minus, cum nec in omnium antiquissima Joannis Vita, quam primus edidit Suyskenius, nec in Humiliatorum Chronicis, nec in sacris de Joannis Vita Lectionibus nullum rei hujusce, quæ minime omittenda fuisset, vestigium appareat, non possum quin cum Suyskenio ipso dubius hæream, suspicerque veteribus illis tabulis occultam potius Deiparæ, Joannem ad sanctiorem vitam tacita voce invitantis, opem, quam apertam manifestationem indicari (a).

XXXII. At nulla certe auctoritate alterum illud statuit Tattus, Joannem in secundum Humiliatorum Ordinem cooptatum fuisse, antequam primi fundamenta poneret, atque in Braidensi domo tirocinium posuisse, ex qua deinde Præsulum jussu Novocomum concesserit. Non enim id apud primi alteriusque Chronici auctores, non in iis, quas memorabamus, Lectionibus, non in ulla de Joannis rebus gestis narratione, non in vetere ullo certæ fidei monumento id usquam innuitur. Quin etiam antiquus Vitæ S. Joannis Scriptor ea utitur loquendi ratione, ut Sanctum Virum a pa-

rentis

(a) Acta SS. Sept. T. VII. ad diem XXVI.

ternis laribus recta ad Rondenariensem solitudinem contendisse ostendat, ubi profecto nulla tunc erat Humiliatorum domus; quod etiam ex commemoratis Lectionibus infertur: ibi enim hæc habentur: *Paternis igitur sic laribus relictis pervenit, Dei gratia duce, vir Sanctus in quoddam suburbium memoratæ urbis Comensis, Rondenarium nomine*. Et primi etiam Chronici auctor; *accessit*, inquit, *ad Civitatem Cumanam, & ex se ipso habitum sumpsit*. Solus tertii Chronici auctor contrarium innuere videtur: *Quidam vir*, ait, *nobili genere natus Joannes, post assumptionem habitus secundi membri, Spiritu Sancto inspirante, augmentare in divinis hanc nostram religionem disposuit .... unde accedens ad Civitatem Comi &c.* Quibus verbis alterius Ordinis habitum a Joanne assumptum testari videtur. Sed cum aliorum auctorum pro contraria opinione auctoritatem habeamus, cumque præsertim possint verba hæc alio sensu commode explicari, ut iis scilicet significetur, primum a Joanne Ordinem institutum, postquam *secundi membri habitus* jam fuerat ab Humiliatis *assumptus*, seu postquam alter Humiliatorum Ordo exortus jam fuerat, non ea esse videtur loci allati vis, ut nos a nostra opinione dimoveat. Idipsum Joannes de Vico in Italica S. Joannis Vita narrat; Joannem scilicet sponte in Rondenarium secessisse; ibique aliquandiu divinis rebus vacantem solitarium vixisse; a Novocomensi deinde Episcopo fuisse illum sacris initiatum; ac denique Humiliatorum sanctitate permotum, eorum societatem iniisse, eorumque nonnullis persuasisse, ut secum eodem in loco vitam ducerent; sacrosque, ut ajunt, Ordines susciperent. Diximus ratione ipsa ostendi sententiam hanc multo esse alia probabiliorem; quod ex iis, quæ mox dicturi sumus, perspicuum erit.

XXXIII. Illud scilicet ultimo loco expendendum occurrit, quo anno novissimi hujus Humiliatorum Ordinis initia sint consignanda. Qua in re duo in dubium revocari minime possunt. Alterum, Humiliatorum hunc cœtum post duos alios exordium ha-

habuisse; id enim & Chronicorum auctoritas, & omnium Scriptorum consensus, & Pontificiae ipsae litterae docent, quibus Innocentius III. singulis singulos Humiliatorum Ordines litteris confirmans ad tertium primo, tum ad secundum, denique ad primum scribit. Alterum, S. Joannem primi hujus Ordinis auctorem anno MCLIX. supremum diem obiisse: id quoque enim plurimorum Scriptorum auctoritate apud Tattum confirmatur (a), quibus ex recentioribus ii omnes addendi, qui de Humiliatorum rebus scripserunt. Itaque & post annum MCXXXVI. vel MCXXXVII., quo alterum Humiliatorum Ordinem coeptum ostendimus, & ante annum MCLIX., quo Joannes obiit, primi Ordinis origo est statuenda. Multa porro Joannem ad Humiliatorum incrementum praestitisse, multa sui Ordinis coenobia construxisse, alibi videbimus; ut pluribus illum annis sui Ordinis initiis superesse oportuerit. Quibus ego omnibus adducor, ut credam circa annum MCXL. coepisse illum de novo Humiliatorum genere cogitare; quod deinde consilium sequentibus annis usque ad MCLIX. ad exitum felicissimo eventu perduxerit. Optandum sane esset, ut authentica monumenta exstarent, quibus haec eadem opinio multo adhuc validius confirmaretur. At Litterarum Pontificiarum ad primi Ordinis Humiliatos pertinentium nullas ego hactenus anno MCLXXXVI. antiquiores comperi; Urbani nempe III. literas, quibus Vicoboldoni Humiliatos sub Apostolica protectione suscipit. Asservantur illae apud virum totius antiquitatis eruditissimum, ac clarissimum Mediolanensem Patricium Carolum Abbatem Trivultium, qui earumdem exemplar mecum humanissime communicavit. Ex his ipsis tamen primum Humiliatorum Ordinem multo antea coepisse, manifeste conjicias. In iis enim haec habet Pontifex: *Eapropter dilecti in Domino filii ..... praefatam Ecclesiam ..... ad exemplar felicis recordationis Alexandri Papae praedecessoris nostri sub beati*

(a) Vita di S. Gio. Cap. XXII.

beati Petri & nostra protectione suscipimus. Cum itaque Alexander III. ab anno MCLIX. ad annum MCLXXX. Ecclesiæ præfuerit, hoc temporis intervallo Vicoboldonensem Humiliatorum domum jam extitisse certum est. Ac certe ante annum MCLXXVI. extitisse illam monumentis aliis prolatis videbimus, ubi Dissertatione VII. de Humiliatorum Domibus sermo erit. At vero ante Vicoboldonensem Novocomensis exstitit Humiliatorum primi Ordinis domus, quæ *de Rondenario* nuncupabatur; ac probabile est unam illam per aliquot annos Humiliatos eosdem incoluisse, donec paullatim eorum nominis fama latius serpente alibi etiam pedem figerent. Vides itaque his ipsis, quæ supersunt, litteris novum aliquod auctoritatis pondus sententiæ nostræ accedere. Quæ cum ita sint, sin minus certis, probabilibus saltem argumentis, inniti videor, cum primum hunc Humiliatorum Ordinem circa annum MCXL. initium duxisse statuo.

XXXIV. At primi ac tertii Chronici auctores, cum primi Ordinis initia referunt, annum 1119. margini adscribunt; tunc scilicet Joannem in Rondenarii apud Comum solitudinem secessisse narrantes. At hic etiam errorem in numerorum notis irrepsisse omnino arbitror. Qui enim Joanni licuit locum urbi proximum anno MCXIX. incolere, cum sævissimo Mediolanenses inter ac Comenses bello sæviente, quod anno MCXVII. cœptum nonnisi anno MCXXVIII. funesto Comensis urbis excidio confectum est, omnia circa urbem eamdem tumultu armisque resonarent? Itaque annum 1119. pro 1129. notatum facile crediderim. Enimvero nonnisi post Comensem Urbem a Mediolanensibus deletam, Joannem ad Rondenarium accessisse, ex iis constat, quæ in antiqua ejus vita a Suyskenio edita leguntur: *O quondam sterile*, exclamat auctor, *& incultum nunc fertile solidumque Rondenarium! olim vepribus ac salicibus vestitum, nunc vero fructiferis arboribus fæcundatum, vineisque uberrimis spatiosum . . . . . eras quondam spelunca latronum, thorus incontinentium, domus infidelium; nunc*

es

es domus orationum, *thalamus continentium*, *palatium hospitum vero Hospiti famulantium*. Quæ Rondenarii descriptio quamvis Tatto ac Suyskenio nimis a verisimili abhorrens visa sit, negentque illi de proximo urbi suburbio, cujusmodi est Rondenarium, dici hæc vere potuisse, secus tamen fortasse judicabit, qui tunc temporis Novocomensem Urbem solo prostratam jacuisse animadvertat: quamvis enim paullo post excidium instaurari illa quoquo modo cœperit, vix tamen anno MCL. urbis formam eidem redditam Tattus refert (*a*). Quis vero non videat excisæ urbis suburbium, suis & ipsum ruinis obrutum, facile ad eam vastitatem redigi potuisse, quæ tutum criminibus latibulum præberet? Ita enim fit, ut desertis hujusmodi solisque maceriis impii homines ad nefaria quæque scelera sæpe abutantur. Itaque anno MCXXIX. Joannes ad Rondenarium accessit, nihil aliud, ut videtur, cogitans, nisi de vita sua recte sanctequé instituenda, donec circa an. MCXL. aliis nonnullis, ut supra memorabam, in societatem adscitis, qui & ipsi sacris Ordinibus aut initiati jam essent, aut cum fas esset, initiandi, novi Humiliatorum Ordinis in Rondenariensi solitudine initia jecit.

XXXV. Locum hunc, ut diximus, in Novocomensi suburbio, quod antiquum adhuc Vici nomen obtinet, positum, ubi nunc scilicet PP. Somaschorum Collegium exstat, quod Gallium vocant, *Rondenarium* appellatum fuisse, ait Tattus, cum potius *Arundinetum*, voce ex arundinibus, quibus frequens scatebat, desumpta, appellari debuisset; atque ita sane in publicis tabulis scribi addit, quibus S. Abundii Monasterium (ad hoc enim locus ille pertinuit) ab Alberico Comensi Episcopo anno MX. constituitur. Verum, ut Suyskenius animadvertit, fallitur hic certe Tattus: in illis enim tabulis, quas Tattus idem protulit (*b*), dicitur:

(*a*) Annali Sacri di Como Decade II. pag. 413.

(*b*) Ibid. pag. 128.

citur: *Quartum Molendinum ad Rondenarium*; quo nomine etiam in Joannis vita a Suyskenio edita, & in Humiliatorum Chronicis ac monumentis locus ille appellatur. Addit Tattus, nescio quo auctore, locum ipsum a S. Abundii Abbate Joannem emisse. At veteribus tabulis illis, quas ad calcem Italicæ vitæ ex Joannis de Vico sermonibus excerptæ commemorari diximus, contrarium suadetur: *Mostra ella parimente*, ait, *ch' egli comperò il sito di Rondennajo del Padrone della Città, il quale, come alcuni vogliono, era della famiglia delli Rusconi*. Sed hæc levioris momenti. Sociis a se collectis veterum Humiliatorum habitum paullisper immutavit Joannes: qua de re Marcus Bossius: *habitum potiorem retinuit*, ait, *sed capinum cum honesta consutum addidit*, *& mantellum ante apertum & ex latteribus pro brachiis emittendis, prout hodie ut plurimum utimur extra claustrum, sibi imposuit*. Capinum vero, seu capitium, ut plerumque scribitur, Cangio teste (*a*) nunc tunicæ oram superiorem denotat, ac illud videtur tunc significare, quod vulgo *collare* vel *collarino* dicimus; nunc capitis operimentum, quod Italice *cappuccio* appellamus. Atque hoc sensu sumendam esse hoc loco vocem illam, ipse Humiliatorum Sacerdotum habitus, quem depictum coloribusque expressum vidi, demonstrat. Vides itaque, quid discriminis inter utriusque Ordinis habitum interesse Joannes voluerit. Suspicatus quidem est Julinius (*b*) antiquissimis temporibus nigras ex parte fuisse Humiliatorum vestes; quam ille suspicionem ex iis verbis concepit, quæ Sormannus protulit ex Humiliatorum primi Ordinis, ut ille arbitratur, regula excerpta (*c*). Quæ verba hic proferam, non ut in Sormanni libro exstant, ubi typorum, credo, errore mendis plurimis fœdata apparent, sed ut in Puricelliano Codice in Ambrosiana Bibliotheca exstant (*d*): *Hæc indumenta videntur sufficere*

(*a*) Glossar. Med. & Inf. Latin. T. II. col. 244.

(*b*) Mem. di Mil. T. VII. pag. 256.

(*c*) Storia degli Umil. Cap. VIII.

(*d*) Cod. C. 74. fol.

cere istis fratribus, cappa, & capitinus (ita), *manstruca agnina, & tres tunicæ, pellicia vel quarta tunica, tria paria caligarum, totidem pedulium, subtulare & bota vel patiti* (*pedulia* porro sunt pedum indumenta uti etiam *botæ*, nempe ocreæ). *Possunt etiam habere vestem stupeam & crassam super alias vestes. Si cui Præpositus caussa alicujus utilitatis vel infirmitatis, seu debilitatis camisias seu bragas concedere voluerit, libere potest grossas de stupa. Sorores habeant camisias tres grossas & de stupa; pellicias & manstrucas duas hiemales & estivales & tunicam unam. Habeant etiam vestes duas stupeas & grossas super alias vestes & capitinum unum. Omnia autem indumenta tam fratrum quam sororum lanea sint naturalis coloris, non sint tincta vel dealbata, vel artificiose crispa: stupea vero sint nigra exceptis camisiis & brachiis.* Sed primo hanc regulam ad Humiliatos omnes non ad Sacerdotes tantum pertinuisse, sequente Dissertatione ostendemus; ex qua etiam constabit anno solum MCCCCXXXVI. illam amplexos fuisse Humiliatos. Ac præterea si recte animadvertamus, quænam tandem his verbis *stupea ac nigra* vestes designentur, non eas esse videbimus, quæ propriæ Humiliatorum essent, eosque a ceteris Religiosis familiis secernerent. Non enim aliam *stupeam* vestem appellatam invenies, exceptis *camisiis & brachis*, quam *vestem stupeam & crassam super alias vestes*, domesticum scilicet indumenti genus, arcendo tantum frigori, ut videtur, aliis vestibus superinductum.

XXXVI. Si Chronicorum auctoribus credimus, mulieres etiam in novum hoc Humiliatorum genus cooptatæ. *Ibique fratres*, ait primi Chronici scriptor, *& mulieres religiosas, ligatas ac velatas, & inclusas, & alias religiosas Ordini brevi aggregavit* (S. Joannes) *tempore; salvo quod addidit caputium consutum cum honesta, & velum desuper portabant.* Ex quibus illud intelligimus inter Humiliatas ipsas discriminis aliquid fuisse; numquam tamen animadverti, ut virorum, ita etiam mulierum ex cœtu Humiliatorum primum alterumque Ordinem distingui. Quas vero leges Humiliatis suis Joannes proposuerit, sequente Dissertatione quæremus. Nunc alterius primique Humiliatorum Ordinis initia investigasse sufficiat.

DISSERTATIO III.

DE HUMILIATORUM LEGIBUS, DEQUE TERTII EORUMDEM ORDINIS PROGRESSU, VICIBUS, EXITU.

I. CUM ea fere omnia, quæ ad prima Humiliatorum tempora pertinent, incerta sunt, tum illud præsertim non satis constat, quibusnam illi ante S. Joannem Medensem legibus viverent. Etenim quamvis nonnullas tertii Ordinis Humiliatis leges a S. Bernardo latas fuisse, ultro concederemus, primi alteriusque Ordinis Fratres iisdem usos fuisse nemo umquam scripsit; nec monumentum aliquod exstat, ex quo huic quæstioni lux ulla affulgeat. Verisimile itaque est Humiliatos ipsos inter se convenisse, legesque nonnullas, quæ omnibus servandæ essent, mutuo consensu statuisse, non unas tamen easdemque omnibus, sed pro locorum domorumque diversitate diversas; quod præsertim alterius Ordinis Humiliatis contigisse ex iis patebit, quæ mox de iisdem dicturi sumus.

II. At vero S. Joannem de Meda Humiliatis suis persuasisse, ut S. Benedicti leges amplecterentur, quamplurimi auctores tradunt, ex quibus commemorasse sufficiat Sigonium (a), Miræum (b), Bucelinum (c), Tattum (d), Helyottum (e). Nec tamen ingenti hoc Auctorum numero ita moveor, ut minus recte id dici non audeam affirmare, eoque confidentius audeam, quo certiora habemus hac in re monumenta. Ac primo si hoc illi

(a) De Regno Ital. Lib. VIII.
(b) Origin. Benedict.
(c) Menolog. Benedict. 26. Sept.
(d) Vita di S Gio. da Meda Cap. X.
(e) Hist. des Ord. Relig. T- VI. Cap. XIX.

illi sentiant, utriusque Ordinis Humiliatos, Joanne auctore, Benedicti leges suscepisse, Chronicorum verbis (quorum major est, quam ceterorum Scriptorum & antiquitas & auctoritas) refelluntur. Hoc enim inter cetera circa an. MCXCVIII., scilicet vix XL, post Joannis mortem annis, Humiliatis objectum fuisse Marcus Bossius narrat, *quod fratres tertii membri seu primi Ordinis* (cujus Joannes ipse auctor fuerat) *habebant regulam sive modum vivendi non conformem alicui Religioni approbatæ, nec a Summo Pontifice approbatum; similiter quia fratres secundi membri diversa forma vivendi utebantur*. Hæc Bossius, eademque ante illum retulerat Joannes Braidensis. Honorius III. præterea literis suis ad Braidenses secundi Ordinis Humiliatos datis Id. Dec. MCCXXVI. ait ab ipsis Humiliatorum initiis ex iis nonnullos *diversas observantias variasque vivendi formulas sibi minus provide perscripsisse*, ac Braidenses præsertim Humiliatos *quandam formulam... a principio institutionis domus ejusdem, ut asserebant, conceptam Pontifici obtulisse, quæ non solum in quibusdam Innocentii tertii regulæ obviabat, sed etiam quiddam minus Catholicum sapiebat*. Vides itaque non eadem sane vivendi norma primi atque alterius Ordinis Humiliatos usos fuisse. Atqui prolata Chronici verba illud etiam ostendunt, ne primi quidem Ordinis Humiliatis S. Benedicti leges a S. Joanne datas fuisse. Quid enim? Qui S. Benedicti leges sequerentur, iine leges *non conformes alicui Religioni approbatæ* sequi dicerentur? An dicemus Humiliatos, postquam Benedicti leges, Joanne hortatore, amplexi fuerant, easdem non multo post rejecisse? Sed quid plura? Leges a Joanne Humiliatis traditas alias omnino a S. Benedicti legibus fuisse diserte testatur Marcus Bossius: *Regulam quoque sanctam, cujus tenorem non potui habere, ipsemet Joannes Pater noster edidit; quam primo custodiens ceteris fratribus servandam tradidit, in qua maxime agebatur de clausura monialium, & de modo cum fratribus conversandi ceterisque secularibus*. Quis umquam S. Benedicti leges hic indicari arbitretur? Ullum ne in hujus Institutionibus *de Mo-*

nialium

nialium Clausura verbum? An vero Joannis leges, quæ eædem cum legibus Benedicti essent, nancisci se non potuisse, Bossius quereretur? Itaque hoc unum statuere possumus, quod in Joannis vita ex sermonibus Joannis de Vico collecta refertur, leges illum nonnullas Humiliatis suis conscripsisse, quarum normam ex S. Benedicti legibus desumpserat.

III. Dum res ita se haberent, gravis in Humiliatos omnes procella excitata est, quam placet Bossii ipsius verbis referre: *Orta murmuratione non modica contra hunc nostrum Ordinem, licet haberentur omnes boni & sancti Religiosi, pluribus ex causis; scilicet, & quia fratres tertii membri, seu primi Ordinis habebant regulam sive modum vivendi non conformem alicui Religioni approbatæ, nec a summo Pontifice approbatum; similiter quia fratres secundi membri diversa forma vivendi utebantur; & quia fratres primi, secundi, & tertii membrorum nolebant, etiam ubi opus erat, jurare; & quia Religiosus intra domus suas licet sæculares communiter habebant, & quia isti fratres tertii membri dicebant se esse Canonicos Regulares, deliberatione in Capitulo Generali habita, ne fama eorum apud bonos & graviores viros denigraretur, miserunt ad Summum Pontificem Innocentium III. &c.* Hæc autem tunc potissimum dictitari in Humiliatos cœpisse arbitror, cum Lucius III. an. MCLXXXIV. Concilio Veronæ coacto grassantes per ea tempora Hæreticorum sectas damnavit. In iis enim simul cum Catharis, Patarenis, Pauperibus de Lugduno, Humiliati etiam nominati sunt, qui iidem cum Pauperibus de Lugduno fuisse videntur (*a*). Hinc enim factum est etiam, Innocentio III. Pontifice, ut nonnulli qui inter utrumque Humiliatorum genus non satis distinguerent, utrosque perperam ut Hæreticos execrarentur. Veronæ potissimum id contigisse Spondanus narrat (*b*): *Cum Archipresbiter Veronensis, auctoritate literarum*

(*a*) Mansi Supplem. ad Concil. T. II. col. 722.

(*b*) Annal. Eccles. ad an. 1199. num. XI.

rum ab eodem Pontifice (Innocentio III.) *contra Gazaros, Arnaldistas, Pauperes de Lugduno, & Humiliatos . . . ipsi directarum, nulla habita distinctione etiam Humiliatos cum ceteris hereticis excommunicationi subjecisset; indeque nonnulli, quos licet invitos populus Humiliatos vocabat, eo quod in humilitate cordis & corporis studerent Domino famulari, cum alioquin fidem saperent orthodoxam, a multis vitarentur, ut excommunicati, ne sic innoxii cum innocentibus damnarentur idem Pontifex præcepit &c.* Quin non iis tantum, sed posterioribus etiam temporibus non satis interdum pius Humiliatorum cœtus ab hæretica Humiliatorum secta distinctus est. Qua in re graviter lapsus est Conradus Urspergensis Abbas hæc scribens (*a*): *Eo tempore mundo jam senescente exortæ sunt duæ Religiones in Ecclesia, cujus ut aquilæ renovatur juventus, quæ etiam a sede Apostolica sunt approbatæ, videlicet Minorum Fratrum, ac Prædicatorum. Quæ forte hac occasione sunt approbatæ, quia olim duæ sectæ in Italia exortæ adhuc perdurant, quorum alii Humiliatos, alii Pauperes de Lugduno se nominabant. Quos Lucius Papa quondam inter hæreticos scribebat, eo quod superstitiosa dogmata & observationes in eis reperirentur . . . . Alii videlicet Prædicatores in locum Humiliatorum successisse creduntur. Humiliati quippe nulla habita auctoritate aut licentia Prælatorum, mittentes falcem in messem alienam populis prædicabant, & vitam eorum plerumque regere satagebant, & confessiones audire, & ministeriis sacerdotum derogare. Quæ volens corrigere Papa, Ordinem Prædicatorum instituit & confirmavit: illi quippe rudes & illiterati cum essent, operibus manuum instabant, & prædicabant, accipientes necessaria a suis credentibus; isti vero studio & lectioni Sacræ Scripturæ jugiter insistentes &c.* Quibus verbis ut falsa veris miscuerit, ut rudem se in Humiliatorum historia præbuerit, nemo non videt.

IV. Itaque cum hæc in Humiliatos dicerentur palam, Jacobum Rondenariensem ac Lafrancum Laudensem Præpositos Romam ad

(*a*) Chronic. ad an. 1212.

ad Innocentium circa an. MCXCIX. miserunt illi, qui Pontifici vitæ ab iisdem institutæ rationem explicarent, easque proferrent, quibus hactenus vixerant, leges. Iis humaniter exceptis Innocentius præcepit, ut diversas illas, quibus utebantur, leges in unam cogerent, atque Alberti Vercellensis Episcopi, ac Petri Locediensis Abbatis consilium hac in re exquirerent, quibus gravissima per id tempus apud Mediolanenses munera Innocentius demandarat (a). Cerretensem etiam in Laudensi agro Abbatem iis socium addidit; sed hic per eadem tempora vita excessit. Humiliati Pontificis jussa facessunt. Ex diversis, quibus eatenus usi fuerant legibus, certam unam vivendi normam efformant; Vercellensi Episcopo, ac Lucediensi Abbati expendendam tradunt; a quibus cum emendata essent nonnulla, eamdem ad Pontificem Humiliati remittunt. Hic Gratiano SS. Cosmæ & Damiani, ac Petro Capuano S. Marcelli Cardinalibus operam dat, ut leges easdem iterum accurate expendant; quod cum illi præstitissent, nonnullis iterum emendatis, literis illas suis Innocentius comprobavit.

V. Sed hæc Innocentii literarum mentio nos monet, ut numquam ne antea Romanorum Pontificum, aut Mediolanensium Antistitum comprobatione Humiliatorum cœtus ornatus fuerit, diligentius inquiramus. Mitto Joannis Francisci Besutii commentum (b), qui Benedictum IX., scilicet medio circiter sæculo XI.; Humiliatis concessisse scribit, ut Sacris initiarentur; eo videlicet tempore, quo nondum erat Humiliatorum Claustralium cœtus conflatus. At Lucium III., qui ab an. MCLXXXI. ad an. MCLXXXV. Pontificiam sedem obtinuit, Humiliatorum Societatem comprobasse, Thuanus (c), Spondanus (d), Papebrochius (e), aliique non-

(a) V. Giulin. Memor. di Mil T. VII. pag. 174. 190.
(b) Serie degli Arciv. di Mil. *ubi de Ariberto*.
(c) Histor. Lib. XLVIII.
(d) Annal. Eccles. ad an. 1570. num. XXII.
(e) Acta SS. April. T. III. ad d. 26. in Vita B. Aldobrandescha.

nonnulli scripserunt. Qui si id intelligant, voce tenus Lucium hoc præstitisse, nihil est quod eorum sententiæ opponamus. Sin vero literas hac de re a Lucio datas fuisse arbitrantur, mirum sane est, nemini umquam visas fuisse illas, ut ne annus quidem, quo scriptæ fuerint, innotescat. Sed multo magis mirum est, nullam hujusmodi literarum mentionem ab Innocentio fieri; cum Romanis Pontificibus solemne sit, quid eorum decessores eadem in caussa fecerint, commemorare. Alexandrum III. tamen, ac deinde Urbanum III. literas ad Vicoboldonenses Humiliatos dedisse alias ostendimus. Sed aliud est, Ecclesiam aliquam in Apostolicæ Sedis patrocinium recipere, quod unice præstiterunt illi; aliud est Cœtum ipsum universum, institutamque ab illo vitæ rationem comprobare. Itaque nullum e Romanis ante Innocentium III. Pontificibus Humiliatorum cœtum literis suis confirmasse existimo. Probabiliorem arbitror aliorum aliquot Auctorum, ac Latuadæ (a) præsertim, & Saxii (b), opinionem, qui a S. Galdino Mediolanensi ab an. MCLXVI. ad an. MCLXXVI. Archiepiscopo, comprobatum illum fuisse scribunt. Quorum Scriptorum sententiam dum expenderem, lepidum illud profecto animadverti, quod uterque P. Godefridum Henschenium Soc. Jesu sibi adversarium fingit simul, simulque illum contraria loquentem inducit. Si enim Latuadam audimus, Henschenius hanc opinionem oppugnat, quod multo serius Humiliatorum cœtum coaluisse arbitratur: *Il P. Godifredo Enschenio si dimostra difficile ad approvarla, adducendo per fondamento del suo dubbio essere questi* (Ordo Humiliatorum) *incominciato molto più tardi*. Contra Saxius ideo Henschenium huic opinioni adversari ait, quod multo citius Humiliatorum initia statuenda existimat: *Traditionem hanc refellere nititur Gotefridus Henschenius, loco laudato, quia multo ante hunc Archiepiscopum*

(a) Vita di S. Galdino pag. 63.
(b) Series Archiep. Mediol. T. II. pag. 570.

pum instituttus fuerat ille Ordo. At Henschenius nec se huic sententiæ amplectendæ difficilem præbet, nec serius citiusvé locanda Humiliatorum initia arbitratur. En illius verba (a): *Non attingimus etiam Ordinem Humiliatorum, quem a S. Galdino jussu Summi Pontificis comprobatum, multi recentiores habent, quia eum Ordinem sub Lucio III. Pontifice Alexandri successore captum fuisse scribunt Silvester Marulus seu Maurolycus... & Paulus Morigia... at Tristanus Calchus... facit multo antiquiorem &c.* Quibus verbis id unice Henschenius ait, nolle se hanc quæstionem ingredi, cum de Humiliatorum origine alia alii sentiant. Ceterum, ut dixi, probabile est, id præstitisse Galdinum, cum & maxime per id tempus Mediolanenses Humiliati florerent, atque hac re videretur, ut optime ait Latuada, non parum dignitatis atque auctoritatis iis additum iri, ut strenue in hæreticos decertarent, qua in re plurimum Humiliatos desudasse videbimus.

VI. Verum ut ad Innocentii literas revertamur, per hæc eadem tempora tertii Ordinis Humiliati Guidonem de porta orientali ad Innocentium miserant, ut eorumdem leges approbandas curaret, quemadmodum II. Dissertatione retulimus. Quod cum Guido impetrasset, anno MCCI. Junio mense tres Humiliatorum Ordines eorumque leges literis suis Innocentius comprobavit. Etenim VII. Id. Jun. Humiliatorum tertii Ordinis leges literis ad eorumdem Ministros datis, quibus leges easdem inseruit; tum II. Id. alterius Ordinis instituta literis ad Prælatos datis; aliis denique ad primi Ordinis Præpositos XVI. Cal. Jul. scriptis eorumdem leges confirmavit, quas easdem scilicet cum alterius Ordinis legibus esse imposterum jussit. Easdem postea leges subsequentibus annis Honorius III., Gregorius IX., Innocentius IV. comprobarunt, quorum omnium literas suo loco edemus. Leges hujusmodi fratribus ac sororibus communes erant;

utrosque

(a) Acta SS. April T. II. ad d. XVIII. in V. S. Galdini.

utrosque enim Pontificiæ literæ appellant. Diu autem incerti hæsimus, an, leges easdem publici juris fieri oporteret, quarum præter recentia exemplaria nonnulla, bina satis vetusta exstant, alterum in Ambrosiana Bibliotheca, alterum in Braidensi hac nostra. Præterquamquod illas Italice redditas, non integras tamen, edidit Cl. Sormannus (a). Sed illis attente perlectis, multa cum S. Benedicti legibus ad verbum convenire animadvertimus, alia ex legibus iisdem hinc illinc excerpta, aliqua Humiliatorum omnino propria; qui id spectasse scilicet videntur, cum leges suas Innocentio III. exhibendas conflarunt, ut plurima ex S. Benedicti institutis haurirent, quo facilius eædem a Pontifice comprobarentur.

VII. Nonnulla itaque proferre sufficiat, quæ privatos quosdam ac peculiares Humiliatorum mores indicant. De hora refectionis, & temporibus jejuniorum: *Omni tempore quando fratres jejunant, reficiant post nonam, apposito uno vel duobus cibis coctis, præter in quadragesima, in qua cenent & reficiant post orationem vespertinam. Aliis autem diebus comedant ad sextam, & post vesperas cenent, apposito tantum ad cenam uno ferculo similiter cocto . . . A die sancto resurrectionis domini usque ad pentecosten fraternitas reficiat bis in die, excepta sexta feria post octavam resurrectionis domini. Tamen in vigilia sanctorum apostolorum philippi & jacobi, & in tribus diebus letaniarum, & in vigilia pentecosten fratres jejunent & abstineant. A pentecoste usque ad adventum domini fratres jejunent tribus diebus in ebdomada. Ab adventu usque ad nativitatem domini continuent jejunium. Ab ipsa nativitate domini usque ad septuagesimam jejunent tribus diebus in ebdomada; secunda feria omni tempore, excepta quadragesima natalis domini & majori, sit in arbitrio prelati solvere jejunium.* (Jejuniorum hasce leges mitiores deinde reddidit Innocentius IV. literis suis ad secundi Ordinis Humiliatos datis an. MCCXLVI.

(a) Stor. degli Umil. pag. 55. & sequ.

XXX. Octob., concessitque ut a Pentecoste ad festum S. Michaelis, præter jejunia Christianis omnibus communia, sexta tantummodo feria jejunarent). *A septuagesima usque ad predictum diem sancte resurrectionis jejunent continuum, nisi in itinere. Omni tempore in diebus jejuniorum omnes fratres abstineant a caseo, ovis, & lacte.* De vestimentis Fratrum. *Vestimenta fratrum sint camiscia, brage, tamen grosse; pelliciam quoque liceat habere, vestitum, guarnaciam, mastrucam agninam nudam vel coopertam, mantellum, caligas, scofonos, patitos, subtellares: habeant quoque calceos nocturnales, si prelatus permiserit.* De stramentis lectorum. *Stramenta lectorum sunt hec, bissantium vel filtrum; & liceat eis habere capitale, & duo linteamina de lana, & liceat habere alteram mastrucam. Infirmis liceat habere culcidram, & linteamina de lino vel stupa. Que lecta frequenter sunt visitanda a prelato propter opus peculare, ne inveniatur; & si fuerit inventum cui, quod non acceperit a prelato, subjaceat gravissime correctioni.* Quoties fratres sanguinem sibi minuant, radant, & lavent. *Fratres, qui volunt, minuant sibi sanguinem ter in anno, in mense aprilis vel maii, in mense septembris, & mense februarii, & plus si fuerit visum prelato, qui tunc non utantur carnibus nisi forte infirmi & debiles, sed ovis, caseo, & piscibus, & hoc concedente prelato. Per quindena vero, qui volunt, abluant capita. Barbam radant semel in mense; capillos incidant; pedes lavent alter alterius ter in anno; videlicet in vigilia nativitatis domini, & in cena domini, ac in vigilia pentecosten. Tamen qui debent lavare pedes semper elligantur per prelatum, vel eum, cui sit commissa illa cura. Preterea unusquisque habeat pectinem, & cultelum, & acum, & ut cuncta peragantur in pace & silentio.*

VIII. Humiliatorum itaque leges cum Benedictinis magna ex parte conveniebant, non ita tamen, ut cœtibus, qui S. Benedicti legibus vivunt, adnumerari Humiliati possent. Enimvero quibus literis Humiliatorum instituta Pontifices comprobant, numquam illos Ordinis S. Benedicti vocant; quod pariter de ceteris

omnibus

omnibus Pontificiis literis ad Humiliatos datis dicendum est, si unas excipias Innocentii III. ad Humiliatos de Fossato alto XIII. sui Pontificatus anno XVII. Cal. Jul. scriptas. At unius exempli non ea est auctoritas, qua opinio nostra everti possit. Ita etiam in paucissimis aliquot monumentis videmus Humiliatos Ordinis S. Benedicti appellari; legum enim similitudo efficiebat interdum, ut ejusdem cœtus membra haberentur. Quin etiam Humiliati ipsi S. Benedictum, ut parentem, colere, diem illi festum solemni ritu celebrare, interdum etiam illius leges publice recitandas curare consueverant, ut ex eorumdem Constitutionibus patebit. Quæ omnia in caussa fuerunt, cur ex Humiliatis nonnulli, se ad S. Benedicti Ordinem revera pertinere arbitrarentur. Sed hos fuse in Chronico suo Joannes Braidensis refellit, hoc inter cetera argumento usus: *Nemo de Ordine nostro facit, nec meo tempore facit professionem, ut sub regula S. Benedicti, ut faciunt Monachi Nigri, & Fratres Montis Oliveti, sed sub regula hujus Congregationis, scilicet hujus Ordinis, faciunt professionem, quæ professio est secundum modum prædictæ regulæ: Omnis boni principium &c.*

IX. Hisce legibus Humiliati omnes Claustrales utebantur; nec ullum hac in re erat inter primum alterumque Ordinem discrimen. Nihilominus si clarissimos Scriptores nonnullos audimus, in iis, quas primi Ordinis Humiliati sequebantur, legibus Canonicorum nomine distinguebantur illi, quique proprius iis erat sacrorum peragendorum ritus, *Canonicorum officium* appellabatur. Id diserte in primis tradit Fridericus Card. Borromeus in eruditissima ad S. Mariæ Magdalenæ ad Circulum Sanctimoniales epistola, de qua mox sermo erit: *Præterea constat in Regula Ordinis propria, cujus exemplar MS. ac bene antiquum vidimus, eumdem ritum expresse præscriptum esse nomine Officii Canonicorum, quo Humiliati in eadem etiam nuncupabantur.* Profecto si antiquum hunc Codicem ille vidit, qui scilicet ante an. MCCCCXXXVI. exaratus fuerit (posteriorum enim nulla est auctoritas, ut infra ostendemus) res confecta est;

dicen-

dicendumque erit, duplices fuisse Humiliatorum leges, alteram eorumdem propriam, cujus initium esset: *Omnis boni principium &c.*, alteram S. Benedicti. Certe in antiquis primæ exemplaribus a me inspectis numquam Canonicorum nomen occurrit; numquam in Pontificiis literis Canonicos vocari illos vidi. Cumque Guillelmus Faba, de quo multa erunt nobis in proxima Dissertatione dicenda, in Commentario suo ad S. Benedicti leges, Humiliatos Canonicos Regulares esse dixisset, illius opinionem Joannes Braidensis refellit, qui Caput XIX. Chronici sui, in quo hac super re disputat, sic inscribit: *De dispensatione juramenti; & de Fratrum & non Canonicorum cognomine*. Aususne porro fuisset Joannes Canonicorum nomen Humiliatis suis negare, qui nomine hoc ipso in suis legibus denotarentur? An non id saltem sibi ille objecisset, Canonicorum nomine illos in eorumdem legibus designari? Attamen hac de re ne verbum quidem. Ac videmus utique in Pontificiis literis ad Humiliatos primi Ordinis datis decerni, ut *Canonicus Ordo* ab iisdem servetur. Sed nemo est, qui iis verbis Claustralem vitam tantummodo ac legitimam Sacrorum celebrationem indicari non intelligat. Sæpissime etiam videmus primi Ordinis domos *Canonicas* dici. Ita in Laudensi charta an. MCCCXX. VI. Mart. *frater Guillelmus de Melzo prepositus canonice omnium sanctorum Laudensis diocesis;* in Bergomensi an. MCCCIV. XI. Jan. *Fr. Petrus Tiraboschi Domus Canonice de Galgario procurator, & Sindicus Umberti Prepositi*, atque alibi frequentissime. Sed *Canonicam* domum atque Ecclesiam quamcumque interdum dici, quam homines certis legibus viventes divinoque cultui addicti incolant, eruditi norunt. Ita apud Cangium (a): *Canonica, Ecclesia ubi Regulares morantur*. Quo sensu Humiliatos etiam potuisse Canonicos appellari non inficior: appellatos fuisse ut plurimum, nego.

X. Qui itaque Canonicorum *officium* & nomen susceptum olim

(a) Glossar. T. II. col 272. Edit. Ven.

olim ab Humiliatis scripserunt, suspicor illos non satis tempora atque aetates distinxisse. Anno enim MCCCCXXXVI. cum Mantuae ad Comitia collecti essent Humiliati, nescio qua de caussa, antiquis legibus rejectis Benedictinas amplexi sunt; decretumque hujusmodi hac super re editum: *Definimus & ordinamus, quod omnes tam primi quam secundi Ordinis nostri vivamus & gubernemur sub titulo & Regula Almi Patris nostri Benedicti, quae incipit: Ausculta o fili praecepta Magistri; rejecta illa quae incipit: Omnis boni principium est Deus*. Tunc itaque strictiore sensu ad S. Benedicti ordinem pertinere Humiliati coeperunt. In ipsis tamen S. Benedicti legibus, ut Fratribus ac Monialibus suis opportunius congruerent, nonnulla immutarunt. Sanctimonialium leges Italice redditas publici juris fecit Puricellius. Fratrum vero, quae nominibus tantum mutatis eaedem sunt ac Monialium leges, MSS. in Ambrosiana Bibliotheca servantur; atque in iis scilicet factum videmus, quod de antiquioribus nonnulli referunt, ut Abbatis & Monachorum nomen, quod in S. Benedicti legibus frequens occurrit, in Praepositi & Canonicorum nomen verteretur. Sic enim post Praefationem incipit: *Praepositus, qui praeesse debet Canonicis*. Ad calcem vero haec adduntur: *Regulam B. Benedicti, quibusdam exceptis Capitulis, praeterquam in Divinis Officiis celebrandis* (in his enim ritus peculiares suos Humiliati constanter retinuerunt, ut mox videbimus) *Deo annuente observandam suscepimus. Canonicorum enim officium & statum Omnipotentis Dei invocato auxilio observare decrevimus*. Audin? In recentioribus hisce videlicet, non in vetustioribus illis legibus *Canonicorum Officium & Statum* Humiliati amplexi sunt. Subditur vero, quaenam ex S. Benedicti legibus capita excluserint. *Capitula Regulae B. Benedicti exceptata* (scilicet omissa) *sunt haec: de Decanis Monasterii; de Septimanariis Coquinae; de suscipiendis hospitibus, pro quo suscepimus Capitulum de regula Panosj* (de hac voce paullo post agemus); *de vestimentis & calceamentis; de mensa Abbatis; de filiis nobilium vel pauperum, qui offeruntur; de Sacerdotibus, qui volunt in*

mona-

monasterio habitare; de Monachis peregrinis; de ordinando Abbate. Atque hæc scilicet sunt, quæ S. Benedicti leges cum recentioribus Humiliatorum legibus a Puricellio editis conferentes, his deesse videmus. At vox illa *Panosj* quid sit ignoro. Suspicari quis forte possit, *Pachomii* scribendum esse, quasi ex illius legibus caput illud excerptum fuerit; sed nihil hujusmodi in Pachomii legibus occurrit. Suspicor potius, si conjecturæ, quamvis non satis firmæ est locus, scriptum olim fuisse *de regula Pa. nos. j.*, scilicet *de regula Patris nostri Joannis*, quod scilicet Humiliati traditione acceperint, in illis, quas Joannes Humiliatis scripserat, legibus, caput illud iisdem verbis conceptum fuisse, ac proinde eadem omnino servare voluerint; rudem vero librarium uno ductu *Panosj* scripsisse. Sed hæc per conjecturam dicta sunto.

XI. Hunc in modum ab an. MCCCCXXXVI. ad extremum usque S. Benedicti legibus usi sunt Humiliati nonnullis exceptis, iisque præsertim, quæ ad Sacrorum ritus spectant; qua de re breviter nunc est disserendum. Peculiarem Humiliatis fuisse in Divinis laudibus persolvendis ritum, is facile viderit, qui impressos in hanc rem eorum Codices legerit, quos paullo post commemorabimus. At quæstio oritur, quandonam Humiliati illo uti cœperint. Arbitror tamen quæstioni vix locum esse, ac certissime constare jam ab antiquissimis temporibus Divinorum Officiorum rationem illam Humiliatos usurpasse, quam semper deinde servarunt. Ac primo habemus hac in re Chronicorum testimonia: *Quando fratres secundi membri*, ait Joannes Braidensis, cui ceteri consentiunt, *regulam Innocentii tertii acceperunt, ipsi devote, qui litteras sciebant, licet non essent Clerici, psallebant Horas Canonicas juxta regulam; scilicet media nocte peracta surgebant & psallebant in oratorio nocturnum, & in aurora laudes decantabant. Primam vero hora debita psallebant; similiter Tertiam, Sextam, & Nonam, & Vesperas in suis horis psallebant. In solis autem occasu Completorium cantabant. Quod quidem offitium illud est, quod in presentiarum usitatur ab Ordi*-

ne;

ne; & quod susceptum fuit per antecessores prædictorum Præpositorum (idest per alterius antiquioris Ordinis Prælatos) *usque a principio, quo habitum Ordinis susceperunt*. Ex quibus verbis illud etiam intelligimus, ipsa B. Joannis Medensis ætate vetustiorem esse hunc ritum; neque huic propterea, quod nonnulli existimant, tribuendum; quod ipsum clarius adhuc Marcus Bossius testatur: *Initiatus Sacris* (Joannes) *divinum offitium debitis horis secundum ordinem illorum de secundo membro* (*& ipse est quo nunc utimur*) *una cum suis fratribus quotidie in Ecclesia devote & sapienter psallebant*.

XII. Non ita tamen hujusmodi Sacra Humiliati omnes susceperant, ut nullum esset hac in re inter eosdem discrimen. Quod cum ad Innocentium IV. delatum esset, literis ad Humiliatorum Magistrum III. Nov. MCCXLIX. edixit, ut *quandoquidem per Sedem Apostolicam statutum esse* dicebatur, *ut unus modus cantandi & legendi in divinis officiis in Ordine Humiliatorum debeat observari*, unum eumdemque proinde omnes amplecterentur. Mediolanenses nihilominus Humiliati Ambrosianis ritibus uti consueverant; quod inde præsertim factum arbitror, quod cum Humiliati Episcoporum juri obnoxii olim essent, a Mediolanensibus Archiepiscopis communes provinciæ ritus usurpare jussi fuerint. Enimvero in literis tum Philippi Mediolan. Archiep., tum Goffridi Cardinalis pro Braidensis Ecclesiæ ædificatione datis, quas alibi commemorabimus, id etiam cautum videmus, ut cum alterius Ordinis Humiliatos, quorum erant Braidenses ædes, externis Sacerdotibus ad peragenda sacra uti oporteret, facultas illis esset *divina in ea officia a quocumque presbitero, dum tamen Ambrosiano recipiendi*. At Alexander IV. de hac re certior factus literis suis ad Humiliatorum Magistrum XIII. Cal. Jun. an. MCCLVIII. datis, illi edixit, ut Mediolanenses Humiliatos, qui *consuetudinem Mediolanensis Ecclesiæ modo, qui observatur in predicto Ordine* (Humiliatorum) *contrariam* sequebantur, memoratæ Innocentii legi obsequi juberet; quod etiam ab alterius Chronici auctore narratur. Verum Humiliati

M Medio-

Mediolanenses Pontificiæ legi suscipiendæ difficiles se præbuerunt. Habemus enim Honorii IV. literas VII. Apr. MCCLXXXVI. ad Humiliatorum Magistrum, quibus narrat Mediolanenses Humiliatos a memorata lege ad Apostolicam Sedem appellasse; ac Magistro proinde mandat, ut, si opportunum illi videatur, si rei exequutionem, non tamen ultra biennium, differat. Quid deinde factum sit non legimus; sed cum certo constet, Mediolanenses Humiliatos ipsos ab Ambrosianis ritibus defecisse, cumque Petri Card. Peregrossi opera factum id fuisse Chalcus narret (a), qui anno MCCLXXXVIII. Humiliatorum protector erat, ut sequente Dissertat. videbimus, probabilissimum est biennio illo elapso, Peregrosso præsertim auctore, Innocentii legi Mediolanenses Humiliatos paruisse.

XIII. Deinceps vero Humiliati ritus suos constanter retinuerunt. MSS. Codices multos vidisse se Puricellius testatur, quibus illi ad Sacra utebantur; aliquos nos etiam vidimus, qui in S. Catharinæ Braidensis ac S. Erasmi Cœnobiis servantur, qui tamen sæculo XV. antiquiores non videntur. Typographica vero arte in Italiam deducta, haud segnes in illius usu Humiliati fuere. Itaque primo anno MCCCCLXXXIII. Mediolanensibus typis per Joannem Antonium de Honate Divinorum Officiorum liber secundum Humiliatorum ritus editus est; quam editionem a Stephano Nottio curatam Cl. Saxius egregie illustrat (b). Binas alias ejusdem Libri editiones commemorat Card. Fridericus Borromeus in ea, de qua mox sermo erit, epistola, scilicet an. MDIV. & MDXXXV., quas nobis videre haud licuit. Easdem innuit Maximus Vicecomes in Præfatione ad editionem an. MDXLVIII. *Non semel impressioni, ut scis, jam olim mandata fuerunt nostri ordinis breviaria, quæ dicunt ... sed secundo & tertio*. Anno autem MDIV. editum

(a) Histor. Patr. Lib. XVIII. ad an. 1295.

(b) Histor. Typogr. Mediol. col. 253. & 579.

editum est etiam Mediolani *Missale secundum morem & constitutiones fratrum ordinis humiliatorum sub divi benedicti regula militantium. Anno Domini MDIV. die XXV. Januarii explétum*. Ast anno MDXLVIII. cum ea esset hujusmodi librorum inopia, *ut*, ait Vicecomes idem, *ne unum quidem alicubi, ac si lac gallinæ esset, venale haberetur*, cumque menda in eosdem plurima irrepsissent, quæ fuse scriptor idem exaggerat, de nova editione cogitatum est. Quod onus cum Vicecomes suscepisset, Hieronymus Torchius Generalis Humiliatorum Magister literas XXI. Nov. eodem anno datas a Paullo III. impetravit, quibus *Breviarium* illud secundum Humiliatorum ritum Apostolica auctoritate comprobatum est. Hunc in modum anno MDXLVIII. quarta editio a Maximo Vicecomite curata est, cui & memoratæ Paulli III. literæ, & Vicecomitis ad Torchium Epistola, & bina ejusdem Epigrammata præmittuntur. Dissoluto deinde an. MDLXXI. Humiliatorum cœtu, Sanctimoniales superstites antiquos Humiliatarum ritus, uti & leges, alicubi retinuerunt; nec quidquam a S. Carolo tentatum videmus ut Romanos illæ aut Ambrosianos ritus susciperent. Quin etiam an. MDCXXI. nova Papiensibus typis ejusdem *Breviarii* editio curata est. Sed paullo post, anno scilicet MDCXXVIII. Hieronymus Curtius Mediolanensium Humiliatarum Monialium ritus oppugnare aggressus est; & scriptum quoddam Alexandro Magentæ Monialium, ut ajunt, Vicario obtulit, quo Romanos ritus omnino ab illis suscipiendos esse contendebat. Quod cum ad Friderici Card. Borromei manus venisset, hic Puricellio legendum tradidit, ejusque judicium exquisivit. Puricellius erudita Dissertatione conscripta, quæ simul cum Curtii scripto MS. in Ambrosiana Bibliotheca servatur; Curtii sententiam rejecit. Qua occasione injectam fuisse eruditissimo Cardinali mentem arbitror, ut Humiliatorum undique monumenta per Puricellium colligenda curaret. Curtius caussa cecidit; ac Borromeus doctissimas ad S. Mariæ Magdalenæ ad Circulum Sanctimoniales literas dedit X. Apr.

an. MDCXXXI., quibus rituum, quibus illæ utebantur, vetustatem asserens, ostendensque minime illos Pii V. lege contineri, qui ritus sacrorum omnes, præterquam qui CC. ante annos recepti fuissent, usurpari vetuerat, Sanctimoniales iisdem constanter uti jussit. Exstant illæ Italice apud P. Jo. Bartholomæum a S. Claudia (*a*), Latine apud Saxium (*b*). Anno denique MDCCLI. Humiliatorum *Breviarium* elegantissimis Josephi Marelli typis iterum impressum est.

XIV. Proprium hunc Humiliatorum ritum fuisse Cassanæus scribit (*c*), *quod in Sabato Paschæ celebrant eorum officium illius diei de sero post meridiem in introitu noctis, ita quod missa illius diei de nocte in vigilia Paschæ cantatur*. Id unde hauserit Cassanæus, ignoro. Certe in tot Humiliatorum monumentis, totque seu MSS. seu impressis Codicibus, quibus eorum ritus in sacris peragendis traduntur, nullum ego hujusce moris indicium vidi; nullum pariter Puricellius vidit, qui in schedis suis, non satis se Cassanæi auctoritati hoc loco fidere, ait. Nisi forte id apud Humiliatos receptum dicamus, cum apud alios etiam mos idem usurpabatur; quod in Ecclesiis nonnullis usque ad sæculi XV. initia factum fuisse nonnulli arbitrantur (*d*). Illud potius in Sacris Humiliatorum Libris animadversione dignum est, quod cum antea vulgata versione in SS. Bibliis uterentur, Isidori Clarii deinde interpretationem amplexi sunt, ut ex editione an. MDXLVIII. constat; eamque adhuc Humiliatæ Sanctimoniales usurpant. Ad ceteros Humiliatorum ritus quod attinet, & longum foret singulos persequi, & cum plures hujusmodi Librorum editiones curatæ sint. (occurrunt interdum in Bibliothecis eorumdem exemplaria, quæ quisque

(*a*) Lustri Storiali degli Agostin. Scalzi pag. 518.

(*b*) Hist. Typograph. Mediol col. 254.

(*c*) Gloria Mundi P. IV. Consid. 60.

(*d*) V. Benedict. XIV. de Festis D. N. J. C. Cap. VIII. num. 2.

quisque consulat. Hæc de Humiliatorum legibus ritibusque generatim dicenda erant. Quibus hoc unum addendum, ut scilicet quonam illi signo seu stemmate uterentur, paucis inquiramus. Ac vidimus jam Dissertat. II. num. XII. errasse Pagium, cum Humiliatos S. Bernardi effigiem stemmatis loco usurpasse scripsit. Id enim a tertii Ordinis Humiliatis tantummodo, qui Modoetiensi Convenio præerant, factum fuisse constat. Maurolycus (a) humiliatorum signum albo cane constare consuevisse ait, qui chartulam ore emitteret, his vocibus notatam: *Tuta fides*. Helyottus contra ex picta Braidensis S. Catharinæ Cœnobii tabula colligit non, canis, sed agni effigie illos usos, verba hæc præferentis: *Omnia vincit humilitas*. At Cl. Mannius in veteribus Florentinorum monumentis egregie si quis umquam versatus, ovem Florentinos Humiliatos in stemmate prætulisse affirmat (b), nec voces ullas commemorat illi adjectas. Ego sane non video, quid canis effigies ad Humiliatos pertineret. Contra verisimillimum est seu agni seu ovis imaginem usurpasse illos, ut laneum opus, quo maxime exercebantur, designarent; quo signo Florentinum etiam Lanariorum Collegium usum fuisse, Mannius testatur. Voces autem, si quæ adjectæ erant, illæ potius Humiliatis congruere videntur, quas Helyottus profert, quam quæ a Maurolyco recitantur. Nunc ut cœtus hujusce indolem diligentius cognoscamus, superest, ut quid discriminis utrumque Ordinem intercederet, ac quamdiu discrimen hoc manserit, investigemus.

XV. Ac primo quid inter claustralem utrumque Ordinem interesset paucis, exponit alterius Chronici auctor: *Secundum* (membrum, seu alter Ordo) *habet Prælatum cum honesta alba & bireto, ut in Varisio. Tertium* (scilicet primus Ordo, origine tertius) *habet Præpositum cum honesta alba, & Capuccio, ut nunc in Brera*. Duplex

(a) Mar: Oceano Lib. III.

(b) Osservaz. sopra i Sigilli T. I. Sig. II.

plex itaque discrimen statuit; alterum in vestis genere; quæ cum alba utrisque esset, primi Ordinis Fratres *Capuccium* illi addebant; cujus loco alterius Ordinis Humiliati bireto quodam caput tegebant, iis temporibus apud Laicos ipsos usitato. Discrimen alterum a Præsidis nomine petebatur; qui enim alterius Ordinis domos regebat, Prælatus plerumque, interdum etiam in antiquioribus chartis Minister dicebatur; Præpositus vero, qui primi Ordinis domibus præerat. Nec tamen unum erat appellationis discrimen; nam primo, ut Joannes Braidensis in suo Chronico narrat, Præposito eligendo, unus ex Fratribus communi consensu statuebatur, qui tres alios Fratres, ex quibus duos Sacerdotes esse oportebat, electionis socios vocabat. Hi autem jejunio ad triduum peracto, ac Fratrum omnium voluntate investigata, in quem plerosque consentire animadverterent, illum Præpositum jubebant, quem deinde quattuor illi præcipui universi Ordinis Præpositi, aut, postquam ille Humiliatis est datus, Generalis Magister confirmabat. Eadem Prælati eligendi ratio erat, ut ex Innocentii IV. literis an. MCCXLVI. XXX. Octobris datis patebit, sed nulla hic confirmatione indigebat. Perpetua insuper Præpositi dignitas; at Prælati anno, aut ad summum biennio, definiebatur. At deinde, præsertim cum B. Tiberius Parmensis Humiliatis præesset, Prælatorum eligendi modus ac jus idem ac Præpositorum esse cœpit, ac ipsi alterius Ordinis Præsides Præpositi appellati. Magistrorum Generalium arte factum id dolet Joannes Braidensis, ut in Præsides omnes confirmationis jus haberent, quod in Prælatos antea non obtinebant. Ac denique in Mantuanis an. MCCCCXXXVI. Comitiis lex lata est, ut quicumque imposterum domui alicui præesset, qui quidem Sacris esset initiatus, Præpositus appellaretur.

XVI. At maximum inter utrumque Cœtum discrimen illud erat, quod primus Sacerdotibus, Laicis alter constaret, ut vidimus cum de utriusque origine dissereremus. Sed hoc etiam discrimen tolli paullatim cœpit. Anno enim MCCLVI. Alexander

IV.

IV. literis ad Bertramum Generalem Humiliatorum Magistrum datis edixit, ut & in singulis alterius Ordinis domibus exstruendas Ecclesias, sicubi nondum exstructæ essent, & in singulis nonnullos ex Fratribus Sacris initiandos curaret. In Comitiis an. MCCCXLII. videmus Clericorum numerum pro singulis alterius Ordinis domibus definitum, ac plerumque non tenuem, scilicet XXV. in Braidensi domo, XV. in domibus S. Spiritus ac Glaxiatensi, X. in domibus S. Calimerii & de Monteforti &c. Hinc factum est, ut primi alteriusque Ordinis nomina paullatim in desuetudinem abierint, vixque post sæculi XV. initia discriminis quidquam inter illos esset.

XVII. Ad Moniales quod attinet, quamvis, ut superiore Dissertatione monuimus, aliquod inter illas vestium discrimen esse S. Joannes voluerit, ut nempe, quæ in primi Ordinis Fratrum domibus vivebant (videbimus enim Dissertat. VII. Fratrum domos mulieribus etiam communes fuisse) primi Ordinis vestes ferrent, alterius vero, quæ in alterius Ordinis ædibus morabantur, vix tamen videntur illæ hoc appellationis discrimine designatæ. Singulis domibus, seu Fratrum Cœnobiis conjunctæ essent, seu ab iisdem sejunctæ, Ministra præerat, quæ interdum etiam Magistra, aut Antiana, raro Priorissa, numquam, nisi sub extrema tempora interdum, Abbatissa, dici consueverat. In communibus domibus rei familiaris administratio penes Prælatum aut Præpositum erat. Ast ubi de gravioribus rebus agendum esset, Fratres simul ac Sorores conveniebant. Hinc in Canturiensi charta an. MCCLVI. XXIII. Jul. suo loco edenda habemus: *In Capitulo seu conventu domus humiliatorum secundi Ordinis, que dicitur domus de planella de burgo canturio de intus .... more solito convocato in loco solito, in quo capitulo aderant frater Johannes Bossius prelatus & anzianus dicte domus, & frater obizo de silva &c. & jam dicte sorores dicte domus, quarum nomina sunt hec, somia de lonenis, agnexa de cossa &c.* Sejunctæ autem domus quamvis liberior esset apud Ministram admi-

nistra-

nistratio, videmus tamen alicujus Humiliatorum Domus Præposito vel Prælato illas etiam, præsertim, ut dicimus, in spiritualibus obnoxias fuisse. Enimvero Monialium Professiones nonnullas habemus, quas plerumque coram Præposito aliquo emitti videmus. Earumdem Confessionibus excipiendis Humiliati a Præpositis Prælatisve seligebantur; qui mos usque ad an. MDLXVIII. obtinuit, quo tempore Pius V. Humiliatas Moniales Ordinariorum juri obnoxias esse jussit. De illarum autem Clausura sermo erit Dissertat. VII.

XVIII. Locus denique hic est, ut, quoniam reliquæ Dissertationes Humiliatos Claustrales plerumque spectabunt, pauca hic de tertii Ordinis Humiliatis disseramus. Quod illi vitæ genus amplexi essent, quibusque legibus viverent, satis ex Innocentii III. literis patebit, quibus eorumdem leges approbat. Pleraque autem generalibus quibusdam præceptis continentur, de mansuetudine servanda, de condonandis injuriis, de modo in cibo ac potu adhibendo, aliaque hujusmodi. Quæ illis peculiaria erant, ea fere sunt, quartæ & sextæ feriæ jejunium, Canonicarum horarum recitatio, quæ tamen in eo posita erat, ut Orationem Dominicam septies in singulas horas, Apostolicum vero symbolum ad Primam atque ad Completorium recitarent; certæ preces pro iis persolvendæ, qui ex eorumdem cœtu vita excederent; conventus denique singulis Dominicis diebus celebrandi (ex quo *Fratres de Convenio* appellatos fuisse illos diximus), ubi ex fratribus aliquem de Divinis rebus familiari sermone loquentem audirent, *ita quod de articulis fidei & Sacramentis ecclesie* non disputarent. Hinc etiam fiebat, ut non certas solum his conventibus celebrandis ædes, sed Ecclesias etiam alicubi haberent, ac Papiæ præsertim, ut Dissertat. VII. videbimus. Ad vestium genus quod spectat, vidimus antiquissimos Humiliatos cinereo colore usos fuisse. Hunc autem morem apud posteros perseverasse docet alterius Chronicæ auctor: *Primum membrum* (primum scilicet origine) *habet Ministrum in habitu barretino,*

retino, ut in Rapia. Quibus verbis indicat anno MCCCCXXI. (hoc enim anno scribebat) Humiliatos tertii Ordinis cinereis vestibus indutos fuisse adhuc Papiæ. In memoratis tamen eorumdem legibus nihil hac de re statutum videmus; sed hoc unice in iisdem præcipitur: *Vestimenta vero nec nimium nitida, nec plurimum debent esse abjecta; sed talia in quibus nihil irreligiosum possit notari, quia nec affectatæ sordes, nec exquisitæ munditiæ conveniunt Christiano*. Quin etiam ex Florentino monumento an. MCCLXXV. apud Cl. Mannium (a), tertii Ordinis Humiliatas albis ibi vestibus fuisse usas colligimus, ac Sorores Pœnitentiæ appellari consuevisse: *Angnesa Pinzochera seu Soror Penite itia de vestitis albis de Ordine Humiliatorum*. Tertii vero Ordinis fuisse illam hinc discimus, quod Cistercienſium instituta amplecti velle eadem dicitur.

XIX. Porro ut tertii Ordinis Humiliati cœptum vivendi genus alacrius persequerentur, multis illos juribus Romani Pontifices, eorumque Legati ornarant. Ac primo habemus Gerardi Cardinalis ac Legati Apostolici literas ad Episcopos omnes ceterosque Ecclesiarum Rectores datas an. MCCXI. *duodecimo die ante Kal. Maii*, quibus eos hortatur, ut tertii Ordinis Humiliatorum conventus adjuvent foveantque. Habemus pariter Innocentii IV. literas XXI. Aug. an. MCCLI., quibus testatur ab Apostolica sede id concessum illis fuisse, ut arma capere bello urgente nulla ratione cogerentur, vetatque proinde, ne quis hac de caussa pecuniam ab iisdem per injuriam extorqueat. Licebat iis quoque, cum Urbi alicui Sacris interdiceretur, ad Claustralium Humiliatorũ templa se conferre, ac Sacris interesse, quibus illi ex Sedis Apostolicæ facultate fungi poterant, ut ex edendis monumentis patebit. *Scias etiam*, addit Joannes Braidensis, *quod isti Fratres tertii Ordinis ita sunt exempti a vexationibus secularibus, ut alii fratres de ordine secundum privilegia Ordinis*. Olim ad Generalia Humiliatorum Comitia illi etiam advocabantur; *& ibi*, ait Joannes Braidensis, *dum de temporalibus loquebatur, permanebant. Sed ex quo ordo habuit Magistrum Loderengum*

 est

(a) Osservaz. sopra i Sigilli antichi T. VII. Sig. VIII.

est mutatus modus; scilicet quod ipsi non vocabantur ad Capitulum .... sed bene ipsi postmodum convocabant Capitulum generale per se; & quæ ordinabantur ad Magistrum, & ad Capitulum generale totius Ordinis per definitores sui capitali transmittebantur confirmanda. Mittimus hic de Nosocomiorum cura iisdem sæpe commissa loqui, de qua sermo erit Dissertat. V.

XX. Ubicumque vero Claustralium Humiliatorum domus erant, iisdem fere in urbibus aut pagis tertii Ordinis Humiliati vigebant. Quin etiam suspicio subit, multo longius hos processisse. Suspicionem injiciunt Conradi Marchionis Montisferrati filii bina diplomata Tyri data an. MCLXXXVIII. quorum alterum publici juris fecit Muratorius (a); alterius exemplar MS. Pisis ad me transmissum est; sed illud idem est forte, quod Muratorius a Troncio in Pisanis annalibus editum fuisse ait. Iis porro domos, pagos, castra nonnulla ac bona alia quamplurima Acconensis ditionis concedit: *Pisanis viris de Societate Umiliorum*, *qui*, ait ille, *mecum in ipsius Tyri defensionem pro honore nominis Unigeniti Dei Filii, totiusque Christianitatis fideliter atque constanter permanserunt*. Hos porro Umilios Mercatorum Pisanorum societatem quamdam fuisse Muratorius affirmat, Tyrum deductam, quæ opibus suis plurimum in expeditione illa Christianis profuerat. Jamvero quidni dicamus Humiliatos hic designari? At tertius hic Humiliatorum cœtus ut ante alios exstiterat, sic etiam ante alios dissolutus est. Jamque ab anno MCCCCXIX. vix umquam simul illos convenisse Joannes Braidensis testatur: *Ordinaverunt ut unus esset Minister in qualibet urbe & terra, qui sic etiam hodie nominatur ..... sed de præsenti in desuetudinem eorum comitia abierunt*. Hinc ipsum paullatim Humiliatorum numerum imminutum fuisse verisimile est; ac non multo post, scilicet sæculo XV. exeunte, eorumdem societatem omnino evanuisse. Certe sæculo XVI. nulla umquam, quod sciam, tertii Humiliatorum Ordinis mentio occurrit. Sed jam ad Claustrales Humiliatos redeamus.

DIS-

(a) Antiquit. Ital. T. II. col. 911.

DISSERTATIO IV.

DE GENERALIBUS HUMILIATORUM MAGISTRIS.

I. QUanam regiminis forma ante eorum leges ab Innocentio III. approbatas Humiliati uterentur, non satis constat. Quamvis enim Præpositum suum primi Humiliatorum Ordinis domus, Prælatum vero alterius domus singulæ sibi ipsæ præficerent, ut Chronicorum auctores tradunt; nec ex iisdem Chronicis tamen, nec ex eorum temporum monumentis, quorum maxima est inopia, colligere licet, singulæ ne domus solo Præpositi Prælative arbitrio regerentur, an alicui suprema domorum omnium totiusque cœtus cura committeretur. At postquam Innocentius III. Humiliatorum leges, ut superiore Dissertatione vidimus, confirmavit, hanc primi simul alteriusque Ordinis regendi rationem esse voluit. Quattuor primi Ordinis domus ceteris antiquitate ac dignitate præibant, Novocomensis scilicet, quæ de Rondenario dicebatur, Vicoboldonensis (Vicoboldonus pagus est Diœcesis Mediolanensis extra portam Romanam) Papiensis de Vigalono nuncupata, ac Laudensis. Earum Præpositos singulos singulis in vicem annis Ordini universo præesse Innocentius jussit literis XVI. Cal. Jul. anno MCCI. datis, quas suo loco proferemus, simulque, quid eorum muneris esse deberet, exposuit; Præpositis scilicet ceteris invigilare, generalem utriusque Ordinis conventum cogere, aliaque hujusmodi.

II. Hæc fere fuit Humiliatorum Ordinis regendi ratio ab anno MCCI. ad annum MCCXLVI., quo primum tempore Generalem Ordinis Magistrum sibi ipsi Humiliati præfecerunt. Totam rei seriem tum ex eodem Chronico, tum ex Innocentii IV. literis III. Idus Octob. ejusdem anni datis, quibus recens electum

Magistrum confirmavit, colligemus. Eo scilicet anno Humiliatorum nonnulli, trium Ordinum Præpositis, Prælatis, ac Ministris jubentibus, Lugdunum ad Innocentium IV. profecti (in hanc enim urbem duobus ante annis (a) ob gravissimas cum Friderico II. Cæsare dissensiones sese Pontifex receperat), communi Humiliatorum nomine ab eo petierunt, ut Præpositum aut Magistrum aliquem Ordini universo præesse juberet. At Pontifex Humiliatorum votis difficilem se initio præbuit, ut ipse in iisdem literis fatetur, visusque est parum illorum desideriis favere. Qua in re tamen hoc Pontificem spectasse Chronici auctor scribit, *ne forte etiam personam eis excusam, vel Ordini inutilem traderet*. Enimvero Pontifex non multo post, cum unius Magistri electionem e re Humiliatorum fore intelligeret, eorum voluntati morem gerere statuit. Itaque rem totam Ottoni Portuensi ac S. Rufinæ Episcopo committit; qui literis ad Humiliatos in Generali Conventu collectos datis, eos hortatus est, ut totius Ordinis Magistrum renunciarent. Voti ergo compotes, domus S. Lucæ Brixiensis Præpositum, qui omnium dignissimus visus est, primum nova hujusmodi dignitate ornaverunt. Bertraminus in Innocentii literis, prout in Ambrosianæ Bibliothecæ Codice descriptæ sunt, ille vocatur; sed Beltramum illum appellatum fuisse non modo ex Chronicis ceterisque Scriptoribus omnibus constat, sed ex charta etiam, quam in Canturiensis Capituli tabulario asservari altera Dissertatione vidimus, in qua Beltrami nomen ipsius manu scriptum legitur: *Ego frater Beltramus Ordinis humiliatorum magister &c.* Qua ille ex familia fuerit, ignoraremus, nisi illam nobis Corius & Calchus commemorassent. Ille enim (b) cum Mediolanenses de eligendo Prætore dissentirent, Religiosos viros nonnullos arbitros constitutos narrat, atque inter hos: *Fratre Beltramo Zochora Magistro*

(a) V. Baron. ad an. 1244.

(b) Histor. di Milan. ad an. 125[illegible].

gistro de Frati humiliati. Calchus vero levi illum discrimine *Zotoeum* vocat (a). At suprema hac dignitate in Beltramum collata, ipsam dignitatis appellationem Humiliati Innocentio permiserunt; ipse vero Beltramus Lugdunum profectus, humaniterque a Pontifice exceptus, & dignitatis suæ confirmationem, & totius Ordinis Humiliatorum Magistri nomen impetravit. Quæ omnia Pontifex literis, quarum superius meminimus, rata esse jussit.

III. Dolendum sane est pauca de primo hoc Humiliatorum Magistro literis consignata fuisse. Nos quæcumque potuimus, hinc inde collegimus diligenter, quibus præclari hominis memoria quoquomodo illustretur. Ac primo antiquioris ejusdem Chronici auctor hæc tantum de Beltramo habet: *Fuit fundator Præpositure S. Luce Brixie, ut audivi*. Nolim ego hanc Beltramo gloriam denegare; sed vereor, ne Chronici auctor falsa audierit; qua in re tamen illius diligentia laudanda, qui certa a dubiis secernens satis se cautum in scribenda historia præbet. Enimvero ante Beltramum Brixiensis hujus domus Præpositum fuisse Lanfrancum anno MCCXXXV. ex documento cognoscimus, cujus initium Cl. Carolus Doneda, de nostro hoc Opere egregie meritus, protulit (b). Potuit tamen fortasse Beltramus S. Lucæ domum suis opibus condere, cum Præpositi munere fungi nondum illi per ætatem liceret; atque ad hanc deinde dignitatem post Lanfrancum evehi. At alia nec levis gloria, si Sormanno credimus (c), Beltramo debetur, qui illum scilicet narrat, cum præter Regulam ab Innocentio III. comprobatam, cujus initium est: *Omnis boni principium &c.* plurimas alias Constitutiones in Generalibus Humiliatorum Comitiis editas intelligeret, quæ nondum tamen in ordinem redactæ essent, nonnullæ etiam emendatione aliqua indi-

(a) Hist. Patriæ ad eumd. an.
(b) Notiz. di S. Costanzo Cap. VI. pag. 47.
(c) Storia degli Umiliati p. 93.

indigerent, adhibito Definitorum consilio, Constitutiones easdem in unum collectas, & diligenter expensas, publici juris fecisse, atque edixisse, ut ab omnibus servarentur. At non Beltramo I., sed Beltramo alteri Humil. Magistro, qui ab an. MCCCVIII. ad an. MCCCXVII. suis præfuit, gloriam hanc tribuendam esse alibi videbimus. Illas vero cum ceteris Humiliatorum monumentis ex Ambrosianæ Bibliothecæ Codice suo loco proferemus.

IV. Florebant porro per id tempus potissimum Humiliatorum res; hac enim ætate præsertim mira illa eorumdem per Insubriam in primis propagatio contigit, cui parem in reliquis Religiosorum Cœtuum historiis invenias nullam, de qua alia Dissertatione sermo erit. Hinc etiam factum est, ut Humiliatorum familiam nova in dies incrementa capientem Pontifices privilegiis plurimis ornarint: etenim hoc ipso anno plures habemus Innocentii IV. Apostolicas ad Beltramum, ceterosque Humiliatos literas, ex quibus duæ præsertim propensum in Humiliatos Pontificis animum egregie testantur; alteræ scilicet III. Cal. Novemb. datæ, quibus, post eximias illorum virtutes commemoratas, eorumdem Instituta iterum legesque approbat; alteræ Idib. Novemb., quibus Beltramo mandat, ut Ecclesias in alterius sui Ordinis domibus, quæ plerumque illis carebant, exstruendas curet. Enimvero nemo forte ex Romanis Pontificibus exstitit, cujus magis, quam Innocentii IV., patrocinio Humiliati gloriarentur. Etenim supra triginta habemus illius ad Humiliatos literas superstites; nec vero dubitandum est, quin plures aliæ temporum injuria intercidering. Alexandri vero IV., qui anno MCCLIV. exeunte Innocentio successit, unas hactenus vidimus ad Beltramum literas X. Cal. April. anno MCCLVI. datas, easque Beltramo ipsi non satis faventes; eum enim objurgat, quod *magis quam illius honori & animarum saluti conveniat circa præmissa remissus existens*, Innocentii literas, quas secundo loco superius memoravimus, non ea, qua par erat diligentia, executioni mandarit. Tunc vero Bel-

tramum

tantum Pontificiæ voluntati morem gessisse, nonnullosque alterius Ordinis Fratres Sacris initiandos curasse, ex prioris Chronici Scriptore discimus; ait enim: *Isti quoque fratres* (nempe alterius Ordinis) *effecti sunt Clerici pro majori parte ab anno Domini* 1255. *circa* (ita per errorem pro 1256.) *ex industria Alexandri Papæ IV.*, *qui hoc in mandatis dedit Magistro Ordinis &c.* Beltramus denique, ut ex eodem auctore discimus, anno MCCLVII. vivere desiit, quare XI. circiter annos Humiliatis præfuit.

V. Humiliatis hunc in modum Magistro suo destitutis, generalis eorumdem Conventus habitus; at quonam loco, aut quonam potissimum tempore non constat. Quæ autem primum Humiliatis Magistrum suffecerat, S. Lucæ Brixiensis domus, eadem alterum dedit Præpositum suum, Petrum nomine; quam electionem deinde Alexander IV. confirmavit. At Humiliati Scriptores, qui pauca admodum de Beltramo nobis reliquerunt, de rebus a Petro gestis omnino silent. Hoc unum antiquioris Chronici auctor narrat, illum sua se dignitate ultro exuisse. *Nota*, ait, *quod iste renunciavit Magisterium Ordinis sponte, ut vidi in quadam Scriptura facta* 1272., *& ejus refutatio* (dignitatis nempe suæ abdicatio) *facta fuit in Capitulo Generali celebrato in domo S. Mariæ Matris Domini anno* 1272., & paullo post: *Sponte Magistro Petro renuntiante, ut reperi in certis positionibus domino Ottoni Vicecomiti Archiepiscopo Mediolani oblatis pro controversia Ordinis*. Quæ vero caussa illum compulerit, ut sponte se regimine abdicaret, nec Chronicorum auctores innuunt, nec ex Apostolicis literis aliisque Humiliatorum monumentis erui quoquomodo potest; ac frustra in tantis tenebris aliquid conjectura assequi aggrederemur. Videtur autem Petrus deinceps in Ottaciorum domo Mediolani vixisse, ibidemque supremum diem obiisse. Illius enim nomen in ejusdem domus Necrologio occurrit, quod II. Dissertatione commemoravimus his verbis: 2. *Non. Apr. Obiit Fr. Petrus de S. Luca*, *qui fuit Magister Ordinis Humiliatorum*. Sed annus non adnotatur.

VI.

VI. Petro communibus Humiliatorum suffragiis eodem anno MCCLXXII., atque in eodem, ut arbitror, generali conventu in domo S. Mariæ Matris Domini Mediolani habito, Loderengus suffectus fuit, domus Mirasolis, qui pagus est Mediolanensis diœcesis, Præpositus, ac patria, si Wionio credimus (a), Mediolanensis; quem Othobonus de Flisco, Cardinalis S. Hadriani, hoc ipso anno a Gregorio X. Humiliatis protector datus, ut Petrus Maria Campius (b), & Joseph Vulpius narrant (c), Gregorii ipsius jussu confirmavit, quod ipse antiquioris Chronici auctor testatur, ubi tamen Gregorius IX. per errorem appellatur. Nullas tamen aut Gregorii, aut Othoboni hac de re literas superstites habemus. Magistri hujus præclara fuit apud Humiliatos memoria. Binæ inter ceteras exstant Honorii IV. ad illum literæ, quibus quanti Humiliatorum Ordinem faceret, diserte testatur; alteris enim Romæ datis Kal. Jun. MCCLXXXVI., Humiliatorum Præpositos, quamvis Diœcesani Episcopi approbatione non impetrata, munus tamen suum obire jussit; alteris eodem anno IV. Non. Jul. datis edixit, ut qui deinceps Generales Humiliatorum Magistri renunciarentur, munus suum, etiam ante approbationem a Sede Apostolica impetratam, inirent, quam tamen postea, ut primum commode liceret, postularent. Sed illud in primis Loderengum apud suos celeberrimum reddidit, quod ejus opera Humiliatorum Ordo immediate Apostolicæ Sedi subjectus est. Placet altius rem totam repetere, quod multa occurrunt, quorum cognitio non erit eruditis viris, ut arbitror, injucunda.

VII. Post Humiliatorum leges ab Innocentio III. approbatas, eorum cœtus nullis Pontificiis literis ab Episcoporum jure solutus fuerat. Ea tamen Humiliatis Pontifices indulserant, ut

illos

(a) Lignum Vitæ Lib. I Cap. LX.
(b) Stor. Eccles. di Piacenza T. II. Lib. XIX. pag. 248.
(c) Istoria de' Visconti Lib. III. num. XXII.

illos tamquam Sedi Apostolicæ immediate subjectos habere viderentur. Etenim Innocentius ipse, quibus literis Humiliatorum leges approbavit, iisdem Præpositorum electionem Humiliatis permiserat; atque electos quidem confirmari ab Episcopo jusserat; sed cavetat simul, *ne Diœcesanus Episcopus ei, qui sic electus, & approbatus fuerit, confirmationis beneficium malitiose audeat denegare*. Clarius adhuc Innocentius IV. literis III. Cal. Novemb. anno MCCXLVI. datis, edixit; *ut nullus episcopus vel qualibet alia persona regularem electionem præpositi, vel prælati impediat, aut de instituendo eo, qui pro tempore fuerit, se aliquatenus intromittat*. Electos vero ad Episcopos quidem accedere jussit, sed ita ut *absque examinationis scrutinio confirmentur*. Quin etiam postea, quamvis non impetrata Episcopi confirmatione, Præpositos munere suo fungi jusserat Honorius IV., ut vidimus. Gregorius IX. præterea, cum anno MCCXXVII. II. Non. Sept. literas ad Rogerium Subpriorem Bononiensem, ac Fratrem Melioratum ambos ex Dominicana familia, ac presbiterum Joannem de Gambaro daret, quibus Religiosos Ordines *præsertim Sedi Apostolicæ immediate subjectos visitandos* mandabat, Humiliatos etiam inter illos recensuit. Cum tamen Humiliati ab Episcoporum jure soluti manifesta sententia numquam fuissent, jus in illos suum Episcopi tueri, atque exercere interdum curaverant. Ita Philippus Mediolanensis Archiepiscopus cum circa annum MCCI. Braidensibus Humiliatis templi exstruendi facultatem faceret, censum libræ ceræ imposuit, *quam*, ait, *nomine census, & in subjectionis signum .... nostro decernimus annuatim dari capitulo*. Hac porro conditione, ut scilicet Episcoporum juri subderentur, complura Humiliatorum templa ædificata fuisse, alibi videbimus.

VIII. Hæc cum ita se haberent, gravis, Loderengo Humiliatorum Magistro, in hanc rem quæstio oborta est; quam nos tum ex Chronicis, tum ex Pontificiis literis aliisque monumentis hauriemus. Episcopis nonnullis ita se gerere Humiliati videban-

tur, ac si Romanæ tantum sedis jura agnoscerent. Inter alios Otho Vicecomes Mediolanensis Archiepiscopus, ac Brixiensis, & Novocomensis Episcopi Berardus Madius, & Joannes de Advocatis ægre id imprimis ferebant. Itaque Humiliatorum domos lustrare, ceteraque juris sui munera exercere aggressi sunt. Quin etiam Provinciali Synodo ab Othone Mediolani collecta anno MCCLXXXVII. (cujus acta primus edidit Muratorius (a)), duo in Humiliatos decreta ab Episcopis lata fuerunt (b); quorum altero, quod sequente Dissertatione proferemus, prohibebantur illi, ne ad populum verba facere, non impetrata Episcopi facultate, auderent; altero vero apertius Humiliatorum immunitas oppugnabatur his verbis: *Item statuimus, quod Humiliati suo Diœcesano obediant, & quod dedias* (quid hæc vox significet non intelligo: forte legendum *decimas*), *fodra & collectas una cum alio Clero solvant*. At Loderengus, qui suorum jura hac ratione violari arbitraretur, pro iisdem strenue stetit, atque Episcopis obstitit, ne ulla in Humiliatos potestate uterentur. Res ad Nicolaum IV. Pontificem delata est, qui anno MCCLXXXVIII. IV. Non. Sept. literis suis ad Loderengum datis Humiliatos Episcoporum juri subduxit. Cl. Sormannus integras se has literas apud PP. Conventuales S. Francisci hujus urbis vidisse ait (c). At humanissimis ejus Cœnobii Patribus literas easdem, me rogante, diligentissime conquirentibus numquam invenire licuit. Verum opportunissime illarum ad nos exemplar Florentiæ asservatum transmisit Cl. Dominicus Maria Mannius cum aliis compluribus Humiliatorum monumentis, quibus labores hos nostros Vir eruditissimus egregie adjuvit. Alias etiam Nicolai ejusdem literas, datas hoc ipso anno Reate quarto Idus Septemb., suo loco ex Ambrosiana Biblio-

(a) Vol. VIII. Script. Rer. Ital. col. 1053. & sequ.
(b) Cap. XXV. & XXVI.
(c) Stor. degli Umil. pag. 103.

bliothecæ Codice in lucem edemus. Illis autem *dilecto filio titulo S. Mariæ in via lata Diacono Cardinali*, ac *Ven. fratribus Papiensi ac Vercellensi Episcopis* mandat Nicolaus, ut Humiliatis adsint, quos se ab Episcoporum jure liberasse ait, atque, ut illi impetrato beneficio tranquille utantur, efficiant. Aliud porro certissimum hujusce rei indicium habemus in Romanæ Ecclesiæ censuum libro, quem Cencius Camerarius conscripsit anno MCCXCII., quemque deinde Muratorius edidit (a): Ibi enim hæc inter cetera habentur: *Anno Domini MCCLXXXVIII. quarto Nonas Septembris Pontificatus Domini Nicolai Papæ IV. anno primo, Ordo Humiliatorum per eumdem Dominum Papam exemptus, & factus est Censualis in duabus libris de auro fino solvendis Cameræ Sedis Apostolicæ annuatim prædicto die* (b).

IX. Totam hujus beneficii Humiliatis concessi gloriam Petro Petrogrosso, seu Petrigrosso, aut, ut alii malunt, Peregrosso Cardinali ac Civi Mediolanensi, Ciaconius tribuit (c): *Hic* (Peregrossus) ait, *sua industria, consensu Archiepiscopi Mediolanensis Othonis Vicecomitis & Suffraganeorum fratres Humiliatos ab Ordinariorum jurisdictione exemit, & Apostolicæ Sedi immediate subjecit*. Ac sane Petrus Humiliatis Protector fuerat hoc ipso anno a Nicolao Pontifice datus, ut mox videbimus; quare verisimillimum est, strenuam illum operam hac in re Humiliatis suis præstitisse. Enimvero hoc ipsum testari Corius videtur: *Costui* (Peregrossus) *con sua industria e possanza sotto lo examine de lo Arcivescovo de Milano & altri suoi Vescovi fece exempti tutti li Frati del terzo Ordine delli humiliati; il perchè fu de necessitate, che tutti quegli abandonassino li mysterii Ambrosiani, e facessino li Romani, il che alla Communità de Milano fu gran danno* (d). Quamvis enim tertium Humiliatorum

 Ordinem

(a) Antiquit. Ital. Vol. V. col. 851. & sequ.
(b) Ibid. col. 868. V. etiam Giulini Mem. di Mil. T. VIII. pag. 419.
(c) Vit. Pontif. T. II. col. 269. Edit. Rom. 1677.
(d) Histor. di Milan. ad an. 1295.

Ordinem Corius memorat, errasse tamen in hoc videtur, quod tertium pro primo alteroque Ordine appellarit: nam tertium ab Episcoporum jure immunem fuisse nemo umquam arbitratus est. Quod vero de Ambrosianis ritibus, a quibus Humiliati tunc recesserint, Corius refert, idipsum Calchus confirmat: *Curavit* (Petrus).... *Fraternitatem Humiliatorum, ritu Ambrosiano hactenus sacra tractare solitam ad Romanam disciplinam traduci* (a). Sed de hoc superiore Dissertatione sermo fuit. Quod autem Ciaconius refert, Othone Mediolanensi Archiepiscopo consentiente, Humiliatos id impetrasse, difficile adducor, ut credam. Qui enim, ut ex Nicolai Pontificis superius commemoratis literis constat, inter Præsules illos numeratus est, qui Humiliatis in hac caussa adversarentur, non videtur certe patrocinio atque auctoritate sua Humiliatos ad beneficii ejusdem impetrationem adjuvisse.

X. At novum hoc a Loderengo additum Humiliatis decus non cum exteris tantum hominibus controversias, sed domesticas etiam turbas, easque gravissimas, excitavit; quarum cognitionem non Chronicorum auctoribus, apud quos nullum hac de re verbum, sed ipsis Petri Cardinalis Petrigrossi literis debemus, quarum autographum in nostra hac Bibliotheca asservatur. Atque ex iis quidem non constat, quænam caussa Humiliatos illos impulerit, ut audacter in Loderengum insurgerent: sed cum eo ipso tempore, quo maxime de Episcoporum in Humiliatos jure controversia agitabatur, has turbas concitatas fuisse animadvertimus (Petri enim literæ datæ sunt 5. *mensis Julii an.* 1288., duos circiter ante Nicolai literas menses), iisque in urbibus Humiliatos Loderengo rebelles exstitisse, quarum Episcopis præcipua erat cum Loderengo ipso contentio, Mediolani scilicet ac Novocomi, vix fieri videtur potuisse, quin tumultuum auctores ex hac ipsa re turbarum occasionem arripuerint. Nec mirum est inter Humilia-

tos

(a) Histor. Patr. ad eumdem an.

nos eosdem exstitisse, qui pro Episcopis starent, atque eorum potius quam solius Romani Pontificis imperiis parere optarent. Verum quaecumque illos caussa commoverit, graves sane fuisse ab iisdem excitatos tumultus, Petri literae nos docent: sic enim loquitur: *Quidam dicti ordinis fratres, quod non sine mentis turbatione referimus, religionis quidem gestantes habitum, sed a religionis actibus discrepantes, in eodem ordine pacis emulo instigante, seditiones multiplices excitarunt; & assumpto rebellionis spiritu contra Magistrum ejusdem ordinis & suos prelatos se in superbiam erexerunt, ac horrendis ab eis nimium excessibus perpetratis plurima in predicto Ordine scandala suscitarunt in suarum animarum periculum & ipsius ordinis detrimentum.* Turbarum praecipui auctores in iisdem literis nominantur, scilicet *Jambellus de Garbagnate*, *Cresinus de Dexio*, *Accursius de Vergano domus de Braida Mediolani*; *Bertramus & Accursius domus de Vico Cumarum*, idest Novocomi. Petrus igitur Cardinalis, quem superius meminimus, cum illi, ut ex ejusdem literis patet, Humiliatorum cura a Nicolao demandata fuisset, re intellecta, Joanni de Scantio Canonico Bergomensi, qui deinde ejusdem urbis Episcopus fuit, ac Bertramino de Brolio Clerico S. Salvatoris Bergomensis literas dedit, quibus post rebellium Humiliatorum excessus gravissimis verbis exaggeratos, clementia se nihilominus in eosdem usurum professus, in diversas singulos urbes diversasque Humiliatorum domos deduci jubet, nempe *Jambellum Veronam ad domum de Glarea*, *Cresinum Bononiam ad domum S. Jacobi de Savina*, *Accursium de Vergano Placentiam ad domum de Argine*, *Bertraminum Alexandriam ad domum de Quargnento*, *Accursium alium Brixiam ad domum de medio*. Quod si parere abnuant, publico illos anathemati subjici jubet. Quis horum tumultuum exitus fuerit, ignoramus; neque enim monumentum aliud occurrit, quo eorumdem mentio renovetur. Crediderim tamen rebellibus hac illac dissipatis, redditam fuisse veterem Humiliatis pacem, ac Loderengum tranquille dignitate imposterum, atque auctoritate sua usum fuisse.

XI.

XI. Parum tamen sedatis tumultibus Loderengus superfuit. Illum enim aut anno MCCLXXXIX. exeunte, aut ineunte anno MCCXC. obiisse hinc colligimus, quod, qui illi suffectus est, sexto Nonas Martias an. MCCXC. renunciatus fuisse in Braidensi Chronico dicitur. Brignanus is fuit, qui tunc Mediolanensi domui de Ottaciis appellatæ præerat; duasque olim Alexandriæ Humiliatorum domos rexerat, alteram S. Michaelis, alteram S. Joannis de Capucio nuncupatam. Huic Generalis Magistri dignitatem *in Capitulo Generali celebrato ad Grantiam Montis Luparii fratrum Braidæ* collatam fuisse, testatur ejusdem Chronici auctor. *Grantiam* porro, seu potius *Grangiam* idem esse ac villam, seu prædium rusticum omnes norunt (*a*). Mons autem Luparius locus est haud longe ab urbe extra Portam, quam Tonsam vocant, positus, vulgo *Monlovè*. Amplum ibi fuisse Braidensium Humiliatorum non prædium tantum, sed etiam domicilium ex ipso Chronici auctore discimus. Cum enim jacta Ecclesiæ de Marliano, de qua alibi sermo erit, fundamenta commemorat, quod anno MCCLXXV. contigit, ait id fuisse *post ædificationem Ecclesiæ de monte lupario fratrum Breræ annis octo*. Ibi itaque jam ab anno MCCLXVII. Humiliatorum Braidensium templum, ac proinde etiam satis ampla, ut videtur, domus exstabat; ibique anno MCCXC. collecti, forte ut urbanos tumultus effugerent, novum sibi ipsi Magistrum Brignanum præfecerunt. Montis Luparii Ecclesia, atque ipsa Humiliatorum domus adhuc superest, Parochialibus usibus addicta. Duos tantum annos Humiliatis hunc præfuisse alterius Chronici auctor testatur; sed antiquioris potius Chronici auctoritatem sequar, quo diligentius plerumque res describuntur. Illius porro auctor quattuor annos Magistro huic attribuit. Utinam aliquid de gestis ejusdem rebus Humiliati Scriptores literis prodidissent. Sed ita fit plerumque, ut nudum Magistrorum suorum nomen, tem-

pusque

(*a*) V. du Cange ad vocem *Grangia*.

rumque administrationis recitent illi; nobisque hunc laborem relinquant, ut ex dispersis hac illac monumentis ea colligamus, quibus eorumdem historia quoquomodo illustretur. Sed nec monumenta ulla suppetunt, ex quibus, si quid ille gesserit, constet. Itaque ad illius successorem progredimur, qui narrationem paullo ampliorem sibi vindicat.

XII. Guidottus itaque, quondam Bergomensis domus de Galgario appellatæ, tum vero Vicoboldonensis domus Præpositus, Brignano e vivis erepto, successor datus anno MCCXCIV. Qua ille ex familia fuerit egregio monumento docemur, quod in Tabulario PP. Clericorum Regularium S. Paulli ad S. Barnabæ in hac urbe asservatum nobiscum communicavit, suo loco edendum, humanissimus atque eruditissimus P. D. Angelus Cortenovis ejusdem Ordinis, nunc Utinensis domus Præpositus, cujus egregia in nostris hisce laboribus adjuvandis opera, sæpissime nobis erit, ac maxima semper cum laude commemoranda. Pertinet illud ad an. MCCXCVIII. 2. Maji; ibique inter ceteros nominatur *Dominus frater Guidottus ribeldus, qui venerabilis patris domini magistri totius ordinis humiliatorum auctoritate, qua fungitur a summo Pontifice . . . confirmat &c.* Quantam vero integri prudentisque viri famam obtineret, satis illud indicat, quod, cum Galgarii Præpositus esset, gravissimæ inter Episcopum & Canonicos Bergomenses controversiæ definiendæ arbiter electus est, illamque felicissimo exitu composuit (a). XIV. annos Humiliatis Guidottus præfuit, quo tempore turbarum aliquid Humiliati S. Joannis de Capucio Alexandriæ in illum concitarunt, ut ex Benedicti XI. literis cognoscimus ad Magistrum, Præpositosque ceteros ac Prelatos ex Ordine Humiliatorum datis IV. Id. Februar. MCCCIV., quæ in Bibliotheca nostra asservantur. Domus enim illius Humiliati, aut ejusdem domus antiquitate, aut quocumque alio jure innixi, non

solum

(a) Ughell. Ital. Sacr. T. IV. in Episc. Bergom. col. 476. Edit. 1719.

solum Magistros ac Visitatores in Capitulo generali electos ad visitandum se recusabant *admittere, verum domos aliquas dicti Ordinis, quarum se* asserebant *fundatores, visitare ac corrigere, ac eos qui in ipsarum domorum prepositos* eligebantur, *approbare debere* contendebant. Simile quiddam ipsis Beltrami temporibus evenisse arbitror. Exstant enim in Ambrosianæ Bibliothecæ Codice Innocentii IV. literæ, quibus conqueritur, domos Humiliatorum nonnullas Magistri sui imperium detrectare, easque jubet ejusdem præceptis parere. At majores, Guidotto Magistro, turbæ excitatæ sunt; magnas enim piorum hominum offensiones exortas esse, suis literis Pontifex dolet; simulque gravibus verbis rebellium audaciam castigat, eosque jubet Generali Magistro imposterum obtemperare.

XIII. At Guidottus provincia sua per XIV. annos administrata, anno MCCCVIII., qua caussa impulsus ignoro, *renuntiavit*, ait antiquioris Chronici auctor, *in Capitulo Generali celebrato Cremonæ*. Huic insequente anno, ut auctor idem testatur, Beltramus alter Vicoboldonensis domus præpositus suffectus est; qui antea etiam Modoetiensi S. Petri domui præfuerat. In charta permutationis, ut ajunt, cujusdam, quæ in nostri hujus Collegii tabulario asservatur, anno MCCCX. 17. Decemb. conscripta, Bertramus hic *de Colzano* vocatur; eodemque modo illum Arnoldus Wionius appellat (*a*). Joseph Bressianus Cremonensis in MSS. suis apud Arisium (*b*), Beltramum ex Burga familia fuisse, ac patria Cremonensem asserit. Contra Lazarus Augustinus Cotta (*c*) ex Burga quidem familia Beltramum fuisse statuit, sed patriam illi Gaudianum oppidum, vulgo *Gozzano*, in Novariensi provincia fuisse contendit. At neuter opinionem suam monumentis confirmare aggreditur. Certe nullum mihi hactenus monumen-

(*a*) Lignum Vitæ Lib. I. Cap. LX.
(*b*) Cremon Litter. T. 1. pag. 202.
(*c*) Museo Novarese pag. 107.

numentum occurrit, quo Beltramus hic noster Burgus vocetur. Ad patriam vero, quod attinet, nominis forte similitudo effecit, ut Cotta cum Beltramum de Colzano audiret, illum Gaudiani, quod vulgo, ut diximus, *Gozzano* dicitur, ortum crederet, eo magis, quod, ut Cl. Novariensis Canonicus Jo. Baptista Bartolus, nobis sæpe cum laude memorandus, suis ad nos literis testatus est, frequens in Gaudianensium Canonicorum tabulario Burgæ familiæ nomen incidit; ac præterea sæpe in veteribus monumentis oppidum illud non solum Gaudianum, sed Gozzanum, & Colzanum etiam vocatur. Itaque Cottæ potius quam Bressiano assentior: nullum enim in Cremonensi agro oppidum est, cui *Colzano* nomen sit; sed solum *Olzano*; quæ forte caussa fuit, cur Bressianus Beltramum Cremonensem diceret. Hæc de Beltrami nomine ac patria. At de ejusdem rebus gestis silent omnino Chronicorum auctores; & maximas, quibus vexatus est, turbas ignoraremus omnino, nisi ex egregio monumento in Papiensi S. Thomæ Cœnobio Ord. Prædicatorum servato nobis innotuissent, cujus humanissimus ac Oratoria non minus quam Poetica arte clarissimus P. Pius Franciscus Lucca ejusdem Ord. copiam nobis fecit. Joannis scilicet XXII. literæ illo continentur, X. Kal. Mart. anno MCCCXXI. datæ, quibus Matthæum Vicecomitem Mediolani Dominum (quem jam ab anno MCCCXI. anathemate damnarat Cassonus Turrianus Mediolan. Archiep., ut historici Mediolanenses omnes, ac post illos Cl. Saxius (a) narrant) eadem anathematis pœna mulctat, præsertim ob excitatas in Humiliatos eorumque Magistrum Beltramum turbas. Rerum omnium gestarum seriem narrat Pontifex ipse: *Collectam triginta millium librarum tertiolorum Ordini Fratrum Humiliatorum Civitatis & districtus prædictorum* (Mediolan.) *duxit* (Matthæus) *pro suo libito imponendam; ipsamque per Officiales suos violenter extorsit ab eis, mittendo*

P

(a) Series Archiep. T. II. pag. 775.

do stipendiarios suos per domos ipsorum Fratrum ad comedendum & devastandum bona eorum, ex eo quod dictam pecuniam non solvebant; ac cepit & carceri mancipavit Religiosum virum Fratrem Beltramum, tunc Generalem Magistrum Ordinis prælibati, ex eo quod, consentire nolebat, quod hujusmodi collecta dicto Matthæo per Fratres sui Ordinis solveretur; nec iis contentus, sed extendens amplius hujusmodi potestatis abusum, Galvaneum de Melengiano (forte de Melegniano) Fratrem dicti Ordinis, qui in impositione & extorsione dictæ collectæ favebat & assentiebat eidem, per impressionem fecit eligi & intrudi in Magistrum Ordinis memorati; ac Petrum de Vigolono fratrem dicti Ordinis, & Petrum de Lamerla tunc Prælatum domus Sanctæ Agathæ Mediolanensis ejusdem Ordinis capi fecit, & dirissime tormentari, ac etiam Albertinum de Cantarellis ejusdem Ordinis fratrem similiter capi faciens, ipsum fecit tribus diebus juxta equuleum in carcere detineri. Domum etiam omnium Sanctorum dicti Ordinis Laudensis Diœcesis per Gentes suas fecit funditus demoliri, ac Oliverium Fratrem domus Sancti Joannis de Alexandria Presbiterum dicti Ordinis per Marcum filium suum capi ac duci fecit violenter ad Palatium Communis Alexandriæ, & diris quæstionibus tormentari; idemque Oliverius semivivus relictus ad Civitatem Papiensem in quadam navicula fuit delatus. Jacobum etiam de Alliate fratrem Ordinis sæpe dicti per impressionem procuravit & fecit eligi & intrudi in Magistrum dicti Ordinis Generalem. Hæc scilicet passus est Beltramus, dum Humiliatis præesset. Videmus tamen Galvaneum illum a Matthæo ad Humiliatos regendos evectum, agnitum ab illis non fuisse, neque enim ejus nomen in serie Magistrorum legitur. Et Jacobus, qui pariter eadem ratione dignitatem eamdem est assequutus, videtur a Jacobo illo distinguendus, quem Humiliatorum Magistrum mox commemorabimus. Hic enim Jacobus de Lomeno, seu de Lemine dicitur, ille autem Jacobus de Alliate. Quod vero ad Constitutiones pertinet a Beltramo collectas, cum longiorem investigationem hæc quæstio requirat, tunc illam ingrediemur, cum Constitutiones ipsas tertio Volumine edemus.

XIV.

XIV. Ad annum usque MCCCXVII. Humiliatis præfuit Beltramus de Colzano; cui deinde successit Jacobus, de quo hæc antiquioris Chronici auctor: *Sextus* (Magister Generalis) *frater Jacobus de Lomeno* (*ubi Præpositus fuit non reperio*). Itaque qui antea dolebamus, pauca nobis fuisse, quæ de Beltramo diceremus, de Jacobo silere omnino cogimur, cujus non modo res gestas, sed familiam etiam ignoramus, domumque Humiliatorum, cui antea præfuerit. Quod autem *de Lomeno* scribit Chronici auctor, *de Lemine* legendum esse arbitror, quo nomine Jacobi patria designetur. Ita enim Bergomensis diœcesis pagus olim vocabatur, ut alibi videbimus, vulgo *Almenno*. Quattuor circiter annos Humiliatis præfuit Jacobus; anno enim MCCCXXI. Benedictus de Alzate successor illi datus est. Suspicor tamen illum non morte præreptum eo anno fuisse, sed dignitatem abdicasse. Videntur enim Humiliati, quo tempore Jacobus Magister jussus est, in suis comitiis edixisse, ut Magister imposterum triennio exacto dignitate sua excederet, nisi in eadem iterum confirmaretur. Id ex Constitutionibus discimus, quæ in generali Humiliatorum conventu habito Modoetiæ anno MCCCXXI., cum scilicet Jacobo Benedictus suffectus est, editæ sunt. In iis enim hæc habentur: *Definierunt & statuerunt, quod omnes Constitutiones, quæ sunt in corpore Constitutionum* (*dempta illa, qua cavetur, quod Dominus Magister tenetur per Sacramentum de triennio in triennium resignare, quam irritant prorsus ac totaliter annullant*) *sint probatæ & confirmatæ*. Decreti hujus, quod hic commemorari videmus, frustra indicium aliquod in antiquioribus Humiliatorum monumentis requiras; nec ullum Magistrum umquam aut triennio exacto sua se dignitate exuisse, aut iterum in eadem confirmatum vidimus. Arbitror itaque id tunc sancitum fuisse, cum Jacobus renunciatus est; ut hic triennio exacto (potuit enim anno MCCCXVII. exeunte dignitatem inire, atque anno MCCCXXI. ineunte eadem excedere) Magistratu se abdicare coactus fuerit; nec is fuerit Humilia-

torum in eumdem animus, ut honorem hunc iterato illi deferrent.

XV. Quacumque tandem ratione se res habuerit, anno MCCCXXI. Benedictus de Alzate, domus Mirasolis Præpositus, Generalis Humiliatorum Magister renunciatus est. Hunc Argelatus (a) ex nobilissima Mediolanensi Alciatorum familia genitum statuit; sed optandum fuisset, ut auctoritate aliqua opinionem suam muniret. Nominis certe similitudo non facit, ut ex eadem familia genitos eos arbitremur omnes, in quibus illa deprehenditur. Benedicti vero pater quis fuerit, ex charta an. MCCCX. die 17. Decembris conscripta colligimus, quæ in nostri hujus Collegii tabulario asservatur, ubi inter ceteros nominatur: *dominus frater benedictus de Alzate prepositus domus humiliatorum de mirasole filius quondam domini Johannis*. Nihil de hujus quoque rebus gestis accepimus. Illud unice ex vetustioris Chronici auctore discimus, usque ad annum MCCCXXXVI. Humiliatis illum præfuisse. In memorato autem Ottaciorum domus Necrologio illius obitus dies sic annotatur: 3. *Cal. Feb. Obiit Fr. Benedictus Magister Ordinis*.

XVI. Jamvero ad Guillelmum Fabam progredimur, de quo plura tum ex ejusdem Chronici auctore, tum ex aliis monumentis proferemus. Benedicto Humiliatorum Magistro adhuc vivente, Joannes XXII. P. M. edixerat, ut illo obeunte, successoris electio ad Sedem Apostolicam pertineret. Atque ipsas quidem Joannis literas non habemus; sed hoc Benedictus XII. iis, quas mox innuemus, literis testatur. At Joanne primum anno MCCCXXXIV., tum Benedicto Humiliatorum Magistro anno MCCCXXXVI. e vivis erepto, Humiliati, aut Pontificii decreti immemores, quod tamen difficile fieri potuisse reor, aut Legislatore sublato lege se amplius non teneri rati, aut denique Benedictum XII., qui Joanni successerat, Avenione degentem, non multum

(a) Biblioth. Script. Mediol. T. I. P. II. col. 18.

multum de prædecessoris sui legibus, deque iis, quæ in Italia fierent, sollicitum fore arbitrati, Guillelmum Fabam, seu Villam (utroque enim nomine in veteribus monumentis ille appellatur, sed plerumque Faba), Vicoboldonensis domus Præpositum, Magistrum jussere. Nec oblatam ille dignitatem abnuit. Deinceps tamen aut de Pontificio edicto commonitus, aut Pontificis iram metuens, *ad Apostolicam sedem*, inquit Benedictus XII. in literis suis, de quibus mox sermo erit, *devote se contulit, & juri, si quod habebat, in nostris manibus sponte cessit, nosque hujusmodi suam recepimus cessionem*. Quibus verbis, an se Guillelmus ipse Avenionem contulerit, ubi Pontifex morabatur, an per literas potius nunciosve egerit, non satis explicatur. Pontifex itaque his auditis ad Rondenariensem & Vicoboldonensem ipsum Præpositos, atque ad Mediolanensem Braidæ, & Brixiensem S. Mariæ Magdalenæ Prælatos literas suas Idibus Jul. an. MCCCXXXVIII. dedit, quibus, quæcumque in hac caussa contigerant, narrans, Humiliatos generalem Alexandriæ Conventum cogere jubet, ac Magistrum suum ex antiqua eorum consuetudine renunciare; hoc se in illos beneficium conferre addens, *ut reservatione prædicta & quacumque alia non obstante* suum ipsi sibi Magistrum hac vice præficerent. Humiliati Pontificis jussa faciunt. Alexandriæ ad comitia collecti Jacobum Bergomensis domus Præpositum, quæ de Galgario dicebatur, Magistrum jubent. Hæc omnia ex Chronico ipso, & ex Benedicti literis, quas suo loco ex Ambrosianæ Bibliothecæ Codice proferemus, constant. Donatus Calvius Augustinianus Insubricæ Congregationis Jacobum hunc ex Calviorum familia fuisse ait, eumque III. Kal. Jun. hujus anni dignitatem hanc iniisse (*a*), ac testem profert Arnoldum Wionium, additque Gandini illum Præpositum fuisse, quod per typorum errorem pro *Galgarii* forte irrepsit. At Wionius nec electionis diem, nec Jacobi familiam com-

(*a*) Effemeride Sacro-profana T. II. pag. 240.

commemorat; &, ad diem quod attinet, errasse Calvium ex Benedicti literis patet, quæ cum Idibus Jul. datæ sint, ut vidimus, non potuit certe Majo exeunte Jacobus Magister dici. Calvii vero nomen numquam Jacobo huic tributum inveni. At in præclaro, quod mox commemorabimus, monumento Jacobus de Lemine ille appellatur; qui tamen a Jacobo illo de Lomeno, de quo superius diximus, distinguendus omnino est. Etenim chartæ an. MCCCXLVI. VIII. Decemb. suo loco edendæ, hæc a tergo apponuntur: *Fr. Jacobus X. Generalis MCCCXXXVIII., ut comprehendo in bulla Benedicti Pape XII. Secundus frater Jacobus est.*

XVII. Miror autem, apud Chronicorum auctores nihil de gravissimis dissensionibus, quæ inter Jacobum & Guillelmum Fabam exarsere, ne innui quidem. Ac sane rem maximi in Humiliatorum historia momenti ignoraremus omnino, nisi egregii documenti, quod in Tabulario Bergomensis Cathedralis servatur copiam nobis fecisset eidem Tabulario Præfectus, & Bergomensis Ecclesiæ Canonicus ac Primicerius Marius Lupus, cujus eximia eruditio, atque humanissime collatus in nostrum hoc opus labor erit nobis sæpius celebrandus. Ex hoc itaque rei totius narrationem ducemus. Tertium jam annum Humiliatis præerat Jacobus, ac Bergomi, ut videtur, per id tempus degebat; cum Guillelmus de Cazzago Vicoboldoni domus professus ineunte Novembri anno MCCCXLI. ad Fredericum de Garganis, Bergomensis Capituli Vicarium (Cypriano enim Episcopo paullo ante e vivis erepto nondum fuerat successor ullus datus) accessit, ac Guillelmi Fabæ Præpositi sui nomine Jacobum Magistrum maximorum criminum reum fecit. Graviter fero accusationis ipsius acta intercidisse, ex quibus forte etiam constaret, quænam caussa Fabam impulerit, ut Magistro suo dedecus hujusmodi inferret. Suspicor tamen Fabam, cum coacto Alexandriæ conventu de nova Magistri electione actum est, se iterum ad eamdem dignitatem evectum iri certo sperasse, quam antea Humiliati eidem sponte detulissent;

sed

sed spe sua frustratum, Jacobi electionem ægerrime tulisse; atque hinc invidiam in illum mutuasque dissensiones exortas: quam suspicionem ea etiam confirmant, quæ mox videbimus: Fabam scilicet anathematis vinculo fuisse ante hoc tempus obstrictum, quod imperatam singulis Humiliatorum domibus de more pecuniam Jacobo solvere abnuerat. Præterea cum Guillelmus Ordini præesset, Humiliatis nonnullis persuaserat, aut eosdem potius vi coegerat, ut sacramento se adstringerent, numquam se imposterum permissuros, ut Prælatus aut Præpositus domui suæ ultra biennium præesset, aut iterum biennio exacto ad eamdem dignitatem eveheretur. Qua in re, quam violentum atque impotentem se Guillelmus præbuerit, & qua ratione in hujusmodi jurejurando extorquendo potius quam persuadendo usus sit, ex monumento constabit, quod Cl. Dominicus Maria Mannius ad nos transmisit. Longius porro illud est, quam ut hoc loco inseri possit. Quare in monumentorum serie edetur. At Jacobus hoc ipso anno Humiliatorum conventu Bergomi coacto sacramenta ejusmodi, ut *dispendiosa*, *temeraria*, *atque exemplo perniciosa* irrita jusserat; ut ex iisdem Constitutionibus patet. Quæ omnia Fabæ odium in Jacobum concitasse, verisimile est. At quænam Jacobo crimina Faba tribuerit, ex provocationis a Jacobo ipso interjectæ actis, quæ suo loco edemus, colligimus; scilicet quod *Reverendus vir D. Frater Jacobus de Lemine Generalis Magister Ord. Humiliatorum usus fuerat in domo communi civitatis Pergami domus Humiliatorum dicti ordinis litteris Apostolicis falsis, & suspectis in pluribus locis, & quod etiam idem Magister erat suspectus de heresi propter certa verba prolata, ut dicitur, in civitate Novarie in domo Humiliatorum S. Crucis*. Hæc itaque ad Fredericum Bergomensem Vicarium Guillelmus de Cazzago Guillelmi Fabæ nomine detulit. Quibus auditis Fredericus Jacobum in jus accivit, atque hujusmodi accusationem, si qua posset, jussit depellere. At Jacobus non tam accusationem refellendam, quam Bergomensis Vicarii judicium

rejicien-

rejiciendum ratus est. Itaque die III. Novembris Jacobus quidam *Syndicus & Procurator* non Jacobi Magistri tantum, sed totius Humiliatorum Ordinis nomine, ad Fredericum Vicarium, testibus adhibitis, accessit *super claustro Ecclesiæ S. Vincentii*, gravibusque verbis, ac minus certe reverenter, quam eum deceret, qui virum dignitate spectandum alloqueretur, conquestus est, accusationem ab illo receptam fuisse, diemque Jacobo Magistro dictam: Humiliatos ab Episcoporum jure immunes esse: utrumque præterea Guillelmum non eum esse, qui sit in judicio audiendus: illum enim, qui ad Fredericum accesserat *turpem esse abjectamque personam*, anathematis vinculo obstrictam, & odio in Jacobum impulsam. Fabam vero ipsum anathemate percussum in generali Bergomensi conventu, quod tributa domui Vicolbodonensi imperata solvere abnuisset; eumque præterea Ordinis sui excidium legum violatione moliri. Quin etiam eo Jacobus Syndicus processit, ut cum gravissimam Jacobo Magistro, atque universo Humiliatorum Ordini illatam a Frederico injuriam accusatione illa recepta contenderet, *florenos quinque millia* ab eodem Vicario mulctæ loco repetendos curaturum se apud Apostolicam sedem dixerit, ad quam illum evocavit, totiusque caussæ provocationem interposuit. Fredericus his auditis post sex dies elapsos se responsa facturum dixit. Itaque die IX. Novembris, testibus iterum adhibitis, ad Fredericum rediit Guillelmus, sed Fredericus maturius de re deliberaturus responsum distulit; donec III. Decembris ejusdem anni hoc Fredericus responsum dedit, numquam sibi in animo fuisse, aut Humiliatis, aut eorum Magistro injuriam inferre; quod vero ad provocationem pertinebat, quamvis levibus injustisque de caussis interposita vix ipsum provocationis nomen mereretur, se tamen sedis Apostolicæ reverentia adductum, totam hanc caussam Pontificis arbitrio permittere.

XVIII. An vero caussa ad Pontificem delata re ipsa fuerit, quid ille statuerit, quis fuerit totius controversiæ exitus, omni-

no.

no ignoramus. Jacobus certe dignitatem suam retinuit; quod argumento est, criminationem omnem feliciter ab eo depulsam fuisse; vix enim credibile videtur, siquidem ejusmodi criminum reus fuisset Jacobus, Pontificem, atque Humiliatos Magistrum hunc tamdiu passuros fuisse. Ad Fabam vero quod attinet, parum abfuit, ut qui Ordinis Magisterio se abdicare coactus fuerat, quique tantas in Jacobum turbas excitarat, non multo post Laudensis Episcopus initiaretur. Rem hanc Laudensibus historicis hactenus ignotam ex Waddingo cognovimus (a), qui Clementis VI. literas profert, quibus tota facti series explicatur. Leone Palatino Laudensi Episcopo anno MCCCXLIII. die XVI. Martii e vivis erepto, Laudenses Canonici Guillelmum Fabam Episcopum dixerunt, suamque electionem a Guillelmo Cardin. Legato confirmandam curarunt. At Clemens VI., qui non Episcopatus modo, sed quæcumque conferenda essent in Mediolanensi Provincia Sacerdotia, eorum sibi collationem vindicaverat, re intellecta, datis ad Guillelmum Legatum literis VIII. Id. Jul. ejusdem anni, Fabæ electionem irritam jussit, ac Lucam de Castello Laudensi Ecclesiæ præfecit. In ipsis quidem Clementis literis Fabæ nomen non legimus; sed his tantum vocibus ille designatur: *Guillelmum Præpositum domus de Vicoboldono Ordinis Humiliatorum*. Sed Fabam ipsum hunc esse vetustioris Chronici auctor nos docet, cum ait illum nonnisi anno MCCCLXV. obiisse; ac præterea multo adhuc post annum MCCCXLIII. Vicoboldonensi domui illum præfuisse mox videbimus. Atque ille forte, cum ægre ferret eo Magistro inter Humiliatos vivere, cui bellum indixisset, Laudensem Episcopatum sibi conferendum curaverat. Sed hoc scilicet Fabæ fatum fuisse videtur, ut oblatas dignitates aut assequi non posset, aut assequutus easdem exuere cogeretur. Superest adhuc hujus viri memoria in Vicoboldonensi S. Petri templo, quod nunc ad

(a) Annal. Minor. T. VII. pag. 525.

PP. Montis Oliveti pertinet. Lapis enim in Ecclesiæ fronte exstat his verbis insculptus:

MCCCXLVIII. HOC OPUS
FACTUM FUIT TEMPORE
DÑI. FRIS. GUILLI. DE UIL.
LA PROFESSI ET P̄POSITI
HUIUS DOMUS DECCrE
TORUM DOCCTORIS. . . . . .

ex quo colligimus eam, quæ adhuc superest, Ecclesiam, Fabri hujus nostri, (illum enim etiam Villam dictum fuisse animadvertimus), opera exstructam fuisse.

XIX. At Jacobus de Lemine ad annum usque MCCCL. aut saltem ad MCCCXLIX. Humiliatis præfuisse videtur; anno enim MCCCL. successorem illi datum Chronici Braidensis auctor tradit. Duos post Jacobum Humiliatorum Magistros recensent Chronicorum auctores; sed quorum vix aliud quam nudum nomen cognoscimus, quique etiam brevissimo tempore Ordinem administrarunt. Primus Guillelmus de Corbetta fuit, antea Braidensis domus, ut ex Aicardi Archiepiscopi Mediolanensis literis 24. August. MCCCXXXV. ad eum datis cognoscimus, tunc vero Domus Novæ Mediolanensis, seu S. Joannis Evangelistæ, non Canonicæ, ut Wionius scribit, Prælatus. Ac primus hic est, quem ex alterius Humiliatorum Ordinis Prælatis ad Magistri dignitatem evectum conspicimus. Post tres circiter annos, Guillelmo an. MCCCLII. exeunte e vivis erepto, Ubertus domus Mirasolis Præpositus anno insequente suffectus est. Ex nobilissima familia de Regibus ortus erat Ubertus, & Papiensi domui de Cellanova præfuerat, ut ex monumento Dissert. VII. P. II. num. III. proferendo constabit. At brevior adhuc hujus administratio fuit; anno enim MCCCLV. e vita excessit. At illius successor plura nobis suppeditabit; Tiberius, inquam, Parmensis, quem Beatis suis Humiliati adscripserant. Atque institutus quidem ordo postularet, ut quæ de illo acce-

accepimus, in illam Dissertationem rejiceremus, quæ erit de Humiliatis vitæ sanctitate illustribus. Sed cum ea ferè omnia ad Ordinis administrationem pertineant, opportunius visum est eadem hoc loco proferre.

XX. Parma Tiberio patria fuit, qui idcirco *de Parma* appellatur, qua etiam de caussa Ranuccius Picus inter Parmenses sanctitate illustres illum recensuit (*a*). Quare Bergomensem illum fuisse, quod Galgarii Præpositus fuerit, parum probabiliter suspicatur P. Jo. Bartholomæus a S. Claudia Augustinianus Excalceatus (*b*). Enimvero Parmæ Tiberius Humiliatis adscriptus est, quamvis deinde ad Bergomensem Galgarii domum transierit; cujus rei documentum habemus in Decretis Generalis Humiliatorum Conventus Novocomi in Rondenariensi domo habiti anno MCCCXLIII.; inter quæ hoc exstat: *Item ratificamus, approbamus, & confirmamus transitum per Fratrem Tiberium de Parma dè professione domus Parmensis ad professionem factam in Conventu de Galgari de Pergamo*. Hic itaque anno MCCCLV. Humiliatorum Generalis Magister est renunciatus. Atque egregium ille sane addidit Humiliatis suis decus, eorumdem domicilio tum Venetiis, tum etiam Patavii statuto, qua de re alibi sermo erit. Parmensem etiam S. Michaelis domum, aliamque Brixiensem a Tiberio conditam, Picus, quem supra meminimus, refert. At Parmensem domum jam ab anno MCCXLVI. exstitisse, Brixiæ vero nullam fuisse post annum MCCCXLIV. exstructam Humiliatis domum, suo loco videbimus. Fateor tamen Humiliatos Scriptores, quamvis Tiberium Beati nomine ornarint, ejusdem res gestas nonnullas fortasse aliquanto liberius reprehendere. Illud in primis antiquioris Chronici auctor in Tiberio damnat, quod Prælatorum alterius Ordinis eligendorum rationem immutari permiserit. Sed

Q 2 de

(*a*) Appendice de' Parmigiani di buona vita ec.

(*b*) Lustri Storiali degli Agostin. Scalzi pag. 534.

de hoc ſatis tertia Diſſertatione diſputatum eſt. At dubitare non poſſumus, quin Tiberius plurimis, dum inter vivos eſſet, virtutibus præfulſerit, ita ut, ſi qua forte in re erraverit, decipi quidem illum potuiſſe credamus; ſed revera illa ſolum ſecutum eum fuiſſe arbitremur, quæ ad felicem Ordinis exitum pertinere exiſtimaret. XVI. annos Humiliatis Tiberius præfuit, atque anno MCCCLXXI. XXI. Januar. Venetiis obiit. Ejus corpus in S. Chriſtophori æde, quæ aliter S. Mariæ ab Horto dicitur, adhuc in eadem urbe aſſervatur; ejuſque olim Cœnobii Incolæ Canonici S. Georgii in Alga, ne tanti Viri memoria interiret, anno MDXCI. hanc inſtaurato ejuſdem tumulo Epigraphen inſculpſerunt, quam Senator Ampliſſimus Flaminius Cornelius (*a*) refert, his verbis conceptam: *Hic quieſcunt oſſa Marci Tiberii Parmenſis, qui Templum hoc D. Chriſtophoro dicatum, & Patavii Cœnobium erexit; qui etiam incomparabili probitate, virtutibus, Humiliatorum Generalatum merito adeptus eſt; obiit anno* 1371., *cujus ob piam memoriam P. Monaſterii Antiſtites tumulum reficiendum curarunt. Anno Domini* 1591. Ante hunc annum vero altior ibidem erat ac prominentior ejuſdem tumulus; cui hæc legebantur inſcripta carmina, rudia ſane atque inculta, ac interdum obſcura omnino; quæ ſic recitabo, prout ad Puricellium miſſa olim fuerunt, ſervanturque adhuc inter ejus ſchedas in Ambroſiana Bibliotheca:

Dogmata qui nituit ſenſu probitate notanda
Frater in hoc recubat Parmenſis prole ſepulcro
Ordine (forte Nomine) *Tiberius Generalis ubique Magiſter*
Fratrum, quos Humiles referunt pia nomina dicta:
Chriſtophori Eccleſia Venetum fundator in urbe
Atque Monaſterii Paduæ . . . . Ordine dicto
Eccleſiaque loci Franciſci, & munere magno
Illa dotavit, veſtes ut fratribus atque

Ipſa

(*a*) Eccleſ. Venet. Dec. XIV.

Ipsa monasteria tribuunt moderamine vitam
Officia Ecclesiis Christo celebrantibus ipsis:.
Cum Jani bis dena dies unaque mille
Tercentum hic obiit septuagintaque primo.

XXI. Tiberio e vivis erepto Christophorus Braidensis Præpositus Humiliatorum Magister renunciatur; illumque strenuo animo in Ordinis administrationem, atque ad pravas consuetudines evellendas incubuisse ex Pontificiis literis discimus. Nonnulli scilicet Humiliatorum Præpositi, cum ad hujusmodi dignitatem Pontificiis decretis evecti fuissent, ita se gerere consueverant, ac si nullam Magistri sui auctoritatem agnoscerent. Quæ cum Christophorus animadverteret, videretque Religiosam hinc disciplinam maxime labefactari, literas a Gregorio XI. impetravit datas Nonis Januar. an. MCCCLXXIII., quibus ille Præpositos quoscumque, qui ea dignitate fuissent a Pontifice ornati, eodem modo Magistro suo parere jussit, ac si beneficio hujusmodi non uterentur. Quin etiam anno MCCCLXXVI. cum in Italiam Gregorius rediret, literis 10. Cal. Novemb. Genuæ datis Januensi Archiepiscopo, & S. Syri ejusdem urbis Abbati id oneris imposuit, ut validam hac in re operam Christophoro præberent; similesque a Bonifacio IX. anno MCCCXCVIII. Idib. Jul. literas Christophorus impetravit. Humiliatorum præterea conventu anno MCCCLXXIV. Genuæ coacto, non paucas ferri leges curavit, quæ Ordinis incolumitati consulerent. Verum in Senensi Conventu anno MCCCCXXXV. habito omnes Genuensis hujus Conventus constitutiones antiquatæ sunt, quod nonnulla paullo severius in illis statuta viderentur.

XXII. Ad annum usque MCCCXCVIII. exeuntem Humiliatis præfuit Christophorus, & ille adhuc vivebat; cum novus, atque ex alio Religioso cœtu ductus Magister datus est Humiliatis. Rem hanc gravibus sane verbis conqueritur antiquioris Chronici auctor, multa simul, quamvis satis obscure, ad Mediolanen-

sem eorum temporum historiam pertinentia, enarrans. Nos tunc de his disseremus, cum Chronicon ipsum edentes locum hunc adnotationibus illustrabimus. Interim quæ ad hunc Magistrum pertinent, ex diversis auctoribus non sine aliquo labore collecta, proferemus. Jam ab anno MCCCLXXXVI. Joannes Galeatius Mediolanensium Dominus ea apud Urbanum VI. gratia fruebatur, *quod*, ait Joannes de Mussis Chronici Placentini auctor (*a*) *omnes dignitates & beneficia Ecclesiastica terrarum ipsius Domini Comitis* (Joannis Galeatii), *quæ erant conferenda, dictus Dominus Comes ipse conferebat, cui volebat, & dictus Dominus Papa dicta beneficia & dignitates confirmabat omnibus illis, quos dictus Dominus Comes elegerat ad dictas dignitates & beneficia*. Id porro a Bonifacio IX. Urbani successore eodem modo fieri consuevisse auctor idem testatur, subdens; *& sic facit successor ejus Papa Bonifacius IX.* Hæc cum ita se haberent, anno MCCCXCVIII. exeunte, ut antiquioris Chronici auctor testatur, Petrus Cisterciensis Abbas Bonifacio IX. jubente Humiliatorum Magister est renunciatus. Ejus familiæ nomen ex sepulcrali lapide discimus, quem mox proferemus, ubi *Petrus Botta* vocatur. Patriam vero Cremonam illi fuisse Arisius (*b*), & apud eum Bressianus in MSS. affirmant, eumque sacris literis, & eloquentia summum dicunt. Sed si hoc tantum argumento nituntur, dum Petrum Cremonensem appellant, quod Bottarum familia antiqua nobilitate spectanda Cremonæ sit, quodque Cremonæ ille sepultus fuerit, vereor, ut opinionem suam satis eruditis hominibus comprobent. Pari enim ratione Genuenses æque ac Papienses suum illum dicerent, apud quos clarissima hæc familia in primis celebratur. Atqui ego Petrum Mediolanensem potius fuisse arbitror. Etenim præterquam quod jam ab an. MLXXXII. familiam illam in hac urbe floruisse,

(*a*) Vol. XVI. Script. Rer. Italic. col. 539.
(*b*) Cremona Liter. T. I. pag. 200.

ruisse, Mediolanensia monumenta ostendunt (a), anno MCCCXLI., Luchino & Joanne Vicecomitibus regnantibus, Andreas seu Andreolus de Botto Mediolanensibus Decurionibus adscriptus est (b), ac Petri pater fortasse hic ipse fuit. Antiquissimum scilicet sui Ordinis Cœnobium ille moderabatur, S. Andreæ de Sexto appellatum, jam ab anno MCXXXI. quinto circiter a Genuensi urbe lapide in Occidentali ora conditum (c). Quæ vero ratio Bonifacium impulerit, ut Magistrum hunc Humiliatis præficeret, præsertim *non vacante Magisterio*, *nec id ab Ordine supplicato*, ait Chronici auctor, satis ex hoc ipso auctore constat. Plurimum per id tempus apud Joannem Galeatium Franciscus Comes Barbavaria poterat, qui deinde illo sublato adversas fortunæ vices passus est (d). Utrique autem Petrus in primis carus acceptusque cum esset, cumque Joannes Galeatius Bonifacium haberet suæ voluntati prorsus addictum, facile Humiliatorum Magistri dignitatem, quam & honori & lucro sibi futuram arbitraretur, potuit ille eorumdem ope impetrare. At qua ratione Genuensis Cœnobii Abbas in Mediolanensis Domini gratiam sese insinuarit, difficile est divinare. Hac etiam in re nihilominus aliquid fortasse conjectura assequemur. Multa superioribus annis molitus fuerat Joannes Galeatius, ut Genuensi urbe potiretur, civilium discordiarum occasione arrepta, quibus illa miserum in modum vexabatur, atque Antoniotti Adurni præsertim ope usus fuerat, ut Justinianus (e) ac Folietta (f) Genuenses Historici monent; quamvis ille deinceps mutata voluntate anno MCCCXCVI. Gallorum fidei Genuensem-Rempublicam commiserit. At anno

MCCCXCIII.

(a) V. Giulin. Memor. di Mil. T. IV. pag. 350.
(b) Bonav. Rossi Istoria delle Case Adorna e Botta pag. 222.
(c) Manrique Annal. Cisterc. T. I. ad eumd. an.
(d) V. Corium ad an. 1402 &c.
(e) Annali di Genova Lib. IV.
(f) Genuens. Histor. Lib. IX.

MCCCXCIII. cum Antoniottus adhuc Joanni Galeatio faveret, qui illius partes contra Montaltos aliosque Adurniani nominis hostes tuebantur in S. Andreæ Cœnobium magno numero secessisse, ibique ab hostibus oppugnatos fuisse atque devictos, & historici iidem & Stella etiam (a) referunt. Suspicor itaque Petrum ipsum S. Andreæ Abbatem Antoniotto per id tempus, & Joanni Galeatio, cui Antoniottus favebat, ac Barbavariæ illius ministro, fidem ac devotionem suam probasse, ut facile deinde Barbavariæ ipsius auctoritate ad dignitatem hanc impetrandam uteretur. Præterquamquod si Petrum Andreæ filium fuisse dicamus, potuit hic ita Vicecomitum gratiam captare, ut in natum ipsum gratiæ hujusce fructus derivaretur.

XXIII. Nec tamen ita se Petrus in hac caussa gessit, ut invitis omnino Humiliatis præficeretur. Præpositos scilicet ex iis nonnullos sibi conciliavit, viamque sibi ad novam hanc dignitatem eorum auxilio muniit. Hæc ejusdem Chronici auctor testatur; quin etiam hujusmodi consilii auctores notos sibi optime fuisse affirmat, quorum tamen nomina honoris caussa silentio præterit: *Et dicitur dictum F. Petrum hæc omnia suggessisse; sui namque Secretarii & Consiliarii erant, qui alio nomine Præpositi de Ordine dicebantur, Ordinis & Magistri Christophori tunc Generalis proditores, quos cognoscebam, sed pro honestate nomen reticeo*. Quin etiam ii in Christophorum tumultus hac occasione concitati sunt, ut ille fugam Mediolano capere coactus fuerit, ac Venetiis primum, tum Bononiæ, tum denique in Etruriæ castro, vulgo *Civoli*, ubi erat Humiliatorum domus, aliquandiu vixerit, donec XIV. Januar. an. MCCCCVI. vita excessit. Hæc omnia idem Chronici auctor narrat, quamvis loco minime opportuno, scilicet Cap. XIX. ubi de Humiliatorum legibus differit; ibi enim quo anno ipse Humiliatis dederit nomen, Christophoro Magistro, referens, addit: *Et*

(a) Annal. Genuens. T. XVI. Script. Rer. Ital. col. 1141.

Et Magister Christophorus in Castro Civoli propter persecutionem, quam patiebatur occasione Generalatus indebite, tempore fratris Petri, ut infra dicemus, a Mediolano fugam cepit, ibique migravit anno Domini 1406. decimo quarto Januarii: sed primum interfuit Venetiis, & secundum Bononiæ.

XXIV. Porro de gestis in Ordinis administratione Petri rebus nihil est, quod dicamus, cum nec quidquam Chronicorum Scriptores literis commendarint, nec ulla hujus temporis monumenta supersint. Hæc tantum in priore Chronico habemus: *Qui frater Petrus ante fuit Abbas in domo sua Professionis* (nempe S. Andreæ Ordinis Cisterciensis) *per triennium, quinquennium, & ultra, ut fertur; & Ordinem credo refutasse, ut iterum rediret.* Obscura sane loquendi ratio, nisi illi aliunde lux aliqua addatur. Petro post tres annos Andreas Vicecomes successit, ut mox videbimus; nec tamen Petrus diem suum obierat, ut ex memorato sepulcrali lapide intelligimus, ex quo illum nonnisi anno MCCCCXVIII. decesisse constat. Itaque id Humiliati impetrasse dicendi sunt, ut trium annorum spatio Petri dignitas definiretur. Ex quibus etiam illa Chronici verba intelligimus: *Et Ordinem credo refutasse, ut iterum rediret.* Forte enim ad Cistercienses suos Humiliatorum Magisterio gesto redire ille parabat; sed ab illis rejectus, inter Humiliatos vivere coactus est. Cremonam itaque, ut videtur, secedens, VI. Kal. Septemb. an. MCCCCXVIII. ibidem obiit; exstatque in S. Abundii ædibus, Arisio teste (*a*), ejusdem tumulus, hoc apposito lapide: *Hic jacet P. D. Petrus Botta Præpositus Generalis FF. Humiliatorum, qui obdormivit in Domino VI. Kal. Septemb. anno Dom. MCCCCXVIII. ætatis suæ LXIII.*

XXV. At si Petro dignitatem suam exuente, id Humiliati sperarunt, fore scilicet, ut suum ipsi Magistrum, qui optimus videretur, eligerent, iterum spe sua frustrati sunt. Bonifacius

R enim

(*a*) Cremon. Liter. T. I. pag. 200.

enim IX. iterum Magistri renunciandi jus suum esse voluit, atque Humiliatis Andream Vicecomitem præfecit. De hoc antiquioris Chronici auctor hæc tantum habet: *F. Andreas Vicecomes, qui effectus fuit frater & Generalis in una die in domo de Vicoboldano* 1401. *per literas Bonifacii Papæ noni, & rexit annis triginta & uno.* Itaque ne Andreas quidem ex Ordine Humiliatorum delectus est; quin etiam forte nulli antea Religiosæ familiæ adscriptus fuerat. Porro si Bonifacii literas nancisci nobis licuisset, quibus dignitatem hanc in Andream contulit, quibus caussis commotus hoc Pontifex præstitisset, fortasse intelligeremus. Sed frustra illas quæsivimus. Itaque, si quis est conjecturæ locus, Andream etiam Joannis Galeatii, & Francisci potissimum Barbavariæ ope fuisse ad hanc dignitatem evectum suspicor. Antoniam enim Vicecomitem Barbavariæ uxorem fuisse ex Corio discimus (*a*), ut Andream nostrum fuisse eidem affinitate conjunctum non inverisimile sit, ejusque ideo patrocinium a Barbavaria susceptum, ut ad Humiliatorum Magisterium eveheretur. Joannes vero Galeatius quid ni homini faveret, quicum communes haberet primos generis ac dignitatis suæ auctores? Andreas enim, ut ex Imhofii tabulis colligimus (*b*), Actii seu Azzonis Vicecomitis filius erat, ac proinde celeberrimi illius Lodrisii nepos, Matthæi Magni Vicecomitis fratris filii, cujus frequens est in historiis Mediolanensibus mentio ob bellum in Actium Vicecomitem Mediolanensium Dominum infelici exitu gestum. Sed quacumque ille ratione fuerit Humiliatis præpositus, profecto Religiosæ apud ipsos jam collabenti disciplinæ perincommodum id accidit. Qui enim Humiliatorum leges numquam hactenus noverat, ac forte etiam, ut diximus, Religioso cœtui nulli addictus, difficile potuisse fieri videtur, ut ea, qua par erat, vigilantia atque assiduitate in commissi Ordinis regimen incumberet.

XXVI.

(*a*) Ad an. 1405.
(*b*) Tabul. Genealog. T. I. pag. 109.

XXVI. Enimvero totis uno ac triginta annis, quibus Humiliatis præfuit Andreas, numquam Generalem Conventum coactum videmus. Utrum porro aliquid Andreas præstiterit, quo Humiliatos suos, qui a majorum virtute non parum jam defecisse videbantur, ad pristinum vivendi genus reduceret, monumentis fere omnino destituti affirmare non possumus. Sed facit ipsa monumentorum ætatis non adeo remotæ inopia, ut non satis diligentem hac in re fuisse Andream suspicemur. Ceterum de ejusdem rebus gestis nihil nobis Chronicorum auctores tradiderunt. Hoc unum addemus, literarum exemplar ab Andrea ad Philippum Cribellum Præpositum domus Laudensis S. Joannis de Vinea datarum 9. Septembris MCCCCXXXI. nos vidisse in Tabulario Monialium S. Benedicti ejusdem urbis: in iis porro ita ille inscribitur: *Andreas Vicecomes decretorum doctor Dei & Apostolice Sedis gratia totius Ordinis Humiliatorum generalis Magister & Apostolice Sedis Referendarius, & Cubicularius*. Quo vero anno Andreas obierit, non adnotat prioris Chronici auctor; nec potuit sane adnotare; illud enim anno MCCCCXIX. conscriptum fuit, ut in Præfatione ostendimus, quo tempore adhuc Andreas vivebat. Itaque quæ de Generalibus Humiliatorum Magistris eo ipso Chronici capite, nempe XXXIII., usque ad annum MCCCCLXXXV. differuntur, alium omnino habent, quicumque tandem ille fuerit, auctorem. Hic autem ipse Andreæ obitus annum non indicavit; sed cum Andream anno MCCCCI. electum per XXXI. annos Humiliatis præfuisse narrat, satis quidem ostendit, anno MCCCCXXXII. illum decessisse.

XXVII. Andrea vero e vivis erepto nihil magis optasse Humiliatos crediderim, quam ut aliquando post annos XXXIV. Magistrum sibi aliquem ex suis præficerent. Sed tertio spe sua frustratos se doluerunt; ac molestiore etiam quam antea ratione cum iis est actum. Petrus enim Cisterciensis Abbas, atque Andreas Vicecomes Magistri dignitatem assequuturi ad Humiliatos

transfierant. At nunc Humiliatorum Magistri dignitas non solum in alienum hominem collata est, sed ita collata, ut ne Humiliatorum quidem vestem ille gestaret, adeoque dignitatis ipsius Commendatarius, ut ajunt, appellaretur. Rem aliquanto altius repetere cogimur, ut clare omnia pateant. Joannes Vicecomes, Vercellini armorum Ducis filius, jam ab anno MCCCCII. Mediolanensis Metropolitanæ Ecclesiæ Archipresbiter, Archiepiscopalem ejusdem Ecclesiæ sedem conscendere jamdiu molitus fuerat. Petro scilicet Philargo Mediolanensi Archiepiscopo ad Romanam sedem (in qua Alexandri V. nomen obtinuit) in Pisana Synodo evecto, Franciscus de Creppa, ex eodem ac Petrus Minorum Ordine, successor fuerat datus. At Joannes Vicecomes a Gregorio XII., qui, quamvis in eadem Synodo exauctoratus, Pontificium tamen nomen dignitatemque usurpare nondum destiterat, impetravit, ut Mediolanensis Antistes renunciaretur. Hinc inter Franciscum de Creppa ac Joannem dissensiones exortæ. Sed Joannes viribus præstans adeo Francisco obstitit, ut numquam huic ad Ecclesiam suam accedere licuerit. Francisco anno MCCCCXIV. obeunti Bartholomæus Capra suffectus est, qui Constantiensis Synodi decreto impetrato, quo Joannem nullo jure Mediolanensem sedem obtinuisse decernebatur, Mediolanum profectus, atque initio a Joannis sectatoribus repulsus, Ecclesiæ tandem suæ administrationem iniit, quiescente interim Joanne, ac meliora fata exspectante. Hæc tum ex Cl. Saxii Antistitum Mediolanensium Serie (a), tum ex eorumdem Antistitum MS. Catalogo, qui in Ambrosiana Bibliotheca asservatur (b), excerpsimus. Interea vero dum privatus viveret, *has dignitates*, inquit laudati Catalogi auctor, *in Commendam habuit, scilicet Generalatus Humi-*

(a) T. III. pag. 647. &c. *V. etiam* Volpi Istoria de' Visconti T. II. pag. 194. & sequ.

(b) Cod. 5. num. 89. fol.

Humiliatorum, Abbatia S. Ambrosii Mediolani, Abbatia Morimundi; & tamen Rochetum aut nomen Archiepiscopi sua magnanimitate numquam dimisit.

XXVIII. Novo itaque exemplo Generalis Humiliatorum Magister Commendatarius, ut ajunt, Joannes Vicecomes anno MCCCCXXXII. constitutus est. Quod qua ratione factum fuerit, qui antiquius Chronicon continuavit, sic narrat: *Mortuo Vicecomite, Joannes Archiepiscopus Mediolani, non tamen cathedram tenens, a Concilio tunc Basileensi Commendatarius Ordini datus est, Ordine eum postulante persuasu tunc Philippi Mariæ Mediolani Ducis*. Basileensis itaque Synodi auctoritate, quæ jam a die XXIII. Maji proxime superioris anni, Eugenio IV. invito, initium habuerat; Humiliatisque, aut potius, ut infra videbimus, Humiliatorum nonnullis petentibus, ut Philippo Mariæ Vicecomiti gratificarentur, ejusque forte, ni facerent, iram metuentibus, hujusmodi dignitas in Joannem collata est. Synodi decretum hac de re editum non habemus; sed habemus utique decreti ejusdem defensionem in ipso Concilio peractam, ex qua clarius etiam tota rei series explicatur. Edmundus Martenius primum (*a*), tum P. Joannes Dominicus Mansi, nunc amplissimus Lucensis Archiepiscopus (*b*), disputationem edidere *inter Dominos Cardinalem S. Angeli præsidentem Concilii Basileensis, & Archiepiscopum Spalatensem Oratorem Domini Eugenii Papæ IV.* habitam anno MCCCCXXXIII. XVI. Octobris, in qua Cardinalis S. Angeli Julianus Cæsarinus iis respondet, quæ Basileensibus Patribus objiciebantur. Hæc vero habentur inter cetera: 17. *Conqueruntur de administratione generalatus Humiliatorum; pro quo satis est allegare, quod fecimus id, quod etiam similiter fecit Concilium Constantiense, quod suo tempore commisit cuidam administrationem Ecclesiæ Olomucensis, & administrationem Ecclesiæ Arimi-*

(*a*) Veter. Script. Collect. T. VIII pag. 643.
(*b*) Supplem. Concil. Colet. Edit. T. IV. col. 851.

Ariminensis ipsi Domino Eugenio tunc Cardinali, & al. (Reverendissimo Domino meo) *Domino Bononiensi Sed & hoc nativ nobis fuasit; nam videbamus imminere periculum, ne forte alius suspectus illustri principi Domino duci Mediolanensi poneretur ad illud officium; quia non ignorabamus Papam inimicari ipsi domino duci; ex quo cum generalis ille semper solitus sit stare Mediolani, quia major pars conventuum illius Ordinis sita est in dominio dicti domini Mediolanensis, verisimiliter dubitabamus, ne quid deterius Ordini evenisset. Item providit non perpetuo, sed usque ad beneplacitum Concilii, & sine praejudicio alicujus. Item providit archiepiscopo probatissimo viro, nullas alias obventiones Ecclesiasticas habenti; neque providit homini ingrato ipsi Ordini, sed postulato a majori parte Ordinis, videlicet a praepositis quinquaginta Conventuum. Non ergo temere hujus administratio illi commissa est, sed justis & rationabilibus causis subsistentibus.*

XXIX. Ex dictis intelligimus, quibus rationibus adducti Basileenses Patres Joannem Humiliatis praefecerint; videmusque simul ex Humiliatis ipsis L. Praepositos id fieri postulasse; quos illos fere fuisse crediderim, qui Mediolanensium Duci parebant. Ceteri (nec porro pauci; videbimus enim anno MCCCCXXXVI. supra LXXX. Humiliatorum Praepositos Mantuae collectos) quamvis inviti aliorum tamen voluntati morem gerere coacti sunt. Wionius nihilominus, qui ex Humiliatorum tabulis Brixia ad se transmissis Generalium Ordinis Magistrorum nomina collegisse se ait (*a*), narrat, post Andreae mortem Joannem de Homaccio S. Mariae Magdalenae Brixiensis Praepositum Magistrum Humiliatorum renunciatum fuisse, atque Humiliatis per tres annos praefuisse; at schismate exorto Joannem Vicecomitem Mediolanensem Archiep. Philippi Mariae Vicecomitis ope Magistrum, ut ajunt, Commendatarium Humiliatis datum fuisse. In Humiliatorum tabulis tamen errorem latere Wionius arbitratur; cum fieri minime

(*a*) Lignum Vitae Lib. I. Cap. LX.

me potuisse dicat, ut Joannes hic, qui Mediolanensi sede dejectus fuerat, Humiliatorum Magister juberetur. Sed ita omnino se rem habuisse vidimus. At in eo potius errorem arbitror latere, quod Joannem de Homaccio Humiliatorum Magistrum tabulæ illæ recenseant. Mitto in Humiliatorum Chronicis hunc ne innui quidem; mitto nullum esse eorumdem monumentum, in quo hujus Magistri mentio occurrat. At certe, si Joannes de Homaccio Humiliatorum Magister renunciatus fuisset, Eugenius IV., qui Basileensis Synodi auctoritatem rejiciebat, verum illum eorumdem Magistrum existimasset. Atqui Eugenium ipsum anno MCCCCXXXV. affirmantem audiemus, jamdiu Humiliatos Magistro carere; quod certe non fuisset, si Joannes de Homaccio anno MCCCCXXXII. electus, per tres annos in dignitate sua perstitisset. Hunc itaque ab Humiliatorum Magistris expungendum arbitror; nec vero hic solum Wionii tabulas peccasse, paullo post videbimus. Nisi forte dicamus, paucos aliquot Præpositos in illius electionem consensisse; sed ita a reliquis rejectum illum desertumque fuisse, ut ne ipsum quidem dignitatis suæ nomen retinuerit.

XXX. Hæc habuimus, quæ de Joannis Vicecomitis electione diceremus. At parum illum fuisse de rebus Humiliatorum sollicitum, quin immo Humiliatorum opes in suos usus convertisse, & anonymus idem, qui Chronicon continuavit, & clarius adhuc Wionius testatur, cum ait: *Electus autem magis emunctor Ordinis fuit quam Rector; ad altiora enim aspirans, omnem substantiam Monasteriorum deprædabatur, ut sui voti compos effici posset.* Itaque nihil omnino eum egisse videmus, quo veterem Humiliatorum disciplinam non parum hujusmodi vicibus labefactatam renovaret; nec aliud ejusdem monumentum nobis occurrit, præter literas ad Humiliatas Laudenses domus de Paullo nuncupatæ datas 1. Febr. MCCCCXXXIV., quibus contractum nescio quem ab iisdem initum approbat. In his vero ita inscribitur: *Johannes Vicecomes Dei*

& apo-

& apostolice sedis gratia Archiepiscopus, & administrator magistratus generalis ordinis Humiliatorum in spiritualibus & temporalibus cum illis potestate & facultate, quibus magistri generales dicti ordinis pro tempore habent, & uti consueverant, deputatus. Servantur hæ literæ in Laudensi S. Benedicti Cœnobio. At Eugenius IV., qui anno MCCCCXXXIII. exeunte in Basileensem Synodum consenserat; cum Humiliatorum res in deterius labi animadverteret, literis suis ad eosdem datis edixit, ut quindecim post Paschalia festa anni MCCCCXXXV. diebus in Senensi S. Thomæ Domo Generalem Ordinis Conventum cogerent, quique huic muneri aptissimus videretur, eum Magistrum renunciarent. Has Eugenii literas non habemus; sed alias utique ejusdem habemus hoc eodem anno Florentiæ datas pridie Calend. Maji, quibus, comitiorum tempore jam imminente, Thomam Traguriensem Episcopum, ac Joannem Florentini S. Mariæ Cœnobii Abbatem Humiliatorum Conventui præesse jubet; quod antea numquam factum fuisse legimus. Sed hoc scilicet præsens Humiliatorum conditio postulabat, ut rite omnia procederent, nec ullus esset dissensionibus aut turbis locus. Literas ipsas cum Constitutionibus in eodem Conventu editis suo loco ex Bibliothecæ Ambrosianæ Codice proferemus. Nunc hoc tantum adnotabimus, quod superius innuebamus, Humiliatos nempe Magistro carentes ab Eugenio dici, ut hinc constet, nec Joannem de Homaccio, nec Joannem Vicecomitem ab Eugenio Humiliatorum Magistros habitos appellatosque fuisse. Plura simul ad Religiosæ disciplinæ instaurationem Eugenius statuit; atque illud inter cetera, ut imposterum ad certum tempus tantummodo Generalis Magister munus suum exerceat, quo elapso dignitatem exuat, nisi certis conditionibus accedentibus in eadem confirmetur. Ipsam vero temporis definitionem Legatis suis permittit Pontifex. Joannes Vicecomes itaque post provinciam suam ad tres annos administratam, illa decedere coactus est. At deinde anno MCCCCL. Henrico Rampino Archie-

chiepiscopo Mediolanensi e vivis erepto, Joannes, Francisci Sfortiæ Mediolanensium Ducis ope, rite sedem eamdem a Nicolao V. Pontifice est consequutus, eamque ad annum usque MCCCCLIII. tenuit, quo V. Non. Martii vita excessit (a).

XXXI. Interim Humiliati Senis collecti, Stephanum de Arzago, Novocomensis domus de Vico appellatæ Præpositum, Magistrum jubent; multaque simul disciplinæ religiosæ instaurandæ opportuna Legatis comprobantibus statuunt. In his, ut Magistri dignitas triennio definiretur, atque ut tum anno proxime insequente, tum duobus post illum annis, tum denique tertio quoque anno Humiliatorum Comitia cogerentur. Enimvero anno MCCCCXXXVI. Humiliati Mantuam in Monasterio S. Marci, quod ad cognomines Canonicos tunc pertinebat, convenerunt, ac Thoma eodem præside, qui interea ad Recinetensem ac Maceratensem sedem evectus fuerat, plurima ad felicem Ordinis administrationem decreverunt; ac præsertim, ut quicumque imposterum Sacerdotes cuicumque Humiliatorum Cœnobio præessent, Præpositi appellarentur, Prælati ii dicerentur tantum, qui sacris nondum initiati essent; ut Generalis Magistri electio non XXIV. tantum, ut hactenus consueverat, sed Præpositorum omnium, qui Comitiis interessent, suffragiis fieret; ut S. Benedicti leges imposterum sequerentur, iis rejectis, quibus usi fuerant hactenus. Sed de his nonnulla jam tertia Dissertatione protulimus; alia ex ipsis Comitiorum decretis constabunt. Denique in annum MCCCC. XXXVIII. Humiliatorum Conventus Avilianæ in Taurinensi Diœcesi indictus est. At hujus Conventus, siquidem coactus est, tum etiam ceterorum, quotquot post Mantuanum sunt celebrati, acta interciderunt. Hoc unum ex vetustiore Chronico novimus, Stephanum de Arzago ter in sua dignitate confirmatum, novem annos Humiliatis præfuisse, ac sponte tandem sua se dignitate

S exuisse.

(a) Saxius Series Archiep. Mediol. T. III. pag. 891.

exuisse. Suspicor autem ad Vicoboldonensem domum Magisterio abdicato Stephanum se contulisse; ibique saltem usque ad an. MCCCCLVI. vixisse. Etenim æs campanum adhuc in illius Ecclesiæ turre servatur his verbis insculptum: 1456. *die decima Martii. Campana ista constructa fuit tempore Venerabilis Viri D. D. Fratris Stefani de Arsago Præpositi Ecclesiæ S. Petri de Vicoboldono Ordinis Humiliatorum. Marcus Antonius de Buschis fecit.* Fieri tamen potuit, ut alius hic esset a Stephano Humiliatorum olim Magistro.

XXXII. *Post eum* (Stephanum) *renuntiantem & institutis cedentem, compromisso a Capitulo in eumdem facto, electus est decimus octavus* (Humiliatorum Magister) *frater Philippus de Cribellis, Præpositus de la Vinea Laude anno Domini* 1443., *qui sæpius confirmatus nunc Præpositorum postulatione, nunc summi Pontificis proprio motu, tandem rexit annis vigintiquatuor.* Hæc ex vetustiore Chronico, ex quibus videmus irritum fuisse Senensis Conventus decretum, quo Magistri Generalis dignitas triennio definita est. At si quis umquam dignus fuit, qui perpetuo Humiliatis præesset, is certe Philippus dicendus est. Nihil de illius rebus gestis in memorato Chronico habemus; atque illarum forte memoria omnino interiisset, nisi ex iis, quæ undique congessimus, monumentis aliquid nobis lucis afferretur. Antequam Generalis Humiliatorum Magister juberetur, non solum Laudensi domui præfuerat, quæ omnium Sanctorum de Vinea appellabatur, quo nomine Senensi & Mantuano Conventibus annis MCCCCXXXV. & MCCCCXXXVI. interfuit, sed Visitatoris etiam ac Definitoris munere ornatus fuerat; ac præterea Decretorum Doctor in plurimis monumentis inscribitur. At ubi Ordini universo præesse cœpit, statim de regulari disciplina restituenda cogitare aggressus est; qua in re quamvis, qui eum præcesserat, Stephanum strenuam operam navasse arbitrer, ejus tamen laboribus votisque non satis videtur exitus respondisse. At Philippus quo validius religiosæ disciplinæ revo-

candæ

eandæ incumberet, Philippi Mariæ Vicecomitis Mediolanensium Ducis opem impetravit, ut vi cohiberentur, qui suavioribus modis non possent. Hoc ex Ducis ipsius literis discimus; quas hic proferimus. Eas porro Humiliatis S. Mariæ Magdalenæ Monialibus Modoetiensibus debemus, quæ cum veteres omnes, quæ adhuc apud ipsas servantur, chartas nobis humanissime communicarint, documento cuidam, quod ceterum nullius est in rem nostram momenti, has insertas comperimus. Sic vero habent:

Dux Mediolani &c. Papie Anglerieque Comes ac Janue dominus. Fuit nobis a Reverendo in Christo patre & juris Pontificii doctore domino fratre philippo de Crivellis Generali ordinis humiliatorum dillecto modo supplicitor requisitum, ut cum ad reprimendum interdum nonnullorum ordinis sui lasciviam & insolentiam & transgressus, & ea fatienda, que ejus offitium & dignitas postulat secbulario (ita) *brachio sibi sit opus, dignaremur providere, quod illud in dominio nostro minime sibi desitiat. Cum igitur petitio sua sapiat honestatem; cum nos etiam omnes delinquentes & in primis Religioni deditos cohibere cupiamus & honeste beneque convenire, mandamus tenore presentium universis & singulis offitialibus nostris & feudatariorum nostrorum, ad quos recurrent, quatenus ipsi domino Generali & legiptimo cuivis procuratori suo in premissis & circa premissa, & ad omnia dignitatem & offitium illius modi suum pertinentia, convenientibus assistant favoribus, & illud brachii secbularis prestent auxilium, quod juridice prestare potuerint & debuerint. Quod quidem gratum habebimus, presentibus usque ad nostrum beneplacitum valituris, in quorum testimonium presentes fieri & registrari jussimus; nostrique sigilli munimine roborari. Datum Mediolani die duodecimo Octubris MCCCCXL. quarto.*

XXXIII. Philippo hisce auxiliis instructo felicius res successit. Etenim statim fere ab inito illius Magistratu Braidenses Humiliatos arctius vitæ genus amplexos fuisse, ex literis Philippi Mariæ ejusdem die XXIV. Decembris an. MCCCCXLV. datis colligimus, quibus Braidensi domui immunitates aliquot largitur.

tur. Earum hic fragmentum ex Collegii nostri, ubi illæ asservantur, tabulario desumptum, quod in rem nostram facit, proferimus: *Philippus Maria Anglus Dux Mediolani ac Papiæ Angleriæque Comes, ac Januæ Dominus. Subiere jam per annum Ven. Præpositus & Religiosi dilecti nostri fratres domus & monasterii gloriosissimæ Virginis Mariæ de Brayda Ordinis Humiliatorum hujus celeberrimæ urbis nostræ regularem observantiam & arctiorem vitam. Quod quidem libenter intelligentes, ut qui nostrorum omnium, & maxime religioni deditorum mores in melius reformari, & continue laudabiliores fieri cupimus, eos gratiis ac favoribus nostris complecti decrevimus; ac honestum & rectissimum hoc inceptum & propositum juvare suum, ut & ipsi liberius ac tranquillius ejusmodi vitam salutarem & optimam degere possint, & ad altissimum ipsum Deum nostrum pro incolumitate nostra, & status nostri conservatione, felicibusque successibus preces effundere, sicut faciunt.* Nec tamen Humiliatorum ad veterem disciplinam revocatio intra Braidensis Cœnobii fines stetit, sed Petri præsertim Barbi Cardinalis, atque eorumdem Protectoris consilio, qui deinde ad Pontificiam sedem evectus Paullus II. est appellatus, ceteri etiam Præpositi adducti sunt, ut & veterum legum vim renovari, novasque aliquot sibi imponi facile paterentur. Itaque anno MCCCCLIX. Pius II. literis suis XII. Cal. Septemb. Mantuæ datis, quas suo loco edemus, plura ad disciplinam instaurandam edixit; inter cetera, ut Magistri Generalis munus ad sex annos tantummodo protraheretur, nec ulla ratione, qui munere defunctus esset, aut confirmari, aut iterum eligi continuo posset; ut tertio quoque anno generalis Humiliatorum conventus haberetur, ut Papiæ & Patavii Collegia duo conderentur, in quibus Humiliati juvenes exercerentur studiis; aliaque hujusmodi, quæ si fuissent diligenter servata, non adeo funestus fuisset Humiliatorum exitus. Verum ad Magistri Generalis munus quod attinet, videtur Pontifex ipse Cribellum lege solvisse; etenim novem adhuc post latam legem annos Humiliatis præfuit. Hunc in modum de felici Humilia-

miliatorum statu egregie sollicitus usque ad annum MCCCCLXVIII. vixit Cribellus: mortem, die IX. Decemb., ut in antiquiore Chronico legimus, obiit. Hac porro eadem die Galeatii Mariæ Mediolanensium Ducis literas de Cribelli morte datas exhibuit nobis eruditissimus, quem alias memoravimus, Carolus Abbas Trivultius, quarum hic initium proferimus, quod non parum ad Cribelli laudem conducat. Miror quidem in his literis Cribellum non Philippum, ut in ceteris omnibus monumentis, sed Joannem vocari; sed forte aut utroque prænomine ille usus est, aut Joannes per errorem a Galeatio est vocatus. Sic itaque illæ habent: *Venerabilibus Dominis Præpositis Viboldoni, Brayde, de Vico, S. Calemeri & Mirasolis Ordinis Humiliatorum. Habiamo inteso del caso occorso della morte del Reverendo D. Jo. Generale del Ordine vostro, el quale veramente ce rincresciuto assai per amarlo nui per la vertude & bonta sua & devotione ne portava molto de core. Ma poiche questo e come corso de la natura humana, convene portarlo con patientia &c. Ex Castro Porte Jovis Mediolani VIIII. Dicember.* 1468.

XXXIV. Post Philippi mortem, die XIX. Decemb. *Joannes de Rusconibus dictus de Claro* Rondenariensis Præpositus Vicarius Generalis jussus est, ut ex charta, quæ in ejusdem domus tabulario servatur, colligimus. Tum deinde Jacobus de Landriano Vicoboldoni Præpositus Magister Generalis renunciatus est anno MCCCCLXIX. Ex antiquissima Nobilium de Landriano familia celeberrimos viros plures Humiliatorum leges professos fuisse videbimus; B. Hubertum scilicet, qui primis Humiliatorum temporibus floruit, Jacobum hunc, de quo est sermo, Hieronymum, quem aliquot post annis Humiliatorum Magistrum appellabimus, & Ludovicum Vicoboldoni Præpositum, rebusque gestis clarissimum. Sed de Jacobi rebus gestis nihil omnino ad nos pervenit. Nam Raphael ipse Fagnanus in amplissimo de Mediolanensibus familiis opere MS. Jacobum nostrum ne memorat quidem, nisi forte Jacobum hunc eumdem fuisse credamus, qui Jurisconsultus & Do-

ctor

ctor a Fagnano ipso dicitur, ac Jurisperitorum Collegio adscriptus ab anno MCCCCXXXV. ad annum saltem MCCCCL., qui deinde Humiliatorum leges susceperit. Illud itaque proferre unice possumus, quod de Jacobo in antiquiore Chronico sæpius memorato legimus: *Decimus nonus* (Generalis Humiliatorum Magister) *frater Jacobus de Landriano Præpositus Viboldoni canonice electus fuit anno Domini 1469.; qui ad totius Capituli generalis postulationem a Summo Pontifice ad vitam confirmatus, postea anno generalatus sui decimo septimo decessit, quidem de anno 1485. die octavo Novembris & fuit doctor*. Itaque ne tunc quidem non modo Senensis Conventus decretum, quo Magistri dignitas triennio definiebatur, sed ne Pii II. quidem constitutio, qua eadem ad sexennium prorogabatur, servata est; ac Jacobus XVII. annis dignitatem suam retinuit.

XXXV. Attamen si Magistrorum seriem, quam Wionius edidit, audiamus, uno tantum anno Jacobus Humiliatis præfuit. Ac sane mirum, ut series eadem post Jacobum apud illum perturbetur. Primo enim anno MCCCCLXX. Brignanum alterum electum narrat S. Michaelis Alexandriæ Præpositum, cui etiam domui olim Brignanus primus præfuerat; tum anno MCCCCLXXIV. Guidottum alterum domus de Galgario Præpositum, cui pariter antea Guidottus primus præfuerat; (quem alterum Guidottum, Wionii auctoritate innixus, etiam Donatus Calvius jam memoratus protulit, quodque magis mireris, ex Archidiacona gente fuisse illum affirmavit, ac die 24. Maji hujus anni fuisse ad hanc dignitatem evectum (a)); tum duodecim post annos nempe anno MCCCCLXXXVI. Beltramum tertium S. Petri Modcetiæ Præpositum, quam domum Beltramus etiam alter rexerat; deinde anno MCCCCXC. Guillelmum III. de Braida Canonicæ Præpositum, cui Canonicæ, quamvis falso, Guillelmum etiam II. præfectum fuisse jam dixerat; tum denique anno MCCCCXCII. Philippum

(a) Effemeride T. II. pag. 133.

lippum alium Cribellum, ac anno MCCCCXCVI. Jacobum, alium Landrianum. Qui fieri potuerit, ut qui tabulas illas ad Wionium transmisit, tam turpiter errarit, profecto haud intelligo. Certe falso hæc omnia narrari, non solum ex ipsis Magistrorum, quæ Wionius profert, nominibus constat; ea enim sunt omnia Magistrorum alias jam memoratorum nomina, sed etiam ex certissimis, quæ mox commemorabimus documentis. Nunc illud afferre sufficiat, quo Jacobum Landrianum ad annum usque MCCCCLXXXV. vixisse apertissime statuitur; illius enim literas hoc ipso anno datas *fratri Jacobo de Canturio domus omnium Sanctorum ad S. Michaelem Præpositum Ordinis Humiliatorum* vidimus apud Modoetienses S. Margaritæ Moniales. In iis vero ita ille inscribitur: *Frater Jacobus de Landriano decretorum doctor Prepositus domus S. Petri de Vicoboldono Ordinis humiliatorum; nec non ipsius Ordinis dei & apostolice sedis gratia generalis Magister.*

XXXVI. Jacobo Hieronymus successit ex eadem Landrianorum familia. Nihil de Hieronymo Braidensis Chronici auctor, seu potius qui Chronicon illud continuavit: ille enim in Jacobo definit. At Octavianus Picius, qui Appendicem Chronico adjecit, quo anno Hieronymus Magister dictus fuerit, tacet; sed illum anno MDXXV. obiisse narrat, cum XXXVI. annis Humiliatis præfuisset. Itaque solum anno MCCCCLXXXIX. electus fuisse dicendus esset. At Rondenariensis domus monumentum an. MCCCCLXXXVI., quod apud PP. Congr. Somaschæ Novocomi vidimus, Hieronymi scilicet Magistri Generalis literæ ad Rondenariensem Præpositum hoc ipso anno III. Apr. datæ, illum jam tum dignitatem hanc adeptum aperte testantur, ac XXX. fere annos munere suo functum fuisse. Attamen Senense monumentum habemus anni MCCCCLXXXVIII., ex quo Simonem de Plenis Humiliatorum Magistrum per id tempus fuisse colligimus. Verum cum nulla Magistri hujus in ceteris monumentis mentio occurrat, arbitror Vicarii potius trans Apenninum, quam Magi-

stri

ftri Generalis munus illum gessisse. Sed de hoc fusius, ubi monumentum ipsum altero volumine edemus.

XXXVII. Anno igitur MCCCCLXXXVI. Hieronymus de Landriano Decretorum Doctor, & Cremonensis Domus S. Abundii Præpositus, Generalis Humiliatorum Magister est renunciatus. Ac graviter sane lapsus est in memorata Appendice Octavianus Picius, cum illum ab Eugenio IV. Romano Pontifice dignitatem hanc obtinuisse scripsit; Eugenius enim jam ab anno MCCCCXLVII. obierat, quo forte tempore nondum Hieronymus lucem aspexerat, cum nonnisi anno MDXXV. vita excesserit. At alia etiam de Hieronymo Picius narrat, quæ aut falsa sunt, aut alio, quam verba præferant, sensu sunt explicanda. Ait enim: *Multas obivit legationes Mori, Mediolanensis Ducis; & a Maximiliano Duce Mediolani in Senatus Præsidem constitutus est, & in locum Ducis erat.* Ac primo quod ad legationes pertinet, quibus Hieronymus Ludovici Sfortiæ (cui Mauri cognomen fuit) nomine defunctus fuerit, nullum ego quidem hujusce rei vestigium apud historicos comperi; sed cum non omnia scribi necesse sit, potuit utique Ludovicus Hieronymo ad hujusmodi munera obeunda uti; nec tamen hoc a scriptoribus commemorari. Quod vero illum a Maximiliano Sfortia Senatus Præsidem jussum fuisse, Ducisque ejusdem vices gessisse narrat, quis falso hæc scribi non videat? Certum est enim neminem fuisse Senatus Præsidem appellatum ante annum MDXXII., cum primum in Joannem Franciscum Marlianum dignitas illa collata est (a). Præterquam quod quicumque de Mediolanensi Senatu egerunt, numquam Hieronymum de Landriano non modo inter Præsides, sed ne inter Senatores quidem enumerant.

XXXVIII. At profecto si id accidisset, novam adeo insuetamque rem minime illi, arbitror, prætermisissent. Nec vero illud

(a) V. Ruginell. de Senat. §. I. gloss. III. Cap. II. num. 37.

illud prætermiserunt, quod Ludovicus Sfortia in Hieronymum contulit, maximum honoris atque existimationis indicium, atque illud ipsum forte Picius cogitavit, cum superius prolatis verbis est usus, quamvis Maximilianum pro Ludovico per errorem appellaverit. Anno itaque MID. Ludovicus, cum hostium vi fere oppressus fugam in Germaniam moliretur, quattuor, ut Corius (a), aliique Mediolanenses historici referunt, ex præcipua Mediolanensi nobilitate Cives delegit, quos alios octo in consiliorum societatem vocare jussit, ut unanimi consensu rempublicam moderarentur. Jam vero ex quattuor illis Hieronymus de Landriano Generalis Humiliatorum Magister primus est appellatus: alii porro fuerunt Antonius Trivultius Novocomensis Episcopus, Joannes Jacobus Castillionæus Archiepiscopus Barensis, ac Franciscus Bernardinus Vicecomes. Ex quo colligimus, egregium Ludovici fuisse de Hieronymi prudentia atque in rebus agendis dexteritate judicium, cui tam arduum onus difficillimis temporibus imposuerit. Nec vero dubitare possemus, cum Hieronymum ad hanc dignitatem evectum videmus, quin alias quoque negotiis hujusmodi gerendis adhibitus fuerit, ac magis etiam quam Religiosum virum deceret, ut mox videbimus.

XXXIX. Addit Picius Hieronymum in Humiliatorum Conventu anno MDXIX. Romæ coacto, a Leone X. in sua dignitate confirmatum fuisse. Schedas nonnullas ad hæc Comitia pertinentes in MSS. Puricellii Codicibus in Ambrosiana Bibliotheca deprehendi; quas, undenam erutas ignoro, ad Puricellium Constantinus Gajetanus Casinensis Congr. Abbas submiserat. In illis hæc habentur: 1519. 2. *Maii fuit facta Congregatio in domo FF. Humiliatorum, in qua præsentes fuerunt* 50. *præpositi ejusdem Congregationis: 6. Maii fuit facta Congregatio in domo Cardinalis protectoris, ubi coram aliquibus Præpositis fuit lecta bulla SS. Domini, quod Generalis*

 fiat

(a) Histor. di Mil. ad an. 1499.

stat per triennium. Decretum hoc sæpius renovatum fere semper executione caruisse vidimus; quod etiam hic accidit; nam *die Dominico 8. Maii Cardinalis SS. quatuor præsidens Capitulo Generali, una cum Cardinali Trivultio Protectore Ordinis interfuerunt; & fuit lectum quoddam breve SS. Domini de maxima auctoritate istorum Cardinalium in dicto Capitulo. Omnes Præpositi decretarunt, quod Generalis a Papa Innocentio confirmatus in suo robore permaneret durante ejus vita*. Ex quibus colligimus tunc quoque legem de Magistri dignitate triennio definienda latam a Leone X. fuisse; sed Hieronymum hac lege solutum tum ab Innocentio VIII., qui ab an. MCCCCLXXXIV. ad an. MCCCCXCII. Romanam sedem obtinuit, tum a Leone ipso fuisse, & Cardinalibus, qui Conventui præerant, potestatem omnem hac super re concessam. Id porro Hieronymus facile impetrare potuit, vir & magna in rebus agendis dexteritate, & Principum virorum amicitia fretus, ac honorum hujusmodi satis cupidus.

XL. Hoc scilicet in Hieronymo Octavianus Picius ipse reprehendit, quod *fuit nimis potens*; sed quod Octavianus paucis mollibusque verbis hic arguit, multo acrius graviusque conqueritur Marius Picius Octaviani patruus. Tria scilicet Italica Carmina, quæ vulgo *Capitoli* appellamus, ille conscripsit, quibus in deterius collapsos Humiliatorum mores ita deflet, ut sincero animi dolore actum hæc scripsisse, dubitare haud possimus. Eorum autographum in Bibliotheca PP. Augustinianorum Excalceatorum hujus urbis ad SS. Cosmæ & Damiani servatur; atque eorumdem exemplar nobis humanissime concessit P. Laurentius a S. Barbara ejusdem Bibliothecæ Præfectus, quem, etsi cetera deessent, præclara, quam recens curavit, operum S. Thomæ a Villanova editio, inprimis commendat. Conscripta autem illa fuerunt, primum anno MDXLII. XVI. Novembris; alterum anno MDXLIII. XXIV. Januar., postremum XVI. Novembris ejusdem anni. Jamvero postquam prioribus duobus carminibus de vitiis inter Humiliatos serpen-

ſerpentibus conqueſtus eſt, aggreditur tertio damni totius cauſſam in Generales Magiſtros conferre, qui ſuis temporibus Humiliatis præfuerant: tres ſcilicet ii fuerant, quorum primum Hieronymum appellat; atque hunc gloriæ atque honori unice ſtuduiſſe ait:

Prima fu l'ambizion del Landriano

. . . .

Non gli fu l'eſſer General baſtante,
Et di Religion sì ricca e degna
Ch'anche di aſcender ricercò più avante;
Seguitò ognor la ſeculare inſegna
Deſioſo troppo de' Mondani onori ec.

Hæc ille de Hieronymo, ut alia hujus generis mittam, quæ de illo profert. Nec porro Humiliati Scriptores tantum Hieronymum gloriæ avidiſſimum, ac Principum virorum gratiæ captandæ ſtudioſum exhibent; ſed hoc ipſum Bordigallus quidam Cremonenſis, ejuſdem ætatis Scriptor, ſatis teſtatur, cùm in Chronico ſuo MS. ad an. MDXIII. intra Februarium ac Martium menſem pag. 391. f. 2. hæc ſcribit: *Iſto tempore auxiliandi Ducem Mediolani cauſa inclita in urbe Cremona Rev. Generalis Miniſter Humiliatorum Hieronymus Landrianus nomine Principis Maximiliani, quindecim mille ducatos auri a Civibus noſtris Cremonenſibus exegit, ponendo taxas tam civium quam villicorum ſuper terras ad ſolidum unum imperiale pro qualibet pertica terræ poſſidenti.* Quæ cum ita eſſent, mirari ſane non debemus, Humiliatorum res adeo hac ætate cœpiſſe in deterius ruere, ut fruſtra deinde illos ad meliorem frugem revocare viri Sanctiſſimi aggreſſi ſint. Hunc in modum Humiliatorum Magiſtratu uſque ad annum MDXXV. geſto, ſupremum diem obiit tandem Hieronymus XXV. Februarii ejuſdem anni in Cremonenſi S. Abundii domo, cui ille Præpoſitus fuerat. Bordigallus tamen nuper memoratus Hieronymi obitum intra XII. ac XVII. Februarii diem in ſuo Chronico pag. 391. f. 1. ſtatuit,

eaque simul narrat, quæ illius mortem subsecuta sunt, ex quibus quanto ille odio omnibus esset colligimus: *Reverendus quoque Dominus Hieronymus de Landriano Humiliatorum Ordinis S. Habundii præfatæ Civitatis Cremonæ Generalis Præpositus hoc etiam tempore migravit. In Ecclesia D. Habundii Cremonæ sepelitur. Hic civitatem nostram miser* (forte *misere*) *pecunia spoliavit, talione imposito; moriendo tale jus accidit. De facultatibus illius & pecuniis innumerabilibus aggregatis fuit privatus; & sine sonitu campanarum & requiem æternam fuit sepultus absque honore & officiorum solemnitate & charitate, prout æquum & justum erat secundum illius opera in mundo actitata & gesta. Ibi postremo jacet.*

XLI. Hieronymo e vivis erepto, quod anno MCCCXCVIII. contigisse vidimus, ut ex alio cœtu delectus Magister Humiliatis præficeretur, iterum contigit. Rem omnem ab ipso Octaviano Picio primum audiamus: *Vigesimus primus* (Humiliatorum Magister) *frater Carolus de Advocatis de Vercellis loci Quinti, Ordinis Eremitarum S. Augustini, Magnus Prædicator, a Clemente Papa VII., ut Ordo reformaretur, in, Generalem Magistrum constitutus est, & ab ipso Clemente Humiliatorum habitus datur. Sicque etiam ipse Clemens duas Ordinis Præposituras dat. Iste annis septem Generalis stetit.* Huc usque Picius; quæ certe narratio maximum novo huic Magistro decus conciliat, qui virtutibus & eloquentia insignis a Clemente VII., quamvis S. Augustini leges sequeretur, Humiliatis tamen hac de caussa præfectus esse dicitur, ut eosdem jam a Patrum suorum exemplis degeneres ad priscum vivendi genus iterum adduceret. At graviter sane fero, alia omnia mihi proferenda esse, quam quæ Octavianus narrat, qui videtur aut per ironiam, ut dicimus, loquutus fuisse, aut ea dissimulasse, ex quibus in Humiliatos suos dedecus redundaret. Etenim ita acriter in Carolum hunc Magistrum iis, quæ superius memorabam, carminibus Marius Picius invehitur, ita vehementer ejus vitia insectatur, ut Clementi ipsi Pontifici non parcat, qui talem virum Humiliatis præfecerit.

Quam-

Quamquam Clementem magna, quam Carolus præferebat, virtutis specie deceptum fuisse ait; tunc enim tantummodo, cujusmodi esset novus Humiliatorum Magister, innotuisse, cum se dignitatis hujus compotem ille conspexit. Parco ipsa Marii verba referre; videtur enim hoc loco liberius, quam oporteret, dolori suo indulsisse. Hoc unice dicam, quod ad rerum gestarum seriem persequendam conducit. Refert scilicet Marius, cum primum de Caroli electione Humiliati acceperunt, nuncios statim ad Clementem misisse, atque in his Hieronymum Torchium, de quo nobis quamprimum sermo erit, ut exteri hominis imperio liberari, suumque sibi Magistrum præficere iisdem liceret. Clementem vero noluisse quidem a proposito decedere; sed Torchium ipsum Magistri Vicarium renunciasse: at vero cum gravia Magistri crimina ad Pontificem continue deferrentur, literas tandem illum dedisse, quibus Carolum ad Pontificiam sedem accedere jussit; sed hic Marium ipsum audire juvat, qui se ipsum facti testem appellat:

Clemente poi Pontefice gentile
Visto dei falli soi l'alto processo,
Tolsegli il reggimento dell' ovile.
Fugli il Breve intimato per me stesso
Nelle proprie sue man dentro Cremona,
Chel fin veder desiava a tanto excesso.
Citato alla gran Sedia fu in persona,
Ove fu giunto subito condutto
Con vituperio prima in tor de Nona.
Fu dentro del Castello poi ridutto,
Et damnato . . . .
Al carcer de sua vita il tempo tutto.

Atque hæc de Carolo dixisse sufficiat; quæ utinam nobis prætermittere licuisset, aut in dubium revocare. Sed & historici munus esse duximus, ea, quæcumque sint, recensere, quæ præcipua sunt histo-

historiæ, quam evolvendam accepimus, capita; & ea loquendi ratione Marius utitur, ut nullo modo suspicari liceat, eum iniquo in Magistrum hunc animo fuisse, ac per calumniam, quæ referri vidimus, illum scripsisse. Non enim in Magistros tantum, sed in suos omnes, eorumque vitia invehitur iis verbis, ut diximus, quæ hominem de cœtus sui fama sollicitum maxime, ac divini cultus studiosissimum decent, quique id unice optat, ut ad veterem vitæ sanctitatem Humiliati sui revocentur.

XLII. Carolo de Advocatis hunc in modum exauctorato Hieronymus Torchius, qui jam Carolo Vicarius a Clemente datus fuerat, Clementis ipsius jussu illi suffectus est anno MDXXXIII. Pauca nos de hoc viro proferemus, cum, quæcumque ad illum pertinent, recensuerit, Argelatus (a). Vir scilicet Theologiæ ac Juris utriusque laurea insignis, Francisco II. Sfortiæ Mediolanensium Duci, atque, ut Argelatus addit, Hippolyto Cardinali Atestio hujus nominis secundo Mediolanensi Archiepiscopo gratissimus, ceteris etiam Romanæ Curiæ Cardinalibus Prælatisque acceptus maxime, inter S. Petri Equites (b), (si Octaviano Picio credimus) adlectus, cum ad annum MDLI. Humiliatis præfuisset, coacto Cremonæ suorum Conventu sua se ultro dignitate abdicavit; sed Præpositorum omnium votis precibusque permotus, Magistrum se iterum renunciari passus est. Magnam fuisse apud omnes de tanti hominis prudentia ac probitate existimationem, Marius ipse Picius non diffitetur, ut plures ex Humiliatis ipsis veteris disciplinæ renovandæ cupidi illius electionem summo plausu exciperent:

Fece prima costui sì nobil mostra

. . . .

Che lieta ne restò più d'una chiostra

Sed

(a) Biblioth. Script. Mediol. T. II. P. II. col. 1503. sequ.

(b) De his Equitibus V. Histoir. des Ordr. Relig. T. VIII. Cap. LVIII.

Sed illum revera in Humiliatorum vitiis emendandis segnem omnino inertemque fuisse conqueritur, atque opibus potius comparandis, quam pravis suorum moribus corrigendis studuisse:

Dell' onor sol dovrebbe esser contento,
E ripensar, che nel divin conspetto
De render conto avrà del suo talento,
Corregger non si cura chi è scorretto;
A ogni maligno il fren libero lassa
O per doni o per tema o per rispetto;
Raro l'ovil del gregge suo compassa,
Va lento, e differendo d'oggi in crai;
E a gran giornate il tempo via trapassa.

Hæc Marius, qui deinde acrius etiam in Hieronymum insurgit, gravissima etiam crimina a nonnullis inter Humiliatos impune illo Magistro patrata fuisse affirmans. Vixit Hieronymus, atque Humiliatis præfuit ad annum usque MDLII., quo anno mense Septembri vita excessit. Refert Octavianus Picius Hieronymum, cum e vivis ereptus est, Syracusanum Archiepiscopum renunciatum paullo ante fuisse, redditasque illi Pontificias literas, quibus in illum dignitas eadem conferretur, *cum esset*, addit Picius, *deinde certissimus, quod in Cardinalem S. R. E. esset promovendus a Paulo 3. Farnesio Pontifice Maximo*. At ad Syracusanas Infulas quod attinet, satis jam Argelatus ostendit, non potuisse illas Hieronymo per id tempus comparari. Enimvero Hieronymum de Bononia Syracusanum non Archiepiscopum quidem, sed Episcopum, sedem illam ab anno MDXLI. ad annum MDLX. obtinuisse, Rocchus Pirrus (*a*), Antoninus Mongitor (*b*), & Cl. Joannes Maria Comes Mazzucchellius (*c*), testantur. Quapropter etiam

quæ

(*a*) Sicil. Sacr. T. I. pag. 639.
(*b*) Biblioth. Sicul. T. I. pag. 274.
(*c*) Scrittori d'Ital. T. II. P. III. pag. 1492.

quæ de Cardinalis dignitate in illum conferenda Octavianus narrat, in dubium revocari posse arbitror. Certe id a Paullo III. fieri nequaquam potuit, qui jam anno MDXLIX. obierat. Hoc unum denique superest, quod de Hieronymo adnotemus, illum in iis, quæ vidimus, hujus temporis monumentis nunc Torchium, nunc de Torgio, nunc Torgium appellari. Qui plura etiam de Torchio velit, Argelatum ipsum adeat.

XLIII. Post Hieronymi mortem, Humiliatorum Comitia in Braidensi domo die 19. Novembris ejusdem anni MDLII. coacta sunt, quibus Joannes Cardinalis Moronus Ordinis Protector interfuit. Octavianus ipse Picius, qui hæc omnia narrat, orationem habuit, quam etiam Appendici suæ inseruit. Magistri electio per biduum agitata, cum duo præsertim viderentur eam dignitatem spectare, Joannes Baptista Tonsius Braidæ, & Galeatius Brippius domus S. Calimerii Præpositus. Denique cum Tonsius, ut disputationi finem imponeret, palam dixisset, neminem esse; cui melius, quam Jacobo Gaddio Cremonensis domus S. Abundii Præposito dignitas hujusmodi congrueret, ille omnium votis Magister renunciatus est. Hic cum sui muneris triennium explesset, Conventu Bergomi indicto anno MDLVI. ad aliud triennium est confirmatus. Qua ratione Provinciam hic suam administrarit, Octavianus non innuit. Sed cum perditos per hæc tempora Humiliatorum mores cogitamus, videtur ille aut parum de disciplina instauranda fuisse sollicitus, aut inanem in hanc rem laborem atque operam contulisse. Jacobo anno MDLIX. Galeatius Brippius suffectus est; cui deinde anno MDLXII. Marius Averoldus, tum anno MDLXV. Alexander Colleonus, deinde anno MDLXVII. Aloysius a Basilica Petri postremus Humiliatorum Magister successerunt. Sed cum horum res gestæ ad S. Caroli Borromei tempora pertineant, illas proinde in ultimam Dissertationem rejicimus, quæ erit de Humiliatorum extinctione.

XLIV. Nunc ut ea absolvamus, quæ ad Generales Humiliatorum

liatorum Magiſtros pertinent, Senenſium aliquot Scriptorum auctoritas eſt expendenda, qui duos Humiliatorum Magiſtros proferunt, a nobis prætermiſſos: Accurſium nempe Tolomæum, & Gaddum Selvoleſium. Atque ad primum quod attinet, Ugurgierius ait (a) Accurſium hunc Criſtophori Tolomæi filium S. Thomæ Humiliatorum Cœnobio, tum deinde Ordini univerſo præfuiſſe, idque tum ex genealogica Tolomæorum ſerie, tum ex monumentis compluribus conſtare addit ab anno MCCXL. ad annum MCCL. conſcriptis. Hæc Ugurgierius, atque illum ſecutus Hieronymus Gilius (b), qui alium etiam Humiliatorum Magiſtrum commemorat Gaddum Selvoleſium. Hunc vero Magiſtri dignitatem adeptum fuiſſe ex monumento conſtat, quod in Senenſi Xenodochio Sanctæ Mariæ Scalarum aſſervari ajunt, quo Contadinus Creſcentii Selvoleſii filius nonnulla Fratri Gaddo, Humiliatorum Generali Præpoſito teſtamento legat an. MCCLXIX. Sed cum ego monumenti ipſius exemplar petiiſſem, fruſtra diuturnus in illo conquirendo labor inſumptus eſt. At quæcumque afferantur monumenta, quibus Accurſium & Gaddum Generales Humiliatorum Magiſtros fuiſſe ſuadeatur, iis profecto comparari non poſſunt, quibus illos ab eadem ſerie excludendos oſtendimus. Pontificiis enim literis docemur, primum Humiliatorum Magiſtrum Beltramum anno MCCXLVI. electum, uſque ad annum MCCLVII. Ordini præfuiſſe, ut non potuerit ſane inter annum MCCXL. & MCCL. eadem dignitate Accurſius inſigniri. Literis pariter Pontificiis docemur, Petrum Brixienſis S. Lucæ domus Præpoſitum Beltramo ſuffectum fuiſſe, quem ad annum uſque MCCLXXII. dignitatem ſuam tenuiſſe oſtendimus, ut proinde anno MCCLXIX. nulla ratione potuerit Gaddus Humiliatorum Magiſter appellari. Quare, ut omnia quoquomodo concilientur, arbitror, Accurſium

U & Gad-

(a) Pompe Saneſi Par. I. Tit. II.
(b) Diario Saneſe Par. I. pag. 220.

& Gaddum Generales Humiliatorum Vicarios in Etruria fuisse; quod etiam supra de Simone de Plenis monuimus; ita enim sæpe fieri consueverat, ut diversi pro diversis regionibus Humiliatorum Generales Vicarii statuerentur. Quod ut certius statuam, hinc etiam adducor, quod quicumque Scriptores hanc dignitatem Accursio & Gaddo collatam narrant, illos Generales Humiliatorum non Magistros quidem, sed Præpositos vocant; quod appellationis genus numquam iis attributum vidimus, qui Ordini universo præessent; illos enim Magistri nomine semper designari audivimus. Itaque cum Generales Humiliatorum Præpositi illi vocantur, sic intelligere debemus, quod scilicet Præpositi ideo appellentur, quod domui primi Humiliatorum Ordinis alicui præessent; Generales vero, ex Vicarii Generalis munere illis commisso, dicantur; quod sane Scriptoribus parum in Humiliatorum historia versatis errandi occasionem præbere potuit. Quod de Accursio & Gaddo diximus, idem de B. Luca Manzolio dicendum est, quem P. Joseph Richa S. J., qui Florentinas Ecclesias egregie illustravit (a), aliique nonnulli Generalem Humiliatorum Magistrum appellant. Sed de hoc alias sermo erit, ubi de Humiliatis vitæ sanctitate illustribus differemus.

(a) Chiese Fiorentine T. IV. Lez. XXVII.

DISSERTATIO V.

DE DIVERSIS HUMILIATORUM MUNERIBUS.

I. EAm nunc Dissertationem aggredimur, quæ tum argumenti novitate, tum varietate ipsa rerum, futura sit, ut arbitror, eruditis viris non injucunda. Enimvero cum Religiosorum hominum cœtum audimus, viros plerumque intelligimus cœlestium rerum contemplationi in primis deditos, ab hominum consortio semotos, aut de eorum salute tantummodo strenue sollicitos. At cum de Humiliatis est sermo, novum Religiosæ familiæ genus concipiamus necesse est. Quamvis enim divinis & illi rebus diligenter studerent, multi etiam sacris muneribus egregie fungerentur, non hæc tamen fuit præcipua maximæ de Humiliatis apud homines existimationis caussa, sed hanc iis potissimum muneribus obeundis, quæ in Reipublicæ commerciique utilitatem redundarent, illi consequuti sunt. Nec vero hic de tertii Ordinis Humiliatis loquor. Qui enim in domesticis ædibus Laici viverent, mirum non est, artem aliquam alendæ vitæ opportunam illos exercuisse. De primi alteriusque Ordinis Humiliatis loquor, quorum quæ potissimum munera fuerint, hac Dissertatione quæremus.

II. Ac primo, cur Humiliati novum hoc vitæ genus amplexi fuerint, est disquirendum. Illis scilicet hoc propositum a primis eorumdem initiis fuerat, ut vidimus, ut victum sibi manuum labore compararent. Quod ab antiquioribus tertii Ordinis Humiliatis primo usurpatum, apud Claustrales etiam deinde receptum est. Sic enim ex eorum legibus constat ab Innocentio III. primum, tum etiam ab aliis inter Romanos Pontifices comprobatis; ubi hæc habentur: *Fratres habeant hoc decretum pro cunctis,*

ut acquirant cotidie victum & vestitum laboribus manuum suarum (a). Laboriosum autem hoc vitæ genus in caussa fuit, cur Honorius III. aliquid de legum, quibus tenebantur, severitate cum Humiliatis remittendum existimaverit, ut ex monumentorum collectione constabit. Quam facultatem ab Honorio III. Braidensi Rectori seu Prælato factam, Gregorius IX. deinde ceteris etiam Humiliatorum Prælatis communem esse jussit. Hunc ipsum manuum laborem verba illa in eorumdem memoratis legibus indicare videntur: *In solis occasu dato signo intermissis operibus fratres conveniant insimul & bibant* (b). Hic enim & quotidianum laborem innui, & potum viribus reficiendis imperari videmus.

III. At vero lanæ imprimis faciendæ, laneisque pannis conficiendis operam Humiliatos dedisse, nemo est qui ignoret. Hoc scilicet a vetustioribus illis Humiliatis plerumque usurpari cœptum vidimus Dissert. II. num. II. antequam regulari disciplinæ se addicerent. Postquam vero perfectius vivendi genus amplexi cœnobia incoluerunt, qui Sacris initiati non erant, alterumque conflabant Humiliatorum Ordinem, huic labori vacasse, eorum nos Chronica passim ac reliqua monumenta docent. *His habitus* (ait Braidensis Chronici auctor de iisdem Humiliatis loquens) *dabatur talis, qui in eorum domibus aggregari volebant, & ad lanæ exercitium cum aliis inducebantur*; & paullo post: *Sic perseveraverunt usque ad susceptionem Regulæ Innocentii tertii non recedendo horis debitis a lanæ exercitio, a quo post susceptam regulam per magnum tempus non cessaverunt*. Id ipsum alterius Chronici anno MCCCCXXI. conscripti auctor confirmat; qui Monialibus etiam fuisse id proprium tradit: *Prædicti fratres secundi membri ac suæ Religiosæ post horas Canonicas.... in claustris separatis exercebant artem lanæ pro communi commoditate*. Bossius demum in suo Chronico: *Omnes isti tam viri*

(a) Cap. *Quod fratres de labore manuum suarum vivere debeant*.

(b) Cap. *Quid agere debeant fratres post occasum Solis*.

viri quam mulieres dabant operam exercitio lanæ, & omne lucrum deductis expensis convertebatur in ædifitiis domorum, & emptionibus possessionum pro augmento Ordinis sui.

IV. Humiliatos etiam primi Ordinis lanæ vacasse ex iisdem Chronicis constat. Quamquam alia erat hujus laboris ratio. Alterius enim Ordinis Humiliati suis ipsi manibus lanam tractare, ac pannos conficere consueverant. At Humiliati primi Ordinis, quos Sacris initiatos labor hujusmodi decere minime videretur, per alios lanam faciendam curabant, quam postea certo pretio divenderent. *Isti namque*, ait antiquioris Chronici auctor, *non ut laboratores, sed ut mercatores pro communi commodo & non pro proprio bursello... artem lanæ exercebant.* Clarius adhuc Marcus Bossius: *Isti namque sic in Sacris constituti non propterea reliquerunt lanæ exercitium, quia ipsi tamquam mercatores veraces, mercenarios multos mercede debita conducebant, qui pannos conficerent. Hancque mercantiam faciebant non pro proprio commodo sed communi; nam quidquid lucri inde proveniebat pannis pretio honesto, immo aliquantulo viliori venditis pro augmento ordinis exponebatur; & ista arte major pars domorum nostrarum, immo pæne totus ordo ab antecessoribus nostris dotatus est; sicque beati sumus nos humiliati, qui manducamus labores manuum nostrarum.* Similia habet alterius Chronici auctor. Nec vero Humiliatorum labor in Ordinis ipsius tantummodo, sed in pauperum etiam utilitatem redundabat; magnam enim fuisse veterum Humiliatorum in egenos omnes liberalitatem tradit præ ceteris æqualis gravissimusque auctor Humbertus de Romanis, quintus Ord. Prædicator. Generalis Magister, qui anno MCCLXXVII. obiit. Hic itaque de Humiliatis loquens ait: *Non enim habent possessiones nisi forte paucas interdum, sed de labore, quem exercent maxime in pannis tam mulieres, quam viri, in quibus operantur, valde fideliter vivunt, & eleemosynas aliquas faciunt, & religiosos pauperes devote recipiunt* (a).

Flo-

(a) De Eruditione Prædicat. Lib. II. Tract. I. Cap. XXXVIII. in Biblioth. PP. Vol. XXV. pag. 474. Edit. Lugdun. 1677.

Florentinos vero Humiliatos hinc commendari videbimus, quod *de labore manuum suarum vivant, non petentes eleemosynas, sed dantes eas indigentibus affluenter*. Mediolanensium pariter Humiliatorum in egenos pietas tunc præsertim effulsit, cum Morimundensi Cistercensium Cœnobio a Papiensibus militibus an. MCCXXXVII. miserrimum in modum direpto, exules rebusque omnibus spoliati Monachi, Humiliatorum præsertim liberalitatem experti sunt; quod ex iisdem Monachis unus testatus est in excidii ipsius narratione, quam Ughellius edidit (a): *In hujus tamen humanitatis exhibitione fratres de Brevi* (ita pro *de Brera*, ut videtur) *aliis de Ordine Humiliatorum ferventiores exstiterunt .... Fratres etiam de* (puncta hic inseruntur, ubi Fratrum domus esset appellanda, sed de Humiliatorum domo aliqua sermonem esse, ipse verborum contextus docet) *præ alia beneficia, quæ nobis in illo necessitatis articulo contulerunt, ad induendos fratres duas nobis pecias optimi panni miserunt; similiterque fratres de Vicobuldone unam peciam miserunt*. . . . .

V. In ceteris etiam Humiliatorum monumentis plura habemus, ex quibus lanæ pannorumque opificium fuisse Humiliatis omnibus commune intelligimus. Ac primo documentum ex Canturiensis Capituli tabulario eductum habemus, in quo an. MCCLVI. IX. Cal. August. nomine Canturiensis Humiliatorum domus, quæ *de Planella* dicebatur, tres ejusdem domus Humiliati eliguntur *ad vendendam petiam unam terre .... pro sanando debito ipsi domui imminenti; quod debitum .... dixerunt esse librarum sexagintaseptem tertiolorum, fratri andree domus humiliatorum, que dicitur domus fratris Ottatii porte Vercelline, recipienti ..... pro rata librarum vigintiquatuor tertiolorum, quas ipsa domus planelle de intus ipsi domui fratris ottatii dare tenebantur pro pretio lane &c.* Ex quo etiam colligimus mutuum sibi invicem auxilium Humiliatorum domos præstitisse, quo

(a) Ital. Sacr. T. IV. de Archiep. Mediol. in Vita Gulielmi de Rizolio.

quo facilius commodiusque commercium hujusmodi exerceretur In Humiliatorum vero Constitutionibus, quæ in generalibus Comitiis editæ sunt, leges complures latas fuisse videmus, ut laboribus hisce ea, quæ Religiosum virum decet, ratione vacarent Humiliati. Itaque gravis culpæ rei dicuntur, *Qui vadunt cum asino vel jumento per terram ad deferendum .... pannos ad folatoria* (*a*); gravioris vero, *Qui pannos vel alias res extra Civitatem suam, burgum, vel loca portaverit, vel portari fecerit ad vendendum* (*b*). Et alibi: *Negotiationem pro extranea persona facere, vel res mobiles caussa vendendi emere, nisi transmutentur in statum alium nemo præsumat: neque etiam mittant pannos vel alias merces seu res aliquas extra Civitatem propriam vel loca ad vendendum. De artificio autem .... Fratres .... rationem suis Præpositis & aliis pluribus fratribus circa Nativitatem Domini reddant, & tunc universo conventui notum fiat debitum universum* (*c*). Huc etiam spectat, quod in monumento Veronensi an. MCCLXXII., quod Blancolinius edidit (*d*), legimus: *In Domo Mercandie Fratrum Humiliatorum Sancte Marie Nove de la Glara prope Portam.*

VI. Quin etiam unum aliquem fuisse in singulis Humiliatorum domibus, qui negotiationi universæ præesset, mercatorque ideo aut negotiator appellaretur, ex iisdem Constitutionibus discimus. Inter pœnas enim, quæ iis indicuntur, qui Ordinis res quascumque alienare audeant, hæc recensetur, ut *ad Prælaturam aliquam seu Prioratum vel Canevariam aut etiam Mercationis Officium nequeat promoveri* (*e*). Sed nullum illustrius hujus rei monumentum, quam argenteum sigillum, quod dum novi Braidensis hujus Col-

(*a*) Distinct. II. Cap. VIII.
(*b*) Ibid. Cap. IX.
(*c*) Distinct. III. Cap. II.
(*d*) Chiese di Verona Lib. VI. pag. 219.
(*e*) Dist. III. Cap. III.

Collegii vestibuli fundamenta anno MDCCXL. jacerentur, effossum est, atque in Musæo nostro asservatur. Illud porro latinis literis ad eruditissimum Comitem Antonium Simonettam datis illustrare aggressus est Cl. Ambrosianæ Bibliothecæ Doctor, nunc Tridinensis Præpositus Joannes Andreas Iricus. Epistolam eamdem in Actis Lipsiensibus editam habemus (*a*). Atque quod ad literarum, quæ sigillo insculptæ sunt, interpretationem attinet, facile doctissimo viro assentior. Hæ porro hujusmodi sunt, ut ex ejusdem hic addito typo constat: S. FRIS TOMAXIMCATOIS BRAXDE. Quæ omnino ita explicari debent. S. *signum* seu *sigillum*. FRIS. *Fratris;* quæ abbreviandi forma frequentissime in veteribus monumentis occurrit. TOMAXI. Nomen Humiliati Braidensis cujusdam; rudibus enim sæculis *Tomaxi* pro *Thoma* facile usurpatum videmus. MCATOIS. *Mercatoris*, ut facile eruditis lapidum antiquorum interpretibus patet. BRAXDE denique pro BRAYDE scriptum arbitror, ut totus literarum sensus hic sit: *Sigillum fratris Tomaxi Mercatoris Brayde*. B. vero medio sigillo insculptum Braidenses ædes designare solet, quo signo & Humiliati ipsi utebantur, ut ex vetere exterioris januæ arcu patet; quoque nos etiam in præsens utimur. Itaque Humiliatos sigillis hujusmodi negotiationis caussa usos hinc fuisse intelligimus, ut lanas scilicet pannosque ipsi suos obsignarent; ac fuisse apud illos, qui, quod negotiationi præesset, Mercator ideo appellaretur.

VII. Verum quod ad sigilli hujus ætatem pertinet, non possum, quin a Cl. viri sententia discedam. Primo enim statuit, non ante annum MCXXXIV. sigillum illud confectum: etenim Humiliatos S. Bernardo duce eo tantum anno regularem vivendi formam amplexos, ac Braidensem domum ab iis constructam fuisse

(*a*) Ad an. MDCCXL. pag. 612. ubi tamen per typographi errorem annotatur pag. 122.

fuisse arbitratur. Qua in re, quamvis S. Bernardum non fuisse hujusmodi consilii auctorem superius ostenderim, cum tamen per illud tempus alterum Humiliatorum Ordinem conflatum existimem, eruditi Auctoris sententiam sequor. At sigillum idem post annum MCLIX. confici minime potuisse arbitratur, cum eo anno, inquit, obierit S. Joannes de Meda, qui Humiliatos ad suscipienda Sacra vocatos a mercatura cessare jussit. Verum Humiliatos ipsos Sacris initiatos lanæ opificio vacasse jam vidimus. Quid? quod etiamsi ultro daremus, primi Ordinis Humiliatos ab eodem abstinuisse, secundi tamen Ordinis viri, ad quos Braidensis domus, ut vidimus, pertinebat, quique Laici ut plurimum erant, ab illo certe haud abstinuerunt? Itaque sigilli hujus ætas non potest tam angustis spatiis definiri, ut non potuisse etiam post sæculum XIII. illo uti Humiliatos arbitremur. Illud potius affirmare mihi posse videor, anno MCCCXXX. antiquius illud esse; per ea enim tempora, ut mox videbimus, Humiliati ab hujusmodi arte exercenda cessarunt. Quod si certius aliquid conjectura assequi licet, Humiliatos circa annum MCCLXXXII. hoc sigillo usos fuisse suspicor. Chartam enim eo anno conscriptam die 22. Novemb. in Collegii hujus nostri tabulario asservatam habemus, in qua inter ceteros Braidensis domus incolas *fr. Thomaxius pariarius* nominatur. Cui tamen argumento non sic innitor, ut potuisse Thomam alium memorato sigillo indicari negem.

VIII. Sed quæcumque tandem statuenda sit hujus sigilli ætas, florentis apud Humiliatos lanei opificii certissimum illud profecto indicium est; ut mirum non sit, hac præsertim ratione Ordinem universum opibus domibusque mirum in modum auctum fuisse. Eam scilicet lana tractanda famam sibi Humiliati comparaverant, ut hac de caussa, a multis urbibus ultro advocarentur. Atque hac præsertim ratione in Etruriam illos invectos fuisse, monumentis haud paucis docemur. Ac Florentiæ in primis lanæ faciendæ ar-

tem Humiliatos primos exercuisse, non solum Florentini Scriptores aliique plurimi testantur (a), sed etiam ex Joannis Florentini Episcopi literis constat, 3. Id. Septemb. an. MCCLI. datis, quibus Præposito Humiliatisque S. Michaelis de Alexandria (ii enim, quod præ ceteris artem hanc callere crederentur, Florentiam acciti fuerant) concedens, ut ab Æde S. Donati, quam primo incoluerant, ad *Capellam S. Luciæ de S. Eusebio* commearent, sic ait: *Nos itaque attendentes, quod ipsi Fratres ad Ecclesiam S. Donati ad Turrim .... exercere non possint commode artem suam, videlicet lanificium, texere pannos, ac vendere, & alia operari, ex quibus possent percipere alimenta, cum de labore manuum suarum vivant, non petentes eleemosynas, sed dantes eas indigentibus affluenter; pro eo quod locus ille distat a civitate non modicum, unde minorem habent frequentiam civium mercatorum, deliberavimus ad eorum supplicationum instantiam illos prope civitatem reducere; ubi gratiosius poterint servire Deo, & major exibit odor & forma* (forte *fama*) *de actibus eorumdem, & latius etiam poterunt artis suæ gerere mercantiam.* Quæ verba eo libentius protulimus, quo certius de piis religiosisque Humiliatorum moribus testimonium iis continetur. Ac sane Humiliatos Civibus Florentinis acceptissimos fuisse alias etiam videbimus. Jamvero Humiliatis hunc in modum Florentiam ingressis, verisimile est Pisas, Senas, Pistorium, ceterasque, in quibus domus iisdem fuit, Etruriæ urbes eadem de caussa vocatos illos fuisse.

IX. Quod autem de his Etruriæ urbibus per conjecturam statuimus, id Perusii, & Arimini contigisse, certa monumenta nos docent, quæ Cl. Joseph Comes Garampius Basilicæ Vaticanæ Canonicus, secretoque Apostolico tabulario Præfectus, vir sacræ erudi-

(a) Augustin. Florentin. Histor. Camaldul. Lib. II. Cap. XVIII. Manni Sigilli antichi T. VII. Sig. VIII. Richa Chiese Fiorent. T. IV. pag. 252. & seq. Morigia Storia delle Relig. Cap. XXIX.

eruditionis, si quis umquam, scientissimus in lucem protulit (a). Etenim anno MCCLXI. Thaddæus Comes de Montefeltro Ariminensis Prætor, atque ejusdem urbis, ut vulgo dicebant, *commune*, Humiliatos Ariminum vocaverant, ut *cum eorum Sororibus & Magistris de melioribus, qui sint in partibus Lombardie, laborarent, & facerent laborare pannos de lana cujusque generis & coloris, exceptis Scarlatis viridibus & auriferis &c.*, quæ ipsa initæ conventionis sunt verba. Qua etiam de caussa, ut auctor idem animadvertit, locus iisdem Arimini designatus ad S. Matthæi ædem, cui proxima erat *gualcheria* & molendinum; atque in Ariminensibus statutis anni MCCCXXXIV. cautum fuit, ut sororibus Humiliatis jus servaretur *della gualchiera del luogo detto dei Frati Umiliati*. Enimvero Ecclesiam S. Matthæi Cl. auctor deprehendit in veteribus monumentis sitam dici *intra muros Civitatis super Turrim de Muschetta* (intra) *Apesam & Gualcheriam*. *Gualcheria*, seu *gualchiera* quid sit, mox videbimus. Perusini vero cum anno MCCLXXIX. statuta sua conderent, id decreverunt: *Quod Potestas & Capitaneus debeant dare operam efficacem, quod Fratres Humiliati, qui faciunt pannos in Lombardia, debeant ad civitatem Perusii proficisci, & quod ibi Fratres drappariam faciant &c.* Illud vero hic animadvertendum, Insubres Humiliatos præsertim in lana facienda, ut videtur, excelluisse, qui undique ad hunc laborem, ut peritissimi artifices, evocarentur.

X. Illud autem, quod proxime recitavimus, *gualcheria* nomen nos admonet, ut quid Humiliati in pannis conficiendis præstarent, enucleatius evolvamus. Vox nempe est ab Itala voce *gualchiera* deducta, quæ sic a Florentinis Academicis definitur: *Edificio, gli ordigni del quale mossi per forza d'acqua rassodano i panni* (b). Ex quo constat, non illud unice fuisse Humiliatorum pro-

(a) Memorie della B. Chiara da Rimini Differt. XVI. num. I.

(b) Vocabolario della Crusca ad vocem *Gualchiera*.

prium, ut pannos conficerent, sed ut eosdem densandos perpoliendosque curarent. Enimvero in eorumdem Constitutionibus molendinorum mentio occurrit interdum; quæ illa scilicet fuisse videntur, quæ in medii ævi monumentis *Molendina Fullonaria*, seu *Molendina ad pannos* vocantur (*a*). Gravis itaque culpæ reus in Humiliatorum Constitutionibus dicitur, si quis *sine socio fratre ad grantias seu molendina permanserit, & qui mulieres intra domum Molendinorum vel Grantiarum intrare permiserit* (*b*). Videntur tamen molendinorum etiam ad triticum ceterasque fruges molendas curam Humiliati suscepisse, ut iis scilicet hominibus præessent, quibus molendarum frugum labor incumberet. Id enim, ni fallor, memoratæ Constitutiones eodem loco indicant his verbis: *Qui vadunt cum asino vel jumento per terram ad deferendum bladum ad molendinum vel pannos ad folatoria*. Sed clarius adhuc id constat ex Bononiensibus Commentariis MSS., qui vulgo *Memoriali del Commune* appellantur, quod omnes Bononiæ initi contractus referri in illos summatim consueverant. In illis porro ad annum MCCLXX. hæc habentur: *Fr. Johannes de Ordine Humiliatorum de Burgo Lamarum, qui nunc est pro communi Bononiæ ad custodienda Molendina*. Sed jam ad laneum Humiliatorum opificium revertamur.

XI. Adeo videlicet Humiliatorum fama hac re percrebuit, ut in Siciliam ipsam lanæ faciendæ caussa evocarentur. Placet rem hanc universam, multis hactenus tenebris involutam, fusius aliquanto explicare, quod ad veterum Humiliatorum gloriam haud parum conducat. Ac primo Braidensis Chronici verba sunt proferenda, quibus tota rei series evolvitur. Sic itaque habet: *A quo* (lanæ opificio) *per magnum tempus non cessaverunt, attentis nonnullis*

(*a*) V. de Cange Glossar. Med. & Inf. Latin. T. IV. col. 824. Edit. Venet. 1739. ad vocem *Molendinum Fullonarium*.

(*b*) Distinct. II. Cap. VIII.

nonnullis pactis per me visis jam pluribus annis elapsis, inter nobilem Corradum de Lancea de Castro Mainardo militem Magistrum Portulanum Siciliæ pro parte Serenissimi Regis Federici tertii, & Religiosum fratrem Danielem de Braida de Ordine Humiliatorum pro parte Magistri generalis, & totius Ordinis prædicti; videlicet, quod ipse frater Daniel, nomine quo supra, debebat ire cum aliquibus ex fratribus dicti Ordinis aptis & numero necessario ad exercendum in civitate Panormi ministerium pannorum de lana, & prænominata serenitas debebat concedere perpetuò eidem Ordini Palatium Sellariorum, ubi currere consueverat aqua, & expendere in reparatione dicti palatii untias ducentas auri, & multa alia; dummodo a tunc inde dicti fratres irent ad habitandum in urbe Pavorini (ita pro *Panormi*) *pro ministerio pannorum lanæ exercendo &c. ut patet in litteris Serenissimi Regis, cum sigillo suo secreto datis Cachiæ anno Domini 1309. die 26. Novembris Indictione octava*. Hæc porro eadem, quamvis brevius, alterius Chronici auctor narrat; quorum deinde testimonio Cll. Sormannus (*a*) ac Julinius (*b*) usi sunt. Hæc Chronicorum verba cum Puricellius legisset, quo tempore totus erat in Humiliatorum monumentis undique conquirendis, lapidem omnem movit, ut rem diligentius investigaret. Itaque in illius schedis, quæ in Ambrosiana Bibliotheca asservantur, plura huc pertinentia invenimus, epistolas nempe aut Puricellii ipsius, quibus, quæ in hanc rem facerent, ab amicis exquirit, aut amicorum ad Puricellium responsa. Ac primo quidem visa est spes aliqua Puricellio affulgere. Epistolam enim Antonini de Amico, viri inter Siculos eruditione clarissimi, vidi XIII. Calend. Decemb. an. MDCXXXVIII. datam, qua Fridericum hunc Regem de lanæ commercio fuisse in primis sollicitum refert, seque in quibusdam adversariis suis, quibus plurima hac illac a se lecta digesserat, verba

(*a*) Storia degli Umil. pag. 222.
(*b*) Memor. di Mil. T. VIII. pag. 585.

verba hæc invenisse: *Friderici Regis privilegium, per quod conceditur urbi Panormitanæ facultas conficiendi pannos de lana cum multis franchitiis, prout in ipso privilegio, mediante persona Ala-franchino Galli Januensis. Privil. 49. fol. 34.* Privilegii hujus exemplar, ex quo forte aliquid lucis afferri posset, se conquisiturum Antoninus scribebat. Sed quisnam hujus inquisitionis exitus fuerit non video: ego certe privilegium ipsum in Puricellii schedis haud reperi. Addebat vero Antoninus certa apud Siculos Humiliatorum monumenta non superesse: Sanctimoniales tamen esse Messanæ nonnullas, quæ laneis albisque vestibus induerentur, Pœnitentes appellatas: has forte Humiliatas olim fuisse: censere tamen plerosque, illas ad Canonicos Regulares potius pertinere. At schedulam deinde aliam in iisdem Puricellii adversariis comperi ad illum e Sicilia missam, qua illi nunciabatur, Humiliatos numquam omnino in Sicilia fuisse: Lanæ vero quos vocant Consules interrogatos, num quid in veteribus suæ artis monumentis de Humiliatis invenissent, risu interrogationem hanc excepisse, nihilque umquam se audisse de hujusmodi hominibus testatos fuisse..

XII. Itaque Humiliatos numquam in Siciliam penetrasse arbitror. At vere ne illud saltem a Chronicorum auctoribus referri dicemus, quod superius commemoravimus? Fieri enim potuit, ut quæ mutuo consensu sancita hinc inde fuerant, quacumque tandem de caussa, ad exitum non perducerentur. Ac nonnulla quidem sunt, quæ chartæ ab iis scriptoribus memoratæ fidem minuunt. Nec me movet Indictio VIII., quæ non anno MCCCIX. sed anno sequenti MCCCX. congruit; potuit enim (cum dies 26. Novembris apponatur) Constantinopolitana, ut ajunt, indictio annotari, quæ Kalendis Septembr. præcedentis anni initium ducebat; quamque revera in Neapolitano regno usurpatam interdum fuisse, evincit Cangius (a); ut proinde Indictio VIII., quæ solum

(a) Glossar. Med. & Inf. Latin. T. III. col. 1325. Edit. Ven. 1738.

solum anno MCCCX. conveniret, apud Siculos jam a Kalend. Septembr. anni MCCCIX. in usu esset. Levius illud etiam est, quod *Cachiæ* urbis nomen, qua literæ consignantur, numquam in Siculis Scriptoribus invenias; librarii enim mendo tribui id potest, qui *Cachiæ* pro *Cataniæ* scripserit, ut *Pavorini* semel pro *Panormi* scripsit. Sed gravius multo illud quod Conradus de Lancea, cujus sæpe mentio in historiis Siculis occurrit, siquidem vere ea, quæ audivimus, ab Humiliatis scribantur, adhuc anno MCCCIX. vixisse dicendus esset. At ille, ut Nicolaus Specialis æqualis auctor testatur (*a*), jam obierat, antequam Jacobus Aragonum Rex, ac Friderici Siculi frater idem atque hostis Italia relicta sese in Aragoniam reciperet. At vero hoc anno MCCXCIX. contigisse & Siciliæ Chronicon (*b*), & auctores alii testantur (*c*). Itaque decem annis saltem ante has literas datas Conradus obierat. Nihilominus totam hanc rem ex integro ab Humiliatis confictam difficile adducor, ut credam. Hujusmodi enim monumentorum suppositio tunc fere fieri consuevit, cum aliquid utilitatis ex suppositione ipsa sperare licet. At vero quid potuerint confictis hisce literis spectare Humiliati, non video. Itaque & sinceras arbitror, & posse omnia aliquomodo conciliari existimo. Animadverto enim Chronici Scriptorem sic loqui: *attentis nonnullis pactis .... inter nobilem Corradum de Lancea &c.* Tum subdit: *ut patet in literis Serenissimi Regis .... datis ... anno Domini* 1309. Potuit itaque ante annum MCCXCIX. a Conrado cum Braidensibus Humiliatis tractatus de iisdem in Siciliam advocandis iniri; tum deinde caussa aliqua, ac forte Conradi ipsius obitu intercedente, differri; atque iterum anno MCCCIX. a Friderico Rege renovari, qui literis suis potuit utique eorum memoriam revocare, quæ inter Conradum

(*a*) Histor. Sicul. Lib. IV. Cap. XIV. Vol. X. Script. Rer. Ital.

(*b*) Cap. LXI. Vol. X. Script. Rer. Ital.

(*c*) V. Murator. Annal. d'Ital. ad eumd. annum.

Conradum atque Humiliatos acta olim fuerant; quamvis deinde ne tunc quidem, quacumque tandem de caussa, res ad exitum deducta fuerit. Quod si hinc dubitandi ratio alicui suboriatur, quod Fridericus, qui anno MCCCIX. in Sicilia regnabat, III. appellatur, qui secundus revera erat; tolletur illa omnino, si Fridericum II. Cæsarem regnasse antea in Sicilia animadvertat; qui cum primus hujus nominis inter Siciliæ Reges esset, secundus vero inter Cæsares, & hac plerumque appellatione uteretur, factum hinc est, ut Fridericus hic illius successor tertius a nonnullis diceretur, cum revera secundus nuncupandus esset.

XIII. Hæc habuimus, quæ de Humiliatis lanæ faciendæ caussa in Siciliam evocatis proferremus. Atque utinam illi laboriosum hoc industriumque vivendi genus numquam neglexissent. Non enim a vetere paullatim disciplina, Patrumque suorum exemplis degeneres, eo denique devenissent, ut vix posse illos ad Christianæ pietatis instituta revocari Romani Pontifices arbitrarentur. At cum se divitiis domibusque mirum in modum auctos viderent, a labore sibi aliquando cessandum esse duxerunt, ut iis bonis per otium fruerentur, quæ diuturno sudore comparaverant, ut Chronici antiquioris auctor testatur; ex cujus verbis colligimus, Humiliatos ad annum usque MCCCXXX. circiter lanæ vacasse; Varisienses tamen Humiliatos antiquum morem, dum Chronici auctor scriberet, servasse; qua in re tamen diu ne perseveraverint, ignoro. Enimvero, quod ad reliquos Humiliatos pertinet, non solum post annum MCCCXXX., sed ne post annum quidem MCCC. vix monumentum ullum occurrit, quo hujusmodi opificium commemoretur. Sed jam ad alia Humiliatorum munera progrediamur.

XIV. Cum enim hac lanæ faciendæ, pannorumque contexendorum arte Humiliati celebrarentur, ac plurimum viderentur prodesse Reipublicæ; visum est e re fore, si alia etiam munera iis committerentur, quæ integros spectatæque fidei homines, ac de publico

publica tantum utilitate sollicitos requirerent. Hinc anno MCCXLVIII. Bonifacius de Sala Mediolanensis Prætor, Corio teste (a), legem tulit, ut in publicas tabulas eorum nomina referrentur, qui Mediolanensi Communitati, ut ajebant, quidpiam deberent; quarum deinde exempla apud Braidenses Humiliatos asservarentur. Similia de Novocomensibus Humiliatis Benedictus Jovius (b) refert, qui etiam addit, eorum omnium curam Humiliatos gessisse, ex quibus commercii integritas penderet: *Per tempora*, inquit, *Reipublicæ Comensis Fratres Regulares, & præsertim Ordinis hujus* (Humiliatorum) *ponderum & eorum officiorum, per quæ fraudes artificum inhiberentur, curam habebant: bona, quæ creditores a debitoribus auferebant, Fratribus Rondenarii credebantur; pecuniæ, quæ tuto exolvi non possent, apud ipsos deponebantur.* Hieronymus Gilius etiam in Senensi Diario, ubi Magistratum publicis redditibus præfectum commemorat, diu publicam eorumdem redditmany administrationem apud Religiosos viros, atque apud Humiliatos præsertim & Gistercienses fuisse ait, ex quo, addit, satis constat, quanta esset apud Senenses hujusmodi hominum fama, quibus munera hæc illi committerent, quod etiam hinc colligi subdit, quod Fr. Dominicus quidam ex Ordine Humiliatorum delectus fuit anno MCCXCIII., qui, dum Paganici in Etruria Castrum construeretur, ædificationi ipsi operisque præesset (c). Alexandriæ pariter, Ghilino teste (d), cum de Bormidæ aquis dividendis lex lata esset anno MCCCCXCII., Humiliatis id negotii datum est, ut eos eligerent, qui legis executionem urgerent. Similia præterea Humiliatis Casalensibus commissa fuisse monu-

 mentis

(a) Hist. di Mil. ad eumd. an.

(b) Histor. Patriæ Lib. II.

(c) Diario Sanese P. II. pag. 229. V. etiam ejusdem Emendationes ad calcem I. partis ejusd. Diarii ad diem 31. Maji.

(d) Annali d'Alessand. ad an. 1492. num. 3.

mentis docemur, quæ Historiæ suæ MS. Casalensis S. Evasii Ecclesiæ Præpositus Benedictus Collius inseruit, quæ hic proferimus: 1276. *Indict. 4. die Ven. 13. Martii: Jacobus de Morzano Judex & Vicarius Martini Aviani Potestatis Casalensis, præsentibus & consentientibus Joanne Cane, & Guillelmo Roba Consulibus Militum & Populi Casalis, Fr. Guillelmum de Leventino ex Ordine Fratrum Humiliatorum constituit super administratione & gubernio Laboretii Ecclesiæ S. Evaxii, eumque de domibus, vineis, terris & possessionibus ad idem Laborerium pertinentibus, cum omnimoda auctoritate & bayla locandi, permutandi, vendendi, & exigendi nomine Communitatis Casalensis, investivit. Ibique incontinenti Fr. Albricus ex eodem Ordine Humiliatorum, qui antea ad prædicti Laboretii regimen fuerat a Casalensi Capitulo deputatus, domos omnes cum sediminibus, vineis, decimis, pecuniis, rebusque aliis ad Laborerium ipsum spectantibus eidem Fr. Guillelmo consignavit. Actum Casali in Palatio Domini Episcopi Vercellensis præsentibus testibus Galerono & Petro servitoribus communis.* Anno vero MCCCV. in eodem munere Guillelmum hunc confirmatum videmus: 1305. *die mercurii 17. octobris: Benzadanus de Sancto Nazario Potestas Casalensis de expresso consensu Consulum, Militum, & Populi in pleno & generali Consilio administrationem laborerii Sancti Evasii Fr. Guillelmo de Leventino, qui usque de anno 1276. hujusmodi laborerium per manus prædictæ Communitatis susceperat, disponendum cum omnimoda potestate commisit. Interfuerunt Aycardus de Curte, & Ruffinus de Nova, & Antonius de Pulia testes.* Refert porro ejusdem Historiæ MS. auctor gravissimas hac de caussa controversias inter Casalensis Ecclesiæ Capitulum, & ejusdem urbis *Commune* excitatas fuisse; cum utrumque administrationis hujusmodi jus, illiusque, cui liberet, committendæ arbitrium sibi vindicaret. Sed hæc ab instituto nostro aliena. Fateor quidem ex Casalensibus hisce Monumentis, atque etiam ex allatis Gilii verbis non satis constare, ad tertium ne an vero ad alterum Ordinem Humiliati, qui in iis commemorantur, spectarent. Sed cum

aliis

aliis monumentis doceamur, munera hujusmodi secundi, atque interdum etiam primi Ordinis Humiliatis fuisse commissa, probabiliter statuere posse videmur, ad alterutrum hos etiam pertinuisse. Illud autem profecto ad primi Ordinis Humiliatos pertinuit, quod ex charta an. MCCCXVII. Florentiæ apud Joannem Baldovinettum servata colligimus; in ea enim, ut ad me scripsit alias laudatus Cl. Dominicus Maria Mannius, vexillifer Justitiæ, & Priores Artium, ut ajunt, Jacobo Ord. Humiliatorum mœnium Florentiæ constructioni præfecto facultatem faciunt lavacri ad Molendinorum Portam instaurandi, quo Humiliati laneis pannis lavandis uterentur.

XV. Quid? quod interdum armatas ipsas copias Humiliati sequebantur, ut sumptuum, quotquot ad bellum gerendum requirerentur, rationem haberent? Etenim Cl. P. Ludovicus Luchius Abbas Ord. S. Benedicti in veteribus Brixiæ statutis decretum hoc sæculo XIII. exeunte editum, atque his conceptum verbis legisse se, narrat (a). *Quod duo fratres religiosi de domibus humiliatorum vel ecclesie sancti luce* (hæc porro ad primi Ordinis Humiliatos pertinebat) *mittantur pro communi brixie in quemlibet exercitum faciendum pro communi brixie, qui recipiant denarios omnes, de quibus debebunt fieri expense in qualibet exercitu, & faciant ipsas expensas, & sciant scribere ipsi fratres, vel aliquis eorum, ita quod scribant illas.* Nec vero est quod miremur, novum hoc munerum genus Brixiensibus Humiliatis demandatum fuisse, cum secundi Chronici auctor testetur, Humiliatos in *quamplurimis civitatibus Lombardiæ exercuisse officium Canevariæ circa monitiones Civitatum; & hoc non per vadum* (forte *modum*) *tributi ad officium accedebant, sed ex confidentia claves monitionum dabantur, scilicet Prælato Breræ pro Communi Mediolani, Prælato Domus Cumensis pro Commune de Cumis, Præposito S. Marci Tertonæ pro ejusdem commune, & sic dico*

(a) Monumenta Monast. Leonensis pag. 83.

in pluribus aliis Civitatibus. Hæc Chronici auctor; quo loco duæ potissimum voces sunt explicandæ; quid scilicet *Canevaria*, quid *Munitio* significet. Et *Canevaria* quidem a Canevario ducitur, qui, ut Cangius exemplis allatis probat (a), custodem arcæ publicæ, seu ærario præfectum significat. *Munitio* autem, eodem Cangio teste (b), generis cujuscumque annonam ac cibaria denotat.

XVI. Utrumque autem munus Humiliatos exercuisse non ex allatis tantum Chronici verbis, sed etiam ex veteribus monumentis colligimus. Ac primo veteris chartæ apud se ipsum asservatæ fragmentum ad nos misit, quem jam laudavimus, Novariensis Canonicus Joannes Baptista Bartolus, ex qua Canevarii munus in Novariensem Humiliatum collatum fuisse eruimus: *Anno Dominice Incarnationis milleximo ducenteximo quinquagesimo octavo Indictione prima existente Potestate Novar. D. Rocco de Strata ... die lune* II. *exeunte Februario. In Pallatio communis Novarie In presentia Gulielmi Bollini, Ugonis Balliotti, Joannis de Archamar* (ita), *Guidonis de Alferio, & Vercelli de Gandulfo, & Jacobi de Petrorio Consulum Justitie Novar. Comes Gullielmus & Comes Guido fil. quondam alterius Guidonis de Blandrate &c. fuerunt confessi se se recepisse & habuisse a Fratre Olrico de Sancto Symeone Canevario Communis Novarie, vice & nomine Communis Novar. libras quinque millia sexcent. Imper. &c.* Domum porro S. Simonis primi Ordinis Humiliati Novariæ incolebant. Florentiæ etiam eamdem sæpe Humiliatis curam traditam fuisse novimus. Ita Joannes Villanus: *Camerlinghi della pecunia* (quæ vox apud Florentinos idem sonat, ac pecuniæ publicæ præfectos (c)) *fecero i Frati Religiosi della Badia di Settimo, e d'Ognissanti* (qui postremi Humiliati erant) *di sei*

in

(a) Glossar. Med. & Inf. Latin. T. II. col. 121. Edit. Ven.
(b) Ibid. T. IV. col. 1040.
(c) V. Vocabol. della Crusca ad vocem *Camarlingo*.

in fei mesi (a). Hanc ipsam vero dignitatem annis MCCCXX. & MCCCXXIX. in Humiliatos collatam fuisse testatur P. Joseph Richa S. I. (b). Masinus pariter Ord. Humil. *Camerarius Communis Senensis an.* 1316. memoratur a Cll. PP. Mittarelli & Costadoni (c). Alexandriæ etiam jam ab anno MCLXXXIX. publico decreto edictum fuisse, Ghilinus scribit (d), ut singulis annis ex Humiliatis deligeretur, eorumdem Præposito assentiente, publicus ratiocinator, cui etiam liceret Civium conciliis interesse. Hanc vero operam, ut pecuniæ scilicet reddituumque curam gererent, non Reipublicæ tantum, sed singularibus etiam personis præcipua aliqua dignitate spectandis, præstitisse Humiliatos interdum, monumento docemur, quod primus in lucem Lucas d'Achery protulit (e) sic inscriptum: *Instrumentum de Confessione Domini Cardin. Mediolanensis Citramontani* (Simon de Borsano hic fuit Cardinalis & Archiepiscopus Mediolanensis, qui schismate inter Urbanum VI. & Clementem VII. Pseudopontificem exorto, hujus partes sequutus est, de quo Saxium consule (f)) *in mortis articulo facta in Civitate Nicæ 26. Augusti* 1381., *qua confitetur Urbanum VI. non fuisse legitime electum*. In hoc enim, ubi hujus confessionis testes recensentur, hæc habentur: *Coram D. Fratre Petro de Alzate, Ordinis Humiliatorum, & Præposito domus S. Mariæ de Brayda Mediolanensi Camerario meo*. Neque enim vox illa *Camerarius* videtur hoc loco Cubiculi custodem significare, sed, quo sæpe sensu illam usurpari animadvertit Cangius (g), censuum & reddituum curam gerentem.

XVII.

(a) Lib. VII. Cap. XVII.
(b) Chiese Fiorentine T. IV. Lezione XXV.
(c) Annal. Camaldul. T. V. pag. 373.
(d) Annal. d'Alessandria ad an. 1189. num. 4.
(e) Spicileg. T. I. pag. 766. Edit Paris. 1723.
(f) Series Archiep. Mediol. T. III. pag. 825. & seq.
(g) Glossar. T. II. col. 78. Edit. Ven.

XVII. De annonæ vero administratione Humiliatis commissa illa mihi intelligenda videntur, quæ Muratorius ex Instrumento Mutinensis Reipublicæ anni MCCLX. protulit (a): *Frater Albertonus de Ordine Fratrum Humiliatorum Massarius generalis Communis Mutinæ*. Massarius enim videtur hic eo sensu accipiendus, qui tertius in Maurina, qua utimur, Cangii editione numeratur (b), ut idem sit nempe, ac *administrator seu dispensator*; quod munus Claraevallensibus etiam Parmensibus Monachis commissum interdum fuisse ex Parmensi Chronico apud eumdem Cangium videmus. Sed clarius adhuc ex Florentino monumento hoc ipsum constat, quod cum aliis quamplurimis nostro huic operi perficiendo ad nos transmisit Dominicus Maria Mannius. Illius hoc est initium, quod solum ad rem nostram hic facit: *Coram vobis religiosis viris Fratribus Pagni Ferri de Florentia Camerlingo Communis Florentie, & Jacobo Berti de Florentia ad gubernandum frumentum, quod pro dicto communi Florentie conducitur deputato, Ordinis Fratrum humiliatorum de conventu omnium Sanctorum de Florentia, tamquam Cam. pub. & autenticis personis &c. anno millesimo trecentesimo vigesimo secundo indictione sesta die 17. mensis novembris secundum cursum Florentinum*. Alexandriæ vero arcis ipsius turriumque custodiam concreditam Humiliatis fuisse Ghilinius narrat: *Consegnarono al Preposito loro una chiave di ciascheduna delle rocche della loro Città, acciocchè senza suo consenso non si aprissero* (c).

XVIII. Qui munera hujusmodi exerceri ab Humiliatis consuevisse viderit, facile suspicetur, suis illos legibus ita fuisse institutos, ut iis potissimum fungerentur. At si lanæ pannorumque opificium excipias, non solum nullis illi legibus cogebantur, ut muneribus hisce vacarent, sed ne eadem Humiliatis imponerentur,

(a) Antiquit. Ital. T. V. col. 390.
(b) Glossar. T. IV. col. 555. Edit. Ven.
(c) Annali d'Alessand. ad an. 1189.

rentur, diu Pontifices obstitere. Itaque plures habemus Innocentii IV. literas huc spectantes, quas suo loco edemus. Ac primo binas habemus eodem anno, eodemque die datas, nempe VII. Id. Jun. an. MCCXLVII. alteras ad Mediolanensem Archiepiscopum, ad Humiliatos ipsos alteras, quibus conqueri Humiliatos narrat, *quod potestates & rectores civitatum, castrorum, & aliorum locorum lombardie fratres suos primi, secundi, & tertii Ordinis frequenter ad exercenda secularia Officia pro sua voluntate compellunt, in ejusdem Ordinis, nec non suarum domorum, quarum negotia propter hoc coguntur omittere, prejudicium & gravamen*. Itaque mandat, ne quis Humiliatos imposterum hujusmodi muneribus distineri velit. At Mediolanensi provincia per id tempus Friderici II. bellis turbata, cum omnia armis fervérent, Pontificis Lugduni commorantis epistolæ parum Humiliatis in Insubria profuerunt. Itaque cum alia iterum atque alia munera, quæque Religiosos viros minus decerent, ac laboris & periculi plena, Humiliatis imponerentur, fieri hinc cœpit, ut molestiæ hujus vitandæ caussa ex iisdem nonnulli ad alios Religiosos cœtus confugerent. Aliis ergo literis Lugduni XIV. Cal. Februar. an. MCCXLIX. ad Braidenses Humiliatos datis, Innocentius se accepisse retulit, *quod cum tam a legatis Sedis Apostolice, quam Communi Mediolanensi hoc precipue adversitatis tempore nonnullis de fratribus* (Humiliatis) *diversa officia committantur, eorum aliqui, ut ipsa valeant evitare, ad alias religiones se transferunt Ministri sui non petita licentia vel obtenta*. Id vero ne imposterum fiat, Pontifex mandat; ut nemini scilicet, Pontificis aut Generalis Magistri facultate non impetrata, ab Humiliatis ad Religiosos alios cœtus transire liceat. Verum cum iisdem interea muneribus adhuc vexarentur Humiliati, anno MCCLI. Romam rediens Innocentius, cum Mediolanum venisset, querelis hac de re iterum ad illum delatis, literas suas ad Mediolanensem, Brixiensem, ac Papiensem Antistites dedit XII. Cal. Sept. ex quibus novum etiam muneris genus Humiliatis concre-

ditum

ditum videmus. *Nos*, inquit Pontifex, *eorum supplicationibus inclinati, ut fratres primi & secundi Ordinis eorum communia negotia civitatum vel aliquorum locorum exercere, vel pedagia colligere minime teneantur eis .... duximus indulgendum*.

XIX. At quæcumque fuerit illorum Præsulum in Pontificiis mandatis exequendis diligentia, nihilo melior effecta est Humiliatorum conditio; quin immo non iisdem modo, sed vilioribus adhuc muneribus fungi illi jubebantur; ut scilicet ad ipsas urbis portas consistentes frugum, quæcumque inveherentur, mensuram ac pondus exquirerent; cumque illi negarent licere sibi hujusmodi operam Reipublicæ præstare, vi nihilominus ad hæc munera compellebantur. Hæc scilicet ex aliis Innocentii literis intelligimus ad Mediolanensem Archiepiscopum paullo post datis, Brixiæ scilicet X. Cal. Octob. MCCLI., quas jam Cl. Julinius in lucem emisit (a). Iis porro delatum ad se fuisse refert, *quod Potestas & Commune Mediolanen. Fratres Primi & Secundi Ordinis Humiliatorum Officia publica seu Comunitatis gerere, ac exigere pedagia, & ad Portam Civitatis stare, ut blada & farinam ponderent seu mensurent per captionem bonorum suorum, & per inhibitionem, quod homines mercimonia cum ipsis non exerceant, neque molant in mollandinis eorum pro sua voluntate compellunt*. Itaque Archiepiscopum iterum monet, ut Humiliatos ab hisce injuriis strenue vindicet, eosque hujusmodi muneribus exerceri haud sinat: quod si ille hac in re negligentem se præbeat, Modoetiensi Archipresbitero se in mandatis dedisse ait, ut illum *ad id monitione premissa auctoritate* Pontificia *appellatione remota compellat*. Sed & hunc Innocentii conatum irritum cecidisse, ejusdem nos literæ docent anno insequente III. Id. August. ad Novariensem Episcopum datæ, cui, novis acceptis Humiliatorum hac de re querelis, mandat ut Mediolanensem *Potestatem & Comune*, quod *ab eorumdem fratrum super premissis*

(a) Memor. di Mil. T. VIII. pag. 92 & 664.

missis compulsione ac molestatione omnino desistant, monitione premissa, per censuram ecclesiasticam appellatione remota compellat. Verum cum hac de caussa plurimas Humiliati molestias, ac damna plurima paterentur, tandem Innocentius idem literis ad Generalem Humiliatorum Magistrum Romæ Idib. Decemb. anno MCCLIII. datis, Magistri ipsius arbitrio permisit, ut in his muneribus suscipiendis ita se gereret, prout suorum incolumitati simul atque honestati expedire arbitraretur.

XX. Vidimus in allatis Innocentii literis hæc præcipue munera commemorari, pedagiorum collectionem videlicet, & ad urbium portas custodiam, ne quid fraudis in invehendis frugibus adhiberetur. Quæ non ex Pontificiis tantum literis, sed ex aliis etiam monumentis constant. Id ipsum enim Alexandriæ etiam fieri consuevisse Ghilinus narrat (a): *Vollero ancora* (Alexandrini Cives) *che Umiliati fossero i pedaggieri, che riscuotevano il pedaggio delle porte pubbliche della Città, e del Ponte del Tanaro, i quali erano dal Preposito eletti di sei in sei mesi*. In Mutinensibus pariter statutis an. MCCCXXVII. hæc haberi Muratorius refert: *Frater qui colligit pedagium Stratæ pro Communi Mutinæ* (b); ubi quamvis cujus cœtus frater ille fuerit, non indicetur, probabile tamen est, quod Humiliatorum proprium alibi fuit, Mutinæ etiam fuisse. Generatim vero de Mendicantibus, ut vocant, ait ibidem Muratorius: *In Mutinensi Republica adhibitos fuisse eodem sæculo XIII. & subsequenti XIV. fratres Mendicantes ad follicillorum vectigal, & reliqua tributa colligenda, & ad signandas mensuras grani, sive frugum, vini & olei, stateras &c.*, quibus postremis verbis ea confirmantur, quæ superius ab Innocentio referri audivimus, Humiliatos scilicet interdum ad urbium portas stare jussos, ut fraudes in invehendis mercibus prohiberent; quo etiam spectasse videtur Bene-

(a) Ann. d'Alessand. ad an. 1189. num. 4.
(b) Antiquit. Ital. T. V. Col. 390.

dictus Jovius, cum Humiliatos *ponderum & eorum officiorum, per quæ fraudes artificum inhiberentur* curam habuisse refert, ut jam vidimus.

XXI. Hæc fere sunt, quæ Humiliatis commissa fuisse Reipublicæ caussa ex veteribus monumentis colligimus. At Hieronymus Borsierius hanc etiam laudem Humiliatis tribuit, quod Artificum Collegia, quæ vulgo *Badie* vocantur, Mediolani instauranda curaverint (*a*). Quod ego fieri potuisse non inficior; at vellem, Borsierius monumento aliquo opinionem suam confirmasset. Quod vero Helyottus (*b*), aliique nonnulli referunt, pannos quoque auro argentoque intertextos confici ab Humiliatis consuevisse, id falso dici omnino existimo. Sicuti enim lanæ pannorumque ex lana confectorum frequens in Humiliatorum monumentis est mentio, ut vidimus, sic numquam aliud hoc pannorum genus in iisdem commemoratum vidi. Sed de iis Humiliatorum muneribus, quæ in Reipublicæ commerciique utilitatem redundarent, satis. Nunc alia aggrediamur eorumdem munera, quæ magis Religiosos viros decere videbuntur.

XXII. Ac primo hospitalium domorum, seu quæ ægrotis, seu quæ advenis alendis paterent, curam Humiliatis commissam, haud raro videmus; ac frequentius quidem iis, qui ad tertium; interdum tamen iis etiam, qui ad primum alterumve Ordinem pertinerent. Itaque ut, quæ eodem spectant, uno intuitu conspicienda proponamus, de iis etiam hospitalibus domibus hoc loco sermo erit, quæ tertii Ordinis Humiliatis fuerunt concreditæ, eo magis, quod qui illarum curam gerebant, claustralis quoddam vitæ genus videntur duxisse, voto etiam aliquo, ut ex mox proferendo documento constabit, obstricti. Jamvero Modoetienses tertii Ordinis Humiliati ante omnes occurrunt. Ædes scilicet

(*a*) Supplem. alla Nobiltà di Mil. Cap. IV.
(*b*) Hist. des Ordr. Relig. T. VI. Cap. XIX.

licet adhuc Modoetiæ superest, (locum pium Convenii dicunt) illa ipsa, quam altera Dissertatione commemoravimus, quamque S. Bernardi & effigie & nomine designari diximus. Pauperum inopiæ sublevandæ statuta est illa; eidemque publicum Nosocomium, quod pariter a S. Bernardo nomen obtinuit, obnoxium est, ut Convenii administratores iidem & Nosocomio præsint. Utrumque porro ad Humiliatos tertii Ordinis olim pertinuit; atque ipsum Convenii nomen, quo designatos fuisse primis temporibus Humiliatos vidimus, facit, ut hospitalium domorum, quotquot commissæ illis fuerunt, hanc omnium antiquissimam arbitrer. Ac dolendum sane est seu ætatis vitio, seu quacumque alia de caussa, pauca ibi superesse priscorum temporum monumenta. Cum enim singula lustrarem, nullum antiquius anno MCCLV. 20. Decemb. occurrit, quo Petrus quidam Rubeus vendit *fratri Jacobo Ministro & Canevario Convenii tertii Ordinis Humiliatorum terre Modoetie perticas septem in territorio Lissoni;* & raræ etiam post hunc annum inveniuntur. Unius fragmentum placet hic afferre, an. MCCCXCVI. 14. Augusti: ex eo enim & Convenii & Nosocomii administrandi forma colligitur. Hæc itaque ibi habentur: *Convocato.... capitulo fratrum domus convegnii tertii Ordinis humiliatorum de modoetia mediolanen. diocesis in domo fratrum hospitalis sancti bernardi de modoetia, quod hospitale sancti bernardi est immediate subjectum dicte domui convegnii tertii Ordinis humiliatorum de modoetia, & communi modoetie, de mandato & in presentia religiosi viri fratris stefanini de brolzago ministri dicte domus dicti convegnii, in quo... aderant... cum eo fratres symonetus de sondri, & bombonus de adrardis ambo fratres & professi dicte domus, qui sunt major & sanior pars.... ymo verius totum & integrum capitulum dicte domus..... ibi frater Johanolus de carugo minister dicti hospitalis sancti bernardi de modoetia, attendens quod ipse frater Johanolus non est ydoneus nec sufficiens regimini... dicti hospitalis propter suam senectutem... resignat in manibus dictorum ministri.... ministerio*

dicti hospitalis &c. Eodem anno ac die, *cum vacharet hospitale sancti bernardi ... per resignationem sponte factam per fratrem Johanolum de Carugo ... & convocato ... capitulo dicte domus convegnii .... & advocatis dicti convegnii electis in consilio dicti communis juxta consuetudinem & ordinationem dicti communis, ad quod tam ex jure, quam ex antiqua hactenus consuetudine approbata pertinet, & spectat electio & dispositio ... dicti ministri &c.* Post plura alia verba Nosocomii minister seu rector jubetur Frater Antonius de Cernusco. Animadvertenda autem præ ceteris verba illa *fratres & professi dicte domus*. Hinc enim, ut innui, colligere licet, voto aliquo obstrictos fuisse Humiliatos, qui convenio præessent, quo scilicet diligentem se operam in iis redditibus administrandis collaturos pollicerentur. Quo potissimum tempore Convenii & Nosocomii curam exuerint Humiliati, non constat. Monumenta ego quidem an. MCCCCLVI., atque etiam MCCCCXCII. vidi, in quibus Convenii administri *Fratres* appellantur: facile vero Humiliatos eos fuisse crediderim, quamvis illorum cœtus non indicetur. At post sæculum XVI. initum numquam, quod viderim, administri iidem *Fratres* dicuntur; ut per ea tempora, quibus scilicet tertius Humiliatorum ordo fere omnino dissolutus est, hac etiam cura solutos illos fuisse existimem.

XXIII. Senis etiam tertii Ordinis Humiliatos hospitali pauperum domui præfuisse, quæ olim S. Mariæ de Misericordia appellabatur, nunc vero in gymnasii publici usum, quod *Sapientiam* vocant, conversa est, monumentis haud paucis docemur, quæ adhuc in earumdem ædium tabulario asservantur, ut amicissimus idemque eruditissimus P. Benedictus Vulpius Soc. Jesu, alias laudatus, ad me scripsit; qui hæc inter cetera enumeravit: Clementis V. literas nono sui Pontificatus anno datas, in quibus hæc habentur: *Sane dilecti filii Buoncompagni Rectoris domus S. Mariæ de Misericordia pauperum Senens. Ordinis Humiliatorum conquestione accepimus;* alias Bonifacii IX. anno altero sui Pontificatus datas

Dilecto

Dilecto filio Rectori & fratribus domus pauperum S. Mariæ de Misericordia Ordinis Humiliatorum, quibus literis domus ejusdem patrocinium Pontifex suscipit; quod etiam Martinus IV. suis literis ante alios præstiterat datis *dilectis filiis Rectori & fratribus domus S. Mariæ de Misericordia pauperum Senens. Ord. Humil.* Quibus monumentis quamvis Humiliati hujus domus administri tertii Ordinis non appellentur, hujusmodi tamen illos fuisse & ex eorum legibus, quæ ibi servantur, & ex eo etiam patet, quod unicam primi alteriusque Humiliatorum Ordinis Senensem domum Chronicorum auctores recensent, S. Thomæ appellatam, ut VII. Dissertatione videbimus. Bononienses pariter tertii Ordinis Humiliati hospitalis domus administratores fuerunt, quod ex iis præcipue commentariis cognoscimus, quos hac ipsa Dissertatione num. X. commemoravimus, vulgo *Memoriali del Comune* appellatis. In iis enim Fr. Belvisini de Majo tertii Humiliatorum Ordinis testamentum refertur, die 8. Octob. an. MCCCXI. conditum, quo multa *Hospitali S. Bernardi tertii Ordinis Humiliatorum* legantur. Domum hanc anno MCXCIX. a Griffonia gente constructam fuisse testatur Matthæus de Griffonibus (a): *Illi de domo Griffonorum fecerunt sibi hospitale S. Bernardi in Bononia in Capella S. Margaritæ;* quod etiam Matthæus ipse in supplice quodam libello, quem circa an. MCCCCIV. Cardinali Cossæ Legato obtulit, iterum confirmavit. At diligentissimus Bononiensium antiquitatum investigator ac vir Cl. Cajetanus Montius, cui ea fere omnia debeo, quæ de Bononiensibus Humiliatis dicturus sum, non adeo antiquam esse hujus domus originem arbitratur, illamque post annum MCXCIX. conditam fuisse; addit vero Humiliatos S. Bernardi ædes usque ad an. circiter MCCCCXXXVIII. videri incoluisse; nullam enim occurrere post eadem tempora eorumdem men-

(a) Memor. Histor. Rer. Bonon. ad an. 1199. Vol. XVIII. Script. Rer. Italic. col. 108.

mentionem. Jamvero de Nosocomiis secundi & primi Ordinis Humiliatis commissis pauca dicenda sunt.

XXIV. Atque ad alterius Ordinis Humiliatos quod spectat, domum illi Bergomi habuere de Rasulo dictam, seu ab Ecclesiæ Patronis, SS. Mariæ & Bartholomæi, quæ nunc ad PP. Ord. Prædicatorum pertinet. Huic vero Nosocomium proximum erat Humiliatorum eorumdem curæ concreditum. Primam hujus originem habemus in Libris Censuum Bergomensis Episcopatus ab anno MCCCCLII. ad an. MCCCCLXII. confectis, quæ in secretiore ejusdem Episcopatus tabulario asservantur: ibi enim hæc habentur: *Prepositus, fratres, & Monasterium Sanctorum Marie & Bartolomei in Prato S. Alexandri Ordinis humiliatorum dare tenetur quolibet anno perpetuo pro censu pro Ecclesia & Hospitali S. Bartolomei ex institutione Domini Cremosani de Crema, qui ipsam Ecclesiam & Hospitale fundavit, & voluit quod confirmatio prepositi & fratrum ejusdem monasterii spectaret ad Dominum Episcopum & Prepositum Ecclesie Pergamen. ut patet in carta fundationis ejusdem Hospitalis tradita per Valentinum de Caviate die 6. mensis .... MCCXXI. Patet etiam in carta collationis facte de predicta prepositura per Reverendum Patrem Dominum Johannem de Scanzio tunc Episcopum & Dominum Alexandrum de Clementibus prepositum Ecclesie Pergamen. in persona fratris Marchesini de Lalio presbiteri tradita per Bartolomeum Ossa Not. rogat. die 20. mensis Januar. MCCCVII., & in carta confessionis &c., cere laborate libras duas.* Habes itaque & domus hujusce conditorem Cremosanum de Crema, & fundationis annum MCCXXI., & jus Præpositi eligendi Episcopo & Præposito Bergomensi concessum. Collationis hoc loco memoratæ, & alterius etiam anno MCCCXLII. factæ monumenta habemus, quæ suo loco proferentur; ex quibus etiam constabit, quæ onera in Nosocomii administratione Humiliatis incumberent; ut haberent scilicet *quatuor lectos convenientes pro tribus pauperibus & una persona, que ipsis infirmis ibidem convenienter deserviat, & quibus pauperibus*

infir-

infirmis, & persone ipsi, prelatus & fratres dicte domus de Rasulo teneantur prebere victum convenientem & cetera, prout convenit, necessaria. Domus ac Nosocomii hujusce Bergomenses etiam historici meminerunt Bartholomæus de Peregrinis (*a*), Donatus Calvius (*b*), & Cœlestinus Bergomensis (*c*). Quo vero tempore a Nosocomio administrando Humiliati cessarint, non invenio. Sed cum illius mentionem intra annos MCCCCLII. & MCCCCLXII. fieri videam, cumque anno MCCCCLII. exeunte, ut Peregrinus idem refert (*d*), parva complura Nosocomia fuerint in unum redacta, eodem tempore hujus etiam Nosocomii curam Humiliatis ablatam arbitror.

XXV. Papiæ denique S. Justinæ hospitalis domus ad primi Ordinis Humiliatos pertinuit. Hanc commemorat Romualdus a S. Maria Augustinianus Excalceatus (*e*), sed Humiliatorum illam fuisse, ignorasse videtur. Nos vero ex Goffridi Cardinalis literis hoc discimus, Cerviæ datis Idibus Julii an. MCCXXIX. quas suo loco edemus; earum enim hoc est initium: *Dilecti filii prepositus & fratres Ecclesie humiliatorum apud papiam supra ticinum sua nobis petitione monstrarunt, quod cum hospitale S. Justine nuper eis a Domino Papa libere sit collatum &c.* Papiensem vero hanc domum eamdem esse ac illam, quæ S. Simonis appellatur, quæque ad Humiliatos primi Ordinis pertinebat, cum per Præpositum regi dicatur, alias videbimus. At quod pertinet ad hospitalem S. Justinæ domum, cum nulla amplius hujusce mentio occurrat, brevi ne an diu apud Humiliatos steterit, affirmare non possumus.

XXVI. Vereor ne quis ea, quæ hactenus protulimus de Humilia-

(*a*) Vinea Bergom. P. I. Cap. XXIII. & P. II. Cap. XXX.
(*b*) Effemeride Sagro-profana T. III. pag. 269.
(*c*) Istoria Quadripart. di Bergamo P. II. Vol. II. pag. 379.
(*d*) Vinea Bergom. P. I. Cap. LIII.
(*e*) Papia Sacra P. I. pag. 76.

miliatorum muneribus, legens, de Reipublicæ commodis potius, quam de animarum salute, reique Christianæ utilitate sollicitos illos fuisse arbitretur. At quamvis laboriosis hisce curis multum illi distinerentur, multi tamen ex primo Ordine ita Evangelicæ prædicationis munere antiquis temporibus defuncti sunt, ut plurima eorum fuisse in Ecclesiam ipsam merita facile intelligamus. Omnibus porro exemplo suo præierat S. Joannes a Meda primi ejusdem Ordinis fundator, quem plurimas Insubriæ urbes sacris Concionibus habendis peragrasse videbimus, cum de illius rebus gestis sermo erit Dissertatione VI. Patris vestigia ex filiis non pauci strenue persequuti sunt. Nec vero id solum præstare consueverant, ut impios homines a flagitiis revocarent, aut segnes ad Christianæ pietatis studia erigerent, sed cum hæreticis ipsis, ac Catharis præcipue seu Patarenis, qui XIII. sæculo multas Insubriæ urbes turpissima errorum suorum labe infecerant, acriter congressi, ita in eosdem invecti sunt, ut Humiliatorum conspectum illi maxime fugerent. Ac sane ubi de Subalpinis Humiliatis Diss. VII. P. II. agemus, videbimus strenuum hæreticis bellum Franciscum quemdam Mediolanensem ex Humiliatorum cœtu in iis regionibus indixisse. Sed splendidissimum hujus rei testimonium veteribusque Humiliatis honorificentissimum habemus apud clarissimum sæculi XIII. Scriptorem Jacobum Cardinalem de Vitriaco, qui anno MCCXL. e vivis ereptus est. Hic enim tum plurima alia in maximam Humiliatorum laudem, quæ alibi proferemus, tum hæc præsertim de eorumdem concionibus scribit (a): *Fratres autem eorum tum clerici, quam laici litterati, a summo Pontifice, qui Regulam eorum & canonica instituta confirmavit, auctoritatem habent prædicandi, non solum in sua Congregatione, sed in plateis & civitatibus, in ecclesiis secularibus, requisito tamen consensu eorum, qui præsunt locis illis, prælatorum. Ex quo factum est, quod* multos

(a) Histor. Occid. Cap. 28.

multos nobiles & potentes Cives, matronas etiam & Virgines prædicatione sua ad Dominum converterent, quorum quidam sæculo penitus renuntiantes, ad eorum religionem transierunt; alii autem in sæculo corporaliter remanentes, licet cum filiis & uxoribus remanserint, humiliati & a mundi negotiationibus abstracti, in habitu religioso, & sobrietate victus & operibus misericordiæ permanentes, utuntur hoc sæculo, secundum Apostoli consilium, velut non utentes. Sed & Sacerdotes & Clerici fallacibus hujus sæculi renuntiantes deliciis, assumpto paupertatis habitu Regulari, prædictis Humiliatis sociantur. Ipsi enim in fine prædicationis suæ, dum adhuc audientium corda, virtute divini sermonis ferventia, proniora sunt ad mundi contemptum & ad Creatoris sui servitium, solent a circumstantibus quærere, si qui sunt, qui ad eorum religionem divinitus inspirati velint transire. Multis autem in illa ebrietate & spiritus fervore ad ipsos transeuntibus multiplicati sunt valde, multos in diversis civitatibus ex Fratribus suis & Sororibus conventus procurantes. Adeo autem formidabiles hæreticis, quos Patrinos appellant (Patarenos nempe, ut diximus, seu Catharos) *effecti sunt, & ita potenter & aperte fraudes eorum detegendo, impios, & incredulos ex divinis Scripturis prudenter convincunt, & publice confundunt, quod jam coram ipsis non audent comparere, multique ex ipsis errorem suum cognoscentes ad Christi fidem reversi, ipsis Fratribus conjuncti sunt, & ita facti sunt discipuli veritatis, qui fuerant magistri erroris. Hi autem acrius omnes notas sibi vulpeculas capientes, & cognitis sibi obviantes erroribus, proprio gladio, more David, collum abscindunt Goliæ; & tamquam fortis mulier Judith caput obtruncant Holoferni, & incidit inimicus in foveam, quam fecit.*

XXVII. Hæc ille; quod gravissimi Scriptoris testimonium, etsi cetera deessent, magna fuisse veterum Humiliatorum in Christianam rempublicam merita satis probaret. Illum porro affirmantem audivimus, fuisse id a Romanis Pontificibus Humiliatorum cœtui indultum, ut palam ad populum verba facerent. Hujusmodi tamen literas ante annum MCCXL. datas (eo enim

 anno,

anno, ut diximus, Jacobus Cardinalis obiit) invenire hactenus non licuit. At Innocentii IV. literas habemus utique 3. Id. Augusti Pontific. anno VII. nempe an. MCCXLIX. datas, quibus Archiepiscopos Episcoposque omnes hortatur, *quatenus dilectis filiis fratribus Ordinis Humiliatorum, quibus ad hoc literarum scientia & eloquentia suffragantur, prediaandi populo publice verbum Dei in suis civitatibus & diocesibus licentiam* concedant. Quibus verbis id Pontifex imperasse videtur, ut liceret quidem Humiliatis conciones habere, sed Episcoporum accedente consensu atque auctoritate. At cum anno MCCLXXXVII. de Humiliatorum immunitate vehementer ageretur, negarentque illi, ut vidimus, Præsulum auctoritati se obnoxios esse, Provinciali Synodo ab Othone Vicecomite Archiepiscopo Mediolani coacta, gravissimis verbis decretum hac de re conceptum editumque fuit, ex quo & ad illud usque tempus in eo munere perstitisse Humiliatos, & Pœnitentiæ etiam Sacramentum consuevisse illos exteris hominibus administrare cognoscimus. Decretum porro sic habet (a): *Item quia Humiliati indifferenter officium prædicationis usurpant, Confessiones audiunt, injungunt pœnitentias, & absolutiones concedunt, nec non Parochianos alienos recipiunt ad divina, hoc duximus statuendum, quod si super hoc a Sede Apostolica vel Legatis ipsius, aliquo privilegio vel privilegiis asserunt, seu credunt se fore munitos, infra tres menses, postquam præsens Constitutio fuerit in Civitate nostra, & Civitatibus nostræ Provinciæ publicata, Diœcesano vel ejus Oficiali, aut Capitulo Cathedralis Ecclesiæ, si vacaret, vel ejus Vicario, de hujusmodi privilegio seu privilegiis faciant plenam fidem. Alioquin eos & eorum quemlibet auctoritate præsentis Concilii admonemus primo, secundo, tertio, ut a prædictis desistant; quod si prædicta facere vel aliquid prædictorum præsumpserint, ipsos & eorum quemlibet excommunicationis vinculo innodamus.* Quis fuerit hujus controversiæ exitus, superiore Dissertatione

(a) Synod. Mediol. an. 1287. Cap. XXV. Vol. VIII. Script. Rer. Ital. col. 1061.

tione retulimus. Post annum hunc vero nullum aliud monumentum hactenus occurrit, quo Humiliatos hujusmodi munere defungi adhuc consuevisse ostendatur. Itaque XIII. saeculo exeunte, aut ineunte XIV., paullatim illos ut lanae opificium, ita etiam concionandi laborem ut plurimum deseruisse arbitror.

XXVIII. Sed in sacris ipsis muneribus exercendis a consueta ceterorum Religiosorum coetuum ratione discesserunt Humiliati, iis interdum curis distenti, quae haud videntur Claustrales homines decere. Videmus enim illos aliquando saecularibus Ecclesiis, quibus animarum cura incumberet, praefuisse. Primum hujus rei monumentum habemus in Rondonariensis tabularii charta an. MCCXCVI. *quinto ineunte Februario*, in qua *dominus francischus albritius de beregazio de curte de cumis prepositus fini* (quod oppidum est Novocom. diaecesis.) *ordinis humiliatorum domus de rondenario de cumis* appellatur. Alterum hujusce moris monumentum in ipsis Humiliatorum Constitutionibus in Rondonariensi Conventu an. MCCCXLIII. latis habemus, quibus id ne imposterum fiat gravissimis verbis vetatur; sed hoc ipsum dum fieri deinceps nolunt, satis factum olim fuisse ostendunt. Itaque in iis Constitutionibus haec habentur Cap. VI. *Item statuimus & ordinamus & definimus, quod nullus Praepositus vel Praelatus Ordinis praesumat dare licentiam, nec det seu dare possit alicui Fratri nostri Ordinis, suscipiendi vel acceptandi aliquam ecclesiam seu Beneficium Saeculare: & si forte per quempiam Praepositum seu Praelatum aliqua talis licentia alicui Fratri concessa fuerit, illam licentiam ex nunc prout ex tunc decernimus & volumus esse nullam, cassam, irritam, & inanem,.... volentes etiam quod Dominus Magister nulli Fratri bono & utili talem licentiam dare praesumat*. Cap. autem III. hoc jam decretum latum fuerat: *Item statuimus & ordinamus & definimus, quod de cetero nullus Frater Ordinis, qui iverit vel ibit quolibet modo ad regendas Ecclesias saeculares, recipiatur in aliquo Conventu Ordinis ad comedendum vel bibendum vel etiam dormiendum; & Praepositi vel*

Prelati seu eorum Locumtenentes contrarium facientes ipso facto sint ab eorum Officiis usque ad voluntatem Domini Magistri suspensi; & quod nullus Præpositus, Prelatus, vel Subditus Ordinis de cetero comedat, bibat, nec dormiat in domibus seu habitationibus dictorum Fratrum Ecclesias seculares regentium. Contrarium vero facientes sint privati voce Capituli usque ad voluntatem Domini Magistri. Eamdem etiam pœnam incurrant, qui de cetero iverint ad domos prædictorum Ecclesias regentium sine speciali licentia sui Præpositi vel Prelati.

XXIX. Nihilominus morem hunc adhuc apud Humiliatos invaluisse monumento docemur ex Actis Francisci Zenaliæ educto, quæ in Cathedralis Bergomensis Ecclesiæ Tabulario servantur: ibi enim hæc habemus: *In Nomine Domini anno a nativitate ejusdem millesimo trecentesimo sexagesimo primo, Indictione quartadecima, die sexto mensis Novembris in civitate Pergami in episcopali ospitio .... Venerab. vir D. Simon de Verzeriis Decretorum Doctor, prepositus Ecclesie S. Mathei Pergamen. & Canonicus Pergamen. Rev. in Christo Patris & DD. Fratris Lanfranci dei & apostolice sedis gratia Episcopi Pergamens. Vicarius .... viso & examinato decreto electionis facte & celebrate per Venerabilem virum Fratrem Joannem Lombardum de Parma Domus & Ecclesie domine S. Marie & omnium Sanctorum de Galgari Pergamen. Prepositum de Fratre Jacobo de Bonate Inferiori electo in Sacerdotem beneficialem & capellanum Ecclesie Sancti Vigilii, site super montem Sancti Vigilii, ad Capellaniam seu beneficium, que seu quod nuper in eadem Ecclesia vacavit per obitum fratris Bartolomei de Sanctis olim dicte Ecclesie Sancti Vigilii, ultimi Capellani beneficiati .... dictam electionem tamquam canonicam confirmavit & confirmat ... ac comisit discretis viris Dominis Bellebono de Cavazzis Canonico Pergamen. & fratri Johanni de Marinonibus Ordinis Humiliatorum professo dicte domus de Galgari, & cuilibet eorum, quatenus ipsius auctoritate ipsum Fratrem Jacobum .... ponant & inducant in possessionem &c.* Ex quibus non solum colligimus Humiliatos duos successive illo Sacerdotio usos, sed ejusdem etiam collationem ad Galgariensem Præpositum pertinuisse. Sic etiam in actis nonnullis Joannis Matthæi

thæi de Pastoneriis, quorum nobis copiam humanissime fecit egregius veterum monumentorum cognitor Nob. D. Joseph de Landriano, hæc legimus: 13. *Jun.* 1489. *Presbyter Gulielmus de Laborantibus de Durno Beneficiatus in Ecclesia S. Augustini de ultra Padum comitatus Papiæ...... testatur.... quod possunt esse anni XXVIII. vel circa præteriti, quod cognovit D. Fratrem Jacobum de ... esse Capellanum Capellæ seu Ecclesiæ S. Blasii terræ Vidigulphi, & quod si dictus fr. Jacobus ibat ad Ecclesiam S. Mariæ Cavagnariæ pro faciendo aliquam curam animarum, videlicet baptizandi, sepeliendi mortuos, & alia, veniebat ad accipiendum librum & crismum & alia in similibus necessaria ab Archipresb. S. Mariæ Vidigulphi.... & cujus parentelæ esset non recordatur, & erat indutus vestibus albis, & erat tunc ipse D. Fr. Jacobus ætatis annorum 60. vel circa, & homo grossus in persona. 7. Jun. Presbyter Vivianus de Andena rector Ecclesiæ S. Pantaleonis loci de Nossadello Episcopatus Laudæ testatur, quod ab anno 1452. ad annum 1454... vidit & cognovit primo Fr. Ambrosium, cujus parentelam ignorat, qui erat de ordine fratrum Alborum Monasterii de Viboldono, qui fr. Ambrosius erat tunc Capellanus Capellæ S. Blasii Vidigulphi, & ipso fr. Ambrosio mortuo, qui decessit in dicto loco de anno mense & die non recordatur, vidit in ejus locum D. Fr. Jacobum Ordinis Alborum Monasterii Mirasolis* (Humiliatorum) *pro Capellano.... quod ipse Fr. Ambrosius ibat indutus vestibus albis, & erat homo senex, & magnus homo & pulchræ staturæ, & quod fr. Jacobus erat de parentela de Moronibus.* Multo vero frequentius id contigisse crediderim, cum Religiosa disciplina apud Humiliatos collapsa, nihil illi optabant magis, quam ut libere iis liceret extra claustra vagari.

DIS-

DISSERTATIO VI.

DE VIRIS INTER HUMILIATOS ILLUSTRIBUS.

TRiplici potissimum ex capite hominum Religioso cuipiam cœtui addictorum fama celebratur; morum scilicet sanctitate, dignitatibus gestis, ac scientiæ eruditione. Itaque de Viris acturi, qui inter Humiliatos præ ceteris claruerunt, Dissertationem hanc nostram trifariam partiemur. Primo enim illos, qui eximia vitæ probitate sic floruerunt, ut Sancti aut Beati cultum aut appellationem promeriti sint, recensebimus; tum illos, qui ex Humiliatorum cœtu ad sacram aliquam aut etiam civilem dignitatem evecti sunt; illos denique, qui scientia librisque editis celebrantur.

PARS I.

DE HUMILIATIS VITÆ SANCTITATE ILLUSTRIBUS.

I. QUamquam quæ de Humiliatis protulimus hactenus, satis ostendunt, optimis illos atque integerrimis moribus, Divinoque cultui impense addictos olim vixisse, postulat tamen instituti nostri ratio, ut quam pium fuerit veterum Humiliatorum vivendi genus, paullo attentius inquiramus. Ac sane virtutibus plurimis, sæculo præsertim XIII., præfulsisse illos, Pontificum literis docemur ad eosdem datis, quibus eorum pietatem moresque sanctissimos maximis laudibus attollunt. Pauca hic tantum Innocentii IV. verba proferemus, plura alia in ipsa Monumentorum collectione edituri. Itaque Innocentius IV. ad primum Humiliatorum Magistrum Beltramum scribens Idib. No-

vemb.

vemb. an. MCCXLVI., *Multarum*, inquit, *relatione fideli gaudentes accepimus, quod religiose domus secundi Ordinis tui divina eis favente clementia dilatate sunt rebus, multiplicate numero & personis, & donis nihilominus spiritualibus magis ac magis in Domino confortate. Propter quod in exolvendis omnipotenti Deo pro receptis beneficiis dignis, quantum est possibile, actionibus gratiarum, nec non pro conservando sancte religionis ei a Domino inspirate devotius famulatu, convenit eis Sanctorum Patrum vestigia imitari &c.*

II. Sed juvat præ ceteris binos fæculi XIII. Scriptores, quos jam nominavimus, in medium afferre, Jacobum nempe Cardinalem de Vitriaco, & Humbertum de Romanis Ordinis Prædicatorum Magistrum, quorum testimonium eo libentius recitamus, quod non in Fratrum Humiliatorum modo, sed etiam in Humiliatarum Sanctimonialium maximam laudem redundat. Primus itaque hæc habet (*a*): *Sunt quedam in Italia, & maxime in partibus Lombardie virorum ac mulierum regulariter viventium congregationes, quos Humiliatos appellant, eo quod in paupertate & asperitate habitus, & gestus exterioris compositione, & morum gravitate, & in omnibus verbis & operibus suis magnum ostendant humilitatis exemplum. Vivunt in communi, ex magna parte de labore manuum suarum. Non enim multos habent redditus vel possessiones, nec cuiquam illorum licet proprium possidere. Omnes Horas canonicas diebus & noctibus, laici sicut & clerici, non pretermittunt: fere enim omnes litterati sunt: Qui autem Horas canonicas dicere nesciunt, sub certo numero dicentes Orationem Dominicam, debita compensatione absolvuntur. Sunt autem per omnes fere civitates in partibus illis hujus religionis conventus, quorum multi carnes, nisi in gravi egritudine, non manducant, nec camisiis, aut linteaminibus, aut plumis utuntur. Lectionibus autem, & orationibus, & laboribus manuum assidue vacantes desidiam & otii torporem a se studiose repellunt. Converse autem eorum*

ab

(*a*) Histor. Occident. Cap. XXVIII.

ab hominibus hujus Religionis adeo sejunctæ sunt; & cum omni cautela & diligentia seorsum inhabitant, quod neque in ecclesia, neque in alio loco sese mutuo, nisi raro, possunt alloqui vel videre. Quando etiam ad prædicationem divini verbi conveniunt, muro interposito a se invicem plerumque separantur. Hæc Jacobus de Vitriaco, qui deinde ea subdit, quæ de Humiliatorum concionibus alibi protulimus.

III. Humbertus vero de Romanis de Humiliatis Fratribus & Monialibus hæc habet (*a*): *In Partibus Italiæ est quoddam genus Religionis, in qua sunt sub eadem clausura sequestratæ inclusæ quædam mulieres laicæ, ex alia parte quidam laici bona indolis, & apti ad laborandum, & sic bene sunt domus ejusmodi ordinatæ. Habent enim aliquos clericos ejusdem professionis, qui faciunt in aliqua capella eis divinum officium. Laici autem & laicæ habent certas aliquas orationes, quas dicunt secundum modum laicalem. Omnes autem vivunt sub obedientia unius præpositi, & in communi, & absque proprio, certa statuta habentes, quæ satis bene & religiose observant, raro egredientes, raro discurrentes per mundum: hujusmodi autem religiosi dicuntur humiliati. Notandum autem, quod quidam sunt religiosi, qui habent amplas possessiones & redditus, de quibus vivunt magnifice. Alii sunt, qui nihil horum habentes vivunt de solis eleemosinis. Sed isti* (Humiliati) *ad formam primitivæ Ecclesiæ de proprio labore vivunt. Non enim habent possessiones, nisi forte paucas interdum; sed de labore, quem exercent maxime in pannis tam mulieres quam viri, in quibus operantur, valde fideliter vivunt, & eleemosynas aliquas faciunt, & religiosos pauperes devote recipiunt &c.* Alibi vero de Humiliatis Monialibus distinctius loquens, ait (*b*): *In Italia sunt quædam mulieres religiosæ, quæ morantur cum humiliatis sequestratim ab eis, & sunt quandoque in multo numero alicubi. Porro hujusmodi mulieres habent* ex

(*a*) De Eruditione Prædicat. Lib. II. Cap. XXXVIII. Biblioth. PP. Edit. Lugdun. 1677. Vol. XXV.

(*b*) Ibid. Cap. L.

ex professione sua multa laudabilia. Reprehensibile est enim in muliere discurrere... hae autem stant inclusae. Item sunt quaedam inclusae solitariae, quod est interdum occasio magni periculi; hae autem sunt insimul viventes, & charitatem fraternam invicem, & in fratres exercentes... Item sunt quadam religiosae, quae subsunt regimini muliebri; hae autem subsunt alicui Praeposito, qui praeest tam viris, quam mulieribus in eadem domo... Item sunt quaedam monasteria, in quibus non recipiuntur nisi virgines, quae consecrantur, & faciunt solemniter officium divinum; hae autem recipiunt omne genus mulierum, nec consecrantur; & sicut laici audiunt divinum officium a clericis, suas orationes more laicorum habentes. (Videbimus tamen Monialium etiam proprium fuisse Divinas laudes canere)... *Item sunt multae, quae parum aut curiosa operantur; hae autem ad modum mulieris fortis laudatae a Salomone, de lana & lino operantur assidue & fusum manibus apprehendunt &c.*

IV. Sed jam de iis, qui inter Humiliatos sanctitatis laude floruerunt, agendum est, quique Sancti aut Beati nomine, aut publica Ecclesiae auctoritate, aut privato Humiliatorum cultu, ornati sunt. Horum nomina primo ex Humiliatorum Missali, ut dicimus, anno MDIV. in lucem emisso proferemus, ad cujus calcem illorum Catalogus appositus est; qui etiam paucis mutatis antiquiori Chronico est additus; tum de singulis, prout res feret, accurate disputabimus. Sic itaque Catalogus se habet:

SANCTI ET BEATI, QUI ORDINIS FRATRUM HUMILIATORUM APPELLANTUR.

Beatus Guido de Mediolano, qui hujus Religionis fundator extitit.

B. Joannes de Cumis primus presbyter.

B. Jacobinus de Senis Cardinalis.

S. Baudolinus de Alexandria Episcopus.

 B. Andreas

B. *Andreas Senensis*.
S. *Homobonus Confessor de Cremona*.
B. *Blanca de Senis*.
B. *Petrus de Çorino*.
B. *Lucas de Florentia Cardinalis*.
B. *Raynerius de Janua*.
B. *Horicus de Vercellis*.
S. *Constantius de Brixia*.
B. *Tiberius de Palma*.
B. *Bruna de Vercellis*.
S. *Torpetis Martyris de Pixis*.
B. *Ubertus de Mediolano*.
S. *Pincininus Episcopus Brixiensis*.
S. *Holinus*.

V. Primus itaque in hoc Catalogo occurrit *B. GUIDO DE MEDIOLANO*, *qui hujus Religionis fundator extitit*; qui in Catalogo eodem ad Chronici calcem adjecto appellatur: *B. Guido domus portæ orientalis Mediolani*, *qui hujus religionis fundator extitit*. Verum quod in aliis Religiosis Cœtibus fieri videmus plerumque, ut Fundatoris vita diligentissime illustretur, contrarium omnino in Humiliatis contingit. Guidonis enim res gestæ adeo ab Humiliatis Chronicorum Scriptoribus neglectæ sunt, ut hanc illi gloriam unice tribuant, quod scilicet Humiliatorum tertii Ordinis leges ab Innocentio III. approbandas curaverit. *Fratres primi membri*, ait Marcus Bossius tertii Chronici auctor, ea paullo fusius exponens, quæ in duobus antiquioribus Chronicis narrata fuerant, ... *consilio inter illos habito Guidonem de porta orientali cum quibusdam aliis nobilibus ex civitate Mediolani de suo membro*, *ut pro ipsis tertii Ordinis Regulam vel potius vivendi modum impetrarent*, *cum mandato ad hoc optimo destinarunt*, *quod* (videtur legendum *qui*) *statim Romam proficiscentes commissa fideliter impleverunt*; *& ipse Romanus Pontifex .... Regulam ... in scriptis ipsi Domino*

Guidoni

Guidoni & sociis concessit. Hæc tantum de Guidone Humiliati Scriptores. Itaque mirabar sane, hac solum de caussa Guidonem Fundatoris nomine ab illis ornari, quod tertii Ordinis, multo antea instituti, leges Apostolicæ sedis auctoritate confirmandas curasset. Atque in eam pæne sententiam ferebar, ut crederem Guidonem, qui inter BB. ex Humiliatorum cœtu recensetur, a Guidone illo distinguendum, cujus in Chronicis fit mentio, atque hunc quidem sæculo XIII. ineunte, illum autem sub XI. initium vixisse, atque inter exsules illos adnumeratum fuisse, a quibus Humiliatorum cœtus initia jacta sunt. Verum ad dubitationem omnem tollendam opportunissimum accidit vetus monumentum a Cl. Ambrosianæ Bibliothecæ Pro-præfecto Balthassare Oltrocchio mecum communicatum. Codex MS. est scilicet, qui apud Spectatissimum virum Joannem Dominicum Vismaram Præpositum S. Juliani, (qui Mediolanensis Diœcesis est pagus in via Laudensi) servatur, inscriptus: *Instrumentum transactionis inter Præpositum & Canonicos Sancti Juliani ex una, & Præpositum & fratres domus de Vicoboldono ex altera* 1322. Multa ibi monumenta ad Vicoboldonensis domus bona pertinentia proferuntur, ac præsertim antiquissimum anni MCLXXVI., quod suo loco edemus. Hæc porro verba ejusdem Chartæ occasione in memorato Codice habentur: *Quondam Nobilis & potens vir Dominus Guido de Porta Orientali, qui fuit magnus Capitaneus & timens Deum, & qui construxit quamplures domos Religiosorum, & maxime domos Fratrum Humiliatorum, in anno curso* 1176. *quarto die mensis Februarii dedit guadiam ex parte Congregationis Fratrum dictæ Ecclesiæ S. Petri, quæ debebat ædificari in loco Vicoboldono Diœcesis Mediolanensis, Domino Juliano tunc Præposito dictæ Ecclesiæ & Plebis S. Juliani*.

VI. Ex his porro intelligimus, cur Guidonem de Porta Orientali Fundatorem suum Humiliati appellaverint, quamvis ab Ordinis ipsius initiis non parum abfuerit. Homo scilicet Divini cultus Religionisque augendæ studiosus in primis plurimas in Cœ-

 nobia

nobia construenda opes contulit (ut inter cetera de Claraevallensi Monasterio vidimus Dissertatione II.), sed praesertim in Humiliatorum domibus aedificandis liberalissimum se praestitit. Et quamvis domus portae Orientalis tantum, ac Vicoboldonensis, (quarum illam a Guidone constructam diximus, hujus vero Ecclesiae constructionem adjutam nuper audivimus) monumenta certa supersint; memorata tamen verba dubitare non sinunt, quin alias plurimas non tertii solum, sed primi etiam alteriusque Ordinis domos aut construxerit ipse, aut suis opibus ditarit; idemque *Fundator Ordinis* meruerit ab Humiliatis appellari. Tertio Humiliatorum Ordini adscriptum illum fuisse aperte indicant Innocenti III. literae, quibus Ordinis ejusdem leges confirmat: in illis enim inter ceteros illius coetus Ministros *G. de porta Orientali* nominatur; qua litera, ut alias ostendimus, noster hic Guido indicatur omnino. In eadem autem domo tumulatum illum fuisse Humiliati ipsi testati sunt in supplice quodam ad Romanum Pontificem libello an. MDLXX., Sormanno teste (*a*). Floruisse illum non ipsis quidem S. Bernardi temporibus, sed aliquot post annis, eumdemque anno MCLII. a Guerentio quodam Mediolanensi Cive tutorem filiis suis datum fuisse, alias jam vidimus. Quo anno ille obierit non constat; sed cum anno MCLII. matura jam aetate fuisse illum hinc colligamus, quod filiis suis tutorem dederit illum Guerentius, paullo post annum MCCI. obiisse eumdem crediderim. At obitus diem deprehendit Cl. Julinius in Modoetiensi quodam Necrologio, nempe VI. Id. April. (*b*). Quod indicio est, magnam fuisse hujus hominis famam; cui tamen nullum umquam publicum cultum, ne ab Humiliatis quidem decretum video.

VII. Sequitur nunc B. JOANNES DE CUMIS *primus presbyter*, cujus

(*a*) Stor. degli Umil. pag. 26.
(*b*) Memor. di Mil. T. IX. pag. 42.

cujus si res gestas omnes persequi vellemus, longius quam par est, Dissertatio excurreret. Sed, ut alias monuimus, certum nobis est, non quæ apud omnes constant inquirere; sed obscura investigare diligenter. Itaque quæ in Joannis vita certa sunt, indicabimus breviter: fusius expendemus, quæ incerta. Ac primo de ejusdem Vitæ Scriptoribus, qui in lucem sunt editi, dicendum. Itaque, ut eos omittam, qui Joannis res obiter attigerunt, quos Tattus (a), ac Suyskenius (b) mox laudandi commemorant, primus illius vitam an. MDCV. Novocomensibus typis edidit anonymus auctor, inscriptam: *La Vita di S. Giovanni Prete institutore de l'ordine degli Humiliati ec.* in 8. Tum anno MDCLXXVII. ejusdem vitam fusius diligentiusque descriptam ibidem edidit P. D. Primus Aloysius Tattus Cler. Reg. Congr. Somaschæ, Novocomensis præsertim Ecclesiæ historia clarissimus (in qua (c) multa etiam de Joanne disserit), eamque inscripsit: *l'Humiltà esaltata, o sia Vita di S. Giovanni Oldrati detto da Meda ec.* in 8. Alia etiam Joannis Vita ibidem est edita ab erudito Novocomensi Cive, atque egregio Medicæ artis Professore Abundio Aloysio de Porta an. MDCCXLVIII., qui Tatto in omnibus ferme consentit. Sed nemo diligentius Joannis res illustravit, quam P. Constantinus Suyskenius Soc. Jesu, qui & veterem illius Vitam a Tatto ipso olim ad Bollandianos socios submissam, atque ab anonymo Humiliato conscriptam publici juris fecit, eamdemque egregio Commentario prævio illustravit. Hos habemus de Joannis Vita Scriptores in lucem editos. His porro opusculum aliud MS. addendum est, cujus exemplar ab eruditissimo Novocomensi Equite, patriarumque antiquitatum studiosissimo Fulvio Tridio ad nos transmissum habemus; quod sic inscribitur: *Breve*

Historia

(a) Vita di S. Gio. Cap. XXI.
(b) Acta SS. Sept. T. VII. pag. 343. & seq Edit. Antverp.
(c) Decad. II. Lib. V.

Historia degli Humigliati, colla vita del Beato Gioanni Oldrato di loro il primo Sacerdote, tolta dal Sermonario di F. Gio. da Vico, che morì l'anno 1503. Joannes autem de Vico ex Humiliatorum cœtu fuit, illiusque alias meminimus: Itaque Humiliati Scriptoris, qui sæculo XV. exeunte floruerit, non levis videtur esse auctoritas. Fateor tamen, multa ibi occurrere, quæ hominem non satis in priscorum temporum, inque ipsa Humiliatorum historia versatum ostendant. Enimvero, ubi de Humiliatorum initiis differit (hoc enim tantummodo ad generalem illorum historiam ille attingit) eorum exordia Conradi temporibus attribuit, quæ alii omnes Humiliati Scriptores ad Henrici primi ætatem referunt. Narrat præterea, Conradum triennio, postquam Augustus salutatus fuerat, in Italiam descendisse, ut Pontificis dextra coronaretur, eumque a Mediolanensibus prohibitum fuisse, ne urbem ingrederetur; itaque urbem ipsam arctissima obsidione cinxisse; sed cum Archiepiscopo Coloniensi sacro Pentecostes die sacra facienti S. Ambrosius se videndum præbuisset, supremum Germanis exitium minitantem, nisi castra quamprimum moverent, Conradum hoc viso territum, soluta obsidione Romam profectum ibidem a Joanne XX. aureo diademate præcinctum fuisse. Quæ quot erroribus scateant, nemo non videt, qui Italiæ historiam vel levissime noverit. Nam & Coradus an. MXXIV. Germaniæ Rex salutatus, regiaque corona VIII. Septemb. Moguntiæ insignitus, anno MXXVI. ineunte in Italiam descendit, & amicissime a Mediolanensibus acceptus est. Mediolanensis autem obsidio nonnisi anno MXXXVII. contigit, nec ulla Mediolanensium seditio, sed Heriberti Archiepiscopi, quem Conradus carceri Placentiæ addixerat, improvisa fuga Conradi iram in Mediolanenses excitavit. Nec vero soluta obsidione Conradus Romam concessit, ut aureo diademate ornaretur; quo jam ab anno MXXVII. decoratus fuerat (*a*).

Quid?

(*a*) V. Muratori Annal. d'Ital., & Giulin. Memor. di Mil. ad hos annos.

Quid? quod Humiliatos claustrales separatas a mulieribus aedes habuisse, eoque vestis colore usos narrat, qui Minorum est proprius? cum & communes olim fuisse viris mulieribusque domos, & albi coloris vestes gestasse illos certissime constet. Quae cum ita sint, hujus Scriptoris auctoritate sic utemur, ut liberum nobis sit ab illa recedere, quoties graviorum Scriptorum testimonio adversetur.

VIII. His praemissis, Joannem Medae, qui Mediolanensis dioecesis est vicus Mediolanum inter & Novocomum jacens, ortum fuisse, & vetus ipsius vita, & Humiliatorum *Breviarium*, & eorumdem Chronica, & auctores omnes consentiunt, si Franciscum Ballarinum excipias, qui nullum opinionis suae fundamentum proferens, Comi illum ex Meda familia ortum contendit (a). At Tattus aliique Novocomenses Scriptores Medae quidem, sed ex Oldrata gente natum illum affirmant, & patria Novocomensem, cujus scilicet parentes Medae rusticandi caussa tunc degerent. Sed ad patriam quod attinet, satis jam Suyskenius ostendit, non satis firma esse, quibus Novocomenses ad hanc sententiam confirmandam utuntur, fundamenta. Profecto si patria Novocomensis fuisset Joannes, Meda autem rusticandi locus tantummodo, non video qua ratione potuerit ille, ut fieri videmus plerumque a Scriptoribus, Joannes de Meda appellari. Quod si Joannes de Cumis, seu Novocomensis interdum, ac praesertim ab Humiliatis suis appellatur, patet ex Rondenariensi Coenobio, quod ille Novocomi condidit, atque ubi hactenus illius corpus servatur, id factum esse. Ita scilicet saepe consueverant Humiliati, Fratres suos e Coenobii, quod incolerent, nomine dicere. Accuratius vero illud investigandum videtur, quod pertinet ad Joannis genus. Ex Oldrata videlicet gente, ut monuimus, ortum Joannem Tattus narrat, qui illam & Mediolani & Comi floruisse ait. Sen-

tentiae

(a) Compendio Cronol. delle Storie di Como P. III. Cap. I.

tentiæ hujus quattuor ille auctores profert, anonymum vitæ S. Joannis anno MDCV. auctorem, Gregorium Bulzium Cler. Regul. Congr. Somaschæ, in ejusdem Joannis vita, quam medio circiter XVII. sæculo digestam MS. reliquit, Emanuelem Laudium in Historia Pagi Medæ, & Hieronymum Borsierium in libello inscripto: *Supplemento della Nobiltà di Milano;* cui alium addere poterat, multo ceteris præferendum, Fridericum Cardin. Borromæum in Epistola ad Humiliatas S. Mariæ Magdalenæ de Circulo datas, quam Dissertatione III. commemoravimus. At omnes hi auctores ad sæculum XVII. pertinent, nec ullum ego antiquiorem, si Joannem de Vico excipias, comperi, cujus auctoritate hæc opinio confirmetur. Nam Chronicorum Scriptores non alio illum, quam Joannis de Meda, nomine appellant; simulque nobili genere natum dicunt. Et vetus vita a Suyskenio edita: *Vir ex liberiori prosapia:* Denique in Humiliatorum *Breviario: ortus ex nobili prosapia Joannes*. Quid? quod Benedictus Jovius ipse accuratissimus Novocomensium rerum Scriptor, nihil de illius genere profert, qui tamen alibi Oldradæ gentis meminit; sed hæc tantum habet: *Joannes e pago, qui Meda nuncupatur, agri Mediolanensis* (a). Unus Joannes de Vico inter veteres Scriptores existit, qui Joannem ex Oldrata gente ortum affirmet, quam Medæ oppido jamdiu præfuisse ait: *nel Castello di Meda diocesi Milanese dal Castellano uomo della nobile famiglia degli Oldrati, che per gran tempo avanti godevano il dominio di quel luogo, nacque Giovanni*. Sed unicum talis Scriptoris testimonium ceterisne rationum momentis a me allatis præferendum sit, eruditi viderint. Itaque nolim ego quidem Oldratæ genti decus hoc denegare; sed vellem graviorum Scriptorum auctoritate & certioribus monumentis illud inniteretur. Certe cum Medam patriam illi fuisse, simulque nobili illum genere ortum, plerique affirment, probabilius forte diceremus, ex no-

bilis-

(a) Hist. Patr.

bilissima, quæ adhuc Mediolani floret, gente Joannem fuisse, quæ a Meda pago nomen duxit. Sane jam a sæculi XII. initio Ariprandus de Meda Mediolanensis *prudentissimus Civis* vivebat (a), ut verisimillimum proinde sit, ex eadem gente Joannem nostrum fuisse. Quo anno in lucem editus sit Joannes, non constat: cum tamen senex obiisse videatur, cumque illius obitus in annum MCLIX. inciderit, ut videbimus, arbitror XI. sæculo exeunte ortum illum fuisse.

IX. Multa de Joannis pueritia, primisque studiis, positoque apud Braidenses Humiliatos tirocinio profert Tattus, quæ omnia sola Gregorii Bulzii auctoritate confirmat, scriptoris scilicet Tatto fere æqualis; at nullo veterum Scriptorum testimonio fulciuntur: quin etiam antiquus Joannis Vitæ a Suyskenio editæ scriptor diserte testatur, quæ Joannes in ipso ætatis flore gesserit, oblivioni tradita fuisse. Itaque illa omnia per conjecturam tantummodo narrantur, qui historicorum, superioris præsertim ætatis, est mos sane reprehendendus, ut scilicet, ubi certa desunt, egregiam se operam navaturos arbitrentur, si probabilia veluti certa obtrudant. Ad Braidense vero Joannis tirocinium quod attinet, satis jam altera Dissertatione ostendimus, probabilius videri, Joannem numquam alterum Humiliatorum Ordinem ingressum fuisse; sed sponte in Rondenariensi solitudine abditum, novum Humiliatorum cœtum coegisse, quod qua ratione factum fuerit, ibidem exposuimus. Addit Joannes de Vico, Novocomensem Episcopum, Joannis sanctitate perspecta, sacris illum initiasse; qua de re ceteri Scriptores silent, atque in incerto relinquunt, quo tempore nova hæc dignitas Joanni collata fuerit.

X. Longum esset de Joannis virtutibus rebusque gestis differere, ut diximus. Ut brevi omnia perstringamus, quattuor præsertim fuerunt, quibus, dum adhuc viveret, maximam sanctita-

(a) Giulini Mem di Mil. T. V. pag. 58.

tis famam ille est assequutus: singularis in concionando ardor ac fructus; Ordinis sui incrementum egregie procuratum; insignis eximiarum virtutum splendor; non pauca denique patrata prodigia. Atque ad conciones quod attinet, ut ea mittam, quæ ab antiquo ejusdem Vitæ Scriptore apud Suyskenium narrantur, Marcus Bossius hæc habet: *Fuit optimus Prædicator, doctissimusque in arte dicendi, & gratissimus omnibus illius prædicationem audientibus, severus in arguendo sceleratorum hominum perpetrata, dulcis consolator animarum ad pœnitentiam venientium, benignus informator optimorum morum. Pluries apud Mediolanenses & Comenses cives præcipue prædicavit magna cum laude & honore.* At Tattus, quis esset Joannis in sacris concionibus ardor, quæ sanctitatis fama, hinc etiam probare aggreditur, quod Eccelinus Romani Tyrannus, cum multa de Joannis sanctitate accepisset, ad illum se ultro contulerit, ac supplex Humiliatorum vestem impetraverit. Quam rem cum vix Suyskenius attigerit, placet diligentius investigare. Tres itaque Eccelini in historiis præcipue memorantur; Eccelinus primus, qui anno MCLXXXIII. adhuc vivebat, Gerardo Maurisio teste (a), sæculi XIII. Scriptore; tum Eccelinus II., qui Monachus cognomento est appellatus; tertius denique celeberrimus ille Eccelinus vitiis æque ac bellica virtute clarissimus, qui anno MCCLIX. ex vulneribus in prælio acceptis Soncini obiit. Sed aut tertium hunc, aut illum primum, Monasticam vitam amplexum fuisse nemo umquam credidit. Unicus Eccelinus II. ideo Monachus cognominatus est, quod extremo vitæ tempore in eremum secessit; & hunc ipsum videlicet arbitratur Tattus Joannis discipulum factum. Verum si rationem temporum cognoscamus, fieri nullo modo potuisse videbimus, ut quidquam illi esset cum Joanne commune. Hic enim anno MCLIX. obiit: Eccelinus vero, de quo est sermo, anno MCXCIV., Rolandino teste sæculi

(a) Script. Rer. Ital. T. VIII. col. 10.

culi XIII. Scriptore (a), Eccelinum tertium genuit; & anno MCCXXVIII. adhuc vivebat: illius enim literas hoc ipso anno ad Eccelinum filium datas recitat Rolandinus idem (b). Qui ergo potuit ille ante annum MCLIX. ad Joannem accedere, atque Humiliatis adscribi? Sensit rei difficultatem Tattus; sed satis diluí illam posse arbitratus est, si diceret, Eccelinum juvenili ætate Humiliatorum leges amplexum defecisse deinde ab illis, ductaque uxore Eccelinum filium anno MCXCIV. procreasse. Verum præterquam quod qui anno MCCXXVIII. adhuc vivebat, difficile potuit ante annum MCLIX., scilicet LXX. & amplius ante annos ea ætate esse, ut Humiliatorum cœtum ingrederetur, omnium Scriptorum auctoritati id opponitur, qui Eccelinum sub extremum tantummodo vitæ tempus in solitudinem secessisse consentiunt. Itaque totam hanc de Eccelino inter Humiliatos cooptato narrationem prorsus confictam arbitror.

XI. At quomodonam deceptum hac in re fuisse arbitrabimur Tattum, aut quanam ille auctoritate narrationem suam confirmat? Triplicem ille facti testem profert: Gregorium Bulzium in MS., quam commemoravimus, S. Joannis vita; Petrum Girardum in Eccelini vita (si quidem ille hujus vitæ auctor sit habendus, qua de re consulendus est Cl. Apostolus Zenus (c)), & antiquas quasdam picturas in vetere Humiliatorum Rondenariensi Ecclesia a se inspectas, quibus Eccelini cum Joanne colloquium, ac religiosæ vestis assumptio exprimebatur. Sed quod ad Petrum Girardum attinet, miror hunc tamquam suæ narrationis testem a Tatto proferri. Ille enim & Joannem & Humiliatos ne nominat quidem; immo ex illius verbis & Tatti errorem intelligimus,

(a) Ibid. col. 172.
(b) Ibid. col. 195.
(c) Annotaz. alla Bibliot. del Fontanini T. II. pag. 253.

& erroris caussam. Eccelini III. epistolam recitat Girardus (a) anno MCCXXVII. ad Salinguerram Atestinum datam, qua de Patre suo Eccelino II., de quo est sermo, hæc narrat: *Ezzelin nostro Padre ha deliberato di servire a Dio, & è andato nel castello di Meda, & ha preso l' habito di monaco, & a noi ha raccomandato lo stato*. Et paullo post ait Girardus (b): *Ezzelin vecchio, il quale, come ho detto, era ridotto nel Castel di Meda & vivea in vita heremitesca*. Vides itaque, quæ fuerit errandi occasio. Cum Girardus Medæ oppidum nominaret, arbitratus est Bulzius, ac deinde Tattus de Meda Mediolanensis Diœcesis pago sermonem esse. At poterant illi sane animadvertere, S. Joannem Medæ quidem natum fuisse, sed postquam Humiliatis adscriptus est Novocomi sedem fixisse illum, ac Rondenariensem domum semper incoluisse, ut non potuerit proinde Eccelinus Joannem Medæ convenire. Meda vero oppidum, quod a Girardo nominatur, ad Vicentinam Diœcesim spectat; atque huc Eccelinus (ficto ne an sincero animo disputant historici) secessit, sic tamen ut per nuntios, quæcumque a suis gererentur, quotidie acciperet (c); quod sane si Medæ in Mediolanensi Diœcesi vixisset, haud ita facile licuisset. Bulzii vero auctoritas, qua etiam Tattus innititur, præterquamquod eadem ratione evertitur, eo minoris etiam est ponderis, quo ex aliis ejusdem libris clarius constat, consuetum illi fuisse non tam vera, quam verisimilia ac mira præsertim sectari. Picturarum denique veterum magna esset auctoritas, si & prorsus antiquas fuisse illas, & Eccelinum ibi omnino exprimi constaret. Sed nec de illarum antiquitate judicare possumus, nec satis ostenditur, Eccelini potius, quam alterius cujuscumque viri effigiem ibi designari; neque enim inscriptionem ullam picturæ additam

Tattus

(a) Vita di Ezzelino da Romano Lib. II. pag. 18. Edit. Ven. 1552.

(b) Ibid. pag. 23.

(c) Roland. Script. Rer. Ital. T. VIII. col. 195.

Tattus commemorat. Quæ cum ita sint, quæ de Eccelino Tattus refert, non modo non vera, sed ne probabilia quidem arbitror, præsertim cum nemo umquam ex Humiliatis Scriptoribus, ac ne ipse quidem Joannesde Vico, rem hujusmodi attigerit.

XII. Ordinis vero sui incrementum quam egregie Joannes curarit, vetus ejusdem vita a Suyskenio edita nos docet: *Hic nempe multi odorantes odorem ejus suavissimæ opinionis, (quam fervidus in prædicationis opere desudaret, quam efficax in animarum lucrificatione esset), quam studiosus in coadunandis Religiosorum catervis, sedulus ad Dei honorem, veterisque Ordinis Humiliatorum in ædificandis domiciliis Religionis exstiterit. Itaque fere omnes civitates & multi pagi Italiæ Religiosorum residentia decorantur, huic sæculo renuntiantes &c.* Nonnulla porro Humiliatorum cœnobia in Novocomensi urbe ac diœcesi a Joanne constructa Tattus commemorat, aitque Chronici cujusdam Humiliatorum MS. apud se asservati auctoritate id confirmari. Quonam Chronico usus fuerit Tattus, ignoro: at in tribus, quæ apud me sunt, Humiliatorum Chronicis, præter Rondenariense, nullum a Joanne fundatum Cœnobium nominatur, nullum pariter in vetere illius, quam sæpe attulimus, vita; sed unico Joannis opera Humiliatos per Italiam diffusos fuisse ii auctores testantur. Sed de his Cœnobiis sermo erit Dissertatione sequente. Locus hic esset, ut de legibus, quibus Humiliatos suos S. Joannes instituit, dissereremus: sed de hoc tertia Dissertatione satis jam actum. Itaque, quod tertio loco proposuimus, videndum breviter, quibus quantisque virtutibus ille præfulserit: qua de re unicum veteris Vitæ testimonium proferimus, cujus auctoritatem ceteri deinde Scriptores sequuti sunt. *Erat itaque Joannes memoratus in pauperculo degens victu, verumtamen semper extitit in eleemosynis largus, in vigiliis sedulus, in oratione devotus, in doctrina præcipuus, in sermone Dei paratus, in conversatione sanctissimus, in charitate perfectus. Numquam invenit in eo generis humani inimicus nec quod fraude deciperet, nec quod simulatione*

fuscaret;

fuscaret; sinceritatem mentis vultus serenitate in omnibus demonstrabat. Quibus virtutibus cum Joannes fulgeret, non est cur miremur, multa a Deo O. M. patrata per illum fuisse prodigia. Quattuor ab antiquo vitæ Scriptore narrata legimus: pecuniam in summa annonæ caritate Joanni ab Angelo suppeditatam; oleum alendæ pauperculæ mulieri auctum; mensam illi in deserto loco Angelorum manu instructam; igneam denique columnam illius, dum oraret, capiti impendentem. Quæ si quis fusius narrata velit, vitam ipsam, aut Tattum consulat. Nos enim, quibus nihil hic nova investigatione dignum occurrit, ad alia properamus.

XIII. *Tandem*, inquit Marcus Bossius, *post multas vigilias, orationes, eleemosynas, sudores, labores, ærumnas, sine quibus non pervenitur ad portum salutis æternæ, post, inquam, plantatum, & firmatum suis magnificis exemplis & institutis Ordinem hunc nostrum adeo in vita sua multiplicatum, apud Mediolanum in domo Brerae animam Deo reddidit, & corpus terræ materiam* 1159. Aliquanto distinctius Joannis mortem narrat sæpius laudatus antiquus illius vitæ scriptor: *Sæpe dictus Joannes caritatis zelo accensus acri fervore instabat, ut opus prædicandi, quod inchoaverat, consumeret; ad civitatem Mediolani pervenit ad domum quamdam venerabilium Fratrum, ubi dicitur ad Braydam, ibique moratus est pluribus diebus. Appropinquante hora exitus sui, quodam dolore ac interiori infirmitate correptus, cœpit acriter ægrotare. Circumstantibus tantum* (forte *tandem*) *fratribus, animam suam cœlesti Viatico parans ab isto seculo ad siderea sedilia convolavit.* Quæ veterum Scriptorum verba ideo etiam recitavimus, ut constet, quanta iis omnibus habenda sit fides, quæ Tattus oratorem potius quam historicum agens, atque unica fretus Borsierii & Bulzii auctoritate, quæ certe non multa est, Joannis mortem præcessisse narrat. Ad mortis tempus quod attinet, auctores omnes in annum MCLIX. consentiunt (*a*), diemque adnotant

(*a*) V. Tattum Cap. XXI.

tant XXVI. Septembris, simulque narrant, Novocomenses, statim ac de Joannis morte audierunt, Mediolanum advenisse, atque a Braidensibus Humiliatis impetrasse, ut Sancti viri corpus Comum deferre sibi liceret, ut illius exuviis fruerentur, quem summo honore viventem coluerant: quod cum fieret, multos Joannis opem implorantes, beneficiis mirum in modum ab illo auctos fuisse; & cœcam præsertim puellam, cum mater sanguine ex Joannis ore manante filiæ oculos deliniisset, visum repente recepisse. At de mortis die dubitat jure Suyskenius: die enim VI. Kal. Octob. seu XXVI. Sept. non Sancti viri mortem, sed illius corporis exportationem in antiqua Joannis vita designari animadvertit. At contra Braidensis Chronici auctor: *B. Joannes presbiter . . . in domo Braydæ decessit anno Domini* 1159. *sexto Cal. Octobris;* & in Sacris Humiliatorum Lectionibus anno MDXLVIII. editis: *Vir Dei tandem in pace quievit sexto Calendas Octobris*. Itaque cum non potuerit profecto una eademque die & Joannes obire, & ejus corpus, a Novocomensibus, Mediolanum, ejus morte audita profectis, Novocomum (urbem nempe XXV. millibus passuum Mediolano distantem) deferri, incertus hæreo, quam sententiam amplectar.

XIV. Qua ratione sub maxima Rondenariensis Ecclesiæ ara (quam, Humiliatorum cœtu extincto, Clerici Regulares Congr. Somaschæ anno MDLXXXIX. adierunt.) usque ad annum MDCVII. Sancti viri corpus servatum fuerit; repentinam vehementemque eo anno torrentis Coxiæ eruptionem, qua Ecclesia eadem ita vastata est, ut novam (cui Lauretani sacelli nomen ab ædis forma inditum fuit) in alia ædium parte exstruere fuerit necesse; inventum anno MDCXXXV. dum vetus Ecclesia in prophanos usus converteretur, Joannis corpus; ac denique anno MDCXLV. VIII. Id. Junii novæ arcæ inclusum, atque ad Templum recens exstructum delatum, omniaque, quæ, dum hæc agerentur, contigerunt, fuse prosequitur Tattus, illumque sequutus

Suyske-

Suyskenius. Illud nos potius addemus, quod nec Tattus multo antea e vivis ereptus addere poterat, nec ad Suyskenii notitiam pervenit; anno ſcilicet MDCCXLIX., cum nova a PP. Congr. Somaſchæ Eccleſia ædificaretur, arcam marmoream, in qua S. Joannis corpus clauditur, die V. Auguſti in privatum Collegii Sacellum deportatam fuiſſe, donec anno MDCCLIII. die XV. Septembris, P. D. Franciſco Cicerejo Præpoſito, in novum templum illata, atque aræ ejuſdem nomini dicatæ ſuppoſita eſt.

XV. Nunc illud inquirendum ſupereſt, utrum Joannes eodem, quo obiit, anno MCLIX., fuerit ab Alexandro III. in SS. numerum cooptatus. Multis id probare aggreſſus eſt Tattus, qui tamen, quæ omnino diſtinguenda ſunt, non ſatis videtur diſtinxiſſe. Ut enim id probet, Scriptores omnes profert, qui Joannem Sanctum appellant. Atqui aliud ſane eſt aliquem hujuſmodi appellatione vulgo inſigniri, aliud eſt a Romano Pontifice Sanctorum numero ſolemni ritu adſcribi. Illa enim appellatio, ut optime Suyskenius animadvertit, multis conceditur, quibus numquam illa eſt a Romanis Pontificibus decreta. Nonnulli tamen ex iis, quorum auctoritate utitur Tattus, Joannem ab Alexandro III. ad hujuſmodi honorem fuiſſe evectum narrant, Benedictus Jovius (a) videlicet, Carolus Sigonius (b), Alphonſus Ciacconius (c), Arnoldus Wionius (d), Hieronymus Borſierius (e), aliique. Borſierius autem hoc ipſum Apoſtolicis literis confirmari ait, quæ ad calcem Conſtitutionum Humiliatorum adduntur. At literas haſce nec Tattus umquam, nec Puricellius, nec nos, nec, ut arbitror, Borſierius ipſe umquam vidit;

(a) Hiſt. Patr. Lib. II.
(b) Lib. VIII. de Regno Ital. ad an. 1046.
(c) Vit. Roman. Pontif. in Gregor. VI.
(d) Martyrol. Bened. ad 26. Sept.
(e) Supplem. alla Nobiltà di Mil. Cap. IV.

dit; cujus etiam auctoritas quanti facienda sit, alias vidimus, quique hoc ipso loco labitur, cum Alexandrum quartum pro tertio nominat. Sed præ ceteris Lucæ Castellini Ord. Prædicatorum auctoritatem profert Tattus. Ille enim cum anno MDCXXVIII. Tractatum ederet de *Certitudine gloriæ Sanctorum Canonizatorum*, illique eorum nomina conjungeret alphabetico ordine digesta, qui solemni ritu Sanctorum Fastis inscripti sunt, S. Joannem de Meda inter alios recensuit (*a*), illumque ab Alexandro III. publico hujusmodi cultu ornatum dixit. Cujus testimonium Tattus triplici potissimum ex caussa maximi facit; primo quod diligentissime totam hanc rem auctor ille sit persequutus; tum quod Romæ liber impressus sit clarissimorum virorum approbatione confirmatus; denique quod Urbano VIII. librum ipsum auctor inscripserit, viro, si quis umquam, in iis, quæ ad SS. cultum pertinent, accuratissimo. Nec vero maximam hanc diligentiæ laudem, quam Tattus Castellino tribuit, denegare illi ego audeam. Sed quæ quantaque illa fuerit, melius, arbitror, ex Castellini ipsius quam ex Tatti verbis intelligemus. Audiamus itaque, qua ratione Tabulas illas Sanctorum a se confectas fuisse, Castellinus narret, quantaque in iis conscribendis diligentia se usum fateatur: *Collectus sane fuit*, inquit (*b*), *sequens Index ex Bullis Canonizationis ipsorum* (Sanctorum), *ex Breviario Romano*, *ex Martyrologio pariter Romano* ... *ex Catalogo Sanctorum Petri de Natalibus & Philippi Ferrarii*, *ex Surio*, *Lippomano*, *Sancto Antonio* (lege *Antonino*), *Voragine*, *Petro Ribadenera*, *Tritemio*, *Mombritio*, *Arnoldo Wion auctore ligni vitæ totius Religionis S. Benedicti*, *ex Enriquez Hortensio auctore fasciculi Sanctorum Ordinis Cisterciensis*, *ex Petro Canisio*, *Vincentio Belluacensi*, *Bernardo Britone*, *Peralio Vallisbonæ*, *Platina*, *Panvinio*, *Flaminio*; *aliisque Scriptoribus Vitæ Sanctorum*

(*a*) Tract. de Certitud. &c. pag. 439.
(*b*) Ibid pag. 423. 424.

ctorum atque Pontificum Romanorum. Quis vero ignorat, nonnullos ex his Auctoribus non paucis mendis scatere; plurimosque ab illis in Sanctorum numero recenseri, quibus numquam hujusmodi honor solemni ritu collatus fuit? At forte Castellinus eorum dicta diligenter expendit, qui diligentis Scriptoris est mos, certa ab incertis accurate secernens. Minime sane. Quin immo, ut Tattus de Castellini diligentia, ita de horum Scriptorum diligentia Castellinus mira prædicavit, eorumque auctoritati fidendum omnino esse statuit (a): *Prænominati sane auctores discrimen ab eis largiter cognitum inter justorum depositionem, elevationem, translationem, relationem, & Canonizationem præsertim solemnem eximie explicarunt. Quamobrem quos ipsi optime suam fundantes intentionem certo pronunciant solemni ritu canonizatos, ita esse credendum est*. Vides itaque non majorem fuisse Castellini, quam ceterorum Auctorum diligentiam; atque hac de caussa Joannem ab illo inter Sanctorum numerum relatum, quod hoc ipsum a Wionio affirmari viderat. Præterquam quod, ut optime Suyskenius animadvertit, multa in illis tabulis Castellinus, *quæ corradere poterat, nec sine mendis, congessit*. Auctoritas vero a Censorum & Urbani VIII. doctrina petita, quam infirma sit, nemo non videt. Quis enim umquam arbitratus est Librorum Censores, aut eos multo adhuc minus, quibus Libri inscribuntur, diligenter cavere, ne quis error historicus in Librum ipsum irrepat? Quis umquam credat aut Censores, aut ipsum Urbanum Pontificem Castellini tabulas diligenter expendisse, ac sedulo cogitasse, singuli ne, qui in illis recensentur, Sanctorum fastis adscripti essent? Quæ tamen non ideo a me dicta sunt, ut Joannem fuisse ab Alexandro III., aut ab aliquo alio Romano Pontifice Sanctorum fastis adscriptum negem; sed ut non satis id Tatti rationibus convinci ostendam. Quamquam, ut candide fatear, tria me dubium hac in re reddunt,

(a) Ibid. pag. 429.

dunt, in eamque potius sententiam flectunt, ut arbitrer numquam Joannem solemni ritu in Sanctorum numerum cooptatum fuisse. Ac primo Humiliatorum silentium: nullum enim aut in tribus Chronicis, in quibus multa de Joannis rebus gestis habemus, aut in antiqua ejusdem vita a Suyskenio edita, aut in Horis Humiliatorum Canonicis hujus rei vestigium habemus; nec vero videntur maximum hoc Patris sui decus illi omissuri fuisse. Alterum est mira temporis brevitas (siquidem ab Alexandro III. publico cultu donatus dicatur eodem, quo obiit, anno MCLIX. ut omnes tradunt, qui Joannem in Sanctos relatum existimant), quod inter illius obitum, ac solemnem, ut dicimus, Canonizationem intercessit. Quamvis enim citius res olim perageretur, vix tamen videtur, præsertim in non levi locorum distantia, cumque de eo homine quæstio esset, qui probabiliter numquam Insubria excesserat, tam cito de illius sanctitate judicium Romæ fieri potuisse; maxime cum, Ecclesia per id tempus Octaviani Pseudo-Pontificis schismate turbata, minus otii Alexandro esse ad hujus caussæ cognitionem videretur. Tertio denique Humiliati ipsi Joannem Beatum sæpius quam Sanctum appellant. Si enim sacros eorum Libros excipias, in quibus plerumque die XXVI. Septembris *S. Joannis* festum indicitur, in utroque SS. ac BB. Indice, & in tribus Humiliatorum Chronicis, numquam Sanctus, sed aut Venerabilis, aut Beatus vocatur. *Itaque*, ut cum Suyskenio finem huic quæstioni faciam, *Joanni de Meda Sancti titulum, quem ab immemorabili tempore obtinuit, omnino adscribo: sed canonizationem ejusdem ab Alexandro III. factam non possum non pro dubia habere, donec quis certiora attulerit.*

XVI. Enimvero Joannes Sancti titulo insignitus in recentioribus Martyrologiis non paucis occurrit, aliisque auctoribus, quorum verba Suyskenius refert. Humiliati vero die XXVI. Septembris illius memoriam colere consueverant. In prima tamen *Breviarii* Humiliatorum editione anno MCCCCLXXXIII. pera-

cta, quamvis in *Kalendario* Joannis festum enuncietur, nullum tamen, ne *de Communi* quidem, ut ajunt, *Officium* ad diem XXVI. Sept. indicitur. In altera vero, quam ego non vidi, editione anno MDIV. confecta, proprium illius *Officium* additum fuisse, ait Puricellius. Hujusmodi vero in ceteris deinde editionibus videmus. Mittimus hic *Lectiones* & *Antiphonas* recitari solitas proferre, uti etiam *Missam* in Humiliatorum *Missali* anno MDIV. edito præscriptam. Etenim, præterquam quod hanc Sormannus (*a*), illas auctor Vitæ S. Joannis an. MDCCXLVIII. Novocomi impressæ, & partim etiam Suyskenius publici juris fecerunt, nihil illis continetur, quod ex iis, quæ diximus, non satis constet. Illis vero adhuc utuntur Humiliatæ Moniales. Quin & ipsi Clerici Regul. Congr. Somaschæ sacrum Joanni diem XXVI. Sept. Novocomi celebrant, *Missa* tamen & *Officio* omisso, ex S. Congregationis decreto XI. Augusti an. MDCXCI., quo Sanctorum, quorum corpus seu insignes reliquiæ habentur, tunc tantum *Officium* & *Missa* celebrari permittitur, cum eorumdem nomen in Romano Martyrologio recensetur.

XVII. Tertius in Humiliatorum tabulis profertur *B. JACOBINUS DE SENIS CARDINALIS*. Sed hujus res gestas, si quo modo fieri poterit, in altera hujus Dissertationis parte illustrabimus, ubi de Humiliatis dignitate illustribus sermo erit.

XVIII. Sequitur deinde *S. BAUDOLINUS EPISCOPUS DE ALEXANDRIA*, qui cum in Humiliatorum Tabulis recenseatur, facile quis suspicetur, Humiliatum illum revera fuisse. Atqui tantum abest, ut Humiliatis umquam adscriptus fuerit Baudolinus, ut tribus sæculis vixerit, antequam illorum cœtus cogeretur. Sed qua ille ratione in Humiliatorum SS. Catalogum irrepserit, mox videbimus, postquam ejusdem res gestas exposuerimus. Placet enim diligentius, quæ ad S. Baudolinum pertinent, investigare, quod

(*a*) Stor. degli Umil. pag. 134.

quod multis hactenus tenebris obducta fuerint. Ac primo proferenda sunt veterum Scriptorum de Baudolini sanctitate testimonia. Itaque Paullus Diaconus Scriptor Baudolino fere æqualis hæc habet (*a*): *Hujus Regis* (Liutprandi Langobardorum Regis, qui ab anno DCCXII. ad annum DCCXLIV. regnavit) *temporibus fuit in loco, cui Forum nomen est, juxta fluvium Tanarum, vir miræ sanctitatis, Baudolinus nomine, qui multis miraculis, Christi gratia suffragante, refulsit. Qui sæpe futura prædixit, absentia quoque quasi præsentia nuntiavit. Denique cum Rex Liudprandus in urbem silvam* (ita) *venatum isset, unus ex ejus comitibus cervum sagitta percutere nisus, ejusdem regis nepotem, hoc est sororis ejus filium, Aususum nomine, nolens sauciavit. Quod rex cernens, valde enim eundem puerum amabat, cum lachrymis ejus incommodum lamentari cœpit, statimque unum e suis equitem misit, qui ad virum Dei Baudolinum curreret, eumque peteret, ut pro vita ejusdem pueri Christum supplicaret. Qui cum ad servum Dei pergeret, puer defunctus est; cui Christi famulus ad se pervenienti ita dixit: Scio quam ob causam veneris; sed illud quod postulas* (Codex Modoetiensis legit: *quod postulare missus es*) *jam fieri non potest, quia puer ille defunctus est. Quod cum is, qui missus fuerat, regi, quod a servo Dei audierat, renuntiasset, rex licet doluerit, quod effectum supplicationis suæ habere non potuit, tamen quia vir Domini Baudolinus spiritum prophetiæ habuerit, aperte cognovit.* Hæc Paullus Diaconus; cujus deinde testimonio Sigonius usus est Baudolini sanctitatem paucis verbis commemorans (*b*). Ejusdem etiam, sed brevissime, meminit Chronicon Monasterii Novaliciensis (*c*) his verbis: *Hujus ergo* (Liutprandi) *temporibus apud Forovicum erat Sanctus Baudolenus.*

XIX. Sed ex antiquis auctoribus nullum alium invenire licuit,

(*a*) De Gestis Langobard Lib VI. Cap. LVIII.

(*b*) De Regno Ital. Lib. III. in Luitprando.

(*c*) Script. Rer. Ital. Vol. II. P. II. col. 714.

cuit, qui Baudolinum commemoret. Nec aliud quidquam de gestis illius rebus nobis innotesceret, nisi plura in Humiliatorum Horis Canonicis recenserentur, ex quibus visum est ea omnia excerpere, quæ ad S. Baudolinum pertinent. Utemur autem nuperrima illarum editione Mediolanensi an. MDCCLI., simulque si qua in re veteres editiones discrepent, adnotabimus. Ibi itaque ad X. Nov. habemus: *In Festo S. Baudolini Episc. & Confess. omnia de Communi præter sequentia.* In Primis Vesperis ad Magnificat: *Baudolinus in hortulo Olerum serit semina, quibus superveniens viator famelicus sub ipsa hora natis vescitur & obstupescit ad miraculum.* Oremus. *Propitiare nobis quæsumus Domine famulis tuis per hujus Sancti Confessoris tui Baudolini merita gloriosa, ut ejus pia intercessione ab omnibus protegamur adversis. Per Dominum &c.* Tum *Lectiones* sequuntur, quibus Vita Baudolini exponitur, sex nempe, ex Humiliatorum more, ex quibus tres priores in primo nocturno, reliquæ in altero recitantur. Lectio I. *Hic vir sanctitate eximius, cujus hodie festum colimus, Baudolinus nomine, ab oppido quondam celebri, quod Forum dicebatur, postmodum labentibus rebus in parvum vicum redactum, nunc Villafori ab incolis appellatur, ubi magalia agunt pastores, haud ita procul ab urbe Alexandriæ* (in veteribus editionibus: *Alexandria Europa*) *exstitit oriundus. Tu autem &c.* Lectio II. *Orbatus itaque utroque parente, cum placuit Altissimo, postquam vidit Baudolinus humana hæc omnia, quæ ab his, qui ea suscipiunt, prima ducuntur, nullis suis subnixa viribus fluere & labi, statuit animum ab eorum cupidine prohibere, & his rebus maxime intendere, quæ cum sint firmæ, & perpetuæ tranquillitatem pariunt, suosque cultores cælo inferunt. Tu autem &c.* Lectio III. *Ceterum quo vacuo magis animo rem ipsam perageret, suisque studiis obsequi posset, distractis, quæcumque ex patris hæreditate possederat, quicquid inde pecuniæ conflatum est, id totum levandæ pauperum inopiæ, & miserorum deprecandis incommodis erogavit. Tu autem &c.* Lectio IV. *Exutus igitur rebus omnibus æque, ac earum cupidine, solitarium locum*

petiit

petiit juxta templum Deiparæ Virginis, quod Fori erat, pollens antiqua Religione, sed populo infrequens, ubi die noctuque jejuniis & orationibus incumbens, adeo celebre nomen adeptus est sanctitatis, ut multi mortales ad eum confluerent alii alia petentes. Tu autem &c. Lectio V. *Miraculis plurimis claruit, quibus effectum est, ut duo Episcopi Dertonensis scilicet & Aquensis, apud quos ipse invidia quorumdam Religiosorum falso delatus fuerat, in suorum Episcopatuum socium eum & collegam adoptarent, licet renuentem. Tu autem &c.* Lectio VI. *Tandem præscius mortis suæ, in Domino feliciter requievit, regnante Liuthprando Langobardorum Rege; cujus corpus e Foro in Alexandriam jussu Alexandri III. Pontificis Maximi, qui titulum & nomen ei civitati dedit, translatum, in templo sub nomine ejus constituto usque in hodiernum diem colitur. Tu autem &c.* Ad Benedictus Antiph. *Dum Dertonam pergit vir Dei, tunicam aquis instratam cum nuncio Episcopi conscendens, in nomine Domini amnem Burmidam tunc vado insuperabilem, ac si nave vectus esset, incolumis pertransivit.* Ad Magnificat Antiph. *Ad jussa Baudolini veniunt anseres, ac dicto audiunt, cerva potum plenis præbet uberibus. Magnificemus ergo Dominum, qui potens est, & in Sancto suo Baudolino operatus est magnalia.*

XX. Hæc habemus paullo vetustiora de Baudolini sanctitate rebusque gestis testimonia, quibus innixus breve illius elogium contexuit Philippus Ferrarius (a). Illius pariter Martyrologii Benedictini auctores meminerunt, Bucelinus, & Menardus ad diem X. Novemb. Sed uterque gravissime lapsus est, cum Baudolinum Humiliatorum leges sequutum dixit. At S. Baudolini vitam fuse conscribere aggressus est, eamque Alexandrinis typis edidit anno MDC. P. Archangelus Caraccia Ord. Prædicat. Hic vero non solum Paullo Diacono, Carolo Sigonio, atque horis Humiliatorum Canonicis usus est, sed MS. etiam de illius vita Commentario, quem Georgii Merulæ nepos nescio quis olim scripserat. Caracciæ

(a) Catal. SS. Ital. ad diem X. Nov.

ciæ deinde narrationem contraxit, brevioremque Baudolini vitam edidit Petrus Hiacinthus Gallitia (a). Sed superioris ætatis vitio peccat Caraccia, vitam Oratorio potius, quam historico more enarrans, verisimilia passim veris commiscens, nec, quibus singula auctoribus referat, accurate distinguens. Itaque in iis illustrandis, quæ de S. Baudolino referri videmus, ita illius auctoritate utemur, ut quæ vere dici, quæ probabiliter tantum, aut etiam falso arbitramur, sedulo expendamus.

XXI. Forum, quod etiam, Ghilino teste (b), Villa dicitur, pagus est tribus circiter passuum millibus Alexandria Statiellorum distans, extra Genuensem portam. Hæc scilicet Baudolino patria fuit, quem anno circiter DCCXVI. natum iidem auctores dicunt. Sed cum anno DCCXL. illum obiisse referant, quod etiam Julianus Porta confirmat (c), videntur hæc sane conciliari non posse: etenim XXIV. annos tantum vixisse ille dicendus esset; quod nemo profecto de illo homine credat, quem videat episcopalis muneris socium a Derthonensi & Aquensi Episcopis fuisse adhibitum. Itaque aut ortus antea statuendus, aut obitus protrahendus, qua in re nihil certo affirmare possumus. Plura de Baudolini pueritia sanctissime traducta, de parentum in illius informationem collato studio, de castissimis ejusdem moribus refert Caraccia; illum omnium animos ad se rapuisse; mendacia, voluptates, illecebras omnes exosum, cibi, ludi, somnique abstinentem fuisse, aliaque hujusmodi, quæ probabiliter magis quam certe narrari videntur. Qua ratione sublatis parentibus totum se Deo devoverit Baudolinus, quemque solitudinis suæ locum delegerit, satis explicant recitatæ *Lectiones*. At Deiparæ templum illud, quod Fori erat, Canonicorum aliquot curæ commissum fuisse,

(a) Atti de' SS. che fiorirono negli Stati della Casa di Savoja T. V. pag. 1. &c.
(b) Annal. d'Alessandria pag. 337.
(c) Eroi d'Alessand. pag. 43.

se, narrat Caraccia, qui Divinis laudibus canendis, Sacrisque celebrandis exercebantur; quorum cum sinistra esset apud vicinos fama, Baudolinum Divini cultus studiosissimum, gravibus prudentibusque verbis (quae a Caraccia ipso proferuntur), ut suae conditionis memores sanctius vitae genus amplecterentur, illos commonuisse. Hinc iratos Canonicos multa de Baudolini nece cogitantes inducit Caraccia; ac tandem hoc illos consilium cepisse narrat, ut illum scilicet apud Aquensem Episcopum, cujus ditioni Forum suberat, ut maledicum, plebis concitatorem, callidumque pietatis simulatorem traducerent. Quae omnia, quam vere dicantur, aut quorum Scriptorum auctoritate nitantur, ignoro. Ego sane suspicor verba illa, quae ex Humiliatorum *Lectionibus* jam recitavimus: *apud quos* (Episcopos) *ipse invidia quorumdam Religiosorum falso delatus fuerat*, occasionem narrationis hujusmodi contexendae Caracciae tribuisse. Ac sane potuisse haec ita fieri, non inficior; facta fuisse, non satis probat Caraccia. Quod si haec a Merulae nepote Caraccia hausit, optandum esset, ut quibusnam monumentis usus ille fuisset, cognosceremus; cum enim non potuerit ille nisi ad summum XV. saeculo exeunte scribere, (quo tempore Georgius ipse vivebat), nimis a Baudolini aetate distat, ut ejusdem auctoritati ita fidamus, ut nulla veterum monumentorum testimonia optemus. Sed jam ad Caraccianae narrationis seriem redeamus.

XXII. Aquensis Episcopus, Canonicorum querelis auditis, nuncium misit, qui Baudolinum ad se adduceret. Qui cum ad Baudolinum venisset, Fori incolas apud eum collectos invenit, agros suos a maxima silvestrium anserum copia vastatos conquerentes, hominemque orantes, ut Divinam iram suis precibus flecteret. At Baudolinus Episcopi nuncio excepto, auditoque imperio, ocius se jussa facturum respondet: interim tamen nuncium ipsum rusticosque praesentes ad vicinos campos digredi jubet, atque anseres suo nomine monere, ut ad se accedant. Quod cum

 illi

illi fecissent, anseres statim Forum ingressi turmatim, populo universo (inquit Caraccia, qui paullo post nocturnum tunc tempus fuisse ait) ad spectaculum prodeunte, ad Baudolinum accesserunt; qui illos cubiculo per noctem inclusos, mane deinde monitos, ne imposterum agros vastarent, abire jussit. At illi obstrepere, & Baudolini jussa detrectare quodammodo. Sensit porro vir Sanctus, unum ex illis raptum a villicis noctu voratumque fuisse. Illos itaque anseris silvestris furtum cicure ansere rependere jubet. Tum vero, Baudolino iterum imperante, anseres fuga capta nullam amplius agris perniciem intulerunt. His actis Baudolinus cum nuncio iter ingressus, hunc siti æstuantem monuit, ut ad cespites quosdam sitis solatium repertnrus accederet; quo cum ille ivisset, distentis uberibus cervam invenit, cujus lacte refectus est. Hæc porro omnia cum a nuncio intellexisset Episcopus, Baudolinum honorifice excepit. Quin etiam in Canonicos, ut par erat, animadvertisset, nisi submissis precibus conceptam in eosdem Episcopi iram Baudolinus leniisset. Qui deinde ab Episcopo ipso rogatus, ut in Episcopalis oneris partem succederet, exorari non potuit, imparem se illi ferendo constantissime dictitans. Hunc in modum, Canonicis nequidquam frementibus, Baudolinus sua se iterum solitudine abdidit. Nec tamen acquieverunt illi; sed re ad Derthonensem Episcopum delata, qui Mediolanensis Archiepiscopi Metropolitæ (ut contendit fieri potuisse Caraccia, cui idem videtur, esse aliquid posse, ac revera esse) vices gerebat, effecerunt, ut ille etiam Baudolinum ad se accerseret. Baudolinum olera in hortulo suo serentem nuncius invenit; cumque illum de Episcopi voluntate commonuisset, respondit Baudolinus, se Episcopi imperiis præsto futurum, sed vires antea cibo reficiendas, quo alacrius iter ingrederentur. Mensam itaque sibi æque ac nuncio pane tantum & aqua instruxit; quod cum hic ægre ferret, atque a Baudolino exquireret, nihil ne aliud juberet apponi, se quidem his tantum vivere,

vivere, Baudolinus reposuit; nonnulla ad summum olera deliciarum caussa accedere interdum; sed horum, quæ vix, ut viderat, consita essent, nullam sibi esse per id tempus copiam. Nihilominus cum nuncio ipso hortum ingressus, olera illico nata atque educta comperiunt. His refecti iter ingrediuntur, nuncio viri sanctitatem secum mirante. Sed multo major admiratio incessit, cum ad Bormidam accedentes, qui fluvius Forum inter ac Derthonam interfluit, illum subito imbrium impetu ita exundantem viderunt, ut transvehi nullo modo liceret. Tunc enim Baudolinus Dei ope implorata, instratoque aquis pallio, illud cum socio, instar cymbæ, conscendens, ad ulteriorem ripam felicissime traductus est. Quæ cum Derthonensi Episcopo nuncius narrasset, hic non modo Baudolinum honorifice excepit; sed etiam illatæ quoquomodo injuriæ veniam petiit. Tum re cum Aquensi Episcopo communicata, uterque Baudolinum, quamvis invitum, Episcopalis muneris socium adhibuit, eumque iis populis præesse jussit, qui Foro adjacebant.

XXIII. Hæc quæ paucis verbis perstrinximus, fusiore atque Oratorio stilo persequitur P. Caraccia. Ac sane Baudolinum falsorum criminum apud Derthonensem & Aquensem Episcopos accusatum fuisse, ab iisdem deinde non absolutum modo, sed in Pontificii oneris partem vocatum; illum præterea & olera recens consita, effecisse, ut extemplo nascerentur, & fluvium instrato pallio prætervectum, & anseres dictis audientes habuisse, aliaque hujusmodi patrasse prodigia, ex Canonicis præsertim Humiliatorum libris didicimus. Sed hæc eodem scilicet ordine, eademque rerum serie contigisse, qua Caraccia utitur, quanam auctoritate, aut quibus monumentis comprobatur? At verisimile est, ita hæc omnia accidisse. Esto. At licet ne historico, quæ contingere potuerint, eadem, ac si vere contigerint, indubitate proferre. Mihi sane videtur Caraccia (aut Merulæ nepos, si hic potius Baudolini vitam hac ratione primus digessit) cum pauca illa de Baudo-

lino referri videret, quæ ex antiquis monumentis retulimus, nec satis gestarum rerum seriem distingui, hunc modum excogitasse, quo omnia suis fere temporibus distributa proferret. Sed melius profecto historici Scriptoris partes egisset, si Lectores hoc ipsum monitos voluisset, non certa quidem sed probabilia a se narrari. Atque ad miram Bormidæ transvectionem quod attinet, illam cum Episcopi nuncio factam fuisse vidimus ex *Antiphona ad Benedictus*. Sed cetera alia prodigia iisdem nunciis spectantibus peracta fuisse, ibi ne innuitur quidem; quin etiam, cum de oleribus repente enatis est sermo, eæ loquutiones adhibentur, quibus id negari videtur: *Baudolinus in hortulo olerum serit semina, quibus superveniens viator famelicus &c.* Sicuti enim alibi nuncius Episcopi prodigii spectator dicitur, ita hic etiam dicendus, siquidem adfuisset, videbatur.

XXIV. Sed verba illa diligentius investiganda sunt: *ut duo Episcopi, Derthonensis scilicet & Aquensis ... in suorum Episcopatuum socium eum & collegam adoptarent, licet renuentem.* Quæ verba gravissimi erroris ansam aliquibus ac Menardo præsertim & Bucelino præbuerunt, qui illum Alexandrinum Episcopum appellarunt, quattuor scilicet sæculis antequam Alexandrina urbs exstrueretur. Quin etiam Bucelino satis non est Alexandrinam urbem jam ab octavo sæculo fingere (hoc enim sæculo Baudolinum vixisse fatetur); antiquiorem adhuc facit: *quam ipse Cathedram*, addit, *pulcherrimo sanctitatis titulo, multo quam antea illustriorem reddidit.* Cautius Humiliati Scriptores in Sanctorum suorum Catalogo scripserunt: *S. Baudolinus Episcopus de Alexandria.* Quibus verbis illum Alexandrinum Episcopum fuisse non indicant; tunc enim scripsissent: *Episcopus Alexandriæ*, seu *Alexandrinus*; sed Episcopum illum fuisse, & Alexandriæ illius Corpus servari, vel locum ipsum incoluisse Baudolinum, prope quem deinde Alexandria condita fuit. Verum recte ne Baudolinum ab Humiliatis Episcopum appellari arbitrabimur? Ut hoc statuamus, animadvertendum primo est,

certam

certam Episcopalem sedem Baudolino nullam fuisse: profecto enim nec Aquensis, nec Derthonensis, nec alia ulla umquam Ecclesia in suorum Antistitum numero Baudolinum recensuit. Ac frustra Caraccia ait, posse illum dici Fori Episcopum: hanc enim Episcopalem sedem Caraccia primus invexit, nemini hactenus cognitam. Itaque hoc unum superest, ut Baudolinum Chorepiscopum fuisse dicamus. Enimvero hæc fuisse videtur Humiliatorum opinio, ut ex eorumdem recitatis *Lectionibus* colligimus: *in suorum Episcopatuum socium eum & collegam adoptaverint*. Hoc ipsum Merulæ nepos innuit, cujus verba profert Caraccia: *Socium imperii consiliique illum sibi adoptavit* (Derthonensis Episcopus) *jurisque & majestatis suæ consortem fecit*. Porro Chorepiscopi munus præsertim usque ad Caroli M. tempora in usu fuisse, eruditi norunt. Eorum scilicet erat, Episcopalia minoris momenti munera in vicis obire, ideoque etiam *Villani Episcopi* appellabantur interdum (*a*). At Episcopali ne dignitate ac jure Chorepiscopi gauderent, disputant Ecclesiasticarum rerum Scriptores. Ac Petavius quidem (*b*) plura affert, quibus Chorepiscopos hujusmodi honore præditos fuisse comprobet. Negat vero Parisiensis Archiepiscopus Petrus de Marca (*c*). Plura de Chorepiscopis habet Cangius (*d*), qui alios etiam auctores profert, qui de iisdem disputant. Quibus addendus est P. Joannes Hiacinthus Sbaralea Ord. Minor. Convent. S. Francisci, qui plurimis argumentis Petavianam sententiam propugnat (*e*). Nobis quæstionem hujusmodi ingredi non vacat. Hoc unum statuimus veterem, tum Alexandrinorum Civium, tum Humiliatorum traditionem Baudolini Episcopatui favere, quem ut Epscopum venerati sunt semper, primique adhuc venerantur.

XXV.

(*a*) Cangius Gloffar. in voce *Chorepiscopus*.

(*b*) In Notis ad Epiphan. ad hær. 69.

(*c*) Lib. II. de Concordia Sacerd. & Imp. Cap. XIII. & XIV.

(*d*) Gloffar. ibid.

(*e*) Apud Fleury Disciplin. Pop. Dei Edit. Venet. 1761. Vol. II. pag. 263.

XXV. Baudolini mortem anno DCCXL., ut vidimus, auctores consignant, quod tamen fieri non potuisse monuimus, si quidem ille anno DCCXVI. ortum duxerit, ut iidem referunt; qua in re non satis sibi constat Caraccia, qui cum hos ipsos ortus atque obitus Baudolini annos statuat, illum tamen senem obiisse scribit. Multa etiam addit de piissima Baudolini morte, cui Deiparam se videndam tunc præbuisse, refert. Quæ omnia utinam veterum monumentorum testimonio comprobasset Auctor. Baudolini corpus diu in eodem, apud quem vixerat, pago jacuit, Ghilino teste (a), donec Alexandrina urbe anno MCLXVIII. exstructa, temploque deinceps Baudolini nomini sacro anno MCLXXXIX. ædificato, huc illius corpus delatum est. Ita rem narrat Ghilinus (b); cui tamen Humiliatorum auctoritas opponitur: in eorum enim Canonicis Horis legimus, Alexandri III., qui anno MCLXXXI. obiit, jussu Baudolini corpus Foro Alexandriam delatum fuisse. Fieri autem potuit, ut Alexandro III. imperante urbi ejusdem corpus inferretur, novum vero templum nonnisi anno MCLXXXIX. excitaretur. Templum ipsum Humiliatis concessum; cumque Baudolinum præcipuum urbis patronum Alexandrini jussissent, solemni pompa sacra illi dies IV. Idus Novemb. celebrari consueverat, atque adhuc celebratur. Porro Alexandrinos ideo urbis Patronum Baudolinum renunciasse narrat Caraccia, quod urbe ab hostibus obsessa, sublimem se ille e mœnibus ac minaci vultu videndum hostibus præbuerit, eosque in fugam conjecerit. At unde hoc prodigium, cujus tempus non adnotat, ille hauserit, omnino silet. Qua vero ratione Baudolini cultus ita apud omnes Humiliatos diffusus sit, ut illum etiam Humiliatum dixerint, suorumque SS. numero adscripserint, hinc arbitror factum fuisse, quod cum Alexandrina S. Baudolini domus

(a) Annali d'Alessandria pag. 13. ad an. 1189.

(b) Ibid.

mus inter antiquissimas Humiliatorum domos recenseretur, solemnique ibi pompa, ut diximus, Baudolini exuviæ colerentur, ceterarum etiam domorum Humiliati, illius exemplo ducti, S. Baudolinum colere cœperint; atque hunc in modum toto paullatim Ordine illius cultus diffusus sit, ut Horis Canonicis insereretur, atque apud posteriores rudioresque Humiliatos opinio etiam invalesceret, Baudolinum Humiliatum revera fuisse. Certe jam ab anno MCCCCLXXXIII. illius memoriam quotannis Humiliati venerabantur, ut ex Horis Canonicis eo anno editis constat, in quibus ad X. Novemb. hæc habentur: *In S. Baudolino Episcopo & Confessore Ordinis humiliatorum, omnia fiant sicut in communi unius Confessoris Pontificis*. At in editione an. MDXLVIII. omnia illa de Baudolini vita addita sunt, quæ num. XIX. recitavimus. Illis adhuc utuntur Humiliatæ Moniales, quæ veterem Humiliatorum ritum adhuc servant. Verum tum in S. Baudolini Ecclesia, tum in ceteris urbis ac Diœcesis Alexandrinæ Ecclesiis omnia de Communi, ut ajunt, Confessoris Pontificis recitantur. Hæc tantum propria in Cathedrali Ecclesia leguntur. Ad Laudes: *Benedictus Pater & Pastor noster Baudolinus, cujus vita egregia nos ædificat, protectio nos adjuvat, & recordatio nos lætificat*. ℣. *Respice, Pater, super filios tuos*. ℟. *Respice, Pastor, super gregem tibi commendatum*. Ad Vesperas: *Dilectus Deo & hominibus Beatus Baudolinus in terris pugnat fideliter, in Cœlo coronatur feliciter, & a nobis recolitur humiliter*. ℣. *Hic est Sanctus, qui placuit Deo*. ℟. *Cujus memoria non recedet in æternum*. Oremus. *Deus, qui propter merita, & Orationes Sanctorum peccatores non despicis, quæsumus ut interveniente Sancto Baudolino Protectore nostro sine te in hoc sæculo non vivamus, & ad te cum eo pervenire valeamus. Per Christum &c.*

XXVI. B. *ANDREAS SENENSIS* post S. Baudolinum occurrit. In hujus rebus gestis illustrandis, non est cur diutius immoremur. Etenim post veterem illius Vitam a Bartholomæo Naccarino an. MDXXVIII. editam, ex qua suam deinde collegit

Silva-

Silvanus Razzius Camaldulensis, Vitisque SS. Etruscorum inseruit (a); postque aliam a P. Raimundo Barbio Ord. Præd. an. MDCXXXVIII. vulgatam, quæcumque ad Andream pertinent, diligenter illustrata habes in Actis SS. (b); ut mittam breve ejusdem Elogium a clarissima *Intronatorum* Academia confectum (c). Nos itaque illis breviter commemoratis, quæ in dubitationem non cadunt, nonnulla, quæ non satis constant, enucleatius evolvemus. Andreas e Gallerana, nobilissima Senensi familia, Ghezzolino patre, sæculo XII. exeunte ortus, strenuum primo in patria militem se præbuit; tum blasphemi hominis cæde perpetrata, solum vertere coactus est. Quo ille in exilium concesserit, auctores silent. Sed huc referendum videtur, quod Ugurgierius narrat in quodam Opusculo MS., quod Senis in publici Gymnasii Bibliotheca servatur, ut ad me scripsit sæpissime mihi commemorandus P. Benedictus Vulpius Soc. Jesu. Ibi enim narrat, Andream nostrum Avenione maxima cum laude in bellis versatum fuisse; quod scilicet, ut diximus, ad hoc exilii tempus probabiliter pertinet. Qua deinde occasione ab exilio redux, totum se Deo Divinisque rebus devoverit, narrat veteris Vitæ in Actis SS. editæ auctor, apud quem facti fides esto. *Hic* (Andreas) *cum a Potestate Senensi ex perpetrato homicidio publice exularet, quasi nocturno tempore cum fratre suo de maritima veniens, vidit nubem de sub quodam molendino subito exeuntem, quæ ipsum cum equo, cui insidebat, a fratris aspectu subtrahens, trium fere miliariorum spatio per aerem detulit, ipso germano sequente, & tantam perditionem dolorosis & anxiis gemitibus adclamante. Sed Vir Dei mox salutatione Virginis se munivit, eam nullatenus desinens devotissime salutare, ita ut ejus meritis tandem ad terram fuerit incolumis restitutus.* Hæc ille.

XXVII.

(a) Parte II pag. 40.
(b) T. III. Mart. ad diem XIX. pag. 49. Edit. Antverp.
(c) Fasti Senens. pag. 71.

XXVII. Quam pium vero sanctumque vivendi genus amplexus fuerit Andreas, fuse narrat ejusdem Vitæ auctor. Quidquid a diurnis laboribus temporis superesset, totum id precibus impendere piisque contemplationibus consueverat; inter quas cœlestium rerum suavitate sic rapiebatur, ut solum jugibus lacrimis humectaret. Deiparam autem Virginem, cujus præsentissimam opem, ab hostibus ad necem non semel quæsitus, expertus fuerat, eximio cultu prosequebatur. Qui quam acceptus Deiparæ ipsi esset, satis patuit, cum Andreæ cubiculo mira luce per noctem illustrato, rem mirata ancilla, ac propius accedens, Mariam vidit humanissime cum Andrea colloquentem. Sed nihil antiquius Andreæ fuit, quam ut in pauperes ægrosque pium se liberalemque præberet. Qua in re prodigiis quamplurimis hominis pietatem comprobavit Deus. Ægri interdum mirum in modum sanitati redditi, vinum sæpe ac panis egenis levandis auctus, clausæ fores venienti Andreæ ultro patefactæ, ejusdem vestes, pluvia circum undique ingruente, intactæ, aliaque ejusmodi non pauca, quæ in Andreæ vita leguntur, præclaram viri sanctitatem testantur. Nec tamen satis sibi visus est ægrorum necessitatibus consulere, nisi iis recipiendis sanandisque Nosocomium simulque piorum hominum Societatem conderet. Fuit olim Senis Nosocomium, *Domus S. Mariæ de Misericordia Pauperum Senens.*, appellatum, quod usque ad annum MCCCCVIII. (in Actis SS. (a) per errorem impressum est an. MCCCVIII.) stetit, quo tempore Nosocomio dissoluto, publicum ibi gymnasium sub *Sapientiæ* nomine constitutum est (b). Illius porro auctorem B. Andream fuisse constat ex lapide præsertim, qui ibidem exstat apud Deiparæ aram: *An. D. MCCCXLVII. die VIII. Junii, tempore M. Agnoli Gucci Rectoris hujus domus constitutum fuit a Communitate Senensi, ut festum*

B. An-

(a) Loco cit. num. 10.
(b) Ugurgierius in citato Opusc. MS.

B. Andreæ, qui caput & principium fuit hujus Sanctæ Domus; die Lunæ Sancto quotannis in perpetuum servaretur, ad gloriam Dei & honorem ipsius, qui ex hac vita decessit an. MCCLI.

XXVIII. At Nosocomium hoc Humiliatorum tertii Ordinis curæ commissum fuisse, nemo hactenus, quod sciam, animadvertit, præter Clarissimum Equitem Joannem Antonium Peccium Senensem, qui illud in quodam suo Opusculo de memorandis in Senensi urbe rebus commemorat. Id porro ex iis, quæ alibi protulimus (*a*) monumentis, aperte patet. Videmus enim & Martinum IV. anno MCCLXXXII. Idibus Octobr., & Bonifacium IX. anno MCCXCVI., & Clementem V. anno MCCCXIV. Domum hanc *Ordinis Humiliatorum* vocare. Itaque Humiliatos tertii Ordinis, quod alibi factum videmus, Senis etiam Nosocomio præfuisse, videtur in dubium revocari non posse. Nonnulla tamen sunt, quibus opinio hæc satis valide oppugnatur. Ac primo videmus illos, qui hoc Nosocomium administrabant, in aliis monumentis *Oblatos, & Fratres de Misericordia Pauperum Christi*, non vero Humiliatos, appellari (*b*); ac præterea videmus Prædicatorum Ordini addictos fuisse illos in primis. Stephanus Bisentinus enim, octavus Prædicatorum Generalis Magister, decreto an. MCCXCII. X. Augusti edito, in Sacrorum Communionem Fratres hosce recepit, edixitque, ut iis obeuntibus eadem solverentur, quæ suis solvi consueverant; ut Ugurgierius in memorato Opusculo MS., & Editores Actorum SS. narrant (*c*). Nullum contra monumentum exstat, quo Fratribus his fuisse quidquam cum Humiliatis commune indicetur. Quid? quod nonnullos in hanc Societatem cooptatos certissime constat, qui profecto Humiliati non essent, ut B. Petrus Pectinarius, qui tertio Franciscanorum Ordini nomen

(*a*) Dissert. V. num. XXIII.
(*b*) Acta SS. loco cit. num. 10.
(*c*) Ibid.

men dederat (a)? Præterea cervini coloris tunica, nigroque pallio illi utebantur, Ugurgierio teste, qui hæc pictis tabulis confirmari ait, cui insculptum erat signum sts, seu, quod in idem fere recidit, litera M., ut in Actis SS. legitur. At vero tertii Ordinis Humiliati cinereo tantummodo colore utebantur. Quæ omnia a proposita opinione me removerent profecto, nisi Pontificiarum, quas commemoravimus, literarum obstaret auctoritas. Neque enim dici hic potest, quod in Monialibus factum fuisse videbimus, Humiliatorum scilicet nomen latius sumptum interdum fuisse, iisque etiam accomodatum, qui nihil ad Humiliatos pertinerent. Nullum enim latioris hujus appellationis, quod ad homines pertinet, monumentum habemus. Dicendum itaque ad Humiliatos tertii Ordinis quidem domum illam pertinuisse, ita tamen ut aliis etiam pateret, qui in eamdem adscribi vellent; cujus proinde incolæ cum non omnes Humiliati essent, nunc Humiliatorum, nunc Oblatorum, nunc alio forte etiam nomine appellarentur. Nec vero mirum videri debet fuisse illos cum Dominicanis Sacrorum communione conjunctos. Laici enim homines quamvis Humiliatorum Claustralium juri obnoxii essent, poterant utique societatem cum Dominicanis inire, ab iisque Sacrorum communione donari. Ac fieri proinde etiam potuit, ut paullatim a vetere vestiendi ratione deficerent, illaque uterentur, quam pictæ tabulæ exhibent.

XXIX. At B. Andreas ipse ad Humiliatos ne pertinuisse dicendus est, tertiumque illorum Ordinem amplexus? Neque enim suspicari quis potest, Claustralem illum vitam duxisse, ut ex iis, quæ de eodem retulimus, satis constat. Itaque Andream Humiliatum appellat, præter Catalogi nostri auctorem, Hieronymus Gilius (b). Verum ceteri omnes hac de re prorsus silent. Ac

(a) Acta SS. ibid. pag. 51. num. 13. Razzi Vite de' SS. Toscani T. I. pag. 385.
(b) Diario Sanese P. I. pag. 220.

sane cum Humiliati Claustrales nonnisi post medium sæculum XIII. Senas inducti videantur, ut sequente Dissertatione ostendemus, probabile est, ne tertii quidem Ordinis Humiliatos ante id tempus in ea urbe fuisse. Præterquamquod in tabulis pictis, quarum aliquæ sæculo ipso XIII. confectæ putantur, B. Andreas eodem habitu pingitur, quo Fratres Nosocomii administri, cervina scilicet tunica, pallio nigro. Tertii autem Ordinis Humiliatos veterem cineream vestem jam ea ætate immutasse non arbitror. Itaque Andream Humiliatis adscriptum fuisse non satis, meo judicio, probatur; ac proinde ne Nosocomii quidem administros ab ipso collectos; quamvis postea Humiliatis Claustralibus Senas ingressis, tertii Ordinis leges ante annum MCCLXXXII. amplexi sint, ut ex commemoratis Martini IV. literis constat. At vero posteriorum ætatum Humiliati, cum viderent Societatem illam a B. Andrea conflatam ad tertium Ordinem pertinere, facile sibi persuaserunt, ex eodem cœtu fuisse Andream. Vidimus enim, cum de S. Baudolino ageremus, atque alias etiam deinceps videbimus, levissimis etiam de caussis eos in suorum numerum recensuisse Humiliatos, qui numquam eorum leges sequuti fuerant.

XXX. Hæc potissimum fuerunt de B. Andrea Senensi disquirenda. Obiit porro ille, ut Scriptores omnes consentiunt, anno MCCLI. XIX. Martii, quam diem in tertiam Quadragesimæ Dominicam incidisse ostenditur in Actis SS. (*a*). Cum vero plurimis post mortem miraculis claruisset, quæ ab ejusdem Vitæ Scriptoribus fuse narrantur, anno MCCLXXIV. Bernardus Senensis Episcopus literis suis XI. Cal. April. datis, quæ pariter in Actis SS. referuntur (*b*), unius anni, ut ajunt, Indulgentiam iis concessit, qui die Andreæ memoriæ colendæ statuta (Lunæ scilicet die, quæ Palmarum Dominicam sequitur) ad Ecclesiam Ordinis Prædi-

(*a*) Loco cit. pag. 59. num. 2.
(*b*) Ibid. num. 3.

Prædicatorum, in qua ejus corpus jacebat, accederent. Quæ ejusdem corporis celebratæ fuerint translationes, quæ illius nomini aræ excitatæ, quæ pictæ tabulæ, aliaque hujusmodi habes in Actis SS. Nos enim, quibus nihil aut addendum, aut illustrandum hoc loco suppetit, ad alia properamus. Hoc unice animadvertimus, Humiliatos, quamvis Andream in suorum SS. tabulas retulerint, numquam tamen publico illum cultu veneratos fuisse.

XXXI. *S. HOMOBONUS CONFESSOR DE CREMONA* sextus in SS. Humiliatorum tabulis nominatur. Cujus hominis virtutes ac res gestas non est cur fuse prosequamur, satis jam notas. Nam præter illius vitam a Sicardo Cremonensi Episcopo conscriptam, quæ periit, aliamque a Cremonensibus Canonicis anno MDLXX. digestam, ac Nicolao Sfondrato Cremonensi Episcopo (qui postea Romanus Pontifex jussus Gregorius XIV. est appellatus) inscriptam, quam videre est apud Surium (a), bini alii Scriptores Homoboni res gestas exposuerunt, Hieronymus Trombonus, ac Hieronymus Balladorius, qui illius vitam Cremonensibus typis ediderunt, alter an. MDCXVIII. alter anno MDCLXXIV., ut ceteros omittam, qui brevius de Homoboni sanctitate meminerunt, & Romanum, recentioraque cetera Martyrologia, quæ Homoboni nomen præseferunt ad diem XIII. Novemb. Exstant præterea tum in *Romano Bullario*, tum in *Codice Canonizationum* a Justo Fontaninio edito Innocentii III. literæ, quibus Homobonum Sanctorum fastis adscribit. Itaque brevissime Homoboni vitam delibabimus; paullo fusius illud investigabimus, de quo nonnulli dubitant, jure ne Humiliati in suorum tabulas Homobonum retulerint.

XXXII. Cremonæ itaque e Tucenghorum familia, Mercatore patre, natus Homobonus (quod enim sartorem fuisse illum vulgus putat, nec veterum Scriptorum auctoritate probatur, pugnatque

(a) Vitæ SS. Mens. Novemb. ad diem XIII.

gnatque, ni fallor, cum illa vitæ ratione, quam ab Homobono ductam videbimus), ab ipsa adolescentia virtutibus omnibus egregie excultus, mercaturam integerrime exercuit. Uxore ducta, in matrimonio ipso castissime vixit. At patre demortuo, novum vitæ genus Homobonus amplexus, iisque, quas collegerat, opibus spretis, omnia in pauperes erogare adeo liberaliter cœpit, ut doleret primo, tum etiam viro suo uxor irasceretur, quod rem familiarem tam incaute, ut illa ajebat, dilapidaret. Quam Homobonus mollibus verbis leniens, nihilo remissius in proposito perstabat. Effusam hanc in pauperes misericordiam ardentissimus in Deum amor illustriorem reddebat. Noctu ad S. Ægidii templum (quod nunc ab Homobono ipso nomen accepit) adventare consueverat; illique Obertus ejusdem templi Præpositus, apud quem Homobonus noxas suas fatebatur, fores stato tempore recludebat. At cum interdum solito maturius accessisset, fores viro sanctissimo sponte patuisse, Obertus miratus est. Nec vero hæc solum Homoboni sanctitatem notam fecerunt. Nam pauperum commodo & panis interdum in summa annonæ caritate multiplicatus, & aqua in vinum conversa. Neque autem corporibus tantum, sed, quod multo præstantius, animis etiam Homobonus profuit. Quamvis enim literarum rudis, & hæreticos tamen & impios homines ea verborum vi animique contentione aggrediebatur, ut plurimos ab errore atque a crimine revocaret. Tandem post vitam sanctissime exactam, anno MCXCVII. Idibus Novemb., dum de more in Ægidiano templo Sacris interesset, cumque Angelicum, quod ajunt, Canticum cani cœpisset, manibus in crucis formam expansis ita ad terram procubuit, ut orabundus videretur. At cum Evangelii recitationi non assurgeret, qui aderant, somno illum correptum arbitrati, excutere atque urgere; qui cum immotus perstaret, de ejusdem morte certiores facti sunt. Rei fama per urbem diffusa, maximus ad Homoboni cadaver factus est Civium concursus. Cum vero & omnes ejus

sancti-

sanctitatem maximis laudibus efferrent, & ejusdem tumulus plurimis in diem prodigiis celebraretur, Cremonenses legationem ad Innocentium III. Rom. Pont. decreverunt, ut solemnis cultus honore Homobonus donaretur. Sicardus ipse Cremonensis Episcopus cum aliis nonnullis ad Innocentium profectus, ita Homoboni virtutes testatas fecit, ut illum in Sanctorum tabulas retulerit Pontifex, atque Idus Novemb. Homoboni memoriæ recolendæ statuerit. Anno MCXCVIII. XII. Januar. id factum, narrant nonnulli. Sed si animadvertamus Homobonum duos tantummodo ante menses obiisse, ipsum vero Innocentium quattuor solum ante dies ad Romanam sedem evectum fuisse, tam cito potuisse hæc expediri vix arbitrabimur. Erroris porro ansam hac in re præbuere ipsæ Innocentii literæ, quæ II. Idus Januar. datæ sunt, Pontificatus anno primo. Ac sane si Innocentii Pontificatus anni ab electionis die ducendi essent, II. Idus Januarias omnino in XII. Januar. anni MCXCVIII. inciderent. Sed audiendus Baronius, qui post ipsas Innocentii literas ex parte relatas hæc addit (a): *Recitatur etiam hujusmodi Diploma in Bullario nuper edito; corrigendus tamen est collector, qui datum ponit vigesimosecundo superioris anni die, quem adnotavit; ubi enim in regesto II. Idus Januarii habetur, legit ipse undecimo Kalend. Januarii* (qui error in novissima Luxemburgensi, seu potius Genevensi Bullarii editione renovatus est); *deceptus vel quod ita legatur in exscripto a Surio exemplo, vel quod datum dicatur Pontificatus anno primo. Innocentii Pontificatus annos ab VIII. Kal. Martii, quo die consecratus fuit, numerari cœpisse, nulli dubium est; sicque II. Idus Januarii anni Domini* 1199. *in primum Innocentii incidit*. Diversas porro ejusdem corporis translationes enarrat eruditissimus, mihique amicitiæ vinculo devinctus in primis P. Franciscus Antonius Zaccaria Soc. Jesu (b).

XXXIII.

(a) Annal. Eccles. ad an. 1199. num. XXI.

(b) Series Episcop. Cremon. pag. 244.

XXXIII. Nunc vero quæstionem ingredimur, num S. Homobonus inter Humiliatos adnumerandus ſit. Ac ſane multum Humiliatorum opinioni obſtare videtur auctorum, qui de Homobono ſcripſerunt, ſilentium; nemo enim fuiſſe illum Humiliatis adſcriptum refert. Tribus præterea rationibus ſententiam hanc oppugnari arbitratur doctiſſimus ac mihi alias ſumma cum laude appellandus Brixienſis Sacerdos, & Quirinianæ Bibliothecæ Præfectus Carolus Doneda (a). Primo enim, inquit, S. Homobonum vetera Humiliatorum Chronica ne commemorant quidem. Præterea Innocentius III. in literis, quibus Homobonum Sanctorum faſtis adſcribit, narrat quidem Sicardum Epiſcopum alioſque Cremonenſes Romanum iter hac de cauſſa ſuſcepiſſe; at Humiliati, qui præ ceteris de Homoboni cultu ſolliciti eſſe debuiſſent, ſiquidem fuiſſet ille ex eorum cœtu, nullo modo memorantur. Denique in iiſdem literis ne verbum quidem exſtat, ex quo Humiliatum fuiſſe Homobonum colligere liceat. Nihilominus omnibus diligenter expenſis videor mihi Humiliatis tertii Ordinis (ad hos enim tantummodo Homobonum pertinuiſſe Humiliati ipſi arbitrati ſunt) honorem hunc probabiliter vindicare. Atque, ut a Cl. Donedæ objectis initium faciamus, quamvis Chronicorum auctores Homobonum numquam commemoraſſent, non magna hinc fieret difficultas. Etenim B. Lucam Manzolium S. R. E. Cardinalem ac Feſulanum Epiſcopum Humiliatum fuiſſe, nemo umquam negavit. Clariſſimi tamen viri nomen fruſtra in eorum Chronicis requiras. Vix enim illi umquam de viris inter ſuos illuſtribus ſermonem habent. Attamen de Homobono magis etiam quam de ceteris ſolliciti fuiſſe videntur. Mitto illius nomen legi in Catalogo SS. ex Ordine Humiliatorum, qui ad calcem Braidenſis Chronici additur an. MCCCCXIX. conſcripti. Georgio enim Luraſcho potius, qui, ut vidimus, centum circiter poſt annis

(a) Notizie di S. Coſtanzo pag. 59.

annis multa huic Chronico addidit, Catalogum illum tribuendum arbitror. At in Chronico altero an. MCCCCXXI. conscripto, quod forte Cl. Doneda non vidit, hæc habentur Cap. IV. *Nota quod ex prædicto membro* (tertii Ordinis) *exstiterunt aliqui Fratres, qui dudum habentur pro Beatis, ut puta ... B. Homobonus in Ecclesia majori de Cremona*. Vides itaque hujusce Chronici auctoritate opinionem hanc confirmari; eamque proinde non circa sæculi XVI. initia exortam, ut Auctor idem scripsit, sed saltem ab anno MCCCCXXI. viguisse. Id etiam ex Bobiensi Codice MS. confirmatur, quem Differt. I. num. XVI. commemoravimus, quemque Constantinus Abbas Cajetanus medio circiter XV. sæculo conscriptum arbitratur. Ibi enim, ubi de Humiliatis est sermo, hæc habentur: *Ex quibus infrascripti Sancti fuerunt, S. Homobonus, S. Raynerius &c.*

XXXIV. Quod vero addit Cl. Auctor in Innocentii literis inter eos, qui publicum Homobono cultum decerni curarunt, Humiliatos nusquam commemorari, adeo hoc non miror, ut mirarer potius Humiliatos ab Innocentio appellari. Vidimus enim in tribus ipsis Innocentii literis, quibus anno MCCI. trium Humiliatorum Ordinum leges comprobavit, Humiliatorum nomen ne semel quidem occurrere; nec alia ratione, quam ex iis, quibus præerant, domibus, eorum Præpositos, Prælatos, ac Ministros designari; hoc vero Humiliatorum nomen postremis tantum sui Pontificatus annis ab Innocentio usurpari cœpisse. Quid ergo miremur, Innocentium, qui cum Humiliatorum leges cœtumque triplicem Apostolica auctoritate confirmaret, numquam illos hoc nomine denotavit, hoc eodem illos non appellasse tribus fere ante annis in literis de Homoboni cultu datis, cum scilicet nondum essent eorum instituta Pontificiis literis comprobata? Fieri itaque omnino potuit, ut ex Humiliatis ipsis nonnulli Romam proficiscerentur; quos Pontifex in suis literis verbis illis generatim complecteretur: *Sane veniens ad præsentiam nostram Venerabilis*

Frater noster Sicardus Episcopus vester, multis viris Religiosis, & aliis honestis personis de sua Diœcesi comitatus. Quæ cum ita sint, tertia etiam Cl. Auctoris difficultas evanescit, ut arbitror, hinc petita, quod Homobonus in Innocentii literis Humiliatus non appelletur; neque enim illo nomine appellari debebat, quo Pontifex nondum usus fuerat, quodque etiam nondum fortasse audierat. Præterquamquod cum tertio Humiliatorum Ordini adscriptus Homobonus fuisset, atque in paterna proinde domo vixisset, non id erat hujusmodi, ut esset necessario commemorandum; præsertim cum de Societate ageretur nondum ab Apostolica sede approbata, cumque ii, quibus illa constabat, vix alia re a ceteris Laicis quam rudi ac cinerea veste, piaque vivendi ratione secernerentur. Ac quemadmodum si quis laicus in Sanctorum numerum nunc referretur, qui cœtuum illorum cuipiam adscriptus fuisset, quos vulgo *Confraternità* appellamus, non miraremur sane, id in Apostolicis literis non memorari, ita mirum non est Societatem hujusmodi in illis omitti, cui Homobonus nomen dederat. Ex quibus denique prima etiam difficultas, quæ ex auctorum silentio ducebatur, videtur satis dissolvi. Quid enim necesse erat rem hujusmodi commemorari, quæ magni momenti per id tempus non videretur? Ac quemadmodum non omnia certe, quibus Homobonus vacabat, pietatis munera, retulisse illos credemus, sic potuit ille etiam Humiliatorum conventibus interesse, eorumque leges amplecti, simulque hoc ab ejus vitæ historicis dissimulari.

XXXV. Quæ nobis obiici possunt, hunc in modum solutis, Humiliatorum traditio certior hoc ipso firmiorque evadit, quæ profecto antiquitate ipsa sua non parum commendatur. Vidimus enim ex relatis alterius Chronici verbis saltem ab anno MCCCCXXI. hanc apud Humiliatos invaluisse; nec vero Chronici scriptor primus illam invexisse credendus est, sed eamdem ex vetustioribus monumentis desumpsisse. Chronico Sacri Humiliatorum Codices

con-

consentiunt. Etenim in Horis Canonicis anno MCCCCLXXXIII. editis, Pridie Id. Novemb. (hac enim die semper apud Humiliatos Homoboni memoriam recoli consuevisse animadverto) hæc habentur: *In S. Homobono Confessore tertii Ordinis Humiliatorum IX. Lectionum; omnia fiant, sicut in communi unius Confessoris non Pontificis*. Eadem habentur in altera editione anno MDIV. peracta; Puricellio teste, (nos enim illam non vidimus); quo etiam anno cum Humiliatorum *Missale* ederetur, idem Homobono honor decretus est. Nihilominus in *Breviarii* editione anno MDXLVIII. confecta, Homobonus ne commemoratur quidem. Qua id de caussâ factum fuerit, ignoro. Ac forte ideo ille est omissus, quod dubitatione aliqua hac de re inter Humiliatos suborta, noluerint illi quidquam nisi certum proferre. Sed multo magis apud me valet vetus Humiliatorum traditio, quam dubitatio recentiorum. Certe monumentum nullum productum est hactenus, quo Homobonum Humiliatum non fuisse evincatur. At vero cum Humiliatarum Monialium commodo anno MDCXXI. primo, tum deinde anno MDCCLI. Humiliatorum Horæ Canonicæ iterum ederentur, priori editioni S. Homoboni commemoratio, posteriori integrum ejusdem *Officium sub ritu duplici* additum est. Novi equidem alios ab Humiliatis in SS. suorum numerum relatos fuisse, qui numquam inter eos vixerant. At quomodo decipi in aliis potuerint, video. Nam S. Torpeti, exempli caussa, & S. Baudolino sacras illi ædes Pisis & Alexandriæ habuerunt, ut mirum non sit peculiari cultu ab aliquibus primum, tum etiam ab omnibus Humiliatis habitos illos fuisse. Brixiensis etiam Deiparæ ædes, quæ de Conchis dicitur, ubi S. Constantii corpus quiescebat, ad Humiliatos olim pertinuit, ut facile persuadere sibi potuerint, Constantium ipsum eorumdem leges fuisse amplexum. At quid in caussa esse potuerit, cur Homobonum sibi Humiliati vindicarent, profecto non video. Nisi forte illud dicamus, Humiliatos ideo Homobonum suis adscripsisse, quod, cum

viderent laicum hominem sanctum vivendi genus amplexum, arbitrati sint tertii Ordinis Humiliatum illum fuisse, quibus haec ipsa vivendi ratio proposita erat. Verum hac de caussa non paucos alios, qui sancte extra Religiosorum claustra vixerunt, suis adnumerare potuissent. Itaque cum & nullo documento probetur non fuisse tertii Ordinis Humiliatis addictum Homobonum, nec validis possit opinio hujusmodi difficultatibus oppugnari, & opinio eadem antiqua Humiliatorum traditione confirmetur, videor mihi illam, saltem ut probabilem, jure optimo amplecti.

XXXVI. *B. BLANCA DE SENIS*. Ita hujus Beatae mulieris nomen Humiliati scribere consuerunt. Ceterum B. hanc Blancam Senensem numquam apud Scriptorem ullum invenias; sed utique Aldobrandescam, quam tertio Humiliatorum Ordini nomen dedisse, fatentur omnes. Enimvero Puricellius in Adversariis suis MSS. testatur, in diversis picturis nunc Blancam, nunc Aldam vocari illam; ex quo Papebrochius conjicit, Aldobrandeschae nomen ita sectum fuisse, ut nunc Alda, nunc Brandesca, atque hinc corrupte Branca, ac deinde etiam corruptius Blanca appellaretur. Hujus pariter vitam paucis illustrabimus, cum quaecumque ad illam pertinent optime Papebrochius digesserit in Actis SS. (*a*). Atque ille etiam Scriptores habuit, quos sequeretur, Gregorium Lombardellum Ord. Praed., qui primus Aldobrandeschae vitam Italice edidit anno MDLXXXIII., & Silvanum Razzium Camaldulensem, qui Lombardelli narrationem breviorem fecit (*b*). Illius praeterea Elogium exstat in Fastis Senensibus ab Intronatorum Academia editis (*c*), ut ceteros mittam, qui brevius de illa egerunt, Wionium (*d*), inquam, Menardum (*e*), Philip-

(*a*) T. III. Apr. ad diem 26. pag. 466. & sequ. Edit. Antverp.

(*b*) Vite de' SS. e BB. Toscani T. I. pag. 454. & sequ.

(*c*) Pag. 84.

(*d*) Lignum vitae Lib. III.

(*e*) Martyrol. Benedict. ad diem 26. Apr.

Philippum Ferrarium (a), Bucelinum (b), aliosque. Nos itaque ab his auctoribus relata breviter perstringemus.

XXXVII. Senis anno MCCXLV. die XXVIII. Februarii, Petro Francisco Pontio, atque Agnete Bulgarina piissimis parentibus ortum duxit Aldobrandesca. Prægnans mater cubiculum mira luce illustratum per somnium viderat; hominesque complures ante recens natam puellam venerabundos conspicere visa fuerat, supernamque vocem audire, qua de diligentissima filiæ educatione moneretur. Itaque ad omnem pietatis legem diu informata, tandem, ut parentibus morem gereret, Bindo Bellanti optimo adolescenti nupsit; quicum, Tobiæ ac Saræ exemplum renovatura, pepigit, ut ad sex vel octo dies concubitu abstinerent; quod deinde errandi occasionem Wionio, aliisque nonnullis præbuit, qui Aldobrandescam virginem appellarunt. Cum novum vitæ genus sanctissime prosequeretur Aldobrandesca, Bindus primo temporalium rerum non levi jactura, tum gravissimis etiam doloribus diu conflictatus piissimam vitam pari morte clausit. Tunc vero Aldobrandesca impensius adhuc Divinis se rebus addicens, non solum oblatas iterum nuptias rejecit, sed etiam ad S. Thomæ ædem, quæ ad Humiliatos pertinebat, accedens ab Accursio Ptolemæo Præposito tertii Humiliatorum Ordinis habitum impetravit. Tunc vero vilissimis cibis, herbis scilicet ac leguminibus semel in dies vesci, pane ipso plerumque abstinere, aqua, eaque felle interdum, myrrha, aut aceto permixta sitim restinguere; ferrea catena, cruentis flagellis, corona insuper spinea, asperrimoque cilicio in se ipsam sævire, brevissimum somnum, sacco terræ instrato, carpere. Pravis præterea impulsionibus a Dæmone lacessita, illas constantissime rejecit. Tum liberius adhuc Deo vacatura in prædiolum suum, altero ab urbe lapide,

(a) Catalog. general. SS. Ital. ad eumd. diem.

(b) Menolog. Benedict. ad eumd. diem.

pide, secessit, cui Villa ad Quartum nomen; ibique ædicula sacris peragendis excitata, iisdem assidue intererat, Divinisque epulis, quoties liceret, reficiebatur. Christi Jesu, Deiparæ Virginis, & Angelorum aspectu, visisque cœlestibus non semel dignata; Christi etiam sanguinem ex ejusdem effigiei latere manantem non semel hausit. Oculi unius usum, quem amiserat, mirum in modum recepit. Clavis, quibus Christus Cruci confixus fuerat, ab Angelo per visum oblatis, illorum imaginem tam alte animo hausit, ut unius, qui ceteris magnitudine præstabat, effigiem ramo oleagino ad vivum expresserit, quæ adhuc in S. Thomæ templo Senis servatur. Sub extremum vitæ tempus ad S. Andreæ, quod nunc S. Onuphrii dicitur, Nosocomium secedens; post plurima præsertim in ægrotis ad valetudinem revocandis patrata prodigia, post plura, quæ imminebant, apertis verbis prænunciata, post virtutum omnium clarissima exempla proposita, tandem vehementissima febri conflictari cœpit. Cum tamen nihil de consueta vivendi ratione remitteret, die XXVI. April. an: MCCCX. qui Nosocomium incolebant, cum nusquam præter morem illam viderent, rem mirati ad ejusdem cellam accedunt; quam clausam obseratamque nacti, incerti aliquandiu quid agerent, denique fenestra ingressi, cubiculum cœlesti odore fragrans ac mira luce illustratum, piissimam vero mulierem orantis in morem compositam, sed jam vita functam viderunt. Eodem tempore B. Joannes Baptista Ptolomæus Ord. Prædic. spectatæ sanctitatis vir, Aldobrandescam in columbæ speciem ad Cœlum evolantem se vidisse testatus est. Illius mors omnium lacrimis excepta. De ejusdem sepulchro inter Humiliatos S. Thomæ, & S. Andreæ Parochum contentio exorta; cum illi Religionis, hic Parœciæ jus proferret. Demum ex sententia Rogerii de Casulis Ord. Prædic. Senensis Episcopi caussa Humiliatis adjudicata est, ac die XXIX. Aprilis Aldobrandeschæ corpus maxima celebritate ad S. Thomæ delatum, atque ad dexterum Ecclesiæ latus sub

Deiparæ

Deiparæ ara ſepultum. Cum vero pluribus miraculis ejus tumulus celebraretur, anno MCCCCLXXXIX. Franciſco Piccolomineo Senenſi Epiſcopo (qui deinde Romanus Pontifex juſſus Pius III. eſt appellatus) conſentiente, altiore ac digniore loco illius corpus poſitum eſt. Anno autem MDLXXXIII. cum Lombardello ipſo præſente, nova atque ornatiore arcula Beatæ mulieris oſſa clauderentur, ſuaviſſimus repente odor diffuſus eſt. Ibidem Aldobrandeſchæ corpus ſervatur adhuc, poſtquam, ut videbimus, in S. Thomæ ædes Sanctimonialium S. Petronillæ cœnobium, quod antea extra portam Camulliam jacebat, deductum eſt. Nullum tamen publici cultus ab Humiliatis Aldobrandeſchæ præſtiti veſtigium habemus.

XXXVIII. B. *PETRUS DE CORINO*. Corinum ſeu Corenum vicus eſt ad lævam Larii Lacus oram in Mediolanenſi Diœceſi. Hanc porro fuiſſe B. Petro patriam crediderim. Sed quis ille fuerit, quo tempore vixerit, quem Humiliatorum Ordinem amplexus fuerit, quibus potiſſimum claruerit virtutibus, nec Humiliati ſcripſerunt, nec nobis, quamvis ex ipſis Coreni incolis quæreremus, aſſequi licuit. Itaque unum illius nomen, prout in tabulis SS. Humiliatorum latet, proferre cogimur. De publico autem cultu illi præſtito non conſtat.

XXXIX. B. *LUCAS DE FLORENTIA CARDINALIS*. Clariſſimi hujus viri, ac præcipui Humiliatorum ornamenti res geſtas altera hujus Diſſertationis parte illuſtrabimus, quæ erit de viris dignitate illuſtribus.

XL. B. *RAYNERIUS DE JANUA*. Suſpicatus eſt P. Jo. Bartholomæus a S. Claudia (a), Raynerium hunc illum eſſe, quem Innocentius III. literis ſuis ad primi & ſecundi Ordinis Humiliatos an. MCCI. datis commemorat inter illos, quibus Humiliatorum leges expendendas Pontifex idem commiſerat. Sed præterquam-

(a) Luſtri Storiali pag. 533.

terquainquod Humiliatum hominem huic muneri delectum fuisse, parum verisimile est, veteri etiam traditione hæc opinio oppugnatur. Etenim B. Raynerii corpus Genuæ adhuc servatur ad S. Marthæ, vulgo *de Aquasola*, ubi Humiliatorum fuerat quondam, nunc vero Sanctimonialium Casinensium floret Cœnobium; ibi enim illius caput argentea lamina tectum conspicitur; ac tabula etiam illius effigiem exprimens in eodem Cœnobio videtur. Porro in Commentariis quibusdam MSS. Genua ad Puricellium missis, qui in Ambrosiana Bibliotheca servantur, hæc habentur; veterem esse apud Sanctimoniales illas traditionem, Raynerium Laicum, ut ajunt, ex Humiliatorum Ordine fuisse, ac magnæ sanctitatis virum; quæ duobus potissimum prodigiis comprobata est. Cum enim aliquando e molendino rediens saccos farina plenos conveheret, obviis pauperibus totam distribuit; saccos ipsos deinde arena implens, quam postea in farinam domum redux conversam vidit. Præterea qua hora Raynerius obiit, sacrum templi æs illius obitum sponte nunciavit. Hæc tantum de Raynerio cognoscere licuit. Nullo publico cultu ornatum illum videmus, ne apud Humiliatos quidem, nec illius mentio in Martyrologio ullo occurrit.

XLI. *B. HORICUS DE VERCELLIS. B. BRUNA DE VERCELLIS.* Utrumque conjungimus, quod utrique fere communia ea sunt, quæ de illis accepimus. Antiquissimam S. Martini domum Vercellis habuere Humiliati, quam constans Vercellensium traditio fert BB. Horicum & Brunam Vercellenses Cives Fundatores habuisse, ut ille virorum, hæc mulierum ædes construendas curarint. At de utriusque rebus gestis vix Scriptorem ullum habemus. Breviter illos commemorant Jo. Stephanus Vercellensis Episcopus (*a*), Aurelius Corbellinus Augustinianus (*b*), ac Joannes

(*a*). Vita S. Eusebii Vercell. Episc. ejusque successor pag. 241. 242.
(*b*) Vite de' Vescovi di Vercelli pag. 66. & 79.

nes Andreas Iricus (*a*). Hinc qui Acta SS. Sabaudæ ditionis ediderunt, pauca admodum de Horico memoriæ tradita esse queruntur (*b*); Brunæ autem nomen ipsum ignorasse videntur, cum illud ne proferant quidem. Fusius aliquanto de utriusque vita Carolus Amedæus Bellinus scripsit, cujus de Vercellensibus viris fœminisque illustribus Opus MS. servatur apud Spectatissimum Vercellensem Civem Josephum Comitem Corbettam, qui quæcumque ad institutum nostrum pertinerent, inde describi humanissime voluit, ac nobiscum communicari. Horicus itaque, ut Corbellinus, Bellinus, atque Iricus referunt, Vercellensis Ecclesiæ Canonicus, Ghisulpho Episcopo, floruit; qui cum Canonicos suos ad omnem sanctitatis normam effingeret, multi hinc Sanctissimi viri, atque Horicus præ ceteris, prodierunt. Cum vero, addit Bellinus, Pontificias partes contra Imperatorem (cujus nomen non profert) strenue tutatus esset, cum multis ejusdem consilii sociis in Germaniam ab Imperatore ipso relegatus est. Ubi cum se divino cultui addixissent omnes, albasque vestes induissent, ad Cæsaris pedes sese aliquando abjecerunt, veniamque simul ac reditum in patriam impetrarunt. Hac ratione, pergit Bellinus, Humiliatorum Ordo, qui jam ab anno MXVII. initium duxerat, novam quodammodo perfectioremque formam accepit. At Horicus Vercellas redux non longe ab urbe templum domumque S. Martino sacram exstruxit, quæ a regionis nomine S. Martini de Gattesco est appellata. Hinc Horicus primus ejusdem domus Præpositus renunciatur. Ghisulphus vero Episcopus Horicum ad novam in ipsa urbe ædem S. Christophoro sacram construendam hortatus est; quod cum aggressus esset Horicus, anno MCXLI. vita excessit. Hæc quibusdam Vercellini patris sui commentariis MSS. comprobari ait Bellinus, ex quibus hæc profert: *habetur ex*

 tradi-

(*a*) Differt. de S Ogleria pag. 5.
(*b*) T. IV. pag. 308.

traditione & monumentis Collegii S. Christoffori Beatum Oricum cœpisse fundare dictum Collegium, sed obiisse anno 1141., & sepulturam habuisse in Ecclesia S. Martini in Gattesco, quæ fuerat prima Præpositura ejusdem Ordinis humiliatorum, & inde corpus ejus translatum ad ipsum monasterium S. Christoffori. Hæc Bellinus, in cujus narratione multa sunt, quæ nullo modo comprobari posse arbitror. Etenim Horicus Canonicus Vercellensis, Ghisulpho Episcopo, fuisse dicitur; tum vero obiisse anno MCXLI. Atqui Ghisulphus anno MCXXXVII. exeunte Vercellensis Episcopus jussus est, ut ex Ughellio constat (a). Qui itaque potuit vix quattuor annorum spatio ea omnia Horicus præstare, quæ a Bellino narrantur? Ad Horici vero exilium quod attinet, unicum profert hujus testem Corbellinum in Historiis MSS. Vercellensibus, auctorem scilicet, qui eodem ac Bellinus sæculo XVII. floruit. Porro evidens est, quæ vidimus circa annum MXV. accidisse, ea fere hic referri tamquam ad Horici ætatem pertinentia. At nulla Scriptorum, nulla veterum Monumentorum auctoritas ad rei veritatem confirmandam adducitur. Horicum tamen S. Martini ædem construxisse ceteri auctores consentiunt; sed id ante annum MCXLI. factum, ut Bellinus ait, difficile adducor ut credam. Ostendimus enim eodem prope tempore primum Humiliatorum Ordinem (ad quem profecto Horicus pertinuit, siquidem ille & Sacerdos & Vercellensis Canonicus fuerit) Novocomi initium duxisse; nec videtur potuisse tam cito ad alias urbes extendi; præsertim cum Vicoboldonensis domus prima post Novocomensem condita videatur. Probabilius itaque memorati alii Scriptores circa annum MCXLIV. id contigisse arbitrantur; quod etiam in Commentariolis quibusdam MSS., qui a PP. Clericis Regularibus S. Paulli Vercellensibus ad Puricellium transmissi fuere, confirmari video.

XLII. Quod ad S. Christophori ædem pertinet, non satis constat,

(a) Ital. Sacr. T. IV. in Episc. Vercell.

constat, utrum illam Horicus ipse construxerit, an illo jam extincto construi cœperit. Corbellinus in Episcoporum Vercellensium vitis ita loquitur (*a*), ut unicam S. Christophori ædem ab Horico exstructam fuisse indicet; S. Martini autem domum Friderici I. temporibus ædificatam innuit (*b*): quamvis alibi deinde, eam ipsam anno MCXLIV. conditam narret (*c*). Sed S. Martini ædem Horici ætate constructam, eidemque Veneriæ & Roncarioli prædia a Ghisulpho Episcopo attributa, quæ ad Lucediense Cœnobium antea pertinebant, ædemque ipsam fuisse ab initio fratribus sororibusque communem, illorum Horico, harum vero Bruna præside ac duce, plerumque auctores consentiunt: quibus etiam accedit doctissimus Vercellensis Ecclesiæ Canonicus ac Theologus Carolus Innocentius Fileppius, anno MDCCLXIV. maximo literarum damno e vivis ereptus, qui hoc ipsum statuit in suis quibusdam de Vercellensibus Humiliatis Commentariolis MSS., quos ad nos vir humanissimus transmittendos curavit.

XLIII. Bruna vero, si Bellinum audimus, non solum Mulierum cœnobium Vercellis eodem tempore, eodemque quo Horicus loco Fratrum domum construxit; sed cum hanc incolis satis auctam videret, Vercellis abiens, plura alibi Humiliatarum mulierum cœnobia ædificavit, ac Mediolani præsertim & Laudæ, ubi S. Benedicti domum erexit; tandem Vercellas rediens, paullo post vita excessit. Porro ad Laudensem profectionem quod attinet, Laudensium ipsorum traditione hanc comprobari, mox videbimus. Sed S. Benedicti domum nonnisi sæculo XIV. fuisse constructam, evidenter ostendemus sequente Dissertatione. Quod si Laudam Bruna profecta est, Mediolanum etiam probabiliter illa adiit, potuitque ibi aliquam Humiliatarum domum exstruere.

(*a*) Pag. 66.
(*b*) Pag. 70.
(*c*) Pag. 79.

Optandum tamen fuisset, ut hæc omnia auctoritate aliqua Bellinus confirmasset. Illius effigiem in pluribus picturis veteribus sic exhiberi narrat Bellinus, ut lapis prope illam pingatur; quod a Puricellianis etiam schedis confirmatur, in quibus dicitur illius imago Applani in S. Joannis Evangelistæ templo superesse (quod olim ad Humiliatos pertinuit); ibique Brunam lapidem læva sustinentem pingi, cui hæc inscribuntur: *Lapis obedientiæ*. Narrat porro Bellinus, hanc fuisse sua ætate apud Vercellenses Humiliatas traditionem, Brunam jussam aliquando immane saxum alio transferre, mandatis illico, quod fieri nullo modo posse videretur, paruisse; lapidemque illum, mirantibus omnibus, diu manu gestasse: hinc vero hanc Brunæ pingendæ rationem ortam fuisse. Alibi tamen illa tres clavos manu sustinens pingitur.

XLIV. Utriusque corpus, postquam diu in S. Martini suburbana æde servatum fuerat, in S. Christophori deinde delatum, ibi adhuc custodiri, constans est Vercellensium traditio. Cujus rei testis exstat in eodem S. Christophori Collegio, quod nunc ad Clericos Regulares S. Paulli pertinet, membrana his verbis inscripta: *Beatissimi Orici Confessoris, Beatæque Brunæ Civium Vercellensium corpora, a suburbano S. Martini templo, ubi miraculis plurimis coruscantia cælo eorum animas vivere declararunt, in hanc S. Christophori Basilicam, Clero universo & frequentissimo populo comitante solemni ritu, prout Sanctos decet, allata, & in marmoreo sarcophago condita, postmodum mutatis chori subselliis hoc loculo inclusa, religioso cultu hic posuere RR. PP. DD. Cherubinus Casatus Præpositus, & Jacobus Antonius Rosetus, atque Clemens Noberascus Presbiteri Regulares Congr. S. Paulli Decollati, aliis Clericis Collegialibus assistentibus, Ill. D. Alexandro Titiono, & Magnif. D. Aviano Salvio Senensi, & Nobili viro D. Prospero Carolo Novariensi præsentibus anno Domini MDLXXXV. pridie Nonas Martii, Sixti V. Pont. Max. primo, & Joannis Francisci Bonhomii Episcopi Vercellensis Episcopatus decimoquarto.*

Super-

Supersunt adhuc carmina Horici olim sepulcro apposita, quæ nunc in tabellam relata in S. Christophori Sacrario servantur, ex quibus etiam nonnulla de egregiis Horici virtutibus intelligimus. Sic porro se habent.

Hoc jacet in tumulo felicis Corpus Orici
Ordinis istius, vitam qui duxit acerbam.
Floribus hic miris virtutum fulsit in orbe:
Annis nam septem Quadragenæ in tempore sacro
Aspernans escas, saturatus corpore Christi
Constitit, & tandem expirans gaudia cepit,
Vita perpetuæ cum justis dante superno.
Exultent igitur Vercellæ Præside tanto.

XLV. Enimvero utriusque ossa ac cineres distinctos, duabusque arculis inclusos nos ipsi in ejusdem templi Sacrario vidimus. Sed B. Brunæ corpus sibi Laudenses vindicant; idque Defendens Laudius in quibusdam Commentariis MSS., quos alibi commemorabimus, probare aggreditur veteris cujusdam Humiliatorum *Missalis* auctoritate, (MS. arbitror, nam in impresso verba mox proferenda non leguntur), ubi hæc de B. Bruna haberi ait: *Asservatur ejus corpus in Ecclesia Monialium S. Benedicti Laude.* Addit vero, anno MDLXXXVIII. cum S. Benedicti templum iterum ædificaretur, B. Brunæ cineres, qui arculæ inclusi inventi fuerant, in commune sepulcrum incaute fuisse illatos; quod ipsum ejusdem Cœnobii Sanctimoniales, aliique Laudenses, cum Laudæ essem, mihi testati sunt. Itaque Laudenses B. Brunæ corpus apud ipsos olim fuisse affirmant, atque adhuc superesse, quamvis alienis cineribus permixtum. Vercellenses vero ejusdem corpus adhuc ostendunt. Sed eadem hic solvendæ quæstionis ratio adhibenda videtur, quæ unica sæpe est ad urbium simili in caussa invicem contendentium controversiam definiendam, ut scilicet neutram integrum corpus, utramque ejusdem partes possidere dicamus. Ac sane multo plura B. Horici, quam B. Brunæ ossa Vercellis servan-

ſervantur; ut veriſimile ſit, hujus cinerum partem Laudenſibus conceſſam, ut qui vivam illam exceperant aliquando, ejuſdem exuviis ex parte fruerentur. Sed de BB. Horico & Bruna ſatis. Unum addimus, nullum illorum fuiſſe ne apud Humiliatos quidem publicum cultum, nec illorum nomen in ullo, quod ſciam, Martyrologio occurrere.

XLVI. *S. CONSTANTII DE BRIXIA*, qui poſt B. Horicum recenſetur, res geſtas breviter primo illuſtravit Bollandus (*a*), iis collatis accurateque expenſis, quæ auctores alii, Philippus nempe Ferrarius, Capreolus, Ughellius, Wionius, Menardus, ac Maurolycus ſcripſerant. Sed diligentiſſime non multis abhinc annis ejuſdem vitam illuſtravit Cl. Carolus Doneda paullo antea laudatus, ut vix novæ inveſtigationi locum reliquerit. Itaque doctiſſimi Scriptoris veſtigiis inſtantes, S. Conſtantii res breviſſime recenſebimus; tum inquiremus, jure ne illum ſuis adſcripſerint Humiliati. Quæ fuerit Conſtantio patria, non ſatis conſtat, cum alii Gnardi in Camuniis (vulgo *Val Camonica*) natum, alii in Galliæ urbe vulgo *Eſtampes*, alii Italum generatim dicant. Quam in rem nihil certi poſſe afferri memoratus auctor ſtatuit. At ſin minus origine, domicilio certe Brixienſis eſt appellandus. Itaque anno circiter MLXXX. nobili genere natus, Comitis dignitate opibuſque illuſtris, militiam primo ſequutus eſt. Tum humanarum rerum pertæſus, in deſertum montem decimo circiter a Brixia lapide Vallem Trumpiam verſus, Deo vocante, ſeceſſit, ubi templum Virginumque Cœnobium Deiparæ ſacrum exſtruxit. Quo tempore, ut verbis loquar, ex Canonicis Humiliatorum Horis deſumptis, *illud memorabile contigit*, *quod dum carpentarii ligna cæderent & lævigarent*, *columba minutiſſimas lignorum particulas roſtro acceptas eo loci*, *ubi futuræ Eccleſiæ jacienda erant fundamenta*, *deportabat*. Perfectum deinde templum ut ab Armanno

(*a*) Acta SS. Febr. T. II. ad diem XII. pag. 604. Edit. Antuerp.

no Brixienfi Epifcopo folemni ritu confecraretur, impetravit; quod inter annos MCX. & MCXVI. contigiffe probat laudatus Doneda. Quibus peractis rudi vefte indutus, apud templum ipfum piiffime vivere, Divinis rebus affidue vacare, afferre indigentibus ægrotifque opem, in fuum ipfe corpus crudeliter fævire aggreffus, fanctiffimam hanc inftitutæ vitæ rationem ad provectam ufque ætatem produxit, ac demum an. MCLI. pridie Idus Febr. ad Superos evolavit. Tumulus illi in eodem templo datus; ac tumulo paullo poft ara impofita. Quo pacto deinde anno MCCCCLXXXI. a PP. Ordin. Prædicatorum, ad quos per id tempus facra illa ædes fpectabat, S. Conftantii, cujus omnis fere memoria interierat, offa inventa primum, tum poft graviffimas monticolarum turbas, qui fe tanto pignore fpoliari ægre ferebant, folemniffima pompa Brixiam delata fuerint, atque in S. Catharinæ Cœnobio condita, ubi adhuc coluntur, mirifque prodigiis illuftrata, diligenter idem auctor perfequitur. Nos itaque quæftionem aliam ingrediemur, quæ magis inftituti noftri eft propria, jure ne Humiliati fibi Conftantium vindicarint.

XLVII. Ac primo Clauftralibus Humiliatis adfcribi Conftantium non poffe, fatis patet; cum in deferto Conchenfi monte folitariam ille vitam, ut vidimus, duxerit apud Deiparæ templum, quod idem ante annum MCXVI. conftruendum curarat, cum nondum fcilicet neuter Clauftralium Humiliatorum cœtus coactus fuerat. Ipfum vero Conchenfe Virginum Cœnobium, numquam ab Humiliatorum Ordinis Sanctimonialibus habitatum fuiffe legimus. Itaque illud tantum inquirendum fupereft, tertione Humiliatorum Ordini nomen dederit Conftantius. Graviffima hac de re controverfia circa annum MCCCCLXXXIII. Humiliatos inter ac Dominicanos exorta eft Brixiæ, quam fufe Cl. Doneda exponit. Biennio antea, ut diximus, S. Conftantii offa e Conchenfi templo, quod ad Brixienfes S. Catharinæ Sanctimoniales Ord. Prædic. tunc pertinebat, ad ipfam S. Catharinæ ædem tranflata

slata fuerant; ac sacra Constantio die XII. Februar. quotannis vertente, PP. Ord. Prædicat. ædem eamdem ingressi, Sancti viri cineres publico cultui proponebant. Quod cum anno MCCCCLXXXIII., aut uno alterove post (quod non satis constat), ageretur, Fr. Franciscus de Roma S. Bartholomæi de Contegnaga Brixiensis Humiliatorum Domus Præpositus, ac Generalis etiam Humiliatorum Ordinis Vicarii ac Syndici dignitatem prætendens, accessit, vetuitque conceptis verbis, ne S. Constantii corpus proferretur: Humiliatorum juris illud esse, ex quorum cœtu Constantius fuerat; illud in Conchensi templo, Constantio ipso jubente, depositum; quod cum ad Brixienses S. Lucæ Humiliatos olim spectasset, non sine gravissima eorumdem injuria ablatum inde Constantii corpus S. Catharinæ Monialibus concessum fuisse. Contra Monialium ac Prædicatorum nomine responsum est, Conchensem ædem ad Moniales easdem certissimo jure tunc pertinere; suo itaque jure usas illas fuisse, nec esse ideo, cur Humiliati quererentur, quamvis Constantius eorum leges sequutus fuisset, quod tamen, ajebant, nullo modo constat.

XLVIII. Utrum alia Humiliati tentaverint, incertum. Sed omnino caussa ceciderunt, & S. Constantii corpus ibidem semper servatum est; nec satis probasse illi videntur, Humiliatum fuisse Constantium. Enimvero ante illud tempus numquam illi Sanctum Constantium ut suum agnoverant. Etenim in Chronico an. MCCCCXXI., ubi de viris ex tertio Humiliatorum Ordine sanctitate præclaris est sermo, B. Ubertus Landrianus, & B. Homobonus utique, numquam Constantius nominatur. Quod vero illius nomen Braidensi antiquiori Chronico, seu SS. Catalogo ad illius calcem apposito, additum videmus, minima est hujus argumenti auctoritas, cum plurima Chronico illi adjecta circa an. MDXXIV. a Georgio Lurasco fuisse viderimus. At ne in prima quidem Humiliatorum *Breviarii* editione an. MCCCCLXXXIII. Constantii nomen innuitur; sed in altera solum an. MDIV., in

qua

qua *Officium novem Lectionum* Constantio decernitur, ex quibus sex (ritu Humiliatorum proprio) res illius gestas complectuntur. In editionibus vero an. MDXLVIII. & MDCXXI. omnia *de Communi Confessoris* indicuntur. At in ultima an. MDCCLI. peracta tres Lectiones propriæ, præter Orationem, proferuntur; quas ideo referre mittimus, quod nihil continent, quod jam non attigerimus. Duo tantum observanda: alterum primæ illæ voces: *Constantius Comes, quem monumenta vetera & Scriptorum testimonia Ordini Humiliatorum nomen dedisse asserunt*. Monumenta enim ac testimonia hujusmodi jactantur facilius quam producuntur; cum nullus sæculo XVI. antiquior Scriptor Constantium Humiliatis adjudicarit. Alterum verba illa: *Alias præterea vigintiquatuor Ecclesias variis in locis condidisse traditur*, quod etiam Inscriptione quadam continebatur, quam refert Doneda (a). Quo loco emendandus est Sormannus, qui quattuordecim pro quattuor & viginti scripsit (b). Sed ubinam hæc templa exstiterint, quo tempore constructa, cui Sacra fuerint, numquam Humiliati statuere, aut indicare potuerunt.

XLIX. Itaque nonnisi post annum MCCCCLXXXIII. hæc inter Humiliatos opinio invaluit, cui tamen evertendæ veterum auctorum ac monumentorum silentium non parvam vim habet. Præterquamquod antiquiores illi Humiliati cinereis vestibus ac bireto utebantur. At Constantii biretum, quod adhuc, ut creditur, in S. Catharinæ servatur, ex nigro panno confectum est. Quapropter hac tantum de caussa id sibi persuasisse Humiliatos arbitror, quod in Conchensi æde, quæ diu ipsorum juris fuit, illius corpus servaretur, qua scilicet ratione & S. Baudolinum & S. Torpetem suis illos adnumerasse videmus. Wionius (c), eumque se-

(a) Cap. VII.
(b) Stor. degli Umil. pag. 126.
(c) Martyrol. Monast. ad diem XII. Febr. & Lign. Vit. Lib. I. Cap. LIX.

quuti Menardus (*a*), ac Maurolycus (*b*) Constantium Brixiensem Episcopum dixerunt. Qua in re gravissime eos deceptos hinc constat, quod nec apud Ughellium, nec in *Brixia Sacra* eruditissimi P. Gradonici Constantius ullus inter Brixienses Episcopos recensetur. Ab hoc tamen errore abstinuerunt Humiliati, apud quos Constantius Confessoris non Pontificis cultum semper obtinuit. Itaque quod Doneda refert (*c*), Vicentinas Ordinis Humiliatorum Sanctimoniales S. Constantium ut Episcopum adhuc colere, fieri profecto non potest, siquidem illæ proprio Humiliatorum *Breviario* utantur.

L. *B. TIBERIUS DE PALMA*, seu potius *de Parma*; ille ipse scilicet, de quo egimus Dissertat. IV. num. XX.; ubi cum ea omnia exposuerimus, quæ ad illum pertinent, nihil hic superest addendum, præterquam nullum illi tributum cultum, nullo illum in Martyrologio recenseri, quamvis Beati nomen illi Humiliati concesserint.

LI. *S. TORPETIS MARTYRIS DE PIXIS*. Mirabitur sane aliquis eo devenisse Humiliatos, ut primi Christiani sæculi Martyrem suo cœtui adjudicarent; (perperam enim, nullaque auctoritate innixus duos Torpetes induxit Wionius (*d*), alterum, qui primo sæculo, alterum, qui Humiliatorum temporibus vixerit). Sed eadem id de caussa factum est, qua vidimus Baudolinum Humiliatis adscriptum. Nos in hujus Martyris actis illustrandis non immorabimur, quod egregie jam præstitit Papebrochius (*e*). Acta porro ipsa a Papebrochio edita, apocrypha, ut dicimus, certissime sunt, fabulisque referta, ut idem ostendit. Illud certo constat, ac veterum etiam Martyrologiorum, quæ Papebrochius recen-

(*a*) Martyrol. Benedict. ad eumd. diem.
(*b*) Mare Oceano delle Relig. Lib. III. pag. 182.
(*c*) Cap. V.
(*d*) Lign. Vit. Lib. I. Cap. LIX.
(*e*) Acta SS. Maji. T. IV. pag. 5. & sequ. Edit. Antverp.

recenset, testimonio comprobatur, Torpetem, Nerone imperante, strenue pro Christi nomine certantem Pisis in Etruria occubuisse. Quæ ad Torpetis cultum per Galliam & Lusitaniam diffusum pertinent, apud memoratum auctorem videre licet. Nos quæ cultum Torpeti a Pisanis atque ab Humiliatis præstitum spectant, diligentius evolvemus, præsertim cum non satis illa cognovisse Papebrochius videatur, qui de S. Torpete agens Humiliatos ne memorat quidem. Animadvertit itaque Cl. auctor de S. Martyris capite nihil in Actis memorari, ubi solum narratur, illius corpus naviculæ impositum ventorum arbitrio commissum fuisse, ex quo deinde inter Gallos ac Lusitanos exorta contentio, utrisque illud ad suas oras delatum affirmantibus. Verum Torpetis caput sæculo XIII. apud Pisanos fuisse, ex MS. narratione colligimus, quam Latine factam edidit Papebrochius, sive illud Pisani, antequam Torpetis corpus navi imponeretur, sibi servarint, sive alio delatum, quo tempore plurimum mari poterant, illud receperint. Hæc porro in memorata narratione referuntur. Friderico Pisano Archiepiscopo (qui ab an. MCCLIV. ad an. MCCLXXVIII. [illegible] Ecclesiæ præfuit) cum diuturna siccitate cives agrique vexarentur, frequentesque ideo haberentur ad sacra templa supplicationes, Archiepiscopus quondam populo *versus ostium Arni ad vicum S. Luxorii*, *ubi antiquitus servabatur caput S. Torpetis* deducto, (est autem vicus ille vulgo *S. Rossore* tertio circiter ab urbe lapide), Sacrum ipsum caput præ manibus sumens, atque ad maris oram progressus, precibus ad Deum fusis, undis illud immisit. At vehementissimo fluctu ingruente caput e Præsulis manibus ereptum est; quod cum ille vehementer doleret, Deumque oraret, ut ablatum sacrum illud pignus sibi iterum redderetur, novo fluctuum impetu S. Martyris caput iterum ad Friderici manus delatum est; ac deinde tanta vis pluviæ ingruit, ut ægre ad *Monasterium S. Luxorii* redire potuerint. *Ex illo autem tempore*, ait narrationis auctor, *ingens fuit Pisanorum erga S. Torpetem ve-*

 neratio,

neratio, & in hunc usque diem durat non sine effectu salutari. Hinc Papebrochius probabile arbitratur Pisanos tunc aut veterem S. Torpetis Ecclesiam, siquam antea habuerant, magnificentius instaurasse, vel novam a fundamentis erexisse, quam nunc scilicet PP. Ordinis Minimorum incolunt, apud quos servatur S. Martyris caput; quod videtur proinde, antequam illi ædes easdem ingrederentur, a S. Luxorii templo fuisse illuc delatum. Hæc Papebrochius probabilibus conjecturis innixus.

LII. At ex egregio monumento an. MCCCXII. XVI. Augusti ex Archiepiscopali Pisano Tabulario educto, cujus exemplar ad me transmisit sæpius memoratus P. Benedictus Vulpius, plura alia docemur. Monumenti inscriptio hæc est: *Qualiter privati fuerunt per sententiam de Ecclesia Sancti Ruxorii Prepositus & Fratres Sancti Torpetis Ordinis Humiliatorum per Dominum Archiepiscopum Joannem*. Monumentum ipsum Volumine altero cum reliquis proferemus. Nunc sufficiet, quæ illo continentur, breviter perstringere. Friderici itaque Archiepiscopi ejusdem, quem supra meminimus, tempore Humiliatos & Pisis domum habuisse S. Torpetis appellatam, & aliam pariter in prædicto S. Luxorii seu S. Ruxorii vico; hanc autem Friderico ipso consentiente primæ conjunctam (quo anno non constat) his conditionibus fuisse, ut & Humiliati aliquot Sacris peragendis illam incolerent, & jus in illam suum Archiepiscopus exerceret, hæc omnia monumento illo narrantur, quo Archiepiscopi Joannis sententia continetur; qui cum Humiliatos conditionibus non stetisse nosceret, illos a S. Luxorii domo decedere jussit. Ex his autem nonnulla probabiliter colligi videntur; fuisse scilicet primo Humiliatos ad S. Luxorii ædem; Friderico deinde Archiepiscopo, cum prodigii superius relati occasione novum S. Torpeti templum Pisis construeretur, Humiliatos ad novas ædes incolendas demigrasse, sic tamen, ut veteris etiam S. Luxorii domus memoratis conditionibus jus retinerent. Ceterum sacram Torpeti ædem ante narrati prodigii

ætatem

ætatem Piſis fuiſſe non arbitror; neque enim probabile videtur, dum Torpetis templum in urbe eſſet, illius caput in parvo vico atque in aliena æde, ut ita dicam, ſervatum fuiſſe. Tunc itaque Torpetis caput Piſas delatum exiſtimo, cum nova illi ædes ibidem exſtructa eſt. Hinc cum Piſani Humiliati præcipuo cultu S. Martyrem venerari aggreſſi eſſent, cultus ipſe deinde, ut de S. Baudolino contigiſſe vidimus, ad univerſum Humiliatorum cœtum diffuſus eſt. Atque anno quidem MCCCCLXXXIII. cum primum Humiliatorum *Breviarium* ederetur, nulla illius mentio eſt facta. At tum *Breviario*, tum *Miſſali* anno MDIV. edito, illius nomen inſertum eſt; nam & in *Kalendario*, quod *Miſſali* præmittitur, ad III. Kal. Majas hæc habentur, ab homine profecto Hiſtoriæ & Chronologiæ ignaro ſcripta: *S. Torpetis M. Ordinis Humiliatorum*; & ejuſdem *Miſſa* habetur *de Communi Martyrum*; ejuſdemque *Officium* ſic in *Breviario* indicitur: *In S. Torpete Martyre novem fiat lectionum: omnia ſicut in S. Georgio*. At deinde in *Breviarii* editione an. MDXLVIII. ceteriſque recentioribus, Torpetis nomen cultuſque omnino omiſſus.

LIII. *B. UBERTUS DE MEDIOLANO*. Clarius hujus nomen in BB. tabula indicatur ad Braidenſis Chronici calcem adjecta, his verbis: *B. Ubertus de Mediolano: eſt de Landriano, & erat frater in domo Ottaciorum, & ibi eſt corpus*. Ex quibus colligimus ex antiquiſſima Nobilium de Landriano familia fuiſſe Ubertum, vixiſſe illum in Ottaciorum domo, atque ibidem illius corpus quieſcere. Errat itaque Wionius, cum narrat (*a*), ab Uberto Braidenſem Humiliatorum domum conſtructam fuiſſe, eumque anno MXXXVI. in Ottaciorum domo obiiſſe; neque enim potuit profecto aut Braidenſem domum condere ante annum MXXXVI., quam ſæculo integro ſerius ædificatam oſtendimus, nec eodem anno in Ottaciorum domo obire, quam nonniſi anno MCCXXXII. exſtru-

(*a*) Lign. Vit. Lib. I. Cap. II.

exstructam fuisse, proxima Dissertatione videbimus. In hac porro domo Ubertum obiisse non solum ex prolatis verbis, sed etiam ex alias memorato ejusdem domus Necrologio intelligimus; in quo ad VIII. Cal. Mart. hæc habentur. *Ob. Dominus Ubertus de Landriano*. At quamvis in Ottaciorum domo ille obierit, videtur tamen tertium tantummodo Ordinem amplexus fuisse; id enim & illa loquendi ratio: *Dominus Ubertus*: & alterius Chronici auctoritas suadet, cujus Scriptor Cap. IV., postquam dixit multos ex tertio Ordine vitæ sanctitate claros prodiisse, addit: *ut puta B. Ubertus de Landriano in domo de Ottaciis in Porta Vercellina*. Itaque quod superius referri vidimus: *& erat frater in domo Ottaciorum*, sic explicandum arbitror, sub extremum vitæ tempus illuc Ubertum secessisse, ut impensius pietatem excoleret, quod etiam a Laicis hominibus fieri interdum videmus. At quo tempore Ubertus vixerit, non ita facile statuere possumus. Necrologium illud scribi, ni fallor, cœpit anno MCCXCIV., ex hoc enim anno Indictionum tabella exorditur ad illius calcem adjecta. Uberti vero commemoratio caractere aliquanto recentiore satis tamen antiquo scripta apparet; ut illum proinde sub sæculi XIV. initia aut paullo postea obiisse existimem. Sed frustra de Uberti rebus gestis quidquam exquiras, de quibus Humiliati æque ac Mediolanensium rerum Scriptores silent; nullum enim hi Ubertum de Landriano per hæc tempora commemorant (nisi forte illum fuisse dicamus, qui inter Mediolanensis Reipublicæ moderatores anno MCCLIV. (*a*) numerabatur), nec aliam illi Uberti hujusce mentionem, præterquam in relatis BB. tabulis, faciunt.

LIV. *S. PINCININUS EPISCOPUS BRIXIENSIS*: ita in utroque Catalogo. At Pincininum frustra in Brixiensium Antistitum serie, aut in Martyrologio ullo requiras. Conjicit Fainus (*b*) mendose

(*a*) Giulin. Memor. T. VIII. pag. 118.
(*b*) Cœlum Brixian. Eccl. pag. 58.

dose Pinciminum pro Albuino scriptum fuisse, non Brixiensi quidem, sed Brixinensi Episcopo *Sancto*, inquit, *& miraculis claro, qui circa primordia illius Ordinis Humiliati vixit*. Sed præterquamquod hujusmodi nominis immutatio non ita facile potuisse fieri videtur, non video quid esse potuerit Humiliatis cum Brixinensi Episcopo commune, ut illum suis adnumerarent. In Tabulis SS. MM., quas Fainus ad calcem ejusdem Libri adjecit, quæque præsertim ex S. Afræ tabulis excerptæ sunt, quibus quæ habenda sit fides, eruditi norunt, leguntur inter ceteros: *S. Pezzinus Bonvisius Mart. S. Pizzinus de Sarnegio Mart.*, *S. Pizzinus Maggius Mart.* Quæ nomina cum facilius mutari in Pincininum potuerint, suspicio oriri posset, ex iis aliquem ab Humiliatis fuisse perperam suis adscriptum, quamvis illi primis Christi sæculis vixerint, ut de S. Torpete contigisse vidimus. Sed cum in S. Afræ æde condita illorum corpora dicantur, quæ numquam ad Humiliatos pertinuit, nulla apparet caussa, cur illorum aliquem sibi Humiliati vindicarent. Itaque quæ ad hunc pertinent, donec certiora argumenta proferantur, in incerto relinquere inviti cogimur.

LV. *S. HOLINUS*. Hujus etiam aut nomen in ullo Martyrologio, aut res gestas ex Humiliatis ipsis frustra requiras. In tabula ad Chronici Braidensis calcem addita hæc tantum habentur: *S. Holinus in domo Dei Ast.* Atque Astæ quidem in Monteferrato ædem habuerunt Humiliati *Domum Dei* appellatam. Itaque spes aliqua hinc effulserat, fore ut apud Astenses aliquod Beati Viri monumentum superesset. Quare cum hoc ipsum de Cl. P. D. Josepho Maria Carlevario ex Comitibus S. Damiani Canon. Regul. Lateran. Abbate per literas quæsissem (plurima enim de Humiliatis Astensibus a se summa eruditione collecta ad me transmiserat, ut proxima Dissertatione dicemus) humanissime ille respondit, gratias se quidem mihi habere, quod Astensis civis, aut saltem incolæ sanctitate præclari nomen e tenebris educerem; sed sibi, quicumque de Sanctis aut Sabaudæ ditionis universæ,

aut

aut de Astensibus sigillatim egerunt, & vetera etiam Astensia monumenta diligentissime pervolventi, nullum hactenus Scriptorem occurrisse, qui Holinum vel nominaret. Utinam alia aliquando innotescant, quibus Beati hominis memoria revocetur.

LVI. Hos ex Humiliatorum Cœtu Beatos Sanctosque Tabula ad *Missalis* calcem addita recenset. At quæ Braidensi Chronico adnectitur, alium profert *B. ALBERICUM DE GAMBARA BRIXIÆ*. Cujus tamen nulla alia est apud Humiliatos mentio. Videtur tamen ille ipse Albericus de Gambara fuisse, a quo Brixiensem Humiliatorum Domum eodem nomine, scilicet S. Mariæ Magdalenæ de Gambara appellatam, proxima Dissertatione exstructam fuisse videbimus; quique proinde sæculo XIII. ineunte vixisse credendus est. Sed ceteras Alberici res gestas, quemque ille amplexus sit Humiliatorum cœtum omnino ignoramus.

LVII. Hoc loco denique omittendam non arbitror Cunizam, seu Cunegundem ex Humiliatorum Cœtu Virginem, quamvis illi non modo inter BB. hanc non retulerint, sed ne nominarint quidem. At dignissimam esse cujus memoria servetur, quæque iis addatur, qui inter Humiliatos sanctitate claruerunt, ostendit egregium monumentum, Epigraphe scilicet plumbo insculpta, quam edidit doctissimus P. Bernardus Maria de Rubeis Ord. Prædic. (a), exhibuitque compendiariis iisdem notis, quæ in plumbea lamina leguntur: nos vero Lectorum commodo inservientes eamdem explicatius proferemus. *Anno Domini Millesimo ducentesimo septuagesimo primo* XIIII. (Indictione) *die tercio decimo exeunte Augusto, vivente Domino Conrado Dei gratia Episcopo Justinopolitano Soror Cuniza de Carinthia virgo de hoc seculo migravit, que vitam suam duxit honeste cum hobedientia apud Sacilum* (Forojuliensis provinciæ oppidum, ubi erat Humiliatorum domus) *in Ordine humiliatorum circa annos XXII., & propter persecutionem & crudeli-*

(a) Vita B. Benvenutæ Bojanæ pag. 66.

delitatem guerre Iculini de Romano ad Civitatem Iustinopolitanam pervenit cum pluribus consororibus suis, & tunc suppliciter & devote nominato Domino Episcopo de licencia sui Conventus apud Ecclesiam Sancti Michaelis de Riolo in heremitorium per ipsum Dominum Episcopum est inclusa. Que ibidem vitam suam sancte, honeste, & caste duxit in cilicio, paupertate, jejuniis, vigiliis, abstinentia, confessionibus, ymnis & orationibus multis, annis XIIII. & mensibus XI. & diebus duobus: Cujus anima per Dei misericordiam cum sanctis Angelis requiescat in gloria paradisi, cujus pater Gotfredus, ver. mater. Hujus Inscriptionis meminit etiam Cl. Apostolus Zenus (*a*), qui postremas illas voces sic legendas arbitratur: *Cujus pater Gotfredus, & ejus Mater* . . . Hæc tantum de Cunegunde accepimus, quibus primam Dissertationis hujusce partem claudimus. Jam enim Humiliati dignitatibus illustres nos ad se vocant.

DISSERTATIONIS VI. PARS II.

DE HUMILIATIS PRÆCIPUA ALIQUA DIGNITATE ILLUSTRIBUS.

I. SI Hieronymus Borsierius audiendus esset (*b*), ex Humiliatorum cœtu XXIX. Episcopi, VIII. Archiepiscopi, S. R. Ecclesiæ Cardinales V. prodiisse dicendi essent. Ita enim ille testatur, addens, de illustribus inter Humiliatos viris agere Jacobum Torchium ad calcem Constitutionum Ordinis ejusdem, & Benedictum Jovium in Novocomensi historia. Et Jacobus quidem Torchius inter Humiliatos vivebat anno MDLII., Præpositus Mediolanensis domus SS. Trinitatis;

(*a*) Lettere Vol. III. Lett. 239.

(*b*) ... della Nobiltà di Mil. Cap. IV.

nitatis; illiusque fortasse opera (quamquam ætatis paulo antiquioris videtur) exemplar quoddam Constitutionum earumdem descriptum est, quod in Metropolitani hujus Capituli Bibliotheca servatur: ibi enim hæc habentur: *Præscriptæ Constitutiones extractæ fuerunt a volumine quodam de Brayda, & correctæ prout in eodem volumine repertæ fuerunt, ad informationem Præpositi & Fratrum S. Trinitatis Mediolani Ordinis Humiliatorum*. At ibi nulla sane illustrium Humiliatorum mentio. Benedicti autem Jovii historia omnium manibus teritur, licetque unicuique per se ipsum cognoscere, aliquidne ille de Humiliatis hisce illustribus narret. Ac mirum sane esset ex hominum cœtu, qui iis plerumque muneribus exercebantur, quæ a literarum studiis fere abducunt, tot potuisse tantis dignitatibus claros viros prodire. Paullus Morigia tres tantum Cardinales Humiliatis tribuit (*a*), quorum tamen nomina silet. Duos novimus; B. Jacobum Pasqualium Senensem, & B. Lucam Manzolium: tertium ignoramus. Itaque duorum, quos commemoravimus, res gestas primo exponemus. Tum de iis agemus, quos inter Humiliatos sacris infulis insignitos fuisse auctores tradunt.

II. Atque ad *B. JACOBUM* quod attinet, vidimus in SS. tabula, quam prima hujus Dissertationis parte explicuimus, tertio loco memorari *B. Jacobinum de Senis Cardinalem*. P. Joannes Bartholomæus a S. Claudia suspicatus est (*b*), Jacobum hunc eumdem scilicet esse, qui in Senensibus Fastis commemoratur (*c*), cognomento Muratus de Monterio dictus, qui, antequam Divino cultui se addiceret, Jacobinus vocabatur, quique cum diu tacita in solitudine abditus vixisset, anno MCCLXXXIX. ad Superos evolavit. Sed cum hunc numquam aut ex Humiliatorum Ordine,

(*a*) Sommar. Cronol. Lib. VI.
(*b*) Lustri Storiali pag. 532.
(*c*) Pag. 30.

ne, aut multo minus Cardinalem vocari animadverteret, in Humiliatorum tabulas errorem irrepsisse est arbitratus, præsertim cum nullus a Ciaconio, aut ab Oldoino, ceterisque Sacræ Historiæ Scriptoribus Jacobus seu Jacobinus Cardinalis Senensis proferatur. At nullum esse in Humiliatorum tabulis errorem, Senensium Scriptorum auctoritate docemur. Placet hic inter ceteros Ugurgierii verba recitare, quod ille aliorum etiam testimonia commemorat (a): *Fr. Jacobus Pasqualius* (ait ille Italicis verbis, quæ a me Latine redduntur) *ex Humiliatorum Ordine a Pio V. Rom. Pontifice extincto, Senensis nobili genere natus est; cujus familia quamvis fere apud nos interierit, supersunt tamen, qui ex Pasqualiis feminis originem ducunt, viri fama opibusque illustres. Præcipuas ferè omnes inter suos dignitates non hominum favore usurpatas, sed pietatis potius quam doctrinæ laude promeritas obtinuit. Cum enim Humiliatorum cœtus voluntariam præsertim animi demissionem sectaretur, parum in literis versatus est. Eam nihilominus adeptus est famam, ut Romana purpura a Joanne XXII. Pont. Max. insigniri meruerit, ut Senenses Historici, & Thomasius præsertim, atque inter exteros* Wionius De ligno vitæ *testantur; & adhuc antiquæ illius imagines Senis prostant, quibus ille suæ dignitatis insignibus ornatus exhibetur, radiisque capiti obductis, quod magnam sanctitatis famam decedens reliquerit. Nec vero est cur miremur, a Platina, Panvinio, Ciaconio aliisque Scriptoribus prætermissum illum fuisse. Priusquam enim collatæ dignitatis nuncius ab Avenionensi urbe adveniret, Senis ille obiit. Vivebat tamen cum Cardinalis est renunciatus. Itaque qua ratione Leonardum Datum Ord. Prædicatorum Magistrum Cardinalibus accenset Ughellius, quamvis paucos dies collatæ dignitati superfuerit, quam collatam sibi fuisse ne accepit quidem, eadem nos Pasqualium nostrum Cardinalem jure optimo dicimus.* Hactenus Ugurgierius. Similia habet Hieronymus Gilius (b).

 Habes

(a) Pompe Sanesi P. I. tit. 2.
(b) Diario Sanese P. I. pag. 200.

Habes itaque & Jacobi, seu Jacobini genus, & collatam illi a Joanne XXII. dignitatem. Sed frustra distinctius aliquid de illius rebus exquiras, aut quo ille anno obierit. Hoc enim unice statuere possumus, inter annum MCCCXVI., quo Joannes XXII. Pontifex jussus est, & annum MCCCXXXIV., quo idem obiit, Jacobum vita excessisse. Illum Beati nomine, ut vidimus, Humiliati ornant: nullum tamen publici cultus indicium extat, nec illius nomen ullo in Martyrologio, quod sciam, recensetur.

III.° Alter ex Humiliatorum Ordine Cardinalis in eorumdem BB. tabulis nominatur, videlicet *B. LUCAS DE FLORENTIA CARDINALIS*, scilicet B. Lucas Manzolius. Multi clarissimi hujus ex Humiliatorum Ordine Cardinalis res attigerunt; sed nemo hactenus diligentem in iis illustrandis operam posuisse mihi videtur. Rem itaque & Ecclesiasticæ historiæ non inutilem & eruditis viris non injucundam facturos nos arbitramur, si, quæ ad illum pertinent, accurate colligamus. Itaque anno MCCCXXXI. ortus est Lucas; quod inde constat, quod illum LXXX. annos natum anno MCCCCXI. obiisse communi consensu auctores scribunt. Manzolii autem appellatio ex patris potius, quam ex gentis nomine deducta videtur, ut optime ait, qui elogium Alexandri Marchetti conscripsit (a); quamvis deinde in gentis nomen transierit. Lucas enim Manzi filius fuit, ut ex tabulis mox commemorandis discimus, ex quibus etiam Ponturmium, oppidum Florentiam inter ac Pisas, patriam illi fuisse colligimus: *Fr. Lucas filius qu. Ser Manzi qu. Neronis de Ponturmo;* simulque Florentiæ illum habitare solitum: *qui morari consuevit in populo S. Luciæ Omnium Sanctorum*. Annos circiter duodeviginti natus Ordinem Humiliatorum Florentiæ ingressus est; dumque in domo Omnium Sanctorum Tyrocinium ageret, domum ipsam bonorum suorum tertio loco hæredem scripsit, an. MCCCXLIX. die V. Septemb.

Qua

(a) Giornal. de' Letter. d' Ital. T. XXI. pag. 217.

Qua de re confectas tabulas, quarum initium Ferdinandus Ughellius (a), ac Dominicus Maria Mannius (b) jam protulerunt, nos integras, ac Mannii ipsius beneficio acceptas, in monumentorum collectione dabimus. S. Catharinæ Senensis discipulum illum fuisse scribit Franciscus Xaverius Quadrius (c); ac sane multam sibi illum famam tum morum sanctitate, tum etiam doctrina ac literis comparasse, testatur præsertim S. Antoninus, qui Lucam *magni consilii virum*, *Sacræ Theologiæ professorem peritum*, *& magna fâma probitatis* vocat (d). Alibi autem ab Antonino eodem dicitur Lucas *Sacræ Theologiæ professor*, *fama celebri*, *probitate & scientia clarus* (e). Dignissimus itaque habitus est, qui domus ejusdem omnium Sanctorum Præpositus renunciaretur (f). Errant autem (g), qui Lucam toti Humiliatorum cœtui præfuisse narrant, quod ex ipsa Generalium Magistrorum serie, quam contexuimus, satis constat. Verisimilius est, quod Ughellius arbitratur (h), Generalem suorum in Etruria Vicarium fuisse Lucam. Illum etiam Florentinæ Reipublicæ nomine ad Gregorium XII. Pontificem profectum, ut supremam dignitatem illi collatam gratularetur, narrat P. Richa (i).

IV. Hunc in modum maximam cum doctrinæ tum pietatis laudem adeptus, diu inter Humiliatos Lucas floruit ad annum usque MCCCCVIII., quo tempore Fesulanus Episcopus, & S. R. E.

(a) Ital. Sacr. T. III. in Episc. Fesulan. num. 39.

(b) Osservaz. sopra i Sigilli antichi T. VII. Sig. VIII.

(c) Storia e Ragione della Poesia T. IV. pag. 270.

(d) Chronic. III. Part. Tit. XXII. Cap. V. §. I.

(e) Part. II. Tit. XVI. præfat. Cap. 23.

(f) Donius Flores Cardinal. T. II. pag 41. Oldoinus Athen. Rom. pag. 464. Ciacon. Vit. Pontif. T. II. col. 770. Edit. Rom. 1677. &c.

(g) Bucelin. Annal. Benedict. P. II. pag. 81. P. Richa Chiese Fiorent. T. IV. Lez. XXV. num. III.

(h) Loco cit.

(i) Loco cit.

R. E. Cardinalis a Gregorio XII. dictus est. Non tamen utraque simul dignitate ornatum illum dicunt Donius, & Ciaconius, sed Fesulanam antea sedem, mox Romanam Purpuram concessam illi fuisse. Erat scilicet per ea tempora Fesulanus Episcopus Jacobus Altovita Ord. Prædicat., qui solum anno MCCCCX. decessit, ut Ughellius ostendit (a). Itaque ut intelligamus, qua ratione potuerit Lucas, Jacobo nondum demortuo, Fesulanæ Ecclesiæ præesse, repetenda est funestissimæ dissensionis memoria, qua tunc Ecclesia omnis agitabatur. Occidentale, ut appellant, schisma anno MCCCLXXVIII. coortum, acrius fervebat in dies. Innocentio VII. anno MCCCCVI. e vivis erepto, Angelus Corarius Cardinalis suffectus fuerat, ac Gregorius XII. appellatus; qui antea jurejurando simul cum Cardinalibus præstito, sua se dignitate, si forte Pontifex renunciaretur, ultro abdicaturum promiserat, statim ac Petrus de Luna, Benedictus XIII. appellatus quemque Gallia, atque Hispania verum Pontificem agnoscebant, ejusque Cardinales idem præstarent; ut unicus tandem toti Ecclesiæ Pontifex concederetur; simulque nullum se Cardinalibus additurum, nisi ad Cardinalium numerum, qui Petro Lunensi favebant, exæquandum. Quod jusjurandum iterum post electionem suam confirmavit. Sed cum postea Gregorius minus de pace Ecclesiæ reddenda, quam de sua dignitate tuenda sollicitus videretur, cumque anno MCCCCVIII. VII. Id. Majas (ut constat ex Cardinalium Epistola quinque post diebus conscripta, quam Rainaldus profert) (b) se jurejurando solutum arbitratus, Pisis IV. Cardinales renunciasset, ex veteribus Cardinalibus sex ab illo defecerunt, ac Pisanam deinde Synodum indixerunt. Hinc novæ dissensiones exortæ, aliis Gregorii, aliis Cardinalium, qui a Gregorio recesserant, partes tuentibus. Hac vero occasione factum arbi-

(a) Loco citat. num. 38.
(b) Annal. Eccles. ad an. 1408. num. VIII.

arbitratur Ughellius, ut de Fesulana sede Jacobus Altovita a Gregorio amoveretur, ad eamque eveheretur Lucas. Hunc tamen numquam Ecclesiam suam adiisse crediderim; nam & Jacobum, qui a Gregorio defecisset, illius detrectasse imperia verisimile est & Jacobo demortuo Fesulana Ecclesia die V. Julii anno MCCCCIX. (Luca adhuc vivente) ab Alexandro V., qui in Pisana Synodo Pontifex jussus fuerat, Antonio Cardinali Cajetano est commendata, ut Ughellius ostendit.

V. Lucam vero nostrum strenue pro Gregorio stetisse hinc etiam cognoscimus, quod eodem anno MCCCCVIII. cum Gregorius, a quo aliquot iterum Cardinales recesserant, Cardinales alios novem Senis juberet, inter hos Lucam Fesulanum Episcopum Tit. S. Laurentii in Lucina nominavit. Electionis diem XIX. Septemb. Ciaconius statuit: contra Rainaldus V. Non. Maji; sed per typorum errorem *Maji* scriptum esse, forte pro *Octobris*, ex tota rerum serie, quas Rainaldus idem narrat, aperte patet; itaque probabiliter legendum est *V. Nonas Octobris*. At eorum sane emendandus est error, qui Lucam in prima electione Cardinalem appellatum volunt, ut inter ceteros Joannes Caroli Ord. Prædic. apud Donium. Tum vero literis suis eodem anno VI. Kal. Novemb. datis, quas idem Rainaldus profert, Lucam Cardinalem Legatum in Etruria suum dixit. Florentini initio Lucam ut Pontificium Legatum honorificentissime exceperunt. Sed cum deinde Patrum in Pisana Synodo collectorum partes sequuti essent, ipsum Gregorii Legatum rejicere visi sunt. Rem ex ipsius Gregorii literis colligimus ad Florentinos datis anno MCCCCIX. IV. Id. Martii, quas Rainaldus edidit: *Dilectum filium nostrum Lucam civem vestrum ibidem existentem Presbyterum Cardinalem & Apostolicæ Sedis Legatum noluerunt admittere, sicut prius receperant, & honoraverant in suo dominio ut Cardinalem pariter & Legatum*. Quin etiam in *Capitulis* quibusdam a Gregorio hac eadem in caussa ad Florentinos missis, queritur Pontifex, quod Lucam ne ut Cardina-

lem

lem quidem receperint (a): ait enim Vexilliferum Justitiæ, ut ajunt, in publico Florentinorum concilio hunc in modum fuisse loquutum: *Gli è stato chiamato per voi il venerabile patre maestro Luca a cotesta congregazione; e non è venuto: ben farà de venirve domani: meglio havrebbe fatto, se vi fosse venuto oggi*. Quibus verbis dolet Gregorius, ipsam Cardinalis appellationem fuisse Lucæ negatam. At Lucas Gregorii partes constanter sequutus, Pisanæ Synodo hoc ipso anno celebratæ, in qua tum Gregorium XII. tum Benedictum XIII. omni Pontificatus jure excidisse decretum est, ac Petrus Philargus Mediolanensis Archiepiscopus ac S. R. E. Cardinalis ad Pontificiam sedem, Alexandri V. nomine assumpto, evectus est, Pisanæ, inquam, Synodo non interfuit; neque enim illius nomen usquam in Synodi actis apparet. Maximum hoc Gregorii defendendi studium multorum sermones in Lucam acuit, ut Hieronymus Garimbertus narrat (b); sed dubitandum non est, quin homo vitæ sanctitate morumque innocentia clarissimus, ideo Gregorii partes tutandas sibi existimaret, quod verum illum certissimumque Romanum Pontificem arbitraretur.

VI. Quid post Pisanam Synodum Lucas egerit; num adhuc pro Gregorio steterit, qui Pontificiæ dignitatis insignia ad Constantiensem usque Synodum retinuit; num ab illo recedens, insulam purpuramque, ut Pisanæ Synodi Patres edixerant, posuerit ultro, Scriptores silent. Sed ex Epigraphe, quam mox referemus, illius tumulo apposita, videtur Lucas non Cardinalis solum, sed Legati etiam dignitatem atque insignia ad obitum usque servasse. Illud certum est duobus post Pisanam Synodum annis, scilicet anno MCCCCXI. die XIV. Septembr. illum octoginta annos natum obiisse. In tumulo altius sublato, ut Ughellius & Ciaconius referunt, depositus est in Ecclesia omnium SS.

(a) Mansi Supplem. ad Concil. T. III. col. 1183.

(b) Vite de' Papi P. I. pag. 149

SS. Florentiæ, ubi adhuc Lucæ corpus servatur, his carminibus tumulo appositis.

Exemplar vitæ, morum, virtutis, & almæ
Professor legis, qualem vix noverit ætas
Nostra parem, fuit hic Lucas ex ordine nostro:
Cardinis ad culmen Romanæ sponte vocatur
Ecclesiæ, verum Legatus postea Summi
Pontificis moritur, Cœlum mens ipsa volavit.
Anno Domini MCCCCXI. die XIV. Sept.

Beati nomen Donius, Wionius, Bucelinus, Menardus aliique præter Humiliatos Scriptores Lucæ tribuunt. Publici tamen cultus tributi nullum exstat indicium; quod in caussa fuit, cur in Actis SS. (a) ille inter prætermissos recenseretur. De libris ab eodem conscriptis sermo erit in III. hujus Dissertationis Parte.

VII. Cardinalibus Episcopi succedant; quos etiam tamen numero paucos ex Humiliatorum cœtu delectos videbimus. Nos certe Ughellii Italiam Sacram, aliosque Auctores nonnullos evolventes, sex tantum deprehendimus Humiliatos Episcopali munere insignes. Atque omnium antiquissimus *JACOBUS CALZINARIUS* Dertonensis Episcopus occurrit; de quo nihil aliud omnino præter Ughellianum elogium proferre possumus. *Jacobus Calzinarius*, ait ille (b), *ex Ordine Humiliatorum, Sacrorum Canonum Doctor eximius, a Romano Pontifice Honorio IV. eligitur, ut Ecclesiæ Derthonensi consuleret, quam cum honestissime ad annum usque* 1300. *gubernasset, excessit e vivis boni Episcopi famam post se relinquens*. Itaque XV. circiter annis Dertonensi Ecclesiæ præfuit. Cum enim anno MCCLXXXIV. Melchior Jacobi prædecessor, Ughellio ipso teste, a Marchionis Montisferrati militibus crudeliter cæsus obiexit, non multo post fuisse illi suffectum Jacobum crediderim.

 Nec

(a) Septemb. T. IV. pag. 141. Edit. Antverp.
(b) Ital. Sacr. T. IV. in Episc. Derton.

Nec tamen fieri id potuit ante anni insequentis MCCLXXXV. Aprilem, quo Honorius IV. Pontificiam sedem ascendit.

VIII. Aliquanto plura de *PETRO SPELTA* Papiensi Episcopo erunt nobis dicenda. Hic Joanne Baptista Blancolinio teste (*a*), Veronensis Humiliatorum Domus S. Mariæ de Glarea Minister seu Prælatus anno MCCCXXXVIII. in Veronensibus monumentis dicitur. Blancolinius idem Papiensem vocat; addit tamen a P. D. Innocentio ab Ecclesia Clerico Regul. Congreg. S. Paulli Veronensem illum vocari. Enimvero hanc illi patriam fuisse, ait Ughellius (*b*). Contra Antonius Maria Spelta totus est in Papiensi Civitate Petro vindicanda (*c*); ac probat sane ille, Petrum e Spelta gente fuisse, & Speltam gentem Papiæ vivere; sed cum per alias etiam urbes diffusam illam fateatur, non satis evincit Papiensem potius quam alienigenam Petrum fuisse. Sed quidquid hac de re sentiendum sit, cum Petrus Humiliatis suis Veronæ præesset, Bartholomæo Scaligero Veronensi Episcopo V. Kal. Septemb. anno MCCCXXXVIII. impie cæso, a Veronensi Capitulo post quattuor dies suffectus est. Rei monumentum Ughellius protulit (*d*). Nondum hujus electionis fama ad Benedictum XII. Avenione degentem delata fuerat; sed cum de Bartholomæi cæde nuncium accepisset, literis ad Aquilejensem Patriarcham VIII. Kal. Octobr. datis, illi edixit, ut Veronensem Clerum a novi Episcopi electione prohiberet, quam sibi reservatam voluit. Petrus cum, antequam de Pontificis voluntate cognosceret, Veronensis Episcopus renunciatus esset, Pontificem ipsum flectere, sibique conciliare studuit, ut electionem suam rectam haberet. At frustra: donec Benedicto XII. anno MCCCXLII. e vivis erepto, suffe-

(*a*) Notizia delle Chiese di Verona Lib. III. ubi de S. Maria a Glarea pag. 35. & sequ.

(*b*) Ital Sacr. T. I. in Episc. Papiens.

(*c*) Vite de' Vescovi di Pavia pag. 361.

(*d*) Ital. Sacr. T. V. in Episc. Veronens.

suffectoque illi Clemente VI., Petrus, quodcumque sibi ad Veronensem Ecclesiam jus esset, illo se abdicavit; atque anno insequente ad Papiensem Sedem translatus est. De rebus in Papiensi Episcopatu gestis hæc tantum Ughellius: *Præfuit usque ad annum 1357. Altare majus restaurandum curavit in Cathedrali, ut legitur in memoria marmorea ibidem;* quod etiam P. Romualdus a S. Maria Augustinianus Excalceatus (*a*), & Spelta confirmant. Hic autem addit Petrum a Clemente VI. anno MCCCXLVIII. IV. Octobr. *Decimæ* ad sacri belli apparatum indictæ *Collectorem* jussum fuisse; magnamque fuisse ejusdem in juris præsertim scientia famam.

IX. Alter ex Humiliatorum Ordine Papiensi Ecclesiæ Episcopus datus fuit *PETRUS CRASSUS* Neocastri ad Scriviam natus. Hic jam ab anno MCCCLXX. Genuæ in Humiliatorum ædibus ad S. Marthæ degebat, ut ex ejusdem anni charta constabit suo loco edenda, in qua inter ceteros domus incolas recensetur: *Frater Petrus de Crassis de Castronovo*. Hunc vero Generalem Humiliatorum Magistrum fuisse, perperam Ughellius scribit (*b*), ut ex ea, quam contexuimus, Generalium Magistrorum serie, satis patet. Multo autem gravius erravit Julius Antonius Costa Neocastrensis Præpositus, cum ait Petrum Cisterciensium leges primo sequutum, ac Genuensis S. Andreæ Cœnobii Abbatem jussum, ad Humiliatorum deinde Magisterium evectum fuisse (*c*); ubi Petrum Crassum pro Petro Botta, de quo Differt. IV. diximus, perperam illum nominasse, satis patet, quamvis Botta numquam Papiensi Ecclesiæ præfuerit. Anno MCCCCI., IV. Kal. Augusti, Ughellio eodem teste, Cremonensis Episcopus jussus Petrus, cum biennio illi Ecclesiæ præfuisset, anno MCCCCIII.

 V. Kal.

(*a*) Papia Sacra P. I. pag. 40.
(*b*) Ital. Sacr. T. IV. in Episc. Cremon.
(*c*) Pregi ed Obblighi della Comp. del SS. Sacram. in Castelnuovo.

V. Kal. Octob. ad Papiensem translatus est. Hæc in Cremonensium Episcoporum serie Ughellius; at ubi de Papiensibus agit, anno MCCCCII. V. Kal. Octob. fuisse illum Papiensi Ecclesiæ præfectum narrat, auctoritatem proferens *Libri Provis. Prælat.*, quod etiam Spelta confirmat: At vero P. Romualdus anno MCCCCI. id contigisse ait (a). In tanta Scriptorum dissensione, nulla aptior videtur definiendæ controversiæ auctoritas, quam sepulcralis lapidis inscriptio ab Ughellio & a Spelta prolata; quam nos etiam inferius edemus. Porro obiisse ibi dicitur Petrus anno MCCCCXXVI. XXVIII. mensis Septemb., sedisse annis XXIV., mensibus VII. Itaque, siquidem lapis fideliter descriptus fuerit, anno MCCCCII. Petrum Papiensem Episcopum jussum dicemus; non tamen V. Kal. Octob., tunc enim XXIV. tantum anni usque ad XXVIII. Septemb. an. MCCCCXXVI. intercessissent, sed septem ante menses, nempe exeunte Februario. Potuit autem fortasse hoc tempore Papiensis Episcopus renunciari; septem vero mensibus elapsis Ecclesiam eamdem adire.

X. De rebus in Papiensi Episcopatu a Petro gestis hæc Ughellius: *Hic Corporis Christi processionem instituit, inque Cathedrali ad Divinum majus obsequium organa voluit extare. Nobile S. Marthæ Sacellum erexit, Synodoque celebrata saluberrimas plures edidit constitutiones.* Clarius etiam, quod ad SS. Eucharistiam solemni supplicatione delatam pertinet, P. Romualdus a S. Maria (b): *Hic omnium primus anno 1404. solemnem Ticini processionem cum Sanctissima Eucharistia fecit, cujus exemplo reliqui Occidentalium partium Episcopi idem in propriis Ecclesiis præstare cœperunt;* cujus rei testem profert *Genebrardi Histor. fol.* 188. At si Genebrardi Chronographiam intelligit, ut videtur, ego sane in Parisiensi illius editione an. MDLXXX. nihil hujusmodi comperi. Ac potuit sane Petrus

(a) Papia Sacr. P. I. pag. 54.
(b) Ibid.

trus primus omnium Papiæ id præstare; sed primum consuetudinem hanc invexisse illum in Occidentales Ecclesias, nemo existimabit, qui animadvertat, saltem a Joannis XXII. temporibus, integro fere scilicet ante Petrum sæculo, cœpisse id usurpari (a). Pisanæ Synodo anno MCCCCIX. Petrus interfuit, ut ex ejusdem Actis cognoscimus (b). Quin etiam dum Papiensi Ecclesiæ Petrus præesset, Generali Concilio habendo fuerat urbs illa delecta; jamque anno MCCCCXXIV. celebrari illud cœperat, sed peste exorta, Senas primum, tum Basileam translatum est. Anno MCCCCXXI. Minoribus, ut ajunt, de Observantia ædem S. Jacobi extra Papienses muros attribuit (c). Denique anno MCCCCXXVI. IV. Kal. Octobr. e vivis excessit; ejusque tumulo Epigraphe hæc apposita fuit: *Hic jacet Reverend. in Christo Pater & Dominus Dominus Petrus de Grassis de Castronovo, Dei & Apostolicæ Sedis gratia Episcopus Papiensis & Comes; qui obiit anno Domini MCCCCXXVI. die XXVIII. Mensis Septembris; & sedit annis XXIV. & mensibus VII.*

XI. Astensis etiam Ecclesia Episcopum suum ex Humiliatis habuit *SCIPIONEM ROTARIUM*. Hunc jam ab anno MCDXCI. Astensis S. Quirici domus Præpositum fuisse, ex Humiliatorum comitiis eodem anno celebratis noscimus. Anno autem MDIX. a Julio II. Rom. Pontif. Brixiensis S. Mariæ Magdalenæ de Gambara domus illi est demandata; & habemus rei testes in Bibliotheca nostra Scipionis ipsius literas hoc ipso anno XVIII. Julii datas, quibus Procuratorem, ut ajunt, suum ad Præposituram illam ineundam atque administrandam delegit *R. P. Dominum Ludovicum de Landriano Præpositum S. Petri de Vicoboldono dicti Ordinis Mediol. Dioc., & ejusdem Ordinis Humiliatorum Vicarium Generalem.*

Hic

(a) Vide Benedicti XIV. Institut. V.

(b) Vol. XV. Concil. col. 1141. Edit. Colet.

(c) Costa loc. cit., & Wading. Ann. Min. T. X. pag. 53.

Hic itaque anno MDXXIX. die XVI. Julii Astensis Episcopus renunciatus est, ita tamen ut S. Quirici Præposituram, quam simul cum Brixiensi servasse videtur, dum viveret, retineret, ut ex Clementis VII. literis constat hoc ipso anno XVII. Kal. Aug. datis, quas suo loco edemus. Illius elogium ex Ughellio damus (a): *Scipio Rotarius Ordinis Humiliatorum Monachus, Prior* (dicendum erat *Præpositus*) *S. Mariæ Magdalenæ Brixiensis, ad hanc* (Astensem) *sedem subvectus est anno 1529. die 16. Julii. Qui ut S. Marci, seu nominis Jesu sanctimoniales eo perfectius arctissimam S. Claræ disciplinam tenere possent, S. Marci Ecclesiam & redditus, quam Cruciferi deseruerant, ipseque tunc in commendam obtinebat, facultate a Clemente VII. impetrata, earumdem Sanctimonialium monasterio perpetuo univit; de quo hæc addidit noster Catalogus. An. 1533. dum die S. Jacobo Apostolo sacro Sacerdos in altari S. Secundi sacrum faceret, ubi ad fractionem sacratissimæ hostiæ devenit, quo loco antea una pars alteri cohærebat, primo utramque madidam apparere, deinde sanguinem stillare, ita ut aliquæ in calicem ipsum, aliæ super patenam guttæ deciderent; & digiti celebrantis eo imbuerentur: rei miraculo attonito circumstante populo, ipsa cunctatione ac tremore, qui celebrantem corripuerat ad intuendum excitato; ipso vero sacerdote cum cæteris ad orationem converso, redditus fuit sacris speciebus pristinus color; nec ultra vestigia sanguinis in calice, aut patena, seu digitis apparuere. Quod miraculum, cum Sacerdotis satis nota pietas nullam suspicionem admitteret ob illius culpam accidisse, pro signo datum pluribus Germanis, qui Lutheri hæresi infecti militibus ac curialibus Cæsarianis Astæ tunc mixti agebant, acceptum. Hoc vero miraculo per Italiam vulgato Paullus III. indulgentiam concessit iis omnibus, qui die statuenda ab episcopo contriti ac confessi ante ipsum altare sacras preces effunderent. Sequenti anno die commemorationi sacratissimæ Eucharistiæ sacro, ubi fuit inchoanda processio in Cathedrali, Carolus V., qui tum aderat,*

(a) Ital. Sacr. T. IV. in Episc. Astens.

aderat, maxima cum pietatis significatione digniorem Umbrellæ baculum deferendum suscepit. Circa hoc tempus etiam Fratribus Minoribus Capuccinis ab Astensibus locus attributus. In iis vero præcipuum obtinebat locum Frater Bernardinus ex Pallidorum (Boverius ait (*a*) *Palliorum*) *Astensi familia, qui primus fuit eorumdem Minister Generalis, vir virtutibus ac vitæ innocentia clarissimus*. Quo in elogio illud animadvertendum est, errorem certe aliquem in annorum notis latere, ubi de prodigio est sermo, quod Sacerdoti Sacrum facienti accidisse narratur. Hoc enim anno MDXXXIII. tribuitur; anno vero insequente Carolus V. solemni supplicationi Astæ interfuisse dicitur, qua SS. Christi corpus egregia pompa deferebatur. At certe Carolus V. numquam illo anno Hispania excessit; nec ante annum MDXXXVI. Astæ fuit (*b*). Itaque si anno ante prodigium illud contigerat, anno MDXXXV. consignari necesse est. Hæc etiam laus Scipioni debetur, quod Synodales Constitutiones ab Episcopis, qui illum præcesserant, latas, edendas curaverit; quæ editio facta est *Astæ per Franciscum Garionum de Liburno & Civem Astensem sub anno Domini* 1539. *die* 29. *Mensis Novembris*. Quo anno obierit Scipio, Ughellius non adnotat; sed cum Bernardinum de Cruce anno MDXLVIII. die 27. April., successorem illi datum fuisse narrat, satis indicat non multo antea Scipionem obiisse.

XII. Hos tantum, quod sciam, Episcopos Humiliatorum cœtus in Italia numeravit; quibus duo extra Italiam addendi, eodem uterque & prænomine & nomine. Notus est apud Brixienses Historicos, aliosque Scriptores, qui a Cl. Joanne Maria Comite Mazzuchellio commemorantur (*c*), *BARTHOLOMÆUS AVEROLDUS*, patria Brixiensis, Benedictinus Monachus, atque ultimus

(*a*) Annal. Capuccin. ad an. 1554.
(*b*) V. Murator. Ann. d'Ital. ad hunc an.
(*c*) Scrittori d'Ital. T. I. P. II. pag. 1243.

ultimus Leonensis Cœnobii ejusdem Ordinis Abbas; quod cum Petro Cardinali Fuscaro concessisset, (quo ex tempore aliis deinceps Cardinalibus aut Prælatis commendari illud cœpit), ille Spalatensis Archiepiscopus jussus est an. MCCCCLXXIX. Sed paullo post, anno scilicet MCCCCLXXX. Veronæ obiit. Hic porro antequam ad Benedictinos transiret Humiliatorum leges amplexus fuerat, illiusque ut Humiliati nomen occurrit in pluribus Leonensis Cœnobii monumentis a Cl. P. Francisco Antonio Zaccaria Soc. Jesu mox edendis, præsertim ab anno MCCCCXXXVII. ad an. MCCCCXLVIII. Qua ratione ab Humiliatis ad Benedictinos ille transierit, incertum. Hoc constat anno MCCCCLI. Leonensem Abbatem renunciatum illum fuisse. Itaque quamvis ex Benedictini Ordinis Cœnobio ad Spalatensem Archiepiscopatum evectus fuerit, licere tamen nobis arbitramur, hunc etiam illis addere, qui ad sacras Insulas ex Humiliatorum cœtu delecti sunt, cui ille antea se addixerat.

XIII. Certiore jure *BARTHOLOMÆUS AVEROLDUS* alter hoc loco est proferendus, ab Humiliatorum cœtu ad Episcopalem dignitatem elatus. Hunc Blancolinius commemorat, aitque anno MID. domus S. Mariæ de Glarea Præpositum illum fuisse (*a*); tum vero Calamonensis & Rhetimensis Episcopi dignitate ornatum, Marci Cardinalis Cornelii Veronensis Episcopi Vicarium fuisse circa annum MDXVII. Enimvero inter Calamonenses Episcopos (quæ fuit Cretensis insulæ urbs) Bartholomæum nostrum enumerat P. Michael le Quien Ord. Prædic. in eruditissimo Opere inscripto: *Oriens Christianus*; cujus hic verba affero (*b*): *De Bartholomæo nihil aliud nobis compertum est, nisi ipsum fuisse Alberti prædecessorem in Sede Calamonensi, & decessisse anno* 1537. *In Actis enim Concistorialibus Paulli III. habetur sub die* 29. *Octobris hujus anni,*

(*a*) Notizia delle Chiese di Verona Lib. III. ubi de Ecclesia S. Mariæ de Glarea.
(*b*) T. III. col. 921.

anni, *teste Fontana in Theatr. Dom. pag.* 150., *tit.* 119. *Die* 29. *Octobris Pontifex instituit episcopum Ecclesiæ Calamonensis vacantis per obitum Bartholomæi Averoldi*, *Fr. Albertum Ordinis Prædicatorum*, *cum retentione omnium*. Quod vero ad Ecclesiæ Rhetimensis Episcopatum pertinet, quem illi Blancolinius tribuit, id ideo dici arbitror, quod Calamonenses Episcopi Ecclesiam Cathedralem Rhetimi haberent, ibique habitare consueverant, ut ex eodem le Quien constat (*a*). Obiit Bartholomæus, ut vidimus, anno MDXXXVII., illumque in æde S. Mariæ a Glarea apud Deiparæ ipsius Sacellum honorifica Epigraphe apposita tumulatum fuisse Blancolinius narrat. Brixiæ tamen etiam positum fuisse Bartholomæo tumulum Fainus testatur, cujus placet hoc loco verba proferre, quod distinctius aliquid de illo referunt (*b*): *Bartholomeus Averoldus Jurisprudentia aliisque virtutibus ornatissimus*, *illius optimi Alexandri Averoldi Prothonotarii Apostolici*, *Canonici Brixiensis*, *ac Polæ*, *& Parochialis S. Laurentii Præpositi germanus frater*, *Chalamonæ Episcopus enituit*. *Suum mortalitatis exilium clausit an.* 1538. (dicendum videbatur 1537.) *sedente Paullo III. & imperante Carolo V.*, *& in eadem S. Laurentii Ecclesia in Capella Averolda idem Laurentius*, *qui eam construxerat & dotaverat*, *nobile ei dicavit depositum*.

XIV. Hos solum ex Humiliatorum Ordine Episcopos nobis licuit invenire. Si quis alios inscienter a nobis prætermissos proferat, novum Humiliatis addi decus gaudebimus. Nos interea Humiliatis Episcopis, Generales Episcoporum Vicarios aliquot ex Humiliatis delectos innuemus; ac primo *GUILLELMUM DE CORBETTA*, quem inter Generales Humiliatorum Magistros protulimus, Aicardi Antimiani Mediolanensis Archiepiscopi Vicarium. Habemus enim in Bibliotheca hac nostra Aicardi ipsius ad Guillelmum literas, die XXIV. Martii an. MCCCXXXV. Placentiæ

 datas,

(*a*) Ibid. col. 923.
(*b*) Cœl. Brixian. Eccles. pag. 109.

datas, quibus illum a decimæ colligendæ onere, quod illi imposuerat antea, liberat, quod .... *tum ex officio Vicariatus*, inquit, *per nos tibi commisso*, *tum ex aliis causis rationabilibus per te nobis expressis*, *nequeas* ... *te intromittere*. *FRANCISCUS DE GILIIS* etiam, Papiensis S. Ulderici domus Præpositus, cum doctrina in primis clareret, anno MCCCXCVIII. a Petro Mainerio Placentino Episcopo, Mediolani per id tempus degente, vices suas agere tum in Episcopali munere, tum in Gymnasii Placentini, quam gerebat, Scribæ dignitate, teste Campio (*a*), jussus est; idemque Placentinæ S. Spiritus domus Præpositus, & Sacrorum Canonum professor fuit. *VINCENTIUM* pariter Bononiensis Humiliatorum domus Præpositum Jacobi Palladini Florentini ab anno MCCCCI. ad an. MCCCCX. Archiepiscopi Vicarium commemorat Ughellius (*b*), eumque *Canonum solemnem doctorem* vocat. His etiam addendus *JOHANNES*, seu *JOHANNOLUS DE HOMATIO*, idem ille forte, de quo Differt. IV. num. XXIX. sermo fuit. Hic enim Francisci de Marerio Brixiensis Episcopi circa annum MCCCCXXV. Vicarius fuit. Quem qua auctoritate fretus hoc loco proferam, brevi expono. Fainus in *Cœlo Brixianæ Ecclesiæ* Generalium Vicariorum tabulam edidit (*c*). Hujus porro libri exemplar in Braidensi hac nostra Bibliotheca habemus, multis hac illac additionibus & emendationibus MSS., nescio cujus opera, interpolatum. Inter cetera in memorata Vicariorum tabula ad an. MCCCCXXV. (quo scilicet tempore Franciscus de Marerio (*d*) Brixiensi Ecclesiæ præerat) hæc adduntur: *Fr. Johannolus dell' Homatio Præpositus Humiliatorum de Gambara Brixiens.* Duos denique Novariensium Episcoporum Vicarios commemorat in iis, quos de Novariensibus Humi-

(*a*) Istor. Eccles. di Piacenza T. II. pag. 191.
(*b*) Ital. Sacr. Vol. III. in Episc. Florent.
(*c*) Pag. 129. & sequ.
(*d*) V. Gradonici Brix. Sacr. pag. 331.

Humiliatis ad me submisit, MSS. Commentariis sequente Dissertatione laudandis, doctissimus Gaudentianæ Basilicæ Canonicus Jo. Baptista Bartolus; alterum, cujus ætatem non indicat, *ÆGIDIUM NIBBIAM*, alterum, quem Joannis Vicecomitis Novariensis primum Episcopi, tum Archiepiscopi Mediolanensis, Vicarium dicit *GUILLELMUM DE VICOBOLDONO*. Vicariorum agmen claudat non Episcopi alicujus, sed Apostolicus Vicarius *DODUS DE MORANO*, Mutinensis Domus S. Lucæ Præpositus, cujus & Vedrianus (*a*), & Auctor seriei Genealogicæ Moranæ gentis (*b*) cum laude meminerunt; vivebat ille an. MCCCCXXXVI. ut ex illius anni Comitiis colligimus; cumque deinde Mutinæ obiisset, hæc illius tumulo Epigraphe apposita est, quam alter e memoratis auctoribus profert (*c*). *Rev. D. Fri. Dod. Ordinis Humiliatorum Vicario Apostolico Juris Canonici Doct. Spectato Viro, Joanni Morano ejus Fratri & ejus Heredibus D. Fr. Franciscus Maria PPpositus Sancti Luce Pientis. Ut Religiosum Decet Pos. MDIII.*

XV. Sed quemadmodum non sacris tantum, sed civilibus etiam muneribus exercebantur Humiliati, ita non sacras tantum, sed civiles etiam dignitates iis collatas videmus. Etenim, præter ea, quæ superiore Dissertatione commemoravimus, vidimus Hieronymum de Landriano Generalem Humiliatorum Magistrum unum ex quattuor Mediolanensis Provinciæ administris, Ludovico Sfortia absente, fuisse. Alius porro eodem tempore atque ex eadem gente fuit *LUDOVICUS DE LANDRIANO* Vicoboldonensis Præpositus, cujus paullo ante incidit mentio, muneribus gestis insignis. Antonii de Landriano filius Ludovicus fuit, de quo multa videre est apud Fagnanum in Genealogico Opere MS., cujus partem illam, quæ ad Landrianam gentem pertinet, nobiscum com-

(*a*) Storia de' Dottori Modanesi pag. 83.
(*b*) Pag. 33.
(*c*) Pag. 83.

communicavit alias mihi laudatus D. Joseph de Landriano. Antonius enim Galeatio Mariæ Sfortiæ Mediolanensi Duci acceptus in primis, publico ærario Præfectus fuit; cujus rei testes Galeatii Mariæ ipsius literas Papiæ datas XIX. Martii MCCCCLXXIV. Fagnanus recitat. Post Galeatii Mariæ cædem an. MCCCCLXXVI. peractam, Antonius Ludovico, cognomento Mauro, Joannis Galeatii, qui Galeatio Mariæ patri successerat, patruo constantissime adhæsit; atque auctor in primis fuit, ut, postquam an. MCCCCXCIV. Joannes Galeatius idem e vivis sublatus est, Francisco ejus filio rejecto, Ludovicus Mediolanensis Dux renunciaretur. Hunc vero Antonius in funestis ipsis, quas passus est, fortunæ vicibus, strenue sequutus, numquam illi re consilioque adesse destitit; donec anno MID. Gallis in Italiam contra Ludovicum irrumpentibus, cum Mediolanenses ipsi alii Gallis, Sfortiæ alii faverent, qui hunc oderant, fidissimum pariter Sfortiæ asseclam Antonium exosi, dum hic ad arcem equitaret, impetu in illum facto, tribus vulneribus sauciarunt; minime illis quidem lethalibus; sed tamen concreto ob metum sanguine post tres dies ille decessit, atque in Glaxiatensi templo compositus fuit. Hæc tum ex Fagnano ipso, tum ex Corio, ceterisque Mediolanensibus Historicis deprompsimus. Duo huic filii fuerunt, Augustinus, & Ludovicus noster. Hic jam ab anno MCCCCXCI. Vicoboldonensi domui præerat, ut ex illius anni Comitiis cognoscimus; & deinde Generalis etiam Humiliatorum Vicarius fuit, ut ex iis constat, quæ de Scipione Rotario superius diximus. At dum Antonius Ludovici pater adversis fortunæ casibus jactaretur, multa etiam in Ludovicum incommoda derivata sunt. Nam & captivus a Gallis abductus est quondam, & mox magna pecuniæ vi soluta dimissus, exulare coactus est. Itaque cum Maximilianus Sfortia Ludovici filius Mediolanensis provinciæ imperium recepisset, gratum ille se erga Ludovicum Landrianum præbuit, illique inter cetera, quamquam Humiliato, ærarii præfecturam concessit; tum etiam

literis

literis suis die XXIX. Decemb. an. MDXIV. datis, quibus hæc omnia narrat, quasque in Monumentorum collectione proferemus, *annuum redditum librarum duarum millium Imperialium super datio Draperiæ Civitatis Cremonæ* Ludovico attribuit. Habemus itaque ex Humiliatorum cœtu Ducalis Ærarii præfectum; sed ea scilicet erant illorum tempora, quibus Religiosæ vitæ legibus plerumque rejectis Laicorum potius, quam Claustralium vivendi rationem moresque omnes, Humiliati sequebantur.

XVI. Locus hic esset, ut de *JACOBO BUSSOLARIO* differeremus, qui anno MCCCLVI. a Joanne Montisferrati Marchione Papiensi urbi præfectus, ita ingenii dexteritate, orationisque eloquentia civium animos occupavit, ut illos, quocumque liberet, ultro flecteret; effecitque, ut Galeatio Vicecomiti obsidione urbem prementi diu resisterent; donec anno MCCCLIX., Papienses annonæ inopia victi ad Galeatium confugere coacti sunt, qui Bussolarium comprehensum Vercellas perpetuo carcere puniendum amandavit. Locus hic, inquam, esset, ut de celeberrimo hujusmodi homine differeremus, quem semel Corius primi Humiliatorum Ordinis appellat (*a*). Sed Corium hic lapsum esse ex eo patet, quod idem paullo antea Bussolarium Augustinianum appellarat (*b*); quodque illum revera ex Eremitarum Augustinianorum cœtu fuisse & Matthæus Villanus (*c*), & Petrus Azarius (*d*), & Baptista Fulgosius (*e*), aliique referunt. Itaque hæc de illo innuisse sufficiat, ne quis nos forte reprehendat, quod virum per ea tempora insignem inter illustres Humiliatos non recensuerimus.

DIS-

(*a*) Istor. di Milan. P. III. pag. 233. Ediz. Venez. 1554.

(*b*) Ibid. pag. 231.

(*c*) Istor. Lib. VI. Cap. XXXV.

(*d*) Chronic. Edit. Vol. XVI. Script. Rer. Ital. col. 374. & seqq.

(*e*) De Religionis cultu Lib. I.

DISSERTATIONIS VI. PARS III.

DE HUMILIATIS LITERARUM STUDIO ILLUSTRIBUS.

I. NUmquam id Humiliatis propositum fuisse, ut literarum studio præ ceteris florerent, facile is intelliget, qui, quam illi amplexi essent vitæ rationem, animadvertat. Cum enim ex manuum labore plerumque viverent, & Sacerdotes ipsi & lanæ pannorumque opificio per artifices exercendo, & publicis sæpe gerendis muneribus distinerentur, parum illis profecto ad literarum studia excolenda supererat otii. Nihilominus de his etiam fovendis fuisse Humiliatos sollicitos ex eorum Constitutionibus ac monumentis colligimus, ubi docentium interdum studentiumque mentio occurrit. Quin immo is erat apud nonnullos studiorum fervor, ut cum Doctores domesticos non multos forte, aut non satis idoneos haberent, ad externa etiam gymnasia profecti ab Humiliatorum domibus abessent. Itaque in generali eorumdem Conventu Modoetiæ celebrato an. MCCCXXI. edictum est, ut *nullus Frater .... ad studendum extra domos Ordinis ad quævis studia literarum vadat, absque licentia Domini Magistri & Definitorum Capituli Generalis, & etiam Præpositi & Prælati sui, majorisque partis Conventus; & fratres omnes, qui sunt in studio extra Ordinem, hinc ad Kalendas Aprilis debeant remeare ad domos proprias.* Anno vero MCCCXLII. In Braidensibus Comitiis lex lata est, *quod citra festum S. Lucæ proxime venientis Dominus Magister teneatur ordinare & exequi cum effectu, quod duodecim fratres juvenes apti & habiles ad studium mittantur Bononiam ad studendum in Grammaticalibus & Logicalibus ad communes expensas totius Communitatis Ordinis &c.*

II. Nec solum ad celeberrima Italiæ gymnasia, sed in Galliam

liam etiam missos interdum Humiliatos studiorum caussa fuisse video. Habemus rei testes in Bibliotheca hac nostra Tiberii Parmensis Generalis Humiliatorum Magistri literas, sed magna ex parte laceras, quarum fragmenta aliquot hic subdo, quod & ad piissimi viri memoriam excitandam, quem Beati nomine ornatum vidimus, & ad rem, de qua agimus, illustrandam non parum conducant. Inscriptio est hujusmodi: *Fratribus Maffiolo & Christophoro professis domus nostre de brayda commorantibus in civitate Parisius* (ita sæpe in medii ævi monumentis pro *Parisiis*) *F. Tiberius XII. generalis magister*. Literæ autem sic habent: *Tiberius Dei & apostolice sedis gratia Ordinis humiliatorum generalis Magister. Carissimi filii; quod semper libenter vidimus in Ordine personas intelligentes & scientificas, idcirco postquam disponente domino sumus super ipsius universale regimen constituti, nunc maxime quod proprio gerebamus affectu, nunc gestimus deducere in effectum. Et quamvis studium vestrum Parisius satis laudabile possit esse, tamen cognoscentes illud non esse durabile, ex eo quod, secundum quod vestre litere continebant, vos summe egetis, & estis debitis pregravati, tum propter penuriam, quam dicitis ibi esse, tum quod vo... domo vestra tenue subsidium ministratur .... hiis omnibus simul ... considerationibus habitis ac debita meditatione pensatis deliberavimus ex ... administrationis principio unum generale ac.... studium creare in domibus ordinis, ubi quicumque voluerint, & sint apti, possint sub regulari observantia proficere in qualibet facultate. Eapropter vestre penurie compatientes, vestroque desiderio literarum studio .... condescendentes animo tam benivolo, quam discreto vos eidem studio extemplo* (*ita*) *fiendo per ordinem pro studentibus deputamus ..... Dat. Mediolani die II.... mensis augusti MCCCquinq........ Indictione VIIII.* (anno scilicet MCCCLVI., in quem nona Indictio cadebat).

III. At cum religiosæ disciplinæ studium apud Humiliatos languere cœpit, literarum etiam amor imminutus est. Itaque Pius II. cum anno MCDLIX. multa ad Humiliatorum discipli-

nam

nam revocandam statueret, hoc inter cetera edixit: *Et ne ordo virtuosis viris claris virtutibus destituatur, sed in illo pullulent continuo studiosi, volumus atque statuimus, ut Generalis ipse duo Collegia, unum videlicet Papiæ, in quo ad minus octo, reliquum vero Paduæ, in quo ad minus quattuor ejusdem Ordinis professi fratres in Jure Canonico aut in artibus & in S. Theologia studendo residéant, considerata earumdem domorum facultate, infra unius anni terminum construere & ordinare teneatur.* Enimvero per hæc præsertim tempora plures inter Humiliatos occurrunt, qui Decretorum doctores appellantur; ut hoc inprimis studium apud illos floruisse videatur. Nonnulla etiam ad studia inter Humiliatos revocanda, sed irrito successu, a S. Carolo decreta fuisse postrema Dissertatione videbimus.

IV. Hæc generatim de Humiliatorum studiis præfati, eorumdem Scriptorum Bibliothecam texere aggredimur, tenuem illam quidem, nec auctorum numero, aut etiam fama spectandam, sed ex qua tamen non mediocris Humiliatis gloria concilietur, quod, cum eo potissimum tempore floruerint, quo nondum erat typorum usus invectus, cumque externa illi potius munera, quam literarum studia sectarentur, nonnullos tamen habuerint in multiplici scientia Scriptores. Præterquam quod si Humiliati ipsi recentiores de veterum memoria monumentisque servandis solliciti fuissent, Scriptores multo plures fortasse extitisse inter illos animadverteremus, quam qui a nobis proferri possint; quibus tenuis hic Humiliatorum Scriptorum numerus fuit hinc inde non sine aliquo labore colligendus. Sed jam Bibliothecam ipsam exordiamur, in qua alphabeticum, ut ajunt, nominum ordinem servabimus.

V. *ALCIATUS BENEDICTUS*. Hunc Argelatus (a) a se primo detectum, atque Alciatæ nobilissimæ familiæ Scriptorem additum

(a) Biblioth. Script. Mediol. T. I. P. II. col. 27.

ditum gloriatur. Sed vereor, ut & Benedictus ad illam pertinuisse non satis constet, & ex Humiliatorum Scriptorum numero sit excludendus. Cum enim ille in Humiliatorum monumentis *de Alzate* appelletur, qui vicus est agri Mediolanensis, cumque veteres Humiliatos ex patriæ sæpe nomine appellatos videamus, statuere certo non possumus, ex patria ne, an ex cognomine familia, quæ a vico Alzate nomen duxit, ac deinde Alciata appellata est, nomen ille habuerit. Ideo vero Benedictum inter Humiliatos Scriptores Argelatus recensuit, quod exstent in Ambrosiana Bibliotheca (a) *Constitutiones ab eo conditæ & promulgatæ in domo de Galgari, dum esset Præpositus Generalis, anno MCCCXXXII.* Quæ si vere dicerentur, Scriptoris nomen quoquomodo ille mereretur. At illas Constitutiones Benedictus profecto non *condidit*, sed in Comitiis Generalibus latas literis suis præmissis confirmavit. Qua de caussa si Scriptor ille est appellandus, profecto Scriptorum numerus in immensum succrescet. Post Argelatum Benedicto inter Scriptores Italos locum dedit eruditissimus Joannes Maria Comes Mazzuchellius (b). Ceterum de Benedicto sermo jam fuit Dissertat. IV. de Generalibus Humiliatorum Magistris num. XV.

VI. *DE ALLIIS STEPHANUS Cremonensis divina atque humana præcellens Litteratura* dicitur ab Arisio (c); qui illum circa annum MCCCCLXXXV. floruisse ait, duosque tractatus scripsisse, alterum *de Hospitalitate*, alterum *de Horis Canonicis*, qui editi nec ne fuerint, silet. Stephani mentionem pariter faciunt P. Bartholomæus a S. Claudia (d), & mox laudatus Comes Mazzuchellius (e).

(a) Cod. MS. in fol. sign. C. 74.
(b) Scritt. Ital. T. I. P. I. pag. 557.
(c) Cremon. Literat. T. I. pag. 340.
(d) Lustri Storiali pag. 537.
(e) Scritt. Ital. T. I. P. I. pag. 187.

VII. *DE ARSAGO seu ARZAGO STEPHANUS*. Quæcumque ad hunc pertinent, Dissertatione IV. num. XXXI. protulimus, cum Generales Humiliatorum Magistros recenseremus. Verum hic etiam jurene ab Argelato (*a*) Scriptoris nomine insignitur? Eodem scilicet jure, quo Benedictus de Alzate; nempe ob Constitutiones anno MCCCCXXXVIII., ait Argelatus, Vicoboldoni editas, quæ in eodem Bibliothecæ Ambrosianæ Codice servantur. Sed nec ullæ ibi exstant leges anno MCCCCXXXVIII. Vicoboldoni editæ, Stephano Humiliatorum Magistro, & quæ exstant, annis scilicet MCCCCXXXV. in Senensi, & anno MCCCCXXXVI. in Mantuano Conventu latæ, Stephanum æque ac reliquos, qui Comitiis intererant, Humiliatos auctores habent. Itaque hic etiam ex Humiliatorum Scriptorum numero excludendus videtur. Illius pariter in Mazzuchelliano opere mentio occurrit (*b*).

VIII. *AVEROLDUS BARTHOLOMÆUS*. Hunc paullo antea inter Humiliatos dignitatibus illustres recensuimus; ab Humiliatis enim ad Benedictinos digressus, Spalatensis deinde Archiepiscopus renunciatus est. Vertunnorum Academiam Brixiæ ille coegit; gravissimasque in SS. Biblia annotationes conscribere, Octavio de Rubeis teste (*c*), inceperat; quin etiam Decretorum Codicem emendatum ab illo fuisse ait Cozzandus (*d*). Quapropter illi inter Italos Scriptores locum dedit Cl. Comes Mazzucchellius (*e*).

IX. *DE AUGUSTIS CAMILLUS*. Hunc commemorat Arisius (*f*); illumque ad an. MDXXVI. inter Cremonenses Scriptores

(*a*) Biblioth. Script. Mediol. T. I. P. II. col. 106.
(*b*) Scritt. Ital. T. I. P. II. pag. 1139.
(*c*) Elogj di Bresc. illustr. pag. 192.
(*d*) Libr. Bresc. P. I pag. 48.
(*e*) Scritt. d'Ital. T. I. P. II. pag. 1243.
(*f*) Cremon. Litter. T. II. pag. 77.

ptores recensent his verbis: *Camillus de Augustis ex Ordine Humiliatorum Sacerdos historicis studiis totus addictus scripsit Annales sui Ordinis, in quibus de Viris illustribus memoriam agit. Ad manus Hieronymi Mannæ Cremonensis Canonici id opus pervenisse testatur anno 1622. Joseph Brescianus* (*a*). Equidem vix hæc apud Arisium legi, maximo horum Annalium desiderio incensus sum. Sed inquisitio omnis irrita cecidit. Brescianus certe illos inspexit; sæpe enim illorum auctoritate, Arisio teste, utitur; at numquam profecto editi illi sunt. Memoratur etiam Camillus a P. Joan. Bartholomæo a S. Claudia (*b*), qui & ipse dolet numquam Annales hos potuisse a se reperiri, & a Com. Mazzuchellio (*c*).

X. *BEBULCUS PACIFICUS*. Hujus elogium ex Argelato (*d*) proferimus, cui nihil addendum suppetit: *Pacificus Bebulcus satis clara Familia Mediolani ortus in Ordinem Humiliatorum cooptatur, jam labentis Congregationis suæ apud Apostolicam Sedem Procuratoris Generalis munus aliquot annos gessit. Hujus viri ingenium ad Musas præsertim proclive eo mirabilius eluxit, quo cæteri ejusdem Ordinis alumni ab antiquo majorum suorum splendore deficientes pejora sectabantur. Pii IV. Pontificis Maximi... temporibus floruit, ad quem sequens Poema conscripsit, ex quo tamquam ex ungue Leonem illius ingenium agnoscere licet. Nec dubium quin plura conscripserit, quæ tamen omnia cum Ordine ipso interiisse dolemus:* Ad Pium IV. Pontificem Maximum Poema Latinum satis elegans, atque prolixum Pacifici Bebulci totius Classis Humiliatorum Procuratoris Generalis. *MS. in fol. Exstat in Biblioth. FF. Marchionum Vicecomitum.* Hæc Argelatus. Illius nomen inter Italos Scriptores recensuit Comes Mazzuchellius (*e*).

(*a*) *In opere MS. inscripto*: la Virtù Ravvivata.

(*b*) Lustri Storiali pag. 537.

(*c*) Scritt. Ital. T. I. P. I. pag. 206.

(*d*) Biblioth. Script. Mediol. T. I. P. II. col. 132.

(*e*) Scritt. Ital. T. II. P. II. pag. 909.

XI. *BOSSIUS MARCUS*. Hic patria Mediolanensis, Florentiæ omnium Sanctorum Domus Præpositus fuit, quo nomine Parmensibus Comitiis anno MCCCCXCI. interfuit. Breve Humiliatorum Chronicon anno MCCCCXCIII. conscripsit, quo Humiliatorum initia vicesque usque ad annum MCCX. explicuit; qua in re maxima se diligentia usum fatetur, Historiarum Chronicorumque Scriptoribus plurimis accurate perlectis. Hieronymo Landriano Generali Humiliatorum Magistro Chronicon suum Marcus inscripsit, cui se addictissimum testatur. Bis in Bossii elogio erravit Argelatus (*a*). Ac primo Bossium ait, illi Humiliatorum Ordini nomen dedisse, *quem tertium Ordinem nuncupabant*. Præter enim quam quod vix ullum amplius Bossii ætate erat inter Humiliatos discrimen, si quod fuisset, profecto ad primum non ad tertium Ordinem pertinuisset Bossius, qui & Sacerdos, & Florentinæ Domus Præpositus fuit. Tum de Bossii Chronico loquens sic illud describit: *Codex MS. in fol. pluribus picturis exornatus, habitum, atque gesta prædictorum Fratrum demonstrantibus, servatur in Bibliotheca Comitis Cæsaris Montii Equitis inter Mediolanenses spectatissimi*. Codicem ego hunc non vidi, quin immo nullum hujusmodi in memorata Bibliotheca servari intellexi. Sed quas Argelatus commemorat picturas, illæ profecto non Bossiano, sed antiquiori Chronico anno MCCCCXXI. conscripto additæ sunt, ut in Præfatione monuimus. At Bossiani Chronici triplicem ego Codicem MS. vidi, alterum in Francisci Comitis de Abdua Bibliotheca, alterum in Braidensi hac nostra; tertium in Ambrosiana (*b*), ubi etiam Italica, Puricellio auctore, ejusdem interpretatio exstat (*c*). At nullus est, qui picturam ullam præseferat. Bossium commemorat sæpe P. Jo. Bartholo-

(*a*) Biblioth. Script. Mediol. T. I. P. II. col. 218.

(*b*) Cod. MS sign. I. 118. in fol.

(*c*) Cod. MS. sign. C. 74. in fol.

tholomæus a S. Claudia (a), P. Jo. Paullus Mazzuchellius Congr. Somaschæ in suis schedis, Argelato teste, P. Helyottus (b), qui tamen Bostum illum per errorem vocat, aliique, qui de Humiliatis egerunt; ac nuper memoratus Comes Mazzuchellius (c).

XII. *DE BRERA JOANNES*. De hoc Scriptore, quem primi deteximus, & Chronici anno MCCCCXIX. conscripti auctorem ostendimus, sermo fuit in Præfatione, ubi quæcumque ad illum pertinent, digessimus.

XIII. *CAPRIANUS JOANNES PETRUS*. Floruit hic postremis Humiliatorum temporibus, suique cœtus infelicem exitum vidit. Brixiensem patria illum fuisse, ex opusculi mox memorandi fronte colligimus. Jam ab anno MDLXV. Pisanæ S. Torpetis domui ille præerat. Anno autem MDLXVII. opusculum Caprianus edidit, cujus unicum hactenus exemplar vidimus apud Nobilissimum virum nobisque alias laudatum Carolum Abbatem Trivultium. Illud porro sic inscribitur: *De origine Ecclesiæ ejusque præcellentia & authoritate ad Amplissimum & Illustriss. Cardinalem D. Carolum Borromeum Piissimum Antistitem Ecclesiæ Mediolanensis, ac Ordinis Humiliatorum Protectorem, Jo. Petri Capriani Humiliati Brixiensis Opusculum, præsentium etiam temporum fluctibus non admodum inconveniens. Brixiæ. Ap. Vincentium Sabiensem. 1567. in 12. pagg.* 22. Breviter porro nec ineleganter Ecclesiæ originem præsertim in vetere Testamento adumbratam ostendit; ac pauca deinde de Ecclesiæ auctoritate, de ejusdem legibus, aliaque hujusmodi addit. Suspicor tamen aliud aliquid, hoc opusculo edito, ac Card. Borromeo inscripto, Caprianum spectasse, quam ut de Ecclesia differeret. Per illa scilicet tempora Humiliatos ad arctiorem disciplinam revocare S. Carolus nitebatur; quod ex Præpositis

(a) Lustri Storiali pag. 521. &c.
(b) Hist. des Ordr. Relig. T. VI. Cap. XIX.
(c) Scritt. Ital. T. II. P. III. pag. 1862.

stitis præsertim multi ægre ferebant, qui opes luxumque suum hinc imminutum iri cognoscerent. Huc autem spectasse Caprianus videtur; nam ubi de Ecclesiæ auctoritate in ferendis legibus agit, id gravissimis verbis inculcat, lenitate summa in vitiis evellendis utendum esse: sæpe enim fieri, ut dum morbo validior, quam oporteat, medicina adhibetur, deterior fiat ægroti conditio; quod ipsum fuse prosequitur, ut omnino videatur ille optasse, ut hæc Card. Borromeus perlegeret, mitemque se in Humiliatorum vitiis emendandis præberet. Ceterum Caprianus Italicam etiam Poesim excoluit, artemque Poeticam edidit inscriptam: *Della vera Poetica. In Vinegia: appresso Bologuino Zaltieri.* 1555. *in* 4., ad cujus calcem Italica aliquot ejusdem carmina exstant. Capriani hoc Opusculum memoratur a Cl. Quadrio (*a*), & in Appendice ad Catal. Bibliothecæ Card. Imperialis. Anno MDLXVII. ad Papiensem omnium SS. Præposituram translatus est. Extinctis autem Humiliatis, ut diximus, ille superfuit; & chartam vidÿsse me memini, quamvis quo tempore aut loco non satis recordor, ex qua constabat Cremonæ illum deinceps in S. Abundii ædibus vixisse.

XIV. *CRIBELLUS PHILIPPUS*. Egregii hujus Humiliatorum Magistri res gestas Differt. IV. num. XXXII. &c. commemoravimus. Unum hic superest inquirendum, jure ne illum Mediolanensibus & Humiliatis Scriptoribus addiderit Argelatus. (*b*); opus enim illi sic inscriptum tribuit: *Chronica Ordinis FF. Humiliatorum compilata per F. Philippum de Crivellis ejusdem Ordinis Generalem Magistrum. MS. in fol. justæ molis Sign. D. num.* 54. *literis rubro-nigris optime scriptus & forte autographus. Exstat in Biblioth. Metropol. Capitul. Mediol.* Quam impatienter hujus Codicis lectionem exoptarem, facile unusquisque intelligat. Itaque cum ab huma-

(*a*) Storia e Rag. d'ogni Poesia T. I. pag. 254. & T. VII. pag. 198.
(*b*) Biblioth. Script. Mediol. T. I. P. II. col. 524.

humanissimo mihique alias laudato Bibliothecæ ejusdem Præfecto, & Ordinario, ut ajunt, Metropolitani Capituli Canonico Joachimo Comite Gambarana impetrassem, ut Codicem eumdem consulere mihi liceret, extemplo me ab Argelato deceptum comperi. Neque enim Chronicon ullum eo Codice, sed Pontificiæ literæ, quæ ad Humiliatos pertinent, continentur; atque ille scilicet est, quem in Præfatione commemoravimus. Atque hanc quidem collectionem curasse Cribellus videtur; nam illius interdum nomen occurrit; ut ad calcem literarum Nicolai IV. de Humiliatorum immunitate: *Fr. Philippus de Crivellis generalis Magister Ordinis Humiliatorum fecit autenticare suprascriptum privilegium publico Instrumento rogato per Joannem Antonium de Giothis die 27. Jan. an. 1462.* Sed aliud sane est Pontificias literas colligendas curare, aliud Chronicon scribere. Porro historicum aliquid ante easdem literas legitur. Sed quale illud tandem? Primo Philippi Bergomensis Augustiniani sententia de Humiliatorum origine ex ejus Chronicis excerpta profertur; tum breves aliquot quæstiones de Humiliatorum origine rebusque adduntur; atque inter has lepidissimum illud commentum de S. Bernardo Mediolani degente, dum Friderici armis urbs premeretur, quod Dissertat. II. retulimus. Sed nec illa Chronici nomine appellari ullo modo possunt, nec ratione indiciove ullo Cribellus rudis illius narrationis auctor fuisse evincitur; neque enim illius nomen usquam eo loco memoratur. Itaque, ubinam Cribelli hocce Chronicon viderit Argelatus, ignoro; certe nec in memorata Metropol. Capituli, nec in Ambrosiana Bibliotheca Codex ullus invenitur Chronicon hujusmodi continens. Quare hic quoque ex Humiliatorum Scriptorum numero excludendus videtur.

XV. *FABA GUILLELMUS*. Plura de hoc Humiliatorum Magistro, qui etiam Guillelmus Villa appellatur, Dissertat. IV. num. XVI. &c. protulimus. Illum vero inter Humiliatos Scriptores recensemus ob conscriptum in S. Benedicti leges Commentarium, cujus

cujus tamen unica occurrit in Braidensi Chronico mentio his verbis Cap. XIX. *Frater Gulielmus Faba, qui decessit anno 1365. recitat in quodam suo opere facto super Regulam D. Benedicti in principio lecturæ, quod Humiliati habent &c.*

XVI. *LANDRIANUS HIERONYMUS*. Hujus etiam Generalis Humiliatorum Magistri res gestas Differt. IV. num. XXXVI. &c. enarravimus. Hunc autem Cl. Quadrius bonum Poetam vocat (*a*); aitque a Puricellio id affirmari in Historia Humiliatorum, quæ in Bibliotheca Ambrosiana servatur, ubi etiam, inquit, Landriani Carminum specimen exhibetur. At quam Quadrius commemorat Humiliatorum historiam a Puricellio conscriptam nusquam exstare, in Præfatione ostendimus. Mihi autem Bibliothecæ Ambrosianæ Codices, in quibus Puricellii schedæ ad Humiliatos pertinentes servantur, diligenter evolventi, nulla umquam occurrerunt Hieronymi Landriani carmina. Itaque suspicor, Quadrium Marii Picii carmina, in quibus de Landriano agit, pro Landriani ipsius carminibus accepisse.

XVII. *LANDRIANUS VICTORIUS*. Plures jam protulimus ex nobilissima Landrianorum gente Humiliatos. Alium hunc Hieronymi Borsierii auctoritate innixi proferimus. Hic enim de S. Joanne a Meda, deque Humiliatis loquens (*b*), testimonium affert Victorii Landriani: *Fra Vittorio Landriano nell' Albero degli Umiliati alla terza esposizione*. Quid hocce operis sit, non satis Borsierius explicat. Sed quodcumque illud fuerit, mihi diligentissime inquirenti, invenire non licuit.

XVIII. *LURASCUS GEORGIUS*. Hunc Argelatus Humiliatorum Chronici auctorem facit (*c*); aitque ex P. Mazzuchellii schedis colligi, Vicoboldonensis Domus Præpositum fuisse illum anno MCCCCXIX.

(*a*) Storia e Rag. d'ogni Poesia T. II pag. 240. e T. VII. pag. 74.

(*b*) Supplem. della Nob. di Mil. Cap. IV.

(*c*) Biblioth. Script. Mediol. T. II. P. I. col. 817.

MCCCCXIX. Tum paullo post., non satis sibi constans, ait Chronicon quidem ab Anonymo inceptum fuisse, ac deinde a Lurasco *continuatum, pluribusque notis atque interpolationibus undique aspersum; vivebat enim*, ait, *Lurascus anno vigesimo quarto supra millesimum & quadringentesimum, ut a nobis observatum est in pluribus Catalogis Præpositorum Ordinis Humiliatorum*. Quos viderit Catalogos Argelatus, aut quid in P. Mazzuchellii schedis compererit, ignoro; at certe in Luraschi ætate statuenda sæculo integro aberravit. Jam enim Dissertat. II. num. XI. ejus verba protulimus, quibus hoc ipsum testatur: *Et per me Fr. Petrum Lurascum domus S. Petri Vicoboldoni Præpositum visum est de anno Domini* 1524. *quoddam instrumentum &c.* Enimvero quid necesse erat Lurascum anno MCCCCXIX. Vicoboldonensis domus Præpositum Chronicon continuare eodem anno conscriptum, atque ad illa usque tempora deductum? Chronicon enim a Lurasco auctum atque interpolatum, ut in Præfatione ostendimus, illud ipsum est, quod Joannes Braidensis anno MCCCCXIX. conscripsit.

XIX. *MANNA FELIX*. Cremonensis patria, qua in urbe nobilissima hæc familia jamdiu floret, Theologus, ac SS. Bibliorum interpres vocatur hic ab Arisio (*a*), ac dicitur circa annum MDXXVI. floruisse; & Commentarios scripsisse *super Epistolas B. Pauli, & super Cantic. Magnificat*, & alia plura, quæ Brescianus in alias memorato opere MS. apud Hieronymum Mannam Cremonensis Cathedralis Canonicum vidisse se refert. Illius etiam meminit P. Jo. Bartholomæus a S. Claudia (*b*), sed per errorem *Maremam* illum vocat, ac *D. Jacobi* pro *D. Pauli* Epistolas scribit, additque de præcipuis Humiliatorum rebus scripsisse illum, quod opus numquam inveniri a se potuisse ait. Typorum etiam, puto,

(*a*) Cremona Litter. T. II. pag. 77.
(*b*) Lustri Storiali pag. 537.

errore floruisse illum anno MDLXXV. indicat, quo tempore Humiliatorum cœtus deletus omnino fuerat.

XX. *MANZOLIUS B. LUCAS*. Clarissimi hujus Cardinalis res gestas paullo ante illustravimus. Nunc de libris ab eo conscriptis pauca. Tres scilicet illi tribuuntur a Ciaconio (*a*), Oldoino (*b*), Negrio (*c*), Fabricio (*d*), aliisque, nempe: *Summa Casuum Conscientiæ: Tractatus de Augustissimo Sacramento*, & *Consilium pro Collegio Cardinalium contra Antipapas*. Postremum hoc Opusculum sub simulato nomine Laurentii de Ridulphis prodiisse dicunt. Qua tamen in re errorem aliquem latere suspicor. Vivebat enim per ea tempora Laurentius de Ridulphis Senator Clarissimus Florentinus, juris scientia rebusque gestis illustris, cujus etiam Opuscula nonnulla in lucem edita supersunt (*e*). Itaque Lucam Opusculum illud sub nomine illustris inter Florentinos viri emisisse vix credam. Præterquamquod ex ipsa Libri inscriptione nullo modo fuisse illius Auctor Lucas videtur: inscribitur enim: *pro Collegio Cardinalium contra Antipapas* Gregorium scilicet XII., & Benedictum XIII. in Pisana Synodo Pontificiæ, si quod haberent, dignitatis jure exutos. Atqui Lucam vidimus pro Gregorio strenue stetisse, illiusque partes probabiliter ad mortem usque sequutum fuisse; nec verisimile proinde est *pro Collegio Cardinalium*, a quo ille dissentiebat, scripsisse, ac contra illum, cui addictus erat in primis. Italicam etiam Poesim Lucas excoluit: illum enim nonnulla ad S. Catharinæ Senensis, cujus discipulus fuerat, vitam pertinentia Italicis carminibus scripsisse, Lombardellus & Gilius apud Quadrium (*f*) testantur. Aliud etiam opus conatur

(*a*) Vit. Pontif. & Cardin. T. II. col. 770. Edit. Rom. 1677.

(*b*) Athen. Roman. pag. 464.

(*c*) Scritt. Fiorentin. pag. 384.

(*d*) Biblioth. Latin. Med. & Inf. Æt. T. IV. pag. 282. edit. Ven.

(*e*) V. Negri Scritt. Fiorent. pag. 380. Fabric. Biblioth. Lat. Med. & Inf. Æt. T. IV. pag. 250. edit. Ven.

(*f*) Storia e Rag. d'ogni Poesia T. IV. pag. 170.

conatur Quadrius Lucæ nostro tribuere (*a*); sed vereor, ne non satis firmis rationibus opinionem comprobet suam. Edita est scilicet Mediolani anno MCCCCXCII. Italica Lucani interpretatio, sic inscripta: *La Farsaglia di Lucano trasportata in ottava Rima. In Milano: per Cassano de' Mantegazzi* 1492. *in* 4. Ad Libri calcem hæc leguntur: *Explicit Liber Lucani Cordubensis Poeta Clarissimi translatus per R. in Christo Patrem & Dominum E. de Montichiello Cardinalem dignissimum*. Cardinalis hic E. de Montichiello quis fuerit, ignorare se fatentur Crescimbenius (*b*), & Saxius (*c*). Unus Pellegrinus Antonius Orlandus, Octavianum quemdam Monticellum ab Innocentio II. anno MCXXXVIII. Cardinalem renunciatum, nulla auctoritate fretus, invexit (*d*). Quem etsi extitisse concederemus, profecto Italicam Lucani interpretationem non poterat ille per id tempus aggredi, quo nondum Italica Poesis exerceri ullo modo cœperat, & vix Italica ipsa lingua in usu erat. At Quadrius E. de Montichiello Lucani interpretem, Lucam Manzolium esse indubitate statuit. Vellem opinionem suam testimonio aut ratione aliqua Cl. auctor confirmasset. Sed frustra vel levissimum hujus indicium requiras. Qua in re non possum, quin doctissimi viri diligentiam desiderem. Ego vero non modo nullo id fundamento, sed falso dici arbitror. Qui enim, quæso, potuit Manzolius *de Montichiello* appellari? Aut qui constat, fuisse illum aliquando hoc nomine appellatum? Illud certe nec gentis nomen fuit, ut vidimus, nec patriæ. Monticellus enim, vulgo *Montichiello*, pagus est Senensis agri nunc ad Pientinam Diœcesim pertinens, ut ex Geographis constat. At Lucas Ponturmi in Florentino agro natus nihil cum Monticello

(*a*) Ibid.

(*b*) Comment. sulla Poesia Vol. I. Lib. VI. Cap. VII.

(*c*) Histor. Typograph. Mediol. ad an. 1492. col. CCCLIV. & DXCI.

(*d*) Origine della Stampa pag. 368.

commune habuit. Itaque non poteſt certe hujus interpretationis auctor Lucas Manzolius dici. Quis vero fuerit ille tandem, fateor me quoque, quamvis laborem diligentiamque omnem in hanc inquiſitionem contulerim, aſſequi haud potuiſſe.

XXI. *DE MEDA S. JOANNES*. Hunc inter Scriptores Argelatus recenſuit (*a*), quod ſuorum & Conſtitutiones, & Canonicas horas digeſſerit. Quid in his Joannes præſtiterit, Diſſertatione III. vidimus. Itaque hæc retractare non vacat. Argelati errorem hic tantum emendabimus; ait enim: *Sanctitatem illius & merita cum eruditione conjuncta mirati Sodales, totius Ordinis regimini Joannem votis communibus præfecerunt*. Quamvis enim plurimum Humiliatorum cœtum Joannes auxerit, multaque iis ſancte ſapienterque præſcripſerit, illum tamen communi omnium ſuffragio electum fuiſſe, qui Ordini univerſo præeſſet, non modo nullo documento docemur; ſed ex iis, quæ IV. Diſſert. diximus, conſtat, neminem ante annum MCCXLVI. Humiliatorum cœtui Generalem Magiſtrum datum fuiſſe, ut Joannes morum potius ſanctitate, doctrinæque eruditione videatur, quam dignitate ac imperio Humiliatis præfuiſſe. Ex Oldrada gente fuiſſe illum Argelatus ſtatuit; quod nos non ita certo conſtare, ſuo loco oſtendimus. Typorum autem errore arbitror apud Argelatum *ſæculo XII. exeunte* natum dici Joannem, ac legendum eſſe *ſæculo XI.*, cum Argelatus ipſe narret anno MCLIX. illum obiiſſe.

XXII. *DE NOTTIS STEPHANUS*. Fuſe de hoc diſſerit, eruditiſſimus vir, ac de Mediolanenſi hiſtoria optime meritus Joſephus Antonius Saxius (*b*); atque illum ſequutus Argelatus (*c*); nobiſque ſatis erit proinde breviter eadem commemorare. Stephanus in Ticinenſi gymnaſio utriuſque juris Magiſtro uſus eſt celeber-

(*a*) Biblioth. Script. Mediol. T. II. P. I. col. 1062.
(*b*) Hiſtor. Typograph. Mediol. ad an. 1483. col. CCLVI. DXX. DLXXIX.
(*c*) Biblioth. Script. Mediol. T. II. P. I. col. 995.

leberrimo viro Joanne Antonio a S. Georgio, qui deinde Cardinalis Alexandrinus est dictus, a quo etiam laurea illi collata. Itaque grati animi caussa, cum *Tractatum de Jubileo* scripsisset, illum Præceptori olim suo inscripsit. Libri frons sic habet: *Opus remissionis a pœna & culpa*. Ad calcem vero: *Die XVI. Jan.* 1500. *h. 2. noctis. Premissum opus composuit frater Steffanus ex Nottis primo in alma brayde domo ordinis humiliatorum professus; & nunc in domo de Carugate* (non *de Canegrate*, ut male legit Argelatus) *ejusdem ordinis & civitatis prepositus, Artium & Theologie magister, ac decretorum doctor. Ad Laudem omnipotentis Dei, & ut salventur anime omnium in hoc volumine devote legentium. Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum pachel anno domini* 1500. *die primo decembris: in fol.* Porro Libri hujus a Nottio editi compendium additum fuit Commentario Martini Azpilcuetæ Navarri in Leviticum, cum hic Mediolani typis traderetur anno MDLXXIII., quin etiam separatim hoc ipso anno est editum *apud Pacificum Pontium, in* 8. Stephano etiam debetur prima *Breviarii Humiliatorum* editio anno MCCCCLXXXIII., de qua Saxius loco citato, quamque nos etiam III. Dissertatione commemoravimus.

XXIII. *PERSICUS EUGENIUS*. Cremonensis hujus Scriptoris notitiam Arisio debemus (*a*), qui ad an. MCCCCXXXVIII. illius meminit, eumdemque laudat, quod in SS. Bibliorum studio versaretur diligenter, essetque religiosæ disciplinæ integerrimus custos. Hæc scripsisse ab Arisio dicitur, qui Bresciani auctoritatem profert in memorato libro inscripto: *Virtù Ravvivata De Beatitudine æterna Lib. tres; De. Angelis Lib. II. De Prædestinatione Lib. II. De Sacramentis in genere. De celebratione Missæ Lib. II.* Editi porro sint nec ne, penitus tacet. Illum etiam commemorat P. Jo. Bartholomæus a S. Claudia (*b*), qui tamen *Persicum* in

(*a*) Cremon. Litter. T. I. pag 247.
(*b*) Lustri Storiali pag. 537.

in *Piscem* non levi discrimine transmutat; quod forte ex non bene intellecto Bresciani Codice contigit; scripsit enim ille, antequam Libros suos Arisius ederet.

XXIV. *PICIUS MARIUS*. Longum hujus Scriptoris elogium contexuit Argelatus (*a*). Nos breviter omnia perstringemus, illius errores, sicubi oporteat, emendantes. Mediolani nobili genere ortus est Marius XXIV. Aprilis anno MCCCCLXXXVIII., ut Marii ipsius carmina ab Argelato allata testantur. Humiliatis adscriptus, Florentinæ S. Marci domus, si Argelato credimus, Præpositus jussus est. At numquam profecto Florentiæ S. Marci ædes Humiliati incoluerunt, ut proxima Dissertatione ostendemus: præterquamquod in Sepulcrali Marii elogio nihil de hac illius dignitate innuitur. *Deinde*, addit Argelatus, *XXXII. annorum spatio idem cum singulari omnium laude egit in Patria in Ottaciorum Collegio*. Verissime hoc dicitur: sed addendum erat, Domui etiam Novæ S. Joannis Evangelistæ Præpositum illum fuisse. Octavianum audiamus Marii fratris filium, de quo mox sermo erit: *Sub isto Magistro Generali* (Hieronymo Torchio) *ego frater Octavianus Picius Præpositus Domus S. Joannis Evangelistæ Domus Novæ Mediolani, ordinis habitum assumpsi; quem Rev. frater Marius patruus meus dictæ Domus Novæ Præpositus in domo Ottaciorum dedit, quam ipse rexit annis triginta duobus dum esset commendata &c.;* quod etiam ex memorato sepulcrali lapide constat. Videtur tamen Marius Domus Novæ Præfecturam Octaviano cessisse; hic enim illius Domus Præpositus dicitur in Comitiis anni MDLII., quo tempore Marius adhuc vivebat. Ipsam porro, quæ adhuc superest, Ecclesiam ædificandam, ac solemni ritu consecrandam curavit Marius, ut sequente Dissertatione ostendemus. Vixit annos LXXV. ac menses prope decem: obiitque XV. Martii anno MDLXIV. At errat iterum Argelatus, cum illum in Ottaciorum domo

(*a*) Biblioth. Script. Mediol. T. II. P. I. col. 1077. &c.

domo sepultum narrat. Octaviani verba hic etiam proferamus: *Qui* (Marius) *decessit anno Domini* 1564. *decimoquinto Martii; & cujus corpus quiescit in Ecclesia domus novæ Mediol.* Subdit Octavianus Epigraphen Marii tumulo inscribendam, quam cum Argelatus ediderit, nihilque contineat præter ea, quæ jam narravimus, referre parcimus. Itaque quæ ille scripserit videamus.

1. *Versi di Frate Mario Pizzo dell' Ordine degli Humiliati*. MS. in 4. Autographum apud PP. Augustinianos Excalceatos ad SS. Cosmæ & Damiani in hac Urbe Cod. sign. D. V. num. 20. Nonnulla ex iis carminibus dedimus, cum de Generalibus quibusdam Humiliatorum Magistris ageremus, quorum ille mores vehementissime est insectatus.

2. *Breve Chronicon rerum memorabilium a die X. Septemb. an. MDXLVII. ad an. MDLVIII.* Exstat in eodem Codice.

3. Necrologium etiam Humiliatorum a nobis sæpe commemoratum, quodque ad Ottaciorum domum pertinuit, Picii operibus addit Argelatus. Necrologium nihil aliud quam Humiliatorum nomina complectitur, qui in illis ædibus obierunt; quorum aliquot forte Picii ipsius manu descripta sunt. Verum inter Picii opera referendum hoc esse, ii tantum concedent, qui Parochos omnes Scriptoris titulo ornandos esse statuant, a quibus Libri hujusmodi non ita pauci conscribuntur.

Alius superest Argelati error hoc loco emendandus: sic enim Picii elogium ille claudit: *Videndus est quoque Marcus Bossius in Chronico*. At qui potuit, quæso, Bossius in Chronico anno MCCCCXCIII. conscripto Marium commemorare quinquennem tunc puerum? Certe in illius Chronico ne ullum quidem de Mario verbum.

XXV. *PICIUS OCTAVIANUS*. Hic, ut diximus, Marii fratris filius, a patruo Humiliatorum habitum accepit. Suum porro Octavianus ipse Elogium confecit in ea, quam mox commemorabimus, ad Humiliatorum Chronicon Appendice, his verbis:

Sicque

Sicque sub isto Generali (Hieronymo Torchio) *insignia Doctoratus in utroque jure in Papiensi studio assumpsi , causasque exercui tam a Pontifice Maximo commissas , quam alio modo ; & dum causas exercerem Mediolani pluribus annis jura civilia sum interpretatus , Ordinarias , quæ in mane leguntur , lectiones , & in sero , ac Justiniani Institutiones legendo ; & multos habebam auditores , & erant ex nobilioribus urbis Mediolani ; & unus in S. Ecclesiæ Cardinalem per Pium quartum Pontificem Maximum Mediolanensem assumptus est , quia Pontifex ille avunculus erat illi* (Fuit hic porro S. Carolus Borromeus , quem hinc Picii auditorem fuisse cognoscimus). *Sicque ego domum Ottaciorum rexi per certum tempus , dum esset commendata D. Antonio de Coscianis post mortem Patrui mei &c.* Hæc de se ipso Octavianus , qui etiam , ut vidimus , vivente adhuc patruo , Domus S. Joan. Evangelistæ Præpositus fuit . Anno deinde MDLXVII. ad Præposituram Domus SS. Trinitatis Mediol. translatus est , ut ex Catalogo an. MDLXX. colligimus . Scripsit *Additamentum anno 1567. factum ad præcedentem sui Humiliatorum Ordinis historiam* . Bis hoc loco lapsus est Argelatus (*a*) ; primo cum narrat Octavianum Marci Bossii Chronicon continuasse ; ille enim Braidense Chronicon continuavit , ut ostendimus Dissertat. IV. Tum ait Octavianum narrationem suam ab an. MDXIX. exordiri ; quod pariter falsum ; exorditur enim ab Hieronymi Landriani electione , quem anno MCCCCLXXXVI. Generalem Humiliatorum Magistrum renunciatum fuisse diximus ; desinit autem ad an. MDLXVII., quo ille scribebat . Duo alia Octaviani opuscula Appendice eadem continentur , nempe *Oratio habita die XIX. Novemb. an. MDLII. in Generalibus Humiliatorum Comitiis ; & Marii patrui sui sepulcralis inscriptio* superius memorata , cujus etiam Italicam interpretationem , nescio unde eductam , protulit Argelatus . Hæc vero omnia in iisdem Bibliothecis , iisdemque Codicibus continentur , quibus et Brai-

(*a*) Biblioth. Script. Mediol. T. II. P. I.

Braidense, & Bossii Chronicon contineri diximus. Aliud Octaviano opusculum tribuit Argelatus, scilicet: *Canto di cento ottave: Prognostico della ruina del suo Ordine*. Ita libri frontem ille describit; sed revera ita se habet: *Pronostico della rovina de' FF. Humiliati copiato da una Scrittura alquanto vecchia, che trovasi presso il Sig. Pietro Paolo Confalonieri Dottor Collegiato vivente ancora nel 1639.* Servatur MS. in Bibliotheca Ambrosiana (*a*), continetque scilicet Italica Carmina, quæ vulgo *Ottave* dicuntur, ejusdem fere argumenti, (quin etiam stylo parum dissimili), atque illa, quæ a Mario scripta narravimus. At undenam Argelatus didicerit, Octavianum Picium auctorem habere illa, ignoro. Illius certe nomen in libri fronte, cujus verba omnia, si prima illa excipias, *Pronostico della rovina de' FF. Humiliati*, Puricellii ipsius manu scripta sunt, nusquam indicatur; nec mihi tot Humiliatorum monumenta evolventi ullum hactenus occurrit, quo illa Octaviano tribuantur.

XXVI. *DE RIPA BONVICINUS*. PP. Quetif & Echard, cum a Galvaneo Flamma *Bonvesinum Fratrem tertii Ordinis* memorari vidissent, illum ad tertium Prædicatorum Ordinem pertinere suspicati sunt (*b*), dubii tamen, an Minoribus potius esset adscribendus. Verum, ut optime Argelatus animadvertit (*c*), nec ad Prædicatorum, nec ad Minorum Ordinem, sed ad Humiliatos Bonvicinum pertinere, & monumenta complura, & ipse in primis illius tumulo lapis impositus confirmant. Prima hujus viri mentio apud Flammam occurrit ad annum MCCLXXXVIII.; qua de re mox sermo erit. Ex Humiliatorum Chronicis vero anno MCCXCI. Bonvicinum adhuc vixisse colligimus; sed posterior illius mentio nulla occurrit. At non levis Argelati error

 hoc

(*a*) Cod. MS. in fol. sign. C. 74.
(*b*) Script. Ord. Præd. T. I. pag. 479.
(*c*) Biblioth. Script. Mediol. T. II. P. I.

hoc loco est emendandus. Ait enim: *Erat adhuc Scriptor iste in vivis anno MCCXCI. Sic enim legitur in Cap. XXX. Historiæ Ordinis Humiliatorum MS., de qua verba fecimus in articulo Marci Bossii.* Jam vero Argelatus de Bossio loquens non aliam Humiliatorum historiam commemorat, quam quæ Bossium ipsum auctorem habet. Sed nec illa in Capita dividitur, nec Bonvicinum commemorat umquam. Alterum potius Chronicon appellare Argelatus debuit anno MCCCCXXI. conscriptum, ubi revera Cap. XXX. Bonvicini fit mentio. Verum illius verba exacte ne protulit Argelatus? Si hunc audimus, hæc illo capite habentur: *Anno Domini MCCXCI. die IX. Mensis Maii per Ven. PP. Fratres Humiliatos Ordinis S. Benedicti celebratum fuit eorum Capitulum generale in eorum Domo seu Conventu SS. Trinitatis sito in suburbio extra portam Cumanam Mediolani, tempore Fratris Bonvesini de Ripa tertii Ordinis Humiliatorum.* At longe aliter Chronici ipsius verba se habent: *Qualiter fratres primi membri* (ita tertius Ordo sæpe appellabatur, quod omnium antiquissimus esset) *postquam repudiati fuerunt interesse cum Præpositis & Prælatis in Capitulo generali, ut puta ab an. 1272. citra, ipsi per se convocabant capitulum, & ea, quæ per ipsos ordinabantur, ad Capitulum totius Ordinis transmittebant confirmanda, juxta Constitutiones eis confirmatas per Capitulum generale anno Domini 1291. die nono Madii in Domo S. Trinitatis Mediolani celebratum tempore Fratris Bonvicini de Ripa tertii Ordinis Humiliatorum.* Bonvicinus porro tum literis, tum pietate in primis claruit. *Bonvicinus Rivius* (ita Erycius Puteanus (a) de auctore nostro loquens) *per noctem illam temporum in scholis nostris* (Palatinis Mediolanensibus) *clarus, in Republica potens, qui, si lapidi* (sepulcrali) *fides, Xenodochium in oppido Legnani hodie pietatis fama superstes extruxit; qui in hac ipsa urbe piissimum & toto orbe venerabilem ritum, quo ad æris signum humanæ salutis initium religiosa memoria cottidie* reca-

(a) De Rhetor. & Schol. Palat. pag. 20.

recolimus, *instituit*; *denique qui Italicam linguam rudem etiam tunc*, *&*, *ut ita dicam*, *infantem stilo & eloquio colere aggressus est*, *cum ne in scholis quidem barbaries Latinitati pepercisset*. Quæ omnia, ut Puteanus ait, sepulcralis lapidis, qui olim ad D. Francisci visebatur, testimonio comprobantur. Illum proferre hic mittimus, quod plurimi jam illum, & nuper Quadrius (*a*), Argelatus, ac Julinius (*b*) ediderint.

XXVII. Ex illo autem colligimus Grammatices Professorem, in Palatino scilicet gymnasio, Bonvicinum fuisse: vocatur enim *Doctor in Grammatica*. Legnani vero Nosocomium S. Erasmo sacrum adhuc superest, ac pecuniæ aliquid inde in pauperes erogari, Cl. Julinio teste (*c*), consuevit. Suspicor autem, ad tertii Ordinis Humiliatos illud olim pertinuisse. Etenim in *Notitia Cleri Mediolanensis*, quam sæpe sequente Dissertatione commemorabimus, nominantur *Fratres & hospitale S. Erasmi de Legnano*. Hæc etiam laus Bonvicino tribuitur, quod primus Salutationem Angelicam ad sacri æris sonitum in urbe atque agro Mediolanensi recitandam curaverit: *qui primo* [ita in lapide sepulcrali] *fecit pulsari campanas ad Ave Maria Mediolani & in comitatu*. Quo loco hoc animadversione dignum arbitramur, nonnullos Urbano II. Pontifice morem hunc invectum narrare, ac deinde, cum paullatim in desuetudinem abiret, a Gregorio IX. ante medium sæculum decimum tertium, renovatum illum fuisse. Hanc tamen opinionem nulla veterum monumentorum auctoritate confirmari, ait Benedictus XIV. (*d*); ac Mabillonius Angelicæ Salutationis, ad sacri æris sonitum indictæ nullum se antiquius monumentum invenisse affirmat (*e*), quam Synodi Vaurensis decretum an.

Pp 2 MCCCXLVIII.,

(*a*) Storia e Rag. d'ogni Poesia T. VI. pag. 190.

(*b*) Mem. di Mil. T. VIII. pag. 439.

(*c*) Ibid.

(*d*) Institut. XIII. num. 11.

(*e*) Acta SS. Ord. S. Bened. Praef. ad Sec. V. num. 121. V. etiam Cangii Gloss. T. I. col. 409. edit. Ven.

MCCCXLVIII., quo Paræciarum Rectores jubentur, ut circa solis ortum *pulsari faciant unam campanam eo modo, quo ad noctem pulsari solebat, & tunc iis, qui quinquies Orationem Dominicam, atque septies Angelicam Salutationem genibus flexis recitaverint, triginta dies de injunctis pœnitentiis relaxantur*. Vesperi autem ter Salutationem Angelicam recitari Joannes XXII., qui anno MCCCXVI. Pontifex renunciatus est, cupiebat; idque deinde, eodem Mabillonio teste, a Senonensi Synodo an. MCCCXLVI. indictum est; sed nulla hoc loco æris sacri mentio. Triplicis vero, quali nunc utimur, Salutationis morem, nonnisi sæculo XVI. ineunte inductum iidem arbitrantur. Hæc illi; qui cum opinionem hanc propugnarent, videntur illorum Scriptorum auctoritatem parvi fecisse, qui morem hunc S. Bonaventuræ opera, qui anno MCCLXXIV. e vivis excessit, receptum narrant, ut scilicet ad æris sacri sonitum Angelica Salutatio sub vesperam recitaretur; quos inter disertis id verbis affirmat Octavianus de Martinis Simuessanus J. U. D., & sacri Palatii Apostolici Advocatus Consistorialis in ea, quam ad Sixtum IV. habuit, de S. Bonaventuræ Vita & Prodigiis oratione (a). Sed forte auctoris, qui sæculo XV. viveret, testimonium non illud visum est eruditis viris, quo hujusmodi opinio confirmaretur, præsertim cum nulla, ut asserunt, veterum monumentorum auctoritate comprobetur. At certe sepulcralis Bonvicini inscriptio, quæ ejusdem cum Bonvicino ipso ætatis omnino videtur, testabitur, sæculo XIII. exeunte apud Mediolanenses pium hunc morem invectum fuisse, quamvis non satis constet, semel ne, an bis terve in die hoc fieri Bonvicinus suaserit. Qui auctus Deiparæ Virgini cultus in Humiliatorum non levem gloriam profecto redundat.

XXVIII. Sed jam Bonvicini opera enumeremus, in quo Argelatum sequemur multa tamen aut addentes, ubi opus fuerit, aut etiam emendantes.

I. *F. Bon-*

(a) Acta SS. Jul. T. III. pag. 826. Edit. Antuerp.

1. *F. Bonvicini de Ripa Mediolanensis de discipulorum preceptorumque moribus, seu Vita Scholastica.* Opus partim soluta, partim stricta oratione conscriptum. Primam editionem Argelatus commemorat Venetiis curatam anno MDVII., eumque sequutus est Quadrius (*a*). Nos hanc non vidimus; sed, siquidem hæc umquam exstiterit, alia certe antiquior in Braidensi hac nostra Bibliotheca servatur facta *Venetiis per Jo. Baptistam Sessam anno Domini MCCCCCI. septimo mensis Maii* in 4. Alias editiones Argelatus enumerat, Mediolanensem nempe an. MDXXXIII., & Brixiensem MDXLII. in 8.

2. *Chronicon de Magnalibus Urbis Mediolanensis*. Vidit hoc Chronicon, suoque *Manipulo Florum* inseruit (*b*) Galvaneus Flamma. *Eodem anno* [MCCLXXXVIII.], ait, *quidam nomine Bonvesinus Frater tertii Ordinis Chronicon de Magnalibus Civitatis Mediolani composuit, cujus tenor talis est &c.* Annalium pariter Mediolanensium auctor hujus Chronici partem suæ historiæ addidit ad an. MCCLXXXVII. (*c*). Hoc vero Bonvicini opusculum diligentissime, ut solet, nuper illustravit Comes Georgius Julinius (*d*).

3. *Mensura & status Mediolanensis urbis an. MCCLXXXVII. M.S. in fol. Exstat*, ait Argelatus, *in Biblioth. FF. Marchionum Vicecomitum; item penes Advocatum Jo. Sitonum MS. in pergamena litteris Gothicis in fol.* Opusculum hoc non vidi; sed cum alio opusculo superius memorato mensura scilicet & status Mediolanensis urbis contineatur, ut videre est apud auctores, a quibus illud est editum, cumque illud etiam eodem anno aut insequente conscriptum dicatur, vehementer suspicor, utrumque opusculum unum revera idemque esse.

4. De

(*a*) Storia e Ragione d'ogni Poesia T. VI. pag. 190.

(*b*) Manip. Flor. Cap. CCCXXXVI. Script. Rer. Ital. T. XI. col. 711.

(*c*) Cap LIX Script Rer. Ital. T. XVI. col. 680.

(*d*) Memor. di Mil. T. VIII. pag. 392. &c.

4. *De le zinquanta Cortexie da tavola di Fra Bonvicino da Riva*. Libri hujus frontem non satis diligenter ab Argelato recitatam, sic protulit Quadrius (*a*). Italicum porro est carmen eodem metro conscriptum, quod primus se invenisse Petrus Jacobus Martellius arbitratus est, cuique laudem hanc jure deberi existimat Quadrius (*b*), qui forte nondum Bonvicini carmina viderat. Ac rudi quidem incultoque stilo exarata hæc sunt; sed ea scilicet erant tempora, quibus Italica poesis nondum elegantiam venustatemque illam adepta erat, quam eidem deinde, qui paullo post insurrexerunt, Vates clarissimi conciliarunt. Servatur hoc Opusculum MS. in Ambrosiana Bibliotheca (*c*), cujus hoc est initium:

Fra bon Vexin da Riva, che sta in borgo legniano
D' le cortesie da descho ne dixette primano;
D' le cortesie cinquanta, che s' de' osservare a descho
Fra bon Vexin da Riva ne parla mo de freschо.

Alia porro tum Latina, tum Italica Bonvicini carmina eodem Codice contenta recenset ibidem Quadrius, qui alibi (*d*) etiam alios Bonvicini Hendecasyllabos versus Italice conscriptos commemorat, quibus sacras plerumque prophanasve aliquot historiolas auctor complectitur; aitque servari illos MSS. in eadem Bibliotheca *Cod. N.* 45. *in* 4. Sed alia omnia hoc Codice continentur, & per errorem arbitror 45. pro 95. impressum; nam revera eodem hæc ac superiora alia Codice continentur.

5. *Poesie di Bonvicino da Riva*. Opus hoc a reliquis diversum, ab Argelato omissum, commemorat Quadrius (*e*), aitque sacra ibi non pauca argumenta eodem Martelliano, ut nunc ajunt, metro

(*a*) Ibid. pag. 209.
(*b*) Ibid. T. I. pag. 646.
(*c*) Cod. MS. sign. N. 95. in 4.
(*d*) Ibid. pag. 360.
(*e*) Ibid. pag. 247.

metro tractari. Paucos hic versus proferimus in Deiparae Virginis laudem conscriptos:

Io Bon-vexin da Riva mo vo far melodia,
Qui volio far sermone de la Vergen Maria;
De la matre de Christo, quella luxe complia
De la più nobil Dona, ke in celo e in terra sia &c.

Servantur haec etiam MSS. in Ambrosiana Bibliotheca (*a*).

6. *Historia Ordinis Humiliatorum*. Cl. Saxii auctoritate fretus Bonvicinum Humiliatorum historiae auctorem credidit Argelatus (*b*). Ille enim, cum in altero Humiliatorum Chronico Cap. XXV. haec legisset: *Qualiter Innocentius Papa III. tradidit Ser Guidoni de Porta Orientali Mediolani ac sociis suis regulam fratrum primi membri Ordinis anno Domini* 1199., *ut adnotat Frater Bonvicinus de Ripa*, arbitratus est, Humiliatorum historiam a Bonvicino scriptam fuisse (*c*), doluitque fuisse illam frustra a se quaesitam. Et potuisse illam a Bonvicino scribi non inficior; sed donec certius hujus rei testimonium non proferatur, non satis id Chronici verbis ostenditur; qui enim multa alia, ut vidimus, scripsit, potuit alicubi comprobatarum ab Innocentio Humiliatorum legum meminisse. Certe historiam hujusmodi nemo umquam se vidisse affirmavit. Qui de Bonvicino ejusque scriptis egerunt, diligenter Argelatus recensuit. Iis autem addendi Jo. Albertus Fabricius (*d*), Franc. Xaverius Quadrius (*e*), Jos. Antonius Saxius (*f*), ac Georgius Comes Julinius (*g*).

XXIX. *RIPARIUS FERDINANDUS*. Cremonensis hic Scriptor

(*a*) Cod. MS. sign. T. 10. in 4.
(*b*) Bibl. Script. Mediol. T. II. P. II. col. 2024.
(*c*) Histor. Typogr. Mediol. col. CCLI.
(*d*) Biblioth. Lat. Med. & Inf. Aet. T. I. pag. 264. Edit. Patav.
(*e*) Storia e Rag. d'ogni Poesia T. VI. pag. 190. 209. 210. 247. 248. 360. 362.
(*f*) Loco cit.
(*g*) Memor. di Mil. T. VIII. pag. 392. &c., & pag. 439. 440.

ptor ad annum MDXXVII. ab Arisio profertur (a) ex sæpius memorato Bresciani Codice MS., diciturque scripsisse: *De Cælo Empireo: Super Physicam S. Thomæ Aquin.*, & *de Vanitate Mundi*; sed de horum operum editione tacet. Hujus etiam nomen mutatum in *Raparo* legitur apud P. Jo. Bartholomæum a S. Claudia (b). Cum tamen utrumque familiæ nomen Cremonæ adhuc supersit, incertus hæreo, uter felicior in Bresciani Codice legendo fuerit.

XXX. *DE SANCTIS PHILIPPUS*. Hujus Epistolam ad Jacobum Landrianum Generalem Humiliatorum Magistrum habemus, eorumdem Horis Canonicis præmissam, cum primum anno MCCCCLXXXIII. ederentur: in illa porro Vicoboldonensem Professum se vocat; nec ulla alia hujus viri mentio occurrit, qui forte nonnullis non ita facile in Scriptorum numerum ob unicam hanc Epistolam cooptandus videbitur.

XXXI. *STRADIVERTUS CAMILLUS*. Hic ab Arisio (c) inter Cremonenses Humiliatos Scriptores recensetur, vocaturque Philosophus & Theologus magno in pretio habitus, & Philippo Mariæ Vicecomiti Mediolanensium Duci, cujus ætate vivebat, acceptus in primis. Scripsisse dicitur *super Physicam Aristotelis Libros tres*, sed editi ne fuerint an non, Arisius tacet. Hunc etiam commemorat, sed nomine de more corrupto, ac Stradiverso in Madiversum mutato, P. Jo. Bartholomæus a S. Claudia (d).

XXXII. *TONSIUS JOANNES*. Breviter de hujus rebus gestis Argelatus disseruit (e). Nos paullo fusius illas evolvemus, Argelatum ipsum emendantes interdum. Joannes itaque nobili familia Mediolani natus est, Joanne Baptista Patre, ut Argelatus

(a) Cremon Litter. T. II. pag. 80.
(b) Lustri Storiali pag. 537.
(c) Cremon. Litter. T. I. pag. 237.
(d) Ibid.
(e) Biblioth. Script. Mediol. T. II. P. I. col. 1499.

tus ait. Illius ortus in annum MDXXVIII. incidit; ipse enim in Epistola ad Clementem VIII. an. MDXCIV. X. Cal. Jun. data, quam num. XXXV. commemorabimus, sex supra sexaginta annos se numerare ait. Adolescens Humiliatis adscriptus est. Comitiis an. MDLII. interfuit Joannes Baptista Tonsius Braidensis Præpositus. Alius tamen a Tonsio nostro hic fuit. Enimvero Tonsius ille Braidensis Præpositus ea erat ætate, ut de illo in Generalem Magistrum eligendo ageretur, Patrumque suffragia inter illum & Galeatium Brippium dividerentur, quorum neuter tamen delectus est, sed Jacobus Gadius Cremonensis Domus S. Abundii Præpositus: *Sed in persona Tonsi*, ait in sua Appendice Octavianus Picius, *melius esset Generalatus officium collocatum, quia illum omnes veriti fuissent, & honorassent, & quia Jurisconsultus erat & Litteratus*. Quæ verba hominem matura ætate, in rebusque agendis versatum designant. At vero Tonsius noster quattuor ac viginti annos tantummodo tunc numerabat. Sed certe Tonsium hunc, quem inter Humiliatos Scriptores recensemus, illum esse arbitror, de quo Picius idem loquitur ad an. MDLIX. Narrat enim, cum de Humiliatorum Magistro eligendo iterum ageretur, in Galeatium Brippium dignitatem illam fuisse collatam *de gratia speciali a R. Fratre Joanne Tonso de Tonsis Braydæ Præposito, utriusque juris doctore, & viro tam in Latinis, quam Græcis litteris clarissimo & facundissimo, & quem propter ejus facundiam acumenque ingenii tam Ecclesiastici, quam Laici Principes mirifice diligunt, omnes illum observant ac venerantur; ab illo, inquam Tonso est in generalem electus, omnesque illum approbarunt in generalem de anno* 1559. Hæc Picius, cujus ideo verba protulimus, quod amplissimum Tonsii elogium complectuntur; quamvis fortasse aliquid assentandi caussa Picius exaggeraverit. Porro probabile est, Joannem Baptistam Tonsium, Joannis forte patruum, Braidensem Præposituram in eumdem contulisse. Certe Joannes Baptista an. MDLXX. adhuc vivebat, ut sequente Dissertat. P. II. num. XVI.

 osten-

ostendemus. Anno vero MDLXVII. a Braidensi ad Cremonensem S. Abundii Præposituram Joannes translatus est. Ceterum, etiam dum inter Humiliatos viveret, Latinam ille Poesim diligenter excoluit. Cujus rei testem habemus Carminum Illustrium Poetarum collectionem a Joanne Paullo Ubaldino editam Mediolani anno MDLXIII. In illa enim septem Tonsii non inelegantes odas habemus; quarum una Humiliatorum, quem gestabat, habitum his verbis commemorat (*a*):

Nec fallax Veneris puer,
Quamvis absit adhuc canities gravis,
Jam durum imperiis suis
Vel vi flectere vel blanditiis potest;
Nam pectus nivea & sacra
Defendit toga, non vulneribus Dei
Urentis violabilis.

XXXIII. Cremonensis, ut diximus, Præpositus erat Tonsius, cum nefaria illa in S. Carolum conjuratio in Braidensibus ædibus inita est, ut postrema Dissertatione narrabimus. Perdita suorum consilia novisse Tonsius videtur, eosque etiam vehementer exprobrasse, ut a tanto scelere abstinerent; sed, quod fieri omnino oportebat, nulla parati criminis indicia protulit. Itaque in illum etiam quæsitum est; atque aliquandiu etiam carcere detentus fuit; cumque in alios pro criminis gravitate animadverteretur, *de Tonsio*, ait Cl. Oltroechius (*b*) *nihil a Judice pronunciatum, quod febri & cordis palpitatione laborans decumberet. Deinde cum in Caroli arbitrium rejectum esset, ut Monasterium designaret, in quod conderetur, Carolus judicium omne constanter recusavit, atque interim contubernalem S. Barnabæ Patribus dedit, donec suam Pontifex mentem aperiret*. Sui Ordinis extinctionem, quasque passus tunc fuerat adversas

(*a*) Pag. 68. &c.

(*b*) In Not. ad Lib. II. Cap. XXVI. Vitæ D. Caroli col. 203.

versas vices innuere Tonsius videtur in Lyrico carmine ad Vespasianum Gonzagam (a):

At me immerentem destituit levis
Fortuna, postquam principio satis
Afflarat, & coelum fugatis
Reddiderat nebulis serenum;
Majori ut essem ludibrio, mea
Cum portu in ipso fluctibus obruta,
Et littori collisa, saevo
Naufragio periit carina.

Huc etiam spectare verba illa videntur in commemorata ad Clementem VIII. epistola: *fluctibus tempestatis ejus, quae me diu vehementerque jactarat, nondum plane sedatis.* Quid tunc statuerit Pontifex, ignoramus; immo vix quidquam aliud de Tonsii rebus sciremus, nisi multa in Juliani Goselini Epistolis nobis superfuissent. Ac Julianum quidem consanguineum suum fidissimumque amicum vocat Tonsius in Epistola ad anonymum Romae commorantem data, interque Goselini Epistolas edita (b); quam Argelatus, non sine gravi errore, commemorat: ait enim: *Epistola Jo. Tonsi ad quemdam ... nuncians ei, quod in carminibus suis honestam mentionem ejus fecerit Julianus Goselinus jam vita functus.* At nec Goselinus vita functus erat, & alia omnia Tonsius illa Epistola scribit; gratissimum scilicet Goselino fuisse, quod ille, ad quem scribit Tonsius, illius carmina laudarit: *Ho, non dirò acquistato a V. S. un servitore* (ait Tonsius), *che già gran tempo fu era tale; ma di volontario l'ho reso obbligatissimo* (loquitur de Goselino), *con avergli scritto l'honorata mentione, che V. S. mi fece de le sue Rime, & le laudi che diede loro &c.*, & paullo post: *Egli adunque m'impone ..., ch'io col suo affetto & con le parole mie baci le*

(a) Carmina Ill. Poet. T. IX. pag. 279. Edit. Florent. an. 1722.
(b) Pag. 205.

le mani a V. S. ambedue &c. Vides contraria omnino iis, quæ Argelatus rettulit, hac Epiſtola narrari. Sed ut ad propoſitum redeamus, videtur Tonſius anno MDLXXIV. a Romano Pontifice impetraſſe, ut Humiliatorum veſtes exuere ſibi liceret, ſuique juris imposterum eſſe. Hanc enim legem Humiliatis Pius V. indixerat, ut ad alium Regularem cœtum traducerentur, aut in deſtinatis Humiliatorum domibus viverent. Id porro innuit, ni fallor, Goſelini Epiſtola XXIII. Septemb. hoc ipſo anno ad anonymum data, quem Tonſium eſſe ipſe verborum contextus ſuadet (*a*): *Lodato ſia Dio del nuovo paſſaggio, che V. S. mi ſcrive aver fatto; & pregato a darle per bontà ſua nel nuovo habito degna ricompenſa di ogni danno patito nel altro.*

XXXIV. Reliquas Tonſii vices ex ſupplici præſertim libello Philippo II. Catholico Regi illius nomine oblato cognoſcimus, qui inter Goſelini epiſtolas editus eſt, nulla tamen diei aut anni nota appoſita. Hæc porro ſupplici hujuſmodi libello narrantur: Tonſium ex nobili Mediolanenſi familia ortum, cujus majores Mediolanenſibus Ducibus accepti in primis fuiſſent: illum Braidenſem olim Præpoſitum, tum deinde Humiliatorum cœtu per Pium V. (per errorem ibi dicitur Pius IV.) extincto, vitæ ſuſtentandæ imparem, a Franciſco Etruriæ Duce humaniter exceptum fuiſſe, ac S. Stephani Equitum Præfectum, ſeu Magnum Priorem, ut ajunt, juſſum fuiſſe; quæ dignitas cum certo temporis ſpatio definiretur, bis jam aut ter fuiſſe illam in Tonſium collatam. At ætate jam ingraveſcente reditum in patriam illum meditari, ac Regiam clementiam adire proinde, ut & Romano Pontifici, & Mediolanenſi Præfecto commendatum illum velit, ſimulque alendæ interim vitæ rationem aliquam ſuppeditet. Enimvero Præfecturam S. Stephani Equitum fuiſſe Tonſio conceſſam

(*a*) Pag. 199.

cessam testatur P. Fulvius Fontana Soc. Jesu (*a*); ubi enim ejus classis Præfectos recenset, quam Conventualem vocant, nominat inter illos *Cavaliere e Monsignor Giovanni Toso Milanese*. Quin etiam, ut ex sepulcrali lapide colligimus, Pisani illum Gymnasii Præfectum Franciscus Dux renunciavit. Saltem ad annum usque MDLXXXV. Pisis substitit Tonsius; nam inter Goselini Epistolas (*b*) supplex alius Libellus exstat Tonsii nomine Sabaudo Duci oblatus, signatusque Pisis mense Februario an. MDLXXXV., quo gratias agit, quod illum Mediolanensis urbis Præfecto per literas commendarit. Enimvero plurimum se & Emmanueli Philiberto, ad quem a Francisco Ferdinando Avalo Mediolanensi Præfecto Legatus ierat, ejusque filio Carolo Emmanueli debere affirmat is literis, quibus Emmanuelis ejusdem Philiberti vitam Philippo Hispan. Principi inscribit; & fuisse illum a Carolo Emmanuele Consiliarium suum appellatum, testatur jam memorata sepulcralis Epigraphe. Julii Pogiani etiam amicitiam excoluit, qui illum interdum in epistolis suis commemorat, virumque lectissimum vocat (*c*). Hunc in modum variis fortunæ casibus diu jactatus Joannes, obiit III. Novemb. anno MDCI. ætatis LXXIII. ut ex eadem Epigraphe constat, quam ab Argelato editam proferre hic mittimus.

XXXV. Superest, ut breviter Tonsii opera recenseamus, qua in re nihil fere occurrit Argelato addendum.

1. *F. Francisci Panigarolæ Ecclesiæ Hastensis Episcopi Disceptationes Calvinicæ a Joanne Tonso Mediolanen. Patritio in Latinum conversa. Mediolani apud Pacificum Pontium an.* 1594. Præcedit Tonsii Epistola ad Clementem VIII. Memoratur etiam a P. Antonio Possevino Soc. Jesu (*d*).

2. *De*

(*a*) Pregi della Toscana: Appendice; pag. XXI.
(*b*) Pag. 44
(*c*) T. IV. pag. 156. & 163.
(*d*) Appar. Sacr. T. II. pag. 255.

2. *De Vita Emmanuelis Philiberti Allobrogum Ducis & Subalpinorum Principis Libri duo Joannis Tonsi Patricii Mediolanensis. Augustæ Taurinorum: apud Jo. Dominicum Tarinum 1596. in fol.* Italice a Tonsio eodem redditam fuisse, multumque a Francisco Panigarola commendatam, ait Fontaninius; additque Apostolus Zenus (*a*) interpretationem hanc Mediolani editam fuisse anno MDCII. in 4.

3. *Vita Alphonsi Avalos Marchionis Vasti* Italice: plures hujus Codices MSS. enumerant auctores; Crescimbenius (*b*) unum exstare apud Jacobum Facciolatum ait. Argelatus alium in Bibliotheca Scribanti Veronæ: duos denique Apostolus Zenus (*c*), alterum apud Scipionem Marchionem Maffejum, alterum apud Jo. Jacobum Cherronium Menarsii Marchionem.

4. Carmina aliquot tum Latina, tum Italica; quæ quibus in collectionibus legantur, diligenter adnotat Argelatus, qui etiam eos recenset, qui de Joannis rebus gestis egerunt. Adde etiam Epistolas aliquot, quæ simul cum Goselini Epistolis, ut diximus, editæ sunt.

XXXVI. *TORCHIUS HIERONYMUS*. Quæ de Generali hoc Humiliatorum Magistro proferri hic possent, jam Dissertat. IV. num. XLII. protulimus. Quod autem ad ejus opera pertinet, scripsit ille, dum Magistri dignitate fungeretur, primum anno MDXXXVII., tum etiam an. MDXLIII. *Constitutiones pro reformatione Monasterii S. Mariæ Magdalenæ ad Circulum* Italice, quæ MSS. servantur in Ambrosiana Bibliotheca (*d*); qua de caussa Scriptor ne ille sit appellandus, viderint eruditi. Quod enim ad Humiliatorum historiam pertinet, quam nonnulli a Torchio conscriptam

---

(*a*) Fontanini Bibliot. dell' Eloqu. Ital. colle note di Ap. Zeno T. II. pag. 166.
(*b*) Storia della Poesia Ital. T. II. pag. 386.
(*c*) Loco citat.
(*d*) Cod. MS. sign. C. 74. in fol.

ſcriptam ajunt , jam in Præfatione oſtendimus, hac una ratione illam ad Torchium pertinere , quod ejuſdem olim exemplar ille apud ſe habuerit.

XXXVII. *VICECOMES MAXIMUS*. Erat hic Samaratenſis Domus Præpoſitus, atque anno MDXLVIII. Horas Humiliatorum Canonicas iterum edendas curavit , a Paullo III. approbatas, ut alias vidimus. Jam vero præter laborem in illarum emendationem collatum , bina Vicecomitis Epigrammata iis præmittuntur, tum ſatis longa ejuſdem ad Hieronymum Torchium Generalem Magiſtrum Epiſtola. Comitiis Braidenſibus anno MDLII. interfuit, ut ex eorumdem Actis colligimus. Ceterum, quo ille anno obierit, non conſtat.

XXXVIII. *DE VICO JOANNES*. Hunc anno MDIII. obiiſſe alias vidimus: ac forte de Vico appellatur, quod Novocomenſem cognominem domum incoleret. S. Joannis a Meda Vitam hexametris illum verſibus ſcripſiſſe, ait Tattus (a) ; qui duos etiam ex illa verſus recitat. Aliud etiam Joannis de Vico Opuſculum alibi Tattus commemorat (b); nempe *Appendicem ad Breviarium Humiliatorum*. Sed nec Appendicem hanc, nec illam S. Joannis vitam videre mihi uſquam licuit. Aliam porro vidimus S. Joannis vitam ſoluto Italico ſermone a Joanne conſcriptam, ſeu potius ex illius *Sermonario*, ut ibi dicitur, excerptam , de qua ſermo fuit in hujuſce Diſſertationis P. I. num. VII.

XXXIX Ad tenuem hanc Humiliatorum Scriptorum Bibliothecam perficiendam ſupereſt , ut Anonymos aliquot addamus, quos Humiliatos certo fuiſſe conſtat, quamvis eorumdem nomen atque ætatem ignoremus. Ab hoc tamen numero excludendus videtur Anonymus quidam , quem Argelatus (c) inter Mediolanenſes

(a) Vita di S. Gio. da Meda Cap. III.
(b) Vita di S. Fedele Cap. I.
(c) Biblioth. Script. Mediol. T. I. P. II. col. 51.

nenses Humiliatos Scriptores recensuit, quod Martyrologium descripserit in Ambrosiana Bibliotheca nunc servatum, quo olim Humiliatæ S. Catharinæ in Braida Sanctimoniales utebantur; quemque idcirco Mediolanensem arbitratur, quod plura contineat ad SS. Mediolanensium cultum spectantia. Sed si quicumque librum aliquem describit, Scriptoribus est adjiciendus, quis tandem ex illorum numero excludetur? Nec satis probat Argelatus, Mediolanensem illum fuisse. Num enim exteris non liceat, quæ ad Mediolanenses pertinent, investigare ac scribere? Nulli profecto, ac mihi minime omnium, suaderi umquam id poterit. Tres alios Anonymos potiori jure Humiliatis Scriptoribus addemus; primum, qui alterum Chronicon anno MCCCCXXI. conscripsit, quem in Præfatione ostendimus, ab antiquioris Chronici auctore distinguendum Puricellio videri. Alterum, qui Vitam S. Joannis a Meda latine scripsit, quam primus omnium Suyskenius edidit. Quo tempore hic vixerit, non satis constat; sed certe a S. Joannis ætate non parum abfuit; queritur enim, quod *quæ fuerint* (illius) *ab ineunte ætate meritorum rudimenta .... nimium culpanda Scriptorum incuria notare neglexit*. Anonymum denique tertium ex Bibliotheca nostra Braidensi proferimus. Codicem enim MS. habemus, sæculo, ut videtur, XVI. ineunte scriptum, qui Grammatices præcepta & Græcæ Latinæque Syntaxeos leges complectitur. Humiliatum fuisse illius auctorem, illumque in Humiliatorum adolescentum utilitatem hæc scripsisse, indicant Præfationis verba, quæ Syntaxeos leges præcedit: *Syntaxeos præcepta, atque summarium eorum, quæ in Guarini notis traduntur, quæ nutricis instar plerumque balbutiens semestri præterito Humiliatulis meis ingessi, denuo recognita, & ab aliis elementariorum rudimentis sejuncta, atque variis thematis, seu potius exemplis illustrata tum prosa tum carmine, quam potui brevissime, congessi; quo fidei nostræ commissis Candidatulis diversa ratione magis consultum sit*. Sed de Humiliatis Scriptoribus, ceterisque viris illustribus, satis.

DIS-

DISSERTATIO VII.

DE HUMILIATORUM DOMIBUS.

I. ERit fortasse, qui improbum quidem, sed nullius pæne utilitatis laborem suscepisse nos arbitretur, qui de singulis Humiliatorum domibus disserere aggrediamur, cum parum ad historiam ipsam conferre videatur, quot quæve fuerint eorumdem cœnobia, cognoscere. Ac sane minus plerumque delectationis habent quæstiones hujusmodi; ac quo longior duriorque iis digerendis labor impenditur, eo fere graviores legentibus accidunt. Attamen hæc etiam inquisitio historiæ atque antiquitatis investigatoribus non omnino injucunda, ut arbitror, accidet. Dum enim, quibus in urbibus pagisve, & quo loco essent Humiliatorum sedes, quasque succedentibus temporibus passæ sint vices, expendimus, multa ad urbium pagorumve ipsorum historiam ac topographiam illustrandam opportuna proferentur. Sed antequam de singulis dicimus, proderit quanam ædium forma tum Fratres, tum Sorores ex Humiliatorum cœtu uterentur, paucis inquirere.

II. Nullum vero opportunius certiusque in hanc rem monumentum afferre possumus, quam Joannis XXII. literas X. Cal. Novemb. an. MCCCXXVII. ad Generalem Humiliatorum Magistrum Humiliatosque omnes datas, quas integras suo loco ex Puricelliano Codice edemus: *Sane*, ait Pontifex, *oblata nobis pro parte vestra petitio continebat, quod habetis nonnulla Monasteria & domos virorum & mulierum Ordinis vestri professorum, in quibus simul habitant fratres & sorores, clausuris aliquibus intermediis separati; & aliqua etiam Monasteria & domos Mulierum ejusdem Ordinis ab aliis vestris virorum Monasteriis & domibus per intervalla decenter distantia separata; aliaque ipsis contigua, in quibus per vos recipiuntur & morantur*

rantur mulieres vestrum Ordinem profitentes, ac sub cura & gubernatione vestra manentes. Tria itaque domorum genera videmus hic distingui; alias, quæ viris mulieribusque communes essent, ita tamen ut mutuo aditu prohiberentur; alias mulierum sejunctas quidem a virorum cœnobiis, sed ipsis proximas; mulierum alias denique justo intervallo a virorum domibus separatas. De duobus hisce postremis ædium generibus, nihil est quod loquendo immoremur; cum hodierna etiam earumdem exempla suppetant passim. At diligenter investiganda sunt, quæ ad primum pertinent.

III. Fuisse olim Monachorum domos, quæ viris mulieribusque communes essent, omnes norunt, quicumque Monasticam historiam attigerunt. Mitto hic de duplicibus, ut ajunt, hujusmodi cœnobiis loqui, quæ olim in Oriente erant, quæque Justiniani Imperatoris lege sublata fuisse Thomasinus refert (*a*); quam tamen receptam usu non fuisse ex Nicænæ II. Synodi duobus ampliusque post Justinianum sæculis, scilicet an. DCCLXXXVII. celebratæ, Canone XX. colligimus. At diutius morem hunc in Occidente viguisse, præsertim ex eruditissimo Mabillonio discimus, qui & in Annalibus Benedictinis multa hac illac cœnobia hujusmodi memorat (*b*), & fusius de iisdem alibi disserit (*c*). In Italiam vero fueritne umquam mos iste inductus, ignorare se ait Cl. Muratorius (*d*). Aliquot tamen hujusmodi in ipsis Italiæ urbibus duplicia cœnobia deprehenderunt Joannes Brunaccius (*e*), Fortu-

(*a*) De Ecclesiast. Discipl. T. I. Lib. III. Cap. XVI. num. 10., & Cap. XLVI. num. 10.

(*b*) Vol. I. pag. 204. 305. 315. 389. 396. T. II. pag. 13. 62. 122. 506. &c. T. III. pag. 10. &c.

(*c*) Acta SS. Ord. S. Bened. Præfat. ad Sæc. II. §. III. num. 32.

(*d*) Antiquit. Ital. T. V. col. 527.

(*e*) Ragionamento sopra le Canonichesse di S. Pietro pag. 23. &c.

Fortunatus Vigna (*a*), Joannes Baptista Blancolinius (*b*), Joseph Comes Garampius (*c*), ac P. D. Hieronymus Gradonicus Clericus Regul. (*d*). Verum, etsi cetera deessent, luculentissimum hujusce rei testimonium in Humiliatorum monumentis habemus, apud quos non modo frequentissimæ erant viris mulieribusque communes ædes; sed ex Domorum Catalogo an. MCCCXLIV. conscripto, quem mox memorabimus, aperte constat, multas quidem mulieribus tantum, sed nullas fere ita viris patuisse ædes, ut iis mulieres excluderentur; itaque cum fratrum domus recensentur, fratrum simul ac mulierum ibidem degentium numerus additur.

IV. Hunc ipsum Humiliatorum morem commemorat B. Humbertus Ord. Prædic. alias nobis laudatus. *In partibus Italiæ* (*e*), inquit, *est quoddam genus Religionis* (de Humiliatis alterius Ordinis loquitur), *in qua sunt sub eadem clausura inclusæ quædam mulieres laicæ; ex alia parte quidam laici bonæ indolis, & apti ad laborandum, & sic bene sunt hujusmodi domus ordinatæ*. Ita in separatis ædium partibus viri ac mulieres degentes eodem templo utebantur, ita tamen, ut numquam simul convenirent. Itaque postquam viri Canonicas horas recitaverant, dato signo statutum sibi locum mulieres adibant, easdemque persolvebant. *Similiter sorores*, aït Marcus Bossius, *post officium fratrum facto signo* (*hinc crediderim morem nostrum pulsandi Campanellam chori post horam processisse*) *laudes divinas in parte ipsius Ecclesiæ deputata pari modo persolvebant*. Hæc scilicet Bossius anno MCCCCXCIII. scribebat; quo tempore nullum amplius erat duplex cœnobium; sed adhuc

(*a*) Preliminare alla Storia di Vicenza pag. 111.
(*b*) Chiese di Verona Lib. III. pag. 165. e Lib. V. P. I. Prefaz.
(*c*) Memorie della B. Chiara da Rimini pag. 399. &c.
(*d*) Brixia Sacr. pag. 154.
(*e*) Biblioth. PP. T. XXV. pag. 474. Edit. Lugdun. 1677.

veterem morem viguisse indicat, ut abeuntibus fratribus sorores dato signo advocarentur. Alterius tamen Chronici auctor innuit, proprium fuisse sororibus sacellum, in quo Divinis laudibus vacarent: *Nec non suæ Religiosæ separatæ in alio Oratorio devote psallebant divinum Officium horis debitis*. Ego vero utrumque morem invaluisse arbitror, ut alibi communi cum Fratribus, privata alibi ac propria sacra æde mulieres aut saltem sacello aliquo uterentur, quod ex ipsis Humiliatorum Constitutionibus colligere mihi videor: *Construantur fenestræ*, (ita in illis), *ubi commode fieri poterit, in muris ipsarum Ecclesiarum, unde Sorores videre valeant corpus Christi. In Ecclesiis vero & Oratoriis, in quibus Sorores habent altaria, communicentur ad ipsa, & candelas, & cineres recipiant, & olivas*. Jure itaque Blancolinius Brunaccium oppugnat, qui communes omnino atque indistinctas viris mulieribusque ædes fuisse scripserat, eodemque omnes odæo usos.

V. Plura porro prudenter ab Humiliatis constituta fuerant, ut qui ex hac ædium communione oriri poterant abusus, prohiberentur: *In singulis autem Domibus Ordinis* (ita in eorumdem Constitutionibus legimus) *in muris Ecclesiarum seu Oratoriorum fiant fenestræ ferreæ perforatæ minutim, ubi audiantur Sororum Confessiones, & non alibi nisi caussa infirmitatis; & provideatur semper, ut Sacerdos & Soror a pluribus videri possint*. Et alibi: *A Sororibus autem sic omnes caveant, ut nullus aliquo tempore sine licentia Præpositi vel ejus Vicarii ipsarum Claustrum ingrediatur, vel, ubi sentit aliquam, appropinquet, ut cum ea voce vel signo loquatur .... Construatur quidem Loquutorium in Claustro Sororum cujuslibet Domus ita clausum ex parte Sororum, ut existentes in ipso videre non valeant Sorores ambulantes vel laborantes in Claustro vel e converso; & in muro ipsius Loquutorii fenestra ferrea sic densa ponatur, ut nulla mulier possit inde manum mittere ullo modo*. Hæc aliaque his similia caverant Humiliati, ut communium hæc Domorum ratio periculo vacaret. Nihilominus Joannes XXII. iis, quas commemoravimus, literis

an.

an. MCCCXXVII. datis, quas suo loco edemus, non solum communia hæc, sed proxima etiam virorum ac mulierum cœnobia tolli jussit. Sed quæ Joannes edixerat, non ita facile potuisse ad exitum perduci videntur. Etenim in Humiliatorum Comitiis an. MCCCXLI. Bergomi habitis lex hujusmodi lata est: *Si contingat, quod Sorores alicujus Domus, habentis fratres & sorores simul, velint a Fratribus separari, & hoc fuerit de beneplacito tam Sororum quam Fratrum, seu majoris partis, Dominus Magister cum Visitatoribus ejusdem Ordinis eamdem separationem faciat ... taliter ... quod locus habitationis dictarum Sororum distet a loco Fratrum, a quibus fuerint separatæ, ad minus per brachia quinquaginta, & saltem una strata publica sit in medio*. Validius aliquanto Pontificii decreti executio urgeri cœpit in Novocomensibus Comitiis an. MCCCXLIII., in quibus dignitate sua exui Præpositus quicumque aut Prælatus jubetur, qui in virorum domos mulierem aliquam in Sororem receperit. Quæ tamen antea communes has domos incolebant, easdem plerumque tenuerunt; hinc in Catalogo an. MCCCXLIV., cujus jam meminimus, singulis Fratrum domibus suus additur Sororum numerus; quamvis ex iisdem domibus nonnullæ paucissimas jam alerent, aliqua etiam nullas. Itaque nullis deinceps mulieribus in illas admissis, & veteribus paullatim obeuntibus, sæculo circiter XIV. exeunte, nulla fere amplius communia superfuisse Humiliatorum cœnobia arbitror; certe vix ulla amplius illarum mentio in eorumdem monumentis occurrit; nulla autem omnino, quod sciam, post an. MCCCCIV.

VI. Illud etiam hoc loco est inquirendum, utrum ita domibus iisdem Humiliatæ Sanctimoniales includerentur, ut egredi nullo pacto, nisi facta ab Episcopo Romanove Pontifice facultate, illis liceret; quæ perpetuæ, ut ajunt, clausuræ lex, præsertim post Tridentinam Synodum, apud Sanctimoniales omnes Religiosa vota emittentes, recepta est. Ast aliter rem olim habuisse, nemo ignorat. Quamvis enim nonnulla Sanctimonialium cœnobia

nobia hac lege, quam sponte amplexæ fuerant, tenerentur, plerumque tamen justis de caussis, ac domus Præside consentiente, cœnobio egredi illis licebat, ut inter ceteros Cl. Mabillonius ostendit (a). Postremi hujus generis Humiliatarum cœnobia fuisse, pluribus monumentis docemur. Braidense enim Chronicon de illis loquens, *clausæ*, inquit Cap. VI., *in debitis Monasteriorum clausuris ... nec inde exibant nisi urgente causa*. Quæ loquendi ratio satis indicat, non passim quidem, sed gravi de caussa prodeundi facultatem factam illis fuisse. Quin immo, cum multæ ex Humiliatorum alterius Ordinis domibus sacra æde olim aut Sacerdotibus carerent, non Fratres tantum, sed Moniales etiam ad alia se templa conferre solitas fuisse, & Gregorii IX. X. Cal. Febr. an. MCCXXXVI., & Innocentii IV. Idib. Novemb. MCCXLVI. literæ testantur, suo loco edendæ. Jussit enim Innocentius in ipsis alterius Ordinis domibus sacras ædes excitari, in quibus Fratres æque ac Sorores Sacris interessent; quas Innocentii literas Alexander IV. etiam aliis X. Cal. Apr. an. MCCLVI. datis confirmavit. At Bonifacius VIII. Canonicam de Sanctimonialium clausura legem tulit primus, edixitque, ut imposterum nulla ratione exitus illis pateret, *nisi forte tanto & tali morbo evidenter earum aliquam laborare constaret, quod non posset cum aliis absque periculo seu scandalo commorari* (b). Bonifacii legem servandam Humiliati curarunt: habemus enim in eorumdem Constitutionibus (c): *Nulla quoque Soror portam ipsarum Sororum egrediatur, sed sub clausura maneat perpetua juxta Constitutionem Domini Papæ; nec aliqui Fratres Domos ipsarum aliqua de causa ingrediantur, nisi per Dominum Magistrum vel ejus Vicarios ad hoc ordinati seu licentiati fuerint*. Sed quemadmodum Bonifacii constitutio non ita recepta est,

(a) Annal. Ord. S. Bened. T. I. pag. 61.
(b) Sext. Decret. Lib. III. Tit. XVI. de Statu Regul. Cap. unic. *Periculoso*.
(c) Distinct. II. Cap. IV.

est, ut ab omnibus servaretur, ita etiam apud Humiliatos, cum nondum domibus singulis sua esset sacra aedes, haud raro ut sacris interessent, cogebantur Sanctimoniales coenobiis egredi; quod cum ad Benedictum XI. perlatum esset, literis suis IV. Id. Febr. MCCCIV. datis, ne id imposterum fieret, Humiliatorum Magistro mandavit, ut plures Humiliatorum domos ita conjungeret, ut suum esset singulis, quo commode uterentur, templum. Quod tamen in plerisque Sanctimonialium coenobiis, idipsum inter Humiliatos contigisse arbitror, ut difficilior quidem pateret deinceps e Monasterio exitus, non tamen intercluderetur omnino; donec Tridentinae Synodi lex intervenit.

VII. Haec dicenda erant, ut, quae esset Humiliatorum in suis domibus vivendi ratio, cognosceremus. Nonnulla nunc de earumdem numero generatim animadvertenda, ne eadem in Dissertationis decursu repetere saepius cogamur. Ac plurimas fuisse in Insubria praesertim, in Mediolanensi vero urbe atque agro potissimum, Humiliatorum domos, mox constabit. Nec vero est cur miremur: cum enim lana praesertim facienda se Reipublicae utilissimos probassent Humiliati, non ad urbes tantum, sed ad pagos ipsos ultro invitabantur, ut arte illa exercenda iisdem prodessent. At cum procedente tempore opificii hujusce ardor, quo domus ipsae sustentabantur, paullatim, ut ostendimus, deferbuisset, ex domibus iisdem complures ita in deterius collapsae sunt, ut alendis Fratribus ac Sororibus impares omnino essent. Itaque Benedictus XI. iis, quas supra memoravimus, literis an. MCCCIV. datis, Humiliatorum Magistro concessit, ut plures simul domos, seu illarum redditus, conjungere illi liceret. Hinc, ait Joannes Braidensis in Chronico, *ab anno 1298. usque anno 1344. multas domos, scilicet centum sexaginta sex reperio diffalcatas in Civitate Mediolani & dioecesi. Tamen in intervallo praedicto Ordo alibi acquisivit triginta & octo Coenobia fratrum & sororum; unde praedicta diffalcatio restat in centum viginti octo*. Enimvero conjunctiones hujusmodi

modi plurimas tum ante, tum etiam post annum MCCCXLIV. deprehendemus, simulque Mulierum domos in Virorum cœnobia interdum, ac vicissim mutata. At Urbanus V. qui ab anno MCCCLXII. ad annum MCCCLXX. Pontificatum gessit, quacumque tandem de caussa, fieri illas imposterum vetuit. Ipsas Urbani literas non habemus, sed superest rei testimonium in Humiliatorum Comitiis anno MCCCLXXIV. Genuæ celebratis, in quibus hujusmodi lex lata est: *Omnes uniones factæ in Domibus Ordinis nostri a tempore inhibitionis Domini Urbani Papæ quinti, & contra inhibitionem prædictam, quæ incipit:* Ad perpetuam rei memoriam: Intenta semper &c., *quatenus de facto processerunt, de facto rescindantur & annullentur, & pro nullis habeantur, & restituantur Domus sic unitæ cum omnibus suis bonis in pristinum statum.* Nihilominus sive Urbani literas revocandas Humiliati deinceps curarint, sive Urbani lege soluti sibi visi sint, multas adhuc conjunctiones hujusmodi imperatas perfectasque videmus.

VIII. Illud etiam ad Dissertationem hanc intelligendam est animadvertendum, morem huncfuisse Humiliatis, ut domos suas in urbibus positas ex pagi sæpe alicujus nomine appellarent. Ita videmus domos *de Glaxiate*, *de Carugate*, *de Marliano*, *de Gallarate*, *de Blassono &c.* Mediolani fuisse, quæ Mediolanensis agri pagorum sunt nomina. Brixiæ pariter erant domus *de Palazzolo*, *de Herbusco*, *de Gambara &c.* nominibus ex Brixiensis agri pagis desumptis. Id vero duplici potissimum ex caussa contigisse arbitror; primo scilicet ex illorum nomine, qui domos easdem fundaverant; hinc enim plures Humiliatorum domos nomen traxisse videbimus, ut *domum fratris Ottatii*, *domum fratris Gulielmi de Applano*, *domum fratris Bonzii de Busto Garulfi &c.* Porro cum familiarum nomina XII. & XIII. sæculo a pagis, unde originem duxerant, frequentissime distinguerentur, factum hinc arbitror, ut qui Fundatorum familiæ, iidem etiam fundatæ domui nomen pagi tribuerent. Certum rei monumentum habemus in Brixiensi

domo

domo *de Gambara*, quam ab Alberico de Gambara ædificatam fuisse videbimus. Alteram hujusmodi appellationis caussam hinc ducendam existimo, quod cum plurimas hac illac in pagis dispersas domos Humiliati haberent, illosque oporteret lanæ præsertim caussa sæpe ad urbem accedere, domos sibi quasdam in urbe ipsa hospitandi caussa exstruerent, ab iisdem pagis appellatas; ad quas etiam deinde pagis relictis se suaque omnia interdum transferrent. Egregium hujus appellationis exemplum habemus in Innocentii IV. literis XXV. Junii an. MCCLI. datis, quas alias commemorabimus; ibi enim nominari videmus *Fratrem Arnoldum de Vedano Ministrum Humiliatorum medii Ordinis, qui habitare consueverunt Modoetiæ in domo, quæ dicitur communis Fratrum Humiliatorum, qui nunc habitant in Suburbio S. Laurentii majoris extra Portam Ticin.* En Humiliatorum domum Modoetia Mediolanum deductam; hæc tamen Modoetiensis domus nomen servavit; etenim in *Processu Guillelmæ Bohemæ* an. MCCC., de qua sermo erit, ubi de domo *de Blassono* loquemur, nominatur: *Domus humiliatorum domus de Modoetia sita in burgo porte ticinensis foris*. Quod vero hic accidisse videmus, potuit profecto alias etiam contingere, ut & hospitia quædam Humiliati pagorum incolæ in urbe haberent, & ad illa interdum ex pagis ipsis deducerentur, urbanisque domibus pagorum, e quibus abierant, nomen imponerent. Magna interim ex hisce appellationibus difficultas exoritur; eadem enim non raro domus nunc a pago aliquo, nunc a Sacræ Ædis titulo, nunc alio etiam nomine nuncupatur, ut facilis proinde sit in errorem lapsus, possitque quis interdum unam eamdemque domum in duplicem triplicemve partiri. De quibus Lectorem monitum voluimus, ne nobis succenseat, si interdum in hac Dissertatione labi nos videat, nec satis accurate diversas domorum nuncupationes, præsertim ubi de remotis urbibus sermo erit, distinguere.

IX. Antequam autem de singulis Humiliatorum domibus

differere aggredior, de earumdem Catalogis, quibus usus sum, breviter dicendum est. Omnium antiquissimus ille est, quem Guidottus Riboldus Generalis Humiliatorum Magister an. MCCXCVIII. conficiendum curavit, cujus unicum hactenus vidi in Braidensi hac nostra Bibliotheca exemplar. Ejusdem Epitomen suo Chronico inseruit Joannes Braidensis, domorum scilicet summam per singulas provincias recensens, sed domorum ipsarum, aut urbium pagorumque, in quibus essent, omissis nominibus. Catalogus alter eadem ratione conscriptus est anno MCCCXLIV. Jacobo de Lemine Humiliatorum Magistro, ubi etiam, quot fratres sororesque atque etiam domestici famuli alerentur in singulis, explicatur: hunc etiam Joannes Braidensis in suum Chronicon intulit; & alium pariter, sed nescio quo anno confectum, quo non omnes, sed nonnullæ tantummodo domus recensentur, ut quæ ad primum pertinerent, quæ ad alterum Ordinem, constaret. Habemus etiam Præpositorum nomina, qui Humiliatorum Comitiis an. MCCCCXXXV. MCCCCXXXVI. MCCCCXCI. MDLII. interfuerunt, qui totidem domorum Catalogi haberi possunt. Habemus denique domorum Catalogum, cum de extinguendo Humiliatorum cœtu agebatur, confectum, quo quæ adhuc superessent domus, quin etiam singuli illarum incolæ nominantur, quem nos Catalogum anni MDLXX. appellabimus. Ad Mediolanenses vero Humiliatorum domos illustrandas egregiam nobis operam præstiterunt duo Codices MSS., qui in Metropolitanæ hujus Ecclesiæ Capituli Bibliotheca servantur. Alter inscribitur: *Notitia Cleri Mediolanensis circa illius immunitatem de anno* 1398. (*a*): Alter: *Liber decimarum antiquarum* 1404. (*b*). Sed multum adhuc huic tractationi defuisset, nisi & singularum urbium historicos, quos nancisci licuit, diligenter evolvissemus, ac studio præsertim

& labore

(*a*) Cod. MS. sign. I. *60.* in fol.
(*b*) Cod. MS. sign. ✠ *69.* in fol.

& labore eruditorum hominum, multorum fuissemus adjuti, qui egregios de Humiliatorum in diversis urbibus domibus Commentarios, ac monumenta ad illas pertinentia ad nos submiserunt, quos singulos suo loco commemorabimus. In iis vero Catalogis, quos indicavimus, primi tantum alteriusque Ordinis domus recensentur, iis omissis, quæ ad Fratrum tertii Ordinis Conventus adhibebantur. Has etiam nihilominus, si quando earum nomina in monumentis nostris occurrant, breviter indicabimus. Ad primumne an ad alterum Humiliatorum Ordinem domus singulæ pertinerent, plerumque non inquiremus; tum quod non magni hoc interesse videtur; tum quod ex Braidensi Chronico edendo id satis constabit, cui, ut diximus, hujusmodi Catalogum auctor addidit; tum denique quod extremis præsertim temporibus nullum amplius viguit inter utrumque Ordinem discrimen. Sed jam de singulis dicere aggredimur; qua in re antiquissimo Catalogo an. MCCXCVIII., tamquam duce, utemur, cui deinde posteriores reliquos comparabimus. Totam autem hanc Dissertationem bifariam partimur. Mediolanenses prima, ceteras Humiliatorum domos pars altera complectetur.

PARS I.

DE MEDIOLANENSIBUS HUMILIATORUM DOMIBUS.

MONITUM.

*POst primam septimæ bujus Dissertationis partem confectam, quæ de Humiliatorum domibus est, in urbe atque in agro Mediolanensi positis, cum non ita veterem urbis topographiam atque agri universi chorographiam me assequutum considerem, ut non potuisse per multa mibi excidere arbitrarer, quæ emendanda essent, cum humanissimo, atque in his studiis egregie versato Georgio Comite Julinio communicandam illam duxi. Quod cum præstitissem, eas ad me literas humanitate simul atque eruditione plenas vir doctissimus dedit, ut opportunum visum sit easdem publici Juris facere. Illas itaque Dissertationis hujus Parti I. adjectas habes; atque ubi in ipso Dissertationis decursu notam * margini appositam invenies, indicio tibi erit, Cl. Scriptoris Epistolam consulendam esse, qua opinio mea aut novis rationum momentis fulcitur, aut contrariis oppugnatur, aut monumentis aliis illustratur.*

I. S*I quis desideraverit scire*, hoc est Catalogi initium, *particnlariter predictas domos Ordinis, que reperte fuerunt tempore predicti fratris guidotti tunc generalis magistri per definitores capituli generalis, legat ut infra. Et primo in fagia de Mediolano &c.* Catalogus hic scilicet Humiliatorum domos in plures fagias dividit. *Fagia* porro quid sit, erudite nuper disseruit Cl. Comes Julinius (*a*), ostendens olim hoc nomine pagos omnes intra sextum ab urbe lapidem vocari solitos;

(*a*) Mem. di Mil. T. VII. pag. 272.

solitos; nunc vero publicas intra eosdem fines ad urbem vias, aut etiam viarum earumdem instaurandarum curam, quæ in pagos singulos dividitur, designari; additque pagos omnes hujusmodi urbi circumpositos in sex *fagias* probabiliter distributos fuisse, quæ sex urbis portis responderent. Simili quodam sensu vox eadem in Catalogo nostro usurpatur, ut scilicet partem seu provinciam significet; ita dicitur *in fagia de Mediolano*, *in fagia de Martesana*, *in fagia de Cremona &c.* Cum autem hic *fagiam de Mediolano* nominat, urbem cum suburbiis intelligit; quod ex ejusdem Catalogi Epitome comprobatur Braidensi Chronico addita, ubi hæc habentur: *In Civitate Mediolani, & in Burgis erant domus fratrum cum suis Monachabus viginti & una; Cœnobia Religiosarum separata a fratribus erant trigintaquinque.* Totidem porro in *fagia de Mediolano* recensentur, duabus insuper additis, domibus scilicet de Vicoboldono, & de Mirasole; quæ quamvis extra urbem positæ essent, urbanis tamen accensentur, tum dignitatis, ut arbitror, caussa, quod ex præcipuis primi Ordinis domibus essent, & Vicoboldonensis etiam ceteras omnes, præter Rondenariensem, antiquitate præstaret; & quod non longe ab urbe abessent, præsertim domus Mirasolis, qui pagus est intra illos urbi proximos fines, quos vulgo *Corpi Santi* dicunt.

II. Itaque *in fagia de Mediolano*, ut cum Catalogo nostro pergamus, *prima erat domus fratrum braydæ*. Domus hujusce originem atque etymon satis evolvimus Dissertat. II. num. XIX. & sequ.. Superest itaque, ut nonnulla alia ad domum hanc pertinentia explicemus. Communem illam fuisse jam ab ejusdem initio fratribus æque ac sororibus, ibidem vidimus; quod, ne eadem assidue iteremus, semper intelligendum est, ubi Fratrum Humiliatorum domus indicantur. Nec vero antiquitate tantum, sed incolarum etiam numero ceteris Braidensis domus fere omnibus præibat. Chartam anni MCCXXVII. XIII. Calend. Novemb. in Archinteæ familiæ tabulario asservatam commemorat Cl. Julinius

nius (*a*), qui etiam ejusdem exemplar mecum communicavit, ex qua triginta fratres, ac duas supra viginti sorores ædes has incoluisse colligimus. Anno autem MCCCXLIV. auctum quidem fratrum, sed imminutum sororum numerum videmus; ita enim in illius anni Catalogo: *Prima erat domus Brera, quæ habebat fratres triginta septem; sorores septem; famulos decem*. Hæc porro plerumque erat Generalium Magistrorum sedes, ut ex pluribus monumentis discimus.

III. Ad Braidense autem templum Deiparæ nascenti sacrum quod attinet, multum in illius origine statuenda erravit Helyottus (*b*). Si hunc audimus, Mediolanenses nonnulli, cum a Friderico Ænobarbo post patriæ excidium in Germaniam ablegati fuissent, Humiliatorum habitum legesque se suscepturos, novoque templo patriam ornaturos voverunt, siquidem libertatem a Cæsare impetrassent. Quapropter cum albis vestibus induti ad illius pedes procidissent, quam vetustiores Humiliati in Henrico I., eamdem illi in Friderico clementiam experti sunt. Itaque voti compotes facti, ac Mediolanum reduces, Braidense, quod adhuc visitur, templum excitarunt. Hæc Helyottus. At narrationem hanc fabulis scatere totam, facile ostendemus. Mitto enim, in tribus Humiliatorum Chronicis ne verbum quidem hac de re innui. Certe nemo umquam hanc Braidensis Ecclesiæ originem excogitavit, præter Hieronymum Curtium, scripti cujusdam a nobis Differt. III. num. XIII. memorati auctorem; ubi nonnulla de Humiliatorum historia attingit; sed non in Humiliatorum tantum, verum etiam in Italiæ rebus parum illum versatum fuisse nonnulla produnt, quæ ibidem refert; quale illud est præsertim, Humiliatos jam ab anno MXXXIV. in multis Italiæ urbibus domum habuisse, ac præsertim Alexandriæ; quam urbem

plusquam

(*a*) Ibid. pag. 410.

(*b*) Hist. des Ordr. Relig. T. VI. Cap. XIX.

plusquam sæculo integro serius ædificatam fuisse nemo ignorat. Verum etsi hæc deessent, Braidensis Ecclesiæ exstruendæ facultatem nonnisi XIII. sæculo jam inchoato a Philippo Mediolanensi Archiepiscopo Braidensibus Humiliatis factam fuisse, ipsius Philippi literæ certissime testantur. Illas ex Bibliotheca nostra publici juris jam fecit Cl. Julinius (a). Ac nulla quidem temporis nota illis apponitur; sed Philippus hic alius præter Philippum de Lampugnano esse nequit, qui ab anno MCXCVI. ad an. MCCVI. Mediolanensi Ecclesiæ præfuit. Porro optime conjicit laudatus auctor, anno circiter MCCI. datas illas fuisse, tum quod verisimile sit, facultatem hujusmodi post comprobatas ab Innocentio III. eorumdem leges fuisse Humiliatis concessam; tum etiam quod inter subscriptores Guillelmus Balbus Mediolanensis Ecclesiæ Archipresbiter apparet, qui Ordinarius tantum Canonicus ante illum annum appellatur.

IV. Tamen nonnisi anno MCCXXIX. Braidense templum constructum fuisse, ex Goffridi Cardinalis atque Apostolicæ Sedis Legati literis *Alberto ejusque confratribus & toti Congregationi domus site in braida* datis IV. Id. Januarii ejusdem anni, memoratus Auctor conjicit (b): illis enim facultatem a Philippo Archiepiscopo Braidensibus Humiliatis olim concessam approbat renovatque. Quam diligentissimi Scriptoris conjecturam aliud Bibliothecæ nostræ monumentum egregie confirmat. Chartam enim habemus an. MCCXXX. *nono die ante Kal. Martias* signatam, qua conventiones nonnullæ inter Braidenses Humiliatos, & Guillelmum Ecclesiæ S. Eusebii presbiterum ineuntur, in qua Braidensis Ecclesia non semel vocatur *de novo exstructa*. Clarius autem id ipsum ea verba indicant, quæ chartæ eidem a tergo addita sunt: *Privilegium pro Ecclesia domus brayde, que edificata fuit MCCXXVIIII.*

(a) Mem. di Mil. T. VII. pag. 189. & 566.
(b) Ibid. pag. 428.

MCCXXVIIII. primo Junii. Ubi vides non annum tantummodo, sed diem etiam indicari, sive tandem inceptæ, sive perfectæ constructionis dies significetur. Attamen Braidensis Chronici auctor contrarium statuere videtur: ubi enim de Loderengo tertio Humiliatorum Magistro est sermo, hæc habet: *Iste Magister Loderengus posuit primarium lapidem Ecclesiæ de Marliano Mediolani Portæ Ticinensis & benedixit Cimeterium die 23. Januarii hora prima anno Domini* 1275. *ex concessione ibi data per Dominum Gregorium Episcopum Ferrariensem tunc Legatum; quod fuit post ædificationem Ecclesiæ de Monteluppario* (vulgo *Monlovè*) *fratrum Breræ annis octo, & post ædificationem Ecclesiæ veteris de Brayda annis sexaginta septem* (quo loco emendandus Sormannus (*a*), qui legit 77.), *ut comprehendi in Scripturis veteribus domus meæ.* Ex quibus videtur Braidensis Ecclesia anno MCCVIII. constructa fuisse, ex quo ad annum MCCLXXV., septem ipsi ac sexaginta anni fluunt. Sed quid Chronici Scriptorem deceperit, video. *Scripturas* scilicet *domus suæ*, nempe Braidensis, ille appellat, easdem quas nos ipsi commemoravimus. Viderat enim Philippi Archiepiscopi literas, quibus Braidensis Ecclesiæ construendæ facultas Humiliatis fiebat, quibus nulla temporis nota apponitur: sed a tergo hæc adduntur: *Privilegium de concessione Ecclesie de brayda concessum, ut in quadam bulla Innocentii III. ante anno D. MCCCVIII. comprehenditur fuisse facta, quando confirmavit domum fratrum vallis Orliani.* Hæc scilicet recentior aliquis Humiliatus, quem tamen sæculo saltem XIV. ex characterum forma vixisse conjicio, hæc, inquam adjecerat, ut chartæ illius ætatem quoquomodo statueret; cum enim in memoratis Innocentii III. literis ad Fratres Orlianenses anno MCCCVIII. datis, quas suo loco proferemus, videret Philippum, a quo facultas illa concessa fuerat *bone memorie* appellari, optime hinc argumentatus est, Philippum vita jam tum excessisse, illiusque

(*a*) Storia degli Umil. pag. 101.

illisque proinde literas ante illud tempus exaratas fuisse. At Joannes Braidensis cum multo post scriberet, nempe anno MCCCCXIX., quo tempore multa, quæ prioribus temporibus acciderant, oblivioni tradita jam fuerant, verba illa sic interpretatus est, tamquam veram Braidensis Ecclesiæ constructionem designarent. Sed quamquam huic difficultati diluendæ impares essemus, monumentorum auctoritas adeo auctoritatem Chronici superat, ut, ubi illa adsint, hujus testimonium rejicere tuto possimus.

V. Illud etiam superest inquirendum, eamdemne, qua nunc utimur, Ecclesiam per id tempus Humiliati construxerint. Hæc quidem est Cl. Comitis Julinii sententia (a): sed hac in re a doctissimi viri opinione recedere cogor. Ac primo contrarium, ni fallor, allata Braidensis Chronici verba evincunt. Quid enim illa significant: *post ædificationem Ecclesiæ veteris de Brayda*, nisi novam deinde post annum MCCLXXV., de quo scribebat, constructam fuisse, ut proinde Lectores monitos voluerit voce illa *veteris* adjecta, ne novam illam, quæ tunc, dum scriberet, exstabat, ante annum MCCLXXV. extitisse arbitrarentur? Huc accedit, quod augustior amplior que illa est, quam & iis temporibus recepta ædificandi ratio, & Humiliatorum illa ætate simplicitas ferre videatur. Ipsa autem Ecclesiæ structura recentiorem profecto architecturam sapit. Certissime vero externa ejusdem facies ad sæculum XIV. pertinet; cujus rei testem habemus inscriptam marmoreo januæ superliminari Epigraphen: 1347. *Tempore prelationis Fratris Guilielmi de Corbetta prelati bujus domus magister Joannes balducii de Pisis hedificavit banc portam*. Itaque arbitror, novam Braidensis Ecclesiæ ædificationem per ea tempora contigisse. Quin etiam internam templi faciem sæculo XVI. ineunte instauratam fuisse suspicor, tum ex ipsa ejusdem forma, quæ recentior

 vide-

(a) Memor. di Mil. T. VII. pag. 428.

videtur, quam ut XIV. sæculo congruere possit; tum ex numismate, quod in Museo nostro servatur; quod hinc nascentis Deiparæ (cui sacrum est Braidense templum) effigiem exhibet, verbis his circumpositis: *Nativitas Sanctæ Mariæ Virginis*, inde consuetum Braidensis domus signum, scilicet B. c. hisce verbis inscriptis: *Fr. Primus de Crispis Præpositus*. Hic autem sæculo XVI. ineunte floruit, illoque Hieronymus Landrianus Vicario Generali est usus; quod multis monumentis comprobatur. Verisimile igitur est, interiorem Ecclesiæ structuram renovatam ab eo fuisse, cujus occasione numisma illud cusum fuerit.

VI. Domum hanc Ecclesiamque usque ad Ordinis extinctionem tenuerunt Humiliati, ejusque ultimus Præpositus simul ac Generalis Humiliatorum Magister fuit Aloysius a Basilica Petri. Deinde Joanni Paullo Cardinali ab Ecclesia Braidenses ædes, eorumque redditus *commendati* sunt (sæpius in hujus Dissertationis decursu voce hac uti cogemur, ut illud indicemus, quod vulgo *dare in commenda* dicimus; minime quidem Latino, sed necessario tamen vocabulo), hoc onere imposito, ut ex Humiliatis viginti octo Presbiteros, & septem Conversos, mille & quadringentis aureis quotannis attributis, in iisdem ædibus aleret. Interea S. Carolus Borromeus amantissimus Societatis nostræ patronus ac parens de Braidensibus ædibus illi concedendis cogitabat; quin immo jam ab an. MDLXX. molitus id fuerat, ut ex nonnullis ejus epistolarum excerptis, quæ apud nos sunt, constat. Ac Cardinalis ab Ecclesia Caroli consilium probabat; atque hoc ipsum Caroli nomine a Pontifice petiit. Sed cum id S. Pius V. renueret, Carolus Braidenses ædes S. Philippo Nerio ejusque Sociis concedendas statuit. Sed hoc etiam consilium, nescio qua de caussa, exitu caruit. Immo cum Romani Oratorii PP. iterum Carolus Mediolanum accersisset, jamque illi SS. Simonis & Judæ ædes incolerent, paullo post S. Philippi Nerii jussu iterum Romam revocati sunt, cujus rei caussas evolvit Cl. Oltrocchius

chius (a). Sed hoc scilicet Vigilantissimo, Amplissimoque, quo nunc Mediolanensis Ecclesia gaudet Antistite, Josepho Cardin. Puteobonello debebatur, ut, quod S. Carolo haud licuit, felicissimo exitu ipse perficeret. Cum enim jam ab anno MDCL. multi hujusce urbis Presbiteri coetum S. Philippi Nerii legibus institutum conflassent, sed nullam hactenus certam sedem nacti essent, tandem Deiparæ ad S. Satyrum ædem amantissimus Præsul illis concessit, idque literis suis Kal. Mart. MDCCLIV. datis Benedictus XIV. P. M. comprobavit, qui etiam literis aliis XII. Dec. MDCCLVII. datis coetum eumdem beneficiis juribusque plurimis ornavit, maximo sane hujusce urbis commodo, quæ ex præclara hac piissimorum Sacerdotum Societate & uberrimos fructus percepit hactenus, & uberiores adeo in dies se percepturam sperat. Sed ut ad Braidenses ædes revertar, anno MDLXXII., cum S. Carolus Romam ad Pontificia Comitia advenisset, cum Cardinali ab Ecclesia, ac cum Gregorio XIII. Romano Pontifice nuper renunciato, de Braidensibus ædibus Societati concedendis iterum agere coepit. Res brevi ad exitum deducta. Cardinalis ab Ecclesia templum, ædes, sacramque supellectilem omnem, ac mille quotannis aureos; S. Carolus Loirani prædium, quod ad Aronense Coenobium Ord. S. Benedicti pertinebat, sibi tunc commendatum, Societati attribuerunt, ut Collegium ibi ac Gymnasium publico commodo aperiret. Quæ omnia Gregorius XIII. literis suis X. Cal. Jul. hoc ipso anno datis confirmavit. Itaque die III. Octobris ejusdem anni Joannes Baptista Castellus Borromei Generalis Vicarius ad Braidenses ædes cum nonnullis e Societate accedens, Humiliatis ad statuta alia loca jussis discedere, in easdem Patres illos induxit. Anno vero MDLXXIV. Cardinalis idem ab Ecclesia, ut loco annuæ pensionis certum redditum novo Collegio assignaret, Badagii (vulgo *Baggio*) prædium,

Tt 2

(a) Vit. S. Car. Lib. III. Cap. VII. col. 160. not. e.

dium, quod ad eamdem Braidensem Præposituram pertinuerat olim, illi attribuit. Quæ summatim ex MSS. Collegii hujus nostri Annalibus excerpsimus.

VII. Post Braidensem domum in Catalogo an. MCCXCVIII. recensetur 2. *Domus de Vicoboldono*, qui pagus est sæpe nobis jam memoratus. Porro ceteras omnes primi Ordinis domos præter Rondenariensem, antiquitate & dignitate illa præstabat, quod inde potissimum constat, quod ejusdem Præpositus in Humiliatorum Comitiis ceterisque compluribus monumentis primus post Rondenariensem semper appelletur. Itaque quamvis non constet, quo potissimum anno illius initia sint consignanda, videntur tamen non multo post annum MCXL. protrahenda illa esse; præsertim si Vercellensem domum, qua certe Vicoboldonensis antiquior fuit, circa annum MCXLIV. constructam fuisse statuamus, quod multi affirmant. Certior est Ecclesiæ ipsius ædificatio. Non solum enim auctores, atque inter ipsos Philippus de Castro Seprio, anno MCLXXVI. exstructam illam testantur (a); sed certissimum rei monumentum habemus in documento, quod Dissertat. VI. num. V. commemoravimus. Ibi enim charta profertur *quarto mensis Februarii* (pridie scilicet, quam templi exstruendi initium fieret) an. MCLXXVI., qua Guido ille piissimus de porta Orientali, optimeque de Humiliatorum cœtu meritus *dedit guadiam ex parte Congregationis fratrum Ecclesiæ Sancti Petri, quæ debet ædificari in loco Vicoboldono, Domino Juliano Præposito Ecclesiæ & plebis S. Juliani ad partem ipsius Ecclesiæ, eo tenore quod &c.* Videntur itaque Humiliati aliquandiu privatam aliquam ædiculam Vicoboldoni habuisse, qua sacris fungerentur, donec an. MCLXXVI. templum S. Petro sacrum exstrui cœptum est. Quæ tamen nunc exstat Ecclesia, anno tantum MCCCXLVIII. Guillelmo Faba seu Villa Præposito exstructa fuit, ut Dissert. IV. num. XVIII. diximus.

VIII.

(a) V. Giulin. Mem di Mil. T. VI. pag. 478.

VIII. Alia nonnulla scitu haud indigna in eodem *Instrumento transactionis* memorantur; ac primo privilegia nonnulla Vicoboldonensibus Humiliatis a S. Galdino, atque a Leone, aliisque Mediolanensibus Archiepiscopis concessa. Atque ad S. Galdinum quod attinet, cum ille obierit anno MCLXXVI. XVIII. April. (a), dicendum est, aut illius literas ad Humiliatos datas fuisse, quo tempore Ecclesia extrueretur; neque enim arbitror cœptam V. Februar., potuisse ante XVIII. April. perfici; aut, quod verisimilius est, dum publico templo nondum Humiliati uterentur. Ibi etiam ad an. MCCLVIII. Præpositus illius domus dicitur Conradus de Montegariis, eodemque anno alius ex Landrianorum familia Humiliatus nominatur, præter quinque illos, quos jam protulimus, nempe Fr. Florius de Landriano. Eodem anno XL. ibi Humiliatos vixisse colligimus; qui tamen numerus multum an. MCCCXLIV. imminutus fuerat; in Catalogo enim illius anni *fratres viginti & octo; sorores septem; famulos octo* Vicoboldonensis domus alere dicitur. Plura etiam ad hujus domus dignitatem augendam accesserunt. Nam anno MCCLXXIII. Gregorius X. in Gallias proficiscens, cum Vicoboldonum advenisset, ab Humiliatis hospitio exceptus est (b). Rodulphi etiam Habspurgici Romanorum Regis literas nuper protulit Cl. Comes Julinus (c), quibus III. Non. Jun. an. MCCLXXXIX. Vicoboldonensibus Humiliatis concedit, *ut aquam fluminis* (Vitabiæ) *tam pro Molendinorum utilitate, quam pro pratis & terris, quæ & quas in præsenti possident, vel in futurum adipisci poterunt Domino concedente, ad ipsorum beneplacitum irrigandis, libere, & absque ulla pensione seu præstatione reddenda vel solvenda, per terras, possessiones dictæ domus deducere, ac ea perpetuo uti possint.* In ejusdem pariter domus Eccle-

(a) Giulini Memor. di Mil. T. VI. pag. 458. T. IX. pag. 77.
(b) Confer hunc in Gloss. T. VIII. pag. 270.
(c) Memor. T. VIII. pag. 419. 637.

Ecclesiam Joannis Galeatii Vicecomitis Mediolanensium Ducis corpus illatum est, ac sepultura donatum, cum ille an. MCCCCII. Meleniani obiisset (a). Ante Humiliatorum extinctionem commendata jam illa fuerat, quamvis adhuc ab Humiliatis nonnullis incoleretur; nec ego Vicoboldoni Præpositum ullum post Ludovicum Landrianum appellari vidi. Anno MDLXX. Antonello Arcimboldo commendata illa erat, ac sex Humiliati Sacerdotes, Clerici duo, ac Conversi, ut ajunt, nonnulli, ibidem degebant. Ædes illæ ad Monachos Congregationis Montis Oliveti nunc pertinent.

IX. Sequitur deinde 3. *domus porte Vercelline, que dicitur de Oltatiis*, ubi tamen *de Ottatiis* legendum est. Domum hanc circa annum MCCXXXII. constructam fuisse, atque a fundatore domum *fratris Ottatii* olim appellatam fuisse, ac deinde *domum de Ottatiis*, seu Ottaciorum, jam ostendimus Dissert. II. num. XXVII. Ad alterum illa Ordinem olim pertinuit. Etenim in sæpius memorato Necrologio ad VI. Non. Octobr. nominatur: *Fr. Johannes de Aquanigra prelatus bujus domus*, cujus nomen charactere satis antiquo notatur; tum paullo recentioribus notis ad V. Cal. Mart. *Fr. Jacobus de Varena primus Prepositus bujus domus*, ut hinc constet, non multo post fuisse illam primi Ordinis Humiliatis concessam. Hæc etiam non paucis ante extinctos Humiliatos annis commendata fuerat, ut vidimus cum de Mario atque Octaviano Picio superiore Dissertatione ageremus. Ptolomæus Cardinalis Gallius illius redditibus fruebatur an. MDLXXIII., quo tempore, permutatione inita cum Folinæ Sacerdotio in Forojuliensi agro, Præposituram hanc S. Carolus ab illo obtinuit, ac Mediolanensi Seminario suo attribuit (b). At an. deinde MDLXXVIII., Seminarii Moderatoribus assentientibus, in Oblatorum S. Sepul-

chri

(a) Corius ad hunc an. Andr. Billius Histor. Mediol. Lib. I. sub init.

(b) Oltrocch. not. ad Vitam S. Carol. Lib. III. Cap. VI. col. [illegible]

chri Collegium eamdem transtulit. In ipsas vero Præpositura ædes Pauperum Senum Xenodochium ab eodem S. Carolo anno MDLXXIV. inductum est, eidemque Præpositura redituum pars assignata. (a).

X. In eadem Vercellensis portæ regione sita erat, quæ proxime in Catalogo sequitur 4. *Domus sancti spiritus;* quæ quo anno extructa fuerit, Mediolanenses Scriptores consentiunt (b). Ajunt enim, anno MCCXCVII. Franciscum, seu, ut alii vocant, Franchinum Parmensem, Mediolanensem Archiepiscopum, cum Humiliati ædem Spiritui Sancto Sacram extra Vercellensem portam ædificare aggressi essent, primum illius lapidem solemni ritu posuisse. Arbitror tamen, sin minus templum, certe Humiliatorum domum multo antea extitisse; neque enim in Catalogo anni MCCXCVIII. quarto loco illa numeraretur, ante alias scilicet multo antiquiores, si superiore anno tantum excitata fuisset. Distinctius autem Joannes Baptista Carisius ac Puricellius in MSS. hujus ædis locum in finibus Parœciæ S. Nicolai fuisse statuunt, ubi nunc scilicet platea arci adjacens, eodemque circiter loco, quo veteres mœnium ruinæ visuntur, vulgo *Tenaglia di Porta Vercellina;* quem locum videre est (c) in nuperrima Mediolanensis Urbis Topographica charta, quam Justiniani Operis Voluminis IX. adjectam vides. At cum anno MDXXXIX. Sanctimoniales, a quibus ædes S. Catharinæ de Rancate in Portæ Novæ Regione incolebantur, ad Cœnobium S. Catharinæ ad Clusam deductæ fuissent, in ædes illas se veterisque simul domus nomen Humiliati transtulerunt, easque a Spiritu Sancto appellarunt, ut Carisius apud Latuadam refert (d). At Jacobus Philippus

(a) Latuada Descr. di Mil. T. IV. pag. 424. &c.

(b) Chalcus ad an. MCCXCVII. Saxius Ser. Archiep. Mediol. T. II. pag. 761. Giulini Mem. T. VIII. pag. 492.

(c) Num. 147.

(d) Descriz. di Mil. T. V. pag. 385.

lippus Besta (a) anno tantum MDL. Humiliatos illuc commigrasse ait. Humiliatorum cœtu dissoluto, S. Carolus a Cardinali Alexandrino, cui etiam ante Humiliatorum extinctionem ædes illæ commendatæ erant, impetravit anno MDLXXIX., ut in easdem Helvetici Collegii alumni traducerentur, tribus Humiliatis, qui illas adhuc incolebant, alio dimissis (b). Novis deinde magnificentissimo opere exstructis sedibus Collegio Helvetico attributis, domus S. Spiritus a Virginibus, sub S. Ursulæ patrocinio viventibus, incoli cœperunt, atque incoluntur adhuc; ac via illa, quæ olim Suburbium de Rancate appellabatur, nunc abs inde illa nomen accepit, diciturque vulgo Borgo di S. Spirito (c).

XI. Brevius expediemus eam, quæ deinde sequitur 5. domus de monteforti. Eodem scilicet loco, ubi nunc PP. Clerici Regulares Congr. Somaschæ ædes habent S. Petri de Monteforti appellatas, cognominem Præposituram habuerunt Humiliati. Nihil omnino de ejus origine constat; nec quidquam habemus, quod ad hanc domum pertinet, memoratu dignum. In Ottaciolæ domus Necrologio ad II. Non. Januar. habemus: *Obiit Dominus Stephanus de Gallaranis Præpositus domus de Monteforti, olim Vicarius Generalis totius Ordinis Humiliatorum, in 1530.* Quod indicio est commendatam jam domum illam fuisse, ita ut extra illam Præpositus viveret. Anno MDLXX. Cardinali Morono commendata illa erat; ac quattuor tantummodo Humiliati Fratres ibi morabantur. Anno MDCXVI. PP. Congreg. Somaschæ illuc deducti sunt (d), sed ex antiquis Humiliatorum ædibus vix quidquam superest.

XII. Quæ postea profertur 6. *domus porte horientalis*, de illius origine

(a) Origine e meraviglie di Mil. MS. Lib. VI. Cap. VIII.
(b) Oltrocch. in Not. ad Vit. S. Car. Lib. V. Cap. XII.
(c) Latuada loco cit.
(d) Idem T. I. pag. 222.

origine satis jam Dissertat. II. egimus. Anno MCCI. ad tertium Humiliatorum Ordinem adhuc pertinebat, ut ibidem, & III. etiam Dissertat. vidimus. Quo tempore primi Ordinis Humiliati in illam inducti sint, non constat; sed id profecto anno MCCLI. jam contigerat; etenim in literis Innocentii IV. eodem anno VIII. Cal. Jul. datis, quas hac ipsa Dissertat. num. XX. commemorabimus, hæc habentur: *præsente Fr. Jacobo de Varena Præposito domus de Porta orientali pro secundo Notario*. Eadem porro nunc domus de porta orientali, nunc S. Joannis Baptistæ, nunc etiam Canonica appellatur. Ita in charta an. MCCLXIX. IV. Augusti, quæ in Mediolanensis Seminarii tabulario servatur, nominatur *Fr. Jacobus dei gratia prepoxitus canonice domus fratrum porte horientalis*. Extremis Humiliatorum temporibus Joanni Francisco Comiti Balbiano Præpositura illa commendata fuerat; qui cum anno MDLXV. Aprili mense obiisset, Pius IV. ædes illas reddituſque Mediolanensi Seminario concessit: hinc III. Cal. Octobr. Seminarienses alumni ad S. Joannis Baptistæ traducti sunt; illisque deinde novæ regia plane magnificentia ædes S. Carolo Borromeo exstructæ sunt. Hæc ex libro præsertim Mediolani an. MDCXCIII. edito constant, qui inscribitur: *Stato dell' origine ec. del Ven. Seminario di S. Gio. Battista di Milano*.

XIII. Mediolanensibus domibus accensetur etiam 7. *domus de Mirasole*; ut num. I. vidimus. Erat porro hæc ex præcipuis Humiliatorum primi Ordinis domibus. Mediolani etiam sacellum, ac forte sacello additum hospitium, hujus domus Humiliatis erat. Etenim in Notitia Cleri Mediolanensis an. MCCCXCVIII. inter urbanas Humiliatorum domos enumeratur illa his verbis: *Domus Fr. Humiliatorum de Mirasole cum capella S. Salvatoris prope S. Petri ad ortum*. Etiam ante Humiliatos extinctos commendari illa cœperat; atque anno MDLXX. Cardinali Altaempsio commendata erat; ad quem cum illa adhuc pertineret, anno MDLXXXI. egit cum illo S. Carolus, impetravitque, ut, Pontificis consensu

intercedente, Collegio Helvetico illius redditus attribuerentur (a).

XIV. Longior nobis habendus erit de ea, quæ proxime sequitur, sermo; scilicet 8. *Domus de glaxiate*. Breviter tamen omnia perstringemus; quæcumque enim ad illius historiam pertinent, in *Chronico Glaxiatensi* P. D. Placidi Puccinelli Mon. Casinens. habes fuse explicata. Nullum in ejusdem cœnobii tabulario antiquius an. MCCCVIII. Glaxiatensis domus monumentum invenit Puccinellus. Multo tamen antiquiorem illius mentionem in Ambrosiani cœnobii tabulario deprehendit Cl. Julinius, nempe ad an. MCCLVI. Porro, cum Humiliatorum res collabi inciperent, anno MCCCCXVIII. Fr. Balzarinus Mediceus de Novate cum duobus tantum Fratribus ædes illas incolebat. Quo tempore, cum Casinensis Congregationis, quæ tunc Congregatio unitatis appellabatur, cresceret in dies fama, Eugenius IV. literis suis anno MCCCCXXXIII. Nonis Aug. datis, Glaxiatensem domum Casinensibus attribuit ea præsertim de caussa, quod *propter Præpositorum ipsorum* (Humiliatorum) *culpam & negligentiam nulla viget* (in eodem cœnobio) *observantia regularis, divinus negligitur cultus &c.* Enimvero inter plurima ad hanc rem pertinentia monumenta, quæ, præter illa, quæ a P. Puccinello edita sunt, in Glaxiatensi Tabulario asservantur, quorum nobis copiam humanissime fecit dignissimus ejusdem cœnobii Abbas P. D. Joannes Benedictus Mediceus Serenius, chartam vidimus an. MCCCCXXXVI. 2. Septemb., qua plurimi in cœnobii illius vicinia degentes nonnullos ad Basileensem Synodum mittendos decernunt, ut quam misera ac funesta esset Glaxiatensis domus, Balzarino Præposito, conditio testentur, simulque quantum illa ex novorum incolarum sanctitate modestiaque tunc floreat. His itaque Eugenii literis freti Casinenses Monachi, necquicquam conquerentibus Humiliatis, in Glaxiatense cœnobium inducti

(a) Oltrocch. not. ad Vitam S. Car. Lib. V. Cap. XII. col. 452. not. b.

inducti sunt. Nec tamen multa movere Humiliati cessarunt, ut ad veteres aedes reditus illis pateret. Verum eorumdem Comitiis Mantuae anno MCCCCXXXVI. coactis, cum hac de re ageretur, decretum latum est, ut Pontificium decretum executioni mandaretur.

XV. At Balzarinus parum de Comitiorum decretis sollicitus, novas molestias Casinensibus inferre, ac plurima caussari, ut illi Coenobii possessione depellerentur. Verum anno MCCCCXXXIX. cogitationes suas alio convertere Balzarinus coactus est. De gravissimis enim criminibus tum ipse, tum Petrus de Muzàno olim Glaxiatensis domus professus, accusati, caussam suam dicere coram Petro de Alzate Ord. Prædic., Antonio de Rhaude Ord. Minor., & Thaddaeo de Robiate Ord. Cœlestinorum coactus est, quos Philippus Maria Mediolanensis Dux caussam cognoscere jusserat. Hi vero re cognita die XV. Decemb. ejusdem anni sententiam his verbis conceptam tulerunt: *Dicimus ipsos fratres Balzarinum & Petrum reos compertos nefandorum criminum, quae ab omni penitus religione plurimum distant, & pro honestate tacemus; ex quibus, si Laici forent, extremum supplicium multipliciter mererentur .... Nos tamen mitius agentes in eos, & ex honestis respectibus consulimus, quod alibi in Monasterio sui Ordinis per Superiorem eligendo, absque gravi carcere & absque flagellis, sub debitis tamen custodiis vitam exigant in poenitentia victu, donec forsan a suo Capitulo Generali remissionem habere mereantur.* Quamdiu hanc pœnam obierit Balzarinus, ignoramus. Certe usque ad annum MCCCCXLVII. Casinenses nullam ab illo injuriam passos videmus. At eodem anno cum & Eugenius IV., & Philippus Maria Vicecomes obiissent, Balzarinus tum forte e custodia dimissus, aliique ex Humiliatis nonnulli, facinorosorum hominum manu stipati, Septembri mense, dum Monachi Glaxiatenses divinis laudibus per noctem vacarent, *violenta & armata manu*, ait Nicolaus IV. in literis suis Pr. Cal. Novemb. hoc anno datis, *more hostili impetum fecerunt in Prioratum*

SS. Petri & Pauli de Glaxiate Mediolani Ordinis S. Benedicti, portas confringentes, seras disrumpentes, sagittis & jaculis ceterisque armorum generibus expugnantes, dilectos filios Monachos dicti Prioratus ibi habitantes partim vulnerantes, partim diripientes, inde ejecerunt, dictumque locum occuparunt. At qui per ea tempora Mediolani Reipublicæ præerant, re intellecta, Balzarino sociisque armata manu expulsis, iterum Casinenses in Glaxiatense Cœnobium induxerunt. Nicolaus vero V. iis, quas memorabam, literis ad Henricum Mediolanensem Archiepiscopum datis, illi in mandatis dedit, ut Humiliatos omnes anathemate feriret, si quidquam adhuc in Glaxiatenses Monachos molirentur. In hunc modum controversiæ aliquando finis impositus. Quid Balzarino acciderit, quasve ille dederit sui criminis pœnas, ignoramus.

XVI. Sed jam ad Catalogum nostrum redeamus. 9. *Domus nova*, quæ corrupto vocabulo in altero Catalogo appellatur *de la Cánova*. Antiquissima post Braidensem videtur illa fuisse inter Mediolanenses domos; etenim has unice commemorat Humiliatorum in hac urbe domos Innocentius III. in literis suis an. MCCI. 11. Id. Junii; atque hoc forte nomine appellari cœpit, ut ab antiquiore Domo, Braidensi scilicet, distingueretur. Postremis Humiliatorum temporibus hujusce Domus Præpositi fuerunt Marius & Octavianus Picius, de quibus alibi. Marius vero Ecclesiam, quæ adhuc superest, S. Joanni Evangelistæ sacram, construendam primo, tum anno MDXLIII. consecrandam curavit, cujus rei testem lapidem portæ impositum Latuada protulit (*a*). Humiliatis extinctis, Ecclesia Nobilium adolescentum Collegio addicta est, cujus ædificationi anno MDLXXV. manum adjecit S. Carolus, qui illius administrationem PP. Societatis Jesu primum, tum deinde Oblatis Sacerdotibus commisit (*b*), a Federico deinde

Car-

(*a*) Descr. di Mil. T. V. pag. 287.

(*b*) Oltroch. in Not. ad Vit. S. Car. Lib. III. Cap. IV. col. 237. Not. *a. b.*

Cardinali Vicecomite elapso sæculo iterum PP. Soc. Jesu concreditam. Ædes tamen, quas Humiliati incolebant, ex PP. Congreg. S. Joannis de Deo, eorumque Nosocomio, quod anno MDLXXXVIII. exstructum fuit, concessæ (a).

XVII. Sequitur 10. *Domus de castrate*, quæ deinde in altero Catalogo inter domos mulierum enumeratur, quod sæpe factum fuisse jam monuimus. Memoratur hæc domus a Gothofredo de Bussero (b); sed quo tempore constructa fuerit, quo tempore aut qua ratione fratribus recedentibus solæ ibi sorores manserint, non constat. Monumenta nonnulla ad domum hanc pertinentia nobis exhibuit Cl. Oltrocchius, anno MCCCLXXXVI. signata; ex quibus etiam, quo illa loco esset, dignoscimus. In charta enim XVIII. Augusti hæc habentur: *In capitulo monasterii sancte Marie de castrate Ordinis humiliatorum in porta nova, in parochia sancti primi Mediolani foris, de mandato domine fiorole de marliano ministre, ubi aderant Johannola de Modoetia, petrola de bilicornis, & beltramola de litis professe dicte domus facientes totum capitulum &c.* Porro S. Primi Ecclesia eo ferme loco erat, ubi nunc Helvetiorum Collegium, cui amplificando eversa illa fuit (c). Anno MCCCXCVIII. extitisse adhuc illam ex *Notitia Cleri Mediolanensis* cognoscimus. At paullo post domui *de Viglevano portæ orientalis* conjuncta est; ita enim in Libro *decimarum antiquarum* an. MCCCCIV. *Domus de Castrate unita cum domo de Viglevano P. O.*

XVIII. Celebrior est, quæ deinde recensetur. 11. *Domus de sancto Calimerio*. Primam, ni fallor, hujusce domus mentionem habemus in literis Henrici Septalæ Mediolanensis Archiepiscopi an. MCCXXVIII. XXVI. Aprilis datis, quibus S. Mariæ apud S. Apollinarem Monialibus hortum concedit eorumdem Monasterio

(a) Latuada Descriz. di Mil. T. V. pag. 284.

(b) V. Giulini Memor. T. VII. pag. 418.

(c) Latuada Descriz. di Mil. T. I. pag. 202.

sterio adjacentem; inter fines enim, quibus hortus clauditur, est *domus Humiliatorum* (a); quam hanc ipsam, de qua agimus, esse, locus ipse indicat; utraque enim ædes invicem adjacet. Interdum autem nominatur *domus de S. Calimerio*, interdum *domus S. Mariæ de S. Calimerio*, interdum etiam *domus S. Mariæ extra portam Romanam*. Præfuit huic domui postremis Humiliatorum temporibus Galeatius Brippius. Hic Aloysii Mediolanensis Senatoris filius, cum ætatis annum XVII. circiter ageret, Humiliatis adscribi cupiens a Leone X. impetravit, ut Præposituram ipsam, quæ *per liberam resignationem fr. Bernardini de Pisis de la Mirandula... sponte factam tunc vacabat*, adiret, quod literis suis anno MDXV. Cal. Januar. datis Leo indulsit. Multum porro Brippius in ædium templique instaurationem industriæ pecuniæque contulit. At anno MDLIX. Generalis Magister jussus Præposituram suam anno insequente Annibali Brippio, Pio IV. consentiente, ad tres menses concessit. Quæ fuerit tam brevis concessionis caussa, ignoro; sed brevius adhuc illa usus est Annibal; qui tribus mensibus nondum elapsis sua se dignitate abdicavit: quare iterum per Pii IV. literas Galeatio eadem est reddita; quæ omnia ex Pii ipsius literis constant. Obiit Galeatius, Octaviano Picio teste, an. MDLXVII., postquam ex hac ad Caravagiensem Præposituram traductus fuerat, ut ex Catal. an. MDLXX. constat, adjectamque illius tumulo, quem ipse sibi in S. Calimerii æde posuerat, Inscriptionem hujusmodi protulit Picinellus (b): *Galeatius Brippius Aloysii J. C. Equitis & Senatoris F., qui universo Humiliatorum Ordini primum Vicarius annos XXXIII. deinde Generalis Magister præfuit; cum Paulus IV. eidem Ordini, quod auri pondo duo quotannis sibi pendere desiisset, XX. millium Numorum aureorum mulctam dixisset, Romam profectus, ut ex ea summa XVII. millia detraherentur, a Pio IV. Pont.*

(a) Saxius Series Archiep. Mediol. T. II. pag. 679.

(b) Memorie antiche di Mil. pag. 36.

Pont. Max. per amicitiam & gratiam impetravit, Cœnobium hoc, cui Præpositus erat, vi bellorum quassatum refecit, & Templum exornavit; sepulcrum, in quo dum a Deo excitaretur, conquiesceret, sibi vivens fecit an. MDLXVI. Anno autem MDLXIX. Pius IV. literis suis XVII. Decemb. datis, quæ in Metropolitanæ Ecclesiæ tabulario servantur, Præpositurae redditus Metropolitano Mediolanensi Capitulo attribuit. Clerici Regulares deinde in hac ædes invecti, donec ad S. Antonii deducti sunt. Tum post mortalem an. MDLXXVI. luem pauperibus orphanisque virginibus alendis Collegium ibi S. Carolus statuit; quod hoc sæculo ineunte dissolutum est (a). Denique anno MDCCXIII. Salesianæ, ut ajunt, Virgines in illas ædes inductæ; anno MDCCXVI. novum templum Deiparæ Elisabeth invisenti sacrum exstrui cœptum: ædes ipsæ ruinæ proximæ Josephi Card. Puteobonelli splendidissimi amplissimique Antistitis opera ac sumptibus iterum exstructæ nuper atque amplificatæ.

XIX. Suburbium Mediolano extra Novocomensem portam adjacet, ab iis, qui circumpositos hortos colunt, *Olitorum* appellatum. Ibi posita erat, quæ deinde in Catalogo profertur 12. *Domus sanctæ trinitatis*. Hæc olim ad S. Benedicti Monachos pertinebat; sed anno MCCL. Leo de Perego Mediolanensis Archiepiscopus, cum Divinum ibidem cultum omnino negligi animadverteret, Ecclesiam *cum Ecclesia S. Mariæ in Campo ad dictam Ecclesiam pleno jure spectante Mediolanensis Diœcesis* Humiliatis concessit; quæ omnia ex literis Innocenti IV. eodem anno XIII. Cal. Sept. datis constant, quibus Leonis donationem confirmat. Habes illas in nuperrimo Franciscano Bullario (b); easque illustrat Cl. Julinius (c), qui *Ecclesiam S. Mariæ in Campo* eamdem esse arbitratur, quæ adhuc ad Novocomensis agri fines exstat, quæ ad

(a) Latuada Deserlz. di Mil. T. III. pag. 26.
(b) Tom I. pag. 513.
(c) Mem. di Mil. T. VIII. pag. 50.

ad Minores Observantes pertinet. Hanc SS. Trinitatis domum ad extinctionem usque Humiliati tenuerunt. Matthæo Annibaldo postea commendata est; quo demortuo S. Pius V. Seminario Mediolanensi redditus illos attribuit (*a*). Ecclesia vero ipsa Parœciæ deinde juribus donata est.

XX. Ad extrema usque tempora pariter domus altera Humiliatis fuit, quæ proxime sequitur, nempe 13. *Domus de la Canonica*. Multo ante Humiliatorum exordia *Canonicae Ecclesiam* extitisse eo ipso loco, ubi deinde fuit Humiliatorum domus, constat ex B. Arialdi Vita a Puricellio edita (*b*); Quo tempore illam Humiliati adierint, ignoramus; sed ex Catalogo hoc nostro aliisque monumentis errasse patet Cl. Sormannium, cum id an. MCCCLXII. contigisse ait (*c*). Narrat quidem Corius (*d*), Mediolanenses nonnullos anno MCCCLXI. sacrum Deiparæ Virgini & Joanni Baptistæ templum extra Portam Novam exstruxisse. At hoc, siquidem de Canonicæ Ecclesia intelligendum sit, (dubium enim me reddit, quod numquam illam S. Joannis Baptistæ nomine designatam video), certe de nova instauratione, non de prima ædificatione intelligendum esse ostendunt, quæ nuper diximus. Alio etiam nomine domus hæc appellatur, nempe *S. Mariæ Matris Domini*. Ita in *Processu Guillelmæ Bohemæ*, de quo inferius sermo erit: *in Ecclesia Fratrum Sancte Marie Matris Domini extra Portam Novam*. Humiliatorum cœtu deleto alterum ibidem Seminarium S. Carolus statuit iis adolescentibus, qui ad Theologiæ Morum potius quam ad cetera studia apti viderentur (*e*). Nova deinceps ibi Ecclesia exstructa, quæ veteri Canonicæ nomine servato, S. Mariæ de Circumcisione etiam nuncupatur.

XXI.

(*a*) Oltrocch. in Not. ad Vit. S. Car. Lib. II. Cap. V. col. 94. Not. *b*. col. 98. Not. *b*.
(*b*) Cap. XXIV.
(*c*) Passeggi nella Città di Mil. T. III. pag. 164.
(*d*) Stor. di Mil. ad an. 1361.
(*e*) Glussian. Vit. S. Car. Lib. II. Cap. V.

XXI. Quæ deinde sequitur 14. *domus de Modoetia Mediolani*, quam originem habuerit vidimus in hujus Differtat. proœmio num. VIII. Domus scilicet Humiliatorum Modoetiæ erat, quæ *communis* dicebatur. Porro hujus domus incolæ circa an. MCCLI. Mediolanum commigrarunt, atque extra Ticinensem Portam prope S. Eustorgii ædes sedem posuerunt; ubi cum inter illos, atque Eustorgianos PP. Ord. Prædic. controversiæ nonnullæ exortæ essent, illasque mutuo utrinque consensu composuissent, compositionem hanc ipsam Innocentius IV. literis suis an. MCCLI. VII. Cal. Jul. datis, atque in *Bullario* Prædicat. editis comprobavit, ex quibus ea noscimus omnia, quæ de hujus domus origine diximus. Eadem hæc domus in Processu Guillelmæ Bohemæ an. MCCC. sic designatur: *domus humiliatorum domus de modoetia sita in burgo porte Ticinensis foris*. Deinceps vero nulla alia hujus mentio occurrit. Aliam etiam Modoetienses Humiliati domum Mediolani habuerunt. In charta enim an. MCCXCVIII. 2. Maji, quam Differt. IV. num. XII. commemoravimus, legimus: *in domo fratrum humiliatorum sancti Michaelis de Modoetia sita in porta nova civitatis Mediolani*; sed hanc hospitalem tantum Modoetiensium S. Michaelis Humiliatorum domum fuisse hinc colligimus, quod in Catalogo nostro eodem hoc anno conscripto illa omittitur. Ac sane res ipsa, de qua in eadem charta est sermo, ad Modoetiensem S. Michaelis domum pertinet.

XXII. Duæ deinde recensentur domus, quarum vix nomen cognoscimus: 15. *Domus de gardano* (legendum videtur *cardano*), & 16. *Domus omnium sanctorum*. At quæ deinde sequitur 17. *Domus de Marliano*, illius & originem & exitum satis cognoscimus. Atque ad originem quod attinet, vidimus hac ipsa Differtat. num. IV. Ecclesiæ, quæ SS. Simoni & Judæ sacra erat, fundamenta jacta fuisse an. MCCLXXV. die XXIII. Januarii. Hac porro Humiliati domus de Marliano utebantur, quæ proinde utroque nomine designatur. Ad extrema fere usque tempora Hu-

miliati illam incoluerunt; cum tamen & in Pii V. literis, quibus superstites Humiliatorum domos enumerat, illa omittatur, & nulla ejus mentio, ne inter domos commendatas quidem, fiat in Catal. an. MDLXX., arbitror aliquot ante annos aliis usibus addictam illam fuisse. Anno MDLXXV. Patribus Congreg. Oratorii S. Philippi Nerii ædes illæ attributæ sunt, ut diximus; Postea vero adolescentum Collegium ab Ambrosio Taegio an. MDXLIX. non longe ab hisce ædibus constitutum, in easdem inductum est, ubi adhuc exstat, PP. Congregationis S. Paulli curæ commissum.

XXIII. Succedit 18. *Domus de gallarate*. Hanc Humiliatorum domum commemorat Flamma (*a*), ubi urbis mœnia describens, quæ a Friderico Ænobarbo eversa fuerant, ait: *inde reflectebantur per viam levatam usque ad domum Fratrum de Gallarate*. Viam porro *Levatam* eamdem esse ostendit Comes Julinius (*b*), quæ nunc a Stampa gente nomen duxit. Jam ab an. MCCCXCVIII. domui S. Calimerii conjuncta illa fuerat: ita enim in *Notitia Cleri Mediolanensis: Domus S. Calimeri cum domo de Gallarate*. Quæ deinde sequitur 19. *Domus de Sexto*, memoratur etiam apud Gothofredum de Bussero (*c*). Sed nullum aliud suppetit ejusdem monumentum. Notior est huic proxima 20. *Domus de carugate*; quæ adhuc nomen antiquum retinet, e regione Humiliatarum S. Erasmi Sanctimonialium. Fuisse ibi olim Sanctimonialium cœnobium SS. Catharinæ & Ambrosio Sacrum, ait Latuada (*d*); idque veteribus apud Camillum Sitonum & Saxium monumentis confirmari; Virginibus deinde amotis, Humiliatorum Præposituram ibidem statutam, quæ a S. Dominico dicebatur. At nominis

(*a*) V. Giulini Mem. di Mil. T. VI. pag. 369.

(*b*) Ibid.

(*c*) Idem T. VIII. pag. 473.

(*d*) Descriz. di Mil. T. V. pag. 373.

nis similitudine deceptum hoc loco illum fuisse constat ex monumentis, quæ in cœnobio S. Catharinæ ad Clusam vidit, diligenterque expendit doctissimus P. Joseph Allegrantia Ord. Prædic. (a); ex quibus colligimus, cœnobium *S. Ambrosii de Carugate* fuisse in parvo ipso pago, cui *Carugate* nomen, Parochiali Brugherii Ecclesiæ obnoxio; illas autem moniales an. MCCCLXII. Mediolanum deductas, ac cœnobio S. Catharinæ de Rancate additas fuisse, quod proinde *SS. Ambrosii & Catharinæ de Rancate, olim de Carugate* interdum dicitur. Itaque omnino utraque hæc domus distinguenda est. S. Dominici de Carugate ædem in pluribus monumentis commemorari videmus. Aliquot ante Humiliatorum extinctionem annis commendata illa fuit, atque an. MDLXX. Rodulphus Crucejus Metropolitani templi Primicerius illius redditibus fruebatur, vacua omnino incolis domo. Ædes nunc prophanis usibus addictæ. Ecclesia adhuc superest, *S. Mariæ de Nive de Carugate* nunc appellata.

XXIV. Tres adhuc ex Catalogo nostro recensendæ supersunt Humiliatorum domus; nempe 21. *Domus de geranzano;* 22. *Domus de concorezio;* 23. *Domus de miglee*. Priores duas ignoraremus omnino; nisi earumdem Catalogus hic meminisset. Ad tertiam quod attinet, pagus est Mediolanensis agri, vulgo *Muggiò*, quod in veteribus chartis *Mugloe*, aut *Megloe*, aut *Migloe* appellatur. Humiliatarum Virginum domum ibi fuisse, mox videbimus. Ast cognominem Humiliatorum domum Mediolani fuisse non Catalogus tantum, sed charta etiam sæpius memorata an. MCCXCVIII. 2. Maji indicat, in qua hæc habemus: *frater azo domus humiliatorum de prato de marliano negotiator domus humiliatorum de migloe sita extra portam novam civitatis mediolani*. At nullum præterea illius monumentum occurrit.

XXV. Post has Humiliatorum domos enumeratas, quæ Fra-

(a) V. Giulin. Mem. di Mil. T. VII. pag. 181.

tribus ac Sororibus communes erant, ad illas Catalogus noster progreditur, quæ ab Humiliatis Sanctimonialibus tantum incolebantur. Sed antequam de his dicere aggredimur, aliæ nonnullæ recensendæ sunt domus, quæ Humiliatorum aut erant, aut fuisse dicuntur. Ac primo in Mediolanensi charta an. MCCLIV. XI. Febr., quam suo loco edemus, nominatur *Fr. Petrus domus humiliatorum de S. Agatha*. Præterea in literis Joannis XXII. an. MCCCXXI., quas Dissertat. IV. num. XIII. commemoravimus, nominatum videmus *Petrum de la Merla tunc* (multis scilicet ante annis, ut ex verborum contextu colligimus) *Prelatum Domus S. Agathæ Mediolan. ejusdem Ordinis* (Humiliatorum). Monasterium S. Agathæ ad S. Nazarii commemorant Mediolanenses Scriptores (a), sed cum illud jam ab anno MCXCII. exstitisse dicant, quo tempore numquam Humiliatorum domus Monasteriorum nomine appellabantur, cumque probabilius sit in pago, cui S. Agathæ nomen, illud fuisse, ab illo omnino distinguenda est nostra hæc Humiliatorum domus; quæ cum adhuc sæculo XIV. ineunte exstaret, eamdem esse arbitror ac unam ex iis, quæ in Catalogo recensentur; sed quæ hic S. Agathæ dicitur, alio ibi nomine designari; qua in re, quid ego conjectando sentiam, mox patebit, cum de Humiliatarum domo *de aziis* sermo erit. Mediolanensem aliam domum de Rondenario appellatam, quod forte ad Rondenariensem domum, quæ Novocomi erat, pertineret, ex nonnullis Rondenariensis tabularii monumentis colligimus; in charta enim an. MCCLXXI. XX. Febr. recensetur venditio facta *in fratrem petrum spezanavem, confratrem domus ... de rondanario recipientem nomine ... fratris benedicti prelati domus humiliatorum de rondenario site in civitate mediolani in porta texinensi, in parrochia sancti alexandrini*, & in charta an. MCCLXXX. XIV. Augusti sic eadem appellatur: *domus fratrum que dicitur de ronde-*

(a) V. Giulin. Mem. di Milan. T. VII. pag. 89.

rondenario constructa in civitate mediolani, *in porta ticinensi*, *in contrata de parazo*. S. Dalmatii prӕterea, ac S. Mariӕ Secretӕ templa, Humiliatorum olim fuisse tradunt Latuada (*a*), ac Sormannus (*b*). Ac fieri utique potuit, ut nonnullӕ ex domibus, quas ab aliquo pago appellatas vidimus, templis hisce uterentur. At certe illi errant, cum usque ad an. MDLXX. stetisse ibi Humiliatos narrant; quotquot enim anno MCCCXLIV. supererant eorum domus, quo loco essent, vidimus; nulla autem prope hӕc templa posita erat; ut, siquando illas Humiliati incoluerunt, iisdem profecto ante illum annum excesserint. Ubi etiam Pœnitentium mulierum domus Christo Crucifixo sacra exstat, fuisse olim Humiliatos, iidem auctores tradunt (*c*), sed quonam tempore id contigerit, quove hӕc domus nomine appellaretur, non indicant. Aliam Humiliatorum domum ibi Sormannus statuit (*d*), ubi nunc Cœlestini Monachi degunt. Cautior Latuada (*e*) animadvertens veteres illarum ӕdium incolas a Paullo Morigia, & a Galeatio Gualdo *Fratres de Pœnitentia Dei* appellari (quod tamen Cl. Julinius (*f*) non satis probari arbitratur), dubius hӕret, utrum ii fuerint, quos *de Pœnitentia Jesu Christi* dictos narrat Helyottus (*g*), an potius Humiliati, quos *Berettinos de Pœnitentia* vocatos fuisse idem testatur (*h*).

XXVI. Jamvero ad Humiliatarum domos progredimur, quas pariter eodem, quo in Catalogo recensentur, ordine proferemus: *In dicta fagia erant infrascripte domus sororum; 1. erat domus de*

sexto.

(*a*) Descriz. di Mil. T. V. pag. 311.
(*b*) Passeggi T. III. pag. 110.
(*c*) Descriz. di Mil. T. I. pag. 160. Passeggi T. II. pag. 57.
(*d*) Passeggi T. III. pag. 241.
(*e*) Descriz. di Mil. T. I pag. 197.
(*f*) Memor. di Mil. T. VIII. pag 340.
(*g*) Histoire des Ordr. Relig. T. III. pag. 177.
(*h*) Ibid. T. VI. Cap. XIX.

sexto. At primæ hujus domus hoc unice loco mentionem fieri video. 2. *domus de bagiera*. Hæc vero & in *processu Guillelmæ Bohemæ* nominatur: *actum mediolani in domo sororum domus de bagiera ordinis humiliatorum*; & in Catalogo an. MCCCXLIV., ubi corrupto vocabulo *de brugora* dicitur; & in Notitia Cleri Mediolan. an. MCCCXCVIII. ubi *de Baynera* appellatur. Quo illa loco exstaret, ignoramus. Certius aliquid de illa, quæ deinde sequitur, statuere possumus, nempe 3. *domus de sancta eufemia*. Hæc enim Carisio & Latuada (*a*) testibus, ibi erat, ubi nunc PP. Clerici Regul. Infirmorum Ministri novum Deiparæ a Salute nuncupatum templum erexerunt. Supererat illa adhuc an. MCCCXLIV., at in posterioribus Catalogis desideratur. 4. *Domus de sancto luca*. Domum hanc Catalogus etiam an. MCCCXLIV. commemorat; at in *Libro decimarum antiquarum an. MCCCCIV.* hæc habemus: *Domus S. Luce unita cum domo glaxiati*. Nihilominus S. Lucæ ædem ejusque Moniales in hoc ipso Codice inter Augustinianarum Virginum domos numerari videmus: *Domus Dominarum S. Luce*; ac præterea Bettinus de Tricio, qui sæculo XV. exeunte scripsit, in sua *Lethilogia* de Mediolanensibus templis in porta Vercellina sitis loquens ait: *Valeria segue poi cum sancto Lucha*; & Virginum cœnobium S. Caroli temporibus ibi fuisse, ab illo deinde deletum, animadvertit Cl. Oltrocchius (*b*). Quare cum unicam Mediolani S. Lucæ Ecclesiam commemoret Gothofredus de Bussero, dicendum erit, Sanctimoniales alias in Humiliatarum locum suffectas fuisse. Sex aliæ deinde recensentur Humiliatarum domus, quarum nudum nomen proferre cogimur; eæ porro sunt 5. *Domus de Cavalerio*: 6. *Domus fratris montenarii*: 7. *Domus de landriano*: 8. *Domus de rozeno*: 9. *Domus de pobiano*: 10. *Domus domine roxe*. Hæ omnes, si domum fratris Montenarii excipias, quæ

(*a*) T. II. pag. 30.
(*b*) Not. ad Vit. S. Car. Lib. II. Cap. VII. col. 206. Not. *a*.

quæ etiam in Catalogo an. MCCCXLIV. nominatur, diciturque *Domus de Montenariis*, nusquam amplius memorantur. Succedit 11. *Domus de vigevano de burgo spesso*. Quatuor Sanctimonialium Humiliatarum domos *de vigevano* nuncupatas, Mediolani fuisse videbimus. Quæ appellatio unde nam originem duxerit, ignoro. At quo hæc loco esset, indicant verba illa: *de burgo spesso*; ita enim vulgo in Portæ Novæ regione via illa dicitur, quæ PP. Minimorum cœnobii lateri adjacet. Hanc autem domui de Circulo, mox memorandæ, conjunctam fuisse, colligimus ex Constitutionibus in Humiliatorum Comitiis an. MCCCXLIII. latis; 12. *est domus de verano*, mihi omnino ignota.

XXVII. At occurrit tandem inter Humiliatorum domos, quæ nos diutius aliquanto detineat, scilicet 13. *Domus de senadochio*; eadem enim est sub S. Erasmi nomine adhuc superstes. Narrat porro Helyottus, sub ipsa Humiliatorum initia, post ædificatam Virginum *de Blassono* domum, de qua mox sermo erit, aliam etiam in ea urbis regione, quæ vulgo *Borgo nuovo* dicitur, fundatam fuisse S. Catharinæ, ut prima illa fuerat, sacram; postea tamen cum Sanctimoniales iis, qui porrigine laborarent, excipiendis Xenodochium condidissent, *Virgines de Xenodochio de Observantia* fuisse illas vocatas; nunc S. Erasmi nomine passim Cœnobium designari; vicum tamen adhuc Cœnobio adjacere, qui a porriginosis nomen duxit. Porro quod Helyottus refert, originem hujus Cœnobii ad prima Humiliatorum tempora referendam esse, S. Catharinæ sacrum illud fuisse, easque Sanctimoniales Xenodochium porrigine infectis statuisse, vere fortasse narrantur; sed nullum mihi est ad hæc confirmanda argumentum. At Xenodochium Cœnobio adjacuisse certissimum est, tum ex ipso nomine domus *de Xenodochio*; tum ex proximo vico, qui scilicet vulgo adhuc appellatur: *stretta de' tignosi*. Narrat vero Carisius in MSS. apud Latuadam (a), Xenodochii ipsius ædes viginti, antequam

(a) Descriz. di Mil. T. V. pag. 170.

tequam ipse scriberet annis [scribebat porro Carisius circa an. MDCL.] Cœnobio inclusas fuisse. Superest ibi adhuc, ut diximus, Humiliatarum Cœnobium, quæ tamen Romano ritu sacra usurpant. Altera deinde Humiliatarum domus *de vigevano* dicta occurrit, nempe 14. *Domus de vigevano de la vale*, seu de Valle. Est porro Mediolani Sanctimonialium Cœnobium S. Mariæ de Valle nuncupatum; at numquam illud ad Humiliatas pertinuit. Sed forte ab eodem cœnobio, quod proxima illi esset, domus hæc nomen accepit. Sequitur 15. *domus de' dexio magna*, quæ his tantum, uti & superior, memoratur. Quæ vero deinde profertur 16. *domus de uboldo pusterla sancte eufemie* [quæ *pusterla* nunc *Porta Ludovica* vulgo dicitur] etiam in Catalogo an. MCCCXLIV. recensetur, diciturque *domus S. Euphemiæ*. Binæ aliæ domus adduntur, quarum unica in hoc catalogo memoria superest, 17. *Domus de sancto maurilio*; 18. *Domus de vimoreno*. Primæ nomen fortasse a Parochiali S. Maurilii æde ductum, cui proxima esset. 19. *Domus de vigevano p. hor.* [scilicet portæ orientalis]. Tertiam hic habemus domum *de vigevano* nuncupatam, atque in porta orientali sitam, eodem fere loco, ubi nunc Helveticorum Collegium; quod tamen portæ novæ plerumque nunc adscribitur. Domus *de Casirate* circa an. MCCCCIV. addita illi fuit, ut diximus; hinc nunc *de Vigevano* dicitur, nunc *de Casirate*. At aucto Monialium numero, angustissimæ erant ædes, ut anno MDV. necesse fuerit de iis amplificandis agere, ut ex charta hujus anni 16. Decemb. constat, quam mecum communicavit sæpissime mihi laudatus Cl. Oltrocchius. Has deinde Moniales S. Carolus ad S. Mariæ Magdalenæ ad Circulum transtulit; ædes vero illæ Monialibus Brugoræ & Lambrughi (qui duo sunt in Brianteis collibus pagi) destinatæ, quas ille in urbem transferre meditabatur. Quod consilium cum exitu caruisset, Collegii Helvetici alumni, qui ad S. Spiritus degebant, huc deducti fuerunt (a). Non ita

notæ

(a) Oltrocch Not. ad Vit. S. Car. Lib. II. Cap. VII. col. 106. Not. g. Lib. V. Cap. XII. col. 464. Not. c.

notæ ſunt, quæ ſequuntur 20. *Domus de ſambugo*; 21. *Domus de ſacbelis*; quæ nullo alio in monumento memorantur.

XXVIII. Sed longiorem narrationem poſtulat 22. *Domus de Blaſſono*, ſeu, ut nunc dicimus, S. Catharinæ Braidenſis. Hujus originem ad prima Humiliatorum tempora revocandam Helyottus ſtatuit, ut jam innuimus. Quo enim tempore Clauſtralem vitam amplexi ſunt Humiliati, eodem mulieres virorum conſilium ſequutas, non longe a Braidenſi Cœnobio domum elegiſſe, ait, quæ Carcerum nomine deſignabatur, qua illæ incluſæ Divino cultui vacarent: domum illam deinde, quam inter Humiliatarum domos omnium antiquiſſimam exiſtimat, ex illarum familia, quæ primæ illius initia poſuerunt, *de Blaſſono* appellatam fuiſſe addit. Ego vero florentiſſimo adhuc Cœnobio nolim ſane tantæ antiquitatis gloriam denegare; ſed vereor, ut veterum monumentorum auctoritate ſatis illa comprobetur. Certe Chronicorum Scriptores, cum mulieres proprias ſibi ædes ſub ipſa Humiliatorum initia conſtruxiſſe narrant, addunt: *ut humiliatæ de Blaſſono Mediolani*; quibus verbis exemplum quidem ex illa domo petitum afferunt, ſed omnium primam fuiſſe illam non ſatis teſtantur. Quod autem addit, *Carcerum domum* ibi olim fuiſſe, quamvis hic etiam monumentorum teſtimonium deſiderem, hinc tamen veriſimile redditur, quod & ad Urbis portas fuiſſe olim Mediolani carceres videmus (*a*), & hoc ipſo ſcilicet loco una erat ex minoribus Urbis portis, vulgo *Puſterla* Braidenſis dicta (*b*). Illud etiam probabiliſſimum arbitror, *de Blaſſono* domum illam appellatam fuiſſe, ex earum, quarum ope conſtructa illa fuerat, nomine. Extinctis porro Humiliatis, priſtinas tamen Sanctimoniales illæ Humiliatorum leges, ac peculiarem in ſacris peragendis ritum ſequutæ ſunt hactenus, atque adhuc ſequuntur.

(*a*) V. Giulin. Memor. di Mil. T. V. pag. 49. & ſequ. T. VII. pag. 423. & ſequ. &c.
(*b*) Ibid. T. IV. pag. 403.

XXIX. Verum Cœnobii hujusce mentio nos monet, ut aliquid de Guillelmæ Bohemæ erroribus, deque turbis in hac Urbe, ac præsertim in hoc Cœnobio, excitatis dicamus; quæ digressio eruditis Lectoribus non erit, arbitror, injucunda; & spectatissimi hujus Cœnobii famæ non modo quidquam non detrahet, sed majori etiam gloriæ erit; quod cum impiæ sectæ asseclas suis aliquando parietibus Virgines illæ incluserint, sceleris se tamen erroris que puras pleræque servarint. Mulierem hanc ante XIII. sæculi exitum Mediolani fuisse, plurimosque in errorum suorum societatem allexisse, nec nisi post illius obitum fuisse illius crimina detecta, ejusque proinde effossum cadaver, flammisque traditum, auctores non pauci tradunt. Sed hæc diu opinio insederat, non tam hæreseos illam, quam turpissimorum criminum ream, ejusque asseclas in omne libidinis genus fuisse effusos. At Joannes Petrus Puricellius, judicium a Fidei Quæsitoribus an. MCCC. hac in caussa institutum nactus, quod nunc in Ambrosiana Bibliotheca exstat (c), conscriptaque ad illud illustrandum Dissertatione, quæ ibidem servatur MS. (d), primus ostendit, stultissimos quidem errores, numquam crimina hujusmodi, in Actis illis commemorari. Nec porro potuisse fieri videtur, ut cum minima quæque ad Guillelmam ejusque asseclas pertinentia Judices persequerentur, nihil umquam de gravissimis hisce sceleribus investigando cognoscerent. In Guillelmæ erroribus recensendis non immorabimur, quos Cl. viri Muratorius (a) ac Julinius (b) accurate explicarunt. Hæc scilicet, ut brevi dicam, erat eorum summa: Guillelmam unam eamdemque cum Spiritu Sancto esse; hunc enim in Judæorum præsertim ac Saracenorum salutem fœmineum illius corpus in-

(a) Cod. MS sign. A. 227. in fol.
(b) Cod. MS sign. C. 2. in fol.
(c) Antiquit. Ital. T. V. col. 91.
(d) Mem. di Mil. T. VIII. pag. 352.

induisse, ut ad Christianorum salutem virile corpus Dei filius assumpserat. Hinc verum se Deum, verumque foeminei sexus hominem Guillelma dictitabat; se etiam Angelo nunciante conceptam fuisse; surrecturam se post mortem, atque ad Coelum evolaturam; nunc vero Maifredam [de qua mox erit sermo] ipsius vices inter homines acturam, hanc sacra peracturam, hanc Pontificia auctoritate praeditam Mediolani primo, tum Romae habituram conciones; hanc denique Judaeos ac Saracenos lustrali aqua purgaturam. Haec fere erant Guillelmae deliria, quae fusius apud memoratos auctores exposita invenies. Illud potius inquirendum arbitror, non satis hactenus cognitum, undenam Bohemae nomen Guillelmae inditum fuerit. Jactabat scilicet illa Bohemiae Regis se filiam esse. At vere ne an falso? Juverit hic ipsa *Processus* verba audire, qui XX. fere post illius mortem annis institutus est; illa enim, ut ex eodem colligimus, aut anno MCCLXXXI. exeunte, aut ineunte MCCLXXXII. obierat; caussae vero cognitio nonnisi anno MCCC. coepta est. Ibi itaque haec habentur: *Interrogatus* [Andreas Saramita unus ex praecipuis Guillelmae discipulis] *si scit vel audivit, unde fuerit illa guillelma, respondit quod sic, videlicet quod fuit filia quondam Regis boemie, ut dicebatur. Interr. si ipse inquisivit veritatem de hoc, respondit sic, videlicet quod ipse andreas ivit usque ad regem boemie, & invenit regem mortuum, & invenit quod ita erat. Interr. qua de causa ivit ad inquirendum hoc, resp. quod ivit ad significandum Regi, quod illa Guillelma erat mortua; & si ipse Andreas aliquid posset obtinere a Rege propter honorem impensum dicte guillelme per ipsum andream* (a). Arbitratur porro Puricellius fieri sane potuisse, ut res ita haberet; conjicit enim Primislai Bohemiae Regis filiam illam fuisse, atque Ottocari sororem, qui deinde a Rodulpho Habspurgico devictus est. Ille enim anno MCCXXX. adhuc vivebat; ac tres filias habuisse a

(a) Processus pag. 2.

Dubravio dicitur (*a*), ex quibus prima Udalrico Carinthiæ, altera Henrico Uratislaviæ Principibus nupsit; tertia Agnes in Pragensi Cœnobio se ipsam Deo dicavit. Potuit itaque, ait Puricellius, una ex duabus illis, quarum nomina reticentur, esse Guillelma; potuit illa, viro aut demortuo aut relicto, in Italiam descendere [enimvero nuptam illam fuisse ex alio *processus* loco colligimus, ubi dicitur: *& duxit filium in civitatem Mediolani*]: potuit Andreas in Bohemiam profectus post Guillelmæ mortem Regem Bohemiæ pariter mortuum invenire, Ottocarum scilicet Guillelmæ fratrem anno MCCLXXVIII. VII. Kal. Septemb. occisum (*b*); neque enim Andreas ait, Bohemiæ Regem a se quæsitum patrem Guillelmæ fuisse; quin etiam Guillelma eadem, quæ hic regis filia dicitur, alibi (*c*) regis soror vocatur; Primislai nempe filia, Othocari soror. Potuit denique Andreas re infecta, nulloque auxilio impetrato reverti; Venceslaus enim Othocari filius, in Franconiam abductus fuerat, ac Bohemiæ Regnum Othonis Brandeburgici administrationi per quinquennium commissum; itaque nullus ex Guillelmæ gente in Bohemia supererat. At præterquamquod tres illæ Primislai filiæ, non Ottocari, sed Venceslai sorores fuerunt, & Ottocarus non Primislai, sed Venceslai filius, Primislai nepos fuit, ut ex Dubravio ipso, & ex Genealogicis tabulis illius historiæ præfixis, atque ex melioris notæ auctoribus constat, ac proinde Guillelma Ottocari non soror, sed amita dicenda esset, præter hæc, inquam, illud præsertim difficultatem facit, quod parum verisimile videatur, mulierem regio sanguine natam, ac nobilissimo dynastæ matrimonio junctam, quæque Bohemiæ Regis filia palam diceretur, ita Mediolani diu vixisse, ut nec honore ullo hac de caussa afficeretur, ac tam obscura,

(*a*) Histor. Bohem. Lib. XV. prope fin.

(*b*) Calles Ann. Austr. T. II. pag. 560.

(*c*) Procefs. pag. 13.

scura, & incerta esset illius conditio, ut necesse fuerit Andreæ Bohemicum iter rei cognoscendæ caussa suscipere. Quis præterea verisimile credat, nec ipsos Bohemiæ Reges umquam de Guillelma quæsisse, quæ se palam ex illorum stirpe Mediolani diceret; nec Bohemicarum rerum auctorem ullum Guillelmam hanc umquam novisse, nec in illius provinciæ historiis commemorasse? Itaque suspicor Guillelmam famæ comparandæ cupidam hæc dictitasse, ac sparsisse in vulgus; Andream vero, ne se suosque mulieris mendacio deceptos, ac Bohemicum iter frustra susceptum fateretur, illa confixisse.

XXX. Hæc de Guillelmæ genere dicenda fuerunt. Jamvero ad ea progrediamur, quæ illi cum Humiliatis Sanctimonialibus domus *de Blassono* communia fuerunt. Filiam in illa domo ac sororem habebat Andreas ille Saramita, studiosissimus Guillelmæ sectator; nominantur enim in actis: *soror Flordebellina filia domini andree saramite*, & *soror melior de saramitis domus humiliatarum de blassono soror carnalis dicti Andree* (a). Hac vero ratione potissimum nonnullas hujus cœnobii sanctimoniales lue illa infectas crediderim, Andrea ipso, ejusque filia ac sorore, quas ille in errorem induxerat, alias paullatim in ejusdem erroris societatem adducentibus. Sed nulla ardentius Guillelmæ partes amplexa est, quam *Soror Mayfreda ordinis humiliatorum, & filia domini Morandi de Pirovano* (b); quæ ideo forte a Guillelma ejusque asseclis in suorum numerum ultro expetita fuit, quod generis nobilitate & affinium gratia multum posse illam communi caussæ prodesse confiderent. Anastasia enim de Pirovano Matthæi Vicecomitis Mater fuit (c). Enimvero in Joannis XXII. literis X. Calend. April. MCCCXXIV. datis, quibus Matthæum Vicecomitem Mediolani

(a) Ibid. pag 13.
(b) Ibid. pag. 6.
(c) Giulini Mem. di Mil. T. VIII. pag. 70.

diolani Dominum ejusque filios anathemate ferit, inter pœnæ caussas hæc recensetur: *quod quondam Manfreda mulier de Mediolano dicti Matthæi ex linea materna propinqua labe respersa pravitatis ejusdem* (hæreticæ), *in persona cujusdam, quæ Guillelma nomine vocabatur, Spiritum Sanctum asseruit incarnatum, ipsamque Guillelmam a Deo assumptam mirabiliter extitisse .... & quia inter alios credentes ipsarum prefatus Galeatius* (Matthæi filius) *culpabilis fuit repertus, inquisitores ipsi propter hoc captivarunt & detinuerunt eumdem; licet postmodum per ejusdem Matthæi potentiam coacti minis & terroribus eum duxerint dimittendum* (a). Hanc itaque Maifredam, seu Manfredam tamquam fidissimam administram suam Guillelma delegerat, quin etiam Pontificiam illi auctoritatem vicesque suas destinaverat: *Dicebat maxime Andreas etiam, quod ipsa mayfreda debebat esse papa & vicaria dicte guillelme in terris, sicut beatus petrus apostolus erat vicarius Christi, & quod debebat habere potestatem ligandi, sicut beatus petrus, quia sicut spiritus sanctus erat in forma mulieris in ipsa guillelma, ita ipsa mayfreda debebat esse vicaria ipsius guillelme in forma mulieris* (b). Sed post Guillelmæ maxime mortem, Maifredæ aliorumque studium in illius cultu augendo patuit. Etenim *Andreas Saramita fecit ... portari ... Guillelmam in Ecclesia fratrum conversorum de Clarevalle*, (in Clarœvallensis enim cœnobii templum a templo S. Petri ad Hortum, in quo antea tumulatum fuerat, translatum est Guillelmæ corpus; ac superstitem in Clarœvallensi sepulcreto picturam fuisse testatur Puricellius (c), Guillelmæ effigiem exprimens, quam Sanctus Bernardus Deiparæ Virgini sistebat, simul cum Humiliata Sanctimoniali post Guillelmam genuflexa) *& ibi presentibus multis fratribus clericis, & conversis fecit lavari eam guillelmam de aqua & vino simul mistis*,

(a) Rainald. Annal. Eccles. T. V. ad an. 1324. num. 9.
(b) Process. pag. 16.
(c) Miscell. MSS. in Bibl. Ambros. Cod. sign. C. 76. in fol.

mistis, & *dictus andreas recolegit ipsam lavaturam dicens*, *quod de ipsa aqua fieret crisma ad crismandum devotos & devotas dicte guilelme*, & *ipsam aquam fecit portari in mediolano ad domum sororum domus de blassono* .... & *aqua illa posita fuit in altari sororum dicte domus de blassono* (a). Nec vero hac tantum superstitione templum illud violatum est, sed Guillelmæ ipsius effigies palam proposita: *Interrogata* (Maifreda) *quis fecit pingi illum pannum* (vexillum intellige, vel peristroma, quo sensu eam vocem interdum accipi monet (b) Cangius), *qui est super altare in domo humiliatarum de blassono*, *in quo picte sunt tres persone*, *quarum due a dexteris & a sinistris videntur trahere captivum de carcere*, *respondit*, *quod vel ipsa*, *vel dictus andreas*, *vel sorores dicte domus fecerunt pingi illum pannum*, *sed non recordatur quis illorum* .... *quia tunc credebat quod predicta sancta guillelma esset tertia persona in trinitate*, & *quod per eam deberent salvari Iudei & Saraceni*, & *illi sunt illi qui sunt picti a parte sinistra* (c). Quin etiam Dionysius Cotta in iisdem Actis de se testatur, *quod fecit pingi figuram dicte quondam guillelme in ecclesia fratrum sancte marie Matris domini* (seu Canonicæ) *extra portam novam*, & *fecit poni lampadem ante dictam figuram* (d). Maifreda vero præcipua totius sectæ dux frequentissimos in domo eadem de Blassono conventus celebrabat: *Interrogata* (Maifreda) *si* .... *alique persone congregabant se ad eam*, *respondit quod sic in domo dictarum sororum de blassono*, *aliquando in parlatorio*, *aliquando in infirmaria*, *aliquando sub porticu* ...., *sed masculi numquam comedebant ibi*, *excepto domino francesthino* (Malcolzato, de quo infra); *sed femine bene comedebant ibi aliquando* (e). In his vero conventibus

(a) Processf. pag. 18.
(b) Gloffar. T. V. col. 2091.
(c) Processf. pag. 70.
(d) Processf. pag. 49.
(e) Ibid. pag. 7.

tibus sacrum concionandi munus sibi Maifreda usurpabat: *ipsa soror Mayfreda aliquando exponebat evangelia, & aliquando loquebatur de Sancta Katerina* (ex quo colligimus Ecclesiam illam fuisse jam huic Virgini sacram) *& de aliis Sanctis* (a).

XXXI. At quamvis Maifreda, ac nonnullæ hujusce domus Sanctimoniales Guillelmæ partes tam studiose sectarentur, reliquæ tamen a turbis hujusmodi abhorrebant, fateturque Maifreda ipsa, sæpe se ab iisdem fuisse hac de caussa acriter objurgatam (b). Cum tamen nihil illæ proficerent, timendumque esset, ne lues hujusmodi paullatim serpens, ceteras etiam inficeret, Maifreda ejusque sociæ e cœnobio ad Guillelmi Muticæ ædes deductæ sunt; sæpe enim in Actis legimus: *in domo guillelmi Cutice, ubi modo stabat dicta soror mayfreda*. Nec tamen a conventibus celebrandis illa abstinuit; quin etiam eo audaciæ scelerisque processit, ut sacra ipsa ementiri auderet: *a festo pasche proxime preterito citra, soror mayfreda de pirovano paravit se ad modum sacerdotis, & soror flordebellina, & soror anexina, & andreas saramita, & franciscus malcolzatus habebant dalmaticas; & albertonus de novate, & filixinus karentanus, & ottorinus de garbagnate habebant cottas blanchas, & paraverunt unum discum ad modum altaris, & habuerunt calicem & alia necessaria pro missa dicenda, & dicta soror mayfreda dixit missam, & habuit hostiam, & levavit, & fecit omnia circa missam illam, secundum quod fatiunt alii sacerdotes, & dictus andreas dixit evangelium, & albertonus predictus dixit epistolam* (c). Tot hæc tantaque scelera ad hæreseos Quæsitores aliquando delata illos excitarunt, ut in eorumdem auctores, qua par erat severitate, animadverterent. Itaque Julio mense viginti fere post Guillelmæ mortem annis, scilicet anno MCCC. *coram Fratribus Guidone de Cache-*

(a) Ibid. pag. 4.
(b) Ibid. pag. 7.
(c) Ibid. pag. 36.

Corbenato & Raynerio de Pirovano Ordinis Prædicatorum Inquisitoribus hæreticorum caussæ totius cognitio cœpta est. Ac die XXIII. Augusti ejusdem anni in Jacobam de Bassanis ejusdem domus de Blassono Monialem sententiam latam videmus: *convocatis... Bernardo de Talentis Episcopo Laudensi, & domino Obizone de buxnate archidiacono Ecclesie majoris, & Mattheo Vicecomite preposito de dexio... dixerunt & consuluerunt...* (Fidei Quæsitores), *quod soror Jacoba de bassanis de nova* (quæ, ut ex actis iisdem constat, Guillelmæ & Maifredæ studiosissima fuerat) *Ordinis humiliatorum domus de blassono site in civitate Mediolani prope pontem veterem braide guertii, potest & debet judicari heretica in abjuratam heresim relapsa, & in abjuratam recidiva, & ipsam fore sine aliqua audientia seculari judicio relinquendam* (a). Ex quibus verbis cognoscimus, quod ex aliis etiam auctorum locis colligimus, judicium aliquod in hac caussa antea etiam institutum fuisse, quod tamen hunc unice exitum habuisse videtur, ut scilicet errores suos Guillelmæ asseclæ abjurarent, nec satis ad impiorum hominum fraudes prohibendas valuisse. Quid in Maifredam sociosque statutum fuerit, ex Actis non constat. Sed tum ex memoratis Joannis XXII. literis, tum ex Aicardi Mediolanensis Archiepiscopi, aliorumque aliquot Episcoporum, ac Fidei Quæsitorum sententia in Matthæum Vicecomitem lata XIV. Martii an. MCCCXX. colligimus, fuisse Maifredam igni damnatam: *Manfreda & Guillelma prædictæ*, ait Joannes, *traditæ fuerunt judicio sæculari, & demum ignis incendio concrematæ*. Quod de Guillelma sic intelligendum est, fuisse scilicet illius cineres e tumulo eductos, ac flammis traditos. Aicardus autem: *Olim etiam dum alias regimini Civitatis* (Mediol.) *eidem de facto præesset* (Matthæus), *rogavit pro liberatione cujusdam hæreticæ, Manfredæ nomine, quæ tunc tenebatur in carcere, & quæ fuit postmodum judicio sæculari relicta, & demum ignis*

 incendio

(a) Processf. pag. 33.

incendio concremata (*a*). Huic eidem pœnæ probabile est Jacobam de Bassanis & Andream Saramitam addictos fuisse. Sed de Guilelma ac de Maifreda satis. Jam enim ceteræ Humiliatarum domus ad se nos vocant.

XXXII. Post domum de Blassono enumerantur 23. *Domus de sancta marcellina;* 24. *Domus de sancto nabore;* 25. *Domus de sancto protaxio*. Habemus singulis hisce sacras Mediolani ædes; quæ numquam tamen ad Humiliatas Sanctimoniales pertinuisse videntur; itaque arbitror, iis Humiliatarum domibus ideo hujusmodi nomina indita fuisse, quod iisdem proximæ essent. Porro nullum aliud habemus earumdem monumentum. 26. *Domus de cabiate*. Domum hanc in memorato Guillelmæ Bohemæ *Processu* nominatam videmus: *in Domo sororum humiliatarum de cabiate ordinis humiliatorum* (*b*). Eamdem esse suspicor ac illam, quæ in Catalogo an. MCCCXLVIII. dicitur *de parabiago*: hujus enim domus nomen nec in Catalogo priore, nec in monumentis aliis occurrit; ut potuerit proinde per librarii errorem *de cabiate*, in *de parabiago* mutari. Tertia nunc Humiliatarum domus adhuc superstes occurrit, nempe 27. *Domus de circulo*, quæ nunc S. Mariæ Magdalenæ ad Circulum dicitur, quæque non veteres tantum Humiliatorum leges, sed peculiarem etiam in sacris peragendis ritum sequitur. Nostrum hic non est de hujus appellationis etymo, ac de Circo, qui olim hoc loco esset, disserere. Qui hæc velit, Mediolanensium rerum Scriptores consulat, ac præcipue Puricellium (*c*), Gratiolium (*d*), Lattuadam (*e*), Julinium (*f*). Ad hujus vero cœnobii originem quod attinet, nulla veterum monu-

(*a*) Ughell. Ital. Sacr. T. IV. Ser. Archiep. Mediol. in Aicherdo.

(*b*) Pag. 23.

(*c*) Dissert. Nazar. fol. 94.

(*d*) De antiquis Mediol. ædific. Cap. X.

(*e*) Descriz. di Mil. T. IV. pag. 22.

(*f*) Memor. T. V. pag. 278. T. VI. 248.

monumentorum auctoritate comprobatur, quod Turrius apud eumdem Latuadam refert, fuisse illud ab eorum uxoribus excitatum, qui antiquissimi Humiliatorum coetus initia posuere; nec de illius origine certum aut probabile quidquam proferre possumus. Addit Latuada in charta an. MCCCXCII. domum hanc *Dominarum Muscarum de Cergio* appellari; in alia autem MCCCCX. eamdem dici *Monasterium seu Domum Dominarum Muscarum Sanctæ Mariæ ad Circulum Mediolani*, *Ordinis Sancti Dominici*. Fateor tamen, quid de hisce monumentis judicem, incertum me hærere. Mitto appellationem illam *Dominarum Muscarum* numquam me alibi nactum esse. Quid vero illud est? *Ordinis S. Dominici*. Suspicatur Latuada scribæ imperitia id factum, qui cum Moniales albis vestibus indutas videret, illas Dominicanas arbitraretur; quam tamen Cl. Scriptoris conjecturam nescio, an eruditi viri sint facile probaturi. Sed quidquid de his Monumentis dicendum sit, certe domus illa Humiliatorum legibus semper vixit. Anno MDLXXXIV. XXV. Jun. primum novo templo exstruendo lapidem jecit S. Carolus (a), quod deinde anno MDLXXXIX. XXII. Jul. Gaspar Vicecomes Mediolanensis Archiepiscopus solemni ritu consecravit (b).

XXXIII. Tres jam vidimus Humiliatarum domos *de vigevano* nuncupatas; quarta nunc sequitur 28. *Domus de vigevano de la clusa*. Suspicari forte quis posset eamdem hanc esse, quæ nunc vulgo S. Catharinæ ad Clusam dicitur. Sed eruditissimus P. Joseph Allegrantia Ord. Prædic., qui hujus Coenobii tabularium diligenter excussit, anno tantum MCCCCLXXXX. Coenobii illius initia posita animadvertit, ut ex monumentis constat, quæ mecum humanissime communicavit. Itaque a Parochiali S. Michaelis ad Clusam æde ductum potius arbitror nomen. Anno

 MCCCXLIV.

(a) Latuada T. IV. pag. 47.

(b) Saxius Series Archiep. Mediol. T. III. pag. 1072.

MCCCXLIV. illa adhuc supererat; sed posterior nulla ejusdem mentio. 29. *Domus de udrugio*. Chartam an. MCCXCI. in Ambrosiano tabulario se vidisse ait Cl. Julinius (*a*), in qua Humiliatorum domus *Udrugii*, qui pagus est, vulgo *Origio*, posita indicatur; sed forte hæc eadem est, urbana scilicet, sed a pagi illius nomine appellata. In hoc tantum Catalogo illa recensetur, uti & quæ deinde sequitur 30. *Domus domine beldie de uboldo*, 31. *Domus de lacterela*. Unicum, post hunc Catalogum, habemus hujus domus monumentum in charta an. MCCCXXVIII. XIX. Decemb. in hujus nostri Collegii tabulario, in qua fit mentio ministræ, & sororum *domus de lacterella porte vercelline foris ordinis humiliatorum;* 32. *Domus de aziis p. c.*, scilicet *portæ cumanæ*, seu, ut nunc dicimus, Comensis. Inter veterem Portam Jovis, ac Portam Comensem, minorem aliam portam fuisse, quæ *Pusterla de Azziis* diceretur, tradunt Mediolanenses Scriptores, ac Cl. Julinius præsertim (*b*), qui diligenter de illius vocis etymo disserit. Itaque in hac regione alia erat Humiliatarum domus *de aziis* appellata. Quin etiam duas per id tempus Monialium domos non longe a *pusterla de aziis*, & utramque S. Catharinæ sacram fuisse ex Puricellianis Schedis discimus (*c*): ille enim in charta an. MCCLXXXI., quæ in S. Margaritæ Cœnobio servatur, nominari ait *Domum Dominarum S. Catharinæ in burgo de Aziis portæ Cumanæ foris Civitatis Mediolani*, & pariter *Domum Dominarum S. Catherinæ quæ stat per medium hospitale S. Simpliciani*. Ad primam illam domum pertinent duo alia monumenta in eodem Cœnobio asservata, quæ Puricellius commemorat; alterum an. MCCLXXXIII. IV. Maji, quo Otho Vicecomes Mediolan. Archiep. concessit *Priorissæ ac sororibus S. Catherinæ veteris sitæ in Parochia*

(*a*) Memor. T. VIII. pag. 438.

(*b*) Ib. T. VI. pag. 422.

(*c*) Biblioth. Ambrof. Cod. MSS. sign. C. 76. in fol.

rochia S. Protasii in campo versus Paschale de Aziis facultatem construendi Ecclesiam; alterum an. MCCCXXIX. quo *Dominus J. S. Eustachii Diaconus Cardin.* nominatur, ac memoratur illi *facta solutio nomine domus Dominarum quarumdam* [forte quondam] *S. Catherinæ, quæ sita erat extra pusterlam de Aziis, & unita fuerat Monasterio S. Margaritæ.* At hæc profecto non illa est, quam Catalogus noster commemorat; hæc enim jam ab an. MCCCXXIX. S. Margaritæ Cœnobio conjuncta fuerat; Humiliatarum vero domus de Aziis in Catal. an. MCCCXLIV. adhuc numeratur; tum vero in *Libro decimarum antiquarum an. MCCCCIV.* dicitur *domus de aziis unita cum domo circuli*. Ego vero, si quis conjecturæ locus, suspicor, domum hanc de *Aziis* eamdem esse ac domum S. Agathæ, quam num. XXV. commemoravimus. Conjecturæ ansam præbet Gothofredus de Bussero, qui de Ecclesiis S. Agathæ Mediolani sacris loquens, ait: *alia in burgo aziarum*. Itaque cum certum sit domum *S. Agathæ* dictam habuisse Mediolani Humiliatos, cumque certum sit S. Agathæ ædem *in burgo aziarum* fuisse, quidni dicamus eamdem fuisse S. Agathæ domum ac domum *de aziis*, quæ olim communis fuerit fratribus ac sororibus, ut ex allatis monumentis constat, deinde vero mulieribus tantum permissa sit? Tres denique supersunt Humiliatarum domus, quarum in priore Catalogo tantum occurrit nomen, scilicet 33. *Domus de tburate ;* 34. *Domus de campanili ;* 35. *Domus de burgo vilano*, seu *milano*.

XXXIV. At vero in Catalogo an. MCCCXLIV. binæ aliæ Humiliatarum domus occurrunt, in priore omissæ; nempe *domus de Tegnono*, & *domus de Terragio*. Prima in *Libro decimarum antiquarum* dicitur *unita cum domo Vicoboldoni*. Si in Catalogo anni MCCCXLIV. omissam viderem domum de *Xenodochio*, arbitrarer hanc diverso illo nomine designari; vidimus enim Xenodochium porrigine infectorum ibi fuisse. Sed utraque nominatur, ac distinguenda proinde est. Domus autem *de Terragio*, cujus nulla

alia

alia mentio occurrit, ideo forte hoc nomine appellata est, quod mœnibus imposita esset, quæ fossam urbi circumdatam cingebant: illa enim hoc nomine vocata fuisse & vetera monumenta, & hodierna etiam appellatio ostendunt (a). Easdem forte illas fuisse cum aliquibus ex iis XXXV., quas superius recensuimus, existimo; sed diverso nomine appellatas.

XXXV. Aliæ tamen adhuc proferendæ supersunt, quæ Humiliatarum domus dicuntur, quæque ad Humiliatorum Ordinem pertinuisse plerumque videntur; ad quem, mea quidem sententia, numquam illæ pertinuerunt. Etenim ne de voce una, quod sæpe fit, disputemus, sic statuo, eas tantummodo domos *Ordinis Humiliatorum* appellandas esse, quæ Humiliatorum legibus institutisque vixerint. Itaque si quando Sanctimoniales nonnullas Augustinianis aliisve legibus addictas videamus, quibus nihil erat cum Humiliatorum legibus commune, quamvis Humiliatas appellari illas videamus, nomen hoc lato quodam sensu accipiendum erit, ut voluntariam animi dejectionem, non peculiarem illam, quam Humiliati sequebantur, vivendi rationem significet. Aliud præterea ex domorum conjunctione indicium habemus, ut quæ proprio, quæ lato sensu Humiliatæ appellentur, cognoscamus. Cum enim Humiliatorum Ordinis Sanctimoniales Magistri Generalis ac Præpositorum juri obnoxiæ essent, plurima quidem exstant Magistrorum decreta, quibus nonnullas earumdem domos simul conjungendas statuunt; at numquam videmus illas, quas certe constet ad Humiliatorum Ordinem pertinuisse, sola Episcopi auctoritate invicem unitas, aut alteri domui conjunctas, quæ iisdem legibus non viveret. Itaque si, quæ Humiliatæ dicuntur, videamus illas nullo Humiliatorum Generalis Magistri consensu alteri domui, quæ præsertim Humiliatorum leges non sequeretur, conjunctas esse, latiore sensu Humiliatas illas dici omnino arbitrabimur. Quid? quod

(a) Giulin. Memor. T. VI. pag. 431.

quod discrimen hoc inter Humiliatas Moniales videntur Scribæ ac Notarii ipsi agnovisse? Quamvis enim non semper, sæpe tamen cum de veris Humiliatis loquuntur, sic ajunt: *Ordinis Humiliatorum*. Ita in *processu* Guillelmæ Bohemæ dicitur: *in domo sororum humiliatarum de cabiate ordinis humiliatorum. Soror Mayfreda ordinis humiliatorum. In domo sororum de bagiera ordinis humiliatorum*. At ceteras, quas nunc commemorabimus, quamvis sæpe Humiliatas, numquam tamen *Ordinis Humiliatorum* appellari videmus.

XXXVI. His positis, primæ occurrunt *Domus de supra murum*, nunc *S. Mariæ de Victoria*, cujus Moniales olim *Dominæ Albæ* appellabantur; & *Domus S. Mariæ de Castagneda*. Charta enim XIX. Jun. an. MCCCLXXXV. in prioris Cœnobii tabulario vidit ac nobiscum communicavit alias laudatus P. Allegranzia, qua *Humiliatæ domus S. Mariæ de Victoria, atque in ea duæ superstites domus Humiliatarum S. Mariæ de Castagneda Procuratoribus suis committunt peti & confirmari ab Urbano VI., seve ab Antonio Archiep. Mediolan. earumdem domorum unionem & incorporationem a B. M. Guillelmo Archiep. Mediol. jam ante concessam atque peractam*. At ad Virgines S. Mariæ de Victoria quod attinet, quarum prima mentio ad an. MCCXXI. occurrit (*a*), Augustinianis legibus vixisse olim illas testatur Cl. Julinius (*b*); & Innocentius IV. literis suis VI. Id. Maji an. MCCLII. ad illas datis, quæ in eodem tabulario asservantur, Ordinis S. Augustini illas vocat; anno vero MCCLV. S. Dominici leges amplexas illas fuisse Julinius idem ostendit (*c*). Domus pariter S. Mariæ de Castagneda Sanctimoniales, quarum prima mentio ad annum MCXC. occurrit, quamvis Humiliatæ vocentur, Puricellius chartam commemorat (*d*) an. MCCCLXXXIII. in

(*a*) Giulin. Memor. T. VII. pag. 363.

(*b*) Mem. T. VII. pag. 532.

(*c*) Mem. T. IX. pag. 96.

(*d*) Biblioth. Ambros. Cod. MS. sign. C. 76. in fol.

in S. Margaritæ tabulario asservatam, ubi illæ Humiliatæ Ordinis S. Augustini dicuntur. Erat porro, ut ex alia ejusdem tabularii charta an. MCCCXLI. Puricellius ostendit, erat, inquam, domus illa de Castagneda in Ticinensi porta, atque in Parœcia S. Michaelis ad Clusam posita. Non longe distabat *domus fratris Lanfranchi de Coliate*, cujus etiam Sanctimoniales Humiliatæ appellantur: chartam enim ex eodem tabulario Puricellius commemorat XXXI. Augt MCCCXXVII. *Domus S. Mariæ de Castenedo, & domus Dominarum Humiliatarum fratris Lanfranchi de Coliate sita in civitate Mediolani in portâ Ticinensi in Parochia S. Michaelis ad Clusam, deliberant de ambabus hisce domibus in unum uniendis, ita ut sorores de Coliate uniantur alteri de castanedo, si tamen consensus Archiepiscopi accesserit*. Sed præterquamquod hæc etiam domus in Catalogis nostris omittitur, Humiliatorum Ordinis non fuisse illas satis ostendit, quod Magistri Generalis nulla in memorata conjunctione fit mentio, quodque alteri domui conjungitur, quam non Humiliatorum, sed Augustinianas leges sequutas fuisse probavimus. Quin etiam in *libro decimarum antiquarum an. MCCCCIV.*, ubi omnes Augustiniani Ordinis domus simul recensentur, nominatur in illis *Domus dominarum fratris lafranchi de coliate unita cum domo de supra murum*, scilicet S. Mariæ de Victoria, ad quam simul cum Monialibus de Castagneda concesserant.

XXXVII. Iisdem de caussis, quamvis Sanctimoniales Monasterii *de Arcagnago*, nunc S. Agnetis, & *Domus B. Virginis de Vedano*, nunc S. Augustini in Porta Nova, & *Domus de Cantalupo* in Ticinensi porta, Humiliatæ ex monumentis pluribus appellentur a Puricellio (*a*), Latuada (*b*), & Sormanno (*c*), cum tamen iidem auctores consentiant; quod certissimis argumentis con-

(*a*) Monum. Basil. Ambros. pag. 385. 386.

(*b*) Descriz. di Mil. Tom. IV. pag. 24. 408. T. V. pag. 245.

(*c*) Passeggi Tom. II. pag. 128. T. III. pag. 175.

constat, Augustinianas leges illas servasse, nemo Humiliatorum Ordini illas adscribendas esse judicabit. Ac praeterea ad domum de Arcagnago quod attinet, validum opinioni nostrae pondus accedit ex *Notitia Cleri Mediolanensis an. MCCCXCVIII.*. Cum enim ibi Sanctimonialium Ordinis Humiliatorum domus a ceteris Virginum coenobiis separentur, *Domus Dominarum de Arcagnago* postremis hisce, non illis prioribus, accensetur. Hoc eodem argumento conficimus, *Domum S. Catharinae de Rancate*, quamvis illius etiam Sanctimoniales saepe Humiliatae appellentur, Humiliatorum Ordinis numquam fuisse. In *Libro enim Decimarum antiquarum* inter Augustinianas domos recensetur *Domus magna de ranchate*. Posita erat, ut diximus, ubi nunc S. Spiritus aedes in Porta Nova, ac viae ipsi nomen dabat, quae suburbium *de Rancate* dicebatur; ibique ad annum usque MDXXXIX. commoratae sunt, quo tempore ad S. Catharinae ad Clusam commigrarunt. Ex quibus validius adhuc opinio nostra confirmatur; tum quod ab anno MCCIX., quo primum illam memorari videmus (*a*) ad annum usque MDXXXIX. numquam in tot Humiliatorum monumentis domus S. Catharinae de Rancate indicetur, tum quod alteri deinde coenobio, quod nullo modo Humiliatarum erat, fuerit tandem conjuncta. Cum vero domus de Rancate Sanctimoniales Humiliatorum legibus non vixerint, idem dicendum videtur, tum de altera Humiliatarum domo, quam Bonus quidam de Ferrariis anno MCCLXXIV. in S. Babilae Paroecia construxit, quae etiam S. Primi appellata est (*b*); quaeque deinde domui ipsi de Rancate conjuncta fuit, ut ex S. Catharinae ad Clusam tabulario collegit P. Allegrantia; tum de Humiliatis Monialibus quibusdam Carlotti de Cuppa, seu S. Mariae Novae, quas ex iisdem monumentis constat huic ipsi Rancatensi domui conjunctas fuisse.

(*a*) Giulin. Mem. T. VII. pag. 234.
(*b*) Id. T. VIII. pag. 283.

se. Enimvero in *Libro Decimarum antiquarum* utraque hæc domus Augustinianis adjicitur: *Domus Dominarum presbiteri boni extra portam Novam*. *Domus Dominarum S. Marie Nove, sive de Cappa*. Quam paullo antea commemoravi S. Primi domum, suspicabar eamdem esse ac domum *de Castrate*, quam in S. Primi Parœcia fuisse vidimus. Sed illud obstat, quod illa anno MCCCLXII. domui de Rancate addita jam fuerat; hæc vero, ut ostendimus, anno MCCCCIV. adhuc supererat. Itaque nullam ex his domibus revera ad Humiliatos pertinuisse arbitror, sed latiore quodam sensu, ut dixi, Humiliatarum nomen Monialibus illis tributum.

XXXVIII. Nunc tandem ad Humiliatorum domos in Mediolanensi agro positas lustrandas accedimus, quas inter tum ob oppidi dignitatem, tum ob domorum frequentiam Modoetienses primæ occurrunt. Modoetiæ porro jam ab anno MCCI. alterius Ordinis Humiliatos fuisse ex Innocentii III. literis eodem anno datis colligimus, quibus inter Humiliatorum domos Modoetiensem recenset; sed quænam illa esset, ignoramus. Jamvero *in Burgo Modoetiæ*, ita vetustioris Catalogi an. MCCXCVIII. Epitome, *erant domus fratrum cum suis religiosabus undecim; cœnobia religiosarum per se inibi quinque*. Catalogus ipse autem sic habet: *In burgo de modoetia* 1. *Domus fratrum sancte agate*. Primam hujus domus mentionem habemus in literis Berardi Puteobonelli Modoetiensis Archipresbiteri jam a Cl. Julinio editis (*a*), quibus *Tutobello Ministro domus Humiliatorum & Humiliatarum ejusdem burgi* (Modoetiensis), *que dicitur de sancta Agatha*, Ecclesiæ construendæ facultatem facit. *Dat. XV. die ante Kal. Novemb.* Sormannus addit (*b*): *anno MCCXXXIII.*; sed hæc in autographo, quod in Modoetiensis Capituli tabulario vidi, desiderantur. Cum tamen

(*a*) Memor. di Mil. T. VII. pag. 591.
(*b*) Stor. degli Umil. pag. 88.

tamen constet Berardum duos circiter annos Modoetiensi Ecclesiæ præfuisse, scilicet ab an. MCCXXXII. ad an. MCCXXXIV., hoc fere tempore datas illas fuisse, certum est. Ecclesiam hanc eamdem esse, quæ nunc S. Mariæ de Carrobiolo dicitur, existimat Comes Julinius (a). Sed Catalogi nostri auctoritate videtur utraque distinguenda esse, cum & domus S. Agathæ, & domus de Carrobiolo, ut videbimus, in illo recenseatur. Quod etiam ex antiquiore monumento colligimus an. MCCLIX. XX. Jul., quod suo loco proferemus; in quo hæc legimus; *in domo humiliatorum de carrobiolo de burgo modoetie extra burgum ... coram ... domino presbitero Rugerio beneficiali ecclesie sancte marie domus humiliatorum sancte agathe*. At utraque deinde conjuncta est, atque ita conjuncta, ut fratres, qui ad S. Agathæ degebant, ad domum de Carrobiolo commigrarent. Hinc in Catalogo an. MCCCXLIV. omissa domo de Carrobiolo, sola S. Agathæ domus numeratur, quo nomine post conjunctionem vocari cœperat. Hinc etiam in Catal. an. MDLXX. illa vocatur Domus SS. Mariæ & Agathæ de Carrobiolo: *la Prepositura di S. Maria & Agatha detta Carobiolo di Monza*. De hac vero mox sermo erit.

XXXIX. Sequitur deinde 2. *Domus sancti bartholomei*; quæ, quo loco esset, ignoramus. Anno MCCCXLIV. adhuc supererat; sed anno MCCCXCVIII. Domui *de medio vico*, quam infra commemorabimus, conjuncta jam erat. 3. *Domus sancti michaelis*, quam eamdem esse arbitror, quæ etiam *omnium Sanctorum* appellaretur. Quod ex charta præsertim an. MCCCCXXXV. colligitur, quam apud Modoetienses S. Margaritæ Humiliatas Sanctimoniales vidimus, in qua Jacobi de Landriano Generalis Humiliatorum Magistri literæ proferuntur *Fr. Jacobo de Canturio domus Omnium SS. ad S. Michaelem Præposito*. Arbitror itaque domum hanc non longe a S. Michaelis æde Modoetiæ fuisse, ut ab hac

(a) Mem. T. VII. pag. 467.

proinde nomen diu duxerit; tum vero omnium SS. Ecclesiæ ab Humiliatis exstructa, hinc appellari cœpisse. Hanc porro domum ad extrema usque tempora Humiliati tenuerunt; atque ultimus ejusdem Præpositus fuit Marcus Lanettus; nescio tamen ex Humiliatis anno MDLXX. illam intulerit; ac Præpositus ipse in Mirasolis domo degere consueverit. Anno MDLXXI. XXVII. April. PP. Clerici Regul. S. Paulli in illas ædes inducti, qui deinde anno insequente, ut mox videbimus, ad S. Mariæ de Carrobiolo traducti sunt.

XL. Ad primum Humiliatorum Ordinem pertinebat 4. *Domus de ripalta*, quæ alio nomine *SS. Philippi & Jacobi* dicebatur. Cum Humiliatorum cœtus deleretur, commendatam illam fuisse animadvertimus; immo appellationem etiam videtur mutasse; sic enim in Catal. an. MDLXX. *La Prepositura di S. Nicolao detta di Ripalta di Monza è commendata a Monsignor Falco*. Nunc vero Virginum Societas sub S. Ursulæ patrocinio ibi statuta est, a qua etiam ædes ipsæ nomen duxerunt. Quæ deinde sequitur 5. *Domus de mediovico*, illam jam ad an. MCCL. commemorari videmus, quo anno Ardericus de Sorefina Modoetiensis Archipresbiter II. Decemb. *Junio Ministro Domus & Congregationis humiliatorum & humiliatarum ejusdem burgi, que dicitur de medio vico Ecclesie construende ad honorem Dei omnipotentis, & beatissime Marie Virginis, & Ecclesie Modoetiensis & beati Jacobi Apostoli* facultatem facit (a). Itaque nunc *de medio vico*, nunc *S. Jacobi*, interdum etiam *S. Gothardi*, quod deinde nomen invaluit forte ex novæ Ecclesiæ ædificatione, nunc denique *SS. Jacobi & Bartholomæi* appellatur, ex S. Bartholomæi domo illi conjuncta; nunc etiam omnibus simul hisce nominibus. At quam infelix esset extremis temporibus hujus domus conditio, patet ex charta an. MDLI. XVI. Novembr., quæ in ejusdem Præpositura tabulario servatur; ubi Philippus de Recalcatis Præ-

(a) Giulin. Memor. T. VIII. pag. 655.

Præpositus, & Fr. Gabriel de Bottis memorantur, *qui, ut asserunt, faciunt totum capitulum dictæ domus, cum solummodo ipsi ambo sint residentes in eadem;* iidemque testantur, *quod Ecclesia & Sacristia caret paramentis & ornamentis necessariis pro cultu divino & missis & divinis Officiis*. Anno vero MDLXX. unicus nominatur ejus domus Præpositus, scilicet Jo. Petrus Cribellus, qui ne in illis quidem, sed in S. Abundii ædibus Cremonæ degebat. Hinc extinctis Humiliatis Præpositturæ redditus commendati sunt, iisque anno MDLXXV. fruebatur Camillus Aularius Alexandrinus. Cum vero in proximis Bartholomæi Zucchii ædibus PP. Soc. Jesu an. MDCCXXIX. Collegium aperuissent, ædes illæ ab iisdem coemptæ in Collegii usus conversæ sunt.

XLI. 6. *Domus de puteovagetto*, seu melius *de puteo vaghetto*. Erat hæc olim communis fratribus ac sororibus domus. At anno MCCCXCVIII. mulieribus tantum illa patebat: sic enim in *Notitia Cleri Mediolanensis* designatur: *Domus Dominarum de Puteovaghetto*. In charta vero an. MCCCCLXXXV., quæ in eodem cœnobio servatur, quod nunc S. Margaritæ dicitur, sic domus eadem indicatur: *domus dominarum humiliatarum Monasterii SS. Caterine & Margarite nuncupati de Ochono; ac* sita dicitur *in contrata arene, ubi dicitur ad puteum vaghettum*. Porro S. Margaritæ nomen cœnobio adhæsit, quo adhuc appellatur, ibique floret Humiliatarum Virginum cœnobium, quæ adhuc Humiliatorum legibus & sacris utuntur. Huic domui addita fuit 7. *Domus de Leucho*, quæ anno MCCXCVIII. communis fratribus ac sororibus erat; tum vero mulierum tantummodo propria fuit: hinc in charta an. MCCCLXXX. XII. Novembr. apud Modoetienses S. Mariæ Magdalenæ Humiliatas, ubi Humiliatarum Modoetiensium domus numerantur, legimus: *Conventus domorum de leucho, de bernardigio, & de puteovaghetto predicti Ordinis humiliatorum.* Domus vero de Leucho ante annum MCCCCIV. domui de puteovaghetto conjuncta est; ita enim in *Libro decimorum antiquorum:*

rum:

rum : domus de leucho unita cum domo de puteovaghetto. Id porrò post annum MCCCCI. fieri debuit, ut enim ex monumento Tabularii Modoetiensis Ecclesiæ S. Joannis ad Puricellium transmisso constat, conjunctio hujusmodi ab Andrea Vicecomite Generali Humiliatorum Magistro decreta est, qui anno scilicet MCCCCI. ad dignitatem illam evectus fuerat.

XLII. Aliquid jam de illa, quæ deinde sequitur 8. *Domus de Carrobiolo* superius innuimus; ostendimusque a S. Agathæ domo fuisse illam olim distinctam, quæ deinde posterior priori conjuncta est. Hinc in charta an. MDXLV. II. Junii, quæ in tabulario Præposituræ S. Gothardi extat, nominatur *Bernardinus de Caponago Prepositus domus SS. Petri & Agathe vulgariter nuncupate S. Marie de Carrobiolo*. Ultimus illius Præpositus fuit Pacificus Bebulcus. Humiliatorum cœtu extincto, Camillo Aulario, quem supra appellavimus, ædes illæ earumque redditus commendati sunt; qui anno MDLXXII. XV. Decemb. PP. Clericis Regul. S. Paulli, qui anno superiore ad Omnium SS. sedem fixerant, Ecclesiam domumque illam habitandam permisit, easdemque deinde ad S. Caroli preces, certis conditionibus, dono illis dedit. Ecclesiæ vero instaurandæ, ut veterem Omnium SS. Ecclesiam everterent, S. Carolus iisdem concessit. Obscurior est 9. *Domus de parazo*, quam vocem corrupte pro *de palatio* scriptam arbitror, quo forte nomine illa appellabatur, quod palatio alicui proxima esset. In Catalogo an. MCCCXLIV. illa desideratur; sed cum ibi domum *de Cavenago* in priore Catalogo omissam appellari videamus, quæ alio nomine *S. Andreæ de Cavenago* dicebatur, probabile est unam, eamdemque domum olim *de palatio*, deinde *de cavenago* dictam fuisse; quod hinc confirmatur, quod ceterarum omnium Modoetiensium domorum, quæ communes erant, quis fuerit exitus, video; at istius latet omnino, nisi eamdem cum domo de Cavenago fuisse dicamus. Hujus autem monumenta non pauca habemus: ita in charta an. MCCCLXXX. apud

S. Mariæ

S. Mariæ Magdalenæ Moniales nominantur *conventus domorum SS. Petri & Agathe, de ripalta, Sancti michaelis, de medio vico, & de cavenago ordinis humiliatorum*, & in charta MCCCCXLVI. apud easdem: *fr. Johannem de breppio prepositum domus Sancti Andree de cavenago*. Ante Humiliatorum extinctionem commendata jam fuerat, quod ex actis lustrationis a S. Carolo peractæ an. MDLXVI. XXVIII. Novemb. probat P. Joan. Bartholomæus a S. Claudia (a). Denique anno MDCLXXXIII. cum ad Cardin. Aleranum Cibo illa pertineret, PP. Augustiniani Excalceati in illas ædes inducti sunt ea, qua historicus idem narrat, ratione (b).

XLIII. Duæ adhuc proferendæ supersunt communes Humiliatorum domus, scilicet 10. *Domus de sancto petro*; & 11. *Domus de sub turrem*. Ad primam quod attinet habemus paullo vetustiorem illius mentionem in monumentis Utinensibus, a Cl. P. Cortenovis ad me transmissis; in chartis scilicet 23. Septemb. MCCXCVI., in quibus memorari videbimus *Fr. Ambrosium de Mediolano de conventu sancti petri modoetiensis de ordine humiliatorum &c.* At anno MCCCXLIV, S. Agathæ domui conjuncta illa fuerat, quæ sæpe proinde SS. Petri & Agathæ dicitur; hac vero domui de Carrobiolo deinde conjuncta, nomina omnia postremo huic attributa; quæ ideo, ut diximus, appellatur interdum *domus SS. Petri & Agathe vulgariter nuncupate S. Mariæ de Carrobiolo*. Alterius vero, quæ forte ab arcis Modoetiensis turri, quæ illi immineret, nomen duxit, vix aliud monumentum habemus. Nominatur utique in Catal. an. MCCCXLIV., sed incolis vacua dicitur; itaque non multo post domui S. Michaelis conjuncta est. Id ex *libro decimarum antiquarum an. MCCCCIV.* colligimus, in quo hæc habemus: *Domus de S. saltari unita cum domo S. Michaelis;* ubi *de S. saltari* corrupte pro de *sub turrem*, librarii, ut arbitror, imperitia

(a) Lustri Storiali pag. 542.

(b) Ibid. pag. 510.

peritia irrepsit. Post has Humiliatorum domus utrique sexui communes, quinque sororum domus nominantur: 1. *domus sororum communis*. Vidimus hac ipsa Dissertatione fuisse etiam Modoetiæ Humiliatorum domum, quæ communis vocaretur, Mediolanum deinde ad Ticinensem portam circa an. MCCLI. translatam. Porro verisimile arbitror, domum hanc sororum *communem*, fuisse olim communem & fratribus, quibus deinde Mediolanum abeuntibus, mulieribus tantum permissa illa fuerit. Ceterum nullum amplius illius monumentum exstat. Ex quattuor vero aliis, quæ sequuntur, nempe 2. *Domus de galdaniga*, 3. *Domus de bernardiggio*, 3. *Domus de rampona*, 4. *domus de biongio*, unica anno MCCCXLIV. supererat, ac superest adhuc *Domus de Bernardiggio*, seu S. Mariæ Magdalenæ, cujus etiam aliqua nobis monumenta occurrerunt. Bartholomeus Zucchius iisdem, quas alias commemorabam, literis ad Puricellium datis, plurimas adhuc in hoc cœnobio veteres chartas exstare scribit, quæ D. circiter ante annos constructum fuisse illud ostendunt. Utinam nonnullas protulisset. Quod enim de S. Margaritæ monumentis narrari ab illo vidimus Dissert. II. num. XXIX., facit ut non satis hominis auctoritati fidamus. Nunc certe paucæ supersunt. Humanissimis tamen ejusdem cœnobii Sanctimonialibus plurimum nos debere fatemur, quod quascumque nancisci potuerant, illas nobis inspiciendas expendendasque permiserunt; iisque interdum in hisce Dissertationibus usi sumus. Quo tempore a S. Maria Magdalena appellari cœperit, ignoro. Floret adhuc, ut dixi, Humiliatarum Virginum Modoetiense hoc cœnobium, quæ Humiliatorum quidem legibus, sed Romano in Sacris ritu utuntur.

XLIV. Duas præterea Modoetienses Humiliatarum domos in *Notitia Cleri Mediolanens. an. MCCCXCVIII.* memorari videmus; ibi enim post domos *de puteo vaghetto*, *de bernardiggio*, & *de lencho* adduntur *Domine humiliate caputie*; & *domine humiliate de blassono de modoetia*. Posteriorem hanc domum Mediolanensis cœnobii

bii S. Catharinæ de Blassono hospitalem fuisse suspicor; nisi forte *de lissono* pro *de blassono* scribendum fuit; qui pagus cum proximus Modoetiæ sit; cumque ibi esset Humiliatarum domus, potuit cum Modoetiensibus domibus connumerari. Humiliatas vero *caputias* easdem fuisse existimo, quas Comes Julinius in charta an. MCCCVII. XXVIII. Junii indicatas invenit his verbis: *Domus Dominarum Capuzinarum de piro* (*a*). At domum hanc, quæ saltem ab an. MCCCVII. ad annum MCCCXCVIII. exstiterit, nec tamen umquam in tot Humiliatorum monumentis innuatur, vere ad Humiliatos pertinuisse, difficile adducor ut credam; præsertim cum in charta an. MCCCLXXX. XII. Novemb. apud Moniales S. M. Magdalenæ, ut in aliis etiam ejusdem sæculi monumentis, ubi omnes Humiliatorum & Humiliatarum Modoetienses domus enumerantur, nulla alia umquam præter domos *de puteo. vaghetto*, *de bernardiggio*, *& de l ucho* nominetur. Sed de Modoetiensibus Humiliatis satis; quod enim ad tertii Ordinis Fratres pertinet, qui Convenio præerant, de iis actum Dissert. V. num. XXII. Itaque ad alias Mediolanensis agri regiones lustrandas progrediamur, in quibus tamen monumentorum inopia multo breviorem obscurioremque hanc Dissertationis partem reddet.

XLV. Ager Mediolanensis omnis in quattuor *fagias*, seu provincias in Catalogo an. MCCXCVIII. dividitur; *fagiam* nempe *de seprio; de martesana de medio; de martesana de ripa abdue infra;* & *de insula folcherie ultra abduam*. Catalogus an. MCCCXLIV. *Bazianam* & *Bulgariam* addit. Sed paucissimæ, quæ in his duabus provinciis erant domus, in vetustiore Catalogo *fagiæ de seprio* adduntur. Hæc porro Seprii, Martesanæ, Fulcheriæ insulæ, Bazianæ seu Bazanæ, & Bulgariæ seu Burgariæ nomina apud Mediolanenses Chorographos celeberrima sunt. Qui essent harum provinciarum fines, inquirere hic non vacat, præsertim cum

 quæ-

(*a*) Memor. T. IX. pag. 110.

quæcumque ad hæc pertinent, diligentissime nuper investigaverit sæpissime mihi in hac præsertim Dissertatione laudatus Georgius Comes Julinius (*a*). Animadvertendum est tamen Humiliatos, qui Catalogos hosce confecerunt, non ita fuisse de Chorographica ratione sollicitos, ut multa pro arbitrio non immutaverint; uti etiamnunc fieri apud Religiosos cœtus videmus, apud quos Provinciarum divisio sæpe a Chorographiæ legibus recedit.

XLVI. Itaque in *Seprio*, sic in vetustioris Catalogi Epitome, *qui est de dicto Comitatu* (Mediol.) *erant domus fratrum cum suis Religiosabus triginta novem; Cœnobia Religiosarum separata a fratribus inibi supra quindecim*. Addit præterea in *Baziana* & *Bulgaria* quattuor fuisse fratrum simul ac Monialium domos, unam Monialium; quæ omnes in priore Catalogo in *fagia de Seprio* recensentur, duabus exceptis, domibus scilicet *de Vicoboldone*, & *de Mirasole*, quas Mediolanensi *fagiæ* additas vidimus. Sed jam singulas domos videamus. *In fagia de seprio* 1. *domus fratrum de canobio*. Canobii scilicet, quod frequens est oppidum ad Verbani oram, domum habuerunt Humiliati ædemque S. Laurentio sacram. Hæc ad extrema usque tempora apud Humiliatos stetit. Sequitur 2. *domus de breno*, cujus nulla ulterior mentio exstat. Celebriores sunt, quæ sequuntur 3. *Domus major de varixio*; 4. *Domus de sancto martino ibi*. Atque ad majorem seu veterem domum quod attinet, ædem habebat Deiparæ Sacram. Veteris domus nomen ad ultimum usque servavit. At S. Martini domus superest adhuc, floretque ibi spectatissimus Humiliatarum Virginum cœtus, quæ vetera omnia monumenta apud illas servata nobis humanissime submiserunt. Ex his chartam an. MCCXXXIII. XVI. Maji suo loco edemus, qua prima ejusdem origo continetur. Hoc enim anno

(*a*) Memor. di Mil. T. I. pag. 372. T. II. pag. 179. 430. T. III. pag. 242. T. V. pag. 293. T. VI. pag. 204. 309. 317. T. VII. pag. 17. 246. 535. T. IX. pag. 29.

anno Franciscus de Fossato Varisiensis domum suam in S. Martini vico positam alterius Ordinis Humiliatis concessit, viris simul mulieribusque de more incolendam, hac conditione apposita, ut in Deiparæ Virginis honorem *Domus de Virginibus*, seu *Virginum* appellaretur. Enimvero in charta an. MCCLIV. *quarto ante Kal. Octob.*, & in aliis etiam, hæc habemus: *Fr. Miranus de Mozate Minister sive prelatus congregationis sive domus virginum de sancto martino de varisio .... ordinis humiliatorum*. Hæc porro Humiliatorum domus sæpe etiam *domus humiliatorum S. Martini de bimio inferiori* appellatur; eo enim loco posita erat, ut non oppido ipso inclusa, sed illi proxima esset; quin immo ad Bimiensem agrum pertineret. Id disertissimis verbis affirmatur in charta an. MCCXCVII. XXI. Januar. *Domus fratrum humiliatorum de sancto martino prope varisium sita est in territorio loci de bimio inferiori*. Enimvero in Franciscæ Columbæ Origonæ literis, quas paullo post commemorabimus, hoc a Bimiensibus jactari dicitur, S. Martini domum olim in illorum agro fuisse. Itaque arbitror, aut locum illum deinde Varisiensi oppido longius producto inclusum fuisse, aut Humiliatos ipsos sedem mutasse. Viris mulieribusque communis olim fuit, ut vidimus, postea vero Mulieribus tantum permissa est. Quin etiam veteris domus incolas mulieres ad hanc traductas fuisse scribit Francisca Columba Origona ejusdem cœnobii Abbatissa literis suis XIII. Jul. MDCXXXI. datis, quæ inter Puricellianas schedas servantur. Quamvis plerumque S. Martini, interdum etiam S. Catharinæ nomine appellatur. Ita in charta an. MCCCCXLIV. XXVIII. Apr. *Monasterii ecclesie S. Martini de Varisio alias nuncupati sub titulo S. Caterine*. 5. *Domus de masinago*, vulgo *Masnago*, quæ anno MCCCXLIV. deserta jam fuerat. 6. *Domus de valle de cuvio*, vulgo *Valcuvia*; cujus quis fuerit exitus, habemus ex decreto in Rondenariensibus comitiis an. MCCCXLIII. lato: *Domus de Cunio* (leg. *de Cuvio*) *uniatur cum domo majori* (scilicet veteri) *de Varisio*, *ipsis dantibus*

 Ordini

Ordini valorem tertiæ partis valoris dictæ domus de Cunio pro constructione alicujus novi Conventus; & si dicta Domus de Varisio noluerit, uniatur dicta Domus cum Domo de Canobio modo prædicto. Binæ aliæ domus 7. *de montebello*, vulgo *Mombello*, & 8. *de vedano*, in hoc tantum Catalogo numerantur.

XLVII. Applanum, vulgo *Appiano*, notum est in Seprii Comitatu oppidum, ubi duplex olim fuit Humiliatorum domus; scilicet 9. *Domus fratris guilelmi de applano*, ita forte a fundatoris nomine appellata, & 10. *Domus de seletbi ibi*, cujus nominis originem ignoro. Anno MCCCXLIV. unica supererat, ac dicebatur *Domus de Cardano in Applano*. Superfuit porro illa usque ad Humiliatorum extinctionem. Duplex pariter erat Humiliatorum domus Fenegroe, vulgo *Fenegrò*: 11. *Domus parva de fenegroe*; 12. *Domus de Selini ibi*; sed utriusque, uti etiam alterius, quæ sequitur 13. *Domus vetus de mozzate*, nulla amplius mentio occurrit. Cistelagi contra, vulgo *Cislago*, ubi duplicem an. MCCXCVIII. domum habebant Humiliati, quæ sic indicantur 14. *Domus major de cistelago*; 15. *Domus minor ibi*, unam ad extrema usque tempora illi tenuerunt. Ex charta an. MCCLV. XXII. Febr. quæ in Ambrosiani cœnobii tabulario exstat, jam tum fuisse Cistelagi Humiliatos colligimus (a). Sed utra antiquior fuerit, non constat. An. MCCCXLIV. unica supererat. Sequuntur 16. *Domus de solbiate*, vulgo *Subbiate*, & 17. *Domus de fagnano*, quæ anno MCCCCIV. adhuc supererant. Anno MDLXV. erat Fagnani Humiliatarum domus, quas probabile est in Fratrum locum successisse; sed ea erat illius cœnobii conditio, ut tollendum illud omnino esse Ormanetus ad S. Carolum scriberet. Easdem vero Moniales has esse arbitror, ac illas quas Cl. Oltrocchius narrat (b) audito Caroli adventu in vicinos pagos dilapsas fuisse;

qnamvis

(a) Giul. Mem. T. VIII. pag. 121.
(b) Not. ad Lib. II. Cap. VII. Vit. S. Car. col. 105.

quamvis postea illius disciplinæ, se ipsas commiserint.

XLVIII. Ad eumdem Seprii Comitatum pertinet Gallaratum oppidum. Duplex ibi erat Humiliatorum domus; 18. *Domus de capite vici de gallarate;* 19. *Domus sancti michaelis ibi*. Utraque anno MCCCXLIV. supererat, sed mulieribus tantum permissa. At in *Notitià Cleri Mediol.*, & in *Libro Decimarum antiquarum*, unica S. Michaelis domus indicatur. 20. *Domus de samarate*. Præter hanc Humiliatorum domum, alia ibidem Mulierum erat, ut mox videbimus. At in reliquis Catalogis unica Humiliatarum domus nominatur; extremis tamen temporibus Samaratenses Præpositos iterum nanciscimur; seu ad veteres ædes redierint illi, seu, quod probabilius arbitror, atque alias factum videbimus, Monialium non tam domos quam redditus illi occupaverint, ut nova Præpositura frui liceret. Subditur 21. *Domus de arconate*, anno MCCCCIV. adhuc superstes. 22. *Domus de figino* hoc unice loco apparet. At quæ sequuntur 23. *Domus de Soma*, & 24. *Domus de Inverunio*, vulgo *Inveruno*, utraque an. MCCCXLIV. in mulierum cœnobium transierat. At domus quidem *de Soma* ultimum hoc est monumentum; posteriorem domui Humiliatarum Busti Garulfi conjunctam fuisse mox videbimus.

XLIX. Bustum scilicet pagus est, qui ut a cognomine oppido distinguatur, *Bustum Garulfi*, seu *Carulfi* dicitur, vulgo *Busto piccolo*. Triplex anno MCCXCVIII. ibi erat Humiliatis domus, scilicet 25. *Domus de Cornaredi in busti carulfi;* 26. *Domus fratris bonzii, ibi:* 27. *Domus de castignolo, ibi*. Omnes an. MCCCXLIV. adhuc supererant. Quin etiam alia mulierum addita fuerat, nempe *Domus de la mara*, seu *de marea in Busti Garulfi*, quæ deinde Mediolanensi domui de Blassono conjuncta est: sic enim in *Notitia Cleri Mediol. Domus de Blassono cum Domo Dominarum de Marea de Busti*. Anno autem MCCCXCVIII. domus de Cornaredo Fr. Bonzii conjunctæ simul una cum Humiliatarum Inverunii

domo

domo fuisse videntur; ita enim in *Notitia Cleri Mediol. Domus humiliatorum de Busti carulfi*, *cum domo humiliatarum de Inverunio*, *& cum domo Fr. Bonzii suprascripti burgi*. Domus *de castignolo* nulla amplius fit mentio. Ex his vero domibus unica tandem conflata est, a S. Maria Elisabeth appellata; cujus tamen nullum ante an. MDLII. monumentum vidi. Illo autem anno Humiliatorum Comitiis interfuit *Fr. Simplicianus del Bene S. Mariæ Elisabeth Busti Præpositus*. Duæ deinde recensentur domus, quas exstitisse ex hoc unice Catalogo noscimus 28. *Domus de lazate*, vulgo *Lazzate*, & & 29. *Domus de rodelo*, forte *Rovello*. Duplex erat Seroni, vulgo *Saronno*, Humiliatorum domus 30. *Domus major de serono*; 31. *Domus minor ibi*. In Catalogo an. MCCCXLIV. unica mulierum domus profertur: quæ etiam in *Libro Decimarum antiquarum* nominatur.

L. Paullo fusius de Humiliatorum domibus, quæ Busti Arsitii, vulgo *Basto grande*, fuerunt, loqui licebit; id vero omne P. D. Brunoni Borrono Mediolanensis hujus Cartusiæ ad Garegnanum Monacho debere me fateor, qui cum est Ecclesiasticæ eruditionis amantissimus in primis, vetera aliquot monumenta, quæ apud Moniales S. Mariæ Magdalenæ Busti servantur, nactus, mecum eadem humanissime communicavit. Itaque in hoc Catalogo nostro recensetur 32. *Domus de busti arsitii*; quæ proinde Fratribus sororibusque communis censenda est. Attamen sejunctum ante annum MCCXCVIII. mulierum Cœnobium ibi exstitisse memoratis monumentis docemur; ac præsertim charta an. MCCXLIII. XIII. Decemb., qua *oto filius quondam petri de puteo*, *& pinbella uxor ejus de loco busti arsitio consensu & auctoritate benghéresco brozo de burgo busti missus* (ita) *domini otonis imperatoris* quamdam agri partem donant *in domina roxa ministra & anziana domi humiliatarum de loco busti arsitio*. Fieri itaque potuit, ut fratres non multo ante an. MCCXCVIII. mulieribus adderentur, domusque illa communis evaderet. In Catalogo an. MCCCLIV.

nulla

nulla fratrum, duplex sororum domus indicatur: *Domus de la piscina in Busti Arsicii Magni sorores tres; de Platea ibi supra sorores sex*. Arbitror tamen tenuem incolarum numerum effecisse, ut utraque simul hæc domus paullo post conjungeretur. Etenim in *Notitia Cleri Mediolan.* legimus unice: *Ministra domus humiliatarum de busto arsicio*. At ecce tibi iterum aliam in eodem oppido Humiliatarum domum. Charta scilicet in eodem S. Mariæ Magdalenæ cœnobio exstat, an. MCCCCLII. XXIII. Mart., in qua *Johanna de Crispis habitans in monasterio sancti yeronimi site in burgo busto arsitii . . . nondum professa* legat *monasterio dominarum humiliatarum sancti yeronimi constituto in burgo de busti arsitio florenos quinquaginta auri valloris ad computum soldorum vigintiduorum imperialium pro quolibet floreno* &c. & alia an. MCCCCLVII. XVI. Jul. *Actum in monasterio dominarum humiliatarum Sancti augustini dicti burgi de busti arsitio*. Eadem scilicet domus nunc *S. Hieronymi*, nunc *S. Augustini* appellabatur; ut constat ex charta MCCCCVI. XVII. Novemb., in qua fit mentio *domine Aluysine de crispis ministre domus sive monasterii domine sancte marie dei matris & virginis & beatorum yeronimi & Augustini*. At Cœnobii hujus incolas Augustinianis legibus vixisse, pro certo reor. Enimvero ex aliis monumentis, quæ in S. Mariæ Magdalenæ monasterio servantur, constat, Augustinianarum Virginum Cœnobium anno MDLXXXII. additum huic fuisse, ut proinde illas etiam latiore quodam sensu Humiliatas fuisse appellatas arbitrer. Porro quæ Humiliatarum erat domus a S. Maria Magdalena nomen deinde accepit. At deinde S. Benedicti leges, atque Ambrosianum ritum amplexæ illæ sunt, quod tunc accidisse arbitror, cum S. Carolus S. Augustini Cœnobium, ut diximus, huic Cœnobio conjunxit.

LI. Octo adhuc supersunt in Supriensi *plagia* Humiliatorum domus lustrandæ, quarum prima 33. *Domus de bresano*. Incertus autem hæreo, an Brossianum, vulgo *Borsano*, an Brutianum, vulgo *Bruzzano* indicetur. Postremo hoc in loco antiquum lapidem

dem

dem vidit Cl. Comes Julinius, ediditque (*a*), qui sic habet: *MCCCIV. decima die mensis Martii fecit primum lapidem poni sive fundari hanc ecclesiam Frater Lanterius Piallus in presentia Domini Prepositi de Bruzzano, & Fratris Carboni de Opreno, & Fratris Antonii de Corbetta ad honorem Beate Marie Virginis de capite vindemiarum, de qua Ecclesia dictus Dominus Frater Lanterius est patronus*. Equestris Ordinis alicujus Fratres hic memoratos fuisse arbitratur idem auctor. Nihil tamen obstare arbitror, quominus Humiliatorum domum Ecclesiamque fuisse illam suspicemur. Quidquid sit, in Catalogo an. MCCCXLIV. inter mulierum domos illa occurrit, quæ ultima est ejusdem mentio. Sequitur 34. *Domus de Legnano*. Quæ in hoc oppido erat Humiliatorum domus etiam in *Notitia Cleri Mediolan.* commemoratur. Duæ, quæ deinde proferuntur domus, nempe 35. *Domus de raude*, vulgo *Ro*, & 36. *Domus sancti siri ad vepram*, qui locus parum Mediolano dissitus extra Vercellensem portam *S. Siro alla Vepra* vulgo appellatur, nusquam alias occurrunt. Contra 37. *Domus vetus de Corbetta*; & 38. *Domus nova ibi supra* usque ad annum MCCCCIV. indicantur; sed in mulierum domus jam ab anno MCCCXLIV. conversæ. Denique 39. *Domus de novate*, & 40. *Domus sancti viti ad bestatium*, qui locus est prope Bestatium, hoc unice loco nominantur.

LII. Jamvero post XL. has Humiliatorum domos, fratribus sororibusque communes, XVI. alia Humiliatarum Cœnobia recensentur. 1. *Domus sororum de bimio*; qui pagus est prope Varisium, vulgo *Biumo*. Ante an. MCCXCVIII. viris mulieribusque illa incolebatur; ut ex Varisiensium Humiliatarum charta an. MCCLX. *septimo die ante Cal. Febr.* colligimus: *Lanfrancus de vinago minister sive prelatus domus & congregationis humiliatorum & humiliatarum de bimio inferiori, & domina marchisia ministra ejusdem congregationis &c.* Deinde vero mulieribus tantum concessa est. Supe-

(*a*) Memor. di Mil. T. VIII. pag. 554.

Supererat hæc adhuc an. MCCCXLIV. 2. *Domus de Vedano*; ubi fuisse etiam Humiliatorum domum vidimus. Refert porro P. Taegius Ord. Præd. in quodam Chronico MS. (*a*), Petræ de Vedano filiam quamdam, cum vetus Monasterium *de Vinea* Mediolani circa an. MCCXLVII. ingressa esset, egressam deinde, novum Vedani Cœnobium condidisse. Sed utrum hoc ipsum in Catalogo nostro designetur, affirmare non ausim. Illius porro nulla amplius mentio occurrit; uti etiam illius, quæ deinde nominatur 3. *Domus de la gazata*, vulgo *la Gaggiata*. At 4. *Domus de Castiliono* anno MDVI. adhuc exstabat: etenim apud Varisienses S. Martini Humiliatas exstant literæ hoc anno VI. Decemb. datæ, quibus Primus de Crispis Braidensis Præpositus, ac Hieronymi Landriani Generalis Magistri Vicarius Benedictam de Castiliono *professam domus S. Trinitatis loci de Castiliono* domus ejusdem Ministram constituit. Cum autem animadvertam nonnulla hujus domus monumenta apud Humiliatas Varisienses servari, arbitror Moniales ipsas, quo tempore incertum, illuc deductas fuisse. 5. *Domus de tradate*, nullo alio in Catalogo profertur. 6. *Domus de magnago*, an. MCCCXLIV. adhuc supererat. 7. *Domus de Cassano magnago*. In Catal. an. MCCCXLIV. duplex ibi domus indicatur: *De Cassano Magnago sorores quatuor; Domus altera de Cassano sorores sex*. At in *Libro decimarum antiquarum* an. MCCCCIV. unica ibi Humiliatarum domus indicatur. Sequitur 8. *Domus de Samarate*, de qua paullo ante diximus. Lonate oppidum, quod etiam Lonatum Puteolum, & in veteribus monumentis Lonate pozoldum dicitur, vulgo *Lonate Pozzuolo*, unicam anno MCCXCVIII. numerabat Humiliatarum domum; 9. *Domus de lonate*: Duplex vero an. MCCCXLIV. In *Notitia Cleri Mediolan.* hæc habemus: *Domus S. Mariæ de Lonate Pozoldo*: tum: *Ministra Domine Alegranzine sive fratris Aycardi*. Primam Humiliatarum fuisse, affirmare

 certo

(*a*) V. Giulin. Memor. T. VIII. pag. 551.

certo non possum; fuisse alteram colligo ex charta an. MDXII. 1. Decemb., quæ in S. Satyri tabulario asservatur: quamque mecum communicavit eruditissimus Mediolanensis Sacerdos, ac Bibliothecæ Ambrosianæ Custos Felix Montius, cui præsertim ob humanissime mihi præstitam in ejusdem Bibliothecæ Codicibus evolvendis opem plurimum me debere profiteor: *In burgo de Lonate pozoldo plebis gallarati in domo habitationis dominarum humiliatarum monasterii nuncupati fratris aycardi, nunc S. Augustini sita in contrata de capite vico*. Ac probabile est usque ad S. Caroli ætatem superfuisse illam, qui ex novem, quæ Lonati invenerat, Monialium cœnobiis, tria conflavit, Humiliatasque, quæ ibi erant, Moniales ad urbanum S. Mariæ Magdalenæ ad Circulum deduxit (*a*). Castani etiam, ubi an. MCCXCVIII. unica erat Humiliatarum domus, quæ hic nominatur 10. *Domus de castano*, duplex erat an. MCCCXLIV. Utraque autem indicari videtur in *Notitia Cleri Mediolan.* Quin etiam additur: *Minister hospitalis Humiliatorum S. Mariæ de Casteno*; ex quo novam hanc hospitalem Humiliatorum tertii, ut arbitror, Ordinis domum cognoscimus. Tres quæ deinde succedunt 11. *Domus de gula ficha* [parvus est prope Sextum Calendarum vicus]; 12. *Domus de cuzono*, vulgo *Cugionno*; 13. *Domus de uboldo* hoc tantum in Catalogo indicantur. 14. *Domus de Parabiago*; & 15. *Domus de Ponzano* [qui pagus est in Massaliæ plebe, alias etiam Podenzanum, vulgo *Poenzano*] anno MCCCXLVIII. adhuc supererant; altera etiam an. MCCCCIV. Denique 16. *Domus de Roxate*, vulgo *Rosate* in Burgaria in hoc tantum & in altero an. MCCCXLIV. catalogo occurrit.

LIII. Sepriensem *fagiam* excipit *fagia de Martesana de medio*. In hac *erant*, inquit Braidensis Chronici auctor, *domus fratrum cum suis Humiliatabus triginta; Cœnobia religiosarum per se erant tredecim*. Singulas ex antiquiore Catalogo breviter lustremus. *In fagia*

(*a*) Oltrocch. Not. ad Vit. S. Car. Lib. II. Cap. VII. col. 105., & Cap. XIII. col. 139.

fagia de Martesana de medio 1. *Domus fratrum de puteo de lissono*; 2. *Domus de ecclesia ibi supra*; 3. *Domus de subtus ibi*. Mirum sane, in parvo, cujusmodi Lissonum est, pago parum Modoetia dissito tres Humiliatorum domos fuisse. Unica tamen anno MCCCXLIV. supererat; quæ etiam ante annum MCCCXCVIII. Modoetiensi S. Michaelis domui conjuncta est. Quæ vero deinde sequitur 4. *Domus de Desio*, quod frequens est oppidum decimo ab urbe lapide, anno MCCCCIV. Vicoboldonensi domui conjuncta erat. Tres deinde enumerantur Humiliatorum domus, quæ Marliani erant: 5. *Domus sancti stefani de marliano*; 6. *Domus de gaudentio ibi*; 7. *Domus de garbagnate rupta ibi*. Marlianum seu Marianum oppidum alterius Ordinis Humiliatos jam ab anno MCCI. exceperat, ut ex sæpius memoratis Innocentii III. literis constat. Quod ad domum S. Stephani pertinet, arbitror illam hoc nomine appellatam, quod præcipuæ illius Oppidi Ecclesiæ S. Stephano sacræ proxima esset; atque eadem forte est, quæ in alias memorata charta an. MCCXCVIII. 11. Maji indicatur his verbis: *frater azo domus humiliatorum de prato de marliano*; quamque in antiquiore adhuc monumento, charta scilicet an. MCCXXXIX., quæ in Marlianensis Ecclesiæ tabulario servatur, appellatam vidit Cl. Julinius (a) *de Prato de Andamo*. Enimvero Reclusas quasdam in eadem charta nominari ille addit, quæ non longe a S. Stephani Ecclesia degerent; quæ nempe ejusdem domus Humiliatæ videntur fuisse, quæ S. Stephani appellabatur. Binas alias Humiliatorum domos charta eadem designat; *domum Gaudentium*, quam in Catalogo nostro appellari vidimus *de gaudentio*; & domum *Humiliatarum de burgo novo*, quibus verbis si Virginum a fratribus sejunctarum domus indicatur, necesse est an. MCCXCVIII. desertam jam illam fuisse; nulla enim in Catalogo nostro Humiliatarum domus Marliani recensetur. Sed forte eadem est, quam appellari vidi-

(a) Memor. T. VII. pag. 531.

vidimus *de Garbagnate rupta*, fratribus sororibusque communis. At anno MCCCXLIV. nulla amplius Marliani erat Humiliatorum domus.

LIV. Tres pariter Canturii erant Humiliatorum domus, scilicet; 8. *Domus de camporotundo de Canturio*; 9. *Domus de pianella ibi supra de foris*; 10. *Domus de pianella ibi de intus*. Duas habemus, quæ ad Canturienses Humiliatos pertinent, chartas ab erudito ac Nobili viro Canturiensi Canonico Carolo Barnaba Carcano ad nos transmissas, ac suo loco edendas, quibus tres hæ domus indicantur. Alteram XV. April. MCCLIII., alteram XXIII. Jul. MCCLVI. ex ejusdem Capituli tabulario eductas. Anno MCCCXLIV. binæ tantum supeterant, *Domus de Camporotundo*; & *Domus de Planella*, sed exteriorne an interior, ignoro. Ex quibus deinde unica conflata est *Domus S. Georgii*, eodem forte loco ubi erat *Domus de Camporotundo*. Hujus domus nomen jam ab an. MCCCCXXVII. in monumentis occurrere, laudatus Canonicus ad me scripsit. Earum redditus Humiliatis extinctis per Pontificias literas Canturiensi Capitulo attributi sunt. Ipsa S. Georgii Ecclesia adhuc superest, ac diem illi sacrum Canonici ibidem celebrant. Quæ deinde sequuntur domus, videlicet 11. *Domus de Vedano*, & 12. *Domus de blassono*, vulgo *Biassonno* hoc loco tantummodo memorantur. Subditur 13. *Domus de la cassina de carate*, quo nomine Caratensis Humiliatorum domus designatur. Ad extrema usque tempora apud Humiliatos hæc fuit; atque in Catal. an. MDLXX. Cardinali Morono commendata dicitur. Altera erat Carati Humiliatorum domus, quæ in hoc tantum Catalogo indicatur: 14. *domus de castegnedo ibi*. Omnium vero, quotquot recensendæ in hac *fagia* supersunt domus, unice nomen proferre cogimur. Eæ porro sunt 15. *Domus major de verano*; 16. *Domus minor ibi supra*. 17. *Domus de briosc̄bo*; 18. *Domus de Garbagnate monasterio*; 19. *Domus de bidzago*, vulgo *Bulciago*; 20. *Domus de Crimella*; 21. *Domus de bisteto*, vulgo *Bestetto*; 22. *Domus de meda*;

23. *Domus*

23. *Domus de cixano*, vulgo *Cesano Maderno*; 24. *Domus de bimzago*; 25. *Domus de segnano*; 26. *Domus de senago*; 27. *Domus de grognotorto*; 28. *Domus de Cuxano*, vulgo *Cusano*; 29. *Domus de dugnano*; 30. *Domus de cinixello*, vulgo *Cinisello*. Ex his vero Domus *de Briosco*, & Domus *de Senago* in mulierum domos conversæ illa anno MCCCXLIV., hæc anno MCCCCIV. adhuc supererant. Hoc pariter anno supererat *Domus de bisteto*. Ceteræ omnes ante annum MCCCXLIV. ab Humiliatis derelictæ fuerant.

LV. Sequuntur deinde, quæ in eadem regione erant Humiliatarum domus; ac primo Lissoni, ubi tres erant, ut vidimus, Fratrum, duæ præterea erant Monialium domus. 1. *Domus sororum de fossato de lissona*; 2. *Domus de marliano ibi supra*. Anno MCCCXLIV. in unam coaluerant, quæ anno MCCCCIV. adhuc exstabat. Tres deinde Humiliatarum domus Serenii nominantur; 3. *Domus fratris ferrandi de seregno*; 4. *Domus fratris alberti ibi*; 5. *Domus fratris martini ibi*. Anno MCCCXLIV. duæ supererant: *De Seregno sorores quatuor*; *Domus nova ibi supra sorores quinque*. Prima illa esse videtur, quæ olim Fr. Martini appellabatur. Sic enim habemus in *Libro Decimarum antiquarum*. *Domus fr. Martini seregnii unita cum domo Circuli*; tum ibidem subditur *Domus Nova*, ut adhuc Seregnii exstans. Hæc vero an. MCCCCVI. Modoetiensi S. Mariæ Magdalenæ cœnobio conjuncta fuit, ut constabit, cum de Humiliatarum domibus, quæ Vicomercati erant, agemus. 6. *Domus de besana*, quæ an. MCCCXLIV. adhuc supererat. Canturii autem præter tres memoratas Humiliatorum domos, alia Monialium erat. 7. *Domus de la nuce de canturio*. Ædem porro, ut fertur, S. Mariæ Magdalenæ sacram, sæculo proxime elapso eversam, illæ habebant; sed quamdiu eamdem incoluerint, ignoro. Fuit etiam Canturii Hospitalis domus S. Ambrosio dicata; cui Virgines nonnullæ, Humiliatarum nomine designatæ, inserviebant. At has etiam latiore quodam sensu Humiliatas dictas fuisse, ex alio Canturiensi documento an.

MCCCCLXXVI.

MCCCCLXXVI. XXX. April. colligimus, in quo illæ *Ordinis S. Augustini* appellantur. In eadem denique *fagia* erant 8. *Domus de lurago; 9. Domus de castrago; 10. Domus de monte; 11. Domus de valle; 12. Domus de Migloe*, vulgo *Muggiò*; & 13. *Domus de Sexto*; scilicet, ut arbitror, *Sexto Joannis*. Ex his domus *de Castrago*, & *de Sexto* in Catalogo an. MCCCXLIV. recensentur; ceteræ ante illum annum incolis destitutæ fuerant.

LVI. Altera nunc Martesanæ pars occurrit, quæ in Catalogo nostro dicitur *de ripa adhuc infra*. In hac, ait prioris Chronici auctor, *erant domus fratrum cum suis monachabus viginti sex: Cœnobia religiosarum per se erant undecim*. Verum, quod mirere, ex XXVI. illis domibus binæ tantum anno MCCCXLIV. supererant; quin etiam ex his ipsis altera erat, ut ait Catalogi posterioris auctor, *fratribus viduata*. Nonnullæ tamen in mulierum domos conversæ erant. Sed singulas recensere aggrediamur. 1. *Domus de pozolo intus; 2. Domus de pozolo de foris; 3. Domus de meltio; 4. Domus de liscate; 5. Domus de limidi; 6. Domus de orsanigo de murscugia; 7. Domus de Pratocentenario de murscugia*, vulgo *Precentenario*. Undenam hoc *Murscugiæ* nomen duabus his domibus additum, ignoro. Nulla porro ex his septem anno MCCCXLIV. supererat. Sed domus *de pratocentenario* antiquius monumentum habemus in charta an. MCCLXIII. XXVI. Octobr., quæ in nostri hujus Collegii tabulario asservatur: *frater Albertus filius quondam bonacursi de corneno humiliatus domus humiliatorum de prato centenario*. Quæ deinde sequuntur 8. *Domus de cugnolo de vicomercato*, & 9. *Domus de la valle ibi supra*, anno MCCCXLIV. mulierum cœnobia evaserant; de illis proinde simul ac de altera, quæ ibidem fuit, Humiliatarum domo mox sermo erit. 10. *Domus major de arcbori; 11. Domus de trenzanense*, vulgo *trenzanese*, hoc solum in Catalogo recensentur. At 12. *Domus de cisnusculo lombardone* (vulgo *Cernuschio* in Brianteis collibus) an. MCCCXLIV. adhuc exstabat, sed, ut dixi, *fratribus viduata*. 13. *Domus de merate*.

Super-

Supererat illa an. MCCCXLIV. in mulierum domum conversa. Andreæ Vicecomitis Generalis Humiliatorum Magistri literas XX. Jul. MCCCCVI. datas suo loco edemus, quibus Meratensis hujus domus cum cœnobio S. Catharinæ de Biassono conjunctionem jam ab an. MCCCXCIV. peractam confirmat. Adduntur deinde 14. *Domus de roncho*, 15. *Domus de bernardigio*, vulgo *Bernareggio*, 16. *Domus de lieurti*, vulgo *Alcurzio*, vel *Curzio*, 17. *Domus de colnago*, 18. *Domus de mezago*. Hæ omnes, si domum *de Bernardigio* excipias, quæ in mulierum cœnobium conversa anno MCCCCIV. adhuc exstabat, reliquæ omnes, inquam, nullo amplius loco memorantur. 19. *Domus de la costa de tritio*. Quæ Tritii ad Abduam erat Humiliatorum domus, in *Libro Decimarum antiquarum* sic indicatur: *Domus de Trezio unita cum domo de Vicoboldono*. Sacra ad Abduæ ripam ædicula adhuc visitur quingentis circiter ac mille passibus Tritio distans, medio inter hoc oppidum, & Paradisianum, ut ajunt, rus nostrum itinere; ac rusticas domos proximas habet. Suspicor hoc loco fuisse Tritiensem Humiliatorum domum, quæ ideo *de la costa* appellaretur, quod ad Abduæ litus sita esset. Septem, quæ sequuntur, Humiliatorum domus ex hoc tantum Catalogo innotescunt. 20. *Domus de carubio de glaxiate*, vulgo *Gessate*, 21. *Domus de glaxiate de inzago*, Inzaghi scilicet posita, ac *de Glaxiate* appellata; 22. *Domus de cambiago*, 23. *Domus de cavanago*, 24. *Domus de maxate*, vulgo *Mazzate*; 25. *Domus de caponago*, 26. *Domus de carugate*.

LVII. Sororum Domus deinde hoc Ordine subduntur. 1. *Domus sororum de cassano*. Cassani ad Abduam Humiliatarum domum in compluribus monumentis legimus usque ad an. MCCCCL., quo Catharina de Bellis illius Ministra renunciata est. At paullo post Præpositum eidem domui datum videmus Joannem de Orsanigo, ut ex Blancæ Mariæ Vicecomitis literis an. MCCCCLIII. VIII. Martii, & Philippi Cribelli Generalis Humiliatorum Magistri

gistri eodem anno XVIII. Maji datis, suo loco edendis, colligimus. Paullo post tamen Cassanensis domus Braidensi S. Catharinæ cœnobio conjuncta est, ut ex monumento an. MCCCCXCI. XIX. April. constabit. 2. *Domus de inzagho.:* hæc an. MCCCXLIV. adhuc exstabat. Chartam in S. Catharinæ ad Clusam tabulario vidit Cl. P. Allegrantia, an. MCCCLXXI. VII. Mart., quæ Sanctimoniales *Domus Novæ de Inzago* cœnobio illi additas indicat; sed hanc ab Humiliatarum domo distinguendam esse illud evincit, quod ipsa Humiliatarum domus in *Libro Decimarum antiquarum an. MCCCCIV.* adhuc occurrit. Pioltelli tres olim erant Humiliatarum domus; 3. *Domus de pioltello de supra*; 4. *Domus de la speranza ibi*; 5. *Domus de subtus ibi*. Binæ an. MCCCXLIV. supererant. At anno MCCCCIV. Vicoboldonensi domui utraque conjuncta fuerat. 6. *Domus de grogonzola*, seu *de Gorgonzola*. Hæc adhuc supererat anno MCCCCIV. 7. *Domus de Vicomercato*, vulgo *Vimercate*. Duæ, ut vidimus, Humiliatorum domus an. MCCXCVIII. in hoc oppido erant; altera *de la valle*, altera *de cugnolo* appellatæ; tertia mulierum hic additur. In Catalogo an. MCCCXLIV. omnes inter mulierum domos adnumerantur. Exstant in S. Mariæ Magdalenæ Modoetiensi cœnobio Andreæ Vicecomitis Generalis Humiliatorum Magistri literæ, quas se vidisse testatur P. Allegrantia, an. MCCCCVI. XIV. Septemb. datæ, quibus cœnobio illi conjungit *Monasterium Humiliatarum de la valle de Vicomercato*, & *Monasterium de la Cagnola* (legendum videtur *de la Canova*, ut domus nova exprimatur, quam Serenii fuisse ostendimus) *de Serenio*. Reliquarum exitus, quis fuerit, ignoro. Sequuntur deinde 8. *Domus de opreno*; 9. *Domus de osnago*, quæ hic tantum occurrunt. Oprenum, vulgo *Opreno* pagus est trans Abduam; sed forte legendum *de Oreno*; 10. *Domus de archori*; 11. *Domus de busnago*. In Libro *Decimarum antiquarum* nominantur *Monasterium S. Martini de Archori*, & *Domine de Buzinago*; sed his nominibus ipsas

Humi-

Humiliatarum domos indicari affirmare non audeo. Certe S. Martini Monasterium jam ab an. MCXCII. exstabat (a), eratque Romanæ sedi immediate obnoxium; quo sane jure Humiliatorum domus per ea tempora non fruebantur.

LVIII. Superest denique *fagia Insule Folcherie ultra abduam*, in qua octo tantum erant Humiliatis communes domus, propria mulierum an. MCCXCVIII. nulla. 1. *Domus fratrum de bregnana*, vulgo *Brignano*. Hæc anno MCCCXLIV. adhuc supererat. 2. *Domus de Fornovo de Caravazio; 3. Domus de Caravazio*. Fornovum pagus est Caravagio celebri oppido proximus; ideoque Fornovi etiam domus, Caravagiensis appellatur. Utraque usque ad Humiliatorum extinctionem superfuit. Utriusque redditus anno MDLXXXII. a Gregorio XIII. Mediolanensi Seminario concessi sunt. Caravagienses ædes an. MDCIII. PP. Cisterciensibus concessæ, 4. *Domus de vailate*, de qua in *Notitia Cleri Mediol.* hæc habemus: *Domus Fr. Humiliatorum de Fornovo, cum domo de Vailate unita secum*. 5. *Domus de Calvinzano*. Fuisse ibi jam ab an. MCCXXVII. Humiliatorum tertii Ordinis cœtum ex Gregorii IX. literis eo anno III. Id. Jun. datis colligimus; in quibus inter eorum Ministros appellat *Joannem Bellum de Calvenzano*. Claustralium vero Humiliatorum domus sic in *Notitia Cleri Mediol.* designatur: *Domus Fratrum Humiliatorum de Caravazio, cum domo de Calvinzano unita secum*. 6. *Domus de trivillio*. Hanc an. MCCXXIX. constructam fuisse docet Emmanuel Laudius in Trivilliensi historia (b) an. MDCXLVII. Mediolani edita, confirmatque in fusiore ejusdem oppidi historia MS., quæ ibidem servatur, additque S. Jacobo Apostolo sacram illam fuisse; sedemque illam Humiliatos tenuisse ad annum usque MDIX., quo tempore bellorum furore eorum ædes dirutæ omnino ac vastatæ fuerunt. Denique 7. *Domus major de ripalta*, vulgo

(a) V. Giulin. Mem. T. VII. pag. 91.
(b) P. I. Cap. XI.

vulgo *Rivolta*; 8. *Domus minor ibi supra*; utraque in Catalogo an. MCCCXLIV. profertur, sed altera fratrum, sororum altera. Fratrum autem domus videtur ad extremum usque superfuisse. Nonnullæ adhuc Humiliatorum domus recensendæ sunt, quæ quamvis in nostro hoc Catalogo omittantur, Humiliatorum tamen fuisse constat. Ac primo habemus Innocentii III. literas II. Kal. Jan. Pontificatus anno XI. datas ad Humiliatos *Orlianenses*. Duplex porro est Orlianum, alterum in Massaliæ, in Angleriæ alterum plebe, quod etiam Orianum dicitur. Utrum indicetur ignoro. Alexandri IV. pariter literas edemus IV. Id. Decemb. Pontificatus an. VI. datas, in quibus memoratur *Domus Humiliatorum de Uglignate*, vulgo *Olginate*. Vidimus etiam cum de Mediolanensi SS. Trinitatis domo ageremus, *Ecclesiam S. Mariæ in Campo Mediol. Dioc.* fuisse Humiliatis concessam. Aliam se vidisse in charta anni MCCLXXVI. Ugloni positam, vulgo *Oggiono*, commemorat Comes Julinius; aliamque Cisnusculi Asinarii fuisse colligit (*a*) ex Ambrosiani tabularii charta an. MCCLXXX. Denique in *Bullario Minorum Conventualium* (*b*) Alexandri IV. literas habemus IV. Non. Mart. Pontif. an. II. datas, quibus *Monasterium Monialium de Rubono Mediol. Dioc. tunc Ordinis S. Benedicti*. a Mediolanensi Archiepiscopo Humiliatis concessum, iisdem confirmat. At Rubonum frustra in Mediol. Diœcesi requirimus. Forte *Robianum* scribendum erat, qui pagus est in Alliati plebe. Hunc in modum habemus ex Catalogo nostro CCXVIII. in Mediolanensi urbe & agro domos, quibus si alias nonnullas, quas ex diversis monumentis protulimus, addas, habebis fere CCXXX. in sola Mediolanensi urbe & agro Humiliatorum domos. Quam profecto in unica provincia domorum multitudinem arbitror a nullo umquam Religioso cœtu numerari potuisse.

ORNA-

(*a*) Mem. di Mil. T. VIII. pag. 291. & 337.

(*b*) T. II. pag. 122.

ORNATISSIMO VIRO

P. HIERONYMO TIRABOSCHIO S. J.

GEORGIUS DE JULINO S. P. D.

Legi summa cum voluptate, ut soleo tua scripta omnia, Dissertationem, quam nuper a Te recepi, Vir Cl., De domibus Humiliatorum. Quanta, bone Juppiter, eruditionis copia; quanta criticæ vis; quæ eloquentia; quæ perspicuitas! Semper certum, nunc autem certissimum judico Horatianum illud axioma:

Cui digesta potenter erit res,
Nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo.

Plura adderem, si laudes a me expectares; verum quia animadversiones meas, qualescumque sint, exposcis, obsequi desiderio tuo hac in re arbitror forsitan æquum minus, tamen amicum magis. Verum antequam manum operi admoveam, scire te volo, qua de caussa, cum alias iisdem de rebus Italice ad te scripserim, nunc Latine mihi scribendum esse censuerim. Ea nempe caussa est, quia experientiâ didici, commodius de Latinis Dissertationibus agi posse Latine, quam Italice. Habe igitur observatiunculas aliquas, quas prout legenti occurrebant in adversaria conjeci. Hoc unum rogo, ne has sub oculos Ferrarii nostri optimi venire permittas. Quo enim supercilio Vir ille Ciceronianus totus, & a talis ad capillum aureum seculum spirans excipiet Scriptorem, qui viginti ferme continuis annis nil nisi barbariem puram putamque præ manibus, præ auribus, præ oculis, præ animo habuit! Te vero literas hasce meas si non ob venustatem, & elegantiam, saltem ob utilitatem aliquam probaturum spero.

NUM. V. Ea sunt rationum momenta, quibus Ecclesiam tuam Braidensem, illam nempe quæ adhuc superest, multo recentiorem ostendis quam ego credideram, ut nihil amplius suppetat, quod reponi possit.

Volens ergo, ac lubens, manibus, pedibusque abeo in tuam sententiam.

NUM. X. *Apud Humiliatos Domus Sancti Spiritus moram traxisse Henricum Septimum Romanorum Regem anno* 1311. *narrat Joannes de Cermenate Auctor Synchronus.*

NUM. XI. *Sorores de Monteforti, quas memorat Gothofredus de Bussero, si eæ sunt, quæ ad Humiliatorum domum pertinebant, certe Ecclesiam habebant, ab Ecclesia Fratrum distinctam. Gothofredus enim altare Sancti Andreæ indicat* In Ecclesia Sororum de Monteforti.

NUM. XII. *Domui Humiliatorum Portæ Orientalis, ubi Pater suus jacebat, Petrum Sancti Marci Presbyterum Cardinalem Peregrossum anno* 1295., *testamento legavisse domum quandam cum furno novi ex ejus codicillis. Verba ipsa Legati hic juvat exscribere.* Item Domui Humiliatorum Porte Horientalis Mediolani, ubi Pater meus jacet, lego, & relinquo domum, & pristinum, que habeo in Parochia S. Martini In Computo; hac tamen conditione adjecta, ut iidem Fratres ejusdem Domus teneantur ad annuum Anniversarium decem, pro anima ipsius Patris mei, & mea, & elemosinas, & alia pietatis opera facere pro anima ipsius, & mea.

NUM. XXV. *Humiliatos quondam incoluisse Domum apud Sanctam Euphemiam, quam nunc sub Titulo Crucifixi Mulieres Pœnitentes habent, credidi, postquam picturam, quæ ibidem portam exornat, attente perspexi. Virginis Deiparæ imago apparet, ante quam a dextro latere plures Fratres, & a sinistro plures Sorores flexis genibus adstant. Vestes tum Fratrum, tum Sororum eæ sunt, quas Humiliatis tribui alibi videmus. Digna plane pictura, quam si adhuc non vidisti, videas; & examines, an Domus Sanctæ Euphemiæ cum hac apte convenire possit.*

NUM. XXVI. *Si locus est conjecturis; quid ni dicamus Domum de Bagiera, seu de Baynera extitisse, ubi vicus est, qui adhuc hodie vocatur* Stretta Bagnera?

NUM. XXXIII. *Haud difficile adducor, ut credam chartam, quam in Archivio Ambrosiano vidi ad Domum Humiliatorum de Udrugio pertinentem, nobis Domum Mediolanensem de Udrugio appellatam indicare.*

NUM. XXXVII.

NUM. XXXVII. *Quoddam Registrum (liceat vulgari hoc vocabulo nominare ordinatam collectionem Chartarum Familiæ de Capris) mihi exhibuit venditionem factam anno* 1320., *ubi memoratur* Ministra, & Sorores Domus Sancti Bernardi, *sive* de Vegiantino. *Nunc ad Portam, quæ de Vigentino dicitur, habemus Monasterium Monialium Sancti Bernardi Ordinis Sancti Dominici. Moniales illæ, ut probat Latuada, quondam secundum Sancti Benedicti Regulam vitam ducebant. Ast seculo decimotertio ibi non Monasterium, sed Hospitalis domus habebatur, de qua Gothofredus de Bussero agens inquit:* Ecclesia Sancti Bernardi extra Portam Romanam cum Hospitali. *Ministra ergo & Sorores Domus Sancti Bernardi anno* 1320. *huic Hospitali inserviebant, nihilque cum Humiliatis habebant commune.*

NUM. XXXVIII. *Domum Humiliatorum Sanctæ Agathæ, & Domum Sanctæ Mariæ de Carrobiolo ejusdem Ordinis duo fuisse distincta Monasteria Modoetiæ, ego quidem non inficior, imo & mordicus teneo. Verum Ecclesiam, quam permittente Archipresbytero Modoetiensi, circa annum* 1233. *Humiliati Sanctæ Agathæ ædificaverunt, fuisse Ecclesiam Sanctæ Mariæ, quæ de Carrobiolo dicitur, me asseruisse nunc quoque, si veniam das, minime pœnitet. Nam Archipresbyter suis literis concedit facultatem Humiliatis Sanctæ Agathæ erigendi Oratorium* ad honorem Omnipotentis Dei, & semper Virginis Mariæ; *non autem ad honorem Sanctæ Agathæ; & licet addat:* In Curia vestra, *seu* in sedimine vestro: *quid prohibet credere Domus Sanctæ Agathæ* Curiam, & sedimen *Carrobiolum ipsum haud longe dissitum attigisse, vel si magis placet aliam* Curiam, & sedimen *proprium eo loci habuisse memoratos Fratres? Conjicere ergo juvat Domum Sanctæ Agathæ a proxima Sanctæ Agathæ Ecclesia, quæ antiquissima est, nomen traxisse, quæ tamen non erat hujus Domus propria, sed communis Viciniæ universæ. Hic mos fuit antiquioribus Humiliatis. Cum vero eos incessisset cupido propriæ Ecclesiæ, & Cæmeterii habendi, nec locus proximior iis extruendis esset apud Sanctæ Agathæ Domum, Carrobiolum selectum est, ibique ea ædificia surrexerunt. His superadditum fuit novum*

Mona-

Monasterium, quod aliquandiu distinctum, demum utpote commodius etiam Fratres Sanctæ Agathæ recepit. Quæ dicta sint non propriæ opinionis tuendæ, sed veritatis eruendæ gratia.

NUM. LI., *Locum, quem nunc* Borsano *nominamus, Brossianum, & Bressanum etiam antiquitas dictum reperio. Nomine vero Brosani Brutianum ægre intelligerem. Argumentum, quo adductus sum, ut Fratres in Brutianensi Inscriptione memoratos alicui Equestri Ordini, & non Regulari adscriptos censerem, hoc est. Fundator Ecclesiæ Jus patronatus, ut ajunt, sibi reservaverat, prout colligimus ex iis verbis:* De qua Ecclesia dictus Dominus Frater Lanterius est Patronus: *& hoc idem jus ad Posteros suos pervenit. An hæc Ordinem Regularem, an seculum sapiant, tui judicium esto.*

Ibidem. *Quidam Præpositus, ni fallor, Ambrosius De Puteo dictus, vivente adhuc Divo Carolo de rebus Legnanensibus vulgari sermone scripsit. Oblatus est mihi codex manuscriptus, cum eam regionem inviserem; ibique pag. 58. inter cætera legi hæc ferme verba: Ecclesia Sanctæ Catharinæ inter Legnanum, & Legnarellum olim Ordinis Humiliatorum, nunc membrum Abbatiæ Cardinalis Peretti post abdicationem Cardinalis Montalti ejus Avunculi. Et paulo post: Humiliatæ Legnani degentes albis vestibus utebantur, habebantque Ecclesiam Christo Transfigurato dicatam. Ordine Humiliatorum deleto Moniales Domibus Mediolanensibus S. Catharinæ In Braida, & Sanctæ Mariæ Ad Circulum addictæ fuerunt; aliquæ vero ob corruptos mores Sanctæ Valeriæ Pœnitentibus Fœminis Sociatæ. Ecclesia, & Monasterium venditum, & in usus seculares traductum, nunc* Monasterium ruptum *appellatur. Hæc ille Præpositus, qui res se vivo actas Posteris narrabat.*

NUM LII. *Podenzanum in Massaliæ Plebe dubio procul Martesanæ Comitatui erat subjectum. Propterea ibi non quærerem Domum de Ponzano, quam sub* Fagia de Seprio *Catalogus tuus notat. Ni fallor, Domus hæc ad Pienzanum Plebis Ballati pagum referenda est; quam Plebem alibi etiam Catalogus idem indicat sub Fagia Supriensi.*

NUM. LX.

NUM. LVII. *Non quidem Monasterium Sancti Martini* de Archori, *sed Monasterium* de Buginago, *seu Bucinago*, *fuisse Sanctæ Sedi obnoxium anno* 1192. *ego affirmavi citato loco. De Monasteriis vero Arborienfibus habeo hic quæ addam. Duo ibi fuisse Monialium Monasteria scio, unum Divo Martino, alterum Divo Apollinari sacrum. Secundum hoc Divo Apollinari dicatum Sancti Benedicti Regulam profitebatur, & Abbatissa illi præerat. Anno* 1438. *ab Eugenio Quarto Pont. Max. conjunctum fuit Monasterio Mediolanensi Sancti Apollinaris eo diplomate, quod refert P. Bonavilla pag.* 166. *& seq. Ædicula Sancti Apollinaris cum antiqui Monasterii parte, quæ nunc usibus Villicorum inservit, adhuc superest, & cum proximis fundis Monasterio Mediolanensi Sancti Apollinaris paret. Nil minus alterum Sancti Martini Monasterium mihi notum est. Fuit hoc pari modo alteri Monasterio conjunctum, scilicet Sanctæ Mariæ De Ingino Burgi Modoetiensis, quod postea Sancti Martini titulum recepit, & nunc quoque servat. In hujus Monasterii tabulario Charta exstat hujus rei testis, quam & ego habeo; & hinc discimus anno* 1459. *die primo Decembris Abbatissam & Moniales Sanctæ Mariæ de Ingino Ordinis Sancti Benedicti dedisse, emphiteusis nomine, Andreæ Simonettæ Arcis Modoetiensis Præfecto bona, quæ erant Monasterii Sancti Martini de Archori ejusdem Ordinis, ipsi Monasterio Sanctæ Mariæ legitime coniuncti. Monasterium antiquum, & Ecclesia Sancti Martini apud Archorem cum parte prædiorum transiit postea a Familiâ Simonettarum in meam Familiam. Domus antiquior pars, quæ Ecclesiæ adhæret, adhuc quamdam Monasterii speciem servat. Turris campanaria eadem est, quæ Monialibus inserviebat, & Ecclesia eadem, licet recentibus aliquot ornamentis aucta. Ex his aliqua jam attigeram in mea Dissertatione De Julia Drusilla Germanici Cæsaris Filia, cujus egregiam Memoriam, ibi repertam, Mediolanum transtuli.*

NUM. LVIII. *Rubonum Vicus est Bernato adjunctus, in Corbettæ Plebe, utpote parum distans. Ibi fuisse Monialium Monasterium adhuc fama est. Hoc illud idem Monasterium existimo, quod*

Bernati

Bernati memorat Urbanus Tertius in eo diplomate, quo Canonicam Regularem anno 1187. *ibidem fundavit.*

Hæc sunt Cl. Tiraboschi, quæ mihi attente perlegenti Dissertationem tuam adnotanda occurrerunt, cum ea partim non inutilia, partim non injucunda tibi futura esse judicarem. Nunc jam locus in charta amplius non superest: propterea ne tibi videatur

Scriptus & in tergo nec dum finitus Orestes

calamum pono. Vale, & audaciam meam æqui bonique consule.

MO-

MONITUM.

ADdenda hic esset Dissertationis hujusce pars altera de reliquis Humiliatorum domibus, quam prælo jam fere commissam habebamus; sed re accuratius expensa commodius visum est, illam in alterum Volumen rejicere. Novi hujusce consilii ineundi ratio hæc potissimum fuit, quod dum primum hoc Volumen imprimeretur, multa ab Eruditis Viris nonnullis parari, quibus Humiliatorum in diversis Italiæ urbibus domus, non satis adhuc cognitæ, egregie illustrarentur, eaque ad nos quamprimum mittenda nunciabantur. Verendum itaque erat, ne quæ hoc loco protulissemus, iterum altero Volumine explicanda, aut etiam emendanda essent; multa etiam de novo addenda. Quæ res Eruditis Lectoribus gravis plerumque atque incommoda accidit, qui quæcumque eodem pertinent, uno sibi intuitu exhiberi optant. Hæc præsertim in caussa fuerunt, cur hujusmodi consilium amplecteremur; quod Clarissimis iis Viris, quibus memoratos Commentarios debemus, hinc etiam probatum iri confidimus, quod si illis in hoc Volumine usi essemus, summa tantummodo rerum capita delibare nos oportuisset, ne Voluminis moles in immensum excresceret. Contra iis-

 dem

dem in Volumen alterum rejectis, liberius quodammodo exspatiari licebit, atque uberiores ex praeclaris eorumdem laboribus fructus percipere. Interim singulos, quicumque in primum hocce Volumen inciderint, obtestamur, ut si quid illi de Humiliatorum rebus noverint, quae ad rem nostram faciant, humaniter ad nos transmittant; quas preces iis praesertim adhibitas volumus, qui de nonnullis in Italia Humiliatorum domibus Commentarios sperare nos jusserunt. Nos certe sic iis usuri sumus, ut memorem beneficii gratumque animum Viris Clarissimis quacumque ratione liceat testemur.

DIS-

DISSERTATIO VIII.

DE HUMILIATORUM EXTINCTIONE.

I. QUA ratione severioris disciplinæ studium apud Humiliatos languescere, eorumque res collabi paullatim cœperint, ex iis, quæ Differt. IV, de Generalibus Magistris disserentes diximus, intelligi satis potuit. At sane illud XXXVII. annorum tempus, quo externis, ut ita dicam, hominibus rerum administratio apud Humiliatos commissa est, iis scilicet, qui aut non ante Humiliatorum leges amplexi sunt, quam Generales eorumdem Magistri juberentur, cujusmodi Petrus Botta ab an. MCCCXCVIII. ad an. MCCCCI., ac deinde ad an. MCCCCXXXII. Andreas Vicecomes fuerunt, aut ne tum quidem illas amplexi sunt, ut Joannes Vicecomes ab an. MCCCCXXXII. ad an. MCCCCXXXV., illud, inquam, XXXVII. annorum spatium non parum ad res Humiliatorum evertendas contulit. Hinc ipsa rerum administratione Humiliatis reddita, Stephanum de Arzago, ac præsertim Philippum Cribellum strenue elaborasse vidimus, ut ad pristinum vivendi genus Humiliatos suos revocarent. Sed ea fere est humanarum rerum conditio, ut statim ac corruere, atque in præceps agi cœperunt, vix possit ruentium impetus sustineri; aut si quoquomodo retardetur, inceptum deinde cursum vehementius persequantur. Itaque quamvis studiis illi laboribusque assiduis aliquid profecisse videantur, cito tamen relabi iterum omnia, atque in pejora adhuc ruere Humiliati cœperunt. Nihil vero funestius poterat per ea tempora Humiliatis accidere, quam ut tribus illis Generalibus Magistris diu uterentur, in quorum vitia Marium Picium tam vehementer invehi audivimus, Hieronymo de Landriano, Carolo

de Advocatis, ac Hieronymo Torchio. Homines enim, qui dignitate illa non ad aliorum vitia evellenda, sed ad impotentes animi cupiditates fovendas abuterentur, potissimum in caussa fuere, ut pessima apud omnes esset Humiliatorum fama, altasque adeo radices vitia quæcumque inter illos agerent, ut inutilem iis eradicandis operam viri sanctissimi adhibuerint, atque oportuerit proinde pravum hunc perditorum plerumque hominum cœtum de medio tolli.

II. Hæc scilicet sunt, quæ postrema hac Dissertatione evolvere aggredimur, cujus tamen alia omnino erit ac ceterarum ratio. Hactenus enim in tenebris quodammodo digladiandum nobis fuit, obscuraque passim omnia & incerta monumentis hinc inde erutis illustranda. Nunc vero plenissima in luce versamur. Etenim, nescio quo fato, antiqua Humiliatorum decora pristinamque sanctissimi olim cœtus famam nemo fere ex historicis attigit. Contra funestam extremæ ætatis eorumque excidii memoriam nemo fere tacitus prætermisit. Nec vero id nobis sumimus, ut Auctores omnes simul conferamus, qui hæc attigerunt, eorumque dicta expendamus: quis enim esset disserendi finis? Paucos seligimus, eosque ut plurimum, qui fusius hæc diligentiusque illustrarunt. Ac primo ex iis, qui S. Caroli Borromei res gestas literis tradiderunt, duobus fere utemur, quorum maxima est auctoritas, Carolo a Basilica Petri, ac Joanne Petro Glussiano. Plurima etiam huic Dissertationi lux affulgebit ab eruditissimis Balthassaris Oltrocchii adnotationibus ad S. Caroli vitam a Glussiano digestam; simulque ex aliis monumentis, quæ tum ab Oltrocchio ipso, tum a Cl. P. D. Paullo Onuphrio Branda Clerico Regul. Congr. S. Paulli controversiæ cujusdam mox memorandæ occasione, prolata sunt. Helyottum ipsum appellabimus interdum. Nonnulla etiam ex sæpius indicatis Puricellii schedis hausimus. Conjurationis autem in S. Carolum initæ peculiares

narra-

narrationes duas habemus, alteram MS. Jacobi Philippi Bestæ (a); cujus eo major est auctoritas, quod & æqualis est Scriptor, & se ipsum uni ex Humiliatis reis patronum datum fuisse testatur; alteram sub idem tempus, ut videtur, typis editam, ac passim vulgatam; quæ quamvis circumforanea videri forte possit, quales interdum circumferri videmus ab otiosis hominibus scriptas, atque ab otiosioribus legendas, sincerum tamen peritumque Scriptorem illa sapit, ac Bestæ fere ceterisque Scriptoribus consentit; ideoque Puricellius ipse magni illam a se fieri testatur.

III. Pessimo itaque loco medio circiter XVI. sæculo Humiliatorum res erant. Ex eorumdem domorum censu anno MDLXX. instituto, quem præ manibus habemus, XCVII. illæ erant. Ex his XXXIX. commendatæ erant, earumque redditus XXXII. fere aureorum millibus continebantur: in his LX. Fratres a Commendatariis alebantur, plurimæ autem incolis carebant. Domus LVIII. reliquæ Præpositos ex Humiliatis habebant. Omnium simul redditus XXVI. circiter aureorum millia. Ex his etiam pleræque incolis vacuæ: Fratres omnino CII. Itaque CLXII. fratribus, tironibus ipsis Laicisque, ut ajunt, supputatis totus Ordo constabat; Redditus universi LX. fere aureorum millia. Hæc scilicet fuerat Præpositorum industria, seu potius fraus, ut paucissimi numero Fratres reciperentur, iique inutiles ferme contemptique homines, plerique etiam ex Religiosis aliis Cœtibus aut transfugæ aut ejecti. Hinc enim fiebat, ut & superbius Fratribus imperitarent, eosque pessime haberent, & ipsi interea amplis redditibus fruerentur impune: Hinc densæ illis famulorum, atque etiam sicariorum catervæ; illis equorum, curruum, venaticorum canum copia; lauta domi supellex; ludi, convivia, ea denique vivendi ratio, quæ non modo Divino cultui addictos, sed prophanos etiam homines dedeceret. Hic etiam mos sensim invaluerat,

(a) Origine e Maraviglie di Milano MS. Lib. VI. Cap. VIII.

juerat, ut Præposituras suas in amicos, aut consanguineos Præpositi testamento conferrent. Quod vitæ genus cum Præpositi ut plurimum ducerent, nemo non intelligit, quam dissolutos esse oporteret subditorum mores, utque disciplinæ prorsus immemores in omne vitiorum genus impudenter proruerent. At multo gravius eorumdem crimina Ripamontius (a) exaggerat, qui Præpositos ipsos in turpissimum quodque libidinum scelerumque genus effusos describit, eaque narrat, quæ referre horret animus. Qui quamvis oratorio more, quo plerumque gaudet, [quale illud est, quod ait, XCIV. tunc fuisse Humiliatorum domos, *quarum familiarum sive domiciliorum unumquodque centenis hominibus alimenta non necessaria modo sed etiam lauta suppeditare posset*], hæc fortasse amplificarit, quæ tamen ab iis ipsis audisse se affirmat, qui rerum testes fuerant, vix revocari in dubium posse videntur.

IV. Ac certe si ea audiamus, quæ Marius Picius de Humiliatis ipse suis testatur, facile Historicis fidem adhibebimus. Nonnulla proferre juvat, ut certius, quæ hactenus diximus, confirmentur. Sic itaque questus suos Marius aggreditur:

Dei buon costumi persa è la semenza;
Gola, lussuria, invidia gli abbonda;
Che non gli è più timor, più erubescenza.
Troppo è il dolor, Iddio, che mi circonda;
Veder tanta insolenzia! e perchè tardi?
Che 'l scellerato tosto non profonda?

. . . .

Cominciò l' ordin nostro andar in bando,
Quando mischio fra noi fu il bigio e nero,
Le veste e no' i costumi tramutando

. . . .

Un sol abito onesto anche s' usava;

Non

(a) De Orig. & Pontif. D. Cat. Lib. II.

Non gli erano lascive foggie strane,
Ma como l' un, simile et l' altro andava.
Or portan veste seculare et vane;
La pazienzia ascosta e corta e stretta,
Le anelle in dito, e al collo le collane.
Chi a un modo ha il capuccin, chi la beretta,
Chi ha il saglio, chi ha il borico, chi ha il tabarro,
Chi ha integra, e chi ha frappata la scarpetta.
Più assai van differenti, ch' io non narro.
Chi ha barba lunga, chi ha corte le crine,
Chi giuoca, chi biastema, et chi é bizarro.
Per questo vengon tasso le ruine:
Sallo pur questo il Mastro Generale
Né a chi merita dà le discipline

. . . .

Non scernon li Prelati il loro errore;
Anzi per dimostrar la lor sciocchezza
Lasciano il meglio e attaccansi al peggiore;
Et la scuma d' altri Ordini e la fezza
Van raccogliendo come cosa eletta,
Tenendo caro, o Dio, quel ch' altri sprezza.
Como esser può Religion perfetta
Dove son Frati tristi e fuggitivi,
Ch' amorban gli altri, como cosa infetta?
D' amor e de timor tutti son privi,
Non prezzan Dio, né temono l' Inferno
Como s' avesser sempre a restar quivi.

. . . .

Son d' ogni vizio pieni et de difetti,
Leccardi, ebbri, bugiardi, invidiosi,
Sacrileghi, spergiuri, et discortetti.
A tutti i buon voler sono retrosi,

Fan

Fan danni assai con la malizia loro,
Che quasi al mondo tutto son odiosi.

V. Hæc aliaque his similia Marius. Atque eadem ferme repetit alterius Carminis auctor, quod Octaviano Picio Marii fratris filio ab Argelato tribuitur, ut alias monuimus, atque inscribitur: *Pronostico della rovina de' FF. Humiliati*. Hic scilicet erat per ea tempora Humiliatorum status. Hieronymo Torchio Generali Magistro, Jacobus Gadius, ac Galeatius Brippius successerunt, ut IV. Dissertat. diximus, qui nihil de Humiliatis ad sanctiorem vitam revocandis solliciti fuisse videntur. Per eadem tempora Joannes Card. Moronus, celeberrimi nominis vir, Protector, ut ajunt, Humiliatis datus fuerat; qui cum se hoc munere abdicasset, Pius IV. literis suis an. MDLX. Idib. Februar. datis Carolum Cardin. Borromeum sororis filium, Humiliatorum Protectorem dixit. Erat tunc Carolus, quamvis juvenili admodum ætate [vix enim secundum supra vigesimum annum attigerat] tamen & morum sanctitate, & in maximis difficillimisque rebus gerendis prudentia, dexteritate, fortitudine maximus. Itaque cum de perditis Humiliatorum moribus audisset, in id statim animum intendit, ut opportunum gravissimo atque inveterato morbo remedium adhiberet. Qua tunc ratione id aggressus fuerit Carolus, non satis constat; ac ne aggressum quidem fuisse constaret, nisi Galeatii Brippii Generalis Magistri literas 1. April. MDLXII. ad eumdem datas in Bibliotheca Ambrosiana rei testes haberemus, ex quibus placet nonnulla decerpere, quamvis rudi omnino incultoque stilo conscripta. Postulat primo, ut ad Veronensia Comitia novo Generali Magistro renunciando indicta liceat sibi proficisci; tum subdit: *Il Capitolo con la gratia del Signor Omnipotente Idio si fara con quella debita observanza et religiosita che si debi far; et non si mancar dove sara desordini de provederli, et de reformar, tanto che V. S. Illma et Revma conoscera che siami Gentilomini religiosi, et non di mala vita, come forsa gli he detto. Mi rencresce bene,*

che

che per adjutar la mia religione habia molte volte importunata V. S. Illma et Revma, la quale prego perdonarmi; et che oltra le fatiche debbia star con danno de più de L. 3000. Imp. per la scorta che ho fatto per adjutarla, etc.

VI. Sed nihil in Veronensibus Comitiis ad disciplinam restituendam actum fuisse, exitus ostendit. Marius Averoldus Veronensis S. Mariæ a Glarea Domus Præpositus, Generalis Humiliatorum Magister jussus est. At dum ille Ordini præerat, quamquam Pius IV. per literas an. MDLXIV. X. Aug. datas illum monuerat, ut quæ a Tridentina Synodo ad Regularium cœtuum statum pertinentia decreta fuerant, a suis servanda curaret, eadem tamen omnino atque antea fuit apud Humiliatos vivendi ratio. Hinc Carolus, quem gravissima negotiorum moles Romæ adhuc detinebat, Nicolao Ormaneto Vicario suo præcepit, ut Humiliatorum Comitiis anno MDLXV. ad novi Magistri electionem agendis interesset; easque leges sanciendas curaret, quæ Humiliatis ad meliorem frugem revocandis opportunæ essent. Caroli voluntati Ormanetum obtemperasse testatur Octavianus Picius in Appendice: *Vigesimus sextus* (Generalis Magister) *Fr. Alexander Colleonus Præpositus Mansionis Bergomi in Capitulo Generali celebrato Caravagii est in Generalem electus de anno 1565. In quo Capitulo reformatio Ordinis est transmissa, & in capitulo stabilita præsidente Nicolao Ormaneto Vicario Cardinalis Borromei Protectoris Ordinis.* Errat itaque Glussianus (*a*), eumque sequutus Helyottus, cum Mediolani comitia hæc celebrata dicit. Sed Ormaneti auctoritatem non satis ad evellenda Humiliatorum vitia valuisse res ipsa comprobavit. *Fecit* (ait Carolus a Basilica Petri (*b*)) *ille quidem* (Ormanetus), *ut de corruptelis quibusdam tollendis aliquid in congregatione decerneretur; verum ad rem perficiendam, maxime autem*

 ad

(*a*) Vita di S. Carlo Ediz. Rom. 1610. Lib. II. Cap. XIV.
(*b*) Vit. S. Carol. Lib. II. Cap. IV.

ad alia, quæ graviora & difficiliora erant constituenda efficiendaque; jam tum vir sapiens multo majorem auctoritatem potestatemque necessariam esse prædixerat. Inter illa autem, quæ in Caravagiensibus Comitiis sancita fuerunt, illud potissimum fuit, ut domus Humiliatorum aliqua adolescentibus ac tironibus ad pietatem atque ad literas efformandis destinaretur. Rem testatur Octavianus Picius Domus Novæ Præpositus, quæ huic scilicet usui addicta est: *Electa est Cànova mea Præpositura pro Seminario Ordinis, & de dicto anno præparavi loca, quantum in me erat, ut aptarentur a Religione communibus expensis*. Pius IV. P. M., his acceptis, V. Sept. ejusdem anni, tum ad Carolum, qui paullo ante Roma Mediolanum profecturus discesserat, tum ad Generalem Humiliatorum Magistrum literas dedit, quibus Caravagiensia decreta rata esse jussit. At suscepto Seminarii statuendi consilio non modici sumptus requirebantur. Itaque singulis Humiliatorum domibus decima imposita; quod pariter Pii V. literis (is enim interea Pio IV. successerat) XXII. August. MDLXVI. comprobatum est. Indicatæ Pii utriusque literæ, ac cetera fere monumenta hac Dissertatione commemorata, inter Puricellianas schedas in Ambrosiana Bibliotheca servantur (*a*). Sed parum omnia adhuc valuere; & Seminarii præsertim initia numquam posita sunt.

VII. At anno MDLXVII. cum Alexander Colleonus obiisset (ut narrat Picius, qui hujus morte Appendicem suam claudit), cumque ad Generalem Magistrum eligendum Cremonæ indicta essent Comitia, occasione hac sibi utendum Carolus ratus est, ut validius Humiliatorum emendationem urgeret, adfuitque, re antea cum Pontifice communicata, ad Comitia, quibus dies V. Junii ejusdem anni MDLXVII. (non MDXCVIII., ut per typorum, arbitror, errorem apud Helyottum legimus) initium fecit. Binas Pii V. literas initio protulit Carolus, alteras Cal. Maji

(*a*) Cod. MS. sign. C. 74. in fol.

Maji datas, quibus plura imposterum ab Humiliatis servanda statuebat, alteras X. Maji, quibus Borromeum plenissima cum potestate his Comitiis adesse jubebat. Alias etiam paullo post literas Pius ad Humiliatos dedit X. Cal. Jun., a P. Lagomarsinio editas (a), quibus illos, ut se ad meliora reciperent, hortabatur. Plures in iis Comitiis leges Carolus tulit, quibus Humiliatorum emendationi sapientissime consulebat. *Summa emendationis* (ait Carolus a Basilica Petri) *hæc fuit, ut Præpositi dignitatem quam quisque haberet, & ejus item insigne retineret, sed suum quisque locum sacerdotiumque mutaret; tertio quoque anno in posterum per suffragia tum Præpositus Ordinis universi, tum locorum omnium Præpositi deligerentur; redditus Ecclesiæ, non ipsi, ut antea, civili quodam splendore, sed alii ad id proprie electi religiose administrarent; iis uti communibus omnes æqualiter uterentur; omnino cœnobitica religiosaque vita inter eos ageretur. Hæc literis Pontificiis continentur, tum fusius explicatiusque constitutionibus.* Tum literæ porro ipsæ, tum Constitutiones Mediolani eodem anno typis editæ sunt. Statutum præterea, ut Humiliatis adolescentibus efformandis Seminarium in Braidensibus ædibus locaretur; utque XII. saltem fratres Domibus singulis attribuerentur. Ut vero Ordini universo is præesset, qui inceptum opus constanter urgeret, Aloysium a Basilica Petri Cremonensis S. Jacobi Domus Præpositum [quem Helyotius *Basilicatam* perperam vocat, ac Cremonensis S. Catharinæ domus Præpositum facit], Generalem Humiliatorum Magistrum, simulque Braidensem Præpositum jubet. Liberiorem ille etiam, ut ceteri plerumque Præpositi, vitam olim duxerat; sed aliquot ante menses meliora sequutus, pium vitæ genus aggressus fuerat, ac duobus præsertim Clericis Regularibus S. Paulli ducibus utebatur. De quo Carolus X. Jun. ad Ormanetum scribens hæc habet (b):

(a) Pogiani Epist. T. IV. pag. 211.

(b) Branda Confutaz. de' Ragionam. Apolog. pag. 151.

Essendo certificato delle buone qualità sue, e della vita spirituale, che tiene, così per testimonio di molta autorità e fede, come di due Padri di San Barnaba, ch' egli da sei o sette mesi in qua mantiene in casa sua, con notabil servizio del culto di Dio in questa Città, e con molta satisfazione di Monsign. Vescovo &c. At Aloysius impositum onus, cui se imparem omnino diceret, diu detrectavit, vitam liberius antea actam, nullam studiis operam datam, aetatem venatione otioque consumptam accusans. Sed quo se ille indigniorem clamabat, eo Carolus collata illum dignitate digniorem arbitratus, Aloysium Humiliatis praeesse omnino voluit.

VIII. Haec quo animo acceperint Humiliati Praepositi, facile quisque intelligat. Homines scilicet prophanum vitae genus eatenus sequuti, opibusque collectis potentes, quique cogitatam jamdiu emendationem intentari quidem posse, at numquam ad exitum deductum iri confiderent, postquam rem serio agi viderunt, se Praeposituris suis amoveri, opibus reddutibusque spoliari, atque ad Monasticam vivendi rationem revocari, fremere palam, multa moliri, consanguineorum, amicorum, Principum etiam virorum ac Dynastarum opem implorare, ut Pii V. ac Borromei conatus omnes irriti essent, liceretque illis institutum vitae genus imposterum persequi. Nec tamen id palam dictitare audebant; sed se Pontificiis jussis obtemperaturos simulantes, id solum orare ac velle videbantur, ut mitius secum ageretur. Qua ratione binas ad Pium V. literas, alteras a Senatu, alteras a Proceribus Populoque Mediolanensi VI. Non. Jul. eodem anno datas impetrarunt, quibus Humiliatorum caussam Pontifici commendabant. Posteriorum exemplar in Bibliotheca Ambrosiana servatur, quarum hoc est initium: *SS. Pii quinti Pontificis Optimi Maximi Proceres & Decuriones atque Populus Mediolanensis Beatissimos pedes venerantur, & deosculantur. Superioribus diebus Reverendissimus Borromeus amantissimus idemque vigilantissimus Praesul noster, & Sanctitatis vestrae hac in parte delegatus, Rescriptum ejusdem ad Humiliatorum Ordinem pertinens*

tinens publicavit, atque executus est; cui ne ipsi quidem illius Ordinis Præpositi, uti obsequentes & humillimi S. V. servi, aliquo modo repugnarunt, sed audientes dicto fuerunt, eo tamen consilio, ut ad clementiam ejus confugerent, omnemque ei causa sua statum exponerent. Cum autem acceperimus perventuros brevi ad Urbem eorum Procuratores, qui Sanctitatis vestra pedibus accidant, eorumque nomine benignitatem ejus implorent, gratissimumque eis fore, si caussam hanc suppliciter S. V. commendaremus, facere non possumus [cum plerique eorum concives nostri sint, nobilique genere orti], quin humillime petamus, ut ipsos Procuratores clementer excipiat &c. Michaelis Bonelli Cardinalis Alexandrini responsorias Pii V. nomine ad utrosque epistolas XVII. Cal. Aug. datas edidit paullò ante laudatus P. Hieronymus Lagomarsinius Soc. Jesu (*a*), quibus omnem quidem æquitatis clementiæque rationem habiturum esse Pontificem scribit; certum tamen fixumque illi esse Humiliatos ad sanctiora consilia revocare. Sensit interea Carolus multum sibi cum pervicacibus dissolutisque hominibus contentionis fore. *Cremona* enim *Mediolanum reversus* [ait (*b*) Cl. Oltrocchius] *Braidenses ædes armatorum manu obsessas invenit, atque eorum viribus occupatas, qui nova instituta aversabantur. Citius tamen tantam proterviam adjuvante etiam religiosissimo Albuquercio compescuit.* Hinc ut rebellium consilia præverteret, ab Italiæ Dynastis literas impetravit, quibus Humiliati impositas leges amplecti jubebantur. Id cum Sabaudiæ Duce ac cum Venetis præsertim factum narrat Cl. Oltrocchius: ac revera Nicastrensis Episcopi Pontificii apud Venetos Legati literas XXII. Maji MDLXX. ad Carolum datas in S. Sepulchri Bibliotheca se vidisse Puricellius testatur, quibus Venetorum ad Bergomensis Civitatis Rectores epistolæ exemplar mittit, qua illos ad Humiliatorum mores emendandos incumbere jubent. Pius V. inte-

(*a*) Pogian. Epist. T. IV. pag. 259. &c.
(*b*) Not. ad Lib. II. Cap. XIV. Vit. S. Car. col. 146.

interim, ut Humiliatis Sanctimonialibus consuleret, literis XXIII. Jul. an. MDLXVIII. datis, quæ in Cherubini *Bullario* edit. an. MDLXXXVI. editæ sunt, easdem Humiliatorum juri subduxit, atque Episcopis imposterum parere jussit. Novas aliquot eodem anno leges Carolus Humiliatis tulit, quibus illi in suis domibus uterentur interea, dum suprema emendationi manus imponeretur, quæ exstant in Biblioth. Ambros. Aloysius autem Generalis Magister omnia molitus est, ut Pii ac Caroli voluntati morem gereret; ac P. D. Paullum Malettam Cl. Reg. S. Paulli pietatis prudentiæque maximæ hominem suum in Domorum lustratione socium adhibere consueverat (a). Cumque Braidense Seminarium studiis fortasse non satis opportunum videretur, Collegium in Papiensi S. Ulderici domo statuendum decrevit, utque iis redditibus dotaretur, quibus adolescentes studiis dediti alerentur, Papiensem Omnium SS. domum, Dertonensem S. Marci, atque Alexandrinam S. Syri conjunxit, ut ex ejusdem literis XI. Aug. MDLXVII. datis colligimus, quæ in Ambrosiana Bibliotheca servantur (b). Videbatur itaque spes emendationis aliqua affulgere. Pontifex ipse in hanc spem erectus, ut Humiliatos ad rem perficiendam alliceret, novam iisdem S. Agathæ domum in urbe concessit, ut ex Dissertat. VII. P. II. constabit.

IX. Nihilominus ex Præpositis plerique contumaces se adhuc pervicacesque præbebant. Gravissime præsertim ferebant, a Præposituris, quas hactenus obtinuerant, decedere, atque earumdem redditibus carere. Hinc Pius V. in Præpositos illos, qui veteres Præposituras obstinato animo occuparent, anathematis sententiam tulit; ut ex S. Caroli Epistola discimus, qua Cremonensem S. Jacobi Præposituram Clericis Regul. S. Paulli a Pontifice concessam gratulatur; cui concessioni Aloysii a Basilica Petri Generalis Magistri,

(a) Confusazione pag. 152.
(b) Cod. MS. sign. D. 99. in fol.

gistri, ejusdemque olim Præpositi consensum accessisse dicit, *come Generale, & non come titolare già di quella Prevostura, per non incorrere nelle Censure della Bolla di Sua Santità, che proibisce che nell' avvenire niuno di questi Prevosti s'ingeriscbino più nelle vecchie loro Prevosture* (a). Carolus vero ipse an. MDLXVII. XXVIII. Jun. decretum tulit, quo *Massariis*, *Colonis*, *Partiariis* aliisque, quicumque fructus aut redditus Præpositurarum Præpositis ipsis solvere consueverant, interdicebat, ne quid imposterum ad Humiliatos deferrent; sed omnia apud se ipsos Caroli ipsius nomine servarent. Optime tamen animadvertebat Carolus, fieri vix posse, ut hæc Humiliatorum renovatio votis responderet. Itaque novas quotidie rei perficiendæ rationes excogitans, *VI. scilicet Octobris die* (ait (b) Cl. Oltrocchius) *Pontificium illis* (Humiliatis) *diploma indixit, quo sanciebatur, ut alterius cujuspiam Religiosæ familiæ probatos viros illis contubernales adjungeret, retenta quidem nominis & instituti varietate, sed facta dumtaxat quadam virtutis communione. Hinc præcipue optavit, ut S. Pauli Clerici Regulares illis darentur velati Sanctitatis Magistri, quam in rem aliquot etiam jam elegerat; aliquot etiam ex Societate Jesu jam animo destinaverat; quemadmodum Capuccinos etiam & Ordinis Prædicatorum in Etruria nonnullos; ne autem in illis eligendis erraret, Sanctum Philippum Nerium per literas consuluerat. Ab hoc tamen proposito dimotus fuit, pluribus interpositis impedimentis*. Quin etiam de Humiliatis ac Clericis Regul. S. Paulli simul conjungendis actum est non semel, ut sanctissimis horum exemplis dissoluti illorum mores emendarentur: at res effectu caruit. Qua in caussa quæ potissimum contigerint, videre est in libris, quos non multis abhinc annis doctissimi viri Balthassar Oltrocchius, ac P. D. Paullus Onuphrius Branda, contro-

(a) Oltrocchi Lettera al Card. Querini pag. 24.
(b) Not. ad Vit. S. Carol. loco cit.

troversiis nonnullis inter illos hac super re excitatis, in lucem ediderunt (a).

X. Verum interea ex Humiliatis nonnulli alia omnia cogitabant, quam ut sese ad meliorem frugem reciperent. Atrocissimum scilicet scelus, quam unicam esse impediendæ emendationis rationem arbitrabantur, moliri jamdiu cœperant. Præcipui facinoris auctores Hieronymus Donatus, cognomento Farina, non quidem Sacerdos, ut plerique existimant, sed Diaconus, ut ex sententia in eumdem lata constat (b), Clemens Mirisius, non Veronensis, ut Carolus a Basilica Petri, ac Ripamontius arbitrantur, sed Caravagiensis seu Fornovensis S. Mariæ domus olim Præpositus, ut præsertim ex Comitiis an. MDLII. colligimus; Laurentius Campagna, non Caravagiensis, ut iidem scribunt, sed Veronensis S. Bartholomæi de Levata domus olim Præpositus, ut ex sententia in eumdem lata constat, in qua ejus nomen sic designatum videmus: *Laurentium Campainam alias Levatam;* quique in Comitiis an. MDLXVII. ad Brixiensem SS. Jacobi & Philippi Præposituram translatus fuerat; ac Hieronymus Legnana olim Vercellensis S. Christophori domus Præpositus. Cum omnes anno MDLXVIII. in Braidensi domo habitarent, (quæ enim apud Vercellenses nonnullos traditio obtinuit, in Vercellensi Humiliatorum S. Christophori domo conjurationem initam fuisse, ubi etiam impii conventus locum designant, nullo omnino fundamento innititur: hujusmodi etiam traditionem apud Caravagienses esse audivimus, ibique etiam iniquissimi fœderis jacti locum indicari), accidit ut Farina ac Mirisius de iis, quæ tunc passim agitabantur, sermonem haberent, quererenturque, ambo gravissimas sibi leges a Carolo imponi. Cumque animo paul-

(a) Oltrocchi Ragionam. Apologet. pag. 59 ec. Lettera al Card. Querini ec. Branda Confutazione de' Ragionam. Apologetici pag. 141. ec.

(b) Oltrocchi Not. ad Vit. S. Carol. Lib. II. Cap. XXIII. col. 183. Not. 3.

paulatim ad iram furoremque inflammato eo devenissent, ut non alia ratione posse hæc prohiberi, quam Carolo interfecto, dicerent, adfuit Campagna. Quem cum in colloquii consiliique partem vocassent, rem ille vehementer probavit. Itaque secretiore cubiculo inclusi de rei executione deliberare aggressi sunt, Farina paratum se ad facinus expeditumque ultro præbet. Opportunum porro visum est, si domum ille haud longe a S. Barnabæ templo conduceret, quo cum Borromeus frequens accederet, facilis foret illius interficiendi occasio. At pecunia opus erat, quam sibi Farina facinoris mercedem, simulque ad conducendam domum, fugamque postea capessendam, exposcebat. Lignanam itaque adeunt, nobili genere hominem, ac multorum affinitate amicitiisque potentem, eique facile persuadent, ut & se in criminis societatem det, & pecuniam ab amicis exquirat. Cum enim, ut vidimus, redditus domorum omnes certis hominibus administrandos Carolus commisisset, Præpositi ipsi opibus spoliati communibus jam sumptibus alebantur. Sed multis apud amicos atque affines precibus adhibitis nihil umquam Lignana impetravit. Alia itaque excogitanda erat comparandæ pecuniæ ratio. Florebat tunc maxime inter Humiliatos Joannes Tonsius, de quo VI. Dissertatione P. III. sermo fuit, a Braidensi Præpositura ad Cremonensem S. Abundii translatus. Hic cum opibus valere diceretur, ad illum Lignana accessit, ac XL. aureos nummos petiit. Tonsius cum de destinato pecuniæ usu interrogasset, audissetque illam in Borromei necem parari, impium scelus exhorruit, ac Lignanam graviter increpans, Carolum initæ conjurationis a se monitum iri dixit; at dicto non stetit.

XI. Conjurati hac etiam spe dejecti, animo nihilominus ad scelus obdurato, nova consilia moliuntur. Fabianus, seu, ut alii scribunt, Fabius Simonetta Braidensis Prioris, ut ajunt, dignitatem obtinebat, ac quattuor aureorum millia apud illum servari, quod communis pecuniæ custos a Carolo statutus esset, com-

pertum erat. His illi inhiabant. Ac primo optime id perfici posse visum est, si tectum Simonettæ cubiculo impositum conscenderent, ac per caminum, illo absente, delapsi integram pecuniæ summam exportarent. Sed dum de re exequenda deliberant; ac Mitrisium hortantur, ut facinus aggrediatur, hic vero se aggressurum negat, bellicas hujusmodi expeditiones infelici exitu se alias tentasse asserens, dissensione exorta, re infecta discedunt. Interea prope aderat dies Christo cœlum ascendenti sacra, qua argentea omnis Braidensis Ecclesiæ supellex palam de more proponenda erat. Hanc scilicet opportunam esse conflandæ pecuniæ occasionem Campagna ostendit; Ecclesiæ enim parietem, qua infirmior esset, perfodi facile posse, argentumque omne expilari. At Farina, qui de conjurationis exitu diffidere jam inciperet, rebusque suis per se ipse consulere decrevisset, consilium improbare, exaggerare criminis gravitatem, socios a suscepto consilio deterrere. Ille ipse interea statuta nocte, Ecclesiam, qua facilem aditum Campagna ostenderat, ingressus, argenteam supellectilem omnem diripuit, atque abditissimo loco occultavit. Quod cum mane innotuisset, Farina in primis graviter indignatur, furumque audaciam ac scelus accusat, tum socios admonet, aliam meditati facinoris exequendi rationem excogitari oportere. Itaque falso narrat Helyottus, furtum hoc a conjuratis communi consensu patratum, ut hinc XL. aurei Farinæ compararentur. Campagna Tonsium iterum adit, nummos exposcit, consilium omne aperit; at Tonsius iterum impium hominem indignatus repellit, omnia se Carolo delaturum minatur. Sed ne tunc quoque verbum ullum fecit. De pecunia, quæ apud Simonettam servabatur diripienda, denuo actum; ac res perfici sic posse visa est. Legnanæ cura datur, ut Simonettam oblata occasione in proximum domui hortum, quo longius ab ejusdem cubiculo fieri possit, deducat; alii interim vecte ferreo in Simonettæ cubiculi januam impetum faciant, adituque perrupto pecuniam auferant.

Pro-

Probatur consilium. Jamque Lignana Simonettam in hortum abduxerat; cum repente ingens strepitus ad hujus aures perfertur. Ille ejusdem caussam a Lignana sciscitatur, qui diversa caussatus, ac nihilominus anxium ac sollicitum Simonettam videns, ad socios convolat, monetque, ut opus intermittant. Sed quo infelicior erat impiorum hujusmodi consiliorum exitus, eo efferatius furere conjurati, ac majora scelera cogitare. Certum omnino erat pecuniam Simonettæ surripere; sed jam non alia rei perficiendæ ratio occurrebat, quam si Simonettam ipsum occiderent. Itaque rem aggrediuntur; quæ cum sic peragenda esset, ut suspicione careret, sic statuunt. Consueverat Simonetta egregiæ pietatis vir in Braidensis Ecclesiæ Odæo statis horis precibus vacare. Ibi (quod forte locus ille desertus plerumque esset, atque a Fratrum cellis remotus) Mirisius ac Farina in hominem irruere decernunt, ac fascia collo injecta inopinantem præfocare, ut subita morte correptus videretur. Jamque patrandi sceleris tempus advenerat. Simonetta consuetas in Odæo preces nihil tale cogitans fundebat; impii homines ad januam, qua in Odæum aditus patet, jam stabant. Sed dum alter alterum hortatur, ut primus irrumpat, ac neuter rem primus tentare audet, metu perculsi discedunt.

XII. Tunc vero Farina consilia omnia irrita videns, argenteam, quam memoravimus, supellectilem secreto surripiens, Humiliatorum veste posita, Mantuam concessit; hic argento divendito centum fere aureos sibi comparavit, quibus instructus Venetias primum, tum Corcyram navigavit. Religioso alteri cœtui nomen ibi dare decreverat; sed aut repulsus, aut, ut alii narrant, ab amico dissuasus, Venetias rediit. Inde, aureis jam deficientibus, Brixiam veniens, mulam per furtum abripuit, qua vendita ferreos tubos duos, alterum longiorem, breviorem alterum, emit. Mediolanum reversus, fratrem, quem Mediolani habebat, invisit, se ad Humiliatos suos reditum parare simulat. Ast interea

Legnanam de reditu suo commonet, ac locum quemdam prope PP. Capuccinorum ad Vercellensem portam cœnobium colloquio indicit, quod infrequens locus esset, atque ab hominum strepitu remotus. Adfuit stata die Lignana, secumque Bartholomæum Nassinum adduxit, qui in conjurationis societatem venerat. Ibi postquam de præsenti rerum conditione Farinam admonent, ac Borromeum nihilo segnius emendationem urgere docent, tandem Farina, susceptum jam Caroli occidendi consilium velle se omnino perficere affirmat. Hunc in modum digressi, opportunam rei exequendæ rationem cœpit Farina excogitare. Ac primo anfractum viarum aliquem occupare decreverat, quo ex insidiis Carolum adoriretur, dum Diœcesim lustraret; sed mutata mente, opportunius visum est, quod excogitatum antea fuerat, ut scilicet lethalis in Carolum ictus exploderetur, dum ille in S. Barnabæ æde, quod interdum consueverat, Sacra faceret. Itaque diem nactus, post sepem, quæ pro Ecclesiæ foribus stabat, latens, opportunum patrando sceleri momentum opperiebatur. Sed cum templi valvæ verterentur sæpe, ac multi Caroli latera stiparent, infelicem rei exitum timuit. Facilius posse rem succedere arbitratus est, si nocturnis horis in sacello domestico Carolum aggrederetur, quo ille cum familiaribus aliisque vespere oraturus se conferebat. *Ea precatio habebatur*, ait Carolus a Basilica Petri (a), *quia sacellum ædificatione impeditum erat, in amplo loco, qui hospitum commodo contra januam est ædium ipsarum* (Archiepiscopalium); *pars loci, quæ pro sacello erat, ligneo sepimento ad tempus erat a reliquis distincta*. Huc accedit Farina VIII. Cal. Nov. MDLXIX., ac post tabulas latens opportunum tubi explodendi tempus exspectat; sed cum Alexandrum Cardin. Cribellum ad Caroli latus, Antonium Scarampum Laudensem Episcopum a tergo videret, metueretque, ne alterutrum ictus offenderet, rem in sequentem noctem distulit,

(a) Lib. II. Cap. X.

lit, qua tandem atrocissimum scelus jamdiu excogitatum perfectum fuisset, nisi sanctissimi Viri mortem miro prodigio Deus prohibuisset.

XIII. Placet rei seriem ex Carolo ipso, alioque oculato teste proferre, iisdem verbis, quibus illam Cl. Oltrocchius Latine reddidit (*a*). Ac primo Ambrosius Mornicus vici cujusdam in Valle Saxina Parochus hæc habet: *Anno MDLXIX.* [non *MDLXXIX.* ut per typorum errorem in S. Caroli Vitam irrepsit] *VII. Cal. Novembris Mediolanum veni Ecclesiæ meæ res curaturus. Ocreatus ut eram, & ab equo descendens audii vespertinæ Orationis signum; quare statim ad superius Sacellum ascendi cum ceteris oraturus, quandoquidem paratum mihi in Archiepiscopi ædibus erat hospitium. Cum Sacello appropinquarem, occurrit mihi ad limen quidam, qui sæpe alternis genibus nitens, nunc dexteram, nunc lævam manum attollens, & sese varie componens, obseptum tamen pallio circumvoluto vultum celabat. A valvis palmum circiter aberat, nec valvæ a Cardinali quatuor pedes distabant. Visus est mihi cum ceteris orationi publicæ interesse, sed nullum pietatis studium in eo tacitus accusavi. Eo itaque ibi relicto introgressus in Sacellum, & vix positis genibus audivi ingens veluti tonitru interius insonare. Fragore repente exanimatus vidi tamen Cardinalem veluti pavimento affigi; sed mox resumptis viribus iterum rediisse in genua. Deinde sublatis ad cœlum oculis surgentem vidi, & ad circumstantes conversum audivi imperantem, ut cœptas preces absolverent. Cum deinde in suspicionem venissem sicarium fortasse aliquem ad ostium latuisse, cumque vidissem Julium Petrutium* [Borromei familiarem] *statim ab ostio exilientem, surgens jam exire meditabar. Me tamen Carolus imperio suo continuit. Postmodum perfectis omnibus cubile suum iniit Borromeus, quo clauso ocius audivi salva esse omnia. Tum ego cum reliquis ad Sacellum regressi globulum unum plumbeum invenimus profundius in ea tabula mersum, cui orans Cardinalis cubitis suis incubue-*

(*a*) Not. ad Vit. S. Car. Lib. II. Cap. XXIII. col. 185. 186. Not. *b*.

cubuerat. *Infixis sæpe cultris tandem illum exsculpsimus &c.* Carolus vero ad Ormanetum scribens sic rem narrat: *Cum eo vespere precibus de more vacarem in privato meo sacello* [ac tum forte verba a musicis canebantur: *Tempus est ut revertar ad eum, qui me misit: non turbetur cor vestrum, neque formidet*] *repente valido ictu medias scapulas urgeri sensi, eodemque temporis momento oculos ignis fulgur perstrinxit, & aures tonitru occupavit. Postmodum ex domesticis quidam surgens, arreptoque lychno ad me propius accedens, intento lumine scrutatus me totum, ac pannum, quem genibus comprimebam, plumbeam glandem, globulumque minorem ibidem jacentem reperit. Tum subiit animum opinio vulneris mihi intentati; verum cum expers doloris sensus nullam mihi vulneris fidem faceret, & manus etiam comprimens nullum in humeris sanguinis indicium testaretur, pependi adhuc aliquantulum animi, cum meminissem, quod sæpe audieram, nullum recenti vulneri doloris sensum inesse. Quare omnibus rite perfectis, cum in conclave me recepissem, atque aliquod in disrupta linea exteriori veste exstare signum vulneris adstantes affirmarent, jussere vestes detrahi, dorsumque ipsum scrutantes, Medico etiam præsente, quem acciri domestici voluerant, dixere rubere aliquantulum cutim & leviter intumuisse. Tum alacriores facti perforatam alibi mihi vestem ostendere, alibi solum fuligine tinctam, ubi nimirum glans major incubuerat, quæ etiam mox mihi a domestico fuit oblata.* Hunc in modum in certissimo vitæ discrimine servatus Carolus. Miram numinis providentiam sensere omnes, atque admirati sunt. Globus major in illum explosus adhuc apud Oblatos S. Sepulchri servatur; purpurea, ac linea exterior vestis, qua tunc Carolus utebatur, illa apud Lanfrancum Reinam Mediolanensis S. Ambrosii Basilicæ Præpositum olim Glussiani ætate exstabat; hæc a Paullo Cardin. Sfondrato, cujus ad manus devenerat, Francisco Cardin. de Sourdis Burdigalensi Archiepiscopo dono data est, dignissimum scilicet tanto viro munus, quem Galli Borromeum suum vocare consueverant. Re per urbem didita, maximus Civium concursus ad

Archiepiscopi ædes factus. Sed Albuquercius in primis Provinciæ Præfectus magnam illius noctis partem remotis arbitris cum Carolo traduxit. Nihil a religiosissimo viro non actum, tum ut Caroli saluti imposterum prospiceret, tum ut atrocissimi sceleris auctorem detegeret. Itaque excubias circa Archiepiscopales ædes disponere parabat; quod ne fieret; vix Carolus impetravit. Voluit ille tamen saltem vespertinarum precum tempore aditus omnes milite custodiri; sed hoc etiam post quatriduum Carolo deprecante omissum est. Eodem tempore excubitores ad urbis portas provinciæque fines statuti, ne qua evadendi spes ignoto sicario superesset: urbs octiduo clausa, nec Civium ulli, nisi ex Albuquerci facultate scripto tradita, exitus patuit; præmia minæque ad conjurationis indicia detegenda propositæ; plures levibus etiam de caussis in vincula conjecti. Hæc ab Albuquercio acta, qui sequentibus etiam diebus sæpe ad Carolum venire, multa cum eo colloqui, ejusque mensæ remotis arbitris assidere perrexit. Postridie ejus diei, quo Carolus e tanto vitæ discrimine ereptus fuerat, Senatorius Ordo, Civium Consilium, præcipua Civitatis Collegia, magnusque procerum numerus ad Caroli ædes gratulabundus confluxit; summque sibi Pastorem Patremque amantissimum miro prodigio servatum omnes gaudebant. Quin etiam tantæ rei fama per Italiam Europamque omnem pervagata, ducentas & amplius Principum virorum gratulatorias ad Carolum literas missas fuisse testatur Cl. Oltrocchius, qui præsertim S. Francisci Borgiæ Præpositi Generalis Soc. Jesu epistolam commendat, Caroli ad Franciscum responsum protulit P. Lagomarsinius (a).

XIV. Sed jam ad impium Sicarium redeamus. Farina de ictus exitu incertus, noctis tenebris ædiumque obscuritate protectus, ex Archiepiscopi ædibus celeri occultaque fuga se eripiens ad fraternam domum contendit. Farinæ frater summo mane domo egres-

(a) Pogian. Epist. Vol. IV. pag. 214.

egressus, de hesterno casu audit, qui urbe jam tota innotuerat; redux omnía Hieronymo fratri narrat. Hic rem mirari, detestari hominis scelus, Dei providentiam suspicere: addit tamen, mirum non esse, si quis in Carolum conjurasset, qui plurimorum offensionem severitate sua incurrisset. Allatæ interim Legnanæ ad Farinam literæ arcanis notis conscriptæ, quibus illum monebat, ut suæ saluti prospiciens Vercellas contenderet; ibi aliquam trahendæ vitæ rationem oblatum iri. Sed dispositæ undique excubiæ egressum vetabant. Itaque ad XV. dies in fratris ædibus latuit; postea vero cum jam segniores, ut fit, vigiliæ agerentur, occulte Mediolano digressus, Clavasium se contulit, ac Sabaudi Ducis militiæ nomen dedit. Sed tantum scelus impune abire Deus non tulit. Pius V. ex Caroli aliorumque literis de facti atrocitate commonitus Antonium Scarampum Laudensem Episcopum Mediolanum legavit, qui caussam omnem summa cum potestate cognosceret. Hic Mediolanum veniens anathematis pœnam in eos tulit, quicumque aliquid hac in re cognoscerent, ac tamen dissimularent. Sed jam aliquid de conjurationis auctore Carolo innotuerat. Rem narrat Carolus a Basilica Petri (a), qui hanc historiæ partem multo fusius quam Glussianus digessit; eaque narrat, quæ cum iis, quæ Cl. Oltrocchius in suis ad Glussianum annotationibus protulit, egregie consentiunt. *Paucis diebus*, ait, *post nefarium facinus venit ad Carolum Bartholomæus* [Nassinus] *ex Præpositis Ordinis Humiliati: genibus nixus, incerto vultu, quædam se habere ait, cum eo secreto communicanda. Surgere dicereque jussus, quæ haberet, plura loquitur de alio quodam negotio; tum addit, gravius restare: scelus illud, ut ipse putabat, commissum fuisse a sui Ordinis fugitivo, qui etiam Braidense argentum furatus erat, nomine Hieronymo. Eum enim se præsente sæpius ea de re cum Præposito Vercellensi egisse, petiisseque etiam ad id pecuniam, quam Vercellensis tamen negaverat;*

(a) Vit. S. Car. Lib. II. Cap. XII.

gaverat; immo reprehenderat ejus consilium, hominemque, ut ad Ordinem suum rediret, hortatus erat. Id cum audisset Carolus, minime sibi fieri verisimile respondit, quoniam Hieronymum illum proprie nulla in re umquam offendisset. Post multa ita Bartholomaeus discessit, ut se certo rem scire negaret, sed ita conjicere ex iis, quae audierat, Vercellensis & Hieronymi colloquiis; addidit sperare se, Hieronymum ipsum post mensem affuturum, & ad Ordinem reversurum; tum facile eum comprehendi & de re tota inquiri posse: se autem de illius adventu Carolo nunciaturum. Quae a Bartholomaeo acceperat, eorum quidquam se nosse Carolus nemini umquam significavit. Subdit Auctor Scarampo Mediolanum adveniente, dubium haesisse Carolum; nam & pietate commovebatur, ut, quae audierat, dissimularet; metuebatque ne propositis poenis suo se silentio involveret. Bartholomaeo itaque ad se advocato, illum monuisse, ut si sui ipsius ac Vercellensis Praepositi rebus consulere vellet, omnia sibi palam faceret, quamvis enim sceleris non conscii modo, sed participes essent, sperare se Pontificem precibus suis commotum iri. *At Bartholomeus*, pergit auctor, *enixe affirmare neque se neque alium quemquam Ordinis sui sceleris esse affinem; ea tantummodo nosse de Hieronymo, quae dixerat. Vercellensis quoque ipse Bartholomaei hortatu Carolum adit, & mira religionis simulatione; secreto eodem, quae Bartholomaeus narrat; alia scire se obfirmate negat; immo velle Episcopum adire, remque indicare ambo affirmant, & ut Carolus idem facere posset, si vellet; eum nexu rei secretae habendae, si quis esset, sponte liberant. Carolus etiam atque etiam amantissime monet, videant quid agant; dum tempus esset, recte consulant; Deum pie testatur, cupere se factum minime in judicium vocari, eosque alia via omni periculo liberari. Illi in sententia manent, rogantque, ut si sontibus opitulari vellet, multo magis tueretur insontes. Commendaturum se eos Episcopo Carolus pollicetur, rogaturumque etiam, ne eos teneret &c.* Haec cum ad Scarampum Carolus detulisset, cumque Naffinus ipse & Lignana ad eumdem accessissent, eademque testati essent, quae Carolo antea narrarant,

 dum

dum Farinam accusant, suis ipsi verbis impliciti gravem in se ipsos criminis suspicionem excitarunt. Itaque carcere primum inclusi, mox etiam quæstioni subjecti, sceleris auctores seriemque omnem prodiderunt. Septem potissimum Humiliati conjurationis accusati; Hieronymus Donatus seu Farina, Hieronymus Lignana, Laurentius Campagna, Clemens Mirisius, Bartholomæus Nassinus, quos jam commemoravimus; Joannes Tonsius, qui acceptam, ut diximus, iritæ conjurationis notitiam celaverat, ac Blancianus quidam: omnes in vincula conjecti. Farina ipse, Philiberti Sabaudiæ Ducis jussu, Clavasii comprehensus, ac Mediolanum deductus. Plures ad Ormanetum Romæ degentem epistolas Carolus dedit, ut Pontificis animum flecteret, extremumque supplicium a miseris deprecaretur. Sed facti atrocitas magis quam Caroli preces apud Pontificem potuerunt. Itaque V. Cal. Aug. an. MDLXX. Farina, Lignana, Campagna, ac Mirisius sacræ dignitatis gradu solemni ritu dejecti, religiosis vestibus exuti, ac sæculari potestati relicti, capitali sententia damnati sunt. Platea, quæ ante S. Stephani in Brolio patet, supplicio locus delectus; die 11. Aug. Gravissimum scelus sincero animo detestari visi sunt omnes, ac Farina præsertim, veniamque a Deo O. M., atque ab hominibus exposcere. Lignana ac Campagna, quod nobili genere essent, capite mulctati. Mirisius ac Farina laqueo suspensi; huic præterea, dum ad supplicium traheretur, ante Archiepiscopales ædes dextera amputata est. Ex his unus antequam carnifici traderetur, neptem suam, quæ omni ope destituta superesset, Borromeo commendavit; qui illius patrocinium amantissime suscipiens, nihil ad ducendam vitam mulieri defuturum, dum ipse viveret, spopondit. Nassinus, qui & levius peccaverat, & conjurationis indicia primus detulerat triremibus ad quinquennium damnatus. Sed vix ad easdem deductus fuerat, iteratis apud Pontificem precibus Carolus impetravit, ut hac etiam pœna liberaretur. Blanciano ad semestre spatium sacris interdictum est, ac Cremo-

nensis

nenfis S. Abundii domus carceris loco interea attributa. De Tonfio quid ftatutum fuerit, VI. Differtatione vidimus, cum de Humiliatis Scriptoribus fermo effet.

XV. At Pius V., qui jam de Humiliatorum cœtu extinguendo cogitabat, poftquam ex eodem tanti fceleris auctores prodiiffe intellexit, rem omnino perficere decrevit. Quod ubi vulgari cœpit, non Humiliati folum, fed Mediolanenfis civitas ipfa (erant enim ex præcipua illa nobilitate inter Humiliatos non pauci) commoveri vifa eft. Cum autem intelligerent, nihil ad calamitatem hanc avertendam efficacius excogitari poffe, quam fi Carolus ipfe fuas apud Pontificem preces in hac cauffa adhiberet, ab illo impetrarunt, ut Humiliatis veniam literis fuis ad Pontificem datis expofceret. Id porro Carolus, qua erat clementia atque animi moderatione, ftudiofiffime præftitit. Itaque Aloyfius Generalis Humiliatorum Magifter cum Borromei ac Mediolanenfis Civitatis commendatitiis ad Pontificem literis Romam profectus eft. Atque ille quidem ante XXIII. Septembris an. MDLXX. Urbem ingreffus fuerat, ut ex Aloyfii ipfius & ex Cæfaris Speciani epiftolis cognofcimus (a), atque ad Pontificis pedes projectus delicti veniam expofcerat, illius clementiam obteftatus, ne Ordini univerfo exitium inferret. His tamen non moveri Pontifex videbatur. Unica apparebat illius placandi fpes, fi cogitata Clericorum Regularium S. Paulli atque Humiliatorum conjunctio perficeretur; fed cum illi hoc detrectarent, horum extinctio decreta eft. Rei nuncio Mediolanum delato, Annonæ Præfectus ac XII. Viri aliis ad Pontificem literis XIV. Januarii an. MDLXXI. datis illius animum flectere conati funt. Quarum ut major vis effet, eafdem per Alexandrum Cardin. Cribellum Pontifici exhibendas curarunt, qui fuas illorum precibus conjungeret. At Cribellus literis fuis ad Præfectum & XII. Viros IX. Id.

 Febr.

(a) Oltrocchi Lett. al Card. Querini ec. pag. 29. ec.

Febr. datis nihil ad Pii animum immutandum illas valuisse scripsit. Enimvero VII. Id. Febr. literas Cardinalium subscriptione munitas jam emiserat Pontifex, quibus Humiliatorum cœtum dissolvebat, Præpositis omnibus dignitate exutis, Tironibus recipi imposterum vetitis, quique recepti jam essent dimitti jussis, Fratribus omnibus, qui solemnia vota emisissent, ad certas domos amandatis, atque Episcoporum juri subjectis. Literarum hujusmodi annus ac dies sic designantur: *Datum Romæ apud S. Petrum Anno Incarnationis Dominicæ* 1570. 7. *Id. Febr. Pontificatus nostri anno sexto*. Quod in caussa fuit, cur multi an. MDLXX. Humiliatorum cœtum extinctum dicerent. Neque enim animadverterunt, frequentem hunc esse in solemnioribus Romanorum Pontificum literis, ut annus a die XXV. Martii exordium ducat, ac tunc solum annus ille numerari incipiat, qui apud plerosque jam a Kalendis Januariis numerari incepit; qua de re erudite disputat Papebrochius (*a*), qui has ipsas Pii literas exemplo profert. Ac sane evidens est, sexto Pii V. anno diem VII. Id. Febr. in an. MDLXXI. incidisse; ille enim XVI. Cal. Febr. an. MDLXVI. Pontifex jussus fuerat. Sequenti die literas alias Pius edidit, quæ cum minus solemnes essent, nec Cardinalium subscriptione munirentur, consueta numerandi ratione notantur: *Anno Incarnationis Dominicæ* 1571. 6. *Id. Febr. Pontificatus nostri anno sexto*. Iis vero, quid de Humiliatorum Præposituris earumque redditibus agendum esset, simulque quænam imposterum cœnobia ab illis incolenda essent, statuebat. Mittimus hic earum compendium referre, cum in omnium oculis sint (*b*). De Monialium etiam Humiliatarum cœtu extinguendo actum est; eamque in rem pendebat maxime Pontifex; sed Speciani præsertim opera factum, ut ex communi naufragio incolumes illæ evaderent. Illius ad

Borro-

(*a*) Propil. Antiqu.

(*b*) Bullar. Rom. Edit. Luxemb. seu Genev. T. II. pag. 349. &c.

Borromeum literas XXIV. Febr. an. MDLXXI. datas habemus in Puricellianis schedis, quibus hæc scribit: *Ho aggiutato le povere Monache Humiliate, le quali erano anch' esse soppresse insieme con l'Ordine Humiliato; & Nostro Signore ha ordinato, che si acconcino le cose talmente, che queste non siano comprese.* Quin etiam tum ad illarum, tum ad ceterarum etiam Monialium cœnobia, piosque reliquos conventus ex Mediolanensium & Humiliatorum opibus juvandis, maxima fuere Mediolanensium studia. Hac de caussa Sfortiam Brippium Romam ad Pontificem legarunt; exstantque in Puricellianis schedis tum Albuquercii, tum Annonæ Præfecti ac XII. Virum ad Cardinales Prælatosque plurimos literæ VII. & X. Martii hoc anno hac de re datæ; aliæque simul Præfecti ac XVI. Virum eorumdem XII. Maji, quibus Pio Pontifici, quod mille ex Humiliatorum redditibus aureos in hos usus concesserit, gratias agunt. De singulis Humiliatorum domibus quid factum fuerit, superiore Dissertatione vidimus.

XVI. At ex Humiliatis nonnulli, quamvis hac calamitate frangenda aliquando eorum audacia videretur, interrito tamen animo Pontificias adhuc leges detrectare ausi sunt. Habemus ex publico Bergomensis Civitatis tabulario eductum monumentum VII. April. MDLXXI., quod in nostra monumentorum collectione ultimum erit, quo Petrus ex Comitibus Calepii, Joannes Baptista Priolus, & Baptista de Gozis, qui se *Ordinis Humiliatorum* adhuc appellant, liberioribus verbis sui cœtus extinctionem, atque a Pontifice hac in re acta conqueruntur, ac se prorsus invitos Pii imperia facessere profitentur. Nonnulli etiam ex Præpositis suæ dignitatis insignia retinere, ac jus in suarum olim Domorum reditus exercere non dubitabant. Quapropter Pius V. literis XVI. Cal. Jul. hoc eodem anno datis, ne id deinceps fieret, vetuit. At vero cum insequente anno Pio V. e vivis erepto Gregorius XIII. successisset, XII. Viri Mediolanenses, veterum Humiliatorum, ut arbitror, precibus permoti, literas VIII. Jul.

ad

ad illum dederunt, quibus Pontificem obsecrabant, ut extinctum Humiliatorum cœtum restitueret. Ac præterea XV. post eorumdem extinctionem annis, qui adhuc ex illis supererant, iterum apud Sixtum V. supplici libello institerunt, ut liceret veterem eorumdem cœtum renovare. Monumentum utrumque in Puricellianis schedis servatur. At cum omnia irrito successu tentarentur, diu in statutis ædibus vivere coacti sunt. Verum anno MDLXXX. literas a Gregorio XIII. Cal. Aug. datas Carolus impetravit, ut liceret illis Humiliatorum vestes deponere, eamque vivendi rationem, quam Clerici, ut ajunt, sæculares solent, amplecti. Nonnulli tamen veterem vestiendi modum ad obitum usque servarunt. Hinc Puricellius narrat, nonnullos se ex veteribus Humiliatis vidisse, alios Humiliatorum, alios sæcularium Presbiterorum vestem gerentes, ac duobus ante annis (scribebat porro circa an. MDCXXXI.) pium quemdam senem Sacerdotem, olim Humiliatum, Zibidi in Mediolanensi agro obiisse. Aloysius vero a Basilica Petri Generalis Humiliatorum Magister, qui omnia frustra aggressus fuerat, ut Humiliatos suos ad saniora consilia revocaret, jam ab anno MDLXX. Januario mense, cum parum se proficere videret, in S. Barnabæ ædibus apud Clericos Regul. S. Paulli recipi optaverat, cujus rei monumentum doctissimus P. Branda protulit (a). At Humiliatorum cœtu dissoluto voti sui compos effectus est. Ac placet ultimam hanc Dissertationem piissimi hujus viri Elogio claudere, quod nobis Carolus a Basilica Petri reliquit (b). *Is deinde post ea perpessa, quæ Antistitem præcipue, tum bonos Monachos omnes tali rerum conditione pati oportebat, extincto demum Ordine, vestitu suo, in eorumdem Clericorum Collegium S. Barnabæ Mediolani receptus, singulari modestiæ patientiæque documento vitæ suæ cursum confecit. Nam neque quod amplis fructibus*

(a) Confutaz. de' Ragion. Apolog. pag. 155.

(b) Vit. S. Car. Lib. II. Cap. IV.

fructibus ablatis, *quadraginta aurei annui*, *quemadmodum caeteris reliqui essent* (deinde tamen ad S. Caroli preces insigni Romana S. Agathæ Præfectura ornatum illum fuisse testatur (*a*) Cl. Oltrocchius), *neque ob deletum Ordinem aliud umquam dixit*, *quam omnia recte justeque evenisse*. *Ita quæ invito ac repugnanti castigatio afflictioque exitio facile fuisset*, *pie ac sapienter accipienti saluti fuit quemadmodum aliis quoque fuisse putamus*.

FINIS.

JOAN.

(*a*) Not. in Lib. II. Cap. XXVII. Vit. S. Car. col. 107. Not. *c*.

JOANNES CAROLUS PINCETI

SOCIETATIS JESU

In Provincia Mediolanensi Præpositus Provincialis.

CUM Librum, cui titulus est: *Vetera Humiliatorum monumenta adnotationibus, ac dissertationibus illustrata, quibus multa ad sacram, civilem, ac literariam medii ævi historiam pertinentia explicantur. Vol. I. Dissertationes continens de Humiliatorum origine, vicibus, exitu*: a P. Hieronymo Tiraboschio Societatis nostræ Sacerdote compositum, aliquot ejusdem Societatis Theologi, quibus commissum fuit, recognoverint, & in lucem edi posse probaverint: Facultate nobis a R. P. Laurentio Riccio Præposito Generali communicatâ, concedimus, ut typis mandetur, si ita iis ad quos pertinet videbitur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas, & sigillo Societatis nostræ munitas dedimus. Genuæ die 19. Aprilis 1766.

Loco ✠ Sigilli.